

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر

احسن الکلام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

للشیخ محمد بن عبد السلام الرضوی حفظہ اللہ

طابعہ اسلامیہ پاکستان
ڈیڑھ مئی ۱۴۰۵ھ بمطابق نومبر ۲۰۲۳ء
حق سب خانہ محمد معاذ خان
درس کتابی کتب خانہ، ملیر شرقی
پتہ: رام پور

الرسولہ الہیہ ص ۱۷۲

جامعۃ سکرانیہ لائسنسۃ التوجیہ والنصح
بہارہ پور پٹنہ اور پاکستان

(حقوق طبع و مصنف واپار محفوظ دی)

وَقَدْ لَبِثْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ مِنْ يَوْمٍ
تَفْسِيرًا

حسن الکلام

بلغت البشرو

للشيخ أبي زكريا عبد السلام الرستمي

الجزء الثالث

دریم جزء

از سورة آل عمران آية ۱۳۰ تا سورة النساء آية ۱۴۶

الناشر

جامعہ عربیہ اسلامیہ اشاعت التوحید والسنن

بکہ بیر پشاور

طابع شد کے طور پر پاکستان
دینی و ملی کتابوں کا قلم مرکز پشاور
حقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس کتابی کیلئے ایک مفید ترین
پیکر ام جمل

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا

اے ایمان والو! مہ خورق

الرِّبَا أَمْضَا عَاقِبَتُهُمْ وَأَتَّقُوا

سود دوچند او ادیریری

اللَّهُ لَعَلَّكُمْ تَقْلِحُونَ ﴿١٣٩﴾

کہ اللہ تعالیٰ نہ دے دے دہارہ چہ کامیاب شی

۱۳۹ خلاصہ: دے آیت نہ تر آخرہ پورے خاورمہ حصہ دے ،
 او پہ دے حصہ کنیں درے بابو نہ دی اول باب تر آیت نہ پورے
 دے۔ پہ دے باب کنیں اول دے آداب او اوصاف ذکر کوی چہ
 ذراتو کی وخت دپارہ دہزیمت نہ۔ پنج کورنی اوگر شی ر او
 دیتہ د تہذیب الاخلاق امور وٹیل شی) دا آداب و اوصاف
 تقریباً یو دیرش دی چہ شیرو دے نہ او امر دی لکہ مثلاً کنیں
 ۱۳۹ اتقوا اللہ ، ۱۴۰ کنیں اتقوا النار ، ۱۴۱ کنیں اطیعوا اللہ و الرسول ،
 ۱۴۲ کنیں سارعوا ، ۱۴۳ کنیں فلیتوکل المومنون او ۱۴۴ کنیں خافون ،
 او شیرو پکنیں نواہی دی مثلاً کنیں لا تا کلوا الربوا ، ۱۴۵ کنیں لا تھنوا
 ولا تحزنوا ، ۱۴۶ کنیں ان تطیعوا (مراد تربتہ نہی دے) ، ۱۴۷ کنیں
 لا تكونوا کالذین کفروا ، ۱۴۸ کنیں فلا تخافوہم۔ او سنورلس
 پکنیں صفات او اخلاق دی خاور صفات پہ ۱۴۹ کنیں درے پہ
 ۱۵۰ کنیں ، پہ ۱۵۱ کنیں عقیدہ د وفات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم ،
 ۱۵۲ کنیں عقیدہ د مرگ پخیلہ نیپہ باندے ، خاور صفات پہ
 ۱۵۳ کنیں ، ۱۵۴ کنیں دعا د سابقینو ، ۱۵۵ کنیں عقیدہ پہ صفت د نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم ، ۱۵۶ کنیں د اللہ تعالیٰ احسان منل ، ۱۵۷
 کنیں عقیدہ سائل د شہداؤ پہ لوے شان باندے ، ۱۵۸ کنیں
 استجابت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او پہ
 ۱۵۹ کنیں د صحابہ کرام د قول تا بعداری۔
 دویم پہ دے باب کنیں د منافقانو د شہر جواب دے پہ

او ٹیل چہ اے عمرو زمو تہ نہ لرے شہ تو ہخہ او ٹیل چہ ما
ایمان را وریدے۔ نو قتال ئے او کرو او پہ ہخے کیں زخی شو
.... بیا پہ ہخے کیں وفات شو او اللہ تعالیٰ جنت تہ داخل کرو
را بوداؤد کتاب الجہاد باب فیمن یسلم ویقتل مکاتہ)۔

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ او ٹیل چہ ہخہ شخص چہ موخ ئے نہ
دے کرے او جنت تہ داخل شویں مے ہخہ دا شخص دے۔ نو
دے دے مناسبت پہ وچے سورہ دلہ دے ربوا نہ نہی ذکر سورہ۔

تفسیر :- ۱۳ : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا
مُضَاعَفَةً، دامتقضا دے ایمان دہ دے دے وچے تہ ئے پہ یا ایہا
الذین سورہ مصدر کرو۔

قائدہ :- دے سورہ بقرہ آیتونہ دے ربوا پہ بارہ کیں دی چہ ہخہ
دے دینہ روستو نازل شویں پہ دلیل دے حدیث دے امام بخاری
پہ بارہ دے نزول کیں چہ ہخہ آخری آیتونہ دے قرآن دی نو دے
دے وچے تہ پہ دے آیت کیں ئے قید دے اضعا فاکو لے دے او
پہ سورہ بقرہ کیں مطلق منع کریدہ۔

أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً، دا قید دے مزید قباحت دے پارہ دے دا دے
اہل ربوا پہ عادت باندے بنا دو چہ ہر کلہ بہ ئے مال ورکو
نو پہ ہخہ وخت کیں بہ ئے شرط دے ربوا مقرر کرو۔ مثلاً
لس روپی) بیا پہ چہ پہ نیپہ باندے ادا ٹیری او نہ شوہ نو
سود بہ ئے نورہم زیاتی کوؤر مثلاً دے مخکین نہ علاوہ نورے
لس بہ ئے زیاتی کرے) او دے غسے بہ ئے زیاتی کوؤر

أَضْعَافًا، جمع قلت دے ضعف دہ۔ ضعف مماثل دے یو خیز تہ
وٹیلے شی او اضعا ف دیرو مماثلو تہ وٹیلے شی نو دے لس ضعف
شل دے او دے اضعا ف ئے خلویست دی۔

مُضَاعَفَةً، یعنی پہ دغہ اضعا فو کیں بہ ئے نورسیوا والے کو لو پہ
سبب دے زیادت دے نیتو سورہ۔ نو اضعا ف پہ سبب دے مالو تو سورہ دے
او مضاعفہ پہ سبب دے نیتو سورہ دہ۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ، ہر کلہ چہ ربوا پہ حرص دے نفس سورہ حاصلی پری نو

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ

او خان۔ بچ کرئی (د حرام نہ یہ۔ بچ کید و سرہ) دھتہ اور نہ چہ تیار کریشویدے

لِلْكَافِرِينَ ﴿۱۳۱﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ

د پاریہ د کافرانو۔ او تابعداری کوئی د اللہ تعالیٰ

وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ ﴿۱۳۲﴾

او د رسول د دے د پاریہ چہ یہ تاسو رحم او کریشی۔

د هتے د پاریہ د اللہ تعالیٰ نہ تقویٰ علاج دے او هتہ ربوا نور و حراموتہ عام دے د دے وجہ نہ یے تقویٰ د قلاح سبب کرخو دے۔

۱۳۱۔۔ یہ دیکھیں مراد تقویٰ دہ د سبب د جہنم د اور نہ چہ هتہ حرام تہ حلال و تبیل دی او د اسبب د کفر دے د دے وجہ نہ یے لِلْكَافِرِينَ ذکر کرو۔ یہ النَّار کہیں د وہ اقوال دی۔

اول قول دا چہ الف لام جنسی دے یعنی یو قسم د هتہ اور تہ دے چہ تیار کرے شوے دے د کافرانو د پاریہ اگرچہ د اقسام خفیف دے د اور د کافرانو نہ۔ یا الف لام عہدی دے یعنی هتہ اور چہ د کافرانو د پاریہ دے هتہ د ربوا والو د پاریہ ہم دے نو د اسخت و عید دے د ربوا والو یہ بارہ کہیں۔ د دے وجہ نہ قاسمی د امام ابوحنیفہ نہ نقل کریدی، هتہ و تبیلی دی چہ یہ قرآن کہیں دا دیر د خوف آیت دے ٹکے چہ مؤمنانو تہ یے د کافرانو و عید ذکر کریدی۔

۱۳۲۔۔ دا د ماقبل مقابل دے یعنی یہ هتے کہیں سبب د عذاب ذکر کریدی او یہ دیکھیں سبب د رحمت د بچکیدال د عذاب نہ ذکر کوی چہ هتہ اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے یہ تلو احکامو کہیں او خصوصاً یہ احکامو د ربوا کہیں۔ اشارہ دہ چہ د ربوا تفصیلاً د سنت نبوی صلی اللہ علیہ وسلم نہ ایزدہ کرئی او اطاعت یے او کرئی۔

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّنْ

او جلتی کوئی بخنے تہ دے طرفہ

رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ

رب ستاسو او جنت تہ چہ فراخی دے آسمانوںہ

وَالْأَرْضُ لَا أَعْدَتُ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۱۳۳﴾

او زمکہ دہ تیار کرے شویدے دیارہ دے پچ کیدونکو دشرک تہ۔

۱۳۳۔ روستو د امر د اطاعت تہ اوس امر دے پہ مسارعت او او پہ حصول د فائدو دے ہفتہ سورہ رد مسارعت معنی مخکس ذکر شویدہ۔

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَبِّكُمْ، یعنی سَارِعُوا إِلَىٰ أَسْبَابِ الْمَغْفِرَةِ وَالْجَنَّةِ۔ او پہ دیکھیں دیر اقوال دی د عثمان رضی اللہ عنہ قول دادے چہ دے تہ مراد اخلاص دے دے علی رضی اللہ عنہ پہ نیز ادا د فرائضو دہ او د ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دے چہ دا اسلام دے۔ د انس رضی اللہ عنہ او مکحول رحمہ اللہ پہ قول مراد تربیتہ د جماعت د موعظ تکبیر اولی دے۔ د سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ پہ نیز مراد اطاعت دے۔ د عکرمہ پہ نیز توبہ دہ او د ابو العالیہ پہ نیز ہجرت مراد دے۔ د ضحاک قول دے چہ معنی ہے جہاد دے، دیمان پہ نیز پنچہ موعظو تہ مراد دی د مقاتل قول دے چہ اعمال صالحہ مراد دی۔ لیکن دا پہ تخصیص سورہ تہ دی مراد بلکہ دا د تقویٰ او د اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم (چہ مخکس ذکر شول) ہولو امور و تہ شامل دے۔ او مَغْفِرَةٍ سورہ مِّنْ رَبِّكُمْ د عظمت د پکارہ ذکر دے۔ او ہر گلہ چہ مغفرت د گناہونو مخکس دے پہ حصول د ثواب او جنت باندے دے دے وچے تہ ہے مغفرت پہ جنت باندے مخکس ذکر کرو۔

وَجَنَّةٍ، د دینہ مراد جنس دے ٹکہ ہے جمع ذکر نہ کرہ۔

عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ، عَرْضُ پلن والی تہ وٹیلے شی
 چہ مقابل دے طول اوید والی راسخی - او عرض ہمیشہ دے طول
 نہ لہوی نوہر گلہ چہ عرض یے دے آسمانونو او زمکے پشان
 دے نو دے اوید والی اندازہ خو مو تہ تہ تشی معلومید لے (قرطبی
 وٹیلی دی چہ دا دے جمہور و قول دے) . یا عرض دے یو خیز
 صرف وسعت دے ہخ تہ وٹیلے شی او آسمانونہ او زمکہ دے قے
 پشان دی او دے قے عرض او طول یو پشان وی (ابن کثیر) .
 السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ، دے مضاف پت دے یہ قرینہ دے سورہ
 حدید سے سرہ یعنی پشان دے عرض دے آسمانونو او دے زمکے -
 او یہ دیکھن دہ اقوال دی اول قول دے ابن عباس رضی اللہ
 عنہما نہ نقل دے چہ دا او دے آسمانونہ او زمکے چہ یو یو
 او غور و لے شی دے یو ہو کی (کیہے) پشان او سرورہ یے دے
 یو بل سرہ یو خائے شی نو دے جنت بہ دومرہ پلن والے وی
 نو دا تشبیہ حقیقی دہ - دویم قول دا دے چہ دا تشبیہ تمثیلی
 او مجازی دہ یعنی دے انسانانو یہ علم کنش لوے او قراخہ آسمانونہ
 او زمکے دی نو دے دے جنت دے فراخی مثال ورکرو -

سوال :- دے ابو ذر رضی اللہ عنہ یہ حدیث کنش (چہ قرطبی نقل
 کریدے) وارد دی چہ دا او دے آسمانونہ او او دے زمکے دے اللہ
 تعالیٰ دے کرسی یہ نسبت دا سے دی لکہ چہ یو روپی دے یو صحرا
 دے لکہ زمکہ کنش و اچولے شی او دے کرسی نسبت عرش دے
 اللہ تعالیٰ تہ ہم دا سے دے لکہ چہ دے او سپنے یو کپی دے زمکے
 یہ یو صحرا کنش کیخود لے شی - او بل حدیث کنش راسخی چہ
 دے جنت دے دے دے یو خائے دے لاندے سل کالہ دے سورہ
 والا سری مسافت دے - دا سے نور روایات ہم شتہ نو
 دا خود دلالت کوی چہ جنت دے آسمانونو او زمکے نہ دیر لوے
 دے ؟

جواب :- کلاہ چہ عرض مقابل دے طول مراد شی نو بیا دا
 سوال نہ واردی - دارنگ کلاہ چہ تشبیہ تمثیلی مراد

شی تو بیا ہم دا سوال دفع کیڑی۔ حُکھ چہ دَ جنت دغہ ستور
وسعت یا دَ عرش او کرسی۔ وسعت خو دَ انسانو دَ نظر تہ پتہ
سوال :- سورۃ نجم شاکیں دی چہ جنت دَ سدرۃ المنتہی پہ خواکیں دے او حدیث
معراج کیں ثابت دہ چہ سدرۃ المنتہی پہ اووم آسمان کیں دہ تو جنت
چہ دَ اوو آسمانو نو اوومکے پشان دے نو پہ اووم آسمان کیں حُکھ
خائیری؟

جواب لہ :- پہ دے باندے اللہ تعالیٰ قادر دے لکھ چہ زمونہ
پہ یو ویرہ غوندے ستورکے کیں دَ نظر کو لو پہ وخت کیں آسمان
اوومکے او غرونہ خائے کریدی چہ دَ ستورکے نہ دَ هغے وسعت
پہ کرو یا دَ چندہ زیات دے نو دغہ اللہ تعالیٰ تہ خہ کران کار
نہ دے۔

جواب لہ :- اوس اللہ تعالیٰ جنت را غونہا کرے دے او دَ دوبارہ
ژوند پہ ورخ بہ یے پورہ خور کرے۔ او دیتہ ابن فورک اشارہ
کرید لیکن دَ اول جواب تائید هغہ روایت دے چہ ابن جریر، ابن
کثیر، ابن عطیہ او قرطبی وغیرہ ذکر کریدے۔ چہ هرقل
بادشاہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ یوقاصد را لیسے
ود او خط یے ورکے وو هغہ خط رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم تہ معاویہ رضی اللہ عنہ او لوستو پہ هغے کیں لیکلی ووجه
تہ ما هغہ جنت تہ رابلے چہ دَ هغے وسعت آسمانو نہ اوومکے دہ
نو دَ جہنم او ریہ پہ کوم خائے کیں وی؟ نو رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم او فرمائیل سبحان اللہ چہ ورخ راشی نو شہیہ
چیر تہ لایہ شی۔ او دغے جواب عمر رضی اللہ عنہ یهودیا نو
تہ ہم ورکے وو هغوی ہم دغہ تیوس کرے وو۔ ابن کثیر
وٹیلی دی چہ پہ دیکیں دوه احتمالات دی۔ اول دا چہ
موتہ چہ پہ وخت دَ شے کیں ورخ نہ دیکو یا برعکس نو دَ
دے مطلب دا نہ دے چہ هغہ موجود تہ دی هغہ پہ هغہ
خائے کیں وی چہ اللہ تعالیٰ یے خواہی۔ دارنگ او دَ جہنم
بہ هغہ خائے کیں وی چہ اللہ تعالیٰ یے خواہی۔ دویم احتمال

دادے چہ یہ دنیا کیں درخ یو جانب تہ وی نوشیہ بل جانب
تہ وی نو دارنگ جنت یہ اعلیٰ علیین کیں دے د آسمانوں
اوز مکے تہ پور تہ دے لاندے د عرش تہ او پلنوالے یے د
آسمانوں اوز مکے یشان دے۔ او د جہنم اور یہ اسفل سافلین
کیں دے لاندے د زمکو تہ ردا امام زاری د انس رضی اللہ عنہ
تہ نقل کریدی) واللہ اعلم۔

أَعَدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ، لفظ د ماضی او اعداد دلیل دے چہ
جنت د مخکین تہ پیدا کرے شویدے۔

قائده :- داسے آیت یہ سورہ حدید ۱۵ کیں ہم دے لیکن
د دواہو فرق یہ یو شو و جوہو سرہ دے۔ اول دا چہ دلتہ
وسار عوا دے او ہلتہ سابقو بغیر د عطف تہ دے۔ دویم
دلتہ مضاق نیشہ او ہلتہ حرق تشبیہ دے سرہ د مضاق
تہ یعنی کعرض۔ دریم دلتہ اعدت للمتقین او ہلتہ اعدت
للمن امنوا دے۔ د فرق وجے یے دادی۔ د اول فرق
وجہ، مخکین او امر ذکر شویدی یعنی اتقوا، اطیعوا نو
سار عوا یے یہ ہغہ یاندے عطف کرو۔ بیا دلتہ د یہودیانو
او منافقانو د اخلاقو تہ حان یح کول مراد دی او د حان بچ
کولو د پارہ سرعت استعمالیری دارنگ دلتہ د متقیانو ذکر
دے چہ ہغہ اعلیٰ درجہ د ایمان دہ او د ہغہ د پارہ تفاوت
د مراتبو نشہ او یہ سورہ حدید کیں مخکین معطوق علیہ
نشہ او د منافقانو یا یہودیانو نہ یح کول نیشہ۔ او یہ
حدید کیں ذکر د مؤمنانو دے او ہغوی کیں مختلف مراتب
دی چہ د ہغہ سرہ لفظ د سابقو مناسب دے۔ د دویم
فرق وجہ، دلتہ کسلاعت او تقویٰ د وجے تہ دیر ترغیب
مقصد دے نو د ہغہ د وجے تہ د مبالغہ د حمل د پارہ حرق
تشبیہ او مضاق حذق کریدے۔ د دریم فرق وجہ،
دلتہ او امر او نواہی ذکر دی چہ د ہغہ پورہ لحاظ کوڈنکی
متقیان دی او سورہ حدید کیں صرف د اہل ایمان احکام

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ

هغه کسان چه خرچ کوی په خوشحالی کیں

وَالصَّرَّاءِ وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظِ

او په تکلیف کیں او تیروونکی د غصے دی

وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ط

او معافی کوونکی دی د خلقو نه ،

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۳۳﴾

او الله تعالیٰ مینه کوی د (داسے) احسان کوونکو سره ۔

ذکر دی دپاره د فرق د منافقانوں، او د ایمان باللہ والرسول امر ذکر دے په ۱۳۳ کیں توهغه سره لفظ د امتوا باللہ ورسوله مناسب دے۔ (وَاللَّهُ أَعْلَمُ)

۱۳۳۔ د متقیانو تقسیم کوی دوه قسمونو ته اول اعلى قسم او په دے آیت کیں د هغوی خلور صفات ذکر کوی۔

اول صفت ۱۳۳۔ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالصَّرَّاءِ، په دے جمله کیں خواقوال دی اول داچه مراد خوشحالی او خفقان دے، دویم وسعت او تنگسیا د حال، دریم داسے اتفاق چه انسانی طبیعت او فطرت پله خوشحاله وی یا په طبیعت باندے بوج وی، خلورم صحت او مرض۔ او اتفاق عام دے واجباتو مستحباتو ته او خرچ کول په دعوت او جهاد کیں او ذوی الحقوقو ته خپل حق سپارل۔ او په دے تعمیم کیں اشاره ده چه دعبادت مالیه او ادا د حقوق مالیه نه دوی دپاره هیچ حالت مانع نه گرځي۔ او دا دلیل دے د سخاوت د نفس۔

دویم صفت د اعلى قسم متقیانو، وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظِ، کاظم، په اصل کیں د مشک د خله بندول دی کله چه دک شی او غیظ برانگیخته کیدل او په طیش کیں راتلل دی په دخت دیونا کاره خپز په لیدلو سره۔

او كَظُمُ الْغَيْظُ ، چپ کول او غلے کول د غصے وی سرہ د قدرت ته
 په واقع کولو او پوره کولو د هغه باندے (قرطبی)۔
 او د غیظ او غضب په مینځ کښ فرق دادے چه د غضب آثار په
 اندامونو باندے ښکاره کیږی بغیر د اختیار د شخص ته او
 د غیظ آثار صرف په زړه کښ وی او د غیظ سره اراده د انتقام
 نه وی شامل او د غضب سره انتقاماً بدله اخستل لازم وی۔
 او د غضب نسبت الله تعالی ته هم کیدایشی مناسب د شان د
 هغه سره او د غیظ نسبت هغه ته نشی کیدے۔ داسے صفت په
 سوره شوری ۲۴ کښ هم ذکر دے۔ په دیکښ اشاره ده چه د
 غیرت د نفس د وجه ته در باندے غصه راځی او د هغه اجزاء
 هم کولے شی د هغه پوره کولو وس او طاقت یے وی لیکن د
 حسن خلق د وجه نه هغه غصه په ځان تیره کړی او د دلیل
 دے د صبر او استقامت۔

دریم صفت یے وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ، دے۔ یعنی هغه څوک
 چه د دوی سره بدی او ظلم کوی د مال یا د بدن یا د هرت
 په باره کښ یا د دوی یو خادم او مملوک وی او یو غلطی
 ترینه اوشی نو هغوی ته معافی کوی او در گذر ترینه کوی۔ او
 دا صفت په اصل کښ د معکښ صفت تکمله ده یعنی غصه یو
 ځل تیره کړی نو کیدایشی چه بیا غصه شی نو او فرمائیل
 یے چه د كَظُمُ د غیظ نه روستو معافی او کړی نو د معافی
 کولو نه روستو بیا غصه نه واپس کیږی او د دے صفت ذکر
 او مرتبه په سوره شوری ۲۴، بقره ۲۳۷، نساء ۱۲۹، تغابن
 ۱۴ او سوره نور ۲۴ کښ دے او په دے سره امر په آل عمران
 ۱۵۹، مائده ۳، بقره ۲۰۷ او اعراف ۱۹۹ کښ دے۔ دا آیتونه
 دلالت کوی چه عفو کول ډیر لوی صفت دے۔

او تُحْلِمُ صفت وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ دے۔ دلته د احسان
 نه مراد انعام کول دی روستو د عفو او در گذر کولو د جرم نه
 نو دا مستقل صفت شو۔ او په دے باندے دلیل د علی بن

حسین رضی اللہ عنہما واقعہ دہ چہ دہے ویتزے ہتہ تہ دہ
 اودس ادبہ اچولے نو دہے دہ لاس نہ کوزہ یہ ہتہ باتدے
 پریوتلہ اوسریئے زخی شو نو ہتہ زردا اولوستل چہ
 والکاظمین الغیظ نو ہتہ درتہ اوٹیل چہ غصہ ے تیرہ کرہ
 بیا ہتہ اولوستل والعا فین عن الناس نو ہتہ او قرمائیل چہ
 معاف ے کرے نو بیا ہتہ اولوستل واللہ یحب المحسنین
 نو ہتہ اوٹیل حہ لارہ شہ آزادہ ے کرے دہ اللہ دہ رضا دیار
 دا واقعہ آلوسی ذکر کریدہ او قرطبی دہ میمون بن مہران پہ
 بارہ کین ذکر کریدہ -

فائدہ ۱ :- اول صفت ے پہ صیغہ دہ فعل مضارع سرہ ذکر
 کرے دو حکہ چہ دہے ضرورت نوے نوے راجی اودوستو
 صفات ے پہ صیغہ دہ اسم فاعل سرہ ذکر کرل دہ وجہ دہ
 ثبات اواستمرار دہ صفتو تہ -

فائدہ ۲ :- آلوسی اوقاسی ذکر کریدی چہ دہے صفتو نو
 مناسبت دہ ربوا والو پہ مقابلہ کین دہے چہ دہ مؤمنانو صفتو تہ
 دہغوی پہ خلاف کین دی - چہ ربوا والا مال نہ ورکوی
 بلکہ زیاتے کوی او مؤمنان اتفاق کوی دارنگ ربوا کوونکی
 پہ مسکینانو او قرصدا رانو بانڈے ظلم او غصہ کوی او مؤمنان
 غصہ نہ کوی بلکہ معافی او احسان کوی - دارنگ مناسبت ے
 دہے دہ واقعے دہ احد سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم زخی
 کرے شو او حمزہ رضی اللہ عنہ شہید کرے شو او نور صحابہ
 کرام ہم شہیدان شول دہ کافرانو دہ لاس نہ او بعضے مؤمنانو
 خطائی او شوہ چہ مورچہ ے پرینودلہ او خوک دہ میدان جنگ
 نہ لالہ نو دہے تہ لو پہ بارہ کین اللہ تعالیٰ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم او صحابہ کرامو تہ دہے اخلاق حسنو ترغیب ورکرو نو
 دا دہ واقعے دہ احد دیارہ چہ دوستو آیتو نو کین ذکر کوی تمہید
 شو -

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً

او دوی هغه کسان دی چه کله اوکړی بشکاره

أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ

یا ظلم اوکړی په مخان باندې نو یاد کړی الله تعالی لره

فَاَسْتَغْفَرُوا إِلَهُ تَوْبِهِمْ وَمَنْ

نو بخښنه اوخواړی د باره د گناهونو خپلو

يَغْفِرُ اللَّهُ تَوْبَهُ إِلَّا اللَّهُ تَعَفَّى

چه او بڼې ټول گناهونه سپوا د الله تعالی نه،

وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا

او نه کلکېږی په هغه گناه چه اوکړی

وَهُمْ يَعْلَمُونَ (۱۳۵)

او دوی پوهېږی -

۱۳۵: په دیکس د متقیانو دویم قسم او د هغوی درې صفتونه ذکر کوی - قرطبی وئیلی دی چه دوی اگر چه د مخکین قسم نه په درجه کین بنکته دی لیکن الله تعالی د رحمت د وجه نه د هغوی سره یو ځای کړیدی -

د دوی اول صفت وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ، دے -

د فاحشه او د ظلم د نفس په باره کین فرق په ډیرو وجوهو سره دے - اول دا چه فاحشه گناهونه کبیره دی او ظلم گناهونه صغیره دی، دویم دا چه فاحشه زنا کول او ظلم د هغه نه بنکته گناهونه دی یعنی پردی شیء ته کتل یا لاس لگول، دریم دا فاحشه ټول گناهونه دی او ظلم عمل کول دی بغیر د دلیل او حجت نه - دا ټول اقوال یو بل ته قریب دی تخصیص ته

حاجت تشبیہ

ذکر و اللہ : ذکر قلب دادے چہ ذکر اللہ تعالیٰ عذاب او سوال د
 جواب ذکر قیامت او اللہ تعالیٰ تہ پیش کیدل یاد کری یا ذکر اللہ تعالیٰ
 عفو او احسان او مغفرت یاد کری یا ذکر او کری چہ اللہ تعالیٰ
 بہ زمانہ تپوس ہی۔ او ذکر ذکر ڈے دادے چہ الفاظ ذکر تویے
 او استغفار ذکر کری۔ خود ذکر ذکر ڈے سرہ ذکر ذکر نہ
 ضروری دے ہسے ڈے او دشوند و خو خول فائدہ نہ ورکوی۔
 دویم صفت یے فَاَسْتَغْفِرُوا لِلَّذِي تُوِيَهُمْ دَعَا۔ قرطبی
 و ثیلی دی چہ ہر ہغہ کلمہ او دعا چہ یہ ہغے کیں طلب ذکر مغفرت
 وی نو ہغہ و ثیل استغفار دے او یہ حدیث ذکر ترمذی
 کیں دا کلمہ ذکر دہرَاَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ
 الْقَيُّومُ وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ) او دارنگ ذکر سیدی الاستغفار کلمات
 لوستل غورہ دی لیکن شرط و سرہ ذکر استغفار دے
 داسے نہ دہ لکہ چہ دے زمانہ کیں بعض خلق داسے دی چہ یہ
 گناہ کیں اختہ وی او تسبیح یے یہ لاس کیں وی او کلمہ ذکر
 استغفار لولی یا صرف ڈیہ خوزوی او زہرہ یے غافلہ وی دا
 خواستہ زاء کول دی او قرآن کریم کیں دی چہ لا تَتَّخِذُوا
 آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا (بقرہ)۔

وَمَنْ يَغْفِرُ اللَّهُ تُوْبَ إِلَّا اللَّهُ، ابن عطیہ و ثیلی دی چہ
 دا جملہ معترضہ دہ نفسو نو تہ ذکر ترغیب ورکولو ذکر پیارہ چہ
 توبہ او ذکر پیارہ ذکر تعلق سالتلو ذکر استغفار ذکر اللہ تعالیٰ
 سرہ فقط او دہغہ نہ ذکر عفو امید لر۔ مَنْ، استفہام
 انکاری دے نو کلام منفی او گر بخیر و ذکر دے وجہ نہ گے
 مستثنی مرفوع یہ پیش سرہ) ذکر کریدہ۔

وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا، دا ذکر ہغوی دریم صفت دے
 ابن عطیہ و ثیلی دی چہ اصرار قصد کول دی یہ ہمیشہ والی
 ذکر کار باندے، او تہرلو تہ ہم و ثیلے شی۔ او صاحب اللباب
 و ثیلی دی چہ مضبوط والے یہ یو خیر باندے۔ او یہ

اصطلاح کیں روانیدال دی پہ یو گناہ باندے قدم پہ قدم
او خوف الہی ورلہ نہ متع کوی رقتادہ)۔

اوسدی وٹیلی دی چہ مراد ترینہ پر بخودل ک استغفار
دی اوچپ کیدل ک ہنغہ نہ سرہ ک گناہ کولو تہ۔ او د دے
دلیل حدیث ک ابو داؤد دے ک ابو بکر رضی اللہ عنہ نہ چہ
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ اصرار نہ
دے کرے ہنغہ چا چہ استغفار ئے کریدے اگر چہ پہ
ورخ کیں او یا کرتہ گناہ تہ را کرخی۔

وَهُمْ يَعْلَمُونَ، متعلق ک علم عام دے یعنی پوہیدی چہ دا گناہ
دہ او پوہیدی چہ اللہ تعالیٰ توبہ قبولی او بخندہ او مغفرت
کونکے دے۔ ابو حیان وٹیلی دی چہ دے آیتونو نہ
معلومہ شوعہ چہ مؤمنان درے طبقات دی۔ متقون، توبہ
کونکی او اصرار کونکی پہ گناہ باندے۔ او وعدہ ک جنت
ک اول دوارو ک پارہ دہ او ک اصرار کونکو حال پت دے۔
او آلوسی ک ترمذی روایت نقل کریدے چہ ہرکلاہ دا
آیت نازل شو نو ابلیس خیلو لبیکرو تہ چغہ کپہ او خان لہ
ئے پہ سر باندے خاورے اچولے او خان تہ ئے ک ہلاکت
خیرے او کپے، نو لبیکرو رتہ او ٹیل چہ خہ وجہ دہ نو ہنغہ
ورتہ او ٹیل چہ دا آیت نازل شویدے۔ نو ہنغوی ورتہ او ٹیل
چہ مونہ ددی تہ ک خواہشاتو دروازے راپرانیزو نو توبہ
او استغفار بہ تہ کوی او ک خیلو خواہشاتو بارہ کیں یہ گمان
کوی چہ مونہ پہ حقہ لار باندے یو نو ابلیس پہ دے جواب
یا ندے خوشحالہ شو۔ ہر مسلمان دے خان سرہ فکر او کپی
چہ مخکین ذکر شوی درے قسمونو کیں ک دہ تعلق ک کوم یو قسم
سرہ دے او پہ خیل حال دے رحم او کپی او ک خواہش
پرستی نہ دے خان دیر لے اوساتی۔

أُولَئِكَ جَزَاءُ وَّهُمْ مَغْفِرَةٌ

دفعہ کسان بدلہ دے دوی بخشنہ دہ

مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّتْ تَجْرِي

د طرف د رب د دوی نہ او یا غونہ دی چہ بھیڑی

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ

لانڈے د ہفتہ نہ دے ہمیشہ بہ دی دوی

فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ

بہ ہفتہ کس او بہ نہ دے ثواب دے داسے عمل کوونکو۔

۱۳۴:۔ دا بشارت اخرویہ دے مخکس دواہ قسمونو تہ۔

أُولَئِكَ جَزَاءُ وَّهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّنْ رَبِّهِمْ، یہ توبہ کس دواہ
غیزونہ مطلوب وی۔ اول امن د عذاب نہ ہفتہ تہ اشارہ دہ
یہ دے لفظ سرہ۔

او دویم ثوابونہ حاصل دی او
ہفتہ تہ اشارہ دہ یہ دے جملہ کس چہ وَجَنَّتْ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ، الف لام پہ
الْعَامِلِينَ کس عہدی دی یعنی عمل کوونکی پہ مخکس دواہ
آیتونو پاندے۔

لفظ دَ أَجْرُ روستو دَ جزاء نہ دیر تائید او ترغیب دے
دَ حصول دَ جنت دَ پارہ حکہ چہ پہ دیکس اشارہ دہ چہ دا
عمل کوونکی پشان دَ مزدورانو او دَ مزدور اجرت
ورکول دَ عدل او انصاف صفت دے او ہفتہ بتہ لائق دے
دَ اللہ تعالیٰ سرہ۔

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ لَا

یقیناً تیر شویدی ستاسو نه مخکنس واقعات

فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا

نو اوگرچی په زمکه کنس نو او کورئ په عبرت سره

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٣٤﴾

څنگه وو انجام د دروغزن کوونکو

۱۳۴- د بشارت نه روستو په صفاتو د تقوی سره تخویف دینوی دے په ذکر د مکذبینو سره د پاره د بچکیدلو د صفاتو د مکذبینو نه.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ، خَلَوْ، په اصل کنس یوازې کیدلو ته وئیلې شی او د مضي (تیریدلو) د پاره هم استعمالیږي دلته د تیریدلو معنی مراد ده. سُنَنٌ، جمع د سُنَّةٌ ده هغه طریقې ته وئیلې شی چه انسان هغه لره لازم او نیسی. او قرطبی وئیلی دی چه نیغې لارې ته وئیلې شی. دارنگ هغه لار چه د هغه اقتداء کیدلشی که د خیر وی او که د شروی د دے وجه ته سنت حسنه او سنت سیئه دواړه استعمالیږي. امت ته هم وئیلې شی اوسنن امثالو ته هم وئیلې شی. زجاج وئیلی دی چه دلته مصافق پټ دے یعنې اهل سنن. نو اکثر مفسرینو وئیلی دی چه دلته مراد د دینه سنن الهلاک دی په دلیل د ذکر د مکذبینو سره یعنې طریقې د هلاک او د عذاب یا نمونې د هلاکت د مکذبینو.

فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ، دا قاء د پټ شرط د وجه نه ده یعنې اِنْ شَكَّكُمْ فَسِيرُوا، که تاسو په دغه سنن کنس شک کوئ نو اوگرچی په زمکه کنس. او سِيرُوا (گرځیدل) دوه قسمه دی اول گرځیدل په خپو (قد موقوف) سره دویم په معلومولو او لوستلو د واقعاتو د هغوی سره.

هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى

(دار قرآن) وضاحت دے دیا رہ دے خلقو اولاد بنو کے دے (یہ دلیل و نوسرہ)

وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

او نصیحت دے دے پکار دے قائد دے متقیانو ۔

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ

اوسستی مہ کوئی (دجہاد تہ) او مہ لے حوصلے کیدی رہ تگالیغوم) او تاسو

الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

اوجت (شان والا) یئی کہ تاسو پورہ ایمان والا یئی ۔

فَانْظُرُوا ، تہ مراد نظر کول دی دے عبرت دے پکارہ ۔

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ، کئیف ، کبں طریقے دے ہلاک
اوسبب دے ہئے دواہو مراد دی ۔

۱۳۸۔ یہ دیکھیں ترغیب دے قرآن کریم تہ روستو دے ترہیب تہ
یہ حال دے مکذ بینو سرہ ۔ یعنی دے مکذ بینو دے حال تہ یچکید لو
دے پکارہ قرآن کریم تہ رجوع او کړئ ۔

هَذَا ، اشارہ دے قرآن تہ (حسن بصری وغیرہ) یا حال دے تیر
شوے مکذ بینو ۔ او یہ دے آیت کبں دے قرآن کریم دے صفات
ذکر کړیدی ۔ اول صفت ۔ بَيَانٌ ، یعنی وضاحت دے لار دے ہدایت
او دے گمراہی او دا عام دے تہ لو خلقو تہ دے دے وجہ تہ یئی
لِّلنَّاسِ ، او ٹیلو ۔ دویم دے ہدای ، مقصد تہ رَسُوْلٌ یہ اہتداء
حاصلو لو سرہ ۔ دریم صفت متع کول دے لارے دے گمراہی تہ
چہ یہ لفظ دے مَوْعِظَةٌ ، کبں مراد دے ۔ او داروستو دواہ
خاص دی یہ متقیانو پورے دے دے وجہ تہ یئی لِّلْمُتَّقِينَ ، او ٹیلو
او دا صفات جامع دی دے تہ لو صفتو دے کمال دے کتاب چہ یہ
نور و آیتونو کبں ذکر دی ۔

۱۳۹۔ دا عطف دے یہ معنی دے مخکس آیت باندے یعنی

لَتَهْتَدُوا أَوْ تَكْفُرُوا بِالْقُرْآنِ وَلَا تَهْتَدُوا رَهْدَ آيَاتِ أَوْ وَعْظِ حَاصِل
کھڑی پہ قرآن سرہ او بسستی مہ کوئی) او پہ دیکھن مقصد تسلی
درکول دی او ذکر د آدابو دے۔ وَهْنُ پە اصل کھن ضعف او کمزوری
دے پہ یو سبب سرہ لکھ رَوْهَنُ الْعَظْمُ مِثْلُ مَرِيْمَ (اونرم والی
تہ ہم وٹیلے شی۔ ابن عطیہ وٹیلی دی چہ دا منع دہ د وھن تہ
پہ حال د جنگ او خصومت کھن کلہ چہ پہ حقہ دی۔ او بول قوت
بہ صرف کوی د حصول د حق د پاریہ او داخاستہ خوئی دے۔ او ہر
چہ حدیث کھن راغلی دی اَلْمُؤْمِنُونَ هَيِّئُونَ لِكَيْتُونَ۔ مؤمنان
بہ ضعف بیکارہ کوونکی او نرہی کوونکی وی۔ نو دا پہ حالت د رضا
کھن یعنی د مؤمنانو پہ مینج کھن یو بل سرہ دغہ معاملہ دہ۔ او
دلہ د وھن تہ مراد کمزور والے د آبادے، عزیمت او کھمت
دے او بدلول د شجاعت او بہادری دی پہ بز دلہ سرہ او
بدلول د یقین دی پہ شک سرہ او د امید پہ ناامیدی سرہ
او دا بول منع دی۔ ابن عاشور وٹیلی دی چہ وھن او حزن
پہ اصل کھن دودہ حالتو تہ د نفس دی رغیر اختیار (خود عقیدہ
د ناامیدی تہ پیدا کیڑی نو پہ ہفے کھن د دشمن سرہ مقابلہ او
جہاد پر بخود دل مرتب شی۔ نو دے د واپو تہ نہی پہ اصل کھن
د دے د اسبابو تہ نہی دہ۔ او دارنگ مینہ او محبت د دنیا او د
مرگ تہ یوہ کول د اسبابو د وھن تہ دی لکھ چہ پہ حدیث د
تَدَارَعِي عَلَيْكُمْ الْاَمَمُ کھن راغلی دی۔ او منع د وھن پہ سورہ
محمد ص ۳۵ کھن شتہ او دارنگ عدم وھن د مخکنو صالحینو
صفت دے لکھ پہ سورہ آل عمران ۱۸۴ کھن دی۔ او دلہ معنی
دادہ چہ پہ جہاد کولو کھن کمزور والے مہ بیکارہ کوئی پہ وجہ د
مصیبتونو سرہ چہ تاسوتہ پہ واقعہ د احد کھن اور سیدال
وَلَا تَحْزَنُوا، حزن افسوس کول دی پہ فوت کیدلو (وَدَّ كَيْدَلُو)
د یو خیز سرہ یعنی د بعضے ملگرو د شہید کیدلو پہ سبب او فوت
کیدلو د غنیمت سرہ مہ غمژن کیڑی۔
وَأَنْتُمْ الْأَحْزَنُونَ، د علو تہ مجازی علو مراد دہ یعنی غالب کیدل

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ

کہ رسیدا لے دے تاسو ته زخم (نوصبر کوئی) نو یقیناً

مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلَهُ

رسید لے دے قوم کافرانو ته زخم دے پشان

وَتِلْكَ الْآيَاتُ مِنْ أَنْوَالِهَا بَيِّنَاتٌ

او دا ورخے مونو اورو راورود یہ مینخ

یہ دشمنانو پہ دنیا کیں پہ جنگونو کیں او پہ دلیلو تو کیں۔ او پہ آخرت کیں او چتوالے پہ اعتبار دے درجا تو سرہ دے پہ جنت کیں۔ قرطبی و ثیلی دی چہ دا فضیلت دے امت دے چہ اللہ تعالیٰ داسے خطاب موسیٰ علیہ السلام ته کرے وو پہ رِائِلَیْ اَنْتَ الرَّسُولُ (طہ) سرہ چہ ہفہ پیغمبر وو او دلتہ خطاب صحابہ کرامو ته او نور دامت مسلماً نانو ته دے او واؤ پہ وانتم الاعلون کیں دے عطف دے پیارہ دے نو دا بشارت دے یا حال دے پہ طور دے علت سرہ دے پیارہ دے نہی دوهن او حزن ته یعنی چہ تاسو او چت پیئے نو دے دے وجہ ته وھن او حزن مہ کوئی۔

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، إِنْ، شرطیہ دے یا پہ معنی دے رِائِلَیْ، سرہ دے یعنی دا علو دے کامل ایمان دے وجہ ته دہ۔

قرطبی و ثیلی دی چہ دے دے وجہ ته دے احد دے واقعے ته دوستو صحابہ کرامو ته ذلت او ہزیمت ته دے رسید لے۔

دے ایمان ته مراد ایمان شرعی کامل دے چہ ہفہ سبب دے دے غلبے پہ کافرانو باندھے یا دے دینہ مراد تصدیق دے وعدے دے اللہ تعالیٰ دے پہ نصرت او غلبے سرہ۔

النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ

ک خلقو کیں رد پامہ د حکمتون (او د دے د پامہ چہ شکرا کری اللہ تعالیٰ ہغہ کسان

اَمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ط

چہ ایمان لے راوے دے او جوہ کری ستاسو نہ شہیدان

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿۱۴﴾

او اللہ تعالیٰ نہ خوشوی ظالمان ۔

سنا:۔ د دے آیت نہ ترے پورے د غزوہ احد د حالاتو سرہ
تعلق لری۔ یہ دے کیں جواب دے د منافقانو د شبہ چہ حقوی
وئیل کہ دا نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ حق دین باندے وے نو
دوی بہ وے شکست خوہے وو پہ احد کیں نو پہ دے آیت کیں
اول او دویمہ جملہ کیں تسلی دہ مؤمنانو تہ او دریم او خلو رم
جملہ کیں دودہ علتو تہ دہزیمت احد ذکر کوی۔

إِنْ يَتُوبْكُمْ قَرْحٌ، مراد د قس تہ اصابت (رسیدل) دی
لیکن پہ لفظ د مس کیں اشارہ دہ قلت د مصیبت د دنیا تہ۔
قَرْحٌ، راجب وئیلی دی چہ پہ زور د قاف سرہ اثر د ہغہ
زخم تہ وئیلے شی چہ د خارج تہ پیدا شی ریعنی پہ تورہ غشی
وغیرہ) او پین د قاف ہغہ زخم دے چہ د باطن د بدن تہ پیدا
شی لکہ دانہ تنکے۔

دلہ مراد معنی حقیقی دہ یعنی ہغہ زخمونہ چہ پہ احد کیں
صحابہ کرامو تہ رسیدلے وو او پہ ہغہ سرہ بعضے شہیدان شول
او بعضے ژوند زخمیان وو یا مراد د دے تہ معنی مجازی دہ
یعنی ہزیمت یہ احد کیں چہ مشایہ د زخم د بدن سرہ دے۔
فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ، دا دلیل د جزاء دے او جزا پتہ دہ
یعنی قلا ٹھنؤ و لا تحزنوا و لا تشکروا فی نصر اللہ۔ رمہ
کمزوری کیڑی مہ غمژن کیڑی، شک مہ کوی پہ مداد د
اللہ تعالیٰ کیں)۔ الْقَوْمَ، مراد د دینہ مشرکین مکہ دی

چہ پہ غزوہ بدار کیں وژلے شوی رو۔

قَرْحٌ مِّثْلُهُ، مراد دے نہ غزوہ بدار دہ چہ پہ ہفتہ کیں او یا
کافران او ژلے شول او او یا قید کرے شول۔ او پشان د ۱۶۵
دے یا مراد ہفتہ کافران دی چہ پہ احد کیں خہ دیاسہ شل
کسان او وژلے شول۔ او مِثْلُهُ، مثلیت پہ عدد کیں مراد نہ دے
پہ نفس رسیدلو د زخم او د مرگ کیں مراد دے۔

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نَدَاؤُهَا بَيْنَ النَّاسِ، دا جملہ ہم تسلی دہ
مؤمنانو تہ یعنی ہزیمت د احد عقوبت نہ دے بلکہ دے تہ
مُدَّ اَوَّلَهُ دَ اَيَّامٍ وَثِيلَةٍ شَي۔

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ کیں اشارہ دہ یوم د بدار او یوم د احد تہ چہ پہ
مخکین جملہ کیں ہفتہ تہ اشارہ او شوع۔ مُدَّ اَوَّلَهُ، نقل د خیز
دیو نہ بل تہ دارنگ تمیر وار راستل دی او دلتہ مراد د مدد اول
د ايام تہ دادے چہ ہمیشہ پہ یو حال باندے تہ دی بلکہ کلہ
خوشحالی او کلہ غم۔ کلہ تکلیف او کلہ آرام یعنی پہ بدار کیں
سختی راوستلہ پہ کافرانو باندے نو پہ احد کیں سختی
راوستلہ پہ مؤمنانو باندے۔ ہا اول عقاب دے او دویم
تادیب او سبب د کفارے د گناہو نو دے۔

وَلْيَعْلَمْ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا، دا اول علت دے۔ واو، د پاره د
د عطف دے پہ پت معطوف علیہ باندے چہ ہفتہ پت معطوف
معلول دے د پاره د نَدَاؤُهَا۔ یعنی لَتَكُونَنَّ كَيْتٌ وَ كَيْتٌ
مِنَ الْحَكِيمِ وَلْيَعْلَمْ۔ یا دلتہ فعل پت دے دے دے واو نہ روستو
یعنی فَعَلَ ذَلِكَ لِيَعْلَمَ۔ ابو حیان و ثیلی دی چہ دا طریقہ
مختصرہ او غورہ دہ او ابن عطیہ ہم غورہ کرے دہ۔

سوال :- مذهب د اہل سنت ر سلف صالحینو دا دے چہ
اللہ تعالیٰ عالم دے پہ ہولو کلیاتو او جزئیاتو باندے مخکین د
وجود د ہفتہ نہ لکہ چہ آیاتو تہ د اثبات د علم د اللہ تعالیٰ پہ
دے باندے دلالت کوی او دلتہ فعل مضارع دلالت کوی۔
چہ علم د اللہ تعالیٰ روستو د واقعاتو تہ پیدا کیڑی او داسے

آیا تو نہ نور ہم شتہ دے لکہ روستو ۱۲۲ او کہف ۱۲، بقرہ ۱۲۳، سورۃ عنکبوت ۱۲، او سورۃ محمد ۱۲؟

جواب :- ہر کلمہ چہ پہ صریح نصوصو سرہ علم ک اللہ تعالیٰ پہ ہر کلمہ او جزئی باندے مخکین ک پیدائش دے ہتے نہ ثابت دے نو پہ دے آیا تو تو کین تا ویلات دی چہ ک سلف صالحینو نہ نقل دی چہ دا اطلاق ک علم دے پہ لازم ک ہتے باندے چہ ظہور او تمیز دے یعنی چہ ظاہر کری او جدا کری اللہ تعالیٰ۔ ابن عطیہ و ثیلی دی چہ بشکارہ کری پہ وجود کین ایمان ک ہتے چہ مخکین ہتے نہ معلومہ وہ چہ دوی بہ ایمان راوری نور تا ویلات ک مفسرینو دے معنی تہ راجع دی۔ بیا دلتہ علم پہ معنی ک معرفت دے چہ یو مفعول خواہی او الذین آمنوا تہ ایمان کا مل مراد دے یا علم پخیلہ معنی دے او دویم مفعول پت دے یعنی الذین آمنوا مُتَمَيِّزِينَ بِسَبَبِ صَبْرِهِمْ وَ ثَبَاتِهِمْ عَلَى الْإِيمَانِ مِنَ الْمُنَافِقِينَ۔ یعنی چہ بشکارہ کری اللہ تعالیٰ صبرناک او پاخہ مؤمنانو لہ ک متافقانو نہ۔

وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ، دا دویم علت دے مراد ک دینہ شہادت فی سبیل اللہ دے لکہ چہ پہ احد کین صحابہ کرام شہیدان شو او دا دیر لوے کرامت او فضیلت دے۔ صاحب اللباب و ثیلی دی چہ قتل کرے شوو تہ ک شہداء و ثیلو خلور وچ دی۔ اولہ وجہ دادہ چہ ارواح یے دا بالسلام تہ حاضر شوی دی۔ دویمہ وجہ، اللہ تعالیٰ او ملائکو شہادت کرے دے ک دوی دپار پہ جنت سرہ نو شہید پہ معنی ک مشہود دے۔ دریمہ وجہ، دوی پہ قیامت کین ک انبیاء علیہ السلام او صدیقینو سرہ شہادت کوی پہ خلقو بات دے۔ خلورمہ وجہ دادہ چہ دوی شہیدان شی نو سمدستی جنت تہ حاضر کرے شی او دا اولے وچ تہ نزد دے دے۔

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ، دا جملہ معترضہ جواب ک سوال دے :- سوال داسے دے چہ پہ احد کین کافرانو تہ اللہ تعالیٰ غلبہ ورکھہ

وَلِيْمَحْصِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

او دے دے دیاہ چہ پاک کوی اللہ تعالیٰ ایمان والا

وَيَمْحَقُ الْكَافِرِيْنَ ﴿۱۳۱﴾

او ختم کوی کافران -

نو دا خو دلالت کوی پہ محبت باندے حاصل جواب دے هغه حکمتونہ دی چہ ذکر شول دا پہ محبت باندے دلالت نہ کوی نو مراد دے ظالِمِيْنَ نہ مشرکان دی یا مراد دے دوی نہ منافقان دی چہ هغوی دے احد نہ واپس راغلل خکھ چہ پہ هغوی کتب صلاحیت دے دے خیرے نہ و و چہ دے هغوی نہ شهیدان جوہ کوی -

﴿۱۳۱﴾ پہ دے کتب یے دود علوتونہ نور ذکر کپیدی -

وَلِيْمَحْصِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا، تمحیص، پاکول دیو خیز دی دے خیرے او دے عیب نہ او فرق پہ مینخ دے محص او فحص کتب دادے چہ محص پاکول دی دے هغه خیز نہ چہ متصل وی او فحص پاکول دی دے هغه خیز نہ چہ مخلوط وی او منفصل وی - نو دلته مراد پاکول دی دے گنا هونو نہ یا مراد دے دینہ ابتلاء او امتحان دے -

وَيَمْحَقُ الْكَافِرِيْنَ، محق پہ لغت کتب نقصان او اہلاک ریعنی یو خیز دے بیخہ لرے کول چہ هغه ته استیصال وئیلے کپیدی - او دا دواہہ علوتونہ دے دے وچے نہ جمع کول چہ دوی شریک دی پہ معنی دے ازالہ کتب لیکن پہ محص کتب ازالہ دے آثار دے او یہ محق کتب ازالہ دے ذات دے خیز دے - او دے دے دواہہ تعلق دے نڈا و لہا سرے دے دے چہ کلہ مد اولہ پہ مؤمنانو باندے وی یعنی مغلوب شی نو محص دے گنا هونو دے مؤمنانو بہ راشی او کلہ چہ مد اولہ پہ کافرانو باندے راشی یعنی هغوی مغلوب شی نو محق دے کافرانو پہ راشی - او مراد دے الکافرین نہ هغه دی چہ پہ چنگ دے احد کتب شریک و ایمان یے قبول نہ کپو نو هغوی بتول هلاک کپے شو -

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ

آیا گمان کوئی تاسو چہ داخل بہ شئی جنت تہ

وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا

او تر اوسہ پورے تہ دی بشکارہ کری اللہ تعالیٰ مجاہدین

مِنْكُمْ وَيَعْلَمُ الصَّابِرِينَ ﴿۱۳۲﴾

ستاسو تہ او تہ دی بشکارہ کری صبرنا کر لہ -

۱۳۲۔۔ دا ہم علت دے لیکن دایے پہ جدا طریقہ سرہ ذکر کرد خاکہ چہ حصول د جنت اعلیٰ مقصد دے۔

أَمْ، پہ معنی کبیل سڑدے۔ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ، مراد د دخول تہ پہ دخول اول سرہ یا پہ غیر د مشقتو تہ۔

وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ، کَمَا، پہ ہفہ نفی کیں استعمالی پری چہ تر زمانہ حال پورے وی او امیدائے کیدیشی پہ راتلونکی وخت کیں او دا قول د سیبویہ دے او نفی د علم د اللہ تعالیٰ کنایہ وی د نفی وجود د خیز تہ یا يَعْلَمِ پہ معنی د یظہر او یمیز سرہ دے۔ او خطاب پہ دیکیں ہفہ کسانو تہ دے چہ پہ غزوہ احد کیں د میدان جنگ تہ گر خید لے وو نو گویا کہ د دوی گمان وو چہ پہ غیر د ادا کولو د فریضے د جہاد او صبر تہ بہ جنت کیں داخل شو۔

وَيَعْلَمُ الصَّابِرِينَ، پہ دیکیں اَنْ پت دے نو جمع کول د جہاد او د صبر کولو مراد دی الصَّابِرِينَ یے پہ صیغہ د اسم سرہ ذکر کرد اشارہ دہ چہ صبر ہمیشہ ضروری دے۔ او جَاهَدُوا یے پہ فعل سرہ ذکر کرد خاکہ چہ جہاد (قتال) کلہ کلہ وی۔

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ

او یقیناً آرمات کولو تاسو د شهادت

مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ

مخکنر د مخامخ کیدلو د هغه نه نو یقیناً

رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ۝

او لیدلو تاسو هغه او تاسو کتل -

۱۴۳ :- په دے آیت کس هم ذکر د یو علت دے یعنی تاسو شهادت طلب کوو نو هغه تاسو ته حاصل شو -

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ ؛ په حدیث سره ثابت ده چه کوم صحابه یدار ته نه وو حاضر شوی او د شهادت فی سبیل الله فضیلتونه یی اوزیدله وو نو هغوی تمنا د شهادت او کړله نو سبب د هغه غزوه احد جرړه شوله نو بعضه کسانو خو د لیر شجاعت او کړو او شهیدان شول لکه انس بن تضر رضی الله عنه او بعضه د میدان جنگ ته واپس شول نو په دے آیت کس دواړه ډلو ته خطاب دے په طریقه د تغلیب سره یعنی شهیدان هم مخاطب شول حکماً او ژوندی کسان مخاطب شول حقیقتاً او داډالے ډلے د پاره تسلی شوه او دویم ډلے د پاره زور نه ده -

سوال :- په حدیث صحیح سره ثابت ده چه تمنا کول د مرګ منع ده که په زړه کس وی او که په ژبه وی ؟
جواب :- دلته مراد د موت نه شهادت دے چه بنا دے په صبر او استقامت د ژبه او په جهاد پاندے (قرطبی) او تمناً د شهادت منع نه ده -

جواب :- مراد د دے نه سبب د مرګ دے چه جهاد دے (الباب) -
مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ ، ضمیر راجع دے موت ته یا راجع دے دشمن ته ځکه چه لقاء په مینځ د دوه کسانو کس استعمالیدی -

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ

او نہ دے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) مگر رسول دے ، یقیناً

خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۖ

تیر شوییدی مخکین دے ہفتہ نہ رسولان

أَفَايُنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ

آیا تو کہ دے وفات شو یا اوٹلے شو اوپر بہ تاسو

عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۖ وَمَنْ يَنْقَلِبْ

پہ پوندو خپلو باندے ، او خوک چہ و اوپریدلو

عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ

پہ پوندو خپلو باندے نو ھیچرے ضرر نشی و رکولے اللہ تعالیٰ تہ

فَقَدْ رَأَيْتُمْ ۖ دلتہ رویت دے سترگو مراد دے نو یو مفعول
خواہی یا رویت پہ معنی دے علم سرہ دے نو دویم مفعول
پت دے یعنی حاضرًا او مراد دے تہ رویت دے سبب دے مرگ
دے چہ ہفتہ جہاد دے ۔

وَأَنْتُمْ كَتُّظَرُونَ ، دا خفش نہ تقل دی چہ دا جملہ پہ طور
دے تاکید دہ یعنی مراد دے رویت نہ پہ مخکین جملہ کیں دے سترگو
لیدل مراد دی نو مفعول دے دے ہم (سبب) موت دے ۔
او زجاج و ثیلی دی چہ مراد دے تاکید تہ دادے چہ ستاسو
پہ سترگو کیں ہیخ مرض او علت تہ و و ۔ او ابن الانباری و ثیلی
دی چہ دے رویت تہ مراد مخالغ کیدل دی او نظر نہ مراد پہ
سترگو لیدل دی یا مراد دادے چہ تاسو نظر کوو نبی صلی اللہ
علیہ وسلم او شہیدانو تہ ۔

شَيْخًا وَسَيَجْرِي اللَّهُ الشُّكْرَيْنِ ۝

شیخ خیر او تر دے چہ بدالہ بہ ورکری اللہ تعالیٰ ثابت قدمونہ ۔

۱۔ ربط عا ، مخکن دودہ آیاتونو کین زجرونہ ووپہ مختلف اسبابو سرہ اول سبب ترک دجہاد او د صبر دویم سبب تمتا د شہادت نوپہ دے آیت کین دریم سبب ذکرکوی چہ ہغہ د میدان نہ تلل پہ سبب د آوریڈلو د خیر د مرگ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم ۔

ربط عا ، مخکن آیت کین موت د صحابہ کرامو ذکرشو نو دے آیت کین ذکرکوی چہ دغہ موت پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے ہم راجی نو د ہغہ دین بہ نہ پریودی ۔

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ، مفسرینو لیکلی دی چہ پہ واقعہ د احد کین عبد اللہ بن قثمہ کافر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ کہتہ سرہ اویشتلونو د ہغہ سر او مخ زحی شول او رباعی غابن یے شہید شونو پریوتلو او صحابہ تربتہ لایہ بیا ہغہ د طلحہ رضی اللہ عنہ د پاسہ قدم کیخودلو او کہتہ تہ اوختلو نو عبد اللہ بن قثمہ بیا ارادہ اوکړہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لہرہ قتل کری لیکن مصعب رضی اللہ عنہ د ہغہ مخ تہ اودریڈلو تر دے چہ شہید شو نو ابن قثمہ آواز اوکړو ریا ابلیس آواز اوکړو چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم قتل کرے شوے دے نو صحابہ بتول خوارہ وار شول نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم آواز ورکړو اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى رَسُوْلِكَ رَمَاتہ داسی اے بند کا تو د اللہ نو د دے پہ بارہ کین دا آیت نازل شو ۔ نوپہ دے جملہ کین ردکوی د دوی د کمان چہ پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے مرگ نہ راجی او پہ دے سرہ ازالہ کوی د ہغہ ہیبت چہ پہ صحابہ کرامو باندے راغلی ووپہ سبب د آوریڈلو د آواز د مرگ د ہغہ ۔

وَمَا ، مَا تَأْفِيهِ دہ - مُحَمَّدٌ ، داتوم رعلم د رسول اللہ

صلی اللہ علیہ وسلم دے خوئے دے عبد اللہ او هغه خوئے دے
عبد المطلب، نیکه ورله دا نوم کیخود لے وو چا ترینه تیوس
او کوو چه ستاسو په مشرانو کنس دا نوم د هیچا نه وو دا دے
ولے کیخود لو هغه اوئیل چه زما امید دے چه خلق به د دده
صفتونه کوی او دا وزن محمد او تحمید کثرت حمد د دده
باندے دلالت کوی یعنی په مخلوق کنس دے د کمال بشریت
د صفاتو حقدار دے۔ اهل لغت و ثیلی دی چه هر څوک چه
جامع د صفاتو د خیروی رپه مخلوق کنس نو هغه ته محمد
وئیلے شی (الباب)۔

إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ، دا جمله یا صفت
دے د رسول د پاره یا جمله مستانفه دده پنا په اول باند
دیته قصر قلب وئیلے شی مقصد دا دے چه دا خیال څوک
کوی چه دا رسول چه قتل شی یا مرشی نو د دده ملت به
هم ختم شی او دا خیال د منافقانو وو نو الله تعالیٰ او فرمائیل
چه دے داسے رسول دے چه د دده نه مخکنس رسولان
تیر شوی دی او د هغوی ملتونه ختم شوی نه دی نو د دده
په مرگ او قتل سره هم د دده ملت ته ختمیدوی۔ او پنا
دویم احتمال (جمله مستانفه) شی نو د قصر افراد دے
یعنی که څوک دا خیال او کوی چه رسول دے نو د قتل
او د مرگ به شی وی نو الله تعالیٰ او فرمائیل چه دے
صرف رسول دے اله ته دے چه د مرگ یا قتل نه بیچ
وی او جمله مستانفه په طریقه استدلال دده چه د دده نه
مخکنس رسولان تیر شوی دی څوک مره شوی دی څوک
قتل شوی دی۔

أَفَأَنْتُمْ مِمَّنْ آذَى قَتَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ عَلَىٰ أَغْطَاكُمْ، همزه،
د پاره د استفهام انکاری دے او فاع، د پاره د عطف دده
په پته جمله باندے یعنی أَشَوْ مُتَوْنِ په مَدَى حَيَاتِهِمْ
قَاتِلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ رَايَا تاسو په دده باندے په حال د

ژوند د ده کښ ایمان راوړې او چه مړ شی یا قتل کړې
شی نو بیا به مرتد کیږی -

انْقِلَابَ عَلَى الْأَعْقَابِ ، پسه شا تلو ته وئیلے شی او دا
کنايه دد مرتد کیدلو ته یا د تختیدلو ته شا طرق ته -
سوال :- صحابه کرام خو مرتد شوے نه دی نو دا لفظ
ولے اوئیل ؟

جواب ته :- همزه د انکار او اِنْ دلالت کوی چه ارشاد
واقع شوے نه دے لیکن په طور د زور نه سره وئیلی دی -
جواب ته :- مراد د دے نه د میدان جنگ نه تختیدل دی
او دا خو په احد کښ واقع شویدی -

سوال :- په آیاتو نو کښ د هغه تموت ذکر دے نو معلومه
شوه چه قتل په هغه باندے نه راځی نو قتل یے ولے
ذکر کړو ؟

جواب :- دا قضیه شرطیه ده وجود د جزئین نه خواړی
صرف صدق د ملازمے خواړی -

سوال :- اَوْ قُتِلَ او د شک د پاره دے او په الله تعالی
باندے شک محال دے ؟

جواب :- دا اَوْ د پاره د شک ته دے بلکه د پاره د تسویه د
امرینو یعنی په مرګ د هغه او قتل دواړو سره د هغه دین
نه ختمیږی - او قتل یے د دے وجه نه ذکر کړو چه په
واقع د احد کښ د هغه د قتل کیدلو پروپیګنده کړے
شوے ده -

وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَئِنْ لَیْضَرَ اللَّهُ شَيْئًا نَّكَرَهُ په
سیاق د نفی کښ ده د عموم د پاره ده یعنی هیڅ ضرر
نه لږ او نه ډیر بلکه ضرر ورکوی ځان خپل ته چه خپل
دنیا او آخرت یے برباد کړو -

وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّكِرِينَ ، دلته مراد د شکر نه مضبوطوالے
دے په دین باندے روستو د وفات د نبی صلی الله علیه وسلم نه

را بن عطیہ) یعنی پہ وفات د نپی صلی اللہ علیہ وسلم
 د دوی زہرہ کنیں ہیئ شک شبہ باقی نہ پاتیکیری۔ ابن
 جریر د علی رضی اللہ عنہ روایت ذکر کریدے چہ ابو بکر
 امین رامیر د شاکریتو دے او امین د اللہ تعالیٰ دے پہ
 دلیل د واقعے د وفات د نپی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ چہ
 روستو ذکر کیدی شی۔

فائدة ۱:- دلتہ مفسرینو حدیث د بخاری وغیرہ نقل
 کرے دے حاصل یے دادے چہ ہر کلاہ نپی صلی اللہ علیہ
 وسلم وفات شو نو بعضہ صحابہ کرامو لکہ عمر رضی اللہ عنہ
 دا نہ منلہ او وٹیل یے چہ ہفہ مر شوے نہ دے راد قرطبی
 وٹیلی چہ عثمان رضی اللہ عنہ ژ بہ بندہ شویہ او علی رضی اللہ
 پت شو) او ابو بکر رضی اللہ عنہ د سنج ردا د مدینے نہ بھر
 ٹاٹے و و پہ ہفے کنیں د دہ بانہ وک) نہ راغے نو اختلاف
 یے اولید لو نو کور د عائشہ رضی اللہ عنہا تہ داخل شو نو د
 نپی صلی اللہ علیہ وسلم د مخ مبارک نہ یے خادر لرے کسرو
 یقین یے راغے چہ مردے نو مخ یے ورلہ بنکل کپو او پہ
 ژہا شو او وٹیل چہ اللہ تعالیٰ پہ تا باندے دودہ کرتہ مرگ تہ
 راولی پہ مقرر مرگ سرہ تہ وفات شوے یے۔ بیا مسجد
 نبوی تہ داخل شو منبر تہ اوختلو او وٹیل یے چہ۔ مَنْ كَانَ
 يَعْبُدُ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ حَتَّى لَا يَمُوتَ وَمَنْ كَانَ يَعْْبُدُ مُحَمَّدًا
 فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ رچا چہ د اللہ تعالیٰ بندگی کولہ نو اللہ تعالیٰ
 ژوندے دے مرگ و رباندے تہ راجی او چا چہ د محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم بندگی کولہ ربالفرض) نو ہفہ خو مر شوے دے
 او بیا یے دا آیت کریمہ او لوستلو نو عمر رضی اللہ عنہ او وٹیل
 گویا چہ دا آیت مآ تہ و و لوستلے مگر پہ دفعہ ورخ کنیں او اوتل
 خلق د مسجد نہ او دا آیت یے پہ کوخو د مدینے کنیں لوستلو
 ریعنی اوس د ہولو توجہ دے خبرے تہ پیدا شوہ اگر چہ
 آیت دوی د مخکین تہ ہم لوستلو معلومہ شوہ چہ کلہ یوانسان

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ

او نه ده مکن یو نفس لره چه مړ شی

إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّوجِزًا

بغیر د اجازت د الله تعالی نه دا لیکل دی مقرر،

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ النَّبِیِّ

او څوک چه غواړي د په عمل خپل بدله د دنیا

یو آیت یا حدیث یا کتاب کس مسئله لولی لیکن توجه یی ورته نه دی نو ځکه عمل پرته ته کوی -

نو دا آیت اوحه گوستل ابو بکر رضی الله عنه صریح دلیل دے په مرگ د نبی صلی الله علیه وسلم باندے نو څوک چه د هغه د موت نه انکار کوی نو هغه د دے آیت اوحه حدیث او د اجماع د صحایو نه منکر دے -

فائدة ۱ - مرزا قادیانی د قد خلت من قبله الرسل نه دلیل نیولے دے چه خلت په معنی د مرگ باندے اخلی او الف لام الرسل کس د استغراق د پاره دی نو معلومه شوه چه عیسی علیه السلام مړ دے ؟

جواب ۱ - دا دے چه الف لام د استغراق د پاره دی لیکن خلت په معنی د تیریدلو دے او تیریدل عام دی که په مرگ سره وی او که صرف د زمانے په لحاظ سره او که مرگ مراد وے نو الله تعالی به لفظ د ماتت و ټپل وے - او د خلا، تفسیر په سورة بقره بکلا کس تیر شوی دے چه په قرآن کریم او حدیث کس هېڅ ځای په معنی د مرگ سره نه دے راغلی او که یا لفرض د مرگ معنی مراد شی نو عیسی علیه السلام په وجه د نورو قطعی دلیلو نو سره رچه په دے سورة کس څنګن ذکر شوی دی خاص کړے شوی دے ها د خضر او الیاس علیهما السلام د تخصیص د پاره صحیح دلیل نشته -

نُؤْتِيهِمْ مِنْهَا ۖ وَمَنْ يَرِدْ شَوَابَ

مونڙ وړکود هغه ته ځه هغه ته او څوک چه او غواړي بدله

الْآخِرَةِ نُؤْتِيهِمْ مِنْهَا ط

ځه آخرت ر په عمل خپل سره ور په کړو هغه ته ځه هغه ته

وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٢٥﴾

او ځانغا بدله به وړکړو شکرگدارو ته رچه ځه آخرت په نيت عمل کوي

۱۲۵: رېط له: هرکله چه تیر شوی آیت کښ تختیدل ځه میدان جهاد نه ذکر شول نو اوس تیزی وړکوي په جهاد باندې چه ځه مرگ خو په نیته دے نو ځه مرگ ځه ویرو نه تیخته مه کوئ.

رېط له: دارنگ مخکښ مرگ ځه نبی صلی الله علیه وسلم ته اشاره او کړه نو اوس تسلی وړکوي امت ته چه په نبی صلی الله علیه وسلم باندې وفات راغی پشان ځه نور و نفسونو په اذن ځه الله تعالی په مقبر نیته سره نو تا سودین مه پر یو دی - او دا تعلیم ځه ادب دے چه مرگ ځه په نیته باندې گنړی.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ ، خبر مقدم دے - اَنْ تَمُوتَ ، ځه هغه اسم مؤخر (روستو) دے او مراد ځه دینه امتناع عا دق یا عقلي ده چه مرگ ځه نفسونو محتج او محال دے بغیر ځه اذن ځه الله تعالی او مراد ځه نفس نه عام دے نفس ځه نبی صلی الله علیه وسلم ته هم شامل دے - اَنْ تَمُوتَ ، موت ته عام مراد دے که خپل مرگ وی او که قتل وی ځکه څوک چه قتل کړی شي نو هغه هم په خپله نیته باندې مړ شوې دے.

إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ، مراد ځه اذن نه مشیت (اراده) ځه الله تعالی ده یا اذن وړکول ځه الله تعالی دی ملک الموت لره په قبض ځه روح باندې.

كِتَابًا مُّوَجَّلًا ، کتاب په معنی ځه قضاء یا په معنی ځه لیکل

شوی په لوح محفوظ کښ کتاباً مفعول مطلق دے د پټ
فعل د پاره کتب الله کتاباً مؤجلاً - مقرر شوی دی په نیت
مَعْنِ سره چه نه مخکښ کیږی او ته روستو کیږی -

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا ، پد یکښ اشاره ده
تقسیم د خلقو ته په احتیار د عملونو د هغوی په ژوند
د نیوی کښ او داخل دی په کښ هغه کسان چه د احد په
ورځ کښ بعضو د غنیمت اراده کړې وه نو په هغه باندے
مشغول شول او بعضو کسانو د غنیمت اراده نه ده کړې او
کک پاتے شول په خپل ځان باندے نو شهیدان شول - د
يُرِدْ ، متعلق پټ دے یعنی پَعْمِلَه که عمل د دین وی لکه
عبادت او جهاد او که عمل د نیوی وی یعنی کسب د دنیا
تجارت وغیره او يُرِدْ کښ نیت مراد دے یعنی چه هر عمل
سره چه د دنیا د گټلو نیت کړے دی نو د دنیا عوض ورته
ملاوېږی یعنی په جهاد کښ غنیمت ملاؤشی یا شهرت ملاؤ
شی چه دا غازی او مجاهد دے او په تجارت سره وارثانو
نو مال ملاؤشی لیکن د آخرت ثواب ورته نه ملاوېږی په
دلیل د سورة هود ۱۱۱ ، شوری ۲۷ ، اسراء ۱۸ -

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا ، دلته هم بعمله
پټ دے او مراد ترینه دینی عمل دے لکه جهاد تلاوت
د قرآن او نور عبادات - داسے په سورة اسراء ۱۸ کښ
اوس سورة شوری ۲۷ کښ دی - او په دے سره د عوض د
دنیا نه محروم نه کړځی او هغه ته اشاره ده په دے قول سره
چه وَسَنَجْزِي الشَّكْرِيْنَ ، دلته مراد د شکر نه عمل کول
دی په نیت د آخرت سره او سَنَجْزِي کښ جزاء د دنیا
آخرت دواړه مراد ده - مخکښ آیت کښ نسبت د جزاء الله
تعالی په خاص نوم د هغه سره وو په هغه کښ دیر عظمت
اولذات د جزاء ته اشاره وه او هغه د ابوبکر رضی الله عنه
مقام وو او دلته نسبت په طریقه د تکلم سره د عظمت

وَكَايَيْنَ مِّنْ نَّبِيٍّ قَتَلَ لَا

او دیر پیغمبرانو جنگونه کړیدی

مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ ۖ فَمَا

د هغوی په ملګرتیا کېن د یرد خلقو نو سستی اونکړه

وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ

هغوی رد جهاد کولو ته د وچ د تکلیفونو نه چه اورسیدل هغوی

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا

په لار د الله تعالی کېن او نه کمزوری شوی وو په مقابل د دشمن کېن

وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ

او نه تابع شوی وو دشمن ته او الله تعالی مینه کوی

الطَّيِّبِينَ ﴿١٣٤﴾

د صبرناکو سره -

باندې دلالت کوی لیکن لذت د مخکېن نه کمې درجې والادې
ځکه چه د عامو صحابه کرامو مجاهدینو یا عامو مؤمنانو مقام
ته اشاره ده -

۱۳۴ :- په دیکېن هم ژورته ده اصحاب احد ته په ګرځیدلو د
هغوی د میدان جهاد ته چه داهم یو قسم وهن اوضعف وو
او تیزی ورکول دی په اتباع د مخکنو انبیاء علیهم السلام
او مجاهدینو سره په ترک د وهن اوضعف او استکانت سره
او پدیکېن نور آداب ذکر کوی د پاره د دفع د هزیمت -

وَكَايَيْنَ مِّنْ نَّبِيٍّ ، لفظ د کاشن په اصل کېن مرکب دے
د کای تشبیه او آئینا په دے ترکیب کېن معنی د کثرت
مراد ده پشان د کم خبریه - او په وقف کېن دا نون
حذف کول پکار وو ځکه چه دا تنوین دے لیکن صحابه کرامو

دا لیکلی وو په مصحف عثمان کښ او په نیز د ابو حیان دامستقله
کلمه ده وضع کړې شوه ده د پاره د تکثیر۔

قَتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ، په دے عبارت کښ ډیر وچوه دی
اول دا چه قاتل کښ ضمیر راجع دے نه یا گائین ته گائین
من لَبَّيْ مَبْتَدَا ده او قاتل ی خبر دے او معه ربیون جمله
حالیه ده۔ دویم دا چه قاتل صفت دے د نبي د پاره او معه
ربیون خبر دے۔ دریم دا چه خبر پت دے او قاتل صفت د
د نبي د پاره گائین من لَبَّيْ قاتل ماضی او معه ربیون حال د
خوړم دا چه د قاتل فاعل ربیون دے او دا ټوله جمله خبر
دے د پاره د کاین۔ لیکن راجع په دیکښ اوله توجیه ده په
قرینه د حال د احد سره چه په هغه کښ نبي صلی الله علیه وسلم
په قتال کښ یواځې پاتې شوه وو او مناسب دے د اَقْرَبُ مَوَاتٍ
او قَتَلَ سره او دا قول د ابن عباس رضی الله عنهما نه طبری
وغیره نقل کړیدے۔ ربیون، په دیکښ اقوال دی۔ اول دا
جمع د ربی دے منسوب دے رب ته او کسره د راء بناء په
تغییر د نسبت باندے ده دا قول د اخفش دے۔ دویم قول
دا جمع د رَبَّةٌ ده په معنی د جماعه سره بیا په دے کښ
اقوال دی په روایت د ابن عباس رضی الله عنهما او مجاهد
او عکرمه وغیره کښ جماعات کثیره دی او په روایت د حسن
کښ علماء و اتقیاء مراد دی او په قول د زید کښ ربیون
اتباع دی او ربانیون والیانو ته وئیلے شی او په قول
د ابن مسعود رضی الله عنه کښ زرگونه خلق مراد دی۔ او
معنی د جملے دا ده چه ډیر انبیاء و قتال کړیدے او د هغوی
سره د هغوی ملگری یاقی پاتے وو د میدان جنگ ته تختیدلے
ته وو نو تاسو هم د هغوی اقتداء او کړئ۔

فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وهن په معنی د
عجز او یزدلے سره دے په لِمَا، کښ مَّا، موصوله
یا مصدریه دے او مَا أَصَابَهُمْ، کښ اشاره ده قتل د نبي

وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا

او ته وه وینا ددوی ردعا ددوی مگر

أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا

داچه وئیل یے اے ربہ زمونہ او بختے مونہ ته

ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا

گناہونہ زمونہ او زیاتے کول زمونہ پہ کار ددین زمونہ کن

وَشَكَّيْتُ أَقْدَامَنَا وَانْصَرْنَا

او کلک کرے قدمونہ زمونہ او غلبہ راکرے مونہ

عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٣٤﴾

پہ قوم کافرانو باندے ۔

او د ملگرو د هغوی ته ۔

وَمَا ضَعُفُوا، ضَعْفٌ، په اصل کن نقصان د قوت ته وئیل شی او په ضعف د رای او عقل کن هم استعمال یردی دلته مراد کمزوری د هست ده چه د هغه وجه ته قتال پریردی او سبب یے زخمی کیدل د ملگرو دی ۔

وَمَا اسْتَكَثُّوا، مراد د دینه غاجزی کول او تابع کیدل د دشمن دی په طریقہ د صلح کولو یا مرتد کیدلو سره ۔ او په دے آیت کن درے درجے ذکر کریدی په طریقہ د تنزل سره د اعلیٰ نه ادنیٰ ته شکہ چه وھن پر بخود دل د جھاد دی د وجہ د غلبے د خوف د دشمن نه او د محبت د دنیا نه او ضعف پر بخود دل د جھاد دی د وجہ د کمزوری د ایمان او شکو کو شبھاتو پیدا کیدلو نه په ذرہ کن او استکا نہ تابع کیدل د دشمنانو او د هغوی دین ته او پیدل دی یعنی مجاہدینو لہرہ د دے درے واپہ حالاتو نه اجتناب کول فرض دی او علاج د دے د پاره صبر دے

نو دے پسے ئے ذکر کرو۔

وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ، یعنی دغا درے حالاً تو نہ بیج کیدل
صبر دے یا صبر کول پہ ہر تکلیف ک جہاد باندے ک دغا
درے امور و نہ سبب ک حفاظت دے۔

۱۲۰:- پہ دے آیت کنس ہم صفت ک دیوی ذکر گوی چہ سرہ ک
ما قبل صفتو نہ دوی تضرع او اقرار ک خیل قصور اللہ تعالیٰ پورے
خاص کریدی او پہ دیکن تعلیم ک ادب دے تولو مجاہدینو نہ پہ
لوسٹول ک داسے دعا سرہ۔

کَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا، قَوْلُهُمْ خبر مقدم دے او اِلَّا اَنْ
قَالُوا ئے اسم مؤخر دے مراد ک قول اول نہ دعا کول دی۔ او دا
حصراضاتی دے یعنی حقوی پہ داسے وخت کنس ستا سو پشان مضطرب
اقوال و ثیلی نہ دی۔ چہ تاسو بعضو و ثیل چہ راضی چہ ک ابوسفیان
نہ امن طلب کرو او بعضو و ثیل چہ راضی ک خیل دین نہ واپس
شو او بعضو و ثیل چہ مونہ مجبورے سرہ جنگ لہ راضی یو او
بعضو و ثیل چہ اللہ تہ التجاء کوئی۔

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِیْ اَمْرِنَا، ذُنُوبٌ نہ مراد
واہہ گناہونہ دی او اِسْرَافِ نہ مراد غت گناہونہ دی یا ذنوب
نہ مراد عام گناہونہ دی او ک اسراف نہ ک نبی ک اطاعت نہ تجاوز
کول دی او ک دے تخصیص ئے پہ دے مقام کنس ک دے وچ نہ
او کرو چہ پہ احد کنس بعضے صحابہ کرامو ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم
کیو امر تہ خلاف کرے وو لکہ چہ روستو ذکر کییدی۔

وَشَهِدْتَ اَقْدَامَنَا وَاَنْصَرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، ہر کلا چہ
گناہونہ سبب ک سستے کولو او ک ترک جہاد او بتداید لو ک
نصرت الہیہ دی نو ک دے وچ نہ دعا ک مغفرت ئے مقدم
لاورہ پہ دعا ک تثبت او ک نصرت باندے۔ قرطی و ثیلی دی
چہ پہ انسان باندے لازم دی چہ ہغہ دعا کائے استعمالوی چہ
پہ کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کنس راضی
دی او نورے و پریدی حکم اللہ تعالیٰ ہغہ دعا کائے چہ خیل

فَاتْلَهُمُ اللَّهُ شَوَابَ الدُّنْيَا

نو ورکړه دوی ته. الله تعالی بدلله د دنیا

وَحُسْنِ شَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ

او خاښته بدلله د آخرت ، او الله تعالی

يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٨﴾

مینه کوي د خاښته عمل کوونکو سره .

نبي د پاره غوره کړې دي او کیفیات د دعاء په هم خود لے دی د هغه کیفیاتو مخالفت هم جائز نه دے .

۱۳۸- په دے آیت کښ قبولیت د دغه دعا ذکر دے هر کله چه د دوی په دعا کښ یو طلب د آخرت ووجه اغفر لکنا د نوبنا د اسرافنا ، دے دویم طلب د امر د دنیا ووجه ثبت او نصرت دے نو په استجابت کښ دواړه ذکر شول لیکن په لف تشر غیر مرتب سره یعنی د دنیا شواب په مخکښ ذکر کړو چه شواب الدنیا دے او د آخرت شواب په روستو ذکر کړو چه حسن ثواب الاخرة دے په اجابت کښ امور د دنیا مخکښ ذکر کړل چه دا په وجود کښ مخکښ دی او په دعا کښ امور د آخرت مخکښ ذکر کړے وو مخکه چه د ربیون په نیز آخرت اهم دے .

فَاتْلَهُمُ اللَّهُ شَوَابَ الدُّنْيَا ، شَوَابَ الدُّنْيَا ، کښ نصرت شکست د دشمن خاښته نوم کتل او نور د ایمان په سینو کښ زیاتیدل داخل دی . فَاتْلَهُمُ ، فعل ماضی په معنی د مضارع سره ده په طریقه د وعدے سره .

وَحُسْنِ شَوَابِ الْآخِرَةِ ، شواب د آخرت ټول خاښته دے د هغه سره حسن ذکر کړو او د دنیا د عوض سره تکلیف هم وی نو د هغه سره حسن نه دے ذکر کړے .
فائدہ :- هر کله چه تیر شولے آیت کښ اراده ذکر و

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَطِيعُوا

اے ایمان والو کہ تاسو خبرہ اومعنی

الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُّوكُمْ عَلَىٰ

د کافرانو واپس بہ اوگرخوی تاسو (د ایمان نہ) بہ

أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿۱۴۹﴾

پوندو ستاسو باندے نو شئی بہ تاوان والا ۔

توہمتہ ہے د ایتاء (ورکولو) سرہ من ذکر کرو چہ بہ تبعیض
باندے دلالت کوی او دلتہ خو مجاہدہ او تضرع او طلب ذکر
دے نو دلتہ ہے من نہ دے ذکر کرے ۔

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ، مراد د احسان ہغہ معنی دہ چہ بہ حدیث
جبرئیل کہیں ذکر دہ چہ عبادت د اللہ تعالیٰ کوئی چہ گویا تاسو
اللہ تعالیٰ لڑہ وینی او کہ داسے نہ وی نو دا عقیدہ ساقی چہ
اللہ تعالیٰ تاسو وینی او دیتہ اخلاص و نیلے شئی نو دا شرط دے
د قبولیت د ہر عبادت او پہ ہغے کہیں دعا داخل دہ ۔

۱۴۹۔ ربط ۔ ہر کلمہ چہ ترغیب ذکر شو اطاعت کولو د مجاہدینو
تہ چہ خائستہ صفات یکیں وو نو اوس تحذیر ورکوی د اطاعت
د دشمنانو نہ چہ کافران دی او پہ دیکیں ہم ادب ذکر کوی
د پاره د دفع د ہزیمت ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا ، دا ہر
کافر تہ عام دے خصوصاً ہغہ کافران او منافقان چہ بہ
وخت د غزوہ احد کہیں مؤمنانو تہ ہے و نیل چہ دانی پہ
حقہ تہ دے محکمہ چہ پہ احد کہیں کمزورے شو نو خپل
دین تہ واپس شئی ۔ او پہ اعتبار د عموم سرہ چہ د ہیخ کافر
ہیخ خبرہ متل او د ہغہ اطاعت کول جائز نہ دی ۔ ابو حیان
و نیلی دی چہ پہ اجماع سرہ راو پہ اشارہ د نصوصو سرہ
د دے نہ (خود و نیکی د لارے) او خاوند د داسے رای چہ مصلحت

بَلِ اللّٰهُ مَوْلَاكُمْ ۚ وَهُوَ

بلکہ اللہ تعالیٰ مولا ستا مودے او حقہ

خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿۱۵۰﴾

خوہ دے کہ امداد پانہ نہ۔

پکس بنکارہ وی او بنخہ کتابیہ (منکوحہ) چہ مشورہ د
خیر ورکوی مستثنیٰ دی۔

يُرَدُّوْكُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ، مراد د دینہ مرتد کیدل دی د
دین اسلام نہ۔

فَتَنَقَّلِبُوْا خٰسِرِيْنَ، پہ دیکس خسران د دنیا او آخرت
دوارہ داخل دی خسران د دنیا د دشمن تابعداری او ہغہ
تہ محتاج کیدل چہ سبب د ذلت د دنیا دے او خسران د
آخرت محروم کیدل د ثواب ابدی تہ او داخلیدل پہ عذاب
ہیشہ کنس۔ او پہ لفظ د انقلاب کنس اشارہ دہ چہ پہ دین
اسلام کنس عزت د دنیا او د آخرت دے ہغہ بالکل بدلیری
پہ کفر سرہ۔

نہ ۱۔ پہ دیکس تثبیت او تسلی درکول دی او پہ لفظ د بَلِ اللّٰهُ
کنس اعراض دے د مخکن نہ یعنی کافران پہ ہیخ حال کنس
اہل د اطاعت نہ دی ٹکھ چہ پہ ہغوی کنس صفت د ولایت
نیشہ صفت د ولایت پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔
مَوْلَاكُمْ، پہ معنی د ناصر او متولی د کارونو او حفاظت
کوونکے دے۔

وَ هُوَ خَيْرُ النَّاصِرِيْنَ، خوہ والے پہ دیر وجوہو سرہ دے
اول دا چہ د ہغہ پہ نصرت کنس د بل چا نصرت تہ حاجت
نیشہ او دویم د ہغہ نصرت پہ دنیا او آخرت کنس دے۔ دریم
دا چہ د ہغہ علم او قدرت عام دے وخت د نصرت او پہ
حاجت د انسان باندے پورہ علم او قدرت لری۔

سَنَلِّقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ

یہ سبب دے چہ خائف اچو موئو پہ زہونو د

كُفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا

کافرانو کیں ہیبت یہ سبب دے چہ دوی برے والا جو کپیدی

بِأَنَّهُ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ

د اللہ تعالیٰ سرہ حقہ خوک چہ اللہ تعالیٰ رالیدے نہ دے یہ شرکت دھغوی

سُلْطَانًا وَمَا هُمْ إِلَّا

هیخ دلیل او خائے د ورتلو د دوی اور دے

وَبَشِّرِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

او ناکاۃ خائے د اوسیدلو د مشرکانو دے .

۱۵۱۔ یہ دیکھیں ذکر دیوے طریقہ د نصرت الہی دے او د تنبیہ د نصرت دیارہ یے ضیغہ د جمع متکلم راوہلہ پہ سَنَلِّقِي، القاء، پہ اصل کیں پہ اجساد و کیں استعمالیدی او دلتہ مجاز دے د پیدا کولو نہ پہ دیر والی سرہ۔

الرُّعْبَ، پہ اصل کیں دک والی تہ وٹیلے شی نو پہ عرف کیں دیرے ویرے تہ وٹیلے شی چہ زہہ ترینہ دک شی۔ او دا وعدہ واقع شوہ پہ ورخ د احد کیں حکہ چہ سرہ د غلبے د کافرانو نہ ہغوی پہ غیر د خہ سبب نہ واپس شول او بیائے پہ نیمہ لارے کیں ارادہ د دوبارہ حملہ کولو او کپہ نو بیا ہم اویریدل۔ دارنگ دا وعدہ د راتلونکی وخت دیارہ ہم وہ حکہ چہ روستو د واقع د احد نہ اللہ تعالیٰ کافران پہ ہرجنگ کیں مغلوب کپیدی او دین اسلام اللہ تعالیٰ غالب کپیدے او بعضے علما د وٹیلے دی چہ اوس ہم د ہر مخالف د دین اسلام پہ زہہ کیں یو قسم رعب موجود دے حال د کافرانو پہ دے باندے گواہ دے دے دے وچ نہ د دین اسلام د مغلوبیت دیارہ ہر وخت خیل کوششونہ کوی۔

یَسْمَا أَشْرُکُوْا بِاَللّٰهِ ، بَاہ ، سببہ دہ او مّا ، مصدریہ دہ - اشراک ،
 پہ ہر قسم سرہ سبب دے رعب دے ٹکھ چہ مشرک دے مخلوق
 نہ ویرہ کوی چہ عاجز دی او دے ہغوی نہ نصرت غواہی اودا
 یے لویہ بے عقلی دہ نو دے مجاہدینو تہ ضرور رعب لری -
 اودا رنگ مشرک دے آخرت ثواب تہ منی نو مرکی
 درتہ بد بنکارہ کیڑی او دنیا غورہ کوی نو دے مجاہد دے مقابلہ
 کولو نہ ضرور ویرہ کوی -

مَا لَمْ یُنْزَلْ بِہِ سُلْطٰنًا دَیْمًا ، مضاق پت دے باشراکہ
 وبعبادتہ - سُلْطٰن ، پہ معنی دے حجت او دے برہان دے - او دے
 نفی دے انزال نہ مراد نفی دے حجت دہ لیکن ہرکھ چہ دے اثبات
 دے عقیدے او دے حکم دے پارہ دلیل منزلہ ضروری دے دے
 وجہ نہ نفی دے نزول یے کریدہ - قرطبی و ثیلی دی چہ معنی
 دادہ چہ عبادت دے او ثابو پہ ہیخ ملت دے ملو شرعیو کنس
 ثابت تہ دے او دے عقل نہ ہم خلاف دے -

فائدہ علی - آلوسی و ثیلی دی چہ دے دلالت کوی چہ قابل دے اتباع
 پہ باب دے توحید کنس برہان سماوی دے آرا او خواہشات باطلہ
 تہ ہیخ اعتبار نشتہ - او ابو حیان و ثیلی دی چہ پہ دیکن ابطال
 دے تقلید تہ اشارہ دہ ٹکھ چہ مقلد سرہ دلیل تہ وی - اوصاحب
 اللباب و ثیلی دی چہ دا آیت دلالت کوی پہ فساد دے تقلید یا ندے
 ٹکھ ہرکھ چہ پہ شرک یا ندے دلیل نیستہ نو ضرور باطل دے
 نو دارنگ ہر قول چہ پہ ہغے یا ندے دلیل نہ وی نو باطل دے
 ابو السعود او امام رازی ہم دا سے و ثیلی دی حاصل یے دا دے
 چہ دے شرک دے ابطال دے پارہ علت عدم دے دلیل منزلہ دے نفی
 دے دے علت دے وجہ نہ تقلید ہم باطل دے ٹکھ تقلید کنس ہم
 دلیل منزلہ نہ وی -

فائدہ علی - قرآن کریم ہر جگہ دے شرک او دے مشرکانو پہ
 رد کنس عدم انزال دے دلیل ذکر کریدے اشارہ دہ چہ اعتبار
 پہ دے باب کنس نازل کرے شوے (روی جلی یا وحی خفی) دلیل

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدًا

او یقیناً پورہ کر دے تاسو سرہ اللہ تعالیٰ لوظ خیل

إِذْ تَحْسُرُونَهُمْ بِأَذْيَانِهِمْ حَتَّىٰ

کوم وخت چہ وژل تاسو دوی لرہ یہ حکم د اللہ تعالیٰ تو ہفتے پورے

إِذَا فِشَلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي

چہ کلمہ کمزوری شوئی تاسو او جگرہ او کبرہ تاسو یہ

الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْضِ

حکم د پیغمبر کنش او خلاف موا کبرو رد حکم د نبی نہ روسستو

مَا أَرَاكُمْ مَا تَحِبُّونَ مِنْكُمْ

د ہفتے نہ چہ او خود اللہ تعالیٰ تاسو تہ ہفتہ شاہ چہ خو بنہو تاسو بعض ستاسو نہ

مَنْ يَرْيَدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ

ہفتہ دو چہ خوشستلہ ہے دنیا او بعض ستاسو نہ

لرہ دے۔ آیاتو تہ دادی : اعراف ۳۳ ، سک ، انعام سک ، حج سک

نعم سک ، روم سک ، سبا سک ، فاطر سک ، احقاف سک یہ دے

تولو آیاتونو کنش نفی د دلیل منزلہ دہ او طلب د کتاب منزلہ دہ

د مشرکانو نہ د اثبات د شرک د پیارہ ۔

وَمَا أَوْهَمُوا الشَّارَّ ، مَا دوی ، ہفتہ مکان تہ وٹیلے شی چہ ہفتہ تہ

رجوع کیہی اودا ذکر د عذاب اخروی دے روسستو د ذکر

د عذاب دنیوی نہ ۔

وَبَشِّرِ مَثْوًى الظَّالِمِينَ ، مَثْوًى ، مخائے تہ اقامت (دینہ کیدلو)

تہ وٹیلے شی لیکن چہ بے اختیارہ وی پدا یکش ترتیب وجودی

دے یعنی اول انسان یو مخائے رجوع او کبری نو بیا روسستو یہ

ہفتے کنش اقامت او کبری ۔

مَنْ يَرْبِدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ

ہفتہ دو چہ طلبیے کو د آخرت بیا

صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ

داہد لی اللہ تعالیٰ تاسو د ہغوی نہ ددے دپارہ چہ ازمیبت اوکری پہ تاسو

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ

او یقیئاً معافی اوکری اللہ تعالیٰ ستاسو تہ او اللہ تعالیٰ

ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۵۲﴾

فضل والا دے پہ مؤمنانو باندے ۔

۱۵۲۔ ربط ۔ مخکنس آیت کنس وعدہ د نصرت الہیہ ذکر شوہ نو پہ دے آیت کنس د سوال جواب کوی سوال متفقانو کرے و وچہ اللہ تعالیٰ پہ احد کنس وے تاسو سرہ نصرت اونکرو نو پہ دے آیت کنس جواب ذکر کوی چہ اول وخت د احد کنس وعدہ د نصرت رشتے شویدہ او بیا دے علتو نہ د ہزیمت احد ذکر کوی ۔

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ ، صَدَقَ ، کلمہ دویم مفعول تہ متعدی بالذات وی لکہ دلتہ کنس او کلمہ متعدی وی پہ واسطہ د فی سزہ او دلتہ متضمن دے معنی د وفا او د اکمال لریہ ددے وچہ نہ فی یے حذق کریدے ۔ دَعَدَهُ ، مراد ددے نہ وعدہ د نصرت او د ملائکو رالیہ لودہ لیکن دودہ شرطونہ پکنس و اول صبر دویم تقویٰ پہ منہ ۱۲۵ ، کنس تیر شویدی ۔

إِذْ تَحْسَبُوهُمْ بَرًا ذُنُوبَهُمْ ، حَسَنٌ ، پہ معنی د حسن ختم کول دی پہ قتل کولو سرہ او پہ معنی د استیصال ربیح کندی پہ قتل سرہ ۔ إِذْنٌ ، نہ مراد د اللہ تعالیٰ توفیق یا قضا د ہغہ دہ ۔ او صدق د وعدے دا دے چہ مؤمنانو د مشرکانو نہ پہ اولہ حملہ کنس دویشت کسان قتل کرل او نور او تختیدل او بنحو یے ہم پہ خبر کنس منہ دے دھلے جائے یے د پنہا و تہ او چتے کرے وے او د خپو

کالی ئے بنکاره کیدل او دیر مالونه د غنیمت ترینه پاتے شول
 او دغه غنیمتونه مؤمنانو راخوتاپول داسے په حدیث د بخاری
 باب غزوه احد کیں ذکر دی - نو وده د الله رشکینے او پیوره
 شوه -

حَتَّىٰ إِذَا فُشِلْتُمْ، حَتَّىٰ، په معنی د الی سره دے متعلق دے
 په تحسونهم یا صدقکم پورے یا په محذوق پورے د ام لکم
 ذالک الی وقت الفشل او په دے حالاتو کیں إذا، وقتیه مصدریه
 یا ابتدائی دے او اذا شرطیه دے - فُشِلَ، په معنی د ضعف د
 همت سره دے بزدلی یا نامردی معنی کول د صحابه بے ادبی
 ده - حدیث صحیح کیں وارد دی چه نبی صلی الله علیه وسلم
 په ورځ د احد کیں پنځوس کسانو ته حکم او کړو او د هغوی امیر
 ئے عبد الله بن جبیر رضی الله عنه مقرر کړو او ورته ئے اوئیل
 چه په دغه دیره کچ چه د احد مخه ته ده او د مدینه او د احد
 په مینځ کیں ده کینئ او د هغه ته بل خوا مه ځئ - که مونږ لره
 ویئ چه مونږ غالب شوی یو هم په دغه مقام ته پریدئ او که
 هغوی په مونږ باندے غالب شول نو هم په زمونږ مدد د پات
 نه را کوزیدئ - لیکن هرکله چه مشرکانو شکست او خورلو او
 غنیمتونه ترینه پاتے شول او مؤمنانو را جمع کول نو د دے
 پنځوس کسانو په مینځ کیں اختلاف پیدا شو بعضو اوئیل
 چه جنگ ختم شو غنیمت را ټولیدئ نو کوزیدو او بعضو اوئیل
 چه نه کوزیدو تردے چه نبی صلی الله علیه وسلم امر
 را ولیدئ نو خلوینت کسان را کوز شول او لس کسان د عبد الله
 بن جبیر سره په هغه مقام کیں پاتے شول نو د احد د شاترف
 نه خالد بن ولید (چه هغه وخت مشرک وو) سره د خپل
 لښکر نه په مؤمنانو حمله او کړله اول ئے هغه لس کسان شهیدان
 کړل او بیائے ابوسفیان ته آواز او کړو چه واپس را اوگرځه نو
 هغه سره د خپل لښکر نه واپس را اوگرځیدو او مؤمنان ئے
 په مینځ کیں راگیر کړل او سخت جنگ او شو نو د مؤمنانو

اویا کسان شهیدان شول او نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم زخمی
شو او غنیمت ہم دے دوی نہ پاتے شو نو دے دوی کمال تو ذکر
یہ دے آیت کیں او ویسے آیت کیں کوی۔

وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأُمْرِ، مراد دے امر نہ امر دے نبی صلی اللہ
علیہ وسلم وچہ پہ دغہ مکان کیں دیرہ شیئ او دے ہغہ نہ مہ
خو زیدی۔ یا مراد ترینہ غنیمت دے پیرہ کو زیدال دی۔
وَعَصَيْتُمْ، مراد دے نہ کو زیدال و دے ہغہ مکان نہ، او
عصیان، ارتکاب دے منہی عنہ تہ و ثیلے شی چہ ہغہ فرمائیل
لا تبرحوا۔

مِنْ بَعْدِ مَا أَرْكَبْتُمْ مَا تُحِبُّونَ، دا متعلق دے دے فثلتم او دے
روستو دوارہ فعلونو سرہ۔ مَا تُحِبُّونَ، نہ مراد ظفر او
غنیمت دے (ابو حیان) غلبہ پہ کافرانو (قرطبی)۔
او محبوب دے مؤمنانو پہ سورہ صف سلا کیں نصر او فتح ذکر دہ
ہغہ دے تفسیر دے۔ اذًا فثلتم چہ اذًا شرطیہ وی لنو
جزاء یے دلہ پتہ دہ اُمْتَحِنْتُمْ را امتحان کیں او غور خو لے
شوے تاسو) او بعضو و ثیلے دی چہ تنازعتم کیں و او تائد
دے پہ جواب دے اذًا کیں راتلے شی۔ اول قول غورہ دے۔
مِنْكُمْ مَّنْ يَرْثُ الْآخِرَةَ، مراد دے دینہ غنیمت دے او دا ہغہ
کسان دی چہ مقام دے کینا ستلو یے پر یخود لے و۔

وَمِنْكُمْ مَّنْ يَرْثُ الْآخِرَةَ، دا ہغہ کسان و چہ دے عبد اللہ
بن جبیر سرہ پہ خیل مقام کیں پاتے شول دے وچے دے اطاعت
دے امر رسول نہ تردے چہ ہغوی شهیدان کرے شول۔

فائدة ۱۔ محبت دے دنیا سبب دے معاصی دے لیکن ما تحبون
نہ مراد فتح او نصرت و او ہغہ سبب دے غنیمت دے او دا
محبت سبب دے معاصی نہ دے او ارادہ دے مال دے دنیا جائز
دہ لیکن دے جہاد پہ وخت مناسب کار نہ دے نو دے بعضے
صوابو پہ بارہ کیں دلہ صرف ارادہ دے دنیا ذکر کرے دہ
محبت دے دنیا یے نہ دے ذکر کرے دا پہ عظمت دے شان دے

صحابہ باندے دلالت کوی۔

رَضَمَ صَرَکُمْ عَنْهُمْ، دا عطف دے پہ جزاء مقدر باندے چہ
امنحنتم دے۔ عَنْهُمْ، ضمیر راجع دے کافرانو تہ یعنی د کافرانو
د مقابلے کولو تہ ئے تاسو اوگر خوئی۔

لَيَبْلُغَنَّكُمْ، مراد د ابتلاء، صبر دے پہ مصیبتونو باندے او
پہ میدان جنگ کیں کلک پاتے کیدل گ۔ یا مراد د دینہ بلاؤ نازل
دی پہ قتل او زخمی کیدلو د ملگرو سرہ۔

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ، یعنی عصیان ستا سورچہ پہ لفظ عصیتہ
کیں اشارہ دہ) معاف کرو او لام او قد دلالت کوی پہ دیر
تاکید باندے او دا ہم دلالت کوی پہ لوے عظمت شان د صحابہ
کو امو باندے چہ اللہ تعالیٰ د هغوی د معافے ذکر پہ قرآن کریم
کیں اوکرو۔ او قاسمی و ثیلی دی ظاہر داده چہ دوی تویہ تہ
وہ کرے او اللہ تعالیٰ بغیر د توبے تہ معاف کرل او دا مسک
د اہل سنت دے چہ اللہ تعالیٰ چہ کلہ خوبہ شی نوکنا ہونہ کبیرہ
بغیر د توبے تہ ہم معاف کوی سیوا د شرک او کفر تہ۔

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ، دلتہ فضل تہ مراد دادے چہ
اللہ تعالیٰ د دوی د عصیان پہ وچے سرہ د دوی بیخ کندی او نکولہ
او سخت عذاب ئے ورلہ تہ دے ورکھے او لفظ مؤمنین کیں
اشارہ دہ چہ سبب د عفو او فضل ایمان دے د حسن تہ نقل
دے چہ دا کسان د رسول اللہ ملگری غصہ دو مشرکانو تہ
او قتال ئے د هغوی سرہ کوو خو دوی منع کرے شوے دو
د یوخیز تہ نو دوی هفہ ضایع کرو نو پہ دیر غم کیں اختہ
شول لیکن تن زمانہ کیں لوے فاسق هر قسم کبیرو گناہ کوی
او پرواہ تہ کوی زردے دہ تہ بہ پتہ اولگی رابن عطیہ)

إِذْ تَصْعِدُونَ وَلَا تُلُونَ عَلَى

کوم وخت چہ روان دی تاسو مدینے طرف ته اوشاتہ نہ کتل تاسو هیچ

أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ

چاتہ او رسول آواز کوو تاسو ته

فِي أَخْرَاكُمْ فَأَتَابَكُمْ غَمًّا

روستو ستاسو ته نو بدل ئے درکوو تاسو ته غم

بِغَمٍّ لِّكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَى

پہ بل غم دیارہ ددے چہ تشی غمزن پہ

مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ط

هغه څه پسه چہ فوت شو ستاسو نه اونه پہ هغه څه چہ اورسیدو تاسو ته

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

او الله تعالى خبردار دے پہ هغه چہ کوئی تاسو -

۱۵۳۔۔ پہ دے آیت کنس ددوی بل عصیان ذکرکوی چہ هغه د میدان جهاد نه واپس گرخیدل دی او د هغه کیفیت سره د سرا نه ذکرکوی۔

إِذْ تَصْعِدُونَ ، دا متعلق دے پہ صرفکم پورے ، تَصْعِدُونَ ، په پیس د تا سره د اصعاد نه اخستل شویدے او اصعاد تلل دی په میدان د زمکه او په کندو او درو کنس (قرطبی) دا د صعيد نه ماخوذ دے (صعيد) د زمکه ته وئیلے شی) نو د صعيد معنی په زمکه باندے تلل - دا قول د ابوحاتم دے - دارنگ اصعاد اوږد سفر شروع کولو ته وئیلے شی دا قول د فراء دے - او صعود په معنی د بره طرف ته ختل دی ابن عطیه وئیلی دلته اوله معنی غوره ده -

وَلَا تُلُونَ عَلَى أَحَدٍ ، تُلُونَ ، په معنی د راگرځولو د سټ ته

وئیلے شی او دا مبالغہ ده مراد ترینه التفات دے یعنی تاسو شا
طرفته بالکل نه کتل ک تختیدلو د وچے ته -

وَالرَّسُولُ يَدْعُوَكُمْ فِيْ اٰخِرِ نَحْوِكُمْ، الف لام په الرسول کنس
د پاره د عهد دی یعنی آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم
او آواز د هغه داو د ر لئی عیناً د الله من ینکر فکله الجنت
رما طرف ته راشی اے د الله بتدکھانو چاچه دویانه حملہ او کرله
نو د هغه د پاره جنت دے) اٰخِرِ نَحْوِكُمْ، هغه جماعت دے چه
په لیکر کنس دوستو طرف ته وی او د هغه ته ساقه وئیلے شی نو
آخری په معنی د متاخره سره دے په دیکن د رسول الله صلی
الله علیہ وسلم شیاعت ته اشاره ده چه د لیکر والونه دوستو
په خپل خائے باندے پوخ ولاړ دے دا د لوی شیاع شخص
کار دے -

فَاَتَايَكُمْ غَمًّا بُغِيًّا، د اَشَابَ، فاعل الله تعالی دے - غَمٌّ
ته ئے ثواب په معنی د بدلے) مجازاً اوئیل یعنی که قرار
نه وے نو دایه ثواب وے - بُغِيًّا، بَاء د پاره د مصاحبت
ده چه په معنی د مع سره ده او مراد د دینته د یر و اے د
غمونو دے چه هزیمت او قتل او فوت کیدل د غنیمت او غلبه
د لیکر د ابوسفیان او د خالد او آوریال د قتل د نبی صلی الله
علیه وسلم دا ټول غمو ته دوی ته حاصل شول - یا بَاء د پاره
د سببیت ده نو مراد د اول غم ته هغه جنس غمو ته دی
چه مخکن ذکر شول او د دویم (سبب) ته مراد غم رسول
ستاسو دی نبی صلی الله علیه وسلم ته د وچے د مخالفت د امر
د هغه ته -

لِكَيْلَا تَحْزَنُوا، په متعلق د دے لام کنس اقوال دی او قول
دا متعلق دے په اثایکم، پورے او لا زیاتی دے ځکه چه
په رسیدلو د غمونو سره حزن حاصلیږی نفی نه کیږی -
دویم قول دا متعلق دے په عفا پورے ځکه عفو سره ټول
غمونه د مؤمن زائله شی لیکن په میتخ کنس د ډیرو واسطو

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ

بیا را اولیولہ اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے دوستو

الْغَمِّ أَمْنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى

دخفگان نہ امن والا پیرکالی پتولہ غف

طَائِفَةً مِّنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ

یو دولہ ستاسو نہ او بلہ دولہ چہ

أَهْبَتُهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ

فکرمند کری وو هغوی لہ نفسونو د هغوی گمان ٹے کوو پہ اللہ تعالیٰ

غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

نہ حق گمان پشان د جاہلیت والو

يَقُولُونَ هَلْ لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ

وٹیل دوی آیا شتہ موتو لہ د امداد نہ

مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنْ الْأُمُورَ

خہ حصہ ، تہ ورتہ اوایہ یقینا امداد

كُلُّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمُ

تول د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دے ، پتوی دوی پہ نفسونو خپلو کیں

دوجہ نہ دا ضعیف دے - دریم قول دا متعلق دے
پہ اثابکم پورے او لا زیاتی نہ دے لیکن مراد د
لا تحزنو نہ ازالہ د حزن دہ پہ آئندہ زمانہ کیں دوجہ
د عادت کیدلو نہ پہ غمونو باندے یعنی اوس ٹے دیر
غمونہ دراورسول د دے د پارہ چہ د غمونو سرہ عادت
شئ نو آئندہ د پارہ د ہیخ سبب دوجہ نہ تاسونہ غمژن

مَا لَا يُبَدُّ مِنْ لَكَ ط يَقُولُونَ

ہفتہ چھ نہ ہنکارے گوی ، تاتہ ، و شیل دوی

لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

کہ جدے دے مونہ لہرہ د اختیار نہ خہ شے

مَا قَتَلْنَا هَهُنَا ط قُلْ لَوْ

نہ پہ دے وڑے شوے مونہ رنسیان (مونہ) دلتہ ، تہ او ایہ کہ وی

كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ

تاسو پہ کور تو خپلو کہیں نو خاغا پہ داوتلی دو

الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ

ہفتہ کسان چہ مقرر شوے دو پہ حقوی باندے قتل مرگ

إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ

خائے دغور خید لو خپلو تہ اوردا کار اللہ تعالیٰ او کردے دے دپارہ چہ از میبت او کردی اللہ تعالیٰ

مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ

دہخہ (تفاق) چہ پہ سینو ستاسو کہیں دے او دے دپارہ چہ پاک کردی

کیڑی۔ خلورم قول دا متعلق دے پہ اثابکم پورے او لا زیاتی نہ دے لیکن مراد د غمنا نہ صرف اوریدال د خبر د مرگ د رسول اللہ دے یعنی پہ دے پراپیگنہ کہیں حکمت دا وو چہ نور غموتہ ستاسو نہ نائل شی خک کہ چہ وفات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ صحابہ او امتیانو باندے دیر لوے غم دے او پہ لوے غم سرہ وارہ غموتہ ختمیری۔
عَلَىٰ مَا قَاتَلْتُمْ، مراد د دینہ غنیمت دے۔ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ، مراد د دینہ قتل او ہزیمت دے۔
وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ، پہ دے جملہ کہیں زور نہ مقصد د

مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

ہذا ایمان) چہ یہ نہ دوسو کتب دے، او اللہ تعالیٰ یو ہ دے

بَنَاتِ الصُّدُورِ (۱۴۴)

یہ ہذا خبرو چہ یہ سینو کتب دی -

یہ عمل د مخالفت د امر د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او تیختہ
کول د میدان جہاد نہ -

۱۴۴ :- یہ دے آیت کتب تسلی د مؤمنانو او زورہ د متفقانو تہ
ذکر کوی - د دے آیت خصوصیت دادے چہ یہ دیکتب ہول حرق
ہجاء د الف تہ تر یاء پورے شتہ دے -

ثُمَّ أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ دَاعِطٌ دے یہ اشاکم
باندے ضمیر د فاعل اللہ تعالیٰ لاجم د او تعبیر یہ لفظ د انزل
سورہ د پاره د دلالت دے یہ رحمت باندے ٹککہ چہ داصیغہ
اکثر یہ رحمت کتب استعمالی دی -

أَمْنَةً، امن او امانہ، کتب فرق دادے چہ امنہ یہ ہذا
ٹکٹے کتب استعمالی دی چہ خوف زائل شی او سبب خوف موجود
وی او دا مقام د کرامت دے - او امن زوال د خوف دے سورہ
د زوال د سبب د خوف نہ -

نُعَاسًا، دا بدل اشتمال یا عطف بیان دے نعاس لہر خوب تہ
وٹیلے شی چہ اشریٹے یہ سر کتب راشی او داسے حالت یہ سورہ
انفال کتب ہم ذکر دے چہ ہذا یہ غزوہ بدر کتب و -
سوال :- یہ سورہ انفال کتب النعاس مخکب راویدے او دلہ
یے روستو ذکر کرے دے ؟

جواب :- یہ بدر کتب غم لہر و نو علاج د غم یے مخکب ذکر
کرو او حکمت د ہفا یے روستو ذکر کرو چہ امانہ دے او یہ
احد کتب غم تہ دیر پیدا شوے و نو ازالہ د غم (امانہ) مخکب
ذکر کرو ٹککہ چہ ہذا مقصد دے او علاج یے روستو ذکر کرو
چہ نعاس دے -

يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ، ضمیر دے غشی نعاس تہ راجع دے او مراد
 دے طائفے تہ تول مؤمنان دو چہ پہ غزوہ احد کیں شریک
 دو او فائدہ پہ دیکیں دادہ چہ پہ خوب سرہ پہ طبیعت کیں
 خوشحالی واپس راشی او غم ہیرشی بلہ فائدہ دادہ چہ دا
 معجزہ وہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او پہ داسے وخت کیں
 معجزہ لیدل سبب دے یا توالی دے ایمان دے۔ بخاری حدیث دے
 ابو طلحہ رضی اللہ عنہ نقل کریدے چہ نعاس پہ مونہ راغے
 او مونہ پہ صف دے قتال کیں اولاد دو نو توره بہ زما دے لاس نہ
 غورخیدلہ او ما بہ بیا راختلہ۔ او ترمذی پہ حدیث دے ابو
 طلحہ کیں ذکر کریدی ابو طلحہ وائی ما سراوچت کرو نو ما
 نہ لیدل ہیخوک مگرچہ دے خیل خول رہوپی دے سر) لاندے یے
 سرخکتہ کرو دے دے دے نعاس نہ۔

وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ، مراد دے طائفے نہ
 منافقان دی او دے منافقانو پنچہ صفات قبیحہ ذکر کوی۔
 أَهَمَّتْهُمْ، اہم، وٹیلے شی پہ ہم (غم) کیں غورخول یعنی
 دوی صرف دے خیل خانو نو پہ غم کیں دو دے دے دے ویرے دے
 قتل تہ او دے غلبے دے کافرانو تہ او دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او
 دے صحابہ او دے دین اسلام غم او فکر ورسرہ تہ دو۔ او دے اہم،
 دویمہ معنی ارادہ او وسوسہ اچول دی یعنی پہ نفسونو کیں
 ارادہ او وسوسہ راغلہ چہ دین اسلام پریردی۔

يُظَنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ، دا استیناف دے جواب دے سوال تہ
 چہ وے دوی نفسونو پہ ہم کیں واپچول جواب دا دے چہ پہ
 اللہ تعالیٰ پاندے تہ ناحق گمان کو۔ غَيْرَ الْحَقِّ، مفعول دے یظنون
 دے یا پہ حکم دے مفعول مطلق کیں دے۔

ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةَ، بدل دے دے غیر الحق تہ یا مفعول مطلق دے۔
 الْجَاهِلِيَّةَ، صفت دے دے پت موصوف دے پارہ الْمُدَّةُ الْجَاهِلِيَّةُ
 یا الْفِرْقَةُ الْجَاهِلِيَّةُ او مراد ترینہ بنکارہ کافران دی۔
 او دے دوی ناحق ظن داود چہ اللہ تعالیٰ بہ دا نبی او دے دہ

دین زر ختم کری۔ یا دا چہ اللہ تعالیٰ دینی او دے مؤمنانو سرہ
 ہیخ امداد نہ کوی۔ او دارنگ پہ سورہ فتح سلا او سلا کیں دی
 او دے دیر صورتونہ قاسی پہ تفسیر کیں ذکر کریدی۔
 يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ، دا جملہ تفسیر دے
 دے یظنون دے پاره یا جملہ مستانفہ دہ بیان دے ظن دے هغوی دے
 هَلْ، استفہام انکاری دے الامر، نہ مراد نصرت او غلبہ
 دہ او غرض دے دوی دے انکار نہ طعن کول دی پہ نبوت دے
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں۔

قُلْ إِنْ الْأَمْرُ كُلُّهُ لِلَّهِ، یعنی اختیار دے نصرت خاص دے پہ
 اللہ پورے نو ہغہ ہے ورکوی حقدار دے نصرت لہ چہ مؤمنان
 دی او پہ مناسب وخت کیں ورکوی۔

يُخْفَوْنَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ، مراد دے دینہ ہغہ
 ظن باطل دے چہ مخکین ذکر شو یا مطلق کفر او نفاق او
 شک دے چہ دوی دے ویرے دے وجہ نہ دے ہغہ اظہار نشی کولے۔

يَقُولُونَ كَوْنًا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ، مَا كُنَّا نَحْنُ، دا استیناف
 دے جواب دے سوال دے۔ سوال دا دے چہ ہغہ کومہ خبرہ دہ
 چہ دوی ہے پتوی دارنگ دا قول دے دوی ہم دے یو بل
 سرہ پہ کورنی کیں وو بشکارہ مؤمنانو تہ تہ شو وئیلے عککہ چہ بیا
 ہے کفر بشکارہ کیدلو۔ دلتہ امر نہ مراد اختیار دے دے راوتلو
 جہاد دے پاره احد عککہ چہ دوی وئیل چہ مونہ احد تہ دے مجبور
 پہ وجہ سرہ راوتلی یو عککہ چہ دے نبی زمونہ خبرہ تہ منلہ۔
 نو کہ زمونہ اختیار دے نو مونہ یہ دے مدینے تہ بھر تہ راوتلو
 نو مونہ (یعنی زمونہ ملگری صحابہ) یہ تہ قتل کیدلو یعنی دا
 بھر راوتل سبب دے زمونہ دے ملگرو دے قتل کیدل او دا قول
 ہم طریقہ دے منافقانہ دہ چہ کلمہ دے او پہ مقابلہ دے تقدیر
 کیں استعمالی او دا یہ حدیث کیں منع شویدہ۔

قُلْ كُونُوا كَمَا كُنْتُمْ فِي بَيْتِكُمْ كَبُرَ الَّذِينَ كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ
 إِلَى مَفْجَعِهِمْ، لیرت، بروز پہ معنی دے بھر راوتلو سرہ دے۔

یعنی یو بل سبب به پیدا شوے وے او دوی به د کورونونه
راوتلے وے۔ کُتِبَ داکتابت د تقدیر دے په علم سابق د الله
تعالیٰ کس۔ د الْقَتْلُ، نه مقتول کیدل مراد دی مَضَاجِج جمع د
مضج ده خائے د کینودلو د ددے په زمکه باندے د پیاره د
راحت او د خوب او دلتا مراد خایوته د غورخیدلو د مقتولانو
دی او په دے لفظ کس اشاره ده چه شهداء و ستود شهادت
په نعمتونو او خوشحالی کس دی لکه یو انسان چه په خپله بستره
باندے آرام کوی۔

وَلِيُبَيِّنَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ، داعطف دے په پټ لفظ باندے
لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرَهُ وَلِيُبَيِّنَ۔ یا علت دے د پټ فعل د پیاره
فَعَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمُورَ لِيُبَيِّنَ۔ بعض مفسرینو ویشلی دی
چه داعطف دے په لِكَيْلَا تَحْزَنُوا باندے او په مینځ کس
جمله معترف دی۔ او مراد د ابتلاء ته دلتا اظهار دے۔
مَا فِي صُدُورِكُمْ مراد ددے نه پټ رازونه دی چه هغه منافقت
دے او دا خطاب دے منافقانو ته۔

وَلِيُخَصَّ مَا فِي قُلُوبِكُمْ، تمحیص، په معنی د صفا کولو دے
د خپرونه او دا خطاب دے مؤمنانو ته۔

صُدُور جمع د صدر ده سینے ته ویشلے شی چه هغه محل
د پیاره د زبه دے او اطلاق یے کیږی په باطنی احساس باندے
نو مراد ترینه اخلاق او رازونه دی۔ او قُلُوب جمع د قلب
ده او اطلاق یے کیږی په اعتقاد باندے د اخلاقو سره لفظ
د ابتلاء او د عقائدو سره لفظ د تمحیص مناسب دے۔ دا
رنگ اول د منافقانو او دویم د مؤمنانو د حال سره مناسبت
لری۔

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ، اشاره ده چه ابتلاء او تمحیص
ددے د پیاره ته دے چه الله تعالیٰ ته علم حاصل شی۔

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ

یقیناً ہذا خلق چہ واپس اوگر حیدل ستا سونہ رد میں ان دجنگ نہ

يَوْمَ التَّقِيْ الْجَمْعِ لَإِنَّ

یہ ہذا ورخ چہ مخاخ شوے دودہ دلے یقیناً

اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ

خوبولے دی دوی شیطان یہ سبب

مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ

دہذا گناہونو چہ ددی کریدی یقیناً معافے کریدے اللہ تعالیٰ

عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

دوی تہ ، یقیناً اللہ تعالیٰ بخندہ کوونکے دے صبرناک دے۔

۱۵۱۔ یہ دے آیت کس سبب معنوی دہزیمت دہ مؤمنانو ذکر کوی چہ یہ ورخ داحد مشرکانو تہ یے شا اوگر خولہ برابرہ خبرہ دہ کہ مدینے تہ نزدے شوے وی یا غرتہ ختلی دی او مفسرینو وٹیلی دی چہ دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ صرف دیارلس کسان پاتے شول۔

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ التَّقِي الْجَمْعِ لَإِنَّ الشَّيْطَانُ اسْتَزَلَّ، دہزل نہ اخستلے شویدے خپے خوشیدل کنایہ دہ دہزیمت نہ۔ او سین او تا دیارہ دہ تاکید دی یعنی شیطان ددوی دہزیمت پورہ طلب کریدے۔

بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا، مراد دہدینہ پرینودل دہذا مقام رخاٹے دو چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دوی تہ دہذا امر کرے وویانورے خطائے چہ اللہ تعالیٰ تہ معلومے دی او اشارہ دہ چہ یوگناہ بل گناہ تہ راشکل کوی او بعض لفظ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ مؤمنانو تہ دہولو جرمونو سزا نہ ورکوی اکثر ورتہ معاف کرے او دہعضو دہوجے تہ دہدنیا مصیبتونہ راولی نوہذا ہم معاف شی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ

اے ایمان والو مہ کیڑی نشان د

كَفَرُوا وَقَالُوا لِأَخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا

کافرانو او وائی پہ بارہ دخیور و ترو رنسیانو کنس کل چہ هغوی سفراوکی

فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرًّا

پہ زمکہ کنس

عَنْدَنَا مَا شِئُوا وَمَا قَتَلُوا

تہ یہ مہہ کیدے او نہ یہ وڑے کیدے

وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ، هغه عفو چہ ذکر دہ پہ ۱۵۲ کنس د مرکز
د پریستودلو د وچہ تہ دہ او دا عفو د میدان جہاد د پریستودلو
د وچہ تہ وہ - او دا هغه جملہ دہ چہ ابن عمر رضی اللہ عنہ
د عراقی سری پہ جواب کنس و ثیلی وہ ہر کلہ چہ هغه د عثمان
رضی اللہ عنہ پہ طعن کنس د احد تہ تختیدل ذکر کرل رنو دہ
ور تہ جواب کنس او ثیل) چہ لَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ، او دا ہم لوے
منقبت دے د صحابہ کرامو چہ د هغوی معافے پہ یر تا کید
سرہ پہ قرآن کنس ذکر دے -

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ، دا جملہ پہ طریقہ د علت سرہ دہ د
ما قبل عفو د پاره - غَفُورٌ دے گناہونہ معاف کوی - حَلِيمٌ دے
یعنی زرد عذاب تہ ورکوی دواہہ د مؤمنانو سرہ تعلق لری یا
غفور کنس اشارہ دہ حال د مؤمنانو تہ چہ هغوی تہ یے مغفرت
او کپو - او حلیم کنس اشارہ دہ حال د منافقانو تہ چہ هغوی
پہ دے عفو او مغفرت کنس داخل نہ دی ٹککہ د هغوی گناہ د
کفر (پتہ) دہ هغه بغیر د توپے نہ تہ معاف کیڑی -

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حُسْرَةً لِّرَفِئَةٍ

دے دیا کہ چہ او گروی اللہ تعالیٰ دا خیرہ ارمان پہ

قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يَحِي وَيُمِيتُ

زیر نو دے دوی کہیں او اللہ تعالیٰ ژوندی کول کوی او مړه کول کوی

وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

او اللہ تعالیٰ ستاسو عملونه دینی -

۱۵۴- ربط مله - هرکله چہ مخکښ آیت کښ احسان په مؤمنانو باندے ذکر کړے شو نو اوس منع کوی هغوی لږه د مشا بهت د کافرانو او منافقانو نه په الفاظو او په عقیده کښ د پاره د دے چہ بیا په گناه کښ اخته نشی -

ربط مله - هرکله چہ د مخکښ نه په تیر شوی آیت کښ د منافقانو دا قول ذکر کړو کون لکن من الامر شئ لهما قتلنا ههنا - نو اوس د دے پشان د هغوی بل قول په عامو حالاتو کښ ذکر وی او دواړو اقوالو د مشا بهت نه منع کوی -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا، داهم تعليم د ادب دے مؤمنانو ته د پاره د دفع کولو د هزیمت -

الَّذِينَ كَفَرُوا، نه مراد ټول کافران دی او منافقان پکښ اول داخل دی په سبب د سیاق د آیت سره او سمعانی و تیلی دی مراد د دینه منافقان دی - او مقصد د دینه مشا بهت په قول او په اعتقاد دواړو کښ دے ځکه چہ مخکښ ذکر شول چہ په حدیث د مسلم کښ استعمال د کلمے د لو په مقابل د تقدیر کښ منع کړے شویدے -

وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ، روستو د کفرو نه په دے قول راوړلو کښ اشاره ده چہ دا قول په سبب د کفر د دوی سره دے هسے همدار دی، روروی نه ده -
إِخْوَانِهِمْ، مراد د دینه اخوة د نسب دے ځکه چہ منافقان او

شہداء کہ احد اکثر کہ خرّج قبیلے تہ دو اور داوینا کوونکی
مناققان دو۔ یا اخوانہم، اخوة کہ عقیدے او کہ نسب مراد
دی کہ دوستو کہ ضربوا او غزیٰ نہ مراد مناققان شی۔
سوال :- اذا دپارہ کہ زمانے کہ استقبال راخی او قالوا فعل ماضی دہ
إذا کہ ہفتہ دپارہ ظرف خرّج صحیح کیہی۔

جواب بلہ :- ابن عطیہ و ثیلی دی چہ الذین مبہم دے ماضی او
استقبال دواہو تہ شامل دے نو دا قول عام دے پہ بارہ کہ تیر شو
او پہ بارہ کہ راتوں کے زمانہ کہیں دغہ عمل کوونگو تہ۔
جواب نہ :- ابو حیان و ثیلی دی دلتہ اذا پہ معنی کہ حین دے تو کہ
ماضی سرہ استعمال کیہی۔

جواب نہ :- زمخشری و ثیلی دی دلتہ دا پہ معنی کہ حین تضربون
فی الارض سرہ دے۔

ضرب فی الارض، ضرب پہ اصل کہیں واقع کول کہ یو خیز دی پہ
بل خیز باندے بیا استعمال کیہی پہ سیر کولو پہ زمکہ پہ کیبندو
کہ قد مونو پہ زمکہ او دلتہ مراد سفر کول دی دپارہ کہ تجارت
وغیرہ پہ زمکہ کہیں کہ سفر کہ اوچے دی او کہ کہ دریاب وی۔

أَوْ كَانُوا غَزًى، دا جمع دغاز دہ او کہ سفر کولو او غزا کولو پہ
مینخ کہیں عموم خصوص من وجہ دے یعنی سفر بغیر دغزا نہ
او غزا بغیر کہ سفر نہ او سفر سرہ دغزا نہ درے وارہ حالتونہ
موجود کیہی کہ دے وجہ نہ دوارہ کے ذکر کریدی او کہ دے
کلام نہ دوستو مآثو او قتلوا پت مراد دے۔

كُتِلُوا عِنْدَنَا، کون تہ مراد اقامت دے یعنی سفر او غزا
لہ تیل نہ دے بلکہ مونو سرہ پہ کلی کہیں دیرہ دے۔

مَقَاتُلُوا وَمَا قُتِلُوا، ابو حیان و ثیلی دی چہ دا قول پہ دیر
جہل باندے دلالت کوی حکہ جاہلان خلق ہم منی چہ پہ سفر
کہیں مرگ شتہ دے۔

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ، پہ دے لام، کہیں دہ
اقوال دی : اول، دا چہ لام کہ تعلیل دپارہ دے او ذلک اشارہ دہ

وَلَكِنْ قَتَلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

اد کہ ادوڑے شوق تاسو به لار د الله تعالى کیں

د دوی قول او اعتقاد ته او متعلق ئے پت دے اَوْ قَح ذَالِكِ قِي
قُلُوْبِهِمْ لِيَجْعَلَ - يا لَا تَكُوْنُوْا مِثْلَهُمْ لِيَجْعَلَ - یعنی دوی دا
قول د دے د پاره کوو چه د جهاد نه منع شی او د دوی تابعداری
اوکری هرکله چه هغوی داسے او نکری نو دا قول به د دوی به
زړونو کیں افسوس او پشیمانیا پاتے شی.

دویم قول، دا لام د صیرورت او د عاقبت دے متعلق دے
په قالوا پورے او ذلک اشاره ده قول د دوی ته یعنی د دوی دا
قول کوی لیکن هرکله چه د دوی مقصد حاصل نشی نو عاقبت د
دے قول به پشیمانیا او گرخی -

حسرة، غم کول په هغه فوت شوی څیز باندے چه د هغه
حاصلیدل نه کیږی - یا لام د صیرورت او عاقبت دے او حسرة
ته مراد په ورځ د قیامت کیں شرمندگی په سبب د دے قول
سره -

وَاللّٰهُ يَحْيٰى وَيُمِيتُ، دارد دے د هغوی په دغه قول باندے
یعنی ژوند مرگ د وچه د اقامت او سفر نه ته دے بلکه
د یرځله مسافر او غازی ژوندے پاتے شی او مقیم شخص
باندے په خپل کور کیں مرگ راشی نو دا کار د الله په اختیار
کیں دے - وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ،

سوال :- مخکین خو ذکر د قول وو د هغه سره سمیع
مناسب دے ؟

جواب :- هرکله چه د دوی د قول مطلب عمل کول دی چه
پخپله هم جهاد نه کوی او نور خلق هم د جهاد نه منع
کوی نو دا عمل الله تعالی وینی -

أَوْ مُتَّمِّمْ لِمَغْفِرَةٍ مِّنَ اللَّهِ

یا مہرہ شوئی نو بخنہ د طرف د اللہ تعالیٰ تہ

وَرَحْمَةٍ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿۱۵۷﴾

او ثوابونہ غورہ دی دھتہ (مالونو) تہ چہ دوی پے جمع کوی۔

وَلَكِن مِّمَّنْ أَوْ قَتَلْتُمْ

او کہ مہرہ شوئی تاسو او یا اوڑلے شوئی

۱۵۷۔ ہر کلمہ چہ منافقان پہ دغہ قول مخفی سرہ د جہاد تہ منع کول کوی نو اوس اللہ تعالیٰ د هغوی پہ خلاف کین ترغیب ورکوی جہاد کولو تہ۔

وَلَكِن قَتَلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، لَام، دلالت کوی پہ قسم پت باندہ چہ قسم دلالت کوی پہ تاکید باندے او جواب قسم لمغفرة دے۔

أَوْ مُتَّمِّمٌ، د دے تہ ہم مراد موت دے پہ جہاد کین بغیر د قتل تہ پہ خہ مرض وغیرہ سبرہ۔

لِمَغْفِرَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٍ، جزا د ران، پہ اصل کین پتہ دہ کیغفران لکم، لمغفرة پہ جزاء باندے دلالت کوی۔

مَغْفِرَةٍ، نکرہ اشارہ دہ لہر جزاء د مغفرة تہ دارنگ رحمة ہم او د رحمة تہ دوستو من اللہ پتہ مراد دے۔

خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ، یعنی پہ کلی کین پاتے شی د جہاد تہ مال او آرام د دنیا حاصلوی د هغے تہ مغفرة او رحمة دیر غورہ دے۔

لَا إِلَى اللَّهِ تَحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

نو خائفان اللہ تعالیٰ تہ بہ جمع کہے شیخ تاسو ۔

۱۵۸۔ وَلَئِنْ مِتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تَحْشَرُونَ، یہ دیکھیں اشارہ دہ تذکیر د موت او تذکیر د آخرت تہ نو مقصد د دے آیت دادے چہ مرکیدال پہ خپل مرگ یا پہ قتل سرہ ضرور راجح نو مرگ او قتل فی سبیل اللہ غورہ دے او د ہنچہ یہ وجہ مغفرت اور رحمت پہ حشر کہیں حاصل پدی نو دا تکرار ہے فائدے تہ دے ۔

فائدہ ۱۔ پہ اول سبب کہیں مائتوایے مخکین کریدے پہ قتل باندے حکمہ چہ سبب د عام موت چہ سفر دے مخکین ذکر دے او سبب د قتل چہ غزوہ د دوستو ذکر کریدہ ۔ پہ دویم سبب کہیں قتل مخکین کریدے پہ موت باندے د دودہ د جونہ ۔ اولہ وجہ، دا چہ پہ وخت د جہاد کہیں مرگ پہ سبب قتل سرہ دیر واقع کیپدی پہ نسبت د مرگ پہ نور و عوارضو سرہ ۔ دویمہ وجہ دا چہ قتل فی سبیل اللہ دیرا ہم دے د عام موت تہ نو اہم مخکین ذکر کریدے او یہ دے آیت ۱۵۸ کہیں موت یے مخکین کریدے پہ قتل باندے حکمہ پہ عام او قاتو کہیں پخپلہ مرگ دیر واقع کیپدی د قتل تہ ۔

فائدہ ۲۔ امام رازی و ثیلی دی چہ عبادت کوونکی دیے قسمہ دی اول ہنچہ دی چہ عبادت کوی پہ ارادہ د بخشش د گناہونو ۔ دویم ہنچہ دی چہ عبادت پہ قصد د ثواب حاصلو کوی ۔ دریم ہنچہ دی چہ عبادت کوی پہ قصد د حصول د دیدار الہی سرہ دریوہوتہ پہ دواہہ آیاتونو کہیں اشارہ او شہ ۔

فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ

نو په وجه د رحمت د الله تعالى نرم په ته دوی ته

وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ

او که ته بد ژبه او سخت زړه دے

لَا نَقْضُ مَا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ

نو ځانځا دوی په خواږه شوی ووستا د چا پیره ته نو معافی او کړه

عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ

د دوی ته او ځانځه او خواږه د دوی د پاره او مشوره خواږه د دوی نه

فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ

په کار کېن نو که چه قصد او کړه د کولو د یو کار نو ځان او سپاره

عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

په الله تعالى باندې یقینا الله تعالى مینه کوی د توکل کوونکو سره .

سوره ۱۵۹ - ربط :- هر کله چه مخکښ ذکر شول مرکز پریښودونکی او د میدان جهاد نه تیخته کوونکی او منافقان چه د دوی سره رسول الله صلی الله علیه وسلم نری او کړله نو اوس د هغه نرۍ کولو سبب بیانوی او دارنگ مخکښ دوه کرتۍ او ثلث شو چه الله تعالی دغه صحابه کرامو ته معافی کړیده او دغه معافی په سبب د نرۍ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره معلومېږی نو اوس علامت د هغه عفو ذکر کوی -
دارنگ مخکښ آیت کېن د مغفرت او رحمت د الله تعالی ذکر کړی شو د پاره د مجاهدینو او شهیدانو نو د رحمت الهیه خاص قسم ذکر کوی چه هغه بعثت د داسې رسول دے چه نرم اخلاقو والا دے - په دې آیت کېن عظمت شان د نبی صلی الله علیه وسلم او آداب ذکر کوی د ملګرو سره اگر چه د هغوی نه

کو تاجی شوے وی۔

فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ، يَا، سببیه ده متعلق ده په
روستو لنت پورے او ما دپاره د تاکید دے او رحمة معنی داده
چه د وچ د رحمت د الله تعالی ته په دے صحابه باندے ته نرم
یے دوی ته۔ نو دا انعام او احسان د الله تعالی دے په صحابو
باندے۔ یا مراد د دینہ رحمت د الله تعالی دے په نبی صلی الله
علیه وسلم او هغه کلکوالے راوستل د الله تعالی دی په زړه
د هغه او تخصیص د هغه دے په پناشته اخلاقو سره چه د هغه
په سبب سره نبی صلی الله علیه وسلم د صحابو سره نرمی کوله۔
لنت، په صیغه د فعل ماضی سره دلالت کوی چه داخوځ په
نبی صلی الله علیه وسلم کیں پوخ وو۔ لَهُمْ، ټولو مسلمانانو ته
شامل دے اول پکیں صحابه د احد داخل دی۔

وَكُنتَ قَطًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ، دا په طریقه د استدلال دے د
اثبات د لین د هغه دپاره په تنفی د ضد لین سره۔ قَطًّا په کلام
کیں سختی کوونکے، بد ژبه۔ غَلِيظَ الْقَلْبِ، غلظه د زړه قسوت
د هغه دے چه زړه خفه کیری بیا زړه رضا کیری او د اسبب
د دے د قَط دپاره لیکن قَط بشکاره صفت دے هغه یے څکه مخکس
ذکر کرو۔

لَا تُقْضُوا مِنْ حَوْلِي، انفضاض په معنی د جدا جدا کیدل او نفرت
کول دی۔ مِنْ حَوْلِي، مبالغه ده یعنی د هر طرف ته به تس
نس شوے وے۔ لیکن د نبی صلی الله علیه وسلم په ژوند
کیں د هغه د صحبت نه هیچا نفرت نه دے کړے نو معلومه
شوه چه هغه قَط غلیظ القلب نه وو۔ نو دلیل شو چه واقعی نرم
اخلاقو والا وو۔ او مفسرینو وئیلی دی چه هر مؤمن داعی
لره په اتباع د خپل نبی کیں دا صفتونه ضروری دی۔

وَأَعَفْتُ عَنْهُمْ، دا تفریع ده په لنت یا تدمه یعنی نرم اخلاق
مستلزم دی روستو درے وایه کارونو لره۔ اول عفو کول د
هغه حقوقو چه د نبی صلی الله علیه وسلم سره تعلق لری۔

دویم وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ، یہ ہفتہ حقوق کبیں چہ تعلق ذی اللہ تعالیٰ
سورہ لری۔

وَسَأَوْزُهُمْ فِي الْأُمْرِ، دایے دوستو دے عفو او استغفار تہ ذکر
کرد اشارہ دہ چہ یہ عفو او مغفرت سورہ دوی اہل دشوری
او گریخیدال۔ سَأَوْزٌ، دشور نہ دے شور یو غاروے دے سورج
معلومول چہ منہاہ وہی او کہ نہ۔ یا شور یہ معنی دے اختلاو یو خیردی
دخیل مناسب خائے تہ دارنگ یہ مشورہ کبیں دے عالم عاقل تجربہ
کار نہ رایے اختلا دی۔ الْأُمْرِ، مراد دے دے تہ ہفتہ کار دے چہ
مہم وی مراد دینہ تشریح نہ دہ حکم چہ یہ تشریح کبیں وہی
شتہ دے بلکہ مراد دے دینہ ہفتہ امور دی چہ مصالح دے مسلمانانو
او طریقہ دے جنگ کولو دی۔ قرطبی دے ابن خویندہ او تہ نقل
کریدی چہ واجب دہ یہ والیانو مشورہ کول دے علما و سرہ یہ
امور دے دین کبیں۔ او دے مشرانو دے فوج سرہ یہ کارونو دے جنگ
کبیں۔ او دے تور و مشرانو تجربہ کارانو سرہ یہ عامو مصالحو
دے خلقو کبیں۔ او دے وزیرانو منشیانو عاملانو سرہ یہ مصالحو دے
آبادو او دے کل و خارونو کبیں۔ دے حسن بصری نہ روایت دے چہ
اللہ تعالیٰ خیل نبی تہ امر دے شوری دے وجہ دے حاجت دے ہفتہ نہ تہ
ورکے بلکہ دے دے دے پیرہ چہ دے ملگرو الفت پیدا شی او نفسو تہ
یے خوشحالہ شی او نور و امتیانو دے ہفتہ اقتداء او کرہ یہ مشورہ
اختلاو کبیں حکم چہ دے صفت دے مؤمنانو دے یہ سورہ شوری
رَوَّاكَ يَنْ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ
بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (۳) کبیں او دارنگ یہ وخت
دے بھی دے پیو نہ پر یکو لو کبیں رفیق آرا دے فصلاً عن تراضٍ مِنْهُمْ
وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا، او قرطبی یہ باب دے مشورہ کبیں
دے تفصیل ذکر کریدے۔

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ، یعنی ہر کلمہ چہ ستا زہ کلک
شی یہ یو کار باندے دوستو دے مشورے کولو نہ تو یہ کار باندے
عمل کولو کبیں توکل یہ اللہ تعالیٰ باندے کوہ حکم ہفتہ پورہ عالم دے

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ

کہ امداد اوکری تاسو سرہ اللہ تعالیٰ نو نشتہ دور آور

لَكُمْ ۚ وَإِنْ يَخْذُ لَكُمْ فَمَنْ

پہ تاسو باندے او کہ پر پودی اللہ تعالیٰ تاسو نو خوک دے

ذَٰلِذِی یَنْصُرْکُمْ مِنْ بَعْدِهِ

ہنہ کس چہ امداد بہ اوکری تاسو سرہ دوستو د ہنہ نہ

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۶۱﴾

او خاص پہ اللہ تعالیٰ د خان اوسپاری مؤمنان ۔

پہ کارونو د مصلحت باندے او قادر دے دلہ مراد د توکل نہ امید د کامیابی د ہنہ کار دے د اللہ تعالیٰ نہ نہ د غنوی نہ۔
 اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِيْنَ ، داد دے وجہ نہ چہ توکل علامہ د صدق د ایمان دہ او اعتقاد د احتیاج دے اللہ تعالیٰ نہ او استغناء نہ کول دی او دالوے ادب دے نو سبب د محبت دے۔
 مثلاً: ربط ۔ ہر کہ چہ مخکن آیت کن بعضے علامات د نصرت الہیہ ذکر شول چہ ہنہ رحمت د اللہ تعالیٰ دے پہ رالیو دے داسے رسول چہ بنائستہ اخلاقو والادے نو اوس فائدہ د نصرت الہیہ او نقصان د عدم نصرت د ہنہ ذکر کوی۔ دارنگ مخکن آیت کن امر پہ توکل د اللہ تعالیٰ او مدح د توکل یے ذکر کرلہ اوس علت بیانوی د یارہ د تخصیص د توکل پہ اللہ تعالیٰ پورے ۔

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ، دا اگرچہ پہ ظاہر کن جملہ خبریہ شرطیہ دہ لیکن مقصد پکن انشاء دہ یعنی اسباب د نصرت الہیہ حاصل کرئی چہ لوے سبب د ہنہ نہ اطاعت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے او د اسبابو د خذلان نہ خان بیج اوساقی او د اول مثال غزوہ بدر و او دویم مثال غزوہ د احد دے ۔

فَلَا غَالِبَ ، پہ دے لفظ کن تصریح دہ پہ نفی د غالب پہ

پہ طریقہ عموم سرہ دے دے وچ نہ لہ لُحْکُو اے او تہ وٹیل۔
سوال :- نصرت دے اللہ تعالیٰ خو مستلزم دے غلبہ لہ نو دا خو
داسے شو لکہ چہ او ٹیلے شی کہ تاسو اللہ تعالیٰ غالب کرے نو بل
خوک غالب پہ تاسو نشتہ او پہ دے کلام کنس خو دیرہ فائدہ
نشتہ دے ؟

جواب :- دلہ مراد اِن یُتَصَرِّکُمْ نہ ارادہ دے نصرت دہ لکہ
رَ دَ اِن یُشْرِدْکَ یُخَیِّرُ فَلَا رَاۤءَ لِفَضْلِهِ - یونس کتاب -
لکم ، پہ صلہ دے غلبہ کنس علی راسی لیکن دلہ لام ذکر دے
دے دے وچ نہ چہ غالب متضمن دے معنی دے مغلوب کولو لہ
او دے حق سرہ لام مناسب دے یعنی نشتہ داسے خوک غالب چہ
تاسو تہ مغلوبیت درکری - یعنی نشتہ داسے غالب چہ منع کری
ستاسو نہ نصرت دے اللہ تعالیٰ -

وَ اِن یُخْذْ لَکُمْ ، خذ لان ، پر یسودلو دے امداد تہ وٹیلے شی
فَمَنْ ذَا الَّذِی یَنْصُرُکُمْ مِنْۢ بَعْدِی ، مِنْ ، استفهام انکاری
دے یعنی نشتہ ہی خوک نصرت کوونکے فلا ناصر لکم اے او تہ
وٹیل دے پاریہ دے شفقت کولو پہ مؤمنانو باندے یعنی دے مؤمن نہ
اللہ تعالیٰ مطلق نصرت نہ قطع کوی -

مِنْۢ بَعْدِی ، ضمیر راجع دے خذ لان تہ چہ پہ یخذ لکم کنس
ضمناً موجود دے -

وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ، دا پہ طریقہ دے نتیجے سرہ
دے یعنی مخکنس آیت کنس فتوکل علی اللہ پہ طریقہ دے دعوی
سرہ وواودغہ دعوی تہ ترغیب ذکر کوی پہ ران اللہ بحب
المتوکلین) بیائے پہ ہف باندے دلیل ذکر کرو نوروستو
دے دلیل نتیجہ ہے ذکر کرہ او قاعدہ دادہ چہ اثبات دے دعوی
پہ دلیل سرہ اوشی نو پہ نتیجہ کنس حصر او تاکید ذکر کیوری
دے دے وچ تہ دلہ وعلی اللہ مخکنس ذکر کرو او المؤمنون
کنس اشارہ دہ چہ دے توکل بنیاد پہ ایمان باندے دے -

وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَغْلِبَ

او نہ دے لائق دے شان دے نبی سرہ چہ خیانت اوکری

وَمَنْ يَغْلِبْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ

او چاہہ خیانت اوکرو تو راہہ شی دہنہ خیر سرہ چہ خیانت یے کریوی

يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تَتَوَفَّى

یہ ورخ دے قیامت بیا بہ پورہ ورکے شی

كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ

ہر چاتہ بدلہ دہنہ عمل چہ کرے وی ہنہ او پہ دوی بہ

لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٤١﴾

ظلم نشی کیدے ۔

۱۴۱: ربط ملہ :- ابن عاشور و بیلی دی چہ مخکین نصرت الہیہ ذکر شو او دے ہنہ دے حصول دے پیر ضروری دہ چہ خان بہ دغلول نہ بیج ساقی او نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ہم نسبت دغلول نہ کوی ۔

ربط ملہ :- دے مخکین نہ پہ تیر شوی آیت کین عظمت شان دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ اعتبار دے اخلاقو سرہ ذکر شو نو اوس دہنہ صفت سلبیہ ذکر کوی چہ عصمت دے دے ہر قسم غلول تہ کہ پہ مال کین وی او کہ پہ وحی کین وی ۔ او مناسبت دے مسئلے دے غزوہ احد سرہ راگر چہ سبب دے نزول دے آیت لکہ چہ ترمذی او ابوداؤد ذکر کریدے پہ واقعہ دے بیدار کین دے دادے چہ ہنہ خلویست کسان چہ دے خیل مقام نہ را کوز شوی ووپہ وخت دے غنیمت راغونہ ولو کین دے ہغوی پہ زہہ کین داخوق ووجہ کیدیشی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بہ مونہ لہ دے نہ ہیخ حصہ را نکری نو اللہ تعالیٰ دے نبی عصمت ذکر کرو ۔

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ، وَمَا كَانَ ، دَا صِيغَه دَ انكار دَه چَه مبالغه
 په نفی کتبی پیدا کوی - او تخصیص دَ نبی صلی الله علیه وسلم
 دَ دے وچ ته شوے چَه هغه امیر او مالک دے دَ هغه دپاره
 غول جائز نه دے نو دَ نور لبتکر دپاره خو په طریقه اولی
 سره جائز نه دے - او بله وجه داده چَه آیت نازل شو په
 باره دَ نبی صلی الله علیه وسلم لکه چَه دَ دے په سبب نزول
 کتبی مفسرینو ذکر کړیدی - یَغُلَّ ، دَ غول نه دے غول په
 لغت کتبی دلالت کوی په پټولو باندے یا په بتدلو باندے
 او په عرف دَ شرع کتبی خیانت کول دی په غنیمت کتبی - او کله
 مطلق خیانت کول په مال او په امانت دَ غیر مال کتبی هم استعمالیږی
 او مقصد دَ دے جملے امتیانو ته خطاب دے چَه هر کله دَ نبی
 شان دَ غول نه اوچت دے نو هغه ته نسبت دَ غول مه کوئی
 او دَا مناسب دے دَ بل قراءت سره چَه رَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ
 یَغُلَّ - او قرطبی او ابن کثیر او آلوسی و ثیلبی دی چَه دَا غول
 دَ وحی او دَ علم او منع کول دَ کتابو نور دَ مستحق کسانو نه ته
 شامل دے -

وَمَنْ یَغُلْ یَأْتِ بِمَا غَلَّ یَوْمَ الْقِيَامَةِ ، په دیکت قباحه
 شان دَ غول ذکر کوی دلیل دے چَه دا کناه کبیر دے -
 یَأْتِ بِمَا غَلَّ ، بَاءَ ، دَ پاره دَ مصاحبت ده یعنی چَه دَ قیامت
 میدان ته باخی نو هغه څیز په ورسره وی کوم یې چپه غول
 سره اخستلے وی او داسے په حدیث دَ بخاری او مسلم کتبی
 راغلی دی مضمون یې دَا دے چَه چَا غول کړے وی په ادب
 سره یا په غوا سره یا په بیړه ، که په سره نو هغه به
 خپل خپل آوازونه کوی او دَ دغه سړی په سټ باندے به
 سواره وی معنی دَ حدیث داده چَه دغه عملونه به ممثل
 شی په شکل دَ هغه مال چَه په غول سره اخستلے وی او داسے
 تمثیل دَ مرگ او نور اعمالو هم په حدیثو سره ثابت دے -
 نو بعض معتزله چَه دَ دے تاویلات یې کړیدی هغه جائز

أَفَمِنْ أَتَّبَعَ رِضْوَانِ اللَّهِ

آیا نوخوگ چه تابعداری کوی د رضا د الله تعالی

كَمْ مِنْ بَاءٍ بِسَخَطِ مَنْ اللَّهِ

پشان د هغه چا دے چه اخته شوے وی په غضب د الله تعالی

وَمَا أُولَٰئِكَ جَهَنَّمَ وِبِئْسَ الْبَصِيرُ (۱۹۲)

او مخائے د هغه جهنم دے، او بد دے مخائے د ورتللو دا جهنم -

نه دی - قرطبی او نازی و ثیلی دی چه خو پورے حقیقت معنی ممکن وی نو مجاز ته تلل د طریق د عرب نه خلاف دے - او ابن کثیر په قباحه د غلول کنس شپاړس احادیث ذکر کړیدی او قرطبی تفصیل د اقوالو نقل کړیدی په پاره د سوخولو د مال د غلول کوونکی کنس هلته یی او کوره - ثُمَّ تَوَفَّى كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ، په مخکنس جمله کنس فضیحت رشرمنده کول په میدان قیامت کنس ذکر کړو اوس د هغوی توره سزا اجمالاً ذکر کوی او لفظ د ثُمَّ دلالت کوی چه زمانه د فضیحت به هم اوږده وی - او مَّا كَسَبَتْ کنس غلول داخل دے - وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ، حال دے د پاره د تاکید د توفی کل نفس -

۱۹۲ - په دے آیت کنس نور قباحه د غلول ذکر کوی چه دا سبب د سخط د الله تعالی دے دارنگ دا آیت تفصیل دے د توفی کل نفس د پاره -

أَفَمِنْ أَتَّبَعَ، په دے آیت کنس تقابل د دواړو صفتونو والا دے او دا استفهام په معنی د نفی سره دے - أَتَّبَعَ، په معنی د تَطَلَّبِ او کوشش کول په اتباع کنس - رِضْوَانِ اللَّهِ، پدایکین مضاف پت دے یعنی سبب د رضا د الله تعالی نو اکثر مفسرینو و ثیلی دی چه مراد د دغه سبب نه عدم غلول دے - زجاج و ثیلی دی مراد ترینه اتباع د رسول الله صلی الله علیه وسلم

هُم دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ ط وَاللَّهُ

دوی مختلف درجو والا دی پہ تیز دے اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ

بَصِيرٌ أَيْمًا يَعْمَلُونَ ﴿۱۶۳﴾

لیدونکے دے دے ہفہ عملونو چہ دوی پے کوی۔

اوڈیل روایت دے ہفہ کنیں مراد کدے نہ جہاد دے۔

کَمَنْ بَاءَ يَسْخَطُ مِنَ اللَّهِ، دلہا مراد اسباب دے سخط دی۔
سَخَطٌ دیر غضب او خفا کن تہ وٹیلے شی عذاب ورسرہ وی اوکے
تہ وی۔

وَمَا أُولَٰئِكَ جَهَنَّمَ، دے پہ مقابل کنیں ماوہ الجنۃ پت دے۔
وَيُنَسَّ السَّيِّئُ، مَصِيرٌ ظرف مکان یا مصدر دے پہ مصیر او
مرجع کنیں فرق دا دے چہ مصیر کنیں معنی دے انتقال دے دیو
حال نہ بل حال تہ یعنی دوی پہ دنیا کنیں پہ نعمتونو کنیں دی
لیکن پہ آخرت کنیں بہ پہ عذابونو کنیں وی او مرجع واپس
کیدل دی حالت مخکنی تہ کہ تغیر دے حال پکنیں وی اوکے تہ وی۔
۱۶۳۔ پہ دے کنیں تقابل اجمالی دے۔ هُمْ، ضمیر تا بعداری
کوونکے دے رضا او خاوند دے سخط دواو تہ راجع دے او دا جملہ
پہ منزله دے جواب دے افسن اتبع کنیں دے چہ لا، پت دے۔
دَرَجَاتٌ، دا جملہ مبالغہ دے یعنی دوی تفاوت دیو بل
نہ داسے دے لکے چہ دے درجاتو تفاوت وی نو دلہ ذو لفظ
یا لہم پت دے۔ دَرَجَاتٌ، مطلق مرتبو تہ وٹیلے شی تو دے جہنم
والو تفاوت باندے اطلاق کیدیشی۔ یا دے جہنم والو دے پارہ لفظ
درجات پت دے۔ یا ایت خاص دے پہ جنت والو پورے چہ
افسن اتبع رضوان اللہ والا دی۔ عِنْدَ اللَّهِ، پہ معنی دے حکم
اللہ یا دے علم اللہ دے۔

وَاللَّهُ بَصِيرٌ أَيْمًا يَعْمَلُونَ، صفت مستقل دے دے علم
تہ پہ دیکنیں معنی دے لیدلو موجودہ دے۔ أَيْمًا يَعْمَلُونَ، دے دوی
اعمال او دے ہفہ درجات پکنیں داخل دی۔

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

یقیناً احسان کریدے اللہ تعالیٰ پہ مؤمنانو باندے

إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ

کله چہ رالیرے پیے دے پہ دوی کیں رسول د جنس د دوی نہ

يَسْأَلُوا عَلَيْهِمْ أَنِيتَهُ وَيُزَكِّيهِمْ

بیانوی دوی تہ ایاتو نہ د اللہ تعالیٰ او پاکوی دوی لره

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

اوشائی دوی تہ کتاب (قرآن) او پوهه د دین (سنت)

وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَسَفِ

اگر چہ دوی وو د دینہ مخکین خاتما پہ

ضَلُّ مُبِينٍ ۝۱۴۳

په گمراهی ۱۴۳ ینکاره کیں

۱۴۳: ربط له - هر کله چہ مخکین دوه فریقه ذکر شول یواهل
الرضوان بل اهل سخط اوس د هغوی تفصیل ذکر کوی او حال د
مؤمنانو چہ رضوان والا دی - دویم حال د منافقانو ذکر کوی
په اولکما اصحابکم مضمینیه سره چہ دوی اهل سخط دی -
ربط له - هر کله مخکین صفات د نبی صلی الله علیه وسلم ذکر
شول د اخلاقو د هغه او عدم غلول او اتباع رضوان نو اوس
ترغیب ورکوی مؤمنانو ته اتباع د هغه ته په ذکر د احسان
سره نو اشاره ده چہ د داسه نبی ملگرتیا نه په جهاد کیں
تختیدل پکار نه دی لکه چہ بعض په احد کیں اوکړل -

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ، مَنْ، احسان ینکاره کول او نعمتو شماری دی په
بل چا باندے دا د بندگانو د طرق نه مذموم کار دے د وچه
د ثواب باطلیدلو نه او د الله تعالیٰ د طرف نه محمود کار دے

دِياره دَ تذكیر او ترغیب دَ شکر کولو دے او دارنگ په افعالو د
بتدکاتو او د الله تعالیٰ کبس فرق وی.

عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ، مراد د دے نه مؤمنان د هغه وخت دی چه عرب
وړیا مؤمنان د ټولو زمانو عرب او عجم دی او تخصیص د مؤمنانو
د دے وچ نه دے چه هغوی ترینه نفع حاصل کړیده .

إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ ، مراد د دینه هم جنس دی
لکه په سوره توبه ۱۲۸ کبس او چه هم جنس د هغوی دے نو بشر
دے او اوله وجه د امتنان داده چه په وجه د بشریت سره
دوی ته د هغه نه هدایت او علم ایزده کول آسان دی ځکه
چه د هم جنس په مینځ کبس نفرت او وحشت طبعی نه وی .
دویمه داده چه د دوی پشان بشر دے لیکن هر کله چه په
معجزات مافوق البشریه ښکاره کړل نو یقیناً معلومه شوه چه
دا حق رسول دے او که مراد د مؤمنین نه صرف عرب وی نو
وجه د امتنان داده چه عرب دده د وچ نه د ټولو قومونو نه
اشرف شول . او وجه د انفسیه د عرب سره داده چه په ټولو
خاندانونو د عرب کبس د نبی صلی الله علیه وسلم نسبی شرکت وو
ماسیوا د بتو تغلب نه چه هغوی نصاری وو نو الله تعالیٰ زموږ
نبی د هغوی د شرکت د نسب نه بچ ساتلے دے .

فائدة :- آلوسی نقل کړیدی چه د شیخ ولی الدین عراقی
نه تیوس او کړے شو چه علم په بشریت او عربیت د رسول الله
صلی الله علیه وسلم فرض عین دے او که فرض کفائی دے
نو هغه جواب ورکړو چه دا علم فرض عین شرط دے د
صحت د ایمان د پاره نو که یو شخص اوائی چه زه ایمان
لرم د هغه په رسالت باندے لیکن نه پوهیږم چه هغه د جنس
د بشر نه وو یا د ملائکو ته یا د جناتو ته او نه پوهیږم چه
د عرب نه وو او که د عجم نه وو نو شک نشته په کفر د دغه
شخص کبس ځکه دے د قرآن تکذیب کوی یعنی په دے
آیت کبس د هغه درے صفات ذاتیه ذکر دی - فِيهِمْ ، کبس

أَوَلَمْ نَصَابِتْكُمْ مِّصْيَبَةً قَدْ

آیا او هر دخت چه اور سید او تاسو ته مصیبت نو یقیناً

أَصَبْتُمْ مِّثْلَهَا قُلْتُمْ أَلَيْسَ

تاسو رسولے دے دو چند د هغه او تاسو وائی د کوم خلعتے نه که

هَذَا أَقُلُّ هُوَ مِنْ عِنْدِ

دا ؟ ته اوایه چه دا د طرف

أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ

د نفسونو ستاسو ته دے یقیناً الله تعالى په هر

شَيْءٍ قَدِيرٌ (۱۴۵)

خیز باندے قدرت لری -

عربیت ته اشاره ده رسولاً کس د هغه رسالت ذکر دے - او
من انفسهم، کس دلیل دے د هغه په بشریت باندے -

نور تفسیر د دے آیت په سوره بقره سقا کس تیر شویدے -

وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ، مضاف الیه پت دے یعنی - قَبْلَ بَعْثِهِ -

لَكُنْ ضَلَالٍ مُبِينٍ، دا جمله بیان دے د تکمیل د نعمت د

بعثت د هغه یعنی بعثت د هغه سبب دے د - یچ کیدلو د کمرایي ته -

مُبِينٍ، کس اشاره ده چه دوی شرک او ظلمونه کول او هغه

بشکاره کمرایي ده -

۱۴۵ ربط له :- هر کله چه امتنان په مؤمنانو باندے ذکر شو په

بعثت د نبی صلی الله علیه وسلم سره نو متافقانو اعتراض او کړ

چه دا څه رنگه احسان دے او حال دا چه په احد کس د دے نبی

په ملگرتیا کس غټ مصیبت اور سید لو او مؤمنانو هم تعجب

رغیر اختیاری او کړو چه د نبی په ملگرتیا کس د مصیبت مونږ ته

ولے اور سید لو -

ربط له :- مخکس د متافقانو د یو اعتراض په رسول باندے

جواب ورکړے شو چه هغه نسبت د غلول و دهغه ته نو اوس د هغوی د بیل اعتراض جواب کوی - او په جواب کښ بیا درې علتونه د هزیمت احد ذکر کوی - په درې آیاتونو کښ -

أَوَلَمْ نَكُنْ أَصَابَكُمْ مَصِيبَةً، هغه د استفهام انکاری دے یعنی زجر دے په دغه راتلونکی قول د دوی باند دے - او ابن عطیه وئیلی دی چه دا استفهام تقریری دے یعنی دا قول دوی کړے دے او معطوفی علیه پټ دے یعنی أَفَعَلْتُمْ كَذَا وَقُلْتُمْ حِينَئِذٍ كَذَا -

مَصِيبَةً، مراد د دینه شهادت د اویا کسانو او زحمت کیدل د نبی صلی الله علیه وسلم او بعض صحابه کرامو دی سره د فوت کیدلو د غنیمت نه -

قَدْ أَصَبْتُمْ مَثَلِيهَا، دا جمله صفت دے د مصیبه دپاره یا حال دې دے - مراد د دے ته مالونه د غنیمت حاصلول دی -

قُلْتُمْ أَقْبَىٰ هَذَا، دا محل د استفهام دے او دا خطاب دے مؤمنانو ته په طریقه د تعجب د هغوی سره لکه اُمّ حبیبتم کښ هغوی ته خطاب دے او مصیبت هم مؤمنانو ته رسیدله و په ورځ د احدا یا دا خطاب منافقانو ته دے او خطاب د ام حبیبتم په دے اعتبار سره دے چه دوی ځان په مؤمنانو کښ شمارل او دا قول غوره دے -

قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ، مراد په دے سره درې امور دی اول داچه تاسو مرکز خالی کړو او عصیان د رسول صلی الله علیه وسلم او کړو او د میدان جهاد ته او تختیدلیځ - دویم داچه تاسو غوره کړے و و باوتل د مدینه ته احد ته دپاره د جهاد - دریم په حدیث د ترمذی کښ راغلی دی چه ورځ د بدر کښ هرکله صحابه فدیة اخستل د قیدیانو نه غوره کړله نو دوی ته اوئیلے شو چه فدیة واخلي لیکن ستاسو نه به قتل کولے شی اویا کسان -

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، یعنی الله تعالی ستاسو په امداد

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى

او ہفہ (مصیبت) چہ رسید لے دے تا سوتہ پہ ہفہ ورخ چہ مخارج شوے

الْجَمْعُ فَيَا ذُنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ

دو اہرہ لبکرے نو دا پہ حکم دالہ تعالیٰ دے او دے دیا چہ شکارہ کری

السُّومِنِينَ ﴿١٤٦﴾

مؤمنان -

باندے قادر دے لیکن دہفہ سبب دوجہ نہ ستاسو نصرت یے اونکرو۔ پہ من عندا نفیسکم، کیں اشارہ دہ سبب تہ نو دا رد دے پہ جبریہ باندے او ذکر د قدرت دالہ تعالیٰ کیں رد دے پہ قدریہ باندے۔

۱۴۶۔ پہ دے آیت کیں دوه علتو تہ نور ذکر کوی۔ اول علت فیا ذن اللہ۔ دا خو عام علت دے حکم ہر خیز د خیر او شر پہ اذن دالہ تعالیٰ سرہ دے۔ او دویم علت خاصہ دے تعلق لری د مصیبت سرہ چہ ہفہ ولیعلم المؤمنین دے او مراد د علم تہ امتیاز او اظہار دے داسے مخکین تیر شویدی۔

سوال :- مَا أَصَابَكُمْ کیں مَا شرطیہ دلیکن د دے پہ خبر کیں فاء، پہ دے شرط سرہ داخلیری چہ فعل د استقبال وی او أَصَابَكُمْ خو فعل ماضی دہ ؟

جواب :- ابن عطیہ و ثیلی دی چہ فاء پہ داسے وقت کیں داخلید لے شی چہ جزا سبب دپارہ د شرط وی نو دلتہ ترتیب د عبارت پہ اصل کیں دا دے (وَمَا أَذْنِ اللّٰهِ رَفِیْءٌ فَهُوَ الَّذِیْ أَصَابَكُمْ) لیکن اصابت اہم وو پہ نفونو کیں د دے وجہ تہ ہفہ یے مخکین کریدے۔

فیا ذن اللہ، دلتہ مراد اذن تہ قضاء او تقدیر دے (را بن عباس)۔

وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا

او دے دیارہ چہ شکارہ کری ہغہ کسان چہ منافقت یے کری دے

وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا

ادوئیے شویدی دوی تہ راشی جنگ اوکری

فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْادُ فَعُورًا ط

یہ لہ دے اللہ تعالیٰ کنس یا دفع کری دشمن ،

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعُكُمُ

دوی وئیل کہ پوہیدے موت پرہ جنگ کو لو خالفا موت پرہ تابعداری کری دے ستاسو

هُمْ لِّلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ

دوی کفر تہ یہ دے درج زیات نیز دے دی

مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ

یہ نسبت دے ایمان ، وائی دوی یہ خلو خیلو باندے

مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ط وَاللَّهُ

ہغہ چہ نیستہ یہ تہوتو دے دوی کنس ، او اللہ تعالیٰ

أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٧٤﴾

بیتہ پوہہ دے یہ ہغہ خہ چہ دوی پمتوی ۔

وَلْيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ، دَا عَطَفَ دے یہ معنی دے اذن اللہ

باندے عطف دے سبب دے یہ مسبب باندے ۔

الْجَمْعِينَ ، نہ مراد جمع دے مؤمنانو او جمع دے کافرانو دہ

یہ احد کنس ۔

﴿١٧٤﴾ یہ دے آیت کنس آخری علت ذکر کوی او ورسرہ دے

منافقانو قبائح ذکر کوی چہ ہغہ یہ دے آیت کنس خلو ر دی ۔

اول صفت یے نافعو ، دے چہ مراد دے منہکارہ کول

د اسلام او پټ ساتل د کفر دی او دویم صفت -

دَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، دا جمله عطف دے
په صفت باندے او عطف د خاص دے په عام يا عطف د علامت
د څيز دے په هغه څيز باندے - تَعَالَوْا، کښ دعوت دی د
اوچت فعل او قَاتِلُوا جواب امر دے يعنی راشي د پاره د قتال
کولو - او قَاتِل په قيل کښ رسول الله صلى الله عليه وسلم دے يا
نور صحابه کرام -

اَوَادُّ فَعُوًّا، او، د پاره د تخير دے او د دواړو فرق دا دے چه
که ستاسو په زړونو کښ محبت د دين اسلام وی نو د هغه د پاره
قتال او کړئ او که محبت د دين اسلام ته وی نو کم از کم د خپل
نفسونو او اهل او مال نه خو دفاع د دشمن او کړئ يا قتال کښ
خو عمل د قتل دے او دفاع کښ د جماعت د مؤمنانو د يرول
دی د پاره د هيبت اچولو په دشمن باندے -

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَتَّبِعُنَا كُمْ، مخکښ تمهيد وواو دا صفت
د منافقانو دے - دا جواب د سوال پټ د پاره دے - يعنی
دوی څه جواب او کړو د تعالو د پاره نو دواړو ويل قالوا لَوْ نَعْلَمُ دے وچه
نه د دے عطف يې په ما قبل نه دے کړې - او د دے قول د
دوی دوه مطلبه دی اول مطلب دا چه مونږ د هېڅ نه خبر
نه یونه د واقع کيدلو د قتال ته او نه د طريقې د قتال ته او دا
قول د دوی په طور د معاند دے او مکابر د سره وویا په
طور د تجا هل (خان په زوره جا هل کول) سره - دویم مطلب
دا دے چه دا قتال فی سبيل الله نه دے دا هسه يو بل وژل
او ظلم کول دی او دا قول د دوی تصريح ده په کلمه د کفر
باندے ځکه د نبی صلى الله عليه وسلم عمل ته دوی د ظلم
نسبت او کړو د دے وچه نه ورپسې فرمايلى دی -

هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ، دا د دوی
بل صفت قبيحه دے - هُمْ، مبتدا ده او أَقْرَبُ، اسم
تفضيل دے خبر دے او لِلْكَفْرِ او لِلْإِيمَانِ، دواړه په اقرب

پورے متعلق دی۔

سوال :- دوه حروف جاره چه يوشان وي په يو عامل پورے هله متعلق کيدایشی چه په عطف يا بدلليت سره وي دلته خو عطف او بدلليت دواړه نشته۔

جواب :- دا خاص دے په افعل التفضيل پورے ځکه افعل التفضيل په منزله د دوه فعلونو دے اولام او من او الی په صله د افعل التفضيل کښ راتلے شی۔

يَوْمَئِذٍ، متعلق دے په اقرب پورے دارنگ مَنَّهُمْ، هم په دے پورے متعلق دے او دا من د پاره تفضيل دے په مفضول باندے داخل دے۔ نو حاصل معنی د دے جمله داده چه دوی مخکښ د دے وخت نه پټوونکی د اتفاق وونو په ظاهر کښ د کفر نه ډیر لرے وو هرکله چه دوی د امداد د مسلمانانو نه رجوع اوکړه نو پټ اتفاق یې ښکاره شو نو اوس دوی کفر ته ډیر نژدے شول په نسبت د نزدیکت د دوی ایمان ته۔ یا معنی داده چه دوی کافرانو ته ډیر نژدے دی په نصرت کولو کښ په نسبت د مؤمنانو ځکه هرکله چه ملګرتیا د مسلمانانو پرینودله د هغوی لښکر یې کم کړو نو دا سبب شو د تقویت د کافرانو بڼا په دے توجیه مضاف پټ دے یعنی اهل الکفر و اهل الایمان۔ د حسن بصری نه روایت دے چه هرکله الله تعالی او فرمائیل چه دوی کفر ته ډیر نژدے دی نو معلومه شوه چه دوی کافر دی۔ او واحدی په وسیط کښ وئیلی دی چه دا دلیل دے چه چا کلمه د کفر وئیلی وی نو تصریح به دهغه په کفر باندے نشي کیدلے۔ ترڅو چه تحقیق نه وی کړے شوه يَفْقُولُونَ يَا قَوْمِ اِهْيَئْهُمْ مَا كَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ، دا د دوی بل صفت قبیحه دے او دا جمله مستانفه جواب د سوال دے چه دوی کلمه د توحید وائی بوڅه رنگ اوئیل شو چه دوی کفر ته نژدے دی حاصل جواب دا دے چه د دغه وینا سره

الَّذِينَ قَالُوا إِخْوَانِهِمْ

دا هغه کسان دی چه وائی په باره د دوسرو خپلو کس

وَقَعَدُوا لَكَوَاطِعُونَ مَا قَتَلُوا

او تاست دی (د جهاد نه) که دوی زموږ خبره منله، نه به ووژله شوې.

قُلْ فَأَدْرَأُ عَنْ أَنْفُسِكُمْ

ته اوايه نو دفع کړئ د خپلو مخا نو نه

الْمَوْتِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧٨﴾

مړي که تاسو رښتيني يئ -

د نهه عقیده نشته - ځکه دوی کفر ته نژدې دی -
سوال :- قول خو په ځله باندې وی نو با فواهم یې ذکر کړو؟

جواب :- دا تاکید دې ځکه قول کله نفساني هم و شل شي نو په دې لفظ سره معلومه شوه چه دلته مراد قول لسانی دې. جواب نه :- دلته د افواه او د قلوب تقابل دې دپاره د بیان د نفاق د دوی یعنی ایمان یې صرف په افواه کس موجود دې او نېشته په قلوبو د دوی کس - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ، سوال :- په پټ څیز چه هر کله دوه کسان علم لري نو دا یې نشي و شل چه فلانې اعلم دې ؟

جواب :- علم د الله تعالی په ما یکتمون باندې علم تفصیلی دې د بیل چا علم دا یې نشي کیدای -

۱۷۸ :- په دې آیت کس د منافقانو بیل صفت قبیحه دې مخکې صفتونه لازمي دي او د متعدی غیر ته - یعنی نور خلق د قتال نه منع کوي د دې وجه ته دا یې په مستقل آیت کس ذکر کړو -

الَّذِينَ قَالُوا إِخْوَانِهِمْ، په دې الذین کس دیر وجوه د اعراب دی حالت د رفع رپیش - عا بنا په دې چه دا خبر د مبتدا محذوف - عا یا بدل دې د ضمیر د یکتمون نه -

عَلَيْهِ يَأْمُرُ بِتَدْيِئَةِ دَمِهِ أَوْ خَيْرٍ فِي قَلْبِهِ فَادْرُؤْا دَمَهُ يَهْدِيهِ دَفْعُ قَلْبِهِ لَمْ
سره - او حالت د نصب (زور) -

عَلَيْهِ يَهْدِيهِ تَدْيِئَةُ دَمِهِ سِرَّهُ يَعْنِي إِذْ ذَمُّ الدِّينِ - عَيْ يَأْ بَدَل دَمِهِ
دَالِ الدِّينِ تَأْفَقُوا نَهْ - عَلَا يَأْ صِفَتِ دَمُهُ دَهْ دَ پَارِه - حالت د
جَر (زیر) - عَيْ بَدَل دَمِهِ دَ ضَمِير دَا فَوَاهِمُهُ نَهْ - عَيْ يَأْ بَدَل
دَمِهِ دَ ضَمِير دَ قَلْبِهِ بَهْمُهُ نَهْ -

لَا حَوَارِيَهُمْ، لَامِ اجْلِيَهُ دَمِهِ مَرَادُ دَ دِينَهِ اخْوَتِ دَ نَسَبِ دَمِهِ يَأْ
مَشَارَكَتِ يَهْ وَطَنِ كَبْنِ -

وَقَعْدُ وَا، دَا حَالِ دَمِهِ دَ ضَمِير دَ قَالُوا نَهْ اَوْ مَرَادُ دَ قَعُودِ نَهْ يَأْ تَهْ
کِيدَلِ يَهْ کُودُونُو کَبْنِ يَأْ قَتَالِ کَبْنِ شَرَكَتِ نَهْ کُولِ -

كُوْا أَطَاعُوا مَا كَتَبْنَا، دَا حِمْلُهُ مَقُولُهُ دَ قَالُوا دَ پَارِ دَا اَوْ مَقْصِدِ
يَهْ دِي كَبْنِ مَتَعِ کُولِ دِي دَ قَتَالِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ نَهْ -

قُلْ فَادْرُؤْا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ، وَجْهَ دَ مَلَا زَمَ دَا دَهْ
چَهْ سَتَا سُوْپَهْ اطاعت سره بل شخص دَ قَتَلِ اَوْ مَرگِ نَهْ بَچْ

کیرِی نولازم دَا دَهْ چَهْ تاسو به هم دَ خَانُونُو نَهْ دَ مَرگِ نَهْ بَچْ
کولے شی اوتولوا اهل عقلوته معلومه دَهْ چَهْ خُوکِ خَانِ دَ مَرگِ

نَهْ بَچْ کولے نَهْ شی - ذکر دَ مَوْتِ یَیْ اَوْ کُرو خُکَهْ قَتَلِ سَبَبِ دَ
موت دَمِهِ اَوْ سَبَبِ مَسْبَبِ دَوَابِهْ يَهْ اخْتِيَارِ دَالِ اللَّهِ تَعَالَى کَبْنِ دِي -

کَشَافِ وَغِيْرَهْ لِيکَلِي دِي چَهْ يَهْ دَغَهْ وَرْخُو کَبْنِ دَ دَوِي نَهْ اَوِيَا
کَسَانِ پَخِيلِ مَرگِ سره مَرِهْ شُولِ اَوْ دَ دَوِي خَانِ نَشُو بَچْ کولے -

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ، يَعْنِي صَادِقِ يَیْ يَهْ دَمِهِ خَيْرَهْ کَبْنِ چَهْ قَعُودِ
سَبَبِ دَ نَجَاتِ دَمِهِ دَ مَوْتِ نَهْ -

قَائِدُهُ، دَا سَیْ مَضْمُونِ يَهْ هَا کَبْنِ تیر شوي دَمِهِ لِيکِنِ هَلْتَهْ عَمُومِ دَ
عَادَتِ دَ دَوِي مَرَادِ وَوْخُکَهْ لَفْظِ اِذَا، يَهْ دَمِهِ عَمُومِ بَانْدِ سَ دِلَالَتِ

کُوِي اَوْ دِلْتَهْ دَا قَوْلِ دَ دَوِي يَهْ وَاقِعَهْ دَ اَحْدِ کَبْنِ مَرَادِ دَمِهِ اَوْ يَهْ وَاقِعَهْ
دَ اَحْدِ کَبْنِ صَرْفِ اَوِيَا مَلْکَرِي قَتَلِ کَرِی شَوِیْ وَوْ پَخِيلِ مَرگِ

بَانْدِ نَهْ وَوْ مَرِهْ شَوِي خُکَهْ يَهْ دَمِهِ آيَتِ کَبْنِ ذِکْرِ دَ مَوْتِ یَیْ
کَرِی نَهْ دَمِهِ نُوْ مَعْلُومَهْ شَوِهْ دَا تَکْرَارِ نَهْ دَمِهِ -

وَلَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا

او گمان مه کوه په هغه کسانو چه او دژلے شون

فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ

په لار د الله تعالى کيس مړه (د عامو مړو پشان) بلکه دوی

أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۱۵۹﴾

ژوندی دی نیز دے دی رب خپل ته رزق ورکېدایشی دوی ته -

مثلاً: - ربط - هر کله چه - کو اَظْهَرُ مَا قُتِلُوا - نه معلومه شوه چه منافقانو خلقو مړي د شهادت برباد گنړلو د هغه نه په خلق منع کول نو په دے آیا تونو کيس د هغوی د دے گمان رد کوی د دے وجه نه عطف سره په ذکر کړو -

وَلَا تَحْسِبَنَّ ، خطاب نبی صلی الله علیه وسلم ته دے او مراد تربیه هر مخاطب دے او تعريض دے په منافقانو باندے حسابان ، ظن او گمان ته وئیلے شی نو هر کله چه منع او کړله د گمان کولو نه دوی باندے د اموات نو د یقین کولو نه په مړي د هغوی باندے په طریقه اولی سره منع او شوه او دارنگ په قرآن کریم کيس په ډیر و آیا تونو کيس نهی د حسابان په کړیداه او هغه مستلزم ده نهی د یقین او اعتقاد لره لکه په سوره ابراهیم ۴۲ ، بکه - او هر کله چه دلته رد و په عقیده د منافقانو باندے نو د دے وجه نه نهی د حسابان نه او کړله چه مستلزم ده نهی د عقیده لره او په سوره بقره ۱۵۹ کيس صرف ذکر د ادب وو مؤمنانو ته نوهسته صرف لا تقولوا ، وئیلے دے -

الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، دا مفعول اول دے د تحسین د پاره او اَمْوَاتًا ، دویم مفعول دے نکره ده مراد تربیه یو نوع د مړي ده چه هغه موت د روح یا مشابه کیدل د عامو مړو سره دی -

بَلْ أَحْيَاءٌ ، بَلْ ، اضراب دے د جمله لا تحسبن آه نه او

اضراب دے جملہ نہ پہ جملہ سرہ وی نو دلتہ ہُم پت دے بل
 ہُم اَحْيَاءٌ۔ نو دوی لہرہ یو قسم حیات ثابت دے چہ دے
 تفسیر پہ حدیث دے ابوداؤد او احمد کتب دے عبد اللہ بن
 عباس رضی اللہ عنہ نہ نقل دے (مضمون ہے دا دے) چہ
 ہر کلمہ پہ احد کتب ادیا کسان شہیدان شول نو اللہ تعالیٰ دے
 ارواح دے شومار غانو پہ خیتو کتب و اچول چہ نہرو نو دے جنت تہ
 تلل او دے جنت میوے ہے خور لے او آرام ہے کووہ ہغہ قندیلو کتب
 چہ دے عرش دے لاندے آویزان دی نو ہر کلمہ دوی دا مزمے
 اولید لے او او خکے نو دوی او ٹیل آرمان چہ ورونہ زمونہ تہ
 علم وے دے حال چہ زمونہ دے دے دے دے پارہ چہ جہاد
 نہ روستو تثنیٰ نو اللہ تعالیٰ او فرمائیل زہ بہ دا خبر ستاسونہ
 ہغوی تہ اور سوم نو دا آیا تونہ اللہ تعالیٰ نازل کرل۔ یعنی مونہ
 لہ ہے خبر را کہو چہ دے دوی ارواح ژوندی او پہ مزمون دی او
 دے جنت میوے خوری او دارلک حدیث دے مسلم کتب دے ابن مسعود
 رضی اللہ عنہ تہ نقل دے (مضمون ہے دا دے) چہ مونہ دے
 آیت پہ بارہ کتب دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس او کہو
 نو ہغہ جواب را کہو چہ دے دوی ارواح دے شومار غو پہ خیتو کتب
 دی..... ابن جریر او ابن کثیر او نور و مفسرینو ہم دا احادیث
 دے آیت پہ تفسیر کتب ذکر کریدی۔

نو معلومہ شہوہ چہ اللہ تعالیٰ شہداؤ لہرہ موت ظاہری ذکر کرے
 پہ دے لفظ سرہ چہ قتلوا او موت حقیقی (روحانی) دے دوی
 نہ نفی کریدی پہ دے قول سرہ بل اَحْيَاءٌ نو معلومہ شہوہ
 چہ دے دوی ژوند حیات دنیویہ نہ دے چہ اجساد دوی بالکل روغ
 دی او وینہ پکتیں وی او نبض ہے خویزیدی۔ دارلک ہغہ ژوند
 صرف دے ارواحونہ دے کوم چہ تولو خلقوتہ ثابت دے بلکہ دا
 ژوند پہ معنی دے وجود دے آثار و حیات دے ارواحو دے دوی لہرہ
 چہ ہغہ حصول دے مزو او دے خورا کونو دے جنت دے را بن عاشور
 او ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دوی خو ضرور مرہ شوی دی او

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ

خوشی لیدی به هغه څه چه درکړیدی دوی ته الله تعالی د

فَضْلِهِ وَيُسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ

فضل خپل نه او زیږې به اخلي به پاره د هغه کسانو کس چه

لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ

نه وی رسیدلې دوی ته د روستو د دوی نه

أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٤٠﴾

چه نه به وی هېڅ بېرته په دوی باندې او نه به دوی خفه کیږي.

وَقَوْلِهِمْ

بدانوته د دوی په خاورو کس دی او ارواح د دوی ژوندی پشان د ارواحو د عامو مؤمنانو دی لیکن دوی له فضیلت ورکړې شوې دے په رزق د جنت سره د وخت د قتل ته گویا که د دوی دنیوی ژوند هېښته دے (عین حیات دنیوی نه دے).

ابن کثیر هم په ابتدا د دے آیت کس وئیلی دی چه دوی اگر چه قتل کړې شوې دی په دار دنیا کس لیکن ارواح د دوی ژوندی دی او قرطبی وئیلی دی چه دوی ژوندی دی په جنت کس (نور تفصیل د دے متعلق ذکر کړې شویدے په تفسیر د سوره بقره کس)

عِنْدَ رَبِّهِمْ، دالفظ دویم خبر دے د هُمْ، پت د پاره یا صفت د احياء دے یا ظرف مقدم دے د پاره د یرزقون - او مراد د عِنْدَ نه عندیت د مکان دے چه جنت دے یا عندیه د قرب او شرافت دے یُرْزَقُونَ، داجمله صفت د احياء یا دریم خبر دے د هُمْ پت د پاره او مراد د رزق، نه رزق د جنت دے لکه مخکس احادیث کس ذکر شول.

نکته: - فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، دا حال دے د ضمیر د یرزقون نه او دا فرح په نعمتونو د جنت باندے ده دا د دنیا په نعمتونو باندے نه ده ځکه چه هغه صفت د کافرانو دے چه هغه

پہ سورہ قصص ۱۷ کتب دے۔ من، اجلیہ دے یعنی دا نعمتو نہ او خوشحالی پہ عمل سرہ نہ دہ حکم پہ اللہ تعالیٰ باندے ثواب و رکول دے عملونو واجب نہ دی بلکہ دا دہغہ د فضل د وچ نہ دہ۔

وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ، دا عطف د فعل دے پہ اسم رفرحین) باندے حکم دا فعل ہم پہ تاویل د اسم کتب دے یا ہغہ اسم پہ معنی د فعل کتب دے اویسٹبشرون، سین، او تاء، دیار د طلب نہ دی بلکہ دا دیارہ د قبولیت د بشارت دی۔

بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا، پہ دیکتب د مفسرینو دوا اقوال دی۔ اول قول، داچہ مراد د دینہ د دوی ملگری او اولاد دی چہ دوی پر بخودلی وو پہ ایمان او پہ جہاد کتب نو دوی لہ پہ اللہ تعالیٰ خبر ورگری چہ ہغوی شہیدان شی چہ تا سوسرہ پہ جنت کتب یوحا لے شی۔ او لَمْ يَلْحَقُوا، نہ مراد داچہ د دوی سرہ یو وخت کتب شہیدان شوے نہ دی۔

دویم قول دا دے چہ مراد د دینہ پتول مؤمنان دی چہ قتال یے نہ وی کرے یعنی دوی تہ یقین راغے چہ دا نعمتو نہ پہ اصل پہ سبب د ایمان سرہ دی نو دتخانو نو دپارہ خوشحالہ شی پہ بے شمارہ نعمتونو چہ اَنَّا هُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، کتب مراد دی او خوشحالہ پہ شی دعامو مؤمنانو پہ بارہ کتب پہ دے خبرہ چہ ہغوی باندے بہ ہم خوف او حزن نہ وی یعنی جنت تہ بہ داخل شی او دیتہ اشارہ دہ پہ سورہ طور ۱۱ کتب۔

أَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ، دا بدل اشتمال دے د الذین لم يلحقوا نہ د "باء" لاندے دے او دا مبشرہ یعنی بشارت ورکیدیشی چہ لہ تا سونہ روستو خلقو باندے بہ خوف او حزن نہ وی بلکہ جنت تہ بہ داخلیری۔ یا مبشرہ پت دے او آلا، کتب لام، اجلیہ حذف دے یعنی بشارت بہ ورکیدیشی پہ دیرو بشارتونو سرہ حکم چہ پہ دوی باندے خوف او حزن نشتہ دے۔ او پہ دیکتب دیو اقوال دی اول قول داچہ نہ بہ ویرہ وی پہ دوی باندے پہ راتلونکی وخت کتب او نہ پہ غمزن کیبری پہ جدائے د دنیا باندے دویم قول دا دے چہ نہ بہ وی

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ

زیرے بہ اخلی یہ نعمت دے اللہ تعالیٰ

وَفَضْلٍ ۚ وَ أَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ

اوپہ فضل سرہ او یقیناً اللہ تعالیٰ نہ بریاد وی

أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤١﴾

ثواب دے ایمان والو۔

ویرہ پہ دوی باندے پہ بارہ دے اولاد دے دوی کبں اونہ بہ غمڑن
وی پہ پاتے شوے مالونو پسے۔ دریم قول دا دے چہ نہ بہ ویر پری
دے ناکارہ ہیبتونونہ اونہ بہ غمڑن کیہی پہ فوت کیدلو دے نعمتونو
سرہ اوپہ دوارو جملو کبں مقصد دے ہمیشوالے دے عدم خوف او
حزن دوارو دے۔

۱۴۱۔ یَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَ فَضْلٍ، پہ دے آیت کبں درے
اقوال دی: اول قول دا چہ دا استیناف دے محکمہ چہ اول استبشار
پہ بارہ دے درو سہرو کبں وو او دا استبشار پہ بارہ خپل مخانونو
کبں دے۔ دویم قول دا دے چہ دا بدل دے دے مخکبں یستبشرونہ
دے بارہ دے تاکید او پہ اول الا خوف۔۔۔۔۔ آہ سرہ علت ذکر کرے وو
اوپہ دے آیت کبں مبشر بہ ذکر کوی چہ نعمت او فضل دے۔
دریم قول دا دے چہ اول استبشار دے شہیدانو وو او دویم
استبشار دے الذین لم یلحقو دے بارہ دے بناء پہ دے قول
یستبشرون همیر الذین لم یلحقوا تہ راجع دے۔ فرق پہ
مینح دے نعمت او فضل کبں پہ خو وجوہو سرہ دے۔
اولہ وجہ، چہ نعمت ثواب دے عمل دے او فضل دے ہفتے نہ
زیاتے ورکول دی۔

دویمہ وجہ، نعمت پہ قدر دے کفایت سرہ دے او فضل زیاتی
پہ ہفتے باندے پہ سرور اولذات کبں او دوارہ لے نکرے ذکر
کپیدی دے بارہ دے عظمت دے ہغوی۔

لَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَالرَّسُولِ

مغھ کسان چھ ملے دے حکم دے اللہ او دے رسول

مَنْ بَعْدَ مَا آصَابَهُمُ الْقَرْحُ ط

روستو دے دینہ چھ رسید لے دے دوی تہ زخم،

لَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا

او دے بارہ دھغہ چھ بنائستہ عمل پے کریدے دے دوی تہ اویرہ پے کریدہ

أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿۱۴۲﴾

ثواب لوے دے ۔

وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ، داہم عطف دے پہ نعمتہ
باندے اوہم مستقل بشارت دے حکم پہ دنیا کیں دے دوی سرہ
خوف دے ہذا انجام خیل و او ویرہ وہ پہ خیل ایمان باندے او دا
صفت دے کامل مؤمن دے نو قیامت کیں ورلہ بشارت ورکوی
چھ ستا سو ہیخ عمل بر باد شوے تہ دے ۔ او المؤمنین کیں
اشارہ دے چھ ثواب تہ دے اعمالو بنا دی پہ ایمان باندے ۔

فائدہ :- پہ سورۃ بقرہ کیں صرف ادب بنودل مراد و نو پہ ہغ
کیں اختصار کریدے او پہ دے سورت کیں رد و وہ زعم دے منافقانو
باندے نو دھغوی بشارت تہ پہ اول آیت کیں خلور ذکر کرل او پہ
دویم آیت کیں دہ بشارت تہ ذکر کرل او پہ دریم آیت کیں درے
بشارت تہ ذکر کرل ہول تہ بشارت تہ دی ۔

۱۴۱ :- ربط :- مخکیں آیا تو نو کیں بشارت و دے بارہ دے شہدا و دے احد
نو اس بشارت ذکر کوی زخمیا نو دے احد تہ پہ سبب دے دویم استجابت
سرہ ۔ قرطبی او بعض مفسرین دے پہ بارہ کیں دہ اقوال ذکر
کریدی ۔ اول قول ، بخاری او مسلم اجمالا ذکر کریدی دے عائشہ
رضی اللہ عنہا چھ دے ابن زبیر تہ و تیل و وچہ اے خوریہ ستا
پلار او نیکہ زبیر او ابوبکر رضی اللہ عنہما دے الذین استجابو

کتب داخل دی او ووئیل چه کله مشرکان د احداثه واپس شول اونوی
 صلی الله علیه وسلم او د هغه ملگرو ته تکلیف اورسیدل و نو تنبی
 صلی الله علیه وسلم سره خوف پیدا شو چه هسے ته دوی واپس
 را اوگرغی نو هغه آواز اوکړو چه څوک زما سره په دغه مشرکانو
 پسے څی دپاره ددے چه هغوی ته معلومه شی چه په مونږ کتب
 قوت شته دے نو ابوبکر او زبیر سره د اويا کسانو نه دا دعوت
 قبول کړو او په هغوی پسے اووتل نو هغوی چه واوریدل ر چه
 دوی را پسے راغلل) نو او تختیدل او مؤمنان په نعمت او فضل
 سره واپس شول او تفصیل ددے دادے چه د احداثه ورغے نه
 په دویمه ورځ چه د اتوار ورځ وه تنبی صلی الله علیه وسلم
 دا اعلان اوکړو او او فرمائیل چه نه به اوڅی زما سره مکر هغه
 کسان چه پرون زما سره وو نو دوه سوه کسان یا اويا کسان
 را اوچت شول او روان شول تر دے چه حمراء الاسد مقام
 ته اورسیدلو (او هغه د مدینے نه اته میله لرے دے) نو هبلته
 نعیم بن مسعود یا ابو نعیم دوی ته مخامخ شو هغه ورته اوئیل چه
 ابوسفیان ستا سو مقابلے دپاره دیر لښکر جمع کړیدے او اراده
 لری چه مدینے ته راشی او ستا سو بیخ کتدے او کړی نو صحابو رضو الله عنهم
 اوئیل حسینا الله ونعم الوکیل نو دوی هلته درے ورغے تیرے
 کړے (د کمل ورځ او پنځمه او شورو) دغه وخت معبد خزاعی
 قریش او یروړ چه تاسو د لښکر د تنبی صلی الله علیه وسلم سره
 مقابلې نشئ کولے نو د دوی په زړونو کتب رعب راغے او واپس مکه
 ته او تختیدل او بعضو روایا تو کتب شته دے چه په دغه ځای
 کتب تجارتی میل به لگیدله نو صحابه کرامو په هغه کتب تجارت اوکړو
 او دیره کته یے اوکړله - بل روایت کتب دی چه یو قافله د
 عبد القیس قبیل په ابوسفیان باندے را تیریدله نو ابوسفیان
 ورته اوئیل چه تاسو چیرته اراده لرئ هغوی اوئیل د مدینے
 او هلته نه غله را وړو ابوسفیان ورته اوئیل چه مدینے والی
 زموږ نه او یروړی چه مونږ د هغوی د مقابلے دپاره دیر

لینکرے جمع کریدی اوزہ بہ تا سولہ دیر انعام درکرم بنو
 هغوی پہ حمراء الاسد کنس صحابہ کرامو تہ دغہ خیرہ او کپلہ
 هغوی اوئیل حسبن اللہ ونعم الوکیل - دویم قول د مجاہد او
 د عکرمہ دے چہ ابوسفیان د احد تہ واپس تلونو نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم تہ ئے جواب پریشود لو چہ وعدہ دادہ چہ راتلونکی
 کال بہ یہ بدر کنس جنگ کوونو نبی صلی اللہ علیہ وسلم د وعدے
 مطابق بل کال تہ بدر تہ راغے ابوسفیان د رعب د وچہ تہ
 نہ وور اغلے صرف نعیم ئے د مسلمانانو یرو لو د پاره رالیہ لے
 و د هر کله چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د صحابو سرہ هغه
 حثا ئے تہ راغے هلته بازار لکید لے و و نو دوی پکنس تجارت
 او کپلو اللہ تعالیٰ ورلہ کتہ ور کپلہ - قرطبی او آلوسی وئیلی دی
 چہ اول قول د اکثر مفسرینو دے او دویم قول شاذ دے -
 الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ، استجابه د احکامو د اللہ
 تعالیٰ موقوف دے پہ استجابت د احکامو د رسول د دے وچہ
 نہ دواہہ ذکر کرے او د دواہہ استجابتو نو مقصد یو دے
 یعنی احکام د اللہ تعالیٰ او د هغه د رسول منل - او دلته خصوصاً
 مراد د دینہ دعوت قبول د رسول دی د جہاد د پاره -
 مِنْ بَعْدِ مَا آصَابَهُمُ الْقَرْحُ، فرقی د استجابت او اجابت او
 فرق د قرح او د جرح مخکنس تیر شویدے مراد د قرح
 نہ دلته مصائب د بدن او د مال دی چہ رسید لے و مؤمنانو
 تہ پہ غزوہ د احد کنس -

لَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ، مستجبین بتول
 محسنین او متقین دی تو معلومہ شوہ چہ منی پہ منہم کنس د پاره
 د بیان دے لکہ پہ سورہ فتح سئل کنس او پہ ذکر کولو د دواہہ
 صفتونو کنس مقصد مداح د هغوی دہ سرہ د تعلیل نہ یعنی
 استجابت خو سبب د اجر دے لیکن پہ سبب د احسان او تقویٰ
 سرہ عظمت د اجر حاصلیری - او پہ دے آیت کنس ادب ذکر دے
 د پاره د دفع د ہزیمت -

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ

داہغہ کسان دی چہ اوئیں دوی تہ خلقو (جاسوسانو)

إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ

یقیناً کافرانو خلقو جمع کریدی ستاسو مقابلہ دپارہ (دیرے لشکرے)

فَاخْشَوْهُمْ فَرَادَهُمْ يَمَانًا

نو او پیری ددوی تہ نوزیات پے کرددی لره ایمان،

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ

او اوئیں دوی پورہ دے مونہ لہ اللہ تعالیٰ او بنہ

الْوَكِيلُ ①۶۳

کار ساز دے۔

۱۶۳۔۔ پہ دے آیت کنس د صما بہ کرامو لوے شان ذکر کوی او
پہ دیکنن تعلیم د ادب دے دپارہ د دفع د ہزیمت چہ ہغہ
دا قول دے حسبتا اللہ و نعم الوکیل دے پہ وخت د دباؤ
د مشرکانو کنس۔

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ
مراد ابو نعیم بن مسعود اشجعی دے بنا پہ دے د الناس اطلاق
پہ دہ باندے مجازاً شویدے یا ہر گلہ چہ دہ دا پراپیکنہ
شروع کرہ نوخہ کسان در سرہ ملگری شول نوک الناس اطلاق
د دے وجہ نہ شویدے۔ یا مراد د الناس نہ قافلہ د
عبد القیس قبیلہ دہ دواہو روایتونو کنس مخکنس ذکر کرے
شول۔ او دویم الناس نہ مراد ابوسفیان سرہ د نورو
ملگرو نہ۔

قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ، مفعول د دے پتہ دے الجنود والاسلحہ
(لشکرے او وسلے)۔ لَكُمْ، نہ مراد لِقَاتِ لَكُمْ (درستاسو د
جنگ دپارہ)۔

فَاُخْشَوْهُمْ، مراد دینہ خوف دے چہ دے ہفتے وجہ نہ دوی دابوسفیان
مقابلہ کول پریر دی۔

فَزَادَ هُمْ اِيْمَانًا، ضمیر دے زاد راجع دے قول تہ چہ یہ
ضمن دے قالوا کیں دے یا مقول تہ۔ او دا صریح دلیل دے
چہ یہ ایمان کیں زیاتے راجی او زیاتے مستلزم دے نقصان
لرہ نو زیاتے او کسے پکس دواہہ راجی او دا دواہہ قسمونہ دی
اول قسم زیانیدل دی یہ اعتبار دے اعمال وصالحو سسرہ او
کمیدل دی یہ اعتبار دے گناہونو سسرہ او دا مستلزم دے
دے لرہ چہ اعمال جزء دے دپارہ دے ایمان چہ دے ہفتے یہ
زیاتی کی سسرہ یہ ایمان کیں زیاتے او کسے راجی لیکن یہ
انتفاء دے عمل صالح سسرہ زوال دے ایمان نہ راجی او دا
مسلك دے محدثینو دے۔ او دویم قسم زیانیدل او کمیدل دے
یہ اعتبار دے یقین سسرہ حکہ چہ یقین دے جبرائیل او میکائیل
او یقین دے ابوبکر او عمر رضی اللہ عنہما مثلاً زیات دے
یہ یقین زمو نو باتدے او دا ثابت دے یہ واقعہ دے ابراہیم
علیہ السلام کیں رلیطمئن قلبی) او دا ہم مسلك دے محدثینو
دے او دا قول دے بعض خلقو چہ ایمان بسیط دے او بسیط
کیں کسے زیاتے نہ راجی دا اصطلاح دے شریعت نہ دے بلکہ
اصطلاح دے منطقیاتو دے۔ امور شرعیہ پہ دے باتدے
بنا ع نہ دی۔

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ، دے دغہ جاسوس پہ قول کیں دواہہ مقصد نہ
وو اول خشیت پیدا کول دے صحابہ پہ زہونو کیں نو دے ہفتے
پہ رد کیں او ٹیلے شول چہ فزاد ہم ایمان او دویم مقصد
خبر ورکول پہ جمع دے خلقو سسرہ نو دے ہفتے پہ رد کیں دوی
او ٹیں حسبن اللہ، حسب، اسم جامد دے پہ معنی دے کافی سرد او
دے فعل مستعمل تہ دے۔ او صاحب قاموس وٹیلی دی
چہ دا اسم فعل دے پہ معنی دے کافی سسرہ دے اوسیبویہ
وٹیلی دی چہ دا مصدر دے دے دے وجہ نہ تثنیہ او جمع

فَاَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ رَبِّهِمْ

[نوریتجہ داشوہ چہ) واپس شول دوی پہ نعمت د (اللہ تعالیٰ]

وَفَضِّلْ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ

[او فضل سرہ نہ دور سیدالے دوی تہ ہیخ تکلیف

نہ راجی - او تحشِب خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے پہ دلیل
د سورة الانفال ۲۴۸، س۲۴۸ او سورة التوبة ۲۴۸، س۲۴۸ او
زمر ۲۴۸، سورة النساء ۲۴۸، سورة الاسراء ۲۴۸، سورة
الاحزاب ۳۹۔

وَنِعْمَ التَّوَكُّلُ، وَكَيْلُ، قَعْلُ پہ معنی د مفعول دے یعنی
موکول الیہ ہفہ خوک چہ ہفہ تہ سپار تہ کیدیشی نو ہفہ قائم
وی پہ ہفہ کار چہ ہفہ تہ سپار لے شویدی او دامختلف کیڑی
پہ اختلاف د کارو نو سرہ او پہ دے وے سرہ معافی د وکیل
ہم مختلف کیڑی - نو پہ معنی د دفع کولو د دشمنی او دظلم
سرہ راجی پہ معنی د ناصر او دفع کوونکی - لکہ رقل لست
علیکم بوکیل) - یا رام من یكون علیہم وکیلا) او دے تہ
وکیل د خصومت وکیل شی او پہ معنی د کافی او کافل (ذمہ وار)
سرہ چہ کارونہ د ژوند چولو تہ یے نسبت او کریشی - لکہ
ان لا تتخذوا من دونی وکیلا) او بنا پہ دے معنی سرہ
وکیل نوم د اللہ تعالیٰ دے او خاص د پہ اللہ تعالیٰ پورے دے
پہ دلیل د سورة النساء ۲۴۸، س۲۴۸، سورة الاسراء ۲۴۸،
س۲۴۸، سورة الاحزاب ۲۴۸، س۲۴۸ او سورة المزمل ۲۴۸۔
او پہ حدیث د بخاری کنس وارد دی چہ وا کلمہ ابراہیم علیہ
السلام وکیل دہ کلہ چہ اور تہ او غور خولے شو او زموتہ
نبی صلی اللہ علیہ وسلم را و صحابو) وکیل دہ کلہ چہ کافرانو
ور تہ اوکیل ران الناس قد جمعوا لکم)۔

وَاتَّبِعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ

او تابعداری پئے اوکریہ دے رضا دے اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ

ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿۱۴۲﴾ اِسْمًا

لوئے فضل والہ دے یقیناً

ذَلِكَ الشَّيْطَانُ يَخْوَفُ

ہا (جاسوس) شیطان دے یرہ دی تاسو

أَوْلِيَاءَ ۚ فَلَا تَخَافُوهُمْ

دے ملگرو خیلو نہ ، نو مہ یریری دے ہغوی نہ

وَخَافُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۴۵﴾

او اویریہی زمانہ شکہ چہ تاسو مؤمنان یئ ۔

۱۴۲ :- دا دے مخکن صفاتو جزاء دہ چہ استجابت او زیادت دے ایمان او قول دے حسینا اللہ او نعم الوکیل جزا کمانے ہم خلور دی ۔ عہ نعمت ، عہ فضل ، عہ تکلیف نہ رسیدل ، عہ او اتباع دے رضا دے اللہ تعالیٰ ۔ مراد دے نعمت نہ سلامتی او بیچ کیدل دی دے دشمن نہ ۔ او فضل زیاتہ کہتہ دہ پہ تجارت کنس ۔

کَمْ يَمْسَسُهُمْ سُوءٌ ، یعنی ہیخ زخم او تکلیف پہ دغہ سفر کنس او نہ رسیدلو ۔

وَاتَّبِعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ ، او دا پہ سبب دے نیت دے جہاد فی سبیل اللہ او بہادری او شجاعت دے دوی سرہ ۔

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ، دا اشارہ دہ ثوابونو دے آخرت تہ چہ ہنہ دے دنیا دے عوضونو تہ دیر عظمت لری ۔

۱۴۵ :- مخکن ذکر بشوہ چہ صحابہ دے الناس پہ قول سرہ او نہ ویریدل اوس پہ دے آیت کنس مؤمنانو لہ پوخ والے ورکوی پہ دے عقیدہ باندے ۔

ذَلِكَ ، اشارہ دہ ابو نعیم یا قافلے دے عبدالقیس یا ابوسفیان تہ

وَلَا يَحْزَنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ

اونہ د خفہ کوی تا ہذہ کسان چہ جلقی کوی

فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يُبْصِرُوا اللَّهَ

پہ کارونو د کفر کن، یقیناً دوی چرے ضرر نشی درکولے اللہ تعالیٰ تہ

نودوی تہ شیطان وٹیل دے حکہ چہ دوی منع کوونکی وو
مؤمنانو لہ د جہاد تہ اودے تہ شیطان انسی وٹیل شی۔
یا ذالکم، اشارہ تمکین قول واقعاتو تہ یعنی مقرر کول د ابوسفیان
جاسوس لہ اودہغہ قول کول اوپہ منافقانو کن ترد پیدا
کیدل نو الشَّيْطَانُ، کن مضاف پت دے یعنی فعل الشیطان۔
يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ، دلہ یخوف پہ شد سرہ متعدی دے دہ
مفعولونو تہ نویو مفعول پت دے یعنی یخوفکم أَوْلِيَاءَهُ،
جملہ حالیہ دہ اوپہ دے کن نور وجوہ د اعراب ہم
صاحب الباب ذکر کریدی او مراد د تخويف نہ دا دے
چہ د هغوی (مشرکانو) سرہ دوی قتال اونہ کری۔

فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا رَبِّي، خوف نہ مراد داسے بیرہ دہ
چہ د هغہ د وجہ نہ یوکار پریردی نو دا خوف مختص دے
پہ اللہ تعالیٰ پورے یعنی د هغہ د ویرے د وجہ نہ د کفارو
سرہ قتال کول مہ پریردی حکہ چہ پریردول د قتال فی
سبیل اللہ خو معصیت دے او د معصیت نہ د بیج کیدلو د پارہ
خوف الہی پکار دے۔

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، دا جملہ د پارہ د تیزے ورکولو ذکر کریدی۔
یا اِنْ، پہ معنی د اِذ سرہ دے۔ او دا دلیل دے چہ ایمان
مستلزم دے خوف د اللہ تعالیٰ لہ۔

شَيْئًا طَيْرِبُ اللَّهِ إِلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ

میخ ، غواہی ، اللہ تعالیٰ چہ ورنگری دوی لره

حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ

برخہ بہ آخرت کیں ، او دوی لره عذاب

عَظِيمٌ ۱۷۹

لوے دے ۔

۱۷۹ :- هرکله چہ نبی او مؤمنان یے د خوف د اولیاء الشیطان نہ منع کرل نو اوس نبی صلی اللہ علیہ وسلم او مؤمنان نو د حزن نہ پہ مسارعہ فی الکفر د هغوی باندے منع کوی۔ او داتسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او بیا د هغه تابعدارانو تہ۔ د لَا یَحْزَنُ لَکَ ،

سوال :- حزن خوا مر غیر اختیاری دے نو د هغه نہی حزنک صحیح کیپی ؟

جواب :- مراد د حزن هغه اشر دے چہ مرتب کیپی بہ حزن باندے یعنی پرینودل د کار د دعوت ۔

سوال :- حزن پہ کفر د کافر باندے خو طاعت د اللہ تعالیٰ ؟

جواب :- مراد د دینہ افراط دے پہ حزن کیں ستر دے پورے چہ اھلاک د نفس تہ اور سیری لکہ پہ دے قول د

اللہ تعالیٰ کیں رَقْلًا تَذْهَبُ نَفْسُکَ عَلَیْہُمْ حَسْرَاتٍ ۔ فاطرک اور لَعَلَّکَ بَاخِعٌ نَّفْسُکَ إِلَّا یَكُونُوا مُؤْمِنِیْنَ ۔ شعراء س ؟

جواب :- مراد د دینہ حزن دے پہ سبب د خوف د ضرر رسید لوسرہ د طرف د هغوی نہ اور ستو جملہ د دے علت دے ۔

یُسَارِعُونَ فِی الْکُفْرِ ، مخکین د دوی مسارعہ پہ کارونو د کفر کیں ذکر شویدی لکہ صحابہ قتل کول ، زخی کول ، او بیا ارادہ د حملہ کولو او بیا جاسوس لیول دیارہ د ویرولو د

مؤمنان دی دا مشرکیتو دھکے او کپل او آیت بتولو کافرانتو تہ شامل دے۔

إِلَهُمَّ كُنْ يُضَرُّهُ وَاللَّهُ شَيْئًا، داعلت دے د لا یحزنک لکھ
پہ مخکنس جواب نہ کنس تیر شول یعنی د مسارعہ فی الکفر و بآن
پہ دوی باندے راجی پہ دنیا او آخرت کنس۔ او مراد د ضرر
نہ دلتہ اسلام مغلوب کول او کفر غلب کول دی۔

شَيْئًا مَفْعُول مطلق دے شَيْئًا مِنَ الضَّرَرِ یا حرف جریت دے
یعنی بَشَيْئٍ اودیتہ منصوب علی نزع الخافض و ثیلے شی۔

يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ خَطًّا فِي الْآخِرَةِ، دا جواب د سوال
دے۔ کہ او ثیلے شی چہ مسارعہ فی الکفر کنس د دوی ہیخ نفع
نشہ نو دوی ولے دا کار کوی حاصل د جواب دا دے چہ اللہ
تعالی ارادہ کوی چہ دوی لہ ہیخ برخہ د ثواب پہ آخرت
کنس ورنکری د دے وچہ نہ دوی مسارعہ کوی نو نسبت د
مسارعہ دوی تہ۔ رد دے پہ جبریہ باندے او نسبت د ارادے
اللہ تعالی تہ رد دے پہ قدریہ باندے او دا دلیل دے چہ
کفر د کافر ہم پہ ارادے د اللہ تعالی سرہ دے او پہ لفظ
د ارادہ کنس اشارہ دہ دیر غضب د ارحم الراحمین تہ پہ
دے کافرانتو باندے گویا دا د ہفہ مراد دے او پہ صیغہ
د مضارع کنس اشارہ دہ چہ د دوی کفر ہر وخت دے نو
ارادہ د اللہ تعالی ہم ہر وخت دہ۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ، یعنی د ثواب نہ محروم کیدلو
سرہ د دوی عذاب ہم دیر لوے دے حکمہ مسارعہ
پہ کفر کنس لوے کفر دے نو عذاب یے ہم لوے دے۔

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ

یقیناً مغھ کسان چہ اختہ دے کفر

بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ

یہ بدالہ د ایمان کن چرے ضرر تھی ورکولے اللہ تعالیٰ تہ

شَيْعًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۷۷﴾

شیخ او دوی لہ عذاب دردناک دے ۔

وَلَا يَحْسَبِينَ الَّذِينَ كَفَرُوا

او گمان د نہ کوی کافران

أَنَّهُم مُّسْلِمُونَ لَهُمْ خَذِيرٌ

چہ مہلت ورکول زما دوی لہ خویہ دے

۱۷۷۔ مخکش آیت کن تخویف و و بشکارہ کافرانو تہ نو یہ دے

آیت کن تخویف دے متافقانو تہ حکہ جملہ دَ إِنَّ الَّذِينَ

اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ، پشان دَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى

دہ یہ سورۃ البقرہ کنش یہ بارہ دَ متافقانو کنش او مراد دَ

اشتراء نہ تبدیل یا اختیار دے ۔

لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا، ہر کلہ چہ دَ منافقانو کیڈونہ

یہ مقابلہ دَ اسلام کنش یو قسم وی او کیڈونہ دَ بشکارہ

کافرانو بل قسم دی دے وچ نہ دا جملہ یے مکرر

ذکر کریدہ ۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، دا ہم دلیل دے چہ آیت یہ بارہ

دَ متافقانو کنش دے لکہ سورۃ بقرہ کنش دَ بشکارہ کافرانو

دَ پارہ عذاب عظیم ذکر و او دَ متافقانو دَ پارہ عذاب الیم

ذکر و دارنگ دلتہ ہم دفعہ ترتیب دے ۔

لَا تُفْسِدْهُمْ اِسْمًا شَرِيًّا لَهُمْ

دَپارہ دَخاؤ نو دَ دوی ، یَقِیْمًا مہلت و رکود مونو دوی لہ

لِیَزِدْ اَدُوًّا اِسْمًا ۚ وَلَهُمْ

دَدے دَپارہ چہ زیات شی گناہ دَ دوی ، او دوی لہ

عَذَابٍ مُّهِیْنٍ ①

عذاب شرمونکے دے .

۱۴۸- ا۔ دا جواب دَ سوال دے سوال دا ووجہ ہرکلمہ دا کافران
او منافقان مسارعت او اشتراء دَ کفر کوی او مختلف کیدونہ
دَ اسلام پہ خلاف کوی نو پہ دوی باندے اللہ تعالیٰ ذر عذاب
ولے نہ رالیدی حاصل دَ جواب دادے چہ دوی تہ پہ مہلت
ورکولو کیں دَ دوی ضرر دے او عذاب ورلہ ہم شتہ دے ۔

وَلَا یَحْسِبَنَّ ، دا عطف دے پہ لایحزنک باندے دَ دے
فاعل الذین کفرُوا اَدُوًّا اِنْ سرہ دَ مَا نہ قاشم دے پہ
خائے دَ دوة مفعول دَ یَحْسِبَنَّ پستیز دَ سیبوی باندے او پہ خائے دَ یوم مفعول
اوبل حذف دے پہ نیز دَ اخفش باندے ۔

اِسْمًا شَرِيًّا لَهُمْ ، مَا موصولہ دہ یا مصدریہ دہ - املاء ،
زیات ولے او بدوالے پہ عمر کیں ورکول او مہلت ورکول دی ۔
خَبْرٌ لِّاَنْ تُفْسِدْهُمْ ، دا خبر دَ اِنْ دے - مقصد دَ دے جملہ
رد کول دی پہ خوش حالہ کیدلو دَ کافرانو پہ او بدو عمرو نو
او دیر والی دَ مالونو او پہ عذاب نہ راتلو باندے ۔

اِسْمًا شَرِيًّا لَهُمْ لِیَزِدْ اَدُوًّا اِسْمًا ، داعلت دے دَ تخکین
حکم دَ پارہ او ذکر کوی حکم دَ مہلت ورکولو - دلالت کوی
پہ حصر باندے یعنی گمان دَ خیریت پہ املاء کیں بالکل
غلط دے بلکہ دا حصر دے پہ گناہ زیاتی کولو کیں - لِیَزِدْ اَدُوًّا
لام ، پہ معنی کیں دَ تعلیل دَ پارہ یا لام عاقبت او صیرورہ
دے - یعنی پہ وخت دَ مہلت کیں طغیان او بغی کوی او کفر

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ

نہ دے | اللہ تعالیٰ چہ پریردی | مؤمنانو لره

عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ

یہ ہذہ حال (گنہ وچ) باندے چہ تاسو پہ ہغے یئی ، تردے

يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ

چہ جدا کری | پدیت (مناقی) | د پاک (مخلص) نہ

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ

او نہ دے | اللہ تعالیٰ چہ خبر کری تاسو

عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي

پہ | پتہ خبر باندے ، او لیکن | اللہ تعالیٰ غورہ کوی

مَنْ رُسُلَهُ مَنْ يَشَاءُ فَاٰمِنُوا

د رسولانو خپلو نہ | غورہ چہ او غواری ، نو ایمان راوړئ

بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا

پہ | اللہ تعالیٰ او | پہ رسولانو د هغه ، او کہ ایمان راوړئ تاسو

وَتَشْقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝۱۴۹

اوځان پیچ کړئ (د اتفاق نه) نو تاسو له ثواب لوه دے .

او منافقت کښ تیزی کوی ځکه چہ دوی دا مهلت خیر
گنہری نو گناه ته گناه نه وائی .

وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ، هرکله چہ کافران په وخت د مهلت
د دین د اللہ تعالیٰ توہین کوی نو د هغوی د پیاره یی
عذاب مهین ذکر کړو .

۱۴۹ . ربط له ، - مخکښ سزا اخروی ذکر شوه کافرانو او
منافقانو ته او س دنیوی سزا د هغوی ذکر کوی چہ هغه

فضیحت او شرمنندگی د هغوی په اظهار د نفاق د هغوی سره۔
 ربط ۛ۔ مخکن ذکر شوه چه املاء (مهلت) د کافرانو او
 منافقانو د پاره شردے اوس ذکر کوی چه په وخت د املاء کس
 کله کله مصیبتونه راسخ د پاره د تمیز د دوی د مؤمنانو نه نو
 د احکمت د املاء دے۔

ربط ۛ۔ دا رجوع ده ذکر د حکمتونو او علتونو د مصائبو د
 احداثه روستو د حیلے معترضه نه نو تعلق د دے و ما اصابکم
 يوم التقى الجمعان سره یعنی په وخت د مصیبت د احد
 کس په مسلمانانو باندے منافقانو خوشحالی او کره په غلبے د
 کافرانو نو معلومه شوه چه دوی منافقان دی۔

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ، دا جواب د
 سوال دے سوال دادے چه الله تعالى په احد کس و لے مصیبت
 را وستلو په مؤمنانو باندے په دے کس څه حکم و ونوپه دے
 جمله کس د دے جواب دے۔ مَا كَانَ، نفی د جحود ده او دلته
 یو فعل پت دے مَا كَانَ الله یرید لیز المؤمنین، د دے نه
 مراد مخلصان مؤمنان دی۔ او أَنتُمْ عَلَيْهِ خطاب کس مؤمنان
 او منافقان دواړه داخل دی او مراد د مَا اَنتُمْ عَلَيْهِ حالت د اختلاط
 د مؤمنانو او د منافقانو دے یعنی الله تعالى مؤمنان او منافقان
 همیشه مخلوط او کپور نه پریردی د پاره د دے چه په
 خلقو باندے التباس رانشی۔

حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَيْرَ مِنَ الْكَرْبِ، د دے درے توجیهات دی۔
 اول داچه مراد د خبیث نه منافق او د طیب نه مخلص مؤمن
 دے او دا تمیز حاصل شو په ورځ د احد کس چه منافقانو
 خپل نفاق بنکاره کړو چه د میدان جهاد ته مخکس د جهاد نه
 واپس شول او بیا ئے خوشحالی او کرله په غلبے د کافرانو باندے۔
 دویمه توجیه داده چه مراد د خبیث نه گناه دے او طیب نه
 مراد مؤمن دے او یمیز په معنی د یحط دے یعنی اورژوی
 گناه د مؤمنانو نه په سبب د مصیبتونو سره۔

دریمہ وجہ، داچہ مراد تغیب نہ کفر او شرک او مراد ک
طیب نہ اسلام دے او تمیز راغی پہ تذلیل ک کفر او یہ او چتوالی
ک اسلام سرہ او دا توجیہ پہ اعتبار ک مستقبل سرہ دہ (الباب)
سوال :- پہ اولہ توجیہ سوال دادے چہ پہ تمیز سرہ خو
ظہور راجی نو معلومہ شوہ چہ دوی منافقان نہ دی بلکہ
بنکارہ کافر دی نو بیاچے پہ ہغوی باندے احکام ک کافرانو
ولے نہ جاری کول ؟

جواب ع :- اجراء ک احکامو ک کفر خو پہ اذن ک اللہ تعالیٰ
سرہ وی او ک منافقانو پہ بارہ کنس اذن ک اجراء ک احکامو
ک کفر نہ وو۔

جواب ع :- پہ تمیز سرہ ظہور ظنی راجی ظہور قطعی نہ راجی۔
فائدہ :- ک دے وخت منکرین حدیث وائی چہ حدیث تہ پہ
دین کنس اعتبار نشتہ دے ٹککہ چہ پہ ہغہ وخت کنس معلومہ
تہ وہ چہ صحابی خوک دے او منافق خوک دے نو ک روایاتو
تمیز نشی کیدے نو پہ دے جملے سرہ ک ہغوی داشبہ رد
شوہ یعنی اللہ تعالیٰ پہ ژوند ک نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
کنس وخت پہ وخت داسے امتحانات راویستل چہ پہ ہغہ سرہ
منافقان معلوم شوی دی نو ک ہغوی نہ ہیخ روایت ک حدیث
نقل شوی نہ دے۔

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ، دا جواب ک ذیل سوال
دے سوال دادے چہ اللہ تعالیٰ پہ ذریعہ ک مصائبو سرہ
تمیز ک منافق او مؤمن راوی نو داسے ولے نہ کوی چہ موثر
لہ خبر راگری پہ وحی سرہ چہ فلاں منافق دے او فلاں
مؤمن مخلص دے حاصل جواب دادے چہ وحی خو غیب دے
او اللہ تعالیٰ پہ دے غیب باندے ما سیوا ک رسولانو بل
چاتہ خبر تہ و رکوی - نو ک الغیب تہ مراد دلتہ خاص وحی دہ
پہ بارہ ک تمیز ک منافق او مؤمن کنس یا مراد ک دینہ مطلق
وحی دہ او معنی ک دے جملے دادہ چہ اللہ تعالیٰ تا سو بولو تہ

پہ وی سرہ علم تہ درکوی تردے چہ تاسو ٻٽول رسولان
اوگرچی دا دالله تعالیٰ د نظام تہ خلاف دہ -

وَلَكِنْ اللَّهُ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهِ مَنْ يَّشَاءُ، پہ لکن، سرہ جواب
د بیل سوال دے۔ سوال دادے چہ الله تعالیٰ ہیچا لہرہ خبر
پہ وی سرہ تہ ورکوی نو جواب او شو چہ الله تعالیٰ صرف
رسولانو تہ علم پہ وی سرہ ورکوی او دا تعین پہ مشیئت
د الله تعالیٰ سرہ دے مخلوق تہ یے پہ دیکس اختیار تہ دے
ورکے۔ یَجْتَبِيْ، اجتبا د جوی تہ اخستلے شویدے او جسی
ریائی یا وادی پہ معنی د راخکل د غورہ خیز دی او پہ
عرف کس پہ معنی د اصطفاء او اختیار سرہ راجی نو اطلاق
یے پہ رسول باندے د دے وچ نہ کیبری چہ الله تعالیٰ پہ
مینغ د بندگانو تہ هغه لہرہ غورہ کپی د پاره د پیغام خیل
پہ لفظ د لکن کس قاعدہ دادہ چہ واقع کیبری پہ مینغ د
دوہ تقيضو نو اضداد وکس۔ نو دلته ہم داسے چہ الله تعالیٰ
وچ بیل چاتہ تہ ورکوی لیکن صرف رسولانو لہ ورکوی۔
مِنْ رُّسُلِهِ، دا من د پاره د ابتداء غایہ دے نو مراد تربتہ
ٻٽول رسولان دی۔ یا من د پاره تبعیض دے محککہ اطلاع
علی الغیب پہ بعض وخت کس وی او بعض کس تہ وی۔
فائدہ:- دا دلیل دے چہ کھانت او علم نجوم سرہ او دارنگ
پہ کشف او الہام سرہ علم د غیب تہ حاصلیری ہاں پہ هغه
سرہ ظن حاصلیری۔ د دے وچ نہ اہل علم تصریح کرے
چہ کشف او الہام د اسبابو د علم تہ نہ دی۔

فَاٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ، دا تفریع دہ پہ ماقبل جوابونو
باندے یعنی چہ ہر کلا ستاسو د سوالونو جوابونہ او شول
صدق د دے نبی ثابت شو نولازم دادہ چہ ایمان پہ الله
او د هغه رسول باندے راوہے نو ایمان یا الله دادے چہ
د هغه د الوہیت صفتو تہ خاص د هغه د پاره او منے چہ پہ
هغه کس یوصفت علم غیب کلی دے۔ ایمان پہ رسولانو

باندے دادے چہ هغوی بندھکان اجتباء والا اوکړې او
هغوی له صرق هغه علم او مڼه کوم چہ الله تعالى ورکړيدے
او علم غيب د هغوی د پاره مه ثابتوے (ابو حيان، زمخشری)
او رسوله، جمع ددے وچ ته او ټيل چہ ايمان په يو رسول
باندے مستلزم دے ايمان لره په ټولو رسولانو باندے او
انکار ديو نه انکار دے د ټولو نه.

وَرَأَىٰ تَوَّابًا وَتَقْوًى وَتَقْوًى وَتَقْوًى فَكَلَّمَ جِبْرَاطًا عَظِيمًا، ايمان شرعي
مستلزم د تقوی وی لکه په توحيد سره د شرک نه تقوی
حاصله شی او ايمان بالرسول سره د کفر بالرسول نه
تقوی حاصلېږي او په اتباع رسول سره د بدعاتو نه تقوی
حاصلېږي ددے وچ ته په دے جمله کښ د ايمان نه روستو
تصریح کړيدے په صفت د تقوی سره نو گویا که مخکښ
آيتونو سره و اتقوا پټ مراد دے. مراد د اجر عظيم نه
دخول اوله د جنت ددے چہ. پچ به وی د عذاب جهنم نه.
قائده: بعض متجاهلان عقیده لري چہ د نبی صلی الله
عليه وسلم د پاره بلکه ټولو انبياؤ د پاره علم غيب کلی الله
تعالى ورکړيدے چہ هغوی ته په دے علاقه کښ بريليان
و ټيلے شی. او دليل نيسي ددے آيت نه. طريقه د استدلال
په داده چہ الغيب کښ الف لام استغراقی دی او لکن سره
استثناء متصله ده نو معنی دا شوه چہ نه دے الله تعالى
چہ تاسوله خبر درکړي په ټولو مغيباتو باندے لیکن د رسولانو
اجتباء کوی نو خبر ورله د ټولو مغيباتو ورکوی؟

جواب له: دا سورة العنبران د مدينې دريم سورت دے په
نزول کښ او د دینه روستو شپاړس سورتونه نازل شويدي
لکه چہ سيوطي په ترتيب د نزول سور کښ په اتفاق سره
ذکر کړيدي نو هرکله چہ هغه ته د ټولو مغيباتو علم ورکړي
شوی وو نو دغه روستو سورتونو نزول به قائم دے.
جواب له: ددے سورت نه روستو سورة النساء کښ واقع

دَسِرْقَه ۱۰، اوسورة التورکین واقعہ دافک سال، سورة
المنافقون ۱۱ اوسورة التوبہ ۱۲ نازل شوییدی اویہ هغه
سورتونو کیں نفی دَعَم غیب شویده دَرسول الله صلی الله
علیه وسلم نه نو داخو په کتاب دَالله تعالی کیں تعارض
لازمیری او تعارض په کلام کیں خو دلیل دَجهل یا نسیان
او دَ بطلان وی او الله تعالی او دَ هغه کتاب دَ دینہ پاک دے۔
جواب ۱۱۔ مفسرینو دَ دے نه بعض غیب مراد کړیدی
یعنی تمیز دَ مؤمن او منافق۔

ع ۱۱ ابن عطیه و ثیلی دی مراد غیب ته مَنْ یُؤْمِنُ وَ مَنْ
یُکْفِرُ کافراً دَیا۔ مراد دَ دینہ هزیمت دَ احد دے یا مراد
دَ دینہ منافقان دی په تصریح دَ نومونو دَ هغوی سره۔

ع ۱۲۔ قرطبی و ثیلی دی چه تعین دَ منافقانو چه تاسو
اوپیرنی۔ یا هغه څوک چه مستحق دَ نبوت دے۔

ع ۱۳ ابو حفص دمشقی صاحب الباب۔ تمیز دَ منافقانو چه
فلان منافق او فلان۔ یا مراد دَ علم دَ رسول یعنی
وحی ده۔

ع ۱۴۔ قاسمی و ثیلی دی چه هغه څیز چه په هغه سره تمیز
راځی دَ کفر او ایمان دَ خلقو۔

ع ۱۵۔ ابو حیان دَ سدی روایت نقد کړی چه څوک ایمان راوړی
او څوک په کفر باندے یاقی دی او په روایت دَ مجاهد او
ابن جریر کیں هزیمت دَ احد مراد دے۔

ع ۱۶۔ آلوسی و ثیلی دی چه کفر او نفاق دَ خلقو۔ دارنگ نشته
تاسولرہ مرتبه دَ اطلاع په غیب باندے بلکه تاسولرہ
صرف مرتبه دَ علم استدلالی ده چه علم دے په علاماتو
سره۔

ع ۱۷۔ ابن کثیر و ثیلی دی تمیز دَ مؤمن دَ منافق نه۔

ع ۱۸۔ خازن و ثیلی دی تمیز دَ مؤمن او کافر او منافق۔

ع ۱۹۔ ابن جریر و ثیلی دی پیژندل دَ مؤمن دَ کافر او منافق نه۔

ع۱ :- شریعتی و ثبلی دیتزندان د متافق وغیرہ .. نو وحی
کوی نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او خبر ورکوی پہ بعضے
مغیباتو سرہ ۔

ع۲ :- نیشاپوری و ثبلی دی رسول علم د مغیباتو تہ لری
د خپل خان د طرق تہ بلکہ پہ وحی سرہ او وحی کین اطلاع
دہ د دے خبر دے چہ فلانے مؤمن دے او فلانے متافق دے
ع۳ :- مظہری و ثبلی دی اطلاع ورکوی پہ بعضے د علومو
د غیب پاندے ۔

ع۴ :- جامع البیان - خبر ورکوی پہ بعضے مغیبات سرہ -
نو څوک چہ د دے غیب تہ ټول مغیبات مراد کوی نو د دے
ټولو مفسرینو تہ خلاف کوی ۔

جواب گہ :- الغیب کین الف لام استغراقی تہ دی څکے چہ
علماء عربیت تصریح کړیدہ - تفتازانی پہ تلویح کین
و ثبلی دی چہ اصل په الف لام کین عہدی دی دا رنگ
سیالکوٹی په حاشیہ د مطول کین و ثبلی دی چہ اصل په
الف لام کین عہدی دی بیا جنسی نو اصل پریشودل
او خلاف اصل تہ تلل په غیر د دلیل تہ جائز
تہ دی ۔

سوال :- روح المعانی او بعضے تفاسیر و کین روایت نقل دے
چہ اللہ تعالیٰ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ټول صورتو تہ
د بتی آدمو پیش کړل او علم ورکړے شو چہ څوک مؤمن
دے او څوک کافر دے دا دلیل دے په علم غیب کلی باند؟
جواب :- آلوسی و ثبلی دی چہ سند د دے اثر کین مقال
دے او بعضے حفاظو حدیث و ثبلی دی چہ په دیکن داسے
راویان دی چہ مونږ په نه پیژنو بلکہ د ابوالعالیہ تہ د دے
خلاف روایت نقل دے ۔

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ

او کسان نہ کوی ہغہ کسان چہ شومتیا کوی

بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

پہ ہغہ مال سرہ چہ ورکریدے دوی تہ اللہ تعالیٰ د فضل خیل تہ

هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ بِكُنْ هُوَ

چہ دا غورہ دے دوی لرہ ، بلکہ دا

شَرَّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا

بد دے دوی لرہ زردے ددوی غاہے تہ بہ واچولے شی ہغہ شہ چہ

بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

شومتیا کوی دوی پہ ہغہ یہ ورخ د قیامت ،

وَلِلَّهِ مِيرَاتُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص اللہ تعالیٰ لرہ دی آخری پاتے کیدل د آسمانون او زمکے ،

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

او اللہ تعالیٰ پہ ہغہ عملونو چہ تاسو کوئی خبردار دے ۔

۱۸۰

نشا ربط لہ :- ہرکلہ چہ مخکین آیت کین تمیز د متافقانو
او مؤمنانو پہ مصائبو د جہاد سرہ ذکرشونو اوس د
ہغوی تمیز پہ خرچ د مال سرہ ذکرکوی ۔

ربط لہ :- ہرکلہ مخکین مضمون د آیاتونو ترغیب ورکول
دوجہاد تہ پہ نفسونو سرہ نو اوس ترغیب ورکوی جہاد
تہ پہ مال خرچ کولو سرہ ۔

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ ، پہ دیکین زجر او تخویف اخروی دے
پہ بخل کولو سرہ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ فاعل دے او مفعول

اول پتہ دے چہ دغہ فعل دے بخلون پہ ہفتے باندے دلالت کوی
 چہ ہفتہ بخم دے اوہو ضمیر فصل دے دپارہ دے تاکید
 او خیراً مفعول دویم دے - بخل ، اکثر اہل علم
 و ثیلی دی چہ دلتہ مراد دے بخل تہ منع دے واجب دہ
 پہ دلیل دے وعید شدید سرہ او دے ہفتے دیر قسمونہ
 دی - اول اتفاق ، پہ خیل ٹخان او اہل و عیال - دویم ،
 زکوٰۃ - دریم ، انفاق پہ جہاد کتب او پہ دعوت دے دین
 کتب - خلورم ، ورکول محتاج تہ پہ مقدار دے سد رمق
رجہ سا پرے اخستے شی -

بِمَا آتٰهُمْ ، دامال او علم دواہوتہ شامل دے لیکن دلتہ
 اول مراد دے -

بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ، ذکر دے دے دپارہ دے تاکید دے نفی
 دے خیریت دے یعنی نفع پکس ہیخ نشتہ او شرے دیر
 دے دے دے وجہ نہ دایے نکرہ ذکر کرے دے تعظیم دپارہ -
سَيُطْلَقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، دا تفصیل دے شر
 اخروی دے - تطویق ، طوق غابے تہ اچول دی او غورہ
 دادہ چہ دلتہ معنی حقیقی مراد شی پہ قرینہ دے حدایت
 دے بخاری دے ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نہ پہ کتاب الزکوٰۃ کتب
 روایت دے مضمون ہے دادے چالہ چہ اللہ تعالیٰ مال ورکے
 وی او زکوٰۃ دے ہفتے نہ ورکوی نو پہ ورک دے قیامت دغہ مال پہ
 شکل دے بنامار دے غابے تہ و اچولے شی داسے بنامار چہ
 (دیر و زہرود وجہ نہ یہ) کنجے وی او دے اوسکو پیشان بہ ہے
 دودہ سترکے وی دے دے وخی دے خولے بہ را کاہی ورتہ وائی بہ
 چہ زہ ستا مال یم ستا خزانہ یم - نور روایات ہم دے دے
 مضمون شتہ دے او دے بعض مفسرینو تہ نقل دی چہ دا
 پہ طریقہ دے تاویل سرہ دے یعنی پہ دوی باندے انبار شی
 عذاب دے بخل دے دوی -

وَاللَّهُ مِيرَاتُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ، دے دے دودہ معنی دی اولہ

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ

یقیناً داویدہ اللہ تعالیٰ ویتا دہخہ کسانو

قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ

چہ وائی یقیناً اللہ تعالیٰ مسکین دے او مونہ

أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا

مالدار یو، زردے چہ او یہ لیکو ہخہ چہ دوی وائی

وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ

او وڈل د دوی پیغمبرانو لہ بغیر د جرم شرعی نہ،

وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْخَرِيقِ ۝۱۸۱

او او یہ وایو اوخکھ عذاب د اور سوز وونکی۔

معنی دادہ چہ مخلوق کوم مالونہ دیویل نہ یہ میراث سرہ
اوری نو دہخہ دے تولو مالونو آخری مالک اللہ تعالیٰ دے نو
حاصل دا شوچہ داملک د اللہ تعالیٰ دے او تاسوتہ د غہ
ورخو دیارہ درکپے شویدی۔ نوولے پہ دے سرہ بخل
کوئی او داسے مضمون پہ سورۃ الحديد سک کیں دے۔

دویمہ معنی ہے دادہ چہ آسمانونو اوزمکو والایہ ستول
روستو فنا شی نو دہیپا ملکیت بہ پکین پاتے نشی نویشان د
ہخہ مال بہ شی چہ د فنا دیو شخص نہ بل تہ میراث پاتے
شی نو یہ اولہ معنی سرہ میراث پہ معنی حقیقی مراد دے
اوپہ دویمہ معنی سرہ میراث تشبیہی مراد دے۔

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ، خَبِيرٌ پہ باطنی امور و کیں
استعمالیری او بخل ہم امر باطنی دے او پدیکین اشارہ
دہ جزا ورکولو تہ پہ ہر عمل باندے۔

۱۸۱۔ خلاصہ۔ دے آیت نہ تر ۱۸۱ پورے دے دے
دویم باب دے پہ دے باب کیں درے قیام د اہل کتابو

ذکر دی د پاره د تحذیر د دے امت اول انکار کول د اتفاق فی
 سبیل الله په باطل عذر سره په ۱۸۱ کښ - دویم انکار
 د رسول نه په دلیل باطل سره په ۱۸۳ کښ - دریم د الله
 تعالی د کتاب پر ښودل او پټول د پاره د حصول د دنیا په
 ۱۸۴ کښ او په مینځ کښ تسلی نبی صلی الله علیه وسلم ته
 او ذکر د ابتلاء اتوجانی او مالی په لار د الله تعالی کښ -
 او آخر کښ زجر ورکول په فرح کول د هغه کار چه کړی
 نه دی او امید لری چه زمونږ مدح د او کړیشتی په ۱۸۸
 ربط - هر کله چه مخکښ آیت کښ په ضمن د زجر د بخلاؤ
 کښ ترغیب و و اتفاق فی سبیل الله ته او دا ترغیب کله ذکر
 کړی شوې و و په دے لفظ سره - من ذا الذی یقرض
 الله قرضاً حسناً - سره نوحی بن اخطب او فتحاحص او
 نور و یهودیانو د دے دواړو د تقلید د وجه نه او ټیل
 چه الله تعالی فقیر دے چه زمونږ نه قرض خواړی نو پدے
 آیت کښ په دے باندے زجر ورکوی دارنگ مخکښ ردو
 په منافقانو باندے په صفت د بخل د هغوی او په دے
 آیت کښ یهودیان ورسره شریک و نو یهودیانو دا
 بهانه جوړه کړله -

لَقَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الْكَافِرِينَ قَالُوا، د زجر ورکولو د
 وجه نه تاکید ئی او کړو په لام او قد سره او دا سے
 عبارت کله د زور نه د پاره استعمالیږی لکه په دے
 ځائے کښ او کله د شفقت د پاره ذکر کیږی لکه سورة
 المجادلة ۱۱ کښ -

إِنَّ اللَّهَ قَوِيْرٌ، دا قول د دوی په طریقه د استهزاء و جدل
 او الزام سره و و یعنی څوک چه قرض خواړی نو لازم دا ده
 چه هغه فقیر وی او د دے وجه نه تفسیر فتح البیان کښ
 و ټیلی دی چه دلته حرف استفهام پټ دے یا په طریقه
 د اعتقاد د دوی سره لکه چه دوی و ټیل یدا الله مغلولة -

نو دارنگ دا خبرہ ہم ددوی دشان تہ لریے تہ دہ - سیا
 علما ددوی پہ طریقہ دجدال سرہ اووٹیل اووٹیل اووٹیل
 تہ پہ طریقہ داعتقاد سرہ اووٹیل - اووٹیل تہ تکیہ د
 وچ تہ دوی دا جملہ پہ ان سرہ ذکر کریں -
 وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ، پہ دے کیں دوی تکیہ اووٹیل اشارہ دہ
 چہ زمونہ غنا خو بالکل بنکارہ دہ -

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا، ہرکلہ دا قول ددوی پہ ضد اووٹیل
 باندے بنا وو دے وچ تہ جواب تحقیقی ورتہ ورتہ ورتہ
 بلکہ جواب پہ طریقہ دزجر اووٹیل سرہ ورتہ -
 کتابت تہ مراد معنی تحقیقی دہ یعنی لیکل پہ صحیفہ دملائکو
 کراما کاتبین کیں - اووٹیل، دپارہ دتکیہ دے داستقبال
 دپارہ تہ دے محکمہ نورنصوص دلالت کوی چہ ملاتک اقوال
 اووٹیل دانسانانو فی الحال لیکل اووٹیل قول دادے چہ د
 کتابت تہ مراد لزوم دسزا ددے قول دے لکے - کتب علیکم
 الصیام - لیکن اول قول صحیح دے - اووٹیل ددے قول
 دپارہ دمحفوظ ساتلو دی ددے وچ تہ امام بخاری معنی
 کریں دہ پہ سنحفظ سرہ -

وَقَتْلُهُمُ الْاَكْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ، دا عطف دے پہ ما قالوا بانہ
 عطف دمصدر کویہ فعل باندے رچہ پہ تاویل دمصدر
 کیں وی جائز دے -

سوال :- قتل خو ددوی مشرانو کرے وو نو موجودہ
 کسانو تہ وے نسبت اووٹیل

جواب :- ہرکلہ چہ دوی رضا وو پہ دفعہ عمل دمشرانو
 خپلو باندے اووٹیل پہ گناہ دبل چا باندے ہم گناہ وی
 ددے وچ تہ دوی تہ ہم نسبت اووٹیل شو دارنگ قرطبی
 اووٹیل اللباب ذکر کوی دی اووٹیل دی چہ یو شخص
 دامام شعبی پہ مخکین اووٹیل چہ قتل دعثمان چہ چا
 کریں دے نویشہ کاریے کریں دے نو امام شعبی ورتہ اووٹیل

چہ تہ ہم دہغہ پہ وینہ تو یولو کیں شریک شوئے۔ خککہ چہ
رضا پہ یو معصیت باندے پشان دہ شریک دے پہ ہغہ
معصیت کیں۔

سوال ۱۔ دقتل پہ ذکر کیں دل تہ خہ قاتلہ دہ ؟
جواب ۱۔ اشارہ دہ لکہ دغہ قول ددوی پہ بارہ داللہ تعالیٰ کیں
دیر قبیح قول دے نو دارنگ قتل ددوی پہ حق دانبیاؤ
کیں دیر قبیح عمل دے نو قول او عمل یے دواہہ اقبیح
دی او سبب دی داستحقاق دعذاب دپارہ لکہ چہ ورپے
ذکر دی۔

وَتَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ، الْحَرِيقِ ، پہ معنی دہ
محرق لکہ الیم پہ معنی دہ مولم سرہ دے۔ او بعضو
وٹیلی دی چہ حریق لمبو والا اور تہ وٹیلے شی یا دانوم دہ
یو طبقے دہ اور دے او دا اضافت بیانیہ دے۔ او دا قول
پہ واسطہ دہ ملائکو سرہ پہ وخت دہ مرگ دہ دوی کیں یا
پہ وخت دہ حشر کیں یا پہ دواہہ اوقاتو کیں دی۔ ذُوقُوا، پہ
اصل کیں دہ محسوساتو نہ دے اشارہ دہ چہ ددغہ عذاب درد
پہ دوی باندے پشان دہ محسوس وی۔ او آلوسی ذکر کریدی
چہ مناسبت دہ ذوق دہ دے خٹے سرہ داسے دے چہ بخل پہ
مال باندے دپارہ دہ مقصد دہ خوراک دے نو اشارہ دہ چہ سزا
پشان دہ خککو دہ خوراک دہ او بلہ وجہ دادہ چہ کو پخلو نا کھا
اقوالو او اعمالو سرہ انبیاء او دہغوی تا بعد ازانو تہ دہ
تکالیفو سخت گو تونہ خکولی دی نو دہغہ پہ صلہ کیں دوی
تہ ہم دہ عذاب دہ گو تونو نہ خکولے کیری او زجاج وٹیلی
دی چہ ذوق پہ ہغہ خٹے کیں استعمالیری چہ دہ معاف نہ
بالکل ناامیدی وی او مستلزم وی سخت غیظ او غضب
لہ۔

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ آيَاتِكُمْ

دا عذاب یہ سبب دھتھہ عمل دے چہ مخکنس لیو دے لاسونو د دوی

وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ

او یقیناً اللہ تعالیٰ نہ دے ظلم والا یہ بندگانو یاندے۔

۱۸۲۔ ذَٰلِكَ بِمَا، کنس اشارہ دہ ماقبل ذکر کرے شوے عذاب تہ۔ بآء، دپارہ د سببیت دہ اوتا دَقَدْ مَتَّ، دلتہ شامل دے اقوالو او اعمالو او عقائدو ہولو تہ لیکن آيَاتِكُمْ، ذکر یہ اعتبار د اکثر سرہ دے نو آيَاتِی یہ معنی د انفس سرہ دے د قبیلہ د ذکر د جز او مراد تریہ کل دے۔

وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ، داعطف دے یہ ماقدمت باندے اوتفی دھر ظلم نہ مستلزم دہ عدال کامل لہہ نو حاصل دادے چہ د دوی عذاب دپارہ دہ اسباب دی چہ مجموعہ دھتھہ تہ یوسبب کامل جو پیری: اول سبب د دوی عملوتہ دی او دویم سبب عدال د اللہ تعالیٰ دے یعنی عدال د اللہ تعالیٰ تقاضا کوی چہ د دوی د قوی او عملی ظلمونو سزا د سختہ ور کریشی۔

سوال :- ظلام صیغہ د مبائع دہ چہ دلالت کوی یہ کثرت او یہ زیادت باندے نو یہ دیکنن تفی د ظلم کثیر ثابتہ شوہ او یہ تفی د کثرت او زیادت سرہ تفی د نفس خیز نہ لازمیری او اللہ تعالیٰ یہ دے سورت شکنن د تخان تہ تفی د نفس ظلم کریدہ یہ تفی د ارادے دھتھہ؟

جواب لہ :- وزن د فعال ہمیشہ د کثرت دپارہ نہ وی بلکہ کلہ یہ صرف اتصاف او یہ نسبت باندے دلالت کوی معنی دا دہ لیس بڈی ظلم (رجالین)۔

جواب لہ ہر کلہ چہ عبید کثیر دی او یہ ہر عبید باندے چہ ظلم اوشی نو ظلموتہ یہ ہم کثیرشی د دے وجہ نہ

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَمَدٌ

دا ہنہ کسان دی چہ وائی دوی یقیناً اللہ تعالیٰ وصیت کریدے

الْأَيْنِ لَا نُؤْمِنُ مِنْ رَسُولٍ

مونو تہ چہ ایمان بہ تہ راویدو یہ یو رسول

حَتَّىٰ يَأْتَيْنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ

تردے چہ راوری مونو تہ قربانی چہ اوسیزی ہنہ لہ

الْبَهَائِطُ قُلُوبُ قَدْ جَاءَكُمْ

اور، تہ ادواہہ یقیناً راغلے دی تاسو تہ

رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ

دیر رسولان زمانہ محکمن پہ ہنکارہ دلیلونو سرہ

وَبِالْكَذِبِ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ

او پہ ہنہ شی چہ تاسو وائی نو دے تاسو وڈل ہنوی لہ

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾

کہ تاسو رشتے یئی -

صیغہ ذکر کثرت ذکر کریدہ -

جواب تہ :- پہ نفی ذکر ظلم سرہ نفی ذکر ظلم لازمی ہری
 حکمہ خوک چہ ظلم کوی نو ذکر خیل انتفاع د پارہ یے کوی نو ہر
 کلہ چہ خوک کثیر ظلم نہ کوی سرہ ذکر و منافعونہ نولہ
 ظلم خو پہ طریقہ اولی سرہ نہ کوی - او داسے جملہ پہ قرآن
 کنس پہ سورۃ الانفال ۵۴، سورۃ الحج ۲۵، سورۃ حم سجده
 ۱۸ او سورۃ ق ۱۷ کنس ذکر دہ -

فائدہ :- امام راغب و ثیلی دی چہ عبید لفظ عام دے چہ ہندگی
 د اللہ تعالیٰ کوی یا د غیر اللہ کوی او عباد لفظ خاص پہ ہنہ چا پور
 چہ ہندگی صرف د اللہ تعالیٰ کوی -

۱۸۳۔ یہ دے آیت کہیں ہم زجر دے دے دوں یہ بل قباحت
باندے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دے چہ دے یہودیانو
مشران نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ راغلل او اعتراض یے اوکرو
چہ یہ تورات کہیں مونہ تہ حکم دے چہ ہغہ رسول باندے
ایمان راوہی چہ قریانی (صدقات) دے ہغہ یہ وخت کہیں یہ
اور باندے سوزیری نو تہ مونہ تہ قریانی راوہہ چہ یہ اور
باندے او سوزی نو یہ دے آیت کہیں دے ہغوی تردید کوں۔
الَّذِينَ قَالُوا، داصفت یا بدل دے الذین چہ دے قول
مضاف الیہ دے یہ تیر شوی آیت کہیں۔ یا دے مبتدا
پتہ دہ (ہم)۔

إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا، عہد یہ معنی دے وصیت سرہ دے او عہد
خاص دے دے امر نہ حکم عہد یہ ہغہ محائے کہیں استعمالیری
چہ دے ہغہ وخت او بدوی۔

أَلَا نُوْثِقُ لِرَسُوْلٍ، دلہہ فی پتہ دے یا مفعول دے عہد چہ
ہغہ یہ معنی دے الزم دے او دایمان یہ صلہ کہیں لام، یہ اعتبار
دے معنی دے اقرار او اعتراف سرہ دے۔

حَتَّىٰ يَأْتِيََنَا بِقُرْبَانٍ، دا یہ اصل کہیں مصدر دے یہ معنی دے
مفعول سرہ۔ و ثیلے کییری ہر ہغہ خیر تہ چہ یہ ہغہ سرہ
تقرب اللہ تعالیٰ تہ حاصلیری کہ خاڑے وی او کہ بل خیر وی۔
تَأْكُلُهُ النَّارُ، نسبت دے خوراک اور تہ مجازی دے یعنی اور
ہغہ لہرہ اوسیزی یا ختم کری۔

قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ، دا جواب دے
یہ طریقہ دے الزام سرہ اشارہ دے چہ خورک دے اور قریانی لہرہ
یو معجزہ دے او دے دینہ علاوہ دیر معجزات رسولانو دے بنی
اسرائیلو دے ہغوی انکار کریدے۔

وَيَا لَذِي قُلْتُمْ، دا تخصیص دے روستو دے تعظیم تہ یعنی
معجزہ دے قریانی چہ اور یے خوری ہم ستا سورسولانو
راویدے۔

فَإِنْ كُنْ بِبُوكٍ فَقَدْ كُذِّبَ

نو که دوی تاته دروغزن وانی (صبرکوه) نو دروغزن و نیلے شویدی

دا دلیل دے چه واقعی په تورات کنس دا شرط د رسول د تصدیق د پاره موجود وو لکه چه آدم علیه السلام په زمانه کنس داسے په واقعه قابیل او هابیل کنس او دارنگ د یوشع علیه السلام زمانه کنس په بارة د مال غنیمت کنس - او داسے واقعه په صحیح حدیث سیره ثابت ده دارنگ قرطبی و نیلی دی چه داسے معجزه زکریا او شعیب انبیاء پیش کری دی - لیکن یهودیانو په تورات کنس تحریف یا کتمان کرے وو - ځکه چه په هغه کنس الالمسیح و محمد صلی الله علیه وسلم موجود وو او دوی دا لفظ نه ښکاره کولو دا د سدی نه نقل دے او بعضے مفسرینو و نیلی دی چه دا شرط د دوی په تورات کنس موجود ته وو چه هر رسول به داسے معجزه راوړی بلکه بعضے رسولانو لکه د موسی علیه السلام په معجزاتو کنس دا ثابت نه ده اگرچه د بعضے رسولانو په وخت کنس معجزه به صادره شویوے نو طلب د دوی داسے معجزه د محمد صلی الله علیه وسلم نه داسے وو لکه چه قوم د صالح د هغه نه معجزه طلب کرے یا لکه مشرکان مکه د هغه نه (راقتراح) معجزات طلب کول -

فَلَمَّا قَتَلْتُمْ نُسُوحَهُمْ، دا قتل د دوی مشرانو کرے وو لکه مخکنس آیت کنس ذکر شوه او په هغه عمل د مشرانو باندے روستنی رضا وو ځکه دوی ته نسبت او شو او قتل کول زیات دے د تکذیب نه نو د دیر الزام د پاره ئے قتل ذکر کړو -

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ، یعنی صادق په دے عهد کنس یا صادق چه بینات او قربان مستلزم د ایمان دی -

رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَاءُوا

دیور رسولانو ته ستا نه مخکن دادری و د هغوی

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ

بشکاره دلیونو (عقلی) او واره کتابونه او لوه کتاب

الْمُنِيرِ (۱۸۴)

رهنه کودنک

۱۸۴ :- په دے آیت کنس تسلی ده نبی صلی الله علیه وسلم لره -

قَالَ كَذَّبُواكَ، اِنْ په معنی ک د ادا دے -

فَقَدْ كَذَّبَ، جزاء ک شرط پته ده رفاضیر -

رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ، صیغه ک مجهول او جمع ک رُسُلٌ دلالت

کوی چه صرف یهودیان مراد نه دی بلکه یهود او د هغوی نه

مخکن امتونه چه هغوی ته رسولان رالیږله شوی وو -

مِّنْ قَبْلِكَ، متعلق دے په کذب پورے -

جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ، دا جمله صفت ک رسل دے الْبَيِّنَاتِ بشکاره

معجزات،

وَالزُّبُرِ، جمع ک زبور ده او دا اخستله شومے دے ک زبور نه

په معنی ک مفعول دے یعنی الكتب المزبورة رکتایونه لیکلے

شوی) او اطلاق ئے کیدے شی په هغه لیکلوشو وکتایونو

چه معانی ک زجر او وعظ پکنس ډیر وی احکام پکنس لږ وی

یا نه وی - زبور د داؤد علیه السلام په زواجر او مواعظو

او فضائلو باندے مشتمل وو احکام پکنس نه وو دارنگ صحیفه

ک ابراهیم او موسیٰ علیهما السلام او د تورو انبیاء و - نو دلته

مراد هغه ټول صحف دی سره ک کتاب زبور د داؤد علیه

السلام نه -

وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ، مراد په دے سره لوه کتابونه دی لکه

تورات او انجیل او منیر په دے وجه سره وئیلے کیږی

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا

مر ساه والا خکوئک د مرگ دے ، او یقیناً

تَوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

پورہ بہ درکے شی تاسوتہ ، توابوتہ ستاسو یہ ورخ د قیامت ،

فَمَنْ زُحِرَ عَنِ السَّارِ

نو خوک چہ لرے کرے شو د اور تہ

وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ

او داخل کرے شو جنت تہ نو یقیناً کامیاب شو

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ

اونہ دے دنوں دنیوی مکر سامان

الْغُرُورُ (۱۸۵)

د دھوکے دے -

چہ مشغل وی پہ احکامو باندے - بعضو مفسرینو وٹیلی دی
چہ البینات ہفہ دی چہ عوام پہ ہفہ باندے پوہیری - او کتاب
منیر د خواصو د علم د پارہ وی - او الزیر درمیا تہ خلقو د پارہ
وی - او بعضے مشائخو د دے زمانے وٹیلے دی چہ البینات
اشارہ دہ عقلی دلیونو تہ او الزیر نقلی دلیونو او کتاب
منیر وچی دلیونو تہ - لیکن د دے تخصیص د پارہ خہ قرینہ
او نقل نشہ دے - او داراتلل د رسولانو پہ دے درے
قسمونو سرہ د مجموع پہ حیثیت سرہ دی یعنی ہریونتی
دادریے وارہ تہ دی راوی چایو یوچا دودہ اوچا دریے وارہ
امور راوی دی - دارنگ پہ سورہ فاطر ۲۸ کیں دریے وارہ
امور ذکر دی او پہ سورہ نحل کیں دودہ ذکر دی ۲۹ -

۱۸۵ :- پہ دے آیت کیں ہم تسلی دہ نی صلی اللہ علیہ وسلم

او دھتہ تابعدارانو ته حڪم چہ خوك عقیدہ د مرگ لری نو د
 زیرہ نه نور غمونه لرے وی دارنگ تسلی ده چہ روستو
 د مرگ نه د مكد بینوا وحق پوستو تمیز به حاصل شی او
 په دیکن تشجیع ورکول په جهاد بآوانفاق فی سبیل الله
 سره هم شته دے۔

کُلُّ نَفْسٍ ذَا نَفْسٍ الْمَوْتِ، لفظ د کُلُّ اگرچه مذکر دے
 لیکن نحویاتو وئیلی دی چہ په وخت د اضافت د کُن کتن
 اعتبار مضاف الیه د پاره دے۔ کُلُّ نَفْسٍ، ابن عطیه وئیلی دی
 چہ مراد د دینه نفس مخلوقه ژوند دے دے او آلوسی وئیلی دی
 چہ مستثنیات د دینه دیر دی په دلیل د رَفْصَعِ مَنْ فِي
 السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ پنا په دے چہ
 مراد د صعی نه موت دے۔ او دا آیت عام دے د کل من علیها
 فان نه حکه ظاهر په هغه کتن د نمکه د پاسه مخلوق مراد دے
 او که د هغه نه هم هر مخلوق مراد شی حکه په مخلوق د آسمانونو
 باندے هم د علیها اطلاق کیدیشی۔ نو په هغه کتن هم عموم
 دے او دا غوره دے په قرینه د یبقی وجه ربی ذوالجلال
 والاکرام او په قرینه د کل شی هَالِكِ الا وجهه۔ نو معلومه
 شوه چہ دا درے واره جمله کلیات دی لیکن په سبب د بعض
 نصوصو سره د هغه تخه مستثنیات شته دے د دے تفصیل
 په تفسیر د سورة قصص آخری آیت کتن شته دے۔ ابن
 کثیر وئیلی دی چہ په دے کلیه کتن پیریان، انسانان،
 ملائک او حَمَلَةُ الْعَرْشِ ٔول داخل دی ما سیوا د الله تعالی
 نه چہ الهی الذین لا یموت دے۔ صاحب الباب وئیلی دی
 که سوال او کرے شی چہ د نفس اطلاق خو په الله تعالی باندے
 قرآن کتن شته دے دارنگ صحیح داده چہ نفس او ذات یو
 خیز دے نوجمادات پکتن هم داخلیدی نوجواب دا دے چہ
 مراد د کل نفس نه هغه نفوس دی چہ مکلف کیدیشی په دار
 دنیا کتن یعنی مخلوق او ژوندی دی۔

فائدہ :- کہ نفس اطلاق کلمہ پہ روح باندے کی پیری اوکلمہ پہ ذات
 ربدان باندے نو فلاسفہ وائی چہ دلتہ مراد کہ نفس نہ صرف
 بدن دے او ہغوی دے دے دودہ وچے ذکر کریدی ۔
 اولہ وجہ ، چہ ذات غکنہ کوونکے پہ وخت کہ غکنہ کو لو کیں موجود
 وی نو معلومہ شوعہ چہ روح باندے مرگ تہ راجی ۔

دویمہ وجہ دادہ ، چہ مرگ خود اسباب حرارت اور طوبت غلبہ دہ
 پہ یوبل باندے او داصفات کہ بدن دی او اہل شرع و ثیلی دی
 چہ نفس دلتہ روح او بدن دوار و تہ شامل دے او کہ ہریو موت
 پہ جدا جدا معنی سورہ دے کہ بدن موت دادے چہ روح کہ دہ
 نہ جدا شی نو ہیخ حاسہ پکین پاتے نشی او کہ روح مرگ دادے
 چہ ہغہ کہ بدن پہ واسطے سورہ خہ لذتو نہ وغیرہ حاصلول نو کلمہ
 چہ کہ روح تہ جدا شی نو کہ ہغہ لذتو نہ محروم شی بیاد انبیاء
 او شہداؤ ارواحولہ اللہ تعالیٰ حیات پہ یو قسم سورہ ورکوی چہ
 ہغہ پہ تفسیر داجیاء سورہ بقرہ - آل عمران کیں ذکر دے او
 لفظ کہ ذوق دلالت کوی چہ مرگ ہمیشہ نہ دے بلکہ روستو ژوند
 بعد الموت شتہ دے نو معلومہ شوعہ چہ کہ مرگ وخت لہ دے او
 حرارت اور طوبت کیں تغیر داسبا یو کہ مرگ نہ نہ دے بلکہ مرگ
 پہ حکم کہ اللہ تعالیٰ سورہ دے یعنی یہ کلمہ کہ کن سورہ دے ۔

وَإِنَّمَا تَوْفُونُ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، کہ دینہ مخکین ذکر
 کہ بعث بعد الموت مراد دے یعنی تبعثون بعد الموت
 و توفون آہ ۔

سوال :- توفیہ دلالت کوی پہ پور ورکولو نو کہ قیامت نہ و پاندے
 خو پہ دنیا او پہ قبر کیں ہم خہ اجور ورکریے شویدی نو ہغہ
 پکین شمار نہ دی ؟

جواب لہ :- قرطبی و ثیلی دی چہ اصل اجر د مؤمن جنت او کہ کافر
 جہنم دے نو کہ دینہ مخکین لے پکین اجر او جزا نہ دہ حساب کرے ۔
 جواب لہ :- توفیہ پورہ کولو تہ و ثیلے شی یعنی مخکین کہ دینہ لہ خیز
 و کریدیے او پہ قیامت کیں یہ ہغہ ناقص پورہ کوی ۔

سوال :- پہ قیامت کیں عذابونہ دے کافرانو او گنہگارنو ہم شہرہ
دے نو دے ہفت ذکرے دے او تہ کہو ؟

جواب :- دلہ مقصود پہ خطاب سرہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او دے ہفتہ تابعداران دی نو اشارہ دے چہ ہفتی تہ مغفرت کیدی شہرہ دے
گناہونو دے ہفتی او ثوابونہ دے طاعتو بہ ورکیری۔

جواب :- قرطبی ابو حیان و ثیلی دی چہ اجر نہ مراد ہر ہفتہ جزا دے
چہ مرتبہ کیری دے طاعت یا پہ معصیت باندے نو عذابونو تہ ہم
شامل شہرہ ۔

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ، داجورو ورکولو
نہ دے قسمونہ خلق جو پیری نو "قا" سرہ دے ہفتی تفصیل کوی چہ
اول قسم یعنی کامل مؤمنان دی دے ہفتی ذکر پہ دے جملہ کیں دے۔
زُحْزِحَ، تحزح، لرے والی او بیچ ساتلو تہ وٹیلے شہرہ یعنی چہ دے
دخول دے جہنم تہ داول وخت نہ۔ بیچ ارساتلے شہرہ او اول جنت تہ
داخل کیری شہرہ نو دے ہفتہ شخص تہ فائز وٹیلے شہرہ نو معلومہ شہرہ چہ
شوہک جہنم تہ دے ہفتہ وخت دے پارہ داخل کیری شہرہ بیا روستو جنت تہ داخل
کیری شہرہ یا شوہک پہ اعراق کیں دی او روستو جنت تہ داخل کیری شہرہ نو
دوی تہ فائز نشی وٹیلے کیدلے اگر چہ جنتیان دی۔ نو دے دے کامل مرتبہ
ذکر کولو کیں اشارہ دے چہ صحابہ کرام دے مرتبہ حاصل کیری دے۔
زحزح او ادخل مجہول کیں اشارہ دے چہ داسعدت دے دوی پہ اختیار
کیں تہ دے بلکہ داخالص فضل دے اللہ تعالیٰ دے۔ او دویم قسم
چہ دے کامل مؤمنانونہ غیر دی دے ہفتی دے عقوبت ذکرے صراحتاً
تہ دے کرے خود ہفتی سبب دے عقوبت او معصیت تہ اشارہ دے

پہ دے جملہ سرہ۔ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْغُرُورِ، حیات
الدُّنْيَا نہ مراد سامانونہ دے تیرولو دے معاش دی یا مراد تیرینہ ہفتہ
عمر دے چہ صرف دے دنیا پہ حصول کیں خرچ شہرہ او آخرت تہ ہیچ
توجہ نہ دی۔ مَتَاعٌ، اکثر مفسرینو وٹیلی دی چہ متاع ہفتہ
خیزونہ دی چہ لہرہ نفع و باندے حاصل شہرہ او بیا فنا شہرہ عکرمہ
وٹیلی دی لکہ تیر، کاسہ، کتوی وغیرہ او حسن بصری وٹیلی دی

لَتَجِبَنَّ فِي أَمْوَإِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ قَدْ

خاٹھا از میبست بہ او کریشی یہ تاسو بانگ بہ مالو نو ستاسو کتب او نفسونو ستاسو کتب

وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

او خاٹھا یہ واورئ تاسو د هغه کسانو نه چه ورکړے شویدے ورته کتاب

مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنْ الَّذِينَ

مخکب ستاسو نه او د هغه کسانو نه

اَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا

چه شرک ټپے کریدے بده دینا دیره او که صبر اوکړو تاسو

وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝۱۸۶

او خان مونچ کړو د گناه نه نوبیقنا دا د پخو (او د ضروری) کارونو نه دے۔

چه لکه شنه بوټی، گوډی د وړو جنیکو د لوبو کالی او حاصل ټپے نه وی پشان د سراب - زمحشری وټیلی دی چه متاع هغه سامان دے چه یو مشتری ټپے په د هوکے سره سودا اوکړی روستو ورته د هغه فساد ردی والے معلوم شی۔

الْفُرُورِ، دا مصدر دے په معنی د د هوکے کیدلو سره اوجمع هم کیدیشی چه مفرد ټپے غار (د هوکے ورکوونکے) دے۔ نو په دیکس اشاره ده چه منافع د دنیا دیر خلق دا س د هوکے کړیدی چه آخرت ټپے هیر کړیدے یا د آخرت نه منکر شوی دی نو هغوی د کامل مؤمنانو په ضد کس دی د هغوی د پاره د هغوی مناسب عقوبت دے۔

۱۸۶ :- ربط :- په دے آیت کس هم تسلی ده ایمان والو ته روستو د تسلی وړکولو نه په مصیبتونو د احدا باندے یعنی د دینه روستو په راتلونکی زمانه کس په هم تاسو د دشمنانو د دین د طرف نه مصائب راجی خوبه کوڅ - دارنگ د دینه وړاندے د مشرکانو او کتابیا نو قباحتنو ذکر کړل نو اوس د هغوی د طرف نه د نورو ابتلاءاتو ذکر دے۔

کَتُبُکُونُ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ، ابتلاء، دے بلاء نہ دے دے یہ اصل کنس حال او حقیقت معلومولو کہ وٹیلے شی او دا معلومیدی کہ یہ مصائبو سرہ او کہہ انعاماتو سرہ دے دے وچ نہ دے بلاء اطلاق پہ دواہو کیدیشی لیکن اکثر ابتلاء پہ مصائبو راتلو سرہ وی دلتہ پہ مالونو کنس ابتلاء عامہ دہ کہہ پہ تکالیف شرعیہ سرہ وی لکہ زکوٰۃ انفاق فی سبیل اللہ یا تکالیف کونیہ قحط، اوہلاکت دے مالونو پہ نور و حوادثو سرہ دارنگ پہ نفسونو کنس ابتلاء ہم عامہ دہ کہہ پہ تکالیف شرعیہ سرہ وی شہادت یا زحی کیدل پہ جہاد کنس موتخ کول یا تکالیف کونیہ مرضونہ، غمونہ راتل دارنگ پہ سورہ بقرہ کنس تیرشوییدی۔

وَلْتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ، پہ دیکنس ابتلاء روحانی ذکر کوی روستو دے ابتلاء مالی او بدی نہ، اُوتُوا الْكِتَابَ، نہ مراد یہود او نصاری دی لیکن پہ دے صفت ذکر کولو کنس اشارہ دہ دیر قباحت دے دوی تہ چہ دوی سرہ دے علم دے کتاب نہ داسے گناہونہ کوی۔ او مِن قَبْلِكُمْ، کنس زیات تاکید تہ اشارہ دہ چہ زاہد عالمان دی یادائی دے دے دے پارہ دواہو چہ دے او تو کتاب اطلاق پہ قرآن والو باندے ہم کیدی نو دا قید احترازی ئے اولولو، وَلْتَسْمَعُنَّ، کنس ہم اشارہ دہ چہ دوی دغہ اذی پہ اعلان سرہ کوی تردے پورے چہ تاسو تہ ئے آوری۔

وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا، عوام مشرکین عرب او عجم مراد دی۔ اذی کثیرا، اذی عام پہ ہغہ تکلیفونو باندے اطلاق کیدی چہ دے تہ صادریدی دالفظ شامل دے دے دوی شرکیہ اقوالو تہ او طعن کول پہ نبی او پہ قرآن او سب او شتم کول او صحابہ کرامو تہ او پہ شعرونو او تثرونو سرہ دے ہغوییدی بیانول او نور بہتانو تہ وٹیل پہ ہغوی باندے چہ دے پہ آوریڈلو سرہ دے مؤمنانو لہو نو تہ تکلیف رسیدی۔

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ

او کوم وخت چه واخستو الله تعالى پوخ لوظ د هغه کسانو نه

أَوْتُوا الْكِتَابَ لَنُبَيِّنَنَّ لَهُمْ

چه ودرکړې شوید ې هغوی ته کتاب خایجا بیان (تشریح) په کوی دد خلقوته

وَلَا تَكْتُمُونَ فَتَبَيَّنَ لَهُمْ وَرَأَى

او ته به پتوی دے لږه نو او غور شوو هغوی دوستو

ظُهُورَهُمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ شَتًّا

د شاکانو خپلونه او واخستو هغوی په هغه سره عوض

وَأَن تَصِيرُوا تَتَّقُوا، یعنی چه په دغه اذی باند ې صبر او کړی او سره د دے په دین باند ې کلک پاتې شئ. وَتَتَّقُوا، کوم کارونه او اخلاق چه مناسب نه دی د شان د مؤمن داعی مجاهد سره د هغه نه ځان بچ ساتئ.

فَأَنَّ ذَلِكَ، دا اشاره ده مجموعه صبر او تقوی ته مفرد ې د دے وجه نه ذکر کړو چه د دواړو خصلتونو جمع کول فائدا وړکوي مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ، عَزْم، مصدر دے په معنی د پوخ قصد کولو اودا مصدر په معنی د مفعول دے. اضافت د صفت د موصوف ته الْأُمُورِ الْمُعَزَّوْ مَاتَ عَلَيْهَا هغه کارونه چه پوخ قصد او کړی د هغه هر یو عاقل شخص. یا هغه کارونه چه الله تعالى پوره واجب کړیدی په بندګانو خپلو باند ې. ابو حیان وئیلی دی چه ډیر پاڅه او بناشته کارونه. صاحب اللباب وئیلی دی چه د حق او د خیر د کارونو نه. بعض مفسرینو وئیلی دی چه دا منسوخ دے په آیت د قتال سره لیکن صحیح قول دا دے چه دا بناشته اخلاق د مدارات د دعوت د پاره دی منسوخ نه دی.

قِيلَٰ فَبَيِّنْ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٤﴾

لہ (دنیاء) نو بد دے ہغہ چہ دوی اخلی ۔

۱۸۴۔ یہ دے آیت کیں ددوی دریم قباحت ذکر کوی چہ ہغہ حق پتول او عہد ماتول دی او یہ ہغے باندے زجر ورکوی او د مخکن آیت سرہ ربط دادے چہ مخکن ددوی د طرف نہ اذیت ذکر کرے شو دلہ دہغہ اذیت مثال ذکر کوی چہ ہغہ صدق د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم ددوی یہ کتاب کیں ذکر و د ہغے پتول دی ددے وجہ نہ یہ طریقہ د عطف سرہ ذکر کریدے۔

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ، لِفَظِ دَاوُتَ الْكِتَابِ، ذَرِيَّاتِ تَقْبِيحِ دِيَارِهِ دے چہ کتاب و سرہ شتہ دے او بیہم حق پتوی۔ او د ميثاق ددوی یہ دغہ کتاب کیں موجود دے کوم چہ دوی لہ ورکے شویدے۔

لَتَبَيِّنَنَّ لَهُ لِّلنَّاسِ، ؕ، ضمیر راجع دے کتاب تہ۔ تبیان نہ مراد تشریح دہغے د عقید و او د احکامودہ چہ یہ ہغے کیں د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم د نبوت ذکر ہم دے۔

وَلَا تَكْتُمُونَهُ، دَا عطف دے یہ لتبیننہ باندے او تاکید یہ نون سرہ پکین حکمہ نشتہ دے چہ دا منفی دے یا اکتفاء شویدہ یہ مخکن نون موکدہ سرہ او بعض مفسرینو و ثیلی دی چہ دا جملہ د حال یہ خائے کیں دہ۔

سوال :- امر د تبیان خو مستلزم دے نہی د کتمان لہ نو دایے ولے ذکر کرو؟

جواب :- تبیان نہ مراد تشریح دہغہ آیا تو نو دہ چہ یہ دغہ کتاب کیں دی او کتمان نہ مراد تاویلات فاسدہ او شبہات باطلہ دی او دا منافی دی د تبیان سرہ۔

فَلْيَبَيِّنْهُ وَرَأَىٰ جُلُودَهُمُ، ؕ، ضمیر راجع دے کتاب تہ یا ميثاق تہ او نبذ روستو د شاکانو نہ اشارہ دہ چہ دوی ہغے تہ

ہیخ اعتبار نہ ورکوی اونہ ورتہ التفات کوی لکہ چہ یوخیز شاتہ
وی نظر ورباندے نہ لگیروی۔

وَاشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا۔ نبد، یوقباح دے او اشتراء
د دنیا د هغه تہ زیات قباح دے ٹککہ چہ یہ دیکیں غورہ کول
د دنیا دی یہ آخرت باندے۔ ثَمَنًا قَلِيلًا، ٲولو مالونو او جاہ
و مرتبہ د دنیا تہ وٹیلے شی۔

فَبَشِّرْ مَا يَشْتَرُونَ، وجہ د ناکارہ والی دا دہ چہ دا سبب د عذاب
الیم دے۔

فائدہ ۱۔ آوسی یہ اشارات کنس لیکلی دی چہ او توا الکتاب مطلق
علماء تہ اشارہ دہ او تفسیر فتح البیان کنس لیکلی دی ہرچا تہ چہ
اللہ تعالیٰ ورکھے وی علم د یو کتاب کہ ہر یو کتاب (اللہ) وی
مراد دے۔ او علماء د دے ملت اسلامیہ ہم اہل کتاب دی۔
رازی وٹیلی دی چہ ظاہر د دے آیت اگرچہ خاص دے یہود و
اونصاری پورے لیکن بعید نہ دہ چہ مسلمانا نو تہ ہم شامل
شی ٹککہ چہ ہغوی اہل قرآن دی او قرآن د ٲولو کتابونو تہ
اشرق دے۔ قرطبی وٹیلی دی چہ دا خبر عام دے دوی تہ او
نورور مسلمانا نو تہ حسن او قتادہ وٹیلی دی دا آیت د ہر ہغہ
چا یہ بارہ کنس دے چہ علم یوخیز د کتاب (اللہ) ورکھے شوے
وی نوخوک چہ علم لری نو ہغہ د بیان کپی او خان د بیج کپی د
ٲتولو د علم نہ ٹککہ چہ دا ہلاکت دے۔ او محمد بن کعب
وٹیلی دی حلال تہ دی عالم لرہ چہ چپ شی پہ خیل علم
باندے او حلال نہ دی جاہل لرہ چہ پت شی پہ خیل جہل
باندے ٹککہ چہ اللہ تعالیٰ د علماء د یہ بارہ کنس دا آیت نازل کپی
دے او جاہلانا نو تہ یے امر کریدے فَاسْتَمُوا أَهْلَ الذِّكْرِ
إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ۔

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ وٹیلی دی چہ کہ چرے نہ وے دا
عہد چہ اللہ تعالیٰ د اہل کتابو نہ اخستلے دے نو ماہ تاسو
تہ ہیخ حدیث نہ وے بیان کپیے نو بیا یے دا آیت اولوستلو۔

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ

کسان مہ کوہ پہ ہفہ کسانو چہ خوشحالیری

بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا

پہ ہفہ کارچہ کوی رحق پتول (او غواری چہ صفت او کریشی د دوی

بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّ لَهُمْ

پہ ہفہ کارچہ دوی نہ دے کرے نوکسان مہ کوہ پہ دوی باندے

بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ

پہ بچ کید لو سرہ د عذاب نہ او دپارہ د دوی

عَذَابٍ أَلِيمٌ ۱۸۸

عذاب درد ناک دے ۔

او ابن جریر نقل کرید چکعب احبار رضی اللہ عنہ او ثیل چہ دا آیت
ستا سو دپارہ نہ دے (اے مؤمنانو) نو عبد اللہ بن مسعود
رضی اللہ عنہ ورثہ غصہ شو۔

۱۸۸۔ پہ دے آیت کتب کتابیانو تہ بل زجر ورکوی او دایذاء
ورکولو بل مٹان دے چہ ہفہ ابن جریر د سعید بن جبیر نہ
روایت کریدے چہ دوی بہ صفت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
(چہ د دوی پہ کتاب کتب ذکر و و پتولو او پہ دے باندے
خوشحالی کولہ او تمنا بہ جے کولہ چہ زمونہ تعریف د او کریشی
چہ دوی د ابراہیم علیہ السلام تا بعد اردی۔ او پہ دے قول
سرہ د ما قبل آیت سرہ دا ترے شویدے او مراد پہ الذین
سرہ پہ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا کتب ہفہ کسان
دی چہ د هغوی تہ میثاق اخستلے شوے و او پہ مخکین آیت
کتب ذکر و نو اسم ظاہرے پہ خائے د ضمیر کتب ذکر کریدے
او تائید د دے حدیث د بخاری او مسلم دے چہ مروان
ابورافع تہ او ثیل لار شہ ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ اوایہ

کہ یو شخص زموږ نه چہ خوشحالی کوی پہ هغه څیز چہ ورکړے
شوی نو دۀ تر په قراوت د او توا او خوشوی چہ د هغه تعریف
او کړے شی په هغه کار سره چہ کړے نه وی نو بیا خو په موږ
ټولو باندے به عذاب وی ریعنی داسے خوئی په هر یو شخص
کښ شته دے) نوابین عباس رضی الله عنہما جواب ورکړو
چہ ستاسو د دے آیت سره څه کار دے دا خو د اهل کتابو په
بارہ کښ نازل شویدے او وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الْبَنِي إِسْرٰءِیْلَ
أَوْثُوا الْكِتَابَ دواړه آیتونه ئے اولوستل او ورپسے ئے او وئیل
چہ مراد دلته د او توا نه پټول د صفت د نبی صلی الله
علیه وسلم دے - نو د دینہ ثابتہ شوه چہ دا آیت د مخکښ
آیت سره تړلے شوی دے - او بِمَا أَوْثُوا نه مراد حق
پټول او نور کنا هونه دی - یعنی دلته اتیان په معنی د فعل
(کولو) دے - او يَفْزَحُونَ نه مراد فرح د ا عجاب او د
تکبر ده -

وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا، هغه چہ نه دے کړے
هغه حق پرستی او اطاعت د رسول دے او دارنگ اتباع د ملت
ابراهمیه ده او بعض مفسرینو وئیلی دی چہ داخل دی په دے
کښ هغه څوک چہ کار د نیکی او کړی او په هغه باندے ریا او تکبر
کول ئے مقصد وی او خواږی دا چہ نور خلق د ده ستائنه او کړی
په دیندارۍ او تقوی سره - او داسے خلق خو په دے زمانه
کښ ډیر دی -

فَلَا تُحْسِبْنَهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ، زجاج وئیلی دی چہ
کله چہ قصه او پرده شی او مخکښ کلام لیکړے پاتے وی نو هغه
فعل واپس لاگر ځولے شی د تاکید د پاره نو دلته فلا تحسبن د
مخکښ لا تحسبن احاده ده او بمفازة دویم مفعول دے د هغه
د پاره مفازة مصدر میخی یا اسم مکان دے بچ کیدل یا ځائے د
بچ کیدلو ته وئیلے شی او بآء، د ملاپسه د پاره ده یعنی متلبسین
بمفازة او فراء وئیلی دی چہ مفازة په معنی د بعید من العذاب

وَرَبُّهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط

او خاص اللہ تعالیٰ لہرہ بادشاہی دے آسمانوں اور زمین کے دے ،

وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۱۸۹

او اللہ تعالیٰ پہ ہر چیز باندے قدرت والا دے ۔

سورہ دے ۔

وَلَهُمْ عِلَّاۤءُ اِلٰہِ اِلٰہِمْ ، دا تاکید دے دے ماقبل جملے دے پیارہ ۔
 ۱۸۹ :- خلاصہ :- دے آیت نہ تر آخر دے سورت پورے
 دریم باب دے پہ دیکھیں خور مضامین دے سورت واپس
 ذکر کوی توحید پہ ۱۸۹ ، کہیں اور رسالت پہ ۱۹۰ او جہاد پہ
 ۱۹۱ کہیں او اشارہ انفاق لکھ پہ ۱۹۲ کہیں ۔ اولس صفتوں پہ
 ذکر کوی دے صالحینو ، اولو الالباب ، ذکر لسانی ، عبادت پہ
 جوارحو سورہ فکر پہ تہہ سورہ ، اولوستل دے خور و دعا گانو ۔
 اور پنے صفتوں پہ ۱۹۳ کہیں او صفات دے صالحینو دے کتابیا نو
 او آخری آیت متعلق دے دے بول سورت سورہ ۔

تفسیر

پہ دے آیت کہیں علت دے دے دے پیارہ چہ ۔ فَلَا تَحْسِبْنَهُمْ
 بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ، یعنی ہر خیز بادشاہی
 دے ہر دے پیارہ خاص دے او دا خلق دے ہر رعیت دی دا رنگ پہ
 ہر خیز باندے ہر قادر دے ۔ نو دے ذات دے عذاب نہ
 پہ دوی خہ رنگہ بچ شی (الباب)
 او پہ دے آیت کہیں توحید دے تصرف او دے قدرت کلی دے اللہ
 تعالیٰ ذکر دے ۔

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

بِیقینا پہ پیدائش د آسمانون او د زمکہ کن

وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

او تلو راتلو د شب او د ورځ کن

لَا يَتْلُو لَوْلَى الْآلِبَابِ ۝۱۹۰

دیر دلیونه دی صفا عقل والو لره .

۱۹۰ :- هر کله چه مخکنس آیت کن دعوی د توحید ذکر شوه نو د هغه د اثبات د پاره دلیل عقلی ذکر کوی .

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَا يَتْلُو لَوْلَى الْآلِبَابِ ، تفسیر د اول چه خبر د اِن د دے په سورة البقرة ۱۹۰ کن او تفسیر د اولی الالباب په دے سورت کن تیر شویدے .

سوال :- دلته څلور امور ذکر کړیدی او په سورة البقرة ۱۹۰ کن لس څیزونه ذکر کړیدی د دے وجه څه ده ؟

جواب :- هلته لقوم یعقلون ذکر و وچه هغه عام خلق دی نو د هغوی د پوه د پاره تفصیل پکار دے او دلته اولی الالباب ذکر دی چه دا خاص مسلمانان دی نو د دوی د پوه د پاره اختصار کافی دے .

فائدة :- ابو حبان او سیوطی او ابن کثیر د عائشه رضی الله عنها روایت ذکر کړیدے چه نبی صلی الله علیه وسلم یو شپه عبادت کو او ژړای کوله بیایے او فرمائیل چه زه به ولے نه ژاړم او حال دا چه الله تعالی تن شپه دا آیاتونه نازل کړیدی ران فی خلق السموت (الآیات) بیایے او فرمائیل هلاکت دے هغه چا لره چه د لوی او فکر پکس نه کوی - او بل روایت کن دی چه هلاکت دے هغه چا لره چه شوخند کوی په مینځ د دواړو جامدو کن په دے آیتونو سره او فکر

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا

دوی داسے خلق دی چہ یادوی . اللہ تعالیٰ پہ ولاہے

وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

اد پہ نائے اد پہ دود خیالو باندے

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ

اد فکر کوی پہ پیدائش

السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا

د آسمانوں او د زمکہ کنس (وفاقی دوی) اے ربہ زمونو نہ دی

خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَنَكَ

پیدا کوی تا دا بے فائدے ، پاکي دہ تالہ

فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ①۹۱

نوح کرے مونو د عذاب د اور نہ .

پکس نہ کوی - اودا رنگ بخاری مسلم حدیث د ابن عباس رضی اللہ عنہما ذکر کریدے چہ پہ ہیفے کنس راغلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د شپے د خوب نہ بیدار شو او آسمان طرف تہ یے اوکتل نو دا آیاتونہ یے اولوستل بیائے یوولس رکعتہ مونج اوکرو نو پدا روایت کنس د لس آیاتونو د خاتمے د سورہ آل عمران ذکر دے اوہل روایت کنس د آخر د سورہ آل عمران تراختتام پورے ذکر دے نو دے آیت نہ تر آخر پورے یوولس آیاتونہ دی نو کوم روایت کنس چہ د لس ذکر راغلے دے نو مراد د ہیفے دادے چہ د ان فی خلق السموات آیت نہ روستویے لس آیاتونہ اولوستل -

۱۹۱ :- پہ دیکس درے صفات صراحتاً ذکر کوی ذکر د ژبے ،

فکر کول، دعا کول او تخلص و صفت چہ عبادت د جوار حو ک هغه
پہ درے حال تو کنس ذکر کریں۔

الذین یذکرون الله قیماً و قعوداً و علی جثو بهم، غوره
دادہ چہ داصفت دے د اولی الالباب۔ او پہ دے ذکر کنس
دوہ اقوال دی اول قول د ابن مسعود او د علی او ابن عباس
رضی اللہ عنہما اونخی او قتادہ نہ ہم نقل دے۔ چہ دا پہ
موضح کنس دے چہ پہ ولاہے کول دی او چہ طاقت ہے تہ کیبری
نو پہ ناستہ او چہ پہ ناستہ نشی کولے نو پہ دہ لکولوسرہ او داسے
پہ حدیث د عمران بن حصین کنس وارد دے پہ روایت د بخاری سرہ
او تائید دے آیت د سورۃ النساء دے۔ او دویم قول د اکثر
مفسرینو دے چہ مراد د دینہ دوام د ذکر د اللہ تعالیٰ دے پہ ہر
حال کنس چہ پہ هغه کنس انسان وی او انسان دے درے حال تو نو
نہ خالی نہ وی او مراد ذکر د ژبے دے سرہ د حضور د زہ
نہ آلوسی و ثیلی دی چہ اجماع د اہل علم دہ چہ ثواب د هغه
چہ نشتہ چہ ذاکروی پہ ژبہ او غافل وی زہ د هغه او پدے
ذکر کنس حمد تسبیح تہلیل تکبیر وغیرہ اذکار داخل دی او د
ابن جریر نہ نقل دی چہ قراءت د قرآن ہم ذکر دے۔
بیا بناء پہ اول قول باندے قیام ہے مخکنس ذکر کریں چہ
اصل حال د موضح قیام دے بیا چہ د قیام طاقت نہ وی نو پہ
ناستہ سرہ دے بیا چہ ناستہ نشی کولے نو پہ اہخ سرہ دے
نو پہ هغه کنس انتقال دے د اعلیٰ نہ ادنیٰ تہ۔ او بنا پہ دویم
قول باندے ذکر د حال د قیام دیر آسان دے بیا پہ حال د
کینا ستلو انسان اکثر پہ خہ شغل کنس اختہ وی نو ذکر و باندے
لبرگران وی بیا پہ حال د اضطجاع کنس خوانسان اکثر آرام
کوی او پہ حال د آرام کنس ذکر کول دیرگران وی یا دا چہ
د قیام زمانہ لبرہ وی بیا زمانہ د کینا ستلو د قیام نہ دیرہ
وی بیا زمانہ د اضطجاع خوشیہ دہ او هغه د ہولو نہ او پدے

سوال :- یہ سورہ یونس مٹا کب دے ترتیب پہ عکس سرہ
دے دے ہفے حۃ وجہ دہ ؟

جواب :- ہلتہ د تا شکرہ یا مشرک دعا ذکر دہ ہفہ پہ د پیر
مصیبت کب مجبوراً اللہ تعالیٰ تہ آواز کوی او مجبوری د
د دے د حالت نہ شروع کیڈی بیا لہرہ مجبوری د ناستہ کب
وی بیا یہ حال د ولایہ کب وی۔

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، دا عطف دے پہ
یذکرون باندے او دا عبادت قلبیہ دے۔ دایہ ذکر نہ
روستو راہلو اشارہ دہ چہ عقل او ہدایت پہ نور د
ذکر سرہ حاصلیدی دقہ وجہ دہ چہ عام سائنس دانان چہ پہ
عقل سرہ فکر چلوی لیکن نور د ذکر ورسرہ نہ وی نو گمراہ
شی۔ فکر اول راہول ذرہ دی پہ یو خیز کب (قسطی) خلق
معنی مصدری مراد دہ او مصدر مضاف دے مفعول تہ

یعنی فکر کوی پہ ہیئات اوصفات دے مخلوق تو کب۔ یا پہ
معنی د مخلوق دے او اضافت پہ معنی د فی دے یا اضافت
بیانیہ دے۔ مقصد دادے چہ فکر کوی پہ عجائب تو د مخلوق د
اللہ تعالیٰ کب او د ہفے پہ حکمتون او لطائف ورازونو کب او د
ہفے تہ دلیل نیسی پہ وجود د پیدا کوونکی او پہ توحید د ہفہ
باندے او د ہفہ پہ علم او قدرت او نور و صفتونو د کمال
باندے او طریقہ د تفکر د اللہ تعالیٰ پہ مختلفو آیا تونو
کب ذکر کریدہ لکہ پہ سورہ ق د مٹ نہ تر مٹ پورے او
پہ سورہ ملک مٹ مٹ او سورہ نباء مٹ نہ تر مٹ پورے
او نازعات د مٹ نہ تر مٹ پورے۔ او سورہ غاشیہ مٹ مٹ
مٹ او سورہ انبیاء د مٹ نہ تر مٹ پورے۔ دارنگ نور ہم دیر
آیاتونہ دی او تحایونہ د فکرے ذکر کریدی اول خلق د آسمانونو
اوزمکے لکہ دا آیت۔ دویم خیل نفسونہ لکہ سورہ روم مٹ آیت۔
دریم آیاتونہ د قرآن کریم لکہ سورہ البقرہ مٹ سورہ نحل
مٹ۔ خلورم حال د نبی صلی اللہ علیہ وسلم لکہ پہ سورہ

اعراف ۱۸۲۔ پنجم پہ مثالونو د قرآن کریم لکھ سورہ حشر ۲۱۔
شپږم پہ عقلی دلیلونو کښ لکھ سورہ رعد ۳۔ اووم پہ
عنمل د نحل (تورہ پڄی) لکھ سورہ نحل ۶۹۔
سوال :- په ان فی خلق السموات والارض واختلاف الليل
والنهار کښ څلور اشیاء ذکر کړے دی او دلته دوه
ذکر کړیدی ؟

جواب :- اختلاف د شپې او ورځې د هغه حالاتو ته دی چه تابع
دی د احوالو د آسمانونو او زمکو او اشاره ده چه په بعضو
آیاتونو کښ تفکر کولو سره هم انسان زر صحیح مقصد ته
رسیدلے شی ۔

قائده ۷ :- فی خلق السموات آه کښ اشاره ده چه
تفکر په ذات د الله تعالی کښ منع دے ځکه چه قاسمی د ابن
ابی حاتم نه او آلوسی د عمرو بن مرة روایت او د ابن
عمر او ابن عباس رضی الله عنهما نه روایات نقل کړیدی
چه فکر په نعمتونو او په مخلوق د الله کښ کوږی ۔ او په ذات د
الله تعالی کښ فکر مه کوږی قاسمی وئیلی دی چه د دے د پاره ډیر
شواهد شته دے ۔ او دارنگ فکر په ذات الهیه کښ اکثر
وسوسته رسیدل کوی او د هغه نه تعوذ غوښتل پکار دی ۔

قائده ۸ :- په باره د عبادت د تفکر او اهمیت د دے کښ
ډیر اقوال د سلف صالحینو قرطبی او ابن کثیر نقل کړیدی
اگر چه په هغه کښ حدیث مرفوع صحیح متصل معلوم نه
دے لیکن د قرآن کریم په ډیرو تصویصو سره چه په هغه
کښ امر یا ترغیب د تفکر ذکر دے او په اقوالو د سلفو سره
هم اکتفاء کیدیشی ۔ ځینی د هغه اقوالو نه دا دی ۔

ع حسن بصری د ډیر و صحابه کرامو نه نقل کړیدی چه هغوی
وئیلی دی رنډا د ایمان فکر کول دی ۔

ع ۲ د عمر بن عبد العزیز نه روایت دے چه کلام په ذکر د
الله تعالی سره ښه کار دے او فکر په نعمتونو د الله تعالی کښ

افضل عبادت دے۔

عَدَّ حَسَنَ بَصَرِي تَه رَوَايَت دے چہ تفکر دے یوساعت غورہ دے دَقِیَّام دے یوے شپے تہ۔

عَدَّ اَوْ قَرَطَبِي بَغِير دَسْتَدَنہ ذکر کریدی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرما شیلی دی چہ فکر دے یوساعت غورہ دے دَعِبَادَت دے یو کال تہ۔

عَدَّ قَرَطَبِي دَا بِنِ عَرَبِي تَه نَقْل کریدی چہ یہ مَذْهَب دَصُوفِيہ کَبِس فِکْر اَفْضَل دے دَصَلَوۃ تہ اُو یہ نَزِدَ فِقْهًا وَ صَلَوۃ اَفْضَل دے تَفْکَر تہ۔

عَدَّ اِبْنِ عَطِيَّہ وَ شِلِي دی چہ غورہ دَا مَوْرُو تہ دَرْمِیَانہ وی رِیْعَنِي صَلَوۃ اَوْ فِکْر دَوَارہ لکھ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے شپے پَاخِید لو اول تے نَظَر اَو کَرُو اَسْمَان تہ اَو بِسَا تے مَوْنَحْ اَو کَرُو دَقْرَآءَت دَکْتَاب اَو دَمَعَان دَسُنَت دَرَسُول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ہنہ چالہ چہ فہم دے لری دا اَفْضَل کَار دے اوردے کریدی ہے یہ بعض صوفیہ باندے چہ فکر تہ داسے عبادت وائی چہ مَوْنَحْ تہ کوی اَو کلہ بے اودسہ مَوْنَحُونہ کوی (اودا خوا الحاد فی سبیل اللہ دے)

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا ، دَا جَمْلہ حَال دے یہ تَقْدِیر دے یَقُولُون سِرہ۔ یا جَمْلہ مَسْتَانِفہ دہ یہ ذِکْر دے نَتِیجے دے تَفْکَر سِرہ اَو ہنہ خَلُور نَتِیجے دی یہ تَرْتِیب سِرہ اَلْوَسٰی ذِکْر کریدی یعنی ہر کلہ چہ دوی فکر اَو کَرُو یہ مَخْلُوقَاتُو دَا اللہ تعالیٰ کَبِس نُو پُوہہ شُو چہ دے مَخْلُوقَاتُو دَپَارہ پِیدَا کوونکے شتہ نُو دوی اَو شِل دے ربنا اَو ہر کلہ چہ دوی پُوہہ شُو چہ یہ دے مَخْلُوقَاتُو کَبِس دَا اللہ تعالیٰ بے شَمَارہ حَکْمَتُونہ دی نُو دوی اَو شِل مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا۔ ہذا اِشَارہ دہ مَخْلُوق تہ بَاطِل عِیْث اویے فَاثِدے تہ وَثِیلے شے یا ہنہ چہ فَاثِدہ پکبیں مَقْصُود تہ وی اَو ہر کلہ چہ لویہ فَاثِدہ اَو حَکْمَت پکبیں تَوْحِید دَا اللہ تعالیٰ دے یہ طَرِیقہ دے پَاکُوَالی سِرہ دے مَشَابِہَت دے مَخْلُوق تہ نُو رِیْسے اَو شِل

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلُ النَّارَ

اے ربہ زمونہ یقیناً شوک چہ داخل کرے تہ اور تہ

فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ

نو یقیناً او شرموڑ تاہقہ لہ او نیستہ ظالمانو لہ

مِنْ أَنْصَارٍ (۱۹۷)

ہیخ مددکاران -

سُبْحَانَكَ ، ہر گلہ چہ معلومہ شوہ چہ عالم باطل نہ دے او
اللہ تعالیٰ دے باطل جوہر لو نہ پاک دے نو خلق پہ دے عقیقہ
کس مختلف دی صحیح اعتقاد والا او باطل اعتقاد والا
دے دواہر دے لو پہ جزا کس ضرور فرق دے نو سوال کیڑی
دے اللہ تعالیٰ نہ چہ مونہ پہ صحیح اعتقاد سرہ دے اور نہ بیچ
اوسانے دے دے دے نہ یے قاء ذکر کرہ -

فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ، نو مراد دے دینہ طلب دے توفیق دے ہغہ
اعتقاد دے چہ سبب دے دے بیچ کید لو دے اور نہ -

۱۹۷ :- دا دویمہ دے روسو دے طلب دے توفیق دے توحید نہ -
پہ دے سرہ طلب کوی چہ بیچ شی دے شرک نہ او دا پہ طریقہ
دے دے دے دے عذاب النار دے دے دے نہ حرف عطف یے
نہ دے ذکر کرے -

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلُ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ، اخزاء ، نہ
مراد اہلاک دے یا سخت شرمندہ کول او سخت ذلیل کول
دی او اخزاء پہ دے معنی سرہ خاص دے پہ کافر او پورے
او دا قول دے سعید او ثوری او قتادہ نہ روایت دے - نو
معلومہ شوہ چہ مراد دے ادخال دے اور نہ خلود فی النار دے -
او مقصود پہ دے دے کس پہ طریقہ دے ذکر دے سبب او مراد
تریزہ سبب دے یعنی مونہ دے شرک نہ بیچ اوسانے چہ
سبب دے سخت شرمندگی دے -

رَبَّنَا اِنَّكَ سَمِيعٌ مُّتَدِيٌّ

اے ربه زمونږ يقيناً مونږ داوريدلو يو آواز كودنك

يَسَادِي لِلْاِيْمَانِ اَنْ اِمْنُوْا

چه آواز كوي ايمان ته چه ايمان داورئ

بِرَبِّكُمْ فَاَمَّا مَنَاقِبُ رَبَّنَا

په رب خپل نو ايمان داورو مونږ اے ربه زمونږ

فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا

نواډ مخښه مونږ ته گناهونه زمونږ او لرې كړه زمونږ نه

سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقُّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ۱۹۳

بدئ زمونږ او مرگ دامله په مونږ په ملگرتيا د نيكانو كښ -

وَمَا لِلظَّالِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ، په نفى د نصرت كښ نفى د شفاعت او نفى د ولايت داخل دے او دا دليل دے چه مراد د دينه كافران او مشركان دى -

۱۹۳: دادریمه دعا ده روستو د عقیدے د توحید او د بیج کیدلو د شرک ته ایمان په رسول او قرآن باندے ذکر کوی او هغه وسیله گرځوی د پاره د مغفرت د گناهونو مخکښ دواړه دعا گانے بناء دی په تفکر کولو سره په عقلی دلیلو نو کښ او دا دواړه دعا گانے بناء دی په تأمل کولو په سمعی (نقلی) دلیلو نو کښ - او تکرار د لفظ رَبَّنَا دلالت کوی په دیر عجزی او دیر توجه کول الله تعالی ته -

رَبَّنَا اِنَّكَ سَمِيعٌ مُّتَدِيٌّ، سمع چه کله متعدی شی هغه خیز ته چه مسموع وی نویو مفعول خواړی او هر کله چه متعدی شی ذات ته چه سماع یی ته کیږی نور روستو داسے جمله چه دلالت کوی په سمع باندے یا به حال وی یا به دویم مفعول وی دلته هغه لفظ د یَسَادِي لِلْاِيْمَانِ، مراد د

مُنَادِي، نہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے یہ قول کہ
ابن مسعود رضی اللہ عنہ او ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیرہ
کنیں او یہ نیز کہ محمد بن کعب او قتادہ مراد دینہ قرآن
کریم دے۔

مُنَادِيَا، کنیں تنوین دلالت کوی پہ تعظیم د نشان دھغہ باندے
او پہ لفظ د منادی کنیں زیات تاکید دے یہ دعوت کنیں حکم
چہ دال لفظ عام دے لرے او نیز دے تلوو تہ شامل دے۔
یُنَادِي روستو مُنَادِيَا نہ ہم دلالت کوی پہ تاکید د دعوت
باندے پہ سبب د اجمال روستو د تفصیل نہ یا تخصیص
روستو د تعمیم نہ۔

لِلْاِيْمَانِ، د نداء نہ روستو کلہ لام استعمالیڑی چہ
دلالت کوی پہ خصوصیت باندے او کلہ الی ذکر کیڑی چہ
دلالت کوی پہ انتہاء باندے دلتہ خصوصیت مراد دو د
دے وجہ نہ لام ئے ذکر کیڑی دے۔

اَنْ اٰمِنُوْا بِرَبِّكُمْ قَامِنًا، اَنْ، تفسیر یہ دے بیان دے د
یُنَادِي۔ یا باء، پتہ دہ او متعلق دہ پہ یُنَادِي پورے۔
قَامِنًا عطف دے پہ سمعنا باندے یعنی دسمع سرہ پیوست
مونہ ایمان قبول کرو۔

رَبَّنَا فَاعْفُوْا كُنَّا ذُنُوْبًا، فاء، تفریع دہ پہ ایمان او پہ
ربوبیت باندے دلالت کوی چہ دغہ ایمان وسیلہ دہ
دیارہ دے دُعَاء کولو۔ ذُنُوْب، نہ مراد غت گناہونہ دی۔
ذُنُوْب، اخستلے شویدے د ذنب نہ لکے تہ وئیلے شی یعنی
هغہ گناہ چہ پہ هغے پسے عقوبت پشان د لکے انختلے وی نہ
هغہ کبیرہ وی۔

وَكَيْفَ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا، مراد سیئات نہ صغائر گناہونہ دی
ماخوذ دے د سوء نفس نہ قبیح کار تہ وئیلے شی چہ بد
گنہ لے کیڑی۔

غفران او تکفیر کنیں اول فرق دادے چہ غفران اکثر

رَبَّنَا وَاتِّسْنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ

اے ربہ زموئو را کرے مونو ته هغه چه تا وعدة کریدہ مونو سرہ یہ

رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ط

ژبه د رسولانو ستا او مه شرموے مونو یہ ورخ د قیامت .

إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَاتِ ۝۱۹۴

یقیناً ته خلاف نه کوے د وعدے نه .

استعمالیہی یہ فعل د الله تعالیٰ کیں او تکفیر اکثر د بندہ
یہ فعل کیں استعمالیہی - لکه کفارہ د قسم او د ظہار
وغیرہ ورکول نو معلومہ شوہ چه دویم لفظ افضل دے
د اول نه نو اول لفظ مناسب دے د غتو گناہونو سرہ -
او دویم د ورو گناہونو سرہ - دویم فرق دا دے چه
تکفیر کیں معنی د پیتولو دہ نو غتو گناہ سرہ پیتول او
پردہ اچول مناسب دی او د ورو کی سرہ زائل کول مناسب
لری -

وَتَوْفِقْنَا مَعَ الْآبِرَارِ ، دا جمع د بار یا د بردہ هغه خوک
چه نیک کاروتہ ئے یہ وسعت سرہ وی - یہ دیکیں سنوال
د وفات نه دے خکله چه یہ حدیث کیں د هغه نه منع کرے
شویده - بلکه مقصد پکیں معیت د ابرار دے او د معیت
دوہ معنی دی . اولہ معنی دا دہ چه د دوی پشان عاقبت ئے
وی نو د دوی سرہ یہ ئے روح یہ حال د برزخ کیں ملگری
شی او یہ جنت کیں هم د هغوی سرہ یو خائے وی - دویمہ
معنی دا دہ چه معیت یہ معنی د تابعداری سرہ دے لکه یہ
راولشک مع الذین انعم الله علیهم ---- نساء ۶۹ کیں -

۱۹۴ :- یہ دیکیں خلو رمہ دعاء دہ دوستو د مغفرت د گناہونو
نه طلب کوی د استحقاق د جنت یہ توفیق د حسنا تو سرہ
روستو د ایمان ته -

رَبَّنَا وَاتِنَا مَا وَعَدْتَنَا، دے مغفرت دے گناہوں نو دے توفیق دے
حسناتو سرہ مناسبت دے دے دے وچ نہ واو دے عطف پے
ذکر کرو۔

سوال :- اللہ تعالیٰ خواہیخ کلاہ دے خیلے وعدے نہ خلاف نہ
کوی نو پہ دے طلب کولو کنس خہ فائدہ دہ ؟
جواب :- یہ دے دے کنس دے حصول دے مقصد نہ علاوہ اصل
مقصد اللہ تعالیٰ تہ تصرع او عاجزی پیش کوی دی پہ اظہار
دے عبودیت سرہ ۔

جواب :- دلہ مراد طلب دے توفیق دے اسبابو دے حصول دے وعدے
دے نو معنی دا دہ چہ توفیق را کرے مونہ تہ دے حصول دے
ہے وعدے او آسان کرے مونہ تہ ہخہ اعمال چہ پہ ہے
سرہ دہ وعدہ حاصلیری ۔

علیٰ رُسُلَیْ، دلہ مضاف پت دے علیٰ سنہ رسلک
یا متعلق پت دے مُنْزِلًا عَلَی رُسُلِکَ ۔ او ہر کلاہ چہ دے
وعدے سوال پہ دے آیت کنس ذکر دے نو پہ سورہ فرقان
ملا کنس دیتہ وعدا مستولاً و ثیلے شویدے ۔ او دا دلیل
دے چہ ثوابونہ پہ نیک اعمالو سرہ پہ طریقہ دے استحقاق
سرہ تہ دی لکہ چہ معتزلہ وائی بلکہ پہ سبب دے وعدے دے
اللہ تعالیٰ سرہ دی او دیتہ حق تفضلی و ثیلے شی پہ نیز دے
اہل سنت باندے ۔

وَلَا تُخْزِنَا یَوْمَ الْقِیَمَةِ، ہر کلاہ چہ وعدہ دے جنت پہ دہ
قسمہ سرہ دہ یو دا چہ جنت تہ دے اول وخت نہ داخل شی
او دے جہنم دے شرمندگی نہ ہیج شی ۔ دویم دا چہ جنت تہ لہ
شی روستو دے جہنم دے داخلیدلو نہ نو دلہ دے حصول دے اول
قسم دے پارہ پے دا جملہ ہم ورسرہ ذکر کرلہ ۔ مخکنس دے
کنس ۱۹۲ اخزاء کامل مراد وہ یعنی جہنم تہ ابدی دخول۔
او دلہ نفس اخزاء مراد دہ چہ ہخہ پہ داخلیدلو دے جہنم سرہ
حاصلیری ۔ نو تکرار نشہ ۔

فَاَسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اِنِّیْ

تو قبولے کرے دُعا کا نے ددی رب ددی حُکھ چہ زہ

لَا اُضِیْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْکُمْ

نہ بریا ددوم نیک عمل دعمل کوونکی ستاسو نہ

مِّنْ ذَّکْرِ اَوْ اَنْتَقٰی بَعْضُکُمْ

کہ فارینہ وی او کہ ذناتہ دی بعضے ستاسو

مِّنْ بَعْضٍ ۚ فَاَلَّذِیْنَ هَاجَرُوْا

دجنس د بعضو نہ دی، نو هغه کسان چہ هجرت یے کریدے

اِنَّکَ لَا تُخْلِیْفُ الْمِیْعَادَ، داصفت سلبیہ دالله تعالیٰ پہ دعا کس پہ طریقہ دوسیلے سورہ ذکر کریدے او پہ دے سورت سک کس ان الله لا یخلف المیعاد۔ پہ طور د اخبار سورہ دیارہ د تسلی ذکر کرے وو۔ ددے وچ دلته مخاطب او هلته پہ غائب صیغہ سورہ ذکر دے۔

فایده ۱۔ پہ دے دعا کا تو کس لفظ د ربنا پنچہ کرتہ ذکر کریدے دا دیارہ د مبالغہ د طلب پہ دعا کس تو معلومہ شوہ چہ الحاج پہ دعا کس سبب د استجابت دے۔ او حسن بصری نہ روایت دے چہ دوی دیر کرتہ ربنا ربنا او ثیل نوالله حُکھ استجابت او کرو۔ او امام جعفر نہ روایت دے پہ هر چا چہ لوے تکلیف راشی یا یے خہ حاجت وی نوربنا پنچہ کرتہ پہ عاجزی سورہ اوائی نوالله تعالیٰ د هغه نہ هغه تکلیف لرے کوی او د هغه حاجت پورہ کوی داسے ابو حیان پہ البحر المحیط کس لیکلی دی۔

وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ

اد ویستلے شویدی د کوروتو خیلونہ

وَأَوْذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتِلُوا

او کورلے شویدی یہ لار دما کیں او جنگونہ پیٹے کریدی

وَقَاتِلُوا لَأَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ

اد دڑلے شویدی، خاٹھا لرنے بہ کرم د دوی نہ

سَيَاثِهِمْ وَلَا دُخَلَّتْهُمْ جَنَّتِ

یدی د دوی او خاٹھا داخل بہ کرم دوی جنتونو تہ

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

چہ بہیری بہ لاتدے د ہفت نہ دلے

ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ

بدلہ دہ د اللہ تعالیٰ د طرف نہ ، او اللہ

عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (۱۹۵)

سورہ خائستہ بدلے دی ۔

۱۹۵۔ پہ دے آیت کیں بشارت ذکر کوی پہ استجابت سورہ او
بیا پنچہ صفات نور ذکر کوی د بشارت اخرویہ د پیارہ ۔
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ، تیر شوے صفات او دُعَا کاتے پہ
صیغہ د مستقبل سورہ وی اشارہ دہ استمرار د عادت د
اولوا الالباب تہ او استجاب فعل ماضی کرکول د تیقن د اجابت
د پیارہ دا ہم پہ معنی د مستقبل دہ ۔ استجابت و ثیلے شی
اجابت تہ پہ حصول د مراد سورہ لکہ چہ مخکس تیر شویدی
او کلہ چہ د دے سورہ داعی ذکر شی نو پہ لام سورہ متعدی
کیدی او کلہ چہ دُعَاء ذکر شی نو بالذاب متعدی داعی ۔

أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ، بَاءٌ، سببیه پتہ دہ او پہ کلام
 کنن د غائب نہ التفات او کرو متکم تہ او مخاطب تہ د پیارہ
 د اظہار د شرافت د دعا کوونکو۔ او پہ نیز د کوفیانو استجاب
 کنن معنی د قول دہ تو مراد دادے چہ قائل یا مقبول
 لہم انی۔ عَمَلٌ عَامِلٌ، مراد د عمل نہ دعا گانے دی چہ محکین
 ذکر شوے یا مراد د دینہ نور اعمال صالحہ د دوی دی یعنی
 سبب د استجاب صرف دعا نہ دہ بکہ ورسرہ نور اعمال
 صالحہ دی۔

مَنْ ذَكَرَ آوَأْتَى، بیان دے د عامل او تعمیم د دے بشارت
 د استجاب دے ناریتہ او زنا نہ دواہوتہ۔

يَعْظُمُكُمْ رَقْنٌ بَعْضٌ، دا جملہ مستانفہ دہ د پیارہ د بیان د
 مشارکہ د زنا تو د نارینو سرہ پہ دغہ استجاب کنن۔
 مِنْ بَعْضٍ، یعنی د یواصل نہ دی یا د یوجنس نہ دی یا د یو
 دین والا دی۔ یا بعض ستاسو مشابہ دی د بعضو سرہ پہ ثواب
 حاصلو کنن پہ طاعت پاندے او عقاب موندلو کنن پہ معصیت
 پاندے۔

قَالَتَيْنِ هَاجِرًا، دا تفصیل د بعضہ ہغہ اعمالو دے چہ ہغہ
 نہ ضائع کیہی اول د ہغہ نہ ہجرت ذکر کریدے دا پیر سخت
 عمل دے پہ طبیعت د انسان پاندے ٹککہ ہغہ وطن رچہ پہ ہغہ
 کنن د انسان نشوونما او تربیت شوے وی خالص د دین د
 وجہ نہ وتل دیر گران دی۔

وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ، دا عطف تفسیر دے پہ ذکر د سبب
 د ہجرت سرہ یعنی ہجرت یے د مجبوری پہ وجہ سرہ کریدے۔
 یا مراد د ہاجرؤا نہ پرینودل د شرک دی او قطع تعلق د
 مشرکانو سرہ او مراد اخراج نہ ہجرت عرقی دے۔

وَأَوْذَى سَيْلِي، ایداء، عام دہ د اخراج او نور و ظلمونو
 تہ اوقی سبیلی نہ مراد عبادت او دین د اللہ تعالیٰ دے او داد
 اسبابو د اخراج نہ دے اگر چہ اخراج یے پہ ظاہر کنن نہ وی

لَا يَغْرِبُكَ ثِقَلُ الْبَلَدِ

دھوکہ نہ کرے تا تھل راتل (گہا دہ)

كَفَرُوا فِي الْبَلَدِ

د کافرانو پہ یشاردنو کنس۔

کہے لیکن تکلیفونہ ورکول سبب د اخراج اوگر خید لو
دارنگ دا ایذاء روستو د اخراج نہ ہم پہ نورو
طریقو سرہ دہ چہ ہغہ وَقَاتِلُوا وَقَاتِلُوا، دے۔ پہ
دے دواہو کنس ایذاء دہ د طرف د دشمنانوںہ او
د دے توایوتہ ہم جدا جدا دی۔ او دا ہتولے جملہ
صلہ دہ دیارہ د فَالْكَافِرِينَ لیکن دا مستلزم نہ دہ
چہ پہ ہر شخص کنس دا ہتولے صلے (صفات) جمع وی
کہ بعضہ صفات پہ بعضو کنس او بعضہ پہ نورو کنس وی
نہ ہم دا حکم ورباندے صادق دے چہ لَا كُفْرًا عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ، دلتہ مراد د سیئات نہ صغیرہ کناہونہ دی
چہ پہ طاعاتو سرہ معاف کییدی کہ کبائشروی او کہ نہ
وی او دا مذہب د اہل سنت دے یا مراد د سیئات لبتہ
ناکارہ صفات دی چہ پہ حال د کفر یا د معصیت کنس وی۔

وَلَا دُخْلَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ،
ثَوَابًا، مفعول مطلق دے حکم چہ معنی د ادخلنہم لَا تَيَسُّوهُمْ
دہ یا حال یا تمیز دے د جنات دیارہ۔ نکرہ والے د ثوابا او
صفت د ہغہ پہ من عند اللہ سرہ دیارہ د تعظیم دے۔

وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ، لفظ د عِنْدَهُ دلالت کوی پہ
دیر اختصاص او قرینت باندے او متعلق د عندہ پتے دے
چہ استقر دے او حسن الثواب د ہغہ فاعل دے۔ ثواب اکثر
د خیر پہ جزاء کنس استعمالییدی او لفظ د حسن د زیادہ خیریت
او خورہ والی دیارہ دے۔

مَتَاعٌ قَلِيلٌ ۖ ثُمَّ مِمَّا وَهُمْ

دا فائدہ دہ لبرہ ، بیا خائے دے دوی

جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝۱۹۴

جہنم دے ، او بد دے خائے تیار شوے دا جہنم ۔

۱۹۴۔۔ یہ دے آیت کنیں دفع دیو وہم دہ چہ مخکین بشارت نہ پیدا کیوی ہغہ دا دہ چہ ہرکاء اللہ تعالیٰ وعدہ اوکرہ چہ یہ سبب دے دتہ صفتونو او دعا کاتو سرہ اللہ تعالیٰ دے مؤمنانورہ یہ دنیا او آخرت کنیں پورہ بدلہ ورکوی نو معلومہ شوہ چہ کافران یہ محروم وی یہ دنیا او آخرت کنیں نو سوال پیدا شوچہ ک کافرانو دیر تجارتونہ او مالونہ، جائیدادونہ دی چہ دے ہغہ دے پارہ دوی سفرونہ ہم کوی نو جواب او شو لا یغرنک ، غرور ، طمع ورکول دی یہ یو محبوب کار کنیں چہ واقع نہ شی یا بنکارہ کول دے ضرر دی یہ صورت دے فائدہ کنیں۔ اونہی دے غرور نہ مستلزم دہ نہی لورہ دے اغترار (دھوکہ کیدلو) نہ او خطاب نبی تہ دیکین مراد ترینہ امت دے۔

تَقْلِبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ، تَقْلِبُ ، معنی دیر کر خیدل دے تجارتونو او دمال کتلو دے پارہ لیکن ورسورہ پریشانی وی خکہ چہ باب تفعل یہ تکلیف باتدے ہم دلالت کوی۔ الْبِلَادِ ، مختلف بشارونہ اونہی کے او وطنونہ۔

مَتَاعٌ ، دا علت دے لا یغرنک دے پارہ دے۔ دا خبر دے دے مبتدا پت یعنی هذا التقلب متاع۔ دے متاع یہ معنی کنیں قلت مراد دے او قلیل ، تاکید دے دے پارہ دے قلت دے متاع۔

ثُمَّ مِمَّا وَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ، او دا مقابل دے دا دخلنہم جنات یہ جزاء دے مؤمنانو کنیں۔ الْمِهَادُ ، ہغہ خیز چہ دوی دے خان دے پارہ تیار کپیدے یا اللہ تعالیٰ دے دوی دے پارہ

لَكِنَّ الَّذِينَ أَتَقَوْا رَبَّهُمْ

لیکن ہرگز کسان چہ پرہیزی دے رب خیل تہ

لَهُمْ جَنَّاتُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

دوی لری جنتونہ دی بہیزی لائے دے حق تہ

الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا سُرُرًا

وے ہمیشہ بہ دی پہ حق کین تیاریہ میلستیا دہ

مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ

دے طرف دے اللہ تعالیٰ تہ او ہرگز چہ کالہ تعالیٰ سرہ دی

خَيْرٌ لِلَّهِ بَرًّا

(۱۹۸)

غورہ دی نیکانو لری۔

تیار کریدے او مہادیے ورتہ پہ طریقہ دے استہزاء سرہ
وٹیلی دی حکہ مہاد خوٹاے دے آرام تہ وٹیلے شی۔

۱۹۸۔ پہ دیکس بشارت دے متقیانوتہ او جواب دے سوال دے۔

سوال دادے چہ پہ بلاد وکس دے تجارتونو او معاملاتو دے پیارہ

خو متقیان ہم گرچی۔ یا سوال دادے چہ دے متقیانوتہ دے پیارہ

خو دے دنیا متاع ہم نیشہ بلکہ دوی خواکثر پہ فقیری او لودو

تند وکس وخت تیروی حاصل دے جواب دادے رہتاہ پہ

اول چہ دے متقیانوتہ دے سرہ دے قلب تہ پہ بلاد وکس دے

تقویٰ دے وجہ تہ دے آخرت فائدے ہم حاصل دی راو بتاہ پہ

دویم کہ دے متقیانوتہ دے پیارہ پہ دنیا کس متاع دے کافرانو پشانشہ

لیکن دوی لہ پہ آخرت کس خوشحالی دی او آخرت باقی دے

او دنیا فانی دہ باقی پہ ہر صورت کس غورہ وی دے فانی تہ۔

لَكِنَّ الَّذِينَ أَتَقَوْا رَبَّهُمْ، مراد دے تقویٰ تہ۔ بچ کیدل دی

دے شرک او کفر تہ او دے قلب تہ پشان دے کافرانو۔

لَهُمْ جَنَّاتُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا، لَهُمْ

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ

اد یقیناً بعضے د کتاب والو نہ خافا ہخہ دی

يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ

چہ ایمان لری پہ اللہ تعالیٰ او پہ ہخہ کتاب چہ نازل شویدے

إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ

تاسو تہ او پہ ہخہ کتابو نو چہ نازل کرے شویدے دوی تہ

خَشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْعُرُونَ

عاجزی کوونکی دی اللہ تعالیٰ نہ اخلی

بِآيَاتِ اللَّهِ شَكًّا قَلِيلًا

پہ آیاتو نو د اللہ تعالیٰ عوض لیر (دنیا)

کس لام دیارہ د اختصاص دے۔

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ، نُزُلًا، ہخہ خوراک خکاکی تہ وٹیلے شی
چہ میلہ دیارہ پہ اول وخت د راتلو د ہخہ کس تیار شی
او د جہم پہ یارہ کس پہ طریقہ د استہزاء استعمال لیری
لکہ پہ سورہ واقعہ سہ کس دی یا نزل جمع د نازلین دہ
او دا حال دے د جنات نہ - اشارہ دہ چہ نعمتو نہ د جنت پہ
د جنتیانو دیارہ ہر وخت د میلستیا پشان پہ دیر اکرام
او عزت سرہ تیار وی او ہرچہ پہ دنیا کس د نو پہ شرع او
عرف د وارو کس د میلستیا رعایت صرف درے ورے پورے
وی - مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ، دا پہ دیر اکرام او عزت باندے
دلالت کوی -

وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْكَافِرِينَ، خَيْرٌ، پہ نسبت سرہ د متاع
د کافرانو دی - اولفظ مَّا، د ایہام دلالت کوی چہ د نعمتو نو
د جنت پورہ تفصیلات دنیا والو تہ نشی معلومیدے - لِّلْكَافِرِينَ
اشارہ دہ چہ صفات د تقویٰ او دبریو شان دی او دلیل پہ دے

أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ

دغہ کسان ددی لہرہ ثواب ددوی پہ تیز

لَهُمْ إِنْ يَدْعُوا اللَّهَ سَرِيعَ الْحِسَابِ ۝ ۱۹۹

درب ددوی، یقیناً اللہ تعالیٰ زر حساب کوونکے دے۔

باندے سورہ بقرہ ۱۷۷ دے چہ پہ ہفہ کیں پہ صفا تو دہر
باندے حکم د تقویٰ کریدے۔

۱۹۹۔ مخکن آیت کیں بشارت و و صرف غیر کتابیانو متقیانو تہ
نو اوس کتابیانو تہ بشارت ذکر کوی پہ پنچہ صفا تو سرہ۔

وَرَأَىٰ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، صحیح قول دادے چہ دا آیت عام
دے عبد اللہ بن سلام او د ہفہ ملگرو او نصاریٰ د نہجران
او نصاریٰ د حبش تولو کتابیانو تہ چہ پہ ہغوی کیں دا صفتو نہ
موجود وی۔

اول صفت، کَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ، مراد ترینہ ایمان دے پشان د
ایمان د صحابہ کرا موچہ عقیدہ د شرک او تشبیہ او تثلیث
یکیں نہ وی۔

دویم صفت، وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ، چہ قرآن کریم دے۔
دریم صفت، وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ، تورات او انجیل وغیرہ دا
یے دے وجہ نہ روستو راوہو چہ ایمان پہ دغہ کتابونو
روستو د نزول د قرآن نہ تابع دے د ایمان یا القرآن
دپارہ۔ او ذکر یے دے وجہ نہ اوکرہ چہ صفت د کتابیت
د دوی د وجہ د ایمان نہ دے پہ مخکنو کتابونو باندے۔

خلویم صفت، خَشِعِينَ لِلَّهِ، پہ دیکیں اشارہ دہ چہ تحریف
او کتمان او تلبیس نہ کوی د وجہ د خشیت الہیہ نہ۔

پنجم صفت، لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ شَيْئًا قَلِيلًا، عوض د دنیا
اور شو تو تہ اوجاہ او مرتبہ د دنیا د وجہ نہ دین حق نہ پر پردی
او دا خصوصی صفت دے د اہل علمو دپارہ۔ دپارہ د بقاء
او کمان د ایمان د ہغوی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَبِرُوا

اے ایمان والو صبر کوئی

وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا قُفُوا

اور دیتا د صبر کوئی اور تیارے کوئی رد جہاد اور دیر یوری د اللہ تعالیٰ نہ

لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿۲۰۰﴾

د دے د پاره چہ کامیاب شی -

أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ، اشارة ده چہ ددوی اجر
د نور و کافرانو او کتابیانو پشان برباد نه دے - او لَهُمْ، کنس
ددوی خاص اجر ته اشارة ده چہ هغه دوه چنده اجر دے
لکه په سورة حدید ۲۸ او سورة قصص ۵۴ کنس دی -
إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ، دا علت دے د مخکن جمله
د پاره یعنی الله تعالیٰ پوره علم لری په مقدارونو د اجر و نو
او مستحقینو د هغه او مراتب د هغه - یا تکمیل د جمله مخکن
د پاره یعنی سریع کنایه ده نیز دے ورکولو د اجر ته -
نت - په اختتام د سورت کنس خلور او امر د ذکر کوی چہ هغه
اسباب د فلاح دی او اسباب د نشر او اشاعت د دین حق
دے - او خلاصه ده د ټولو مضامینو د دے سورت -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الصَّبْرُ، دا درے واره اقسام د
صبر ته شامل دے - صبر په مصیبتونو، صبر په طاعاتو
باندے، صبر د گناهونو ته او په دے کنس داخل دی پوخوا له
په توحید او په ټولو قرائضو واجباتو او خان - یچ ساتل د ټول
منهیاتو نه چہ شرک او کفر او نفاق او بدعات و فجور دی -
وَصَابِرُوا، دا تخصیص دے روستو د تعمیم نه یعنی په
دشمنانو باندے، ځکه چہ باب مفاعله د پاره د مبالغه ده -
دارنگ یو بل ته وصیت کول په صبر باندے په قرینه د
تواصوا بالصبر، په سورة بلد ۴۱ او سورة عصر ۳ کنس -

۲۰۰

وَرَّابِطُوا، پہ سرحد اتو داسلاہی ملک کنیں تیار اودریدل او دے
دشمن پہ مخالفت کنیں آسوتہ دجہاد دپارہ تہل او سائل
دارنگ داسلاہی فوج ٹوکیداری کول او دے دشمن د مقابلہ
دپارہ اسلحہ تیارولو تہ عام دے۔ او دے ہر فرض موتخ تہ
روستوبل موتخ تہ انتظار کول پہ مقتضی دحدیث سرہ
پہ مرابطہ کنیں داخل دی۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ، دا پہ معنی دامتثال دواامرو او اجتناب دے
منہیاتو دے۔ او دے تہولو سورت سگریئے تعلق دا سے دے۔ صبر
پہ مقابلہ دے شبہاتو دے زائغینو او اہل بغی کتابیا توکنل دے ہغوی
دے دوستانے تہ خان سائل او جوابونہ دے شبہاتو دے ہغوی تہ۔
دا اولہ حصہ دے سورت دے۔ او مصابیرہ پہ مقابلہ دے اہل کتابو
کنیں چہ پاخہ دی پخیل قباحتونو او خیانتونو باندے دا
دویمہ حصہ دے او مرابطہ پہ اصولو دے اتحاد سرہ دا
دریمہ حصہ دے او تقویٰ پہ حصول دے ہغہ صفتونو سرہ چہ
دفع کوونکی دے ہزیمت دی او بیچ کیدل دے صفاتو دے منافقانو
او دے کتابیانو تہ دا خاورمہ حصہ دے سورت دے او دا مجموعہ سبب
دے فلاح دے۔ امتیازات دے سورت دا دی

عہ جوابات دے خاص شبہاتو دے نصاریٰ پہ توحید باندے۔ عہ جوابات
دے شبہاتو پہ رسالت باندے۔ عہ دیر دلیلونہ پہ عیدیت دے عیسیٰ
علیہ السلام۔ عہ دیر قبائح دے اہل کتابو۔ عہ اصول دے تنظیم او دے
دعوت۔ عہ تفصیل دے علتونو دے ہزیمت دے احد۔ عہ دیر زجرونہ
پہ منافقانو متعلق دے غزوہ احد سرہ۔ عہ لوے صفات دے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم۔ عہ خاص بشارت دے پارہ دے شہداؤ۔ عہ ذکر
دے دعوت دے مباہلہ نصاریٰ سرہ۔ عہ بنائستہ صفات دے اولوالالباب
او دے ہغوی دے مکاتے۔ عہ ذکر دے حالاتو دے عمران بنی ہاشم۔ عہ
خوے دے لور دے ہغہ۔ عہ بالذکر کوونکے دے لور دے عمران چہ ذکر
علیہ السلام دے۔

سورة النساء
مدنیہایاتھا ۱۷۶
رکوعھا ۲۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص پہ نوم دَ اللہ تعالیٰ امداد غوارو پہ شروع کو لوکتں چہ رحمن اور رحیم دَ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ

اے خلقو ! او یر یوئی دَ رب خیل نہ

الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

ہغہ ذات چہ پیدا کری یئی تاسو دَ یو نفس نہ

وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ

او پیدا کری یادہ دَ ہغہ نہ بی بی دَ ہغہ او خوارہ کری دی

مِنْهُمْ رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

دَ دغ دوارو نہ تارینہ دیر او زنانہ (دیزے)

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ

او یرہ کوئی دَ اللہ تعالیٰ تہ ہغہ ذات چہ سوال کوئی

بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

دَ ہغہ نہ او (دختمول) دخیلول نہ یرہ کوئی یقیناً اللہ تعالیٰ

عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ①

پہ تاسو باندے ساتونکے دے -

بصاثر ذوی التمیذ کنیں فرمائی چہ دیتہ سورة النساء الکبریٰ
ہم وئیے شی -ربط - ربط دَ سورت مخکنیں سورتونو سرہ پہ یو خو
وجو سرہ دے -اولہ وجہ - پہ سورة البقرہ کنیں دَ یهودیانو پہ قبائحو
باندے ردو او پہ سورة عمران کنیں دَ نصاریٰ پہ
شبہاتو او خیانتونو باندے ردو تو پہ دے سورت کنیں

دَ جَاهِلِيَّتِ وَالْوَيْهَ مَظَالِمُو بَانْدِ مَے رَد دے او دَ مَوْمَنَانُو دَ
احوالو اصلاح دہ۔

دویمہ وجہ:- مخکین سورتونو کین احکام دَ آخرت دَ اصلاح
سرہ متعلق وونو پھ دے سورت کین دَ ژوند دَ دُنیا
سرہ متعلقہ امور ذکر کوی۔

دریمہ وجہ:- سورة آل عمران کین دَ تَهْذِيبِ النَفُوسِ
متعلقہ امور ذکر شول نو پھ دے سورت کین دَ تدبیر
منزل او سیاست مدنیہ امور ذکر کوی۔

خاورمہ وجہ:- سورة آل عمران کین پھ هغه چار د و و چہ
صالحین بندگان لکہ عیسیٰ او مریم علیہما السلام یے دَ
اللہ تعالیٰ سرہ شریک گنرل نو اوس دلتہ دَ عموم پھ
طریقہ دَ شرک رد کوی او دارنگ دَ نصاریٰ پھ عقیدہ
رد کوی چہ هغوی عیسیٰ علیہ السلام دَ اللہ تعالیٰ حوے کنری۔
پنجمہ وجہ:- دَ مخکین سورت پھ آخر کین امر ذکر شو پھ
تقویٰ باندے نو دے سورت پھ اول کین دَ تقویٰ دَ دوه
قسمونو امر ذکر کوی یعنی تقویٰ پھ حقوق اللہ کین او
تقویٰ پھ حقوق العباد کین۔ او دے ربط تہ تشابہ الاطراف
و ثیلے شی۔

دعویٰ دَ سورت:- ذکر کول دَ دانے امور و دی چہ هغه
ظلمونو لہ دفع کوی لکہ چہ ظلم کول دی پھ کمزور و
انسانانو یتیمان، ناپوہہ خلق او زنانہ) او دے دَ
دفاع دَ پیارہ دوه قسمہ امور ذکر کوی۔ اول قسم امور
دَ تدبیر منزل دی او دویم قسم امور دَ ملک دَ سیاست
دی چہ هغه اجراء دَ کتاب و سنت ر شرعی نظام) دہ او
عسکری نظام چلول دی۔ دارنگ ظلم پھ حق دَ اللہ تعالیٰ کین
شرک کول دی نو دَ هغه دفاع کوی پھ ذکر دَ قباحت دَ شرک
سرہ دوه کرتہ پھ آیت ۲۸ او ۱۱۱ کین او رد دے پھ
اقسامو دَ شرک۔ چہ هغه شرک دے پھ عبادت، علم، تصرف،

دعا او تحلیل او تحریم کیں او عقیدہ لزل کا اتخاذ الولد۔
 دے دے وجہ نہ مسئلہ کا توحید کے شہر کرتہ ذکر کریدہ
 یہ آیت ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰
 اول آیت دے۔ او کا اللہ تعالیٰ اسماء حسنہ کے شہر ویشیت
 ذکر کریدی۔

خلاصہ کا سورت :- اجمالی خلاصہ کے داد کا چہ یہ سورت
 کیں درے حصے دی اولہ حصہ تر ۱۷۷ آیت پورے دہ چہ یہ
 ہفتہ کیں کا تدبیر منزل اتلس امور ذکر دی کا پارہ کا دفعہ
 کا ظلم کا یتیمان، زنا، اور ناپوہہ خلقوتہ، اور آخری امر (حکم)
 کیں ذکر کا توحید اور حقوق کا بدکا نو دے۔ بیا کا منافقان
 کا قبائلو اور یہودیانو کا خیانت کا کر دے۔ دویمہ حصہ
 ۱۷۷ آیت پورے دہ یہ ہفتہ کیں کا مدینیت سرہ متعلق کا
 سیاست نہ امور ذکر دی او یہ مینخ مینخ کیں کا منافقان
 کا قبائلو کا کر دے۔ اور سرہ رد دے یہ مشاقہ کوونکو
 (مخالفت کوونکو) کا رسول اور مؤمنانو سرہ۔ اور دے
 کا شرک یہ اقسامو باندے۔ دریمہ حصہ آخرہ پورے
 دہ چہ یہ ہفتہ کیں کا منافقان اور یہودیانو خیانت کا کر کوی
 سرہ کا رد کولو تہ یہ غلو کولو زیاتے کول) کا یہودیانو
 اور ترغیب دے کا قرآن اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 اطاعت تہ۔

تفصیلی خلاصہ :- یہ دے اولہ حصہ کیں درے یا بوتہ
 دی۔ اول باب تر ۱۷۷ آیت پورے دے۔ یہ دے باب کیں کا
 تدبیر منزل اتلس امور ذکر کوی۔ او یوامردے کا حق
 کا اللہ تعالیٰ یہ توحید اور یہ رد کا شرک سرہ اور حقوق کا
 بدکا نو۔

فضیلت کا سورت :- کا ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ روایت
 دے چہ یہ سورۃ النساء کیں پنچہ داسے آیتونہ دی چہ دھت
 یہ بدل کا دنیا و ما فیہا ماتہ را کریشی نو مانہ شی خوشحالوے

الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ، ابن عطیہ وٹیلی دی
 چہ پہ دیکھن تنبیہ دہ پہ صانع (پیدا کوونکی) او پہ
 ابتداء د وجود د انسان باندے۔ او پہ دیکھن تیزی ورکول
 دی یوبیل سرہ د تعلق او وصلت ساتلو د وجہ د احترام
 د نسب تہ۔ او ابن کثیر وٹیلی دی چہ یوپلار او مورے
 د دے وجہ تہ ذکر کول چہ یوبیل سرہ مہربانی او کپڑ
 او کمزور سرہ امداد او کپڑ یعنی پہ دیکھن د سورت
 مقصد تہ اشارہ دہ۔ او ابو حیان وٹیلی دی چہ پہ دیکھن
 اشارہ دہ چہ پہ یوبیل باندے تکبر او فخر مہ کوئے۔
 د نفیس تہ مراد آدم علیہ السلام دے۔ لفظ د نفس مذکر
 او مؤنث دواہ استعمالی پری د دے وجہ تہ یے واحدہ مؤنث
 ذکر کرو۔

وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا، مِنْهَا، ضمیر نفس تہ راجع دے او دا
 قول د اکثر مفسرینو دے او صحیح حدیث ہم پہ دے
 باندے دلالت کوی چہ دا زوجہ (بیٹھ) د آدم علیہ السلام
 د کسے (چچے) پختی دھوا کی تہ راویستے شویدہ، او ابو
 مسلم یا بعضے د دے زمانے اشخاص وٹیلے دی چہ د منها تہ
 مراد من جنسہا دے او حوا د آدم علیہ السلام د بدن تہ دہ
 پیدا شوے۔ خو پہ دے قول باندے آلوسی پہ دیر تفصیل سرہ
 رد کریدے۔ او ابن کثیر د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 روایت ذکر کریدے چہ زناتہ د نارینہ (آدم) تہ پیدا کرے
 شویدہ، د دے وجہ تہ د ہنہ حرص او میلان نارینہ تہ
 دیر وی۔ او نارینہ پیدا کرے شویدے د خاورے (زمکے)
 تہ نو دہہ حرص پہ زمکہ کنس دیر وی۔ ردا اشارہ دہ
 چہ ہر یو خیز خیل اصل تہ ورکوی۔

وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، پہ دے جملہ کنس د خلقکم
 من نفیس بیان د وہم د دفعہ کولو د پارہ یعنی چہ شوک دا
 وہم او شک او نکری چہ د نارینو مبدأ پہ جدا وی او د

زنا نو بہ جدا وی۔ دارنگ پہ دیکش اشارہ دہ چہ زوجیت د
سری اویتھے لہ دخل دے پہ انسانا نو پید ا کید لوکس او مراد
د رجال او نساء نہ ہول مذکر او مؤنث دی بالغ وی او کہ غیر
بالغ وی لیکن ہر کلا چہ دا مقام د خطاب ووپہ تقوی
سره نودا د بلوغ والو سرہ مناسب دے۔ د دے وجہ نہ
لفظ د رجال او نساء یے ذکر کرو پہ خائے د ذکر او اناث کنس
اور جالا د ہغوی د فضیلت د وجہ نہ مخکس ذکر کرو پہ نساؤ
باندے، او صفت کثرت پہ طرق د نساء کنس ہم مراد دے
لیکن ہغہ یے حذف کرو نوا اشارہ دہ چہ د زنا نو سرہ پیتوالے
مناسب دے۔ او د خنتی ذکر یے نہ دے کہے خکہ چہ ہغہ
پہ یہ حکم کنس نارینہ وی یا زنا نہ۔

وَأَشْفُوا اللَّهَ الْكَذِبِيُّ نَسَاءً لَوْنٍ يَه، د تقوی پہ دے امر
کنس حق د اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ یعنی د ظلم د شرک کولو
نہ خان۔ یح کول۔ نَسَاءً لَوْنٍ، باب تفاعل دے یو تا، حذف
دہ۔ او پہ دیکش دوا اقوال دی۔ اول داچہ دا پہ معنی د مشارکت
سره دے یعنی د یوبل نہ سوال کوئی پہ نوم د ہغہ۔ دویم
قول داچہ دا پہ معنی د مجرد سرہ دے یعنی تاسو سوال کوئی
د ہغہ پہ نوم سرہ۔ یا باو زیاتی دہ یعنی تسئلونہ سوال
کوئی د ہغہ نہ۔ او دا علت دے د تقوی چہ ہر کلا د ہغہ
نوم بل چاتہ وسیلہ کوئی یا د ہغہ نہ سوال کوئی نول لازم
دہ چہ د ہغہ تعظیم او کری پہ توحید سرہ او پہ احکامو
منلو د ہغہ سرہ۔

وَالْأَرْحَامَ، پہ دے کنس درے اقوال دی۔ اول قول، دا
عطف دے پہ لفظ اللہ باندے او مضاف پت دے یعنی
قُطِعَ الْأَرْحَامَ۔ او دا عطف د خاص دے پہ عام یا بندے
یعنی تقوی او کری (خان یح کری) د مخالفت د ہغہ نہ پہ
ہر حکم کنس او خاص کر پہ پریکولو د خیلوی کنس۔ او دا قول
د مجاہد، ضحاک او قتادہ وغیرہ دے۔ دویم قول دا

وَاتَّبِعُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ

او ورکوی یتیمانو ته مالوتہ د هغوی

وَلَا تَتَّبِعُوا الْاٰخِلَیَّۃَ بِاَمْوَالِهِمْ

او مه اخلی پلیت په بدل د پاک کس

منصوب دے په طریقہ د تیزو ورکولو (راغراء) سره یعنی الارحام (حفظونہا) د خپلو حقفاظت او رعایت او کړی - دا قول د واحدی دے - دریم قول، دا عطف دے په محل د ضمیر باندے په ربه) کس او محل د هغه نصب دے او دا د عربو په عادت باندے بنا دے چه هغوی به د یو بل نه د خپلو په واسطے سره سوال کوو - یعنی هرکله چه خپلو یو بل ته وسیلے جوړوئ تولاړم دا ده چه په خپلوانو کمزورو باندے ظلمونه کول پریږدئ بلکه د خپلو احترام او کړی او د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه قراءت (وبالارحام) د دے قول تائید دے -

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا، دا د تقوی د مخکس امر د پاره علت دے - رَقِيبٌ د رقابت نه اخستل شویدے یعنی د خه کار د تحقیق د پاره نظر تیزول - او رقیب په معنی د مراقب (خوکی کوونکی) سره هم دے - او رقیب د الله تعالی په صفاتو کس په معنی د حفیظ دے - ابن کثیر وئیلی دی چه په دیکس اشاره ده عمل کولو ته په هغه حدیث باندے چه رَأَى تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَرَأَاهُ يَرَاهُ (ربندگی د الله تعالی داسے کوه لکه چه ته یے وینے او که ته یے نه وینے نو تاخو وینی) - او کان په صفت د الله تعالی کس د دوام د پاره دے - او رقیب په صفت د الله تعالی کس په سورة مائده ۸۴ او په سورة احزاب ۷۱ کس او په صفت د رسول کس په سورة هود ۷۱ کس او په صفت د ملک کس یوکوت په سورة ق ۷۱ اولس کوته د مجرد دواو د مزید

وَلَا تَاْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ اِلَىٰ اَمْوَالِكُمْ

او مه خورئ د هغوی مالوته د خپل مالونو سره

اِنَّهٗ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ۝

یقیناً دا گناه دے لوئے -

په مختلفو صیغو سره په معنی لغوی سره ذکر شویږي. -
 ۱. دا اول حکم دے د احکامو د دے سورت نه چه
 تعلق لري د ظلم د دفعه کولو سره په یتیمانو باندې
 په اعتبار د مال د هغوی په خلاف د طریقې د جاهلیت
 نه - او په دے آیت کېن د دے متعلق درې نور احکام دي
 یو امر دے او دوه نواهي دي - او د دے رېط د مخکېن
 واکتواریکم سره دے مخکې چه دا حکم د مقتضیاتو د
 تقوی نه دے - دا رنگ په خپلوی کېن د شفقت او صله رحمې
 دیر حقدار یتیمان دي -

په دیکېن اول حکم د وجوب د پاره په صیغه د امر سره دے -
 وَاتُوا الْيَتٰمٰی اَمْوَالَهُمْ، اتوا او ایتاء ورکول د یوخیز دي
 بل ته په طریقه د تخصیص سره او دا په محسوساتو
 او غیر محسوساتو دواړو کېن استعمالیږي - الیثمی، جمع
 د یتیم او یتیمه دواړو راځي - کله چه جمع د یتیمه وي نو
 هغه یتاشم راځي په وزن د فعائل سره بیا په هغه کېن
 قلب مکافي او شو نو یتای شو - بیا د تخفیف د پاره زیر
 د میم، په نور سره بدل شو او همزه په الف سره نو
 یتای ترینه جوړ شو - او چه جمع د یتیم وي نو په دیکېن
 دوه اقوال دي اول دا چه دا جمع د فعیل په وزن د فعائل
 سره ده مخکې چه دا اسم گرخیږي دے راگر چه په صفت
 د مذکر کېن دا س جمع نه راځي - نو بیا پکېن قلب مکافي
 او کړی شو - دویم قول دا دے چه دا جمع الجمع ده
 یعنی اول جمع کړی شو په یتمی سره لکه چه د اسیر

جمع اسری دہ - نو بیا جمع شو پہ یتا ہی سرہ لک اساری -
 او پہ اصل لغت کنس یستم یواٹھے والی تہ وٹیلے شی او پہ عرق
 کنس یٹے پہ ہغہ چا یا تہ اے اطلاق کیڑی چہ پلار یٹے وفات
 وی او دے تا بالغہ وی - ٹکھ چہ دے یواٹھے پاتے شو پہ
 داسے حال کنس چہ مدافعت او کفالت کووٹکے ددہ پاتے تہ شو -
 او دے مدافعت تہ محتاج وی پہ وخت دعدم بلوغ کنس -
 او ہر کلہ چہ بالغ شی نو بیا وریا تہ دے یتیم اطلاق عرفا او
 شرکا دواہہ نشی کیدے پہ دلیل دحدیث دعلی رضی اللہ عنہ
 چہ دبلوغ نہ روستو یتیم نیشتہ - (ابوداؤد) -

أَمْوَالَهُمْ، دا دلیل دے چہ یو ماشوم او وروکے دبلوغ نہ
 مخکیش مالک دمال گر خیدلے شی ٹکھ دلتہ اضافت پہ
 اعتبار دملکیت سرہ دے - او پہ اتوا کنس متولی تہ خطاب
 دے ٹکھ چہ مال دیتیم ددہ پہ ولایت کنس دے -

سوال :- ہر کلہ چہ یوتن وروکے وی نو دہغہ مال
 خوہغہ تہ نشی ورکیدے پہ دلیل دروستو آیتو نو
 سرہ او چہ بالغ شی نو بیا خودے یتیم تہ دے نو
 اتوالیتنی خہ مقصد دے ؟

جواب :- قرطبی وٹیلی دی چہ دیتیمانو دمال وروکول پہ
 دودہ طریقو سرہ دی - اول طریقہ، طعام اوجامہ وغیرہ
 جاری کول ترخو پورچہ ددہ پہ ولایت کنس وی یعنی ہغہ یتیم نابالغ
 وی - دوسیمہ طریقہ، پورہ مال سپارل ہغہ تہ روستو
 دبلوغ نہ او د معلومولو د رشد مکمل پوہے نہ لکھ
 چہ روستو پہ آیت مک کنس راجی - نو بناء پہ دے سرہ
 یتا ہی ورتہ مجازا پہ اعتبار دماکان سرہ وٹیلے شویدے -
 دلتہ اولہ طریقہ مراد کول غورہ دی ٹکھ چہ پورہ مال
 وروکول خوروستو ذکر کوی پہ شرط دہغہ سرہ -

وَلَا تَتَّبِعُوا الْاٰخِیَیْتُ بِالْغُلٰمِ، دا پہ طریقہ دتھی سرہ
 دویم حکم دے تبدل پہ معنی داستبدال دے دے

مفعول ہفتہ خیز وی چہ حاصل پیری او مجرور پہ بے، سرہ
 ہفتہ وی چہ ہفتہ پیرینود لے کیری - دلتہ یوشو وجوہ دی -
 اول قول کہ فراء بغوی او کہ زجاج دے یعنی ماہ اخلی مال کہ
 یتیم (چہ حرام دے ستاسو دیارہ) پہ بدل کہ خیل حلال
 مال کنس - دولیم قول کہ سعید او زہری وغیرہ دے چہ
 ماہ اخلی کرہ اوروغ مال کہ یتیم پہ بدل کہ ردی مال ستاسو
 سرہ - او پہ دے توجیہ سرہ تبدل پہ معنی کہ تبدل سرہ
 دے - دریم قول دادے چہ ماہ اخلی مال کہ یتیم چہ حرام
 دے ستاسو دیارہ او پیریدئی ستاسو خیل مال چہ حلال
 دے - دخیث او طیب معنی کہ سورہ بقرہ پہ تفسیر کنس
 تیرشوبیدی -

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ، دا دریم حکم دے
 پہ طریقہ کہ نہی سرہ - پہ دیکنن الی پہ معنی کہ مع
 سرہ دے لکہ چہ پہ سورہ مائدہ کہ کنس دی یا پخیلہ معنی
 سرہ دے لیکن متعلق ہے پتہ دے یعنی مَصْنُوعًا إِلَى
 أَمْوَالِكُمْ - او ذاکل (خوراک) تہ مراد ہر قسم فائدہ اختل
 دی صرف خوراک تہ دے مراد -

سوال :- مخکنن جملہ کنس خود یتیم کہ مال خوہو لو تہ مطلقاً
 منع او کرے شوہ کہ کہہون پہ طریقہ سروری او کہ بغیر
 کہہون تہ وی - نو دا جملہ ہے کہ مقصد کہ پیارہ
 ذکر کرہ ؟

جواب ع :- دا جملہ کہ تاکید کہ پیارہ دہ حکہ چہ دا کہ
 جاہلیت والو خاص عمل و چہ کہہون پہ طریقہ سرہ
 بہ ہے کہ یتیم مال خوہو -

جواب ع :- مخکنن جملہ کنس منع وہ کہ بنکارہ خوہو لو تہ او
 پہ دے جملہ کنس منع دہ پہ طریقہ کہ حیلہ کہ اختلاط سرہ
 یعنی کہ حرام کہ حصول کہ پیارہ حیلہ کول ہم حرام دی -
 سوال :- پہ سورہ بقرہ کنس ہے خو اختلاط (کہہون) جائز

وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي

او کہ بریدتی تاسو چہ انصاف بہ او نکری پہ بارہ

الْيَتَامَىٰ فَإِنْ كَحُوا مَا طَابَ لَكُمْ

د یتیمان نو جینکو کنس نو تکاح کوئی د هغه سرہ چہ حالہ وی تاسو لره

کری وونو دلته ولے منع شو؟

جواب :- هلته یے کہا ون د اصلاح پہ طور سرہ جائز کری
و و پہ قرینہ د وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ سرہ -
او دلته نهی ده د خوراک ته پہ طریقہ د حیلہ د کہا ون سرہ
یعنی مقصد د یتیم د مال خوراک وی او کہا ون ورسره د حیلہ
پہ طور کوی د دے وچ نه یے دلته د لَا تُخْلِفُوا نَه دے وئیلی
بلکہ د لَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ وئیلی دی - نو حاصل د دے ټول جسمو
دا دے چہ د یتیم مال د هغه د فائدو د پاره وری کوئی او د هغه
مال مه خوری او د هغه د مال سرہ د خپل مال کہا ون د هغه
د مال د خوراک د پاره ذریعہ مه گر خوئی -

اِنَّهٗ كَانَ حُوبًا كَثِيْرًا ، ه ضمیر پہ تاویل د مذکور سرہ اکل
(خوراک) او تبدیل ریدلولو (دواہوتہ راجع دے - كَانَ د
دوام د پاره دے - حُوب پہ اصل کنس زجر (زورے) ته وئیلی
شی - او قرطبی وئیلی دی چہ وحشت ته وئیلی شی - او قفال
وئیلی دی چہ تحوب کسب د هغه خیز دے چہ درد پیدا
کوی او دلته ترینه مراد کثاہ یا ظلم دے - او کثیرا پکنس
تاکید دے د حوبًا د پاره -

نک - پہ دے آیت کنس دویم حکم دے د احکامو د دے سورت
نه چہ هغه متعلق دے د نفسونو د یتیمانو سرہ اصالًا او د
مالونو د هغوی سرہ تبعا -

وَأِنْ خِفْتُمْ ، خوف ، ته مراد علم دے لیکن د معلوم ته چہ
کله یرہ کیدیشی نو هلته لفظ د خوف د علم د پاره استعمال پدی
او دا د مستقبل زمانے سرہ تعلق لری - او ابو عبیدہ وئیلی دی

مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ج

دَ نورد زنا نو نه دوه او درے او خاور

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُعَدِلُوا

نوکه یریدو تاسو چه چه انصاف به اونکری

فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ط

نویوه پوره ده یا (کناره کوئی) دهغه وینزے سرچه مالک دی بنی لاسو ستاسو

ذَلِكَ أَذُنِي أَلَّا تَعُولُوا ۝۳

دا دیرہ تیزدے ده چه تاسو به ظلم اونکری -

چه دا په معنی د یقین سره دے لیکن اول قول صحیح دے۔
 أَلَّا تُقْسِطُوا، دا د خفتم مفعول دے په تاویل د مصدر سره
 یعنی عَدَمُ الْقِسْطِ - اقساط، په معنی د عدل او انصاف سره
 دے او تحقیق د دے لفظ به ان شاء الله په سورہ جن کتب
 ذکر کیدی شي - امام راغب په مفردات کتب و ثیلی دی چه قسط
 په زیر د قاف سره په معنی د بیل چا حصه احتسلاو دے نو
 دا ظلم دے - او اقساط بل چاله د هغه حصه ورکول دی نو دا
 عدل دے - او بعضو اهل علم و ثیلی دی چه په زیر د
 قاف سره په معنی د عدل دے او په زور سره په معنی د
 ظلم دے -

فِي النِّسَاءِ، دلت به یو توجیه سره د دینه مراد مؤنث
 نابالغ یتیم دی او په بله توجیه سره عام دے مذکر او
 مؤنث دواړو ته (لکه روستو ذکر کیدی) -

فَأَنْكِحُوا مَا كَتَبَ لَكُمْ، دا په یو توجیه سره د ان خفتم د پاره
 جزاء ده - مَا كَتَبَ لَكُمْ په معنی د موصول سره دے او د
 ذوی العقول د پاره حقیقتاً استعمال یری پشان د لفظ مَنْ
 او دا قول د سیبویه دے - او یا مَا مصدریه دے - كَتَبَ د اکثر

مفسرینو نہ نقل دے چہ دا پہ معنی دَا حَلَّ سرہ دے او دے
 حلال شرعی نہ پہ طیبہ سرہ تعبیر کیدیشی دے ترغیب
 دَپارہ ٹُکھ چہ طاب کنس معنی دے میلان او دے لذت شتہ دے۔
 مِنَ النِّسَاءِ، دیکن من بیا نیہ یا تبعیضیہ دے۔

سوال :- دے شرط رچہ خوف دے عدم قسط دے) او دے جزاء
 (رچہ امر دے نکاح دے) پہ مینخ کنس خہ مناسبت دے؟

جواب :- پہ دیکن خور اقوال نقل شویدی۔ اول قول بخاری
 او مسلم او نور و محدثینو لیکل دے چہ عروہ رضی اللہ عنہ
 دے عائشہ رضی اللہ عنہا نہ دے تفسیر طلب کرے وو تو
 هغه ورته جواب ورکرو چہ داسے یتیمہ جینی چہ دے یوولی پہ
 ولایت کنس دے او دے هغه مال او جمال ہم شتہ او دغہ ولی
 غواہی چہ نکاح ورسرہ اوکری لیکن مہر او نفقہ کنس
 ورسرہ عدل کول نہ غواہی ٹُکھ چہ دے پخپلہ متولی وی
 نو دے چا دے طلب نہ پروا نہ کوی ریعنی دا جیتی دے دے بل چانہ
 نہ غواہی)۔ نو دا آیت دے پہ بارہ کنس نازل شویدی نو
 پہ دے بناء دیتا فی نہ مراد جینک دی چہ دوی (ولیان) دے
 هغوی دے نکاح ارادہ لری سرہ دے ظلم کولو نہ۔ او النِّسَاءِ، نہ
 مراد غیر دی دے یتا فی نہ نو معنی دا دے کہ چرے تاسو یریدئ
 (علم لری) چہ انصاف او عدل پہ او نکرے شے دے یتیمو جینکو پہ
 بارہ کنس دے هغوی سرہ دے نکاح پہ وخت کنس نو بیا نکاح دے هغه
 جینکو سرہ اوکری چہ تاسو دپارہ حلالے وی غیر دے یتیمانو
 جینکو نہ۔ نو مقصد دا دے چہ پہ یتیمو جینکو باندے ظلم مہ
 کوئی۔ پہ دے توجیہ سرہ فَا نَكَحُوا ذٰنَ خفتم دپارہ جزاء دے۔
 دویم قول دے سعید بن جبیر، قتادہ او ضحاک نہ ابن جریر
 او سیوطی نقل کریدے هغه دا دے چہ دے مخکن آیت دے نزول
 نہ روستو خلقو بہ دے یتیمانو دے مالو نو نہ محان دیر۔ بیج ساتلو
 دے ظلم دے دے نہ۔ لیکن منکوحات (نکاح شوے شے)
 بہ یے دے خورو نہ زیاتے ساتلے او دے هغوی سرہ بہ یے ظلم

کولوڅه پیرولینہ کولہ نوپہ دے آیت سرہ ئے دوی دے دے
 دویم ظلم نہ ہم منع کړل - او معنی داده کہ چرے تاسو
 دیتیمانو (هلکانو، جینکو) د مالونو نه ځان - یچ ساقی اویرہ
 کوئی د ظلم کولو نه نو دارنگ ځان - یچ اوساقی د ظلم
 کولو نه د منکوحاتو سرہ - او د هغه طریقہ داده چہ د
 څلورو نه زیاتے مه کوئی څکک چہ تاسو د څلورو نه زیاتو
 سرہ هیڅ عدل نشئ کولے - یعنی چہ یو انسان د یو کناه
 نه ځان - یچ کوی نولازم داده چہ د هغه پشان د بل کناه
 نه دے هم ځان - یچ اوساقی - اوپہ دے توجیه باندے
 یتا فی عام دے هلکانو او جینکو د وارو ته او فاکحو نه
 مخکس جزاء پته ده یعنی قَلَا تُظْلِمُوا فِي الْمُنْكَوْحَاتِ - او
 فاکحو په هغه باندے عطف دے - دریم قول د عکرمه
 نه ابن جریر اوسیوطی نقل کړے دے چہ یو شخص
 دیتیمانو د مال ولایت کوو اوپہ نکاح کتب به ئے د څلورو
 نه زیاتے بنجے وے - نو کله به ئے چہ حاجت پین شوجہ په
 بیبیا تو باندے دیرہ خرچہ اوکړی نو دیتیمانو د دے
 مال نه به ئے خرچہ کولہ - نو دغه کسانو ته په دے آیت کتب
 او وئیلے شوجہ هر کله چہ تاسو د ظلم دیتیمانو نه په عام
 حالاتو کتب یرہ کوئی نوپہ حالت د دیرو بنجو ساتلو کتب هم
 ځان د ظلم نه - یچ اوساقی یعنی د څلورو نه زیاتے په نکاح
 باندے مه اخلائی نو حرام مال حاصلولو ته په مو حاجت نه
 پریوځی - څلورم قول داده چہ دوی به د ظلم دیتا فی غیر
 منکوحاتو نه ځان نه شو - یچ کولے بلکه په هغوی باندے به
 ئے ظلم کولو - لیکن کله به ئے چہ په نکاح سرہ واخستله نو
 بیایے ورسره ظلم نه کوو - نو دوی ته او وئیلے شوجہ هر
 کله یرہ کوئی د عدم انصاف نه دیتا فی جینکو غیر منکوحو سرہ
 نو نکاح ورسره اوکړی (چہ حلاله وی تاسو لره) د دے د پاره
 چہ د ظلم نه یچ شئ - په دے ټولو اقوالو سرہ د شرط او

جزاء پہ مینخ کنیں مناسبت شکارہ دے۔ او اول قول پہ
دیکیں دیر غورہ دے۔

مثنیٰ وثلث وربع، دا دطاب دضمیر نہ احوال دی او
دیتہ اسماء معدولہ وثلثی شے۔ ددے پہ معنی کنیں تکرار
دے یعنی اثنان اثنان اوثلثاۃ ثلاثاۃ اواریع اریع۔
دبصریانو پہ نیز پہ دیکیں قیاس تہ جاری کیوری۔ یہ
دیکیں اتہ الفاظ نقل دی لکہ احاد، موحد، ثناء، مثنیٰ،
رباع، مریع او ددے نہ پہ برہ الفاظ د فصیح عربونہ
نہ دی اورید لے شوی۔ او د کوفیانو پہ تیز قیاس صحیح
دے۔ دہغوی دپارہ بعضہ اشعار دلیل شتہ دے لیکن
قرطبی وثلثی دی چہ ہفہ شاذ دی۔ او آلوسی وثلثی دی
چہ دا شعر دمتنبی کتاب راحاد ام سداس فی احاد پدے
باندے عیب وثلثی شوی دے۔ قرطبی او ابو عبید وغیرہما
وثلثی دی چہ اصح دادہ چہ درباع نہ (خلورو) نہ برہ
ثابت نہ دے او امام بخاری رحمہ اللہ ہم دا غورہ کریدہ
چہ پہ یو وخت او زمانہ کنیں دخلورو نہ زیاتے نہ دی ثابت۔
دارنگ سورۃ سباء ملکہ اوقاطریہ کنیں ہم راغلی دی۔

سوال:- ددے پہ مینخ کنیں یے عطف پہ واورہ کریدے
پہ واورہ یے نہ دے کرے خہ وجہ کیدیشی؟

جواب:- او دلالت کوی پہ تقسیم باندے چہ دیو قسم
سرود پارہ مثنیٰ او دبل قسم دپارہ ثلثات او بل
قسم دپارہ رباع جائز دی او حال دادے چہ دا د مقصد نہ
خلاف دے مقصد خودادے چہ ہر تارینہ لہ پہ شرط
دعدل کولو سرہ دودہ دودہ، درے درے یا خلورو خلورو
جائز دی۔

سوال:- اثنان وثلثات واریع یے ولے او نہ فرمائیل؟

جواب:- پہ اسماء عدد او اسماء معدولہ کنیں فرق
دے ہفہ دا چہ اسماء عدد کنیں صرف عدد مقصود وی

اوپہ اسماء معدولہ کنیں دے عدد تہ سیوا اوزیا تہ معنی ہم
مراد وی - ہغہ داسے چہ اووئیے شی جاء القوم مثنی معنی
دا شوہ چہ دودہ یوٹائے راغلل اوچہ اووئیے شی جاء القوم
اثنان نومعنی دا شوہ چہ دودہ راغلل - برابریہ خیرہ دہ
چہ جدا جدا راغلل اوکہ یوٹائے راغلل - نودلتہ مقصد
دادے چہ دودہ بیبیانے پہ یوٹائے جمع کول جائز دی
دے وچے تہ یے اسماء معدولہ ذکر کرد۔

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً، دا جملہ دلیل دے
چہ پہ مخکین جواز دے تعدد کنیں عدل شرط دے لتو پہ
وخت دے انتفاء دے شرط کنیں رچہ ان خفتم ان لا تعدلوا
کنیں ہغہ تہ اشارہ دہ) انتفاء دے مشروط لازمہ وی او تعدد
بہ منع وی بلکہ فواحدہ تہ مخکین اکتفوا یعنی یوہ باندے
اکتفاء اوکریٹ - الزموا فعل پت دے دے روستو لفظ پہ
قرینے سرہ - دلتہ حیرۃ لفظ پت مراد دے یعنی اکتفاء اوکریٹ پہ
یو آزادہ بیٹہ باندے پہ نکاح کولو سرہ -

أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، دا پہ فواحدہ باندے عطف دے نومعنی
دا شوہ چہ پہ وینخو ساتلو کنیں تعدد شرط تہ دے کہ ہر
خومرہ ساتی ٹککہ چہ پہ ہغوی کنیں عدل کول شرط تہ دے،
لیکن خائستہ معاملہ او احسان کول ورسرہ ضروری دی -
یا دا عطف دے پہ ما طاب لکم باندے او فعل پت دے
نومعنی دادہ چہ واقتصروا علی ما ملکتم ایما نکم -
لیکن دلتہ خطاب دے مولا کاتو مالکاتو دے وینخو تہ
نود ہغوی دیارہ دے خیلو وینخو سرہ نکاح کول ضروری
تہ دی - او پہ دے سورت ۲۵ کنیں خطاب دے غیر
مالکاتو تہ نوہلتہ یے فرمائیلی دی فَمِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ
نوپہ ہغہ کنیں انکھوا پت دے -

ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا، پہ ذالک کنیں دودہ اقوال دی - اول
قول دا اشارہ دہ واحدہ او ما ملکتم تہ - دویم قول دا

چہ دا اشارہ دہ بہول ماقبل تہ یعنی نکاح دہ پیر و سرہ
 (ترخو رو پورے) پہ شرط دہ عدل کو لو سرہ دہ ہغوی
 پہ مینخ کنس، او اکتفاء پہ یوہ باندے یا وینچے ساتل پہ وخت
 دیرے دہ ظلم کنس۔ آڈٹئی پہ معنی دہ پیر نیز دے دے۔
 دلتہ محسوس نیز دے والے نہ دے مراد بلکہ معنوی
 نیز دے والے مراد دے۔ آلوسی او بعضے نور و مفسرینو
 و ثیلی دی چہ دہ عال دیرے معنی دی پہ معنی دہ میلان،
 ظلم کو لو، فقیری، عیال دیرول، مشقت راستل، خرچ
 کول، عاجز او کمزورے کیدل، اکثر مفسرینو دہ ابن
 عباس رضی اللہ عنہما او جمہور و سلفو نہ نقل کریدی
 چہ دہ دینہ مراد ظلم تہ مائل کیدل دی چہ ہغہ دہ عدل
 مقابل دے۔ او ابن ابی حاتم دہ سفیان بن عیینہ نہ
 روایت کرے دے چہ دا پہ معنی دہ فقر سرہ دے۔ او دہ
 امام شافعی رحمہ اللہ نہ نقل دے چہ پہ معنی دہ کثرت دہ
 عیال (زیاتوالے دہ اہل و عیال) دے۔ ثعلبی او ابن عربی
 پہ دے قول باندے سخت رد کرے دے لیکن قرطبی
 و ثیلی دی چہ دا قول دہ زید بن اسلم او جابر بن زید
 نہ ہم نقل دے۔ او ہغوی ہم دہ امام شافعی نہ مخکنس
 لوے لوے اما مان تیر شویدی۔ او و ثیلی یے دی چہ دا
 معنی کسائی، ابو عمر الدوری (اما مانو دہ لغت) نہ ہم
 نقل دہ۔ لیکن پہ دے معنی باندے اعتراض دا دے۔
 چہ ہر کلاہ اللہ تعالیٰ کثرت دہ وینچو جائز کریدے نو دہ
 ہغوی نہ ہم دیر اولاد پیدا کییدی نو دہ ان لا تعولوا
 (چہ اولاد دیر نشی) سرہ مناسبت نہ لزی۔ او دا عذر
 چہ بعضے مفسرینو ذکر کریدے چہ دہ وینچو اولاد نہ وی دا
 دہ حقیقت نہ لرے خبرہ دہ۔ پہ دے وخت کنس بعضے کج رو
 خلقو دہ منصوبہ بندئی (رضبط تولید) دہ استدلال دہ پارہ
 دہ امام شافعی رحمہ اللہ دا قول ذکر کریدے چہ دہ نہ

معلوم یہی ہے کہ اولاد دیرول (زیات اولاد پیدا کول) نہ دی پکار۔
لیکن اول خود اذکران اوحدیث دہنہ تصوصوا وبتکارہ دلیونو
نہ خلاف کول دی ہے یہ ہنہ کبش د نکاح او نیٹے سرہ د جماع
مقصد اولاد کرخولے شویدے لکہ (وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ
لَكُمْ، فَأَسْتَوْا حَرْثَكُمْ آتِي شَيْئَكُمْ وَقَدْ مَوْلَا لَا تُفْسِكُمْ
اور تَزْجُوا الْوَدُودَ الْوَدُودَ) نکاح دہنہ چا سرہ
کوئی ہے مینہ ناکے وی او بیچی (دیر) (دوہی)۔

دویمہ دا ہے یہ دے آیت کبش ہے صراحۃً د خلورو بنحو
اجازت و رکریدے نو ظاہرہ خبرہ دہ ہے د خلورو بنحو
نہ خوا اولاد دیر پیدا کیری نو بیا دے کموالی د اولاد تہ
ترغیب و رکوی۔

ہاں د امام شافعی رحمہ اللہ د قول توجیہ دا سے کیہ یثی
چہ کثرت عیال نہ مراد کثرت ازواج دی او ذلک اشارہ
دہ عدد د خلورو تہ۔ یعنی د دے امر فائدہ دا دہ ہے
نیٹے د خلورو نہ دیرے نشی د دے د پارہ چہ بوج زیات نشی۔
فائدہ عل۔ د اہل سنت والجماعت اجماع دہ ہے
خلورو د بنحو نہ زیاتے نیٹے یہ نکاح کبش جمع کول حرام دی
د دے آیت یہ دلیل سرہ او یہ دلیل د احادیث و اجماع
سرہ۔ او قرطبی روافضو او بعض اہل ظاہر تہ نسبت
کریدے ہے چہ ہغوی و ثیلی دی ہے نہہ بیبیانے یہ یو
وخت جمع کول جائز دی۔ او بعضو خود عد د حصر نہ
ہم انکار کرے دے یعنی ہر خومرہ چہ یہ نکاح اخلہ۔
او آلوسی و ثیلی دی ہے امامیہ د دے تہ دی قائل لیکن
قاسمی یہ خپل تفسیر کبش د شوکانی د کتاب و بیل العمام
او دنیل الاوطار نہ نقل کریدی چہ یہ ہنہ کبش د دے
نسبت ظاہریو او ابن صباغ، عمرانی، قاسم بن ابراہیم
او یوے دے د شیعہ کاتو تہ کریدے۔ او کوم احادیث
د منع چہ د خلورو نہ یہ زیاتو راخلے دی یہ ہنہ ہے کلام

کریڈے او وائی چہ قرآن کریم پہ حصر دے عدد باندے
دلالت نہ کوی۔ لیکن السیل الجرار کنس وٹیلی چہ دغہ
احادیثو کنس اگرچہ ہریو کنس خان خان لہ کلام شتہ دے
لیکن پہ مجموعی طور سرہ حسن دی اعتماد وریا تہ
کیدیشی او پہ اجماع سرہ ہم دے دغہ احادیثو تائید
کیدیشی۔ لیکن زہ وایم چہ اول خو حصر عدد دے خلو
دے قرآن کریم دے آیت نہ کیدیشی او دے اثبات طریقہ
دادی۔

ع۔ چہ کہ قرآن مقصد نہہ بیبیانے وے یا حصر کول دے
عدد نہ وے تو وے یے مثنی وثلثات وریاع ذکر کولو
بلکہ مطلق بہ یے پرینودے وے تو بیا بہ دے ہرجا خونہ
وہ چہ خومرہ شے یے کولے۔

ع۔ مخکن ثابت شہ چہ عرب دے خلو و نہ زیانے نہ کوی
نواللہ تعالیٰ اربع نہ دی فرمائیلی بلکہ رباع یے دے دے دیار
ذکر کریڈی چہ دے عدد نہ زیانے نشی کیدے۔
ہاں پہ سورہ فاطر کنس دے وزر دے زیانے دیارہ دوستو
جملہ شتہ دے چہ یزید فی الخلق مایسأء، او دلہ
خود اسے تیشہ۔

ع۔ اللہ تعالیٰ دے زنا تو پہ مینخ کنس دے عدل او انصاف دے کولو
دیارہ دے عدد ذکر کریڈے۔ اشارہ دہ چہ دے دینہ پہ زیات
باندے دے انسان قدرت محال دے چہ عدل قائم کری
ماسیوا دے انبیاء علیہم السلام تہ چہ ہغہ دے ہغوی اعجاز دے۔
ع۔ الا تعولوا کہ یہ ہرہ معنی باندے مراد نشی نو دلالت
کوی چہ دے خلو و نہ زیات وے ناشی نو انسان کنس خا مخا
عول ریو طرف تہ کریڈے (راچی۔ او دارنگ اجماع دے سلفو
صالحینو ثابت دہ پہ منع دے زیادت دے خلو و نہ۔ او الوسی
وٹیلی دی چہ پہ دے مسئلہ کنس اقوی دلیل اجماع دہ
عکہ چہ پہ زمانہ دے اجماع کنس ہیخ مخالف نہ دے موجود

شوے۔ اوپہ اجماع کیں دا شرط تہ دے چہ دے بعثت دے
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے وقت تہ ترقیامتہ پورے
دے قول امت اتفاق راشی لکھ چہ دے امام غزالی دے قول تہ
معلومیری گئی توپہ ہیخ مسئلہ کیں اجماع نشی ممکن
کیدے۔ امام رازی وئیلی دی چہ دے اجماع مخالف
خلق بدعتیان دی دے هغوی مخالفت کولو تہ ہیخ اختیار
نیشته۔ او ابن عربی دے هغوی مخالفت کوونکو تہ جہال ردیر
ناپوہے وئیلی دی۔ او ابن کثیر پہ دے باب رد حصر
کیں احادیث راجع کریدی هغہ هلته اوکورئ۔ او دارنگ
پہ قرآن اوپہ اجماع سرہ ثابت دی چہ دے خاورو بیبیان تہ
زیاتوالے خصوصیت دے دے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
پہ هغے کیں مونہ لہ دے هغہ اتباع جائز نہ دے۔

فائدہ ۱:۔ دے حدیث منکرینو دے آیت تحریف کریدی۔
او آلوسی دے قول جبائی معتزلی تہ نسب کریدی۔ هغوی
وائی چہ دے آیت صرف دے یتیمانو جینکو پہ بارہ کیں دے چہ
پہ پالنه دے یوشخص کیں وی او هغہ دے ظلم نہ یرو کوی
تو هغہ دے بارہ دے یتیمانو تہ صرف خاورو سرہ نکاح کول
جائز دی۔ او دے غیر یتیمانو پہ بارہ کیں دا حکم نیشته۔ لیکن دے
بعثت نہ معلومہ شوه چہ دے قول دے قرآن کریم، اجماع
او احادیثو نہ خلاف دے۔ دارنگ کہ دے پہ یتیمانو پورے
خاص وے نو عبارت دے پکارو و چہ ورائی خفتم
الأنفسطوا فی الیثمی فانکحوا ما طاب لکم ومنہن۔
لیکن دلته یے لفظ النساء راویدی او هغہ دے تعمیم
دے بارہ دے۔ او دے قرآن آیتو نو هر هغہ تفسیر چہ
دے سلفو صلحینو او دے هغوی دے اجماع دے تفسیر نہ خلاف
وی تو هغہ تحریف دے۔

فائدہ ۲:۔ قرطبی دے عمر رضی اللہ عنہ او دے کعب
اسدی یو واقعہ ذکر کریدی چہ هغے کیں اسدی

وَاتَّوَا النِّسَاءَ صَدَقْتِهِنَّ رَحْلَهُ

اور کوئی رانہ تو تہ : مہرو نہ دھوئی پہ خوشحالی سرہ ،

فَإِنْ طَبُنْ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ

او کہ دوی معافی او کوی تاسو تہ د شہ خیز

مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا

د هغ نہ بخیلہ خوینہ نو خورئ هغہ پہ مزے سرہ

مَرِيئًا ④

بے نقصانہ ۔

د خلورو بنحو د جواز نہ دا استدلال کہیدے چہ د شہ
حق پہ خاوند باندے دادے چہ پہ خلورمہ ورخ بہ هغ
لہ خامخا حق ادا کوی او نورے درے شپے ورخ کہ پہ عبادت
کین تیروی نو جائز دی ۔

۱۔ پہ دے آیت کین دریم حکم دے د پیارہ د تاکید د عقد
د نکاح او د بیہ ژوند کولو د خپلے بی بی سرہ ۔ او دا دریم
حکم مشتمل دے پہ دوه مسئلو باندے ۔ اولہ مسئلہ بیٹے تہ
مہر ورکول ۔ دویمہ د هغ د طرف نہ خاوند تہ د مہر
بخنہ کول ۔

وَاتَّوَا النِّسَاءَ صَدَقْتِهِنَّ ، تیر شوی آیت کین خاوندانو
تہ خطاب وو ۔ او پہ دے آیت کین هم هغوی تہ خطاب دے ۔
ردا قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما او قتاده ، ابن زید
او جریج دے) او النِّسَاءَ نہ مراد زوجات (بیبیانے) دی ۔
او دالفظ د آزادو بنحو او وینحو رچہ پہ نکاح سرہ ئے ساتلے
دی) دواړو تہ شامل دے ۔ او د ابوصالح قول دادے چہ
دا اولیاؤ د بنحو تہ خطاب دے ځکه چہ پہ جاہلیت کین بہ
یوولی (اختیار مند د نکاح) خپلہ لور خور پہ نکاح سرہ

ورکړه نو د هغه مهر به یې ځان له اخستلو که هغه به لږ وو
او که ډیر به وو - او دا سره په نورو طریقو سره به یې
په مهر قبضه کوله نو د جاهلیت د دې رسم ورواج د
تردید د پاره او فرمائیل شو چه وَالشَّوْءُ لِلنِّسَاءِ صَلَّ قَتِهْنُ
او د حضرتي ته نقل دی چه دا رد دے په شغار بدل
کوونکو باندے چه یوه زنانه د بل زنانه په بدله کښ
ورکړی - او مهر ورله مقرر ته کړی - نو هغوی ته اووئیل
شو چه مهر ورکول بشو ته لازم دی -

صَدَقَاتٍ، جمع د صدقه ده - د الفظ او صداق په معنی د
مهر پورے خاص دے ځکه چه په مهر ورکولو کښ صدق
نیت او اخلاص د رغبت د نکاح معلوم شی - نَحْلَهُ، نحل
په اصل کښ عطیه ته وئیل شی په طریقه د تبرع
را حسان کولو سره او دا د هبه نه خاص ده - د ابن عباس
رضی الله عنهما او قتاده ته نقل دی چه نحله معنی ده فریضه
نودا حال دے د صدقات نه - او زجاج وئیلی دی چه دا په
معنی دِیَانَةٌ شُرْعَةً دے نو دا مفعول له دے - او کلبی وئیلی
دی چه دا په معنی د عطیه و هبه ده نو حال دے یا مفعول
مطلق دے د الشَّوْءُ د پاره په اعتبار د معنی سره -

سوال ۱ - نحله چه په اصل کښ عطیه په بدله ته وئیل شی
او مهر خو په بدل د (عورت) د بشو کښ دے نو مهر
ته څرنگه نحله او وئیل شو؟

جواب :- د خاوند د خپل بشو نه په نفع او مرزه اخستلو
کښ په حقیقت کښ دواړو ته فائده اولذات محسوسیدي
نو معلومه شوه چه مهر خو زیات څیز دے د دے وجه نه
یې هغه لره د نحله صفت ذکر کړو -

فَإِنْ طَبِنَ لَكُمْ عَنِ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا، دا دویمه مسئله ده
یعنی بشو له جائز دی چه خپل ټول یا بعضه مهر خاوند
یا ولی ته اوښی - قرطبی او ابن جریر وئیلی دی

چہ سبب دے دے دادے چہ بعضے خاوندان تو دا بدہ کنڑلہ
 چہ دے تہ مہر واپس واخلی نو دے جوازے دلستہ
 ذکر کرو۔ طبن پہ معنی دے وربخلو دے پہ خوشحالی سرہ۔
 عن شئیء، پہ صلہ دے طبن کنس بآء، راجی او دلستہ
 عن ذکر دے حکم چہ دا متضمن دے معنی دے عفو او
 تباعد لرہ۔ وئہ، دے ضمیر راجع دے صدقات تہ
 پہ تاویل دے مذکور۔ مال یا صدق سرہ۔ او منی دے
 تبعیض دے پیارہ دے پہ نیز دلالت یا بیان جنس دے پیارہ دے
 پہ نیز دے ابن عطیہ۔ نفساً، دے امتیز دے نسبت دے طبن
 نہ پہ معنی دے طیبات انفسہ سرہ او تمیز دے تاکید
 ہے دے خوشحالی دے پیارہ ذکر کریدے یعنی دے مہر دے بخلو
 خوشحالی صرف ظاہری نہ وی بلکہ پہ زہرہ سرہ حقیقتاً
 وی۔ تو حاصل دے معنی دا شو چہ کہ چرے دے شہ او۔ منی
 شہ حصہ دے مہر نہ تا سوتہ پہ خوشحالی سرہ۔ آلوسی دے
 ابن ہبیرہ تہ نقل کریدی چہ دے اشواربعو اتفاق دے
 چہ شہ خاوند یو بل تہ شہ خیز۔ بخشش ورکری نو بیا
 واپس اخستل ہے جا تہ نہ دی۔ او صاحب اللباب دے بعضے
 علماء تہ نقل کریدی چہ شہ خیل خاوند تہ دے مہر
 شہ حصہ۔ بخشش ورکری او بیا رجوع کوی نو معلومہ
 شوہ چہ دا۔ بخشش ہے دے زہرہ خوشحالی سرہ نہ وو کرے
 او دے دے تائید دے پیارہ شعبی دے شریح دے غسے واقعہ
 ذکر کریدہ۔ او دے عمر رضی اللہ عنہ نہ ہے ہم دا سے
 روایت نقل کریدے۔

فَكُلُوْهُ هَنِيْئًا مَّرِيَّتًا، دے اکل نہ مراد ہر غلہ مباحہ
 نفقہ اخستل دی خو چونکہ خوراک دے انسان اہم مقصد
 دے نو دے دے ویج نہ ہے اکل ذکر کرو۔ هَنِيْئًا مَّرِيَّتًا
 حال دے دے ضمیر دے کلوہ نہ یا صفت دے پت موصوف دے
 یعنی اکلًا هَنِيْئًا۔ هَنِيْئًا اسم فاعل دے دے هَنِيْئًا نہ او

وَلَا تَوَدُّوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ

او مه و د کوئی کم عقلو ته مالونه د هغوی

الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا

(چه تا سو سره وی) هغه چه گر خولی دی الله تعالی سنداسو د پاره سبب د زندگۍ

مرئی د مرغه نه دے - او د دے دواړه په مینځ کېن فرق دے په ډیرو وجوهو سره -

اول دا چه هغی هغه څیز دے چه د مشقت نه بغیر حاصل شوی او مرئی هغه څیز دے چه زړهضم کیږی -

دویم دا چه هغی هغه دے چه کناه پکېن نېشته او مرئی هغه دے چه هیڅ مرض پکېن نه وی -

دریم دا چه هغی په آسانتیا سره تیریدونکی او مرئی بڼه انجام والا بے ضرره -

څلورمه وجه دا چه هغی مزیدار او مرئی په مرئی کېن آسان تیریدونکي - قرطبی وئیلی دی چه د ابن عباس

رضی الله عنهما روایت دے چه مراد دادے چه په د نیا کېن د دے خوراک مطالبه نېشته ، او په آخرت کېن ئی

هم تاوان نېشته -

فائدة :- ابن کثیر ، آلوسی او قرطبی د علی رضی الله عنه نه روایت ذکر کړیدے چه یو سړی ته د خه بیماری

اونا جوړتیا شکایت وی یا ئی په کېده کېن درد وی نو د خپلې بی بی نه د مثلاً درے روپۍ او خواړی راوپه یو

روایت کېن دی چه د مهر د رقم او په هغه باندے د کبیر رشید واخلی او د باران او په د ورسره کپه

و دے کړی او هغه د اوڅنګی نو هغه شکایت به رفع شوی - او علی رضی الله عنه د دے د پاره درے آیتونه

د قرآن کریم او لوستل - عَلَیْکُمْ مِمَّا رَزَقْنَاهُ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا - عَلَیْکُمْ مِمَّا رَزَقْنَاهُ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا - عَلَیْکُمْ مِمَّا رَزَقْنَاهُ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا

وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ

خوراک ورکوئ دوی ته په هغه کښ، او چا په ورکوئ دوی له،

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝

او اوائی

دوی ته وینا

نیکه -

أَلْوَانُهُ فِيهِ شَقَاءٌ لِلنَّاسِ - عَمَّا فَكَّوْهُ هَنِيئًا مَرِيئًا -
 په دے آیت کښ خلورم حکم دے او دا متعلق دے
 د سفهاء رنایو هغه سره د هغوی نه د ظلم د دفع کولو
 د پاره -

ربط په دا دے چه هرکله ممکن او وئیلې شو چه یتای ته د
 هغوی مالونه ورکوئ او بیبیانو ته د هغوی مهر و نه - نو اوس
 په هغه کښ یو قید لگوی - هغه دا دے چه په حالت د ناپوهی
 کښ په مه ورکوئ دے د پاره چه مال ضائع نه کړی -
 وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ دَا د هغوی ولی، کفیل یا وصی ته
 خطاب دے - نو دا ضمناً دلالت کوی په جواز د ولی کفیل
 او وصی مقررولو باندے (قرطبی) - سفهاء، د دے تفسیر
 په سوره بقره کښ تیر شوی دے - دلته د سفهاء په مصداق
 کښ دیر اقوال دی - سعید بن جبیر وئیلې دی چه دا یتیمان
 دی - ابو مالک وئیلې دی چه دا نابالغ دی که یتیم وی او که نه -
 مجاهد وئیلې دی چه دا زناته دی - د ابو موسیٰ اشعری
 رضی الله عنه ته نقل دی چه دا هر هغه څوک دی چه د
 پابندی مستحق وی - نو په دیکښ دغه ټول اقوال داخل دی
 دارنگ تېنیر او اسراف کوونکی، لیونی او پاکل پکښ هم
 داخل دی -

أَمْوَالُكُمْ، د دینه مراد د هغوی هغه مالونه دی چه د
 ولی، کفیل یا وصی په قبضه کښ وی - او د دے په اضافت
 کښ تاکید دے چه تا سو د هغوی د مال دا س حفاظت
 او کړی لکه چه د خپل مالونو کوئ -

سوال :- یہ دویم آیت کنس کے مالو نو اضافت ہے یتیمانو تہ کہے وو
اودلتہ ہے هغوی تہ اونکپو؟

جواب :- ہلتہ مقصد کے ناجائز تصرف تہ منع کول وو نو اضافت
کنس کے علت تہ اشارہ اوکپہ چہ دغہ مالو تہ ستا سونہ دی بلکہ
مریتما نانو دی - اودلتہ کے فساد کے مال نہ منع کول مقصد دے
نو یہ دے اضافت کنس اشارہ دہ چہ لکہ خیر لکہ خیل مالو تہ
کے فاسد او نا کارہ تصرفاتو تہ - بچ ساتی نو دارنگ کے هغوی
مالو تہ ہم بچ اوساتی۔

الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيْلًا ، دا صفت کے دغہ حکم کے پیارے علت
دے - یعنی دا مالو تہ سبب کے معیشت دے نو کہ هغوی لہ
ہے ورکری نو معیشت تہ یہ نقصان اور سی - ککم، اولیاؤ
اوسقھاؤ تولو تہ خطاب دے بلکہ جنس بنی آدم تہ مخاطبہ
دہ - قیلًا ، مصدر دے کے قیام نہ یہ اصل کنس قوًا مآ دے
لیکن واو یہ یاء سرہ بدل بٹوے دے - معنی کے دے سبب
کے قیام کے بد نو تو اوسبب کے بقاء دے - زمحشری وئیلی دی
چہ تاسو ژوند تیروی یہ دے سرہ - او قرطبی وئیلی دی
چہ سبب کے معاش او صلاحیت کے دین دے - یعنی تجارتو تہ
اوسنعتو تہ یہ مال یا ندے بنا دی او دا سبب کے معیشت
کے بنی نوع انسان دے - او ہرچہ کعبہ شریفہ او کے هغے
تعظیم او احترام ساتل دی نو هغہ سبب کے بقاء کے ہول
عالم دے - کے دے وجہ نہ یہ سورۃ مائدہ نکو کنس قیًا مآ
للناس قرمائیلے دے - آلوسی وئیلی دی چہ یہ دے کنس
اشارہ دہ مدح کے مالو تہ - او کے سلفو صالحیتو تہ نقل
دے چہ مال کے مؤمن کے پیارے سلاح دہ - او هغوی وئیل
چہ تجارت او کسب کوئی حککہ چہ تاسو یہ دا سے زمانہ کنس
بیخ کہ یہ تاسو کنس یوتن محتاج شی تو اول بہ خیل دین
اوخوری -

قَارِئُكُمْ هُمْ ، کے رزق نہ مراد نفقہ ورکول دی یہ

وَابْتَغُوا إِلَيْنِي حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا

او از میبست کوئی به یتیمان تو هفت چہ کلہ اور سی وخت

النِّكَاحِ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ

د نکاح تہ ، نو کہ معلومہ کنہ تا سو د هغوی تہ

خوراک خشکاک او دارو درملو وغیرہ سرہ۔
وَأَكْسَوْهُمْ، کنس اشاره ده لکہ خرنکہ چہ انسان روزی تہ
حاجت لری نو دارنک جائے تہ ہم محتاج دے۔
فِيهَا، یے فرمائیلے دے او منها، یے تہ دے وئیلے اشارہ ده
چہ د هغوی دغہ مالوتہ محل د روزی اوجائے او گر خوی
یعنی تجارت او گتہ پکنس کوئی او د هغے گتہ تہ دوی تہ رزق
اوجامہ او خرچہ وغیرہ ورکوئی۔ داد دے دیارہ چہ د
دوی مال فنا او بریاد نشی او کہ منها، یے وئیلے وے نومعنی
بہ دادہ چہ د اصل مال تہ پرے خرچہ کوئی۔

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا، مَعْرُوفًا هَرَهَفَه قَوْل

او عمل تہ وئیلے شی پتہ د نفس سکون پرے حاصلیری د
دے وے تہ هغہ بنائشنہ وی عقلًا یا شرًا۔ نو د دینہ
مراد داسے خبرہ قول دی چہ یہ هغے سرہ د هغہ سقیہ
رکم عقل) نفس خوشحالہ شی لکہ چہ ورتہ ادوائی چہ ستا
مال ماسرہ امانت دھر کلہ چہ تہ بالغ شے او پوہہ دے
راشی نو تاتہ یہ یے درکوم۔ قرطبی وئیلی دی چہ
دعا د ورتہ کوئی چہ بَارَكَ اللَّهُ فِيْكُمْ، آلوسی وئیلی
دی چہ یہ دیکن د هغہ دینی اصلاح ہم مراد ده یہ
علم خودلو سرہ۔ یعنی د دین ضروری علم یہ ورتہ بنائی۔

رُشْدًا اِذَا دَفَعُوا اِلَيْهِمْ

ہونبیارتیا نو درکوی هغوی تہ

اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَاْكُلُوْهَا اِسْرَافًا

مالوتہ د هغوی ، او مہ خورق ہغہ پہ بے خایہ خرچ کولو

وَبِدَارٍ اَنْ يَّكْبُرُ وَاَوْمِنْ

او پہ تادی (جلق) سرہ د دے برے تہ چہ دوی بہ لوئے شی ، او خوک

كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَوَمِنْ

چہ مالدار وی نو خان د- بچ کوی رد مال دیتیم تہ او خوک چہ

كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ

محتاج وی نو خوراک د کوی رد ہغہ تہ پہ بشہ طریقہ

فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ

نو کلہ چہ درکوی هغوی تہ د هغوی مالوتہ

فَاَشْهَدُوْا عَلَيْهِمْ وَاَكْفَىٰ بِاللّٰهِ

نو گواہان اد نیسی پہ ہغہ یاندے ، او یورہ دے اللہ تعالیٰ

حَسِيْبًا ④

حساب کونکے -

۴۔۔ یہ دے آیت کس پنجم حکم دے د ظلم تہ د بچکیدا لو
دپارہ - ہر کلہ چہ سفاہت (کم عقلتوب) پتہ صفت دے
او عارض دے نو د ہغہ د ازالے دپارہ طریقہ ذکر کوی دے
دپارہ چہ ہغہ تہ د ہغہ مال او سپارے شی - نو د دے دپارہ
دوہ شرطونہ ذکر کوی - یو بلوغ دویم رشد (پوھے)
تہ رسیدل -

وَابْتَغُوا الْيُسْرَىٰ ، ابتلاء راز میبشت تہ مراد معلومول

د عقل د حفاظت کولو د مالونو د هغه او د دے مختلف
 طریقے دی۔ یو دا چہ دے له له مال د تجارت د پیاره
 ورکړی یا په ځان او اهل و عیال باندے د خرچ کولو
 د پیاره۔ یا د دے په حضور کښ دا ولی یې تجارت او اخستل
 او خرڅول کوی او د دے ته د هغه طریقے بنائی۔ او د هغه
 نورے طریقے دے د پیاره چہ هغه پرے پوره پوهه شی۔
 حَتَّىٰ اِذَا بَلَغُوا الْبُلُوغَ، دا اول شرط دے۔ د دینہ مراد
 اختلام دے لکه چہ په سوره نور صف کښ دی۔ او اختلام
 د بلوغ د پیاره په مذاکر او مؤنث کښ مشترک علامت دے
 او د دینہ علاوہ نور علامات هم شته۔

فَاِنْ اَسْتَمَرُّوْهُمْ رُشْدًا، اَس، په معنی د آحسن،
 وَجَدَ او اَبْصَرَ دے لکه په دے قول کښ رَأَى رَمِي
 جَانِبِ الطَّوْرِ نَارًا، رقصص و۔ رُشْدًا، خیر رسیدلو
 ته و نیلے شی د دے مقابل غی راځی لکه رَقْدٌ ثَبِيْنٌ الرَّشْدُ
 مِنَ الْغَيِّ، د دینہ مراد صلاحیت د عقل او د حفاظت
 د مال دے رابن عباس رضی الله عنهما یا صلاحیت د
 عقل او د دین دے (حسن)۔ اکثر علماؤ و نیلی دی
 چہ رشد نه وی مگر روستو د بلوغ نه۔ او که د بلوغ
 نه روستو پکښ هم رشد معلوم نه شو نو بیا به په هغه
 باندے حجر ریابندی لکړی۔ دا په نیز د اکثر و
 صحابه کرامو، تابعینو او امام احمد، ابو یوسف، امام
 محمد او امام مالک رحمهم الله سره۔ او په دے باندے
 د احنافو هم فتوی ده۔

فَاذْفَعُوْا اَلَيْهُمْ اَمْوَالَهُمْ، ابن عطیه و نیلی دی
 چہ په دے زمانه کښ به دا معامله قاضی او پادشاه
 ته پیش کیدیشی او د هغه په واسطه به ورته مال
 ورکیدیشی ځکه چہ دے زمانه کښ فساد ډیر دے۔
 وَلَا تَأْكُلُوْهُمۡ اَشْرَافًا يَّسَارًا، دا دواړه حالونه دی

یہ معنی دے اسم فاعل سرہ یا مفعول دے۔ اسراف پہ لغت
کس دے حد نہ تیرید لو تہ وئیلے شی او پہ خرچ کولو کس
خطائی او غفلت تہ ہم وئیلے شی (قرطبی) پدارا مصدر
دے دے باب مفاعله کدواں جانو نہ صدور خواہی یعنی
ولی دیتیم تہ دے ہغہ دے مال پہ اخستلو کس ویراندے والے
کوی او یتیم لوئے والی تہ روان وی۔ یا مفاعله پہ معنی دے
نفس قعل دے دے یو جانب نہ صدور کافی دے۔

اَنْ یَّکْبُرُوا، دا دے پدارا دے پیارہ پہ پت مضائق سرہ مفعول
لہ دے یعنی مَخَافَۃً کِبَرُہُمْ بدار کوئے دے وجہ دے یرے
دے بالغ کیدلو دے ہغہ تہ۔ یعنی زر زرے بے ضرورتہ خرچ
کوئے دے یرے دے وجہ نہ چاہے دے یہ لوئے شی نو بیا
یہ زمانہ مال خواہی او حساب پہ راسرہ کوی۔ اودا دے
لَا تَاْکُلُوْا دَ نَہی دے لاندے داخل دے۔

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ، عفت، حُجْن، پچ ساتل دی
دے حرام نہ او فُلْيَسْتَعْفِفْ کس مبالغہ دے یعنی دے حرام
او مشتہاتو تہ حُجْن، پچ ساتل۔ اودا سے پہ سورہ نور
کس ہم دی۔

وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ، فقیر تہ مراد
دادے چاہے کسب دے نفقہ تہ محتاج دے نو کہ چرے دے
دے حُجْن دے پیارہ مستقل کسب کوی نو دے یتیم دے مال حفاظت
نشی کوئے نو دے یہ دے ہغہ دے مال حفاظت کوی او تربیت
یہ بے کوی او دے دے پہ بدل کس یہ دے ہغہ دے مال نہ
دے عرف مطابق اجرت اخلی۔ او حدیث دے ابو داؤد او
نسائی پہ دے باندے دلیل دے چاہے یو شخص نبی صلی اللہ
علیہ وسلم تہ وئیلی ووجہ زہ فقیریم زما ہیخ مال
او آمدن نیستہ او زما سرہ دے یتیم مال دے نو نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ او فرما ئیل چاہے دے یتیم دے مال
نہ خورہ خو اسراف او تہ یز یہ تہ کوئے او جمع ترینہ

لِرِّجَالٍ تَصِيبُ مِمَّا تَرَكَ

دَ تَارِينو دَ پياره برخه ده دَهغه مال نه چه پرتخی دی

الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ

مور او پلار او خپلوانو او دَ زنانو دَ پياره

تَصِيبُ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَيْنِ

برخه ده دَهغه مال نه چه پرتخی دی مور او پلار

وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ

اد خپلوانو که لږ دی دَ هغه نه

هم نه کوئ. - او دَ ابن عباس رضی الله عنهما او ابوالعالیه
 او شعبی نه روایت دے چه دَهغه دَ غارو و دَ پیو نه فائده
 اخستل شئ او دغه شان دَ سورئ نه او دَ هغه دَ مریانو
 نه فائده اخستل شئ.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ،
 دا دَ دفع عام ده که مال نقد ورکول دی یا خرچ کول دی
 په هغه باندے په دے دوارو وختونو اشهاد رکواه
 پیش کول) ضروری دی. - دَ بعضو په نیز مستحب دے
 او دَ بعضو په نیز فرض دے. - او فرصیت ظاهر دَ قرآن دے.
 وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا، په دے جمله کتب تحویف دے
 هر منکر دَ حق لره. - کفی، فعل ماضی ده او یا الله دَ
 دے فاعل دے او بَاء، دَ تاکید دَ پياره ده. - ابوالبقاء
 او ابن عطیه وغیره و ثعلبی دی چه دا بَاء یے دَ دے دَ پياره
 راوړیده چه دلالت او کړی په معنی دَ امر باندے یعنی
 اکتفوا بالله. - حَسِيبٌ، په معنی دَ محاسب (حساب کوونکے)
 یا په معنی دَ کافی دے (الباب).

اَوْ كَثُرَ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ④

او کہ دیر وی، برخہ دہ مقرر کرے شوے۔

ک۔ یہ دے آیت کتب شپرم حکم دے د میراث پہ یا گن
د ظلم د دفعہ کولو دیارہ اور دے یہ رسم د جاہلیت
والو یا تدے۔ د ہغوی رسم دا ووجہ چاہہ جنکو تہ نہ
شو کولے نو ہغوی یہ ہے یہ میراث کتب برخہ تہ ورکولہ
یعنی، زتانہ، بوچاگان، وارہ۔ یچی او معدورہ خلق۔ نو یہ
دے آیت کتب د ہغوی برخہ یہ اجمالی طریقہ سرہ ذکر کوی
او تفصیل یہ ہے روستو راجی۔

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ، لِلرِّجَالِ
عام دی کہ بالغ وی کہ نابالغہ وی او کہ معدورہ وی او کہ
روغ وی۔ او علت د میراث ولادت یا قرابت دے او قرابت
زوجیت تہ ہم وٹیلے شی دے وچ تہ ہے الوالدان او
الاقربون دوارہ ذکر کرل۔

وَاللِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ، یہ
دیکش ہم دغہ تعمیم دے خوسرہ د علت تہ۔ او ترک
یہ دوارہ کتب ہغہ مال تہ اشارہ دہ چہ پر بخود لے شوے
وی روستو د مرگ تہ۔

مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ، دا جار مجرور یہ اصل کتب صفت
د نصیب دیارہ یا یہ مما ترک کتب بدل دے د "ما" تہ۔
نَصِيبًا مَّفْرُوْضًا، زجاج او مکی وٹیلی دی چہ دا حال دے
د نصیب تہ یا د فاعل د قل تہ۔ مَّفْرُوْضٌ، فرض یہ اصل
کتب پر یکولو او یقینی خیر تہ وٹیلے شی حکم چہ یہ ہغہ کتب
د شہاتو قطع (پر یکول) اوشی۔ یعنی ہغوی تہ دا حصہ
ورکول اللہ تعالیٰ فرض کریدی چہ د ہغہ تفصیل روستو
ذکر کیری او اشارہ دہ چہ ہریوہ برخہ د بل د برخہ
قطع او جدا کولے شی۔ یا فرض یہ معنی د تقدیر او

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ

او کله چه حاضر شی تقسیمولو (د مال) ته خپلوان خلق

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأُولَٰئِكَ هُم

یتیمان او مسکینان نو خړچه ورکړی هغوی

مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا

د هغه د مال ته او وایي هغوی ته وینا

مَعْرُوفًا ⑧

نرمه .

مقرر کولو دے نو اشاره ده چه دغه برخه په قرآن کریم یا

احادیثو یا اجماع سره مقرر کړې شویدی .

س . په دے آیت کېن اووم حکم دے چه په هغه کېن دفعه

د ظلم کوي د کمزورو وارثانوته .

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ ، د اسم دے په معنی د اقسام

یعنی تقسیمول او مراد ترینه تقسیمول د میراث دی .

أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأُولَٰئِكَ هُم مِّنْهُ ،

د مینه ضمیر القسمه ته راجع دے په معنی د مال مقسوم

سره او الف لام پکېن عهدی دی چه په لفظ د نصیب

کېن (مخکېن آیت کېن) تقسیم ته اشاره ده . او د دے

آیت په باره کېن خورا اقوال دی . اول قول د ابن عباس

رضی الله عنهما او د دیرو تابعینو دے چه د دینته مراد

هغه کسان دی چه په میراث کېن د هغوی خپل څه حق

ته وی خود تقسیم په وخت کېن هلته حاضر شی نو هغوی

لره د ټولو ورثاؤ په رضا سره څه برخه ورکول

پکار دی او دا امر د استجاب د پاره دے واجب ته دے

نودا منسوخ نه دے . او د قتاده نه روایت دے چه دا

حکم ثابت دے یہ طریقہ کہ استعجاب سرہ لیکن اکثر خلقو
یہ دے باندے عمل پر بخود لے دے ریائے ورتہ توجہ نہ دہ
کرے) او امام بخاری رحمہ اللہ ہم دا قول کہ ابن عباس
رضی اللہ عنہما نہ نقل کریدے۔

دویم قول کہیں یو روایت کہ ابن عباس او ابو موسیٰ اشعری
رضی اللہ عنہما او بعضے تابعینو دے چہ دا حکم واجب و و
لیکن یہ نزول کہ میراث کہ آیت سرہ (چہ روستو راجی)
دا منسوخ شویڈے۔ دریم قول، روایت دے کہ سعید
بن المسیب او ابن زید نہ چہ کہ آیت نہ مراد دا دے
چہ یو انسان تہ مرگ راشی او دے وصیت کوی نو خپلوانو
او یتیمانو او مسکینانو دپارہ د مناسب وصیت او کری او مراد
تربتہ ہغہ کسان دی چہ یہ میراث کہیں یے برخہ تہ رسیپی
رلکہ اولاد کہ ہغہ خوے چہ ہغہ کہ خپل پلار تہ مخکین
وفات شوے وی وغیرہ) او دا ہم یہ طریقہ کہ استعجاب سرہ
دے۔ او کہ کہ وجوب یہ طور سرہ وی نو منسوخ دے (قرطبی)۔
خلورم قول، روایت کہ سعید بن جبیر دے حاصل یے دا دے
چہ کہ دینہ مراد ہغہ کسان دی چہ یہ میراث کہیں کہ ہغوی
برخہ شتہ نوالیتائی والمساکین عطف تفسیر کہ اولوا القربی
دے یعنی دوی کہ میراث کہ تقسیم مطالبہ کوی فی الحال کہ خپل
حاجت کہ وچے نہ او فی الحال تقسیم مشکل وی نو دوی لہ دے
کہ ضرورت مطابق لہہ برخہ مخکین ورکریشی رچہ ہغہ یہ
روستو کہ دوی یہ حصہ کہیں حساب شی) نو دا حکم کہ دوی کہ
ضرورت یہ بناء واجب دے۔ دے قول تہ ابن عباس
اشارہ کریدہ او زمونہ مشائخو کرامو ہم دا قول
غورہ کریدے۔

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا، کہ مخکین اقوالو یہ بناء
کہ دینہ مراد دا دے چہ دوی تہ د او وٹیلے شی چہ ستاسو
یہ دے مال کہیں شرکاً حصہ نیشته لیکن صرف کہ صدقے

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ شَرَكُوا

او اور پر پیری . حقہ کسان چہ پر پیری هغوی

مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعْفًا

د خان نہ دوستو اولاد کمزوری

خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ

پیرہ کوی بہ هغوی باندے رد ظلم د خلقونہ

وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۙ

او خافا وای د وینا حقہ (برابر)۔

پہ طور سرہ داتاسولہ درکود۔ او بناء پہ آخری قول دا مراد دے چہ اوس د ضرورت د وجہ نہ دالیرہ برخہ واخلی او خہ وخت روستو بہ پورہ تقسیم اوکرو نویا بہ تاسوتہ ستاسو برخہ پورہ درکرو۔ نو مقصد دا شوچہ د یتیمانوا و مسکینانو خفہ کول جائز نہ دی بلکه د هغوی ضرورت پورہ کول پکار دی۔ ۱۰۔ پہ دے آیت کنس وعظ او ترغیب دے عمل کولو تہ پہ تیر شوے احکا مو پہ بارہ د یتیمانوا و سفهاؤ کنس او تائید دے د هغہ حکم چہ پہ قارز قوم او قولو کنس ذکر شویدے۔ وَلْيَخْشَ، داصیغہ د امر غائب دہ پہ نیز د سیبویہ د دینہ لام د امر بغیر د ضرورت شعری تہ نشی حذف کیدے۔

الَّذِينَ لَوْ شَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ، الَّذِينَ سرہ د موصول تہ د و لیخش فاعل دے او مفعول د هغے پت دے یعنی الظلم علی اولاد غیرہ رد ظلم کولو تہ پہ اولاد د بدل چا باندے) ذُرِّيَّةً ضِعْفًا، دا مفعول دے د ترکو د پاره او مِنْ خَلْفِهِمْ کنس د دہ مرہ تہ اشارہ دہ۔ او ذُرِّيَّةً معنی مخکین تیرہ شویدہ۔ او ورو بچو او بنحو تہ شامل دے۔ ضِعْفًا قید د پاره د تاکید دے۔ یا هرکله چہ لفظ ذریہ نفس تسل

تہ عام دے نو دایے قید احترازی ذکر کرو۔

خَافُوا عَلَيْهِمْ، دا جملہ صفت یا حال دے د ذریعہ د پاره او د
دے خافوا مفعول پت دے یعنی ظَلُمَ النَّاسِ عَلَيْهِمْ
د ظلم کو لو د خلقو تہ پہ دوی باندے)۔ او د حرف لو جزاء
پتہ دہ یعنی خفہ کیوئی۔ یا خافوا جزاء دہ د کو پہ تقدیر
د لام سرہ یعنی خَافُوا عَلَيْهِمْ، پہ تفسیر د آیت کنس خلو
اقوال دی۔ اول دا چہ دا وعظ دے وصیانو او کفالت کوونکو
د یتیمانو تہ یعنی تاسو د دغہ یتیمانو سرہ داسے معاملہ کوئی
لکہ چہ تاسو غواہی چہ ستاسو د مرگ تہ روستو دے ستاسو
د اولاد سرہ او کریشی۔ یعنی پہ ہغوئی باندے ظلم مہ کوئی۔
اور روستو آیت ہم پہ دے باندے دلالت کوی۔ دویم قول،
دا بتول انسانیت تہ وعظ دے چہ د یتیمانو او د خلقو د اولاد
پہ پاره کنس خان د ظلم کو لو تہ بیج اوساکی لکہ چہ تاسو غواہی
چہ ستاسو اولاد سرہ دے ظلم او نکریشی۔ یعنی ہر کلا چہ
یو انسان د خیل اولاد د پاره امن غواہی نو د بل چا پہ بچو
باندے ہم ظلم او زیاتے تہ کوی شکہ اکثر د ظلم سزا پہ
دنیا کنس ملاویزی۔ دریم قول، پہ دے سرہ مراد ہغہ
شخص دے چہ مرگ ورتہ حاضرشی نو بعض (کم عقل)
حاضرین ورتہ وائی چہ وصیت او کپہ، خیرات او کپہ، مزیان
آزاد کپہ، د خان غم او کپہ د اولاد فکر مہ کوہ ہغوی لہ یہ اللہ
تعالی روزی ورکوی تہ ہغہ شخص د دوی پہ وسوسے سرہ دھوکہ
شی نو بتول یا اکثر مال خیرات کپی او وارثان محروم کپی۔ نو
داسے کسا نو تہ خطاب او شوچہ تاسو پہ خیل اولاد باندے سرہ
کوئی او خفہ کیوئی نو د بل چا اولاد باندے ہم خفہ کیوئی
کنہ۔ دا قول قرطبی د ابن عباس رضی اللہ عنہما، قتادہ، سدی،
سعید بن جبیر، ضحاک او مجاہد تہ نقل کریدی۔ خلو م قول
د دے مخکنس قول برعکس دے چہ د وصیت کو لو تہ بی منع
کوئی کلا چہ خیلوانو (غیر وارثانو) تہ وصیت کوی۔ نو حکم د

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ

يَتِيمًا هغه ڪسان ڇهه خوري مالو ته

الَّذِينَ ظَلَمُوا بِأَمْوَالِهِمْ

دَ يَتِيمَانِ به نا حقه سره يقيناً دوى اچوى

فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا ۝۱۰

په گبهو ۽ خيلو ڪنهن اور اور دے ڇهه داخل به شي اور ته۔

آيت دے ٻولو ته شامل دے۔

فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ، هر ڪله ڇهه به خشيت سره امر ڪول به دليل سره ثابت شونو اوس به هغه باندے تفريع ڪوي به تقوى سره۔ يعنى خشيت قلبى مستلزم دے پوره تقوى لره به اعتبار د اعمالو سره۔

وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا، دا امر عام دے ڪفيل او وصي ته خطاب دے يعنى يتيم ته د خيل اولاد پشان د خائسته آدابو تعليم ور ڪري۔ دارنگ حاضر بتو د مريض ته خطاں دے يعنى خيل مريض مرض الموت ته د ادوائى ڇهه حقوق واجبه ادا ڪره او مناسب شرعى وصيت او ڪره دارنگ هغه ته دے د لا اله الا الله تلقين او ڪري ليکن امر د ورتنه نه ڪوي۔ دارنگ وصيت ڪوونڪ د وصيت ڪولو به وخت ڪنهن د مال د دريے حصے نه تجاوز نه ڪوي او وارثان د فقيران نه پريردى ڇهه بيا د خلقو نه سوالو نه ڪوي رداسے به حديث ڪنهن راغله دي) دارنگ عام مسلمانان د يتيم ته سخت وينا او ڦهر ته ڪوي۔ سديدا، هغه قول او فعل ڇهه حق او به انصاف ياندے بنا وى او د شرع سره موافق وى۔ منہ۔ په دے آيت ڪنهن تخويف اخروى دے هغه ڇا د پيار ڇهه يتيمانو ياندے د هغوى په مال ڪنهن ظلم ڪوي۔

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ

ٹکے ذکر کرو چہ داعت دے دے ایجاب دے رزق ہغوی دپارہ
 او دپارہ دے قول سدید ہغوی تہ - او دے دینہ مراد عام دے
 ہغہ وصیان او کفیلان چہ دے یتیمان مالونہ ضائع کوی یا
 ہغہ خلق چہ یتیمان تہ دے میراث برخہ نہ ورکوی - یا ہغہ
 ظالمان چہ دے یتیمان مالونہ یہ غیر شرعی طریقے سزہ
 خوری لکہ یہ دے زمانہ کنس یہ مروپسے ما بنامونہ ،
 خلویستی او نور خیرا تونہ او اسقاط چہ یہ ہغے کنس دیتیم
 برخہ وی -

یَا کُلُّوْنَ، دے دینہ مراد صرف خوراک دے یا دے ہغے اخستل
 او بر بادول دی کہ یہ ہرہ طریقہ سرہ وی -
 اَمْوَالِ الْیَثٰی طَلْمًا، لفظ دے ظلمًا تیز دے یا حال یا
 مفعول مطلق دے یہ پتہ صفت سرہ یعنی اکلا ظلمًا - او
 دا قید دے دے وجہ نہ ذکر کرو چہ کلہ کلہ دے یتیم مال یہ
 حق شرعی سرہ ہم اخستلے کیڑی لکہ اجرت او نفقہ دے ولی
 دپارہ وغیرہ -

اَلَمْ یَا کُلُّوْنَ رَفِیْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا، رَفِیْ بُطُوْنِهِمْ لفظ کنس دیر
 خوراک تہ اشارہ دے یعنی خیتہ دکوی - دارنگ دا لفظ دلالت
 کوی یہ دیر قباح دے دوی بانہ دے - نَارًا تہ مراد دے جہنم اور
 دے چہ ذکر دے مسیب او مراد تربتہ سبب دے یعنی حرام - یا دے
 دیتہ مراد دردوتہ او مختلف مصائب دے دنیا دی چہ حرام
 مال یہ دنیا کنس دے ہغے دپارہ سبب او گرچی - یا مراد دے دینہ
 عین اور دے چہ دوی یہ یہ جہنم کنس اور خوری لکہ چہ حدیث
 دے ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ دے او ابن جریر را نقل
 کریدے ہغہ یہ دے یا تہ دے دلیل دے -

وَسَیُضْلَوْنَ سَعِیْرًا، ہر کلہ چہ مخکن دے جہنم اور مراد دوی نو
 دا جملہ بیا یہ طریقہ دے تفسیر سرہ دے - اوکہ دے نازنہ دنیوی
 مصائب مراد وی تو بیا یہ دے جملہ کنس دے عذاب اخروی
 ذکر دے روستو دے عذاب دنیوی نہ - صلی دلالت کوی یہ

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ

کلک حکم درکوی تاسو ته الله تعالیٰ پہ بارہ د میراث د اولاد ستاسو کتب

لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

د نارینه د پياره پشان د برخه د دور زستانو ده

فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ

نوکه وی زنانه (دوه یا) زیاتے د دور نه

فَلَهنَّ شُلُثُ مَا شَرَكَ وَإِنْ

نو دوی لره دوه حصے دی د هغه مال نه چه پر بخودے وی ده، او که

كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ

یوه وی نو هغه لره نیمه برخه ده ،

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا

او دده د مور او پلار د پياره هر یو لره د دے دواړو ته

الْشُّرُكُ مِمَّا شَرَكَ إِنْ كَانَ

شپږمه برخه ده د هغه نه چه پر بخودے وی ده که چرے وی

لَهُ وَلَكِنْ فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ

هغه لره اولاد ، او که نه وی هغه لره

وَلَكِنْ وَوَرَثَهُ أَبَوَاهُ فَلَهُمَا

اولاد او وارشان دده مور او پلار دده وی نو مور دده لره

الشُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ

دریمه برخه ده . او که وی ده لره دوستره نور

دخول بآئو اور ته د سوزیدلو د پياره - سويړ هغه اور که چه

په لمبو باندرے مشتمل وی نو سعيړ په معنی د سعيړ دے .

فَلَا مَرَّةٍ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ

مور لره یے شپرمه برخه ده دوستو د پوره کولو

وَصِيَّةٍ يُوَصِّي بِهَا أَوْ ذِي

د وصیت نه چه وصیت یے کړی وی په هغه سره او دادا کولو د قرض نه،

أَبَاؤَكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ

پلاران ستاسو او خا من ستاسو نه پوهیږی

أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا

تاسو چه کوم یو د دوی زیات نيز دے دے تاسو ته په نفع کتن،

فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

حکم مقرر کړی شویدی د طرف د الله تعالی نه، یقیناً الله تعالی

عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

پوهه دے حکمتونو والا دے -

۱- په دے آیت کتن اتم حکم دے - او دا تفصیل د هر هغه برخو او حصو دے چه په للرجال نصیب کتن اجمالاً ذکر شوی وے - او په دیکتن تصریح ده د رد په جاهلیت باتدے چه هغوی په زنانو، نابالغو او معدودو کسانو ته په میراث کتن برخه نه ورکوله -

يُوصِيكُمُ اللَّهُ، قَالِ وَثِيلِي دى چه ايضاء، په اصل کتن رسولوت ته وټيلے شی او زجاج وټيلی دى چه ايضاء دلت په معنی د فرض کولو ده - ابن عاشور وټيلی دى چه ايضاء امر کول دى په هغه څيز چه په هغه کتن نفع د مامور وی او د امر کوونکي د طرف نه اهتمام وی - او ابن کثیر قرمائی چه معنی داده چه امر کوی تاسو ته په عدل سره - دارنگ وصیت هغه حکم ته وټيلے شی چه د هغه د پاره ناسخ نه وی نو د دینه مراد تاکیدى حکم

کول دی نو دا تعبیر دلیل دے پہ دیر اہتمام باندے پہ مسئلہ
د میراث کنس۔

فائدہ ع۔ ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا آیت او ورپسے آیت
او د سورت آخری آیت تہول پہ علم فرائض کنس دی او د
میراث شرعی احکام د دے آیا تو نو نہ اخستے شویدی او
احادیث د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د دے تفسیر دے۔
او د علم فرائض پہ زدہ کولو کنس احادیث راغلی دی۔ او قرطبی
و ثیلی دی چہ دا آیت رکن دے د ارکان د دین نہ اوستن دہ
د سنتو د احکامو نہ اوام دہ د امہاتو د آیتو تو نہ۔ او و ثیلی
شویدی چہ علم فرائض دریمہ حصہ د علم دہ بلکه نسیم
علم دے لیکن دا اول داسے علم دے چہ د خلقو نہ پہ واخستے
او ہیر کریشی۔

فائدہ ع۔ د میراث د پارہ شرکا درے اسباب دی اول
نسبت د تولد یعنی اولاد او والدین۔ دریم سبب نسبت
د زوجیت یعنی خاوند او بھج۔ دریم سبب نسبت د اخوت۔
اول د وارہ پہ دے دہ آیتو نو کنس ذکر دی او دریم د دے
دویم پہ روستو حصہ کنس او پہ آخری آیت کنس ذکر دے۔ نو
پہ اول آیت کنس د توالد سرہ شپہ مسائل ذکر دی او
پہ دویم آیت کنس پہ نسبت د زوجیت سرہ خلور او پہ
نسبت د اخیانی رورولی او خورولی سرہ پنچہ ذکر دی۔

ورثہ درے قسمہ دی اول ذوی القروض دویم عصبہ
دریم ذوی الارحام۔ د روستو پہ میراث کنس اختلاف
شتہ دے۔ ذوی القروض ہجہ کسان دی چہ د ہغوی خاص
برخے پہ قرآن کریم، او احادیثو یا پہ اجماع سرہ
ثابت او ذکر دی او ہجہ شپہ برخے دی یعنی نسیم،
خلورمہ حصہ، اتمہ حصہ، دہ دریمہ حصہ، دریمہ
حصہ او شپہ حصہ۔ او ذوی القروض دہ قسمہ دی
یعنی نارینہ او زناتہ۔ بیا نارینہ لس قسمہ دی، خوئے، نسیم

راگرچہ نور ہم خکته شتہ لکہ کپوسے وغیرہ)، پلار، نیکہ
 راگرچہ نور ہم پہ سیرہ وی لہ اور نیکہ وغیرہ)، ورور،
 وزازہ، شترہ اوز شترہ خٹوے، خاوند اور مولیٰ د آزادولو۔
 اوزناتہ اووہ قسمہ دی لکہ لور، توسی۔ راگرچہ خکته وی)،
 مور، نیا راگرچہ سیرہ ہم وی)، خور، بنجہ اور مولاتہ د
 آزادولو۔ او عصبہ ہغہ کسان دی چہ د ہغوی برخے پہ
 خاص طریقے سرہ نہ وی ذکر لیکن کوم میراث چہ د ذوی
 الفروض د برخونہ باقی پاتے شی نو ہغہ د ذوی حق وی۔
 نوروستو د ادا کولو د قرض اور وصیت نہ رچہ پہ دریمہ حصہ
 کنس وی) تقسیم د میراث بہ کیری نو کہ چرے ذوی الفروض
 موجود وی نو د ہغوی برخے پہ اول ورکریشی او د ہغوی
 نہ روستو چہ کوم مال پاتے شی نو ہغہ پہ پہ عصبو کنس
 تقسیمیری۔ او حق د عصبو د قرآن کریم نہ پہ سکوت سرہ
 او د احادیثو پہ صراحت سرہ معلوم دے۔ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ اور سوئی فرائض اہل د
 ہغوی تہ او باقی ہغہ شخص تہ ورکری چہ مری تہ
 نیر دے وی۔

فائدہ ع:۔ یوصیکم خطاب اگرچہ عام دے لیکن پہ سبب د
 احادیث صحیحہ سرہ ٹے تخصیص کرے شوے دے۔ اول دا
 چہ وارث بہ کافر نہ وی لکہ چہ پہ حدیث کنس دی لایرث
 الکافر المسلم۔ دویم دا چہ مرے (غلام) پہ نہ وی یعنی
 مرے د آزاد شخص وارث نشی کیدے۔ دریم دا چہ
 قاتل بہ نہ وی یعنی قاتل پہ د مقتول د میراث نہ
 محروم وی۔ غلورم دا چہ د انبیاء علیہ السلام نہ میراث نشی
 اوپے کیدے پہ دلیل د صحیح حدیث سرہ چہ رَحْمَنُ مَعَشَرُ
 الْأَنْبِيَاءِ لَا تُوَرِّثُ مَا تَرَكَتُكَ صَدَقَہ (رمونہ د جماعت
 د انبیاء نہ میراث نہ اوپے کیری مونہ چہ خہ پر بخود لے
 وی نو ہغہ پہ صدقہ وی) او دا حدیث متواتر دے د

اوٹولس صحابہ کرام وہ نقل دے۔ او دا مسئلہ د شیعہ کا تو
یہ کتاب تو کیں ہم شتہ۔ شرح نہج البلاغہ د ابن ابی
الحدید کیں لیکلی دی چہ ابوبکر رضی اللہ عنہ دا حدیث
ذکر کرد نو فاطمہ رضی اللہ عنہا راضی شوه۔

سوال :- یہ حدیث کیں ثابت دی چہ فاطمہ رضی اللہ عنہا
غصہ او خفہ شوه او د ابوبکر رضی اللہ عنہ سرہ ئے تر مرگہ
پورے خبرے نہ دے کرے؟

جواب :- بیہقی او عینی پہ عمدۃ القاری او ابن حجر پہ
فتح الباری کیں ذکر کریدی چہ ابوبکر رضی اللہ عنہ
د فاطمی رضی اللہ عنہا دروازے تہ لاخلے ورتدے پورے
چہ ہغہ رضا شوه۔ او ابن کثیر پہ البدایہ والنہایہ جلد
پنجم صفحہ ۲۸۹ کیں ہم لیکلی دی۔ او د خبر و تہ کولو
مطلب دادے چہ یہ میراث طلب کولو کیں د ہغہ سرہ تر
مرگہ پورے خبرہ اونکڑہ ٹککہ چہ یہ حدیث اوریں لو سرہ
د ہغہ تسلی حاصلہ شوه۔

فی اولادکم، اول ئے د اولاد پہ میراث یا ندے شروع اوکڑہ ٹککہ
چہ د انسان تغلق د اولاد سرہ د ہر چانہ مخکین او دیروی۔ او
دلہ مضاق پت دے یعنی فی ارث اولادکم۔ وارث عام دے کہ
اولاد د مور پلار نہ میراث اوہی اوکہ والدین د اولاد نہ
میراث اوہی۔ نو د اولاد دوا حالات دی۔ حالت د انفراد
ریوازے والی او حالت د اجتماع د والدینو سرہ۔ او حالت د
انفراد ئے درے قسمہ دے۔ مذکر او مؤنث پہ دواہ وی دا
ئے پہ لئذ کر مثل حظ الانثیین سرہ ذکر کریدے۔ یا بہ
صرف مؤنث وی او دا ئے وزیے جملو کیں ذکر کریدی۔ او
چہ یوازے مذکر وی نو د ہغہ حال ئے صراحتاً نہ دے کرے
نو د ہغہ د پاریہ تہول مال دے پہ طریقہ د عصوبت سرہ

لئذ کر مثل حظ الانثیین، دا اولہ مسئلہ دہ او د دے دوا
صورت نہ دی۔ اول صورت دادے چہ حق (سپے یا بیٹھا) مہ

شی او یو څوے او یوه لور یې پاتې شي نو مال به درې برخې
شي دوه برخې به څوے له ورکړې شي او یوه برخه به لور
ته ورکړې شي۔ دویم صورت دادے چه یو څوے او دوه
لورې پاتې شي نو مال به په مینځ نیم کړې شي، نیمه برخه
به څوے ته ورکړې شي او باقی نیمه به دواړو خویندو یعنی
لور و پاتدے برابر تقسیم کړې شي۔

سوال :- داسے یې ولے او نه فرمائیل چه رللا نشین مثل حظ
الذکر یا للاثی مثل نصف حظ الذکر؟

جواب :- په دے عبارت کې تصریح ده په فضیلت ذکر
په مؤنث پاتدے دارنگ ذکر په سبب د جاهلیت سره
طمع کوی چه ټول مال به زما وی نو اوو ټیلے شو چه ټول مال
صرف ستاحق نه دے بلکه مؤنث هم در سره شریکے دی۔

سوال :- زنانه کمزورے او بے طاقته ده نو د هغه برخه یې
ولے ذکر د برخې نیمه گرځوے ده؟

جواب :- په مذکور پاتدے د شیخ او د خور او لور وغیره تفقه
واجب ده نو ذکر دیر مال ته محتاج دے په نسبت د مؤنث سره۔
فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ الْاِثْنَيْنِ، د گڼ ضمیر مؤنث کسانو ته راجع
دے هغه چه په ضمن د اولاد کم کیش داخل دی۔ یا راجع دے
متروکاتو پر مخودے شوو ته۔ او په دیکن دویمه مسئله
ده یعنی چه ورثه صرف زنانه اولاد وی مذکور سره
نه وی۔

فَكُلُّهُنَّ ثُلُثًا مَّا تَرَكَ، یعنی ټول مال به درې برخې کړے
شي نو دوه برخې به دغه زنانونو وارثانو کېن پوره پوره
تقسیم کړې شي او یو ثلث (برخه) به د عصیو د پاره وی که
هغه هر څوک وی۔

وَرَأَى كَانَتْ وَاحِدَةً فَكُلُّهَا النِّصْفُ، دا دریمه مسئله ده چه
صرف یوه لور پاتې وی او مذکور (ورور) در سره نه وی۔
نو ټول مال به دوه حصے کړې شي یو حصه به هغه لور ته

ورکړېشې او باقی به عصبو کښې تقسیم کړېشې۔

سوال :- په دیکښې ټې ډ دوه لونه ډ حصه وضاحت نه ده کړې شوه نو هغه به څرنگه مېلاویدي؟
جواب :- ډ هغه ډ علم دوه طریقې دی اوله داچه هرکله یو له لور له ډ یو وروړ سره دریمه حصه مېلاویدي په دلیل ډ لاندې کر مثلاً حفظ الانشین سره نو یو له لور له ډ بله لور په ملګرتیا کښې هم څاڅا ثلث مېلاویدي نو د دوو ډپاره دوه ثلثه شول۔ دویمه طریقه قیاس ده په دوه خویندو باندې چه ډ د دې سورت په آخری آیت کښې ذکر دی چه خویندې خو په نسبت ډ لونه ولری دی لیکن چه خویندو ډ مری ته دوه حصه مېلاویدي نو دوه لونه به ضرور دوه حصه مېلاویدي۔

سوال :- نو په لفظ ډ فوق ذکر کولو کښې څه فائده ده؟
جواب :- په دیکښې یو وهم دفعه کوي۔ هغه دا ده چه هرکله دوه لونه دوه ثلثونه دی نو آیا دریو لونه ډپاره به ټول مال وی ریښی دریو ډپاره ثلثونه) نو په دې سره ټې دغه وهم دفعه کړو چه دوه نه به زیاتو له هم دغه دوه ثلثه (حصه) دی هغه په هغوی برابری تقسیمیدي۔

سوال :- ډ سورت په آخری آیت کښې ولې دا سې نه دی فرمائیلي؟
جواب :- هرکله چه ډ لور استحقاق په نسبت ډ خور سره ډیر دې نو دلته وهم پیدا کیدلو چه آیا ډ دوو نه زیاتو له به حصه زیاتیدي۔ او ډ خویندو یاره کښې دا وهم نه پیداکیدي۔

وَلَا يَوْلِيهِ لَكُمْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ، مخکښ ذکر شو میراث ډ اولاد ډ مور او پلار نه اوس ذکر کوي ډ مور او پلار ډ خپل اولاد رځو له لور) ته، نو دا څلورمه مسئله ده چه یو شخص مړ شي

اور مور او پلار ئے پاتے وی او اولاد ئے ہم وی نو دھر
 یور مور او پلار) دپارہ بہ شپرمہ شپرمہ برخہ وی۔
 او کہ اولاد ئے مذکر وی نو باقی نھول مال بہ دھغہ وی
 او کہ مذکر او مؤنث دوارہ وی نو یہ طریقہ د لئذکر
 مثل حظ الانثیین بہ باقی مال تقسیم کرے شی او کہ
 صرف مؤنث (لونہ) پاتے وی نو کہ یوہ وی نو دھغہ دپارہ
 نیمہ دکل مال دہ او کہ دوہ وی یا زیاتے وی نو دھغوی
 دپارہ بہ دوہ ثلثہ وی لکہ چہ مخکن تیر شول او باقی
 بہ پلار تہ ورکیدیشی یہ وجہ د عصوبت باندے۔ لَا بُؤیہ
 خبر مقدم مبدل منہ دے او لِکُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا د هغہ نہ
 بدل دے او السُّدُسُ مبتدا دہ۔ او ضمیر د أَبُوئِہ راجع
 دے ہغہ میت تہ چہ لفظ د ترک یہ ہغہ باندے دلالت
 کوی۔ او یہ لفظ د ابو یہ کنش تغلیب کرے شویدے داپہ
 اصل کنش لاب و لام وو۔ لِکُلِّ وَاحِدٍ بدل باور لو کنش
 قاضیہ داوہ چہ معلومہ شی چہ یوسدس (شپرمہ برخہ)
 د دوی شریک نہ دے بلکہ دھریو دپارہ جدا جدا
 سدس دے۔

سوال: یہ دے حالت کنش ئے مور او پلار ولے برابر
 کریدی؟

جواب:۔ د اولاد دپارہ لکہ خرنکہ چہ پلار مشقت او
 تکلیف د نفقہ وغیرہ برداشت کوی نو دارنگی مور ہم یہ
 وخت د حمل او وضع د حمل او د رضاع سرہ دیر مشقت
 برداشت کریدے نو ٹککہ د دوی برخے ئے یوشان او گر خولے
وَلَدٌ، د دینہ مراد خیل خولے اولور دہ او چہ ہغوی نہ
 وی نو خولے د خولے (نفسے) پکنش داخل دے یہ طریقہ
 د عموم د مشترک یا عموم مجاز سرہ بناء یہ اختلاف د
 علماء۔

فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ، یہ دے نفی کنش خولے اولور

او اولاد د خوی داخل دے -

وَوَرِثَةُ الْبَوَاةِ، د ا قید ای د دے وچ نه راوړو چه بعضی وخت مور او پلار موجود وی لیکن کافران وی یا مملوکان (غلامان) وی یا قاتلان وی نو هغوی ته په میراث د اولاد کس خه حصه نشی ورکېدای -

فَلَا مَوَالٍ لِّلْمُتَّحِیْنِ، د اینچه مسئله ده - دلته د پلار د حصی ذکر او نشو نو مقصد ای د دے چه باقی دوه شلته دی نو هغه ټول مال تر پلار د پاره دی د دے وچ نه چه هغه په داسی حال کس عصبه ده فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلْأُمِّهِ الشُّدُّسُ، د ا شپږمه مسئله ده او د (فَإِنْ لَّمْ یَكُنْ لَهُ وَلَدٌ) دلاندی داخل ده یعنی اولاد نه وی او مور او پلار او ورسره ونوره پاتې وی دوه ونوره یا زیات څخه چه په باب د میراث کس دوه عدد هم په جمع کس داخل دے) او دارونره اعیانی وی که علاقی یا اخیانی وی (قرطبی) نو د دے ونورو په وجود سره د هغوی مور محرومه شوه او د هغه حصه دریی نه شپږ ته را کوزه شوه - دیته د علم میراث په اصطلاح کس حجب نقصان وئیل شی - او د دے ونورو د حصی په پاره کس اختلافی دے - د جمهور و مسلك د دے چه دوی د وچ د پلار نه محروم دی ځکه چه پلار یی شته دے لیکن د مور حجب کوی - او په نیز د ابن عباس رضی الله عنهما د دوی د پاره هم سدس دے چه هغه کم کړی شوی دے د مور د حصی نه - دارنگه په صرف خویندو (راخوات) کس هم اختلاف دے - جمهور علماء وائی چه دوی د مور حجب نقصان کول شی او د ابن عباس رضی الله عنهما قول د دے چه دوی حجب نشی کول - او هر کله چه مور شپږمه حصه واخلي نو په نیز د جمهور و باندی باقی ټول مال (پنجه حصی) د پلار دی - مِنْ بَعْدِ وَصِيَّائِهِ يُوْصِي بِهَا اَوْ دِيْنٌ، ز مخشری وئیلی دی چه دا متعلق دے د ماقبل تقسیم سره یعنی د دے حصو

تقسیم روستو د وصیت پوره کولو ته دے۔ او ابو حیان
وٹیلی دی چاه دوی مستحق دی د دغه حصو روستو د وصیت
ته او دلتہ مضاق پت دے یعنی تَنْفِیْذٌ وَصِیَّاتٍ رجاری کول د
وصیت)۔ یُوْصِیْ ضمیر راجع دے میت ته او دِیْنِ کتب هم
مضاق پت دے یعنی اداء دین۔ صاحب اللیاب د ابوالبقاء
ته نقل کریدی چاه او دپاره د یو د دوه څیزونو دے ترتیب
ته فائده کوی یعنی په دے دواړو کتب که یو وی یا دواړه وی
لیکن د میراث ته مخکې به وی ریعنی وصیت به پوره کیدی
په دریمه حصه کتب او قرض به اداء کیدی روستو به
میراث تقسیمیدی۔

سوال :- په شرعی دلیلونو سره ثابت ده چاه د قرض
ادائیگی مخکې ده په وصیت باند د نو دلتہ په وصیت ول
مخکې کړیدی په قرض دین باند دے ؟

جواب :- وصیت پشان د میراث په عوضه څیز دے نو په ورثو
باند د دے اجراء کرانه وی او صاحب د وصیت هم په
زور مطالبه نشی کولے۔ او هر چه دین (قرض) دے نو هغه
طلب کار وی او هغه په وارثانو باند د کران ته وی نو د
اهتمام دپاره په وصیت مخکې ذکر کړیدی په دین باند دے۔

أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا شَأْنُ لَكُمْ فِيهِمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْسًا،
دا علت دے د ذکر شوی تقسیم دپاره یعنی الله تعالی د
میراث تقسیم ستا سو عقلونو ته نه دے حواله کړے ځکه
چاه ستا سو عقلونه د ټولو مصلحتونو احاطه نشی کولے کله کله
نفع ته ضرر وائی او کله ضرر ته نفع وائی۔ او الله تعالی خو
په ټولو مغیباتو باند د علم لری نو د دے برخو تقسیم
او تقدیر الله تعالی پخپل علم سره او کړو۔ یا دا جمله
متعلق ده د وصیت سره چاه کله وصیت د مور او پلار دپاره
نفع وای او کله وصیت د اولاد دپاره فائده مند وی
لیکن اول قول غوره دے۔ او د ابن عباس رضی الله عنهما

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ

او تاسو لڙهه نيمه ڏهه مال نه ڇهه پر بخود لڙي بڻجو ستاسو

إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ

ڪه چرئ نه وي ڏهغوي ڏياره هيڻ اولاد

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَكُمْ

او ڪه وي هغوي ڏياره اولاد نو تاسو لڙهه

الرَّابِعُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ مِنْ بَعْدِ

څلورمه حصه ده ڏهه مال نه ڇهه پر بخود لڙي روستو ڏ پوره ڪولو

وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ ذَيْنَ ط

ڏ وصيت نه ڇهه وصيت ڪري دئي دهه سره او ڏاڏا ڪولو ڏقرض نه

وَلَهُنَّ الرَّابِعُ مِمَّا تَرَكَنَّ

او بڻجو لڙهه څلورمه حصه ده ڏهه مال ڇهه پر بخود لڙي تاسو

إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ

ڪه چرئ نه وي تاسو لڙهه ڇهه اولاد

نه نقل دي ڇهه دا ڏ آخرت سره تعلق لري او ڏ نفع نه مراد شفاعت ڏ والدينو دئي اولاد ڏياره او برعڪس هم او ڏ مجاهد او ابن سيرين رحمہ اللہ نه نقل دي ڇهه دا په دنيا کين دئي ڇهه والدين ڏ اولاد سره دير شفقت او محبت ڪوي او ڇهه اولاد ڏ والدينو دير اطاعت او فرمانبرداري ڪوي - غوره داده ڇهه دنيا او آخرت دواو ته شامل دئي - قرطبي وٿيلي دي ڇهه والدين ڪله ڏ اولاد په دعا سره اوچتہ درجہ حاصله ڪري نو دارنگ اولاد ڏ والدينو په دعا سره اوچت مقام حاصلو لئ شي - ابو حيان وٿيلي دي ڇهه په

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ

نو کہ دی تاسو د پياره اولاد نو بخشو له

النَّسَبُ مِمَّا تَرَكَتُم مِّنْ بَعْدِ

اتمه حصه ده د هغه مال ته چه پر بخود له دی تاسو روستو د پور کولو

وَصِيَّةٍ تَوْصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ

وصيت ته چه وصيت کوي تاسو په هغه سزاوار کولو د قرض نه

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً

او که چرے دی يو سرے چه ميراث ترين اول کيديشي مونږ (ميراث)

أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ

يا زنانه داسه دی او دغه د پياره وږ يا خوروی (د مور نه صرف)

فَلِكُلٍّ وَاحِدٌ مِّنْهُمَا السُّدُسُ

نو هر يو لره د دے د وارونه شپږمه حصه ده

فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ

نو که دی ډډی زیات د دینه

فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثَّلَاثِ مِّنْ بَعْدِ

نو دوی برابر برخوالا دی په دریمه حصه کېن روستو د پور کولو

دیکېن اشاره ده چه د مورث د مرګ تمنا مه کوي -

فَرِیضَةٌ مِّنَ اللَّهِ، دا د مفعول مطلق په مخاے دے د

یوصیکم د پياره چه هغه په معنی د فرض کوي په تاسو

باندے دے - یا فعل پت مراد دے یعنی فَرَضَ اللَّهُ

فَرِیضَةً - او په دیکېن اشاره ده چه دا ذکر شوی مقادیر

فرض دی د الله تعالی د طرف نه نو د دے انقیاد ضروري

دے -

وَصِيَّةٌ يُوْطَىٰ بِهَا اَوْ دَيْنٌ لَا

د وصیت نہ چہ وصیت کیدایشی پہ ہغے سرہ او د ادا د قرض نہ

غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِّنَ اللّٰهِ ط

نہ پہ غے ضرر ور کوونکی (پہ وصیت سرہ) دا کلک حکم د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دے

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَلِيْمٌ ۝۱۲

او اللہ تعالیٰ پوہلہ دے صبر تاک دے ۔

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ، پہ دیکھن ہم اشارہ دہ چہ دا ذکر شوے تقسیم د اللہ تعالیٰ د علم او حکمت سرہ موافق دے نو د دے مخالفت مہ کوئی ۔

۱۲۔ پہ دے آیت کنن د ہغہ میراث ذکر کوی چہ ہغہ پہ سببیت د نکاح سرہ وی روستو د نسب ذکر کولو نہ ۔ او ہر کلہ چہ وراثت پہ نسب سرہ مخکن دے پہ وراثت د نکاح باندے د دے وچ نہ ہغہ غے مخکن ذکر کپرو او دایے ورپسے راہرو ۔ او ہر کلہ چہ پہ وراثت نسبہ کنن مذکر لہ پہ مقابل د مؤنث کنن دودہ برخے وے نو دا پہ وراثت سببہ کنن ہم فرق دے پہ مینج د خاوند او د بنجہ کنن پہ برخو د میراث کنن ۔ او پہ وراثت سببہ سرہ خاور مسائل ذکر کوی ۔

اولہ مسئلہ :- وَلَكُمْ مِّمَّا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ لَكُمْ يَكُنْ لَّهِنَّ وَلَدٌ ، دا تارینو تہ خطاب دے او د آذواج نہ مراد بیبیانے دی یعنی چہ د یو سہری بنجہ وفات شی او د ہغے بنجہ اولاد نہ وی د دے خاوند نہ یا د بل خاوند نہ نو د خاوند د پیارہ د ہغے پہ مال کنن نیمہ حصہ دہ ۔ او وکے دلہ خیل اولاد او د خوے اولاد (نوسو) تہ شامل دے مذکر وی او کہ مؤنث وی ۔

او دویمہ مسئلہ :- فَاِنْ كَانَ لَكُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ مِّمَّا تَرَكَ

مِمَّا شَرَكْتُمْ، ده - یعنی چہ یو بنجھہ وفات شی اوخاوند
 یے پاتے شی خو اولاد یے ہم وی کہ دے خاوند ته وی
 یا ذیل ته نو د خاوند دپارہ خلورمه برخه ده او د اولاد
 د برخو ذکر یہ مخکن آیت کنس تیر شویدی۔

مَنْ بَعْدَ وَصِيَّائِهِ يُوْصِيْنَ بِهَا اَوْ ذِيْن، دے تفسیر
 مخکن ذکر شو او دا تصریح ده چہ دے یے پہ خپل مال
 کنس د وصیت اختیار شته دے د خاوند اذن ته پکنس
 حاجت نشته۔

وَلَهُنَّ الرُّوْبُ مِمَّا شَرَكْتُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ، دا
 دریمہ مسئلہ ده - یعنی چہ خاوند وفات شی او دے یے
 یا د نورو بنجھونه یے اولاد ته وی نو کہ یوه بنجھه وی نو د هغه
 دپارہ خلورمه حصہ ده او کہ دوه، درے یا خلور بنجھه یے
 وی نو دا خلورمه حصہ به به هغوی کنس برابر تقسیمیری۔
 مخکن جملہ کنس یے نارینه ته خطاب کرے وو او دلتہ
 یے زنانه ته خطاب ته دے کرے اشاره ده تعلیم د ادب
 ته چہ د بنجھو دپارہ غائب والے رپتوالے او په پیرده کنس
 اوسیدل شرعی حکم دے - شَرَكْتُمْ کنس خاوند انوته
 خطاب دے په طریقہ د مجاز سره یعنی روستو د مرگ ته۔

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا شَرَكْتُمْ، دا
 خلورمه مسئلہ ده - یعنی چہ خاوند وفات شی او یوه بنجھه
 یا دیرے بنجھه یے پاتے شی او اولاد یے هم وی - نو د بنجھه
 یا بنجھو دپارہ اتمہ حصہ ده په هغوی کنس برابر تقسیمیری
 او د اولاد حصہ مخکن آیت ته معلوم شویدی۔

مَنْ بَعْدَ وَصِيَّائِهِ يُوْصِيْنَ بِهَا اَوْ ذِيْن، د تاکید د
 اہتمام په وصیت او دین دپارہ دا جملہ دھر تقسیم
 سرہ ذکر کوی۔

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً، په دے جملو کنس د
 اخیان فی ورور، خور میراث ذکر کوی لیکن د استحقاق د

میراث دپارہ چہ سبب کاخوت سرہ وی شرط دا دے
 چہ مورث بہ کلالہ وی۔ ورونہ خویندے
 درے قسمہ دی۔ اول اخیانی چہ مور او پلار دواہو کنس
 شریک وی۔ دویم قسم علاقہ چہ پلار کنس شریک
 وی او میندے یے جدا جدا وی رد دے دواہو کہ میراث
 حصے یے کہ سورت پہ آخر آیت کنس ذکر کریدی۔ دریم
 قسم اخیانی چہ پہ مور کنس شریک وی او پلار ان یے
 جدا جدا وی کہ دوی ذکر یے پہ دے جملو کنس کریدی۔
 او دے متعلق یے پنچہ مسائل ذکر کریدی۔

سوال :- کہ دوی کہ میراث ذکر کہ زوجیت کہ میراث سرہ خہ
 تعلق لری چہ کہ ہن سرہ یے ذکر کرل؟
 جواب :- ہر کلاہ چہ یوزنہ نہ کہ یو خاوند نہ اولاد راویہ
 وی لیکن کہ ہن نہ کونہہ شی یا ورلہ طلاق ورکری او
 کہ عدت تیرید لو نہ روستہ کہ بل خاوند سرہ نکاح
 اوکری او کہ ہن نہ یے اولاد پیدا شی نو داروستی اولاد
 کہ مخکن اولاد رد دے پنچے) دپارہ اخیانی ورونہ خویندے
 دی۔ دا پہ سبب کہ دویم نکاح کولو کہ دوی کہ موردارشتہ
 جوہ شہ نو کہ دے وجہ نہ کہ میراث سببی کہ زوجیت سرہ
 پوختاے ذکر کرل۔

کلالہ، کہ دے پہ اصل مادہ کنس اختلاف دے زمخشری
 وٹیلی دی چہ دا کہ کلال نہ اخستے شویدے پہ معنی کہ
 بے قوتہ کیدلو کہ سترے والی کہ وجہ نہ۔ اوچا وٹیلی دی
 چہ دا کہ کلل الشئ نہ اخستے شویدے پہ معنی کہ احاطہ
 کولو۔ اوچا وٹیلی دی چہ کہ کل عتہ نہ دے پہ معنی کہ
 تباعد لرے شی۔ او دالفظ مذکر او مؤنث، مفرد، تثنیہ
 او جمع بتلو دپارہ یوشان استعمالیہ۔ او پہ شرعی
 معنی کنس یے دیر اقوال دی۔ اول قول کہ علی او ابن
 مسعود رضی اللہ عنہما او کہ جمہور اہل لغت دے چہ

مراد ترینہ ہفتہ میت (مرے) دے چہ فہغہ ولد او والد
(خوے او پیلار) نہ وی - او قرطبی و ثیلی دی چہ پہ دے
قول باندے اجماع دہ - دویم د ابوبکر صدیق او عمر
رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ ہفتہ میت چہ والد یے نہ
وی - قرطبی و ثیلی دی چہ دویم قول دے قول نہ رجوع
کریدہ - او دریم قول دادے چہ ولد یے نہ وی - ددے
قول دلیل ددے سورت آخری آیت دے چہ پہ ہفتہ
کنیں قرماتیلی دی - ران امرؤ هَكَی لَیْسَ لَہُ وَلَدٌ

دے او نور اہل علم وائی چہ پہ دغہ آیت کنیں لا والد
لہ د قرینہ نہ معلوم پیری - ہفتہ پہ تفسیر د ہفتہ آیت کنیں
ان شاء اللہ ذکر بہ کریشی - پہ دے بتولوا قوالو باندے
کلالہ صفت د مری دے - قطرب و ثیلی دی چہ کلالہ
ورثہ تہ و ثیلے شی ماسیوا د مور او پیلار تہ اودا مناسب
دہ د معنی د احاطے سرہ چہ مخکن ذکر شویدہ او پیرے
باندے حدیث د جابر رضی اللہ عنہ دلالت کوی چہ لا
یَرِثُنَّیْ اِلَّا کَلَالَہُ، او نضر بن شمیل و ثیلی دی چہ
کلالہ مال موروث تہ و ثیلی شی - او چا و ثیلی دی چہ
کلالہ مطلق قرابت او وراثت تہ و ثیلی شی - لیکن د
قرآن سرہ مناسب اول قول دے -

کَانَ، فعل ناقص دے رجل اسم د ہفتہ دے او یورث
صفت دے د رجل او کلالہ خیر دے یا یورث خبر دے او
کلالہ حال دے د ضمیر د یورث نہ - صاحب اللباب او ابوجیان
پہ دیکنیں د اعراب نور توجیہات ہم لیکلے دی -
اَوْ اَمَرَ آکَ، دا عطف دے پہ رجل باندے او کلالہ یے پت
خبر مراد دے -

وَلَہُ آخٌ اَوْ اُخْتُ، پہ دیکنیں خلیور مسائل دی - اول دا چہ
سرے کلالہ رمونی و تے وی او یو ورور یے وارث وی -
دویم دا چہ بنحہ کلالہ وی او یو ورور یے وارث وی - دریم

داچہ سرے کلالہ وی او یو خورے وارثہ وی۔ خلورم داچہ
 یو بنٹہ کلالہ وی او یوہ خورے وارثہ وی۔ کہ، ضمیر ذکر
 رجل او امراءہ تہ پہ تاویل ذکر واحد سرہ یا یہ تاویل
 ذکر میت سرہ راجع دے۔ او مراد پہ آخ او پہ اثنت سرہ
 اخیافی ورور خور دی۔ قرطبی و ثیلی دی چہ پہ دے باتن
 ذہل علمو اجماع دہ۔ او ذکر سعد بن ابی وقاص رضی اللہ
 عنہ پہ قراءت کتب من اؤ لفظ ذکر دے دلیل دے۔ او
 ابن کثیر او صاحب الباب پہ دیکھن ذکر ابو بکر رضی اللہ عنہ
 اثر ذکر کریدے۔

فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُّسُ، یعنی ذکر میت مال بہ شہین
 حصہ کرے شی نو شہین حصہ پہ دے ورور یا خور تہ
 ورکرے شی او باقی پہ پہ عصباتو کتب تقسیم شی۔
 فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الْبُكْتِ، پہ
 دیکھن پنجمہ مسئلہ دہ۔ ذلک اشارہ دہ آخ یا اثنت تہ او
 ذکر تہ مراد دوہ یا ذکر تہ پہ برہ دی یعنی دوہ ورور
 یا دوہ خویندے یا ورور او خور یا ذکر دینہ زیات وی۔ شُرَكَاءُ
 یعنی دریمہ حصہ بہ ذکر دوی پہ مینخ کتب پورہ پورہ تقسیم
 پہ دیکھن مذكر او مؤنث پہ حصو کتب یوشان دی حکم چہ ذکر
 دوی ذکر میراث استحقاق پہ سبب ذکر مور سرہ دے نو ذکر
 فضیلت پہ مؤنث باتن نشہ۔ او ذکر میراث پہ مساو
 کتب دا یو مقام دے چہ نارینہ او زنانہ پہ حصہ کتب برابر
 دی۔ ذکر متعلق مزید تفصیل قرطبی ذکر کرے دے
 ہفتہ تہ مراجعہ او کرے۔

مَنْ يَعِدْ وَصِيَّةً لِّیَوْطَى بِهَا أَوْ كَيْفَ، ذکر دے تفسیر
 مخکن تیر شویدے او دلالت یو طوی پہ صیغہ ذکر مجهول
 سرہ ذکر کرے شو حکم چہ وصیت کوونکے کلہ سرے وی
 او کلہ بنٹہ وی نوافعل متعین نہ دے ذکر دے وجہ نہ
 یے مجهول ذکر کرو۔

غَيْرُ مُضَارٍّ، دایہ اصل کنس حال دے د قاعل نہ لیکن د قاعل یہ حقے مفعول قائم کرے شویدے نو دا فعل مجهول مستلزم دے فعل لره یعنی یوصی غیر مضار۔ او دے ضرار تعلق د وصیت او دین (قرض) د وارو سره دے۔ او ضرار پہ وصیت کنس پہ مختلف طریقو سره وی لکه د ثلث نہ زیات وصیت کول، د وارث دپارہ وصیت کول، پہ دے نیت وصیت کول چه د وارثانو حصہ کمه شی۔ او پہ دین کنس هم ضرار پہ مختلف طریقو سره دے۔ لکه اقرار کول پہ قرض سره د چا دپارہ چه د هغه گواہان او لیکل نہ وی یا اقرار کول چه فلانی باندے چه زما قرض ووهغه ماته وصول شوے دے او دا قول یے پہ دروغه سره وی یا یو خیز پہ کم قیمت سره خرخول یا پہ گران قیمت سره اخستل او دا۔ پہ دے غرض کوی چه د وارثانو حصہ کمه شی۔

وَصِيَّةٌ مِّنَ اللَّهِ، دا د یوصیکم دپارہ مفعول مطلق دے یا حال دے۔ او پہ دیکنس مقصد دیر تاکید دے پہ ورکولو د دغه حصو د میراث کنس اهل د هغه ته۔ سوال:- مخکنس آیت کنس یے فریضة ذکر کریدے او دلته وصیه دے؟

جواب:- په لفظ د فریضة کنس زیات تاکید دے په نسبت د وصیه سره نو مخکنس آیت کنس د اولاد د میراث ذکر و نو د هغه رعایت کول دیر غوره دی په نسبت د میراث د ازواج او د کلاله سره چه په دے آیت کنس ذکر دی۔

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ، عَلِيم دے په هغه چا باندے چه انصاف کوی په ورکولو د میراث او وصیت یا ظلم کوی په دیکنس۔ حَلِيم او صبرناک دے چه عذاب دوستو کوی په طریقہ د مهلت سره د ظلم کوونکو ته۔ په مخکنس آیت کنس حکیمًا ذکر دو چه په هغه کنس فرق د

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ط وَمَنْ

دا (حکومت) پوے دَ اللہ تعالیٰ دی، او چاچہ

يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَدْخُلْهُ

تا بعداری او کبرہ دَ اللہ تعالیٰ او دَ رسول دَ حقہ داخل بہ کری اللہ تعالیٰ

جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

جنتو تہ چہ بھیڑی لاندے دَ حق نہ

الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ط

ولے ہمیشہ بہ وی یہ حق کنس

وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝۱۳

او دا کامیابی کامیابہ دہ -

دَ ناریتہ اوز تانہ اولاد وو او فرقی دیو او دَ دیرو وو او
فرق وو یہ حصو دَ مور او پلار کنس او نقصان مور تہ یہ
سبب دَ درو نہرو او خویندو وو -

دا بتول احکام بناء دی یہ حکمت دَ اللہ تعالیٰ باندے او یہ
حق کنس دَ اعتراض کولو ہیخ کنجاش نشتہ دے - او دل تہ یے
حلیم ذکر کرد اشارہ دہ چہ دَ بنحو سرہ او دَ اخیانی ورنہرو
خویندو سرہ اکثر خلق ظلم کوی نو دَ حقوی دَ پارہ یے
تخویف ذکر کرد -

۱۳ - یہ دے آیت کنس بشارت دے حق چالہ چہ یہ
تیر شوی احکامو باندے او خصوصاً یہ حکم دَ میراث
باندے دَ امر دَ اللہ تعالیٰ او دَ رسول صلی اللہ علیہ وسلم
تا بعداری کوی -

تِلْكَ، دا اشارہ دہ بتولو ذکر شوو احکامو تہ یا خاص احکامو
دَ میراث تہ -

حُدُودُ اللَّهِ، دَ دینہ مراد احکام او شرائع دَ اللہ تعالیٰ دی.

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

اور چاہے نافرمانی اوکریں کہ اللہ تعالیٰ اور رسول کے ہر

وَيَتَّقِ اللَّهَ حُدُودَهُ يَدْخُلْهُ

اور تیر شو کہ پورے دھرم کے داخل بہ کری ہر

نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ

اور تہ ہمیشہ بہ وی یہ ہے کہیں اور دہ لہ

عَذَابٌ مُّبِينٌ ﴿۱۴﴾

عذاب دے شرموندگی۔

حدود ورتہ کے دے وجہ تہ وٹیلے شی چہ کہ دینہ تجاوز کول
یا یہ دیکھیں کہے اور زیاتے کول حرام دی۔

وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَرَسُولُهُ كُنْ اشارة دہ چہ
کہ میراث پہ احکام و کتب کے قرآن کریم تہ علاوہ احادیث
کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ہم رجوع کیدیشی۔
ابن کثیر وٹیلی دی چہ اطاعت دلتہ دادے چہ کہ
وارثانو پہ حصو کہیں پہ حیلو اور دھوکو سرہ زیاتے اور
کہے نہ کوی۔

مکمل: یہ دے آیت کہیں تخووف اخروی دے۔

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، ابن جریر اور ابن جبیر
وٹیلی دی چہ کہ دینہ مراد ایمان تہ راہل دی یعنی
انکار کول۔

وَيَتَّقِ اللَّهَ حُدُودَهُ، ابن کثیر وٹیلی دی چہ کہ دینہ مراد
دادے چہ کہ اللہ تعالیٰ کے حکم سرہ ضد کوی اور یہ تقسیم کہ
اللہ تعالیٰ باتدے رضا تہ وی اور کفر دے۔

يَدْخُلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا، کہ جنت والو پہ بارہ کہیں
یہ خلیلین جمع ذکر کریدہ حکہ چہ ہر اہل

وَالَّذِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ

او هغه زنا ته چه بدکاری اوکړي

مِنْ نِّسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا

د زنانو ستاسو نه، نو گواهان او غواړئ

عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةٌ مِّنْكُمْ فَإِنْ

په هغوی باندې څلور د تارینو ستاسو نه، نو که

شَهِدُوا فَاْمْسِكُوهُنَّ فِي

گواهي اوکړه ددی نو حصاره کړئ په هغوی لږه

الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ

کورونو کېن تر دې چه واخلي هغوی لږه مړي

أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ۝١٥

یا په مقرر کړي الله تعالی هغوی لږه څه لار -

شفاعت دی په اذن د الله تعالی سره نو د هغوی په شفاعت سره به بیا نور هم ډیر کسان د هغوی سره جنت ته داخلېږي - او جهنم والا به هر یو مستقل صفت د خلود لري که بل څوک ورسره وي او که نه وي - دا رنگ په صیغه د جمع کین الفت او عظمت ته اشاره ده او د مفرد په صیغه کین وحشت او ذلت ته اشاره ده - د که عَذَابٌ مُّهِينٌ، هر کله چه په تعدی د حدود الله سره د احکامو د الله تعالی اهانت کیږي نو د هغه اهانت کوونکی سزا هم په اهانت سره ده -

۱۵ - په دې آیت کین نهم حکم ذکر کوي چه هغه ازاله د فحش کاری ده په پندولو د زنا توپه کورونو کېن او په ایذاء ورکولو سره او دا په اصل کېن احسان د

دَرنانو سره -

رېط :- رېط د آيت داد دے چہ هر کله مخکښ آيتونو کښ د
زنانو سره احسان ذکر شو نو اوس په هغوی باند دے د
فحش کاري په وخت کښ تغليظ ذکر کوي او دا هم د
هغوی سره يو قسم احسان دے - دا ورنگ اشاره ده چہ
زنانو سره د الله تعالی احسان کولو سبب نشي جوړيدلے
چہ په هغوی باند دے قيام د حدود پر مخود لے شي -

وَاللّٰی يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ، الَّتِي جَمَعَ دَهِ ذَالْتِي يَه
معنی کښ خو په لفظ کښ جمع نه ده - ځکه چہ صيغے لے
د جمع د پاره وضع کړيدی لیکن حقیقتاً جمع نه ده -
الْفَاحِشَةُ قَبِيح او بد فعل او کار ته وئیلے شي او په عرف
کښ لے په زنا باند دے اطلاق کيږي - او دلته هم په
اجماع سره مراد زنا دے - او دیتہ فاحشه ځکه وئیلے
شي چہ هر عقل والا دا بد گنږي -

مِنْ نِسَاءِكُمْ، دا اشاره ده چہ د دینہ مؤمنانے نیکے مراد
دی یعنی اضافت په اعتبار د دین سره مراد دے کہ
نکاح لے کړے وی او که نه وی کړے -

فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ، مِّنْكُمْ کښ د هغو
اسلام مراد دے ځکه چہ د غیر مسلم گواهي کول په مسلمان
باند دے نه قبلېږي - او استشهاد، راغوختل د گواهانو ته
وئیلے شي او دا په هغه وخت کښ چہ کله دا زنا کوونکی
پخپله اقرار نه کوي - قرطبي وئیلی دی چہ الله تعالی د
زنا په اثبات کښ د څلورو کسانو گواهي کول شرط کړيدہ
د پاره د سختی کولو په مدعي باند دے رد دے د پاره چہ
په دروغه باند دے دعوی اونکړي - او په مالونو کښ د دوه
کسانو گواهي شرط ده ځکه چہ د نفس د عزت شان د مال
نه ډیر اوجت او عزیز دے - او د پاره د پیردے اچولو
په بنده گانو باند دے - قرطبي وئیلی دی چہ د څلورو

کسانو گواهی په قرآن، تورات او انجیل دریواړو کتابونو کښ
 ذکرده. په قرآن کښ په سوره نور آیت سکه کښ او په
 ابوداؤد کښ واقع د یهودیانو ذکرده چه په هغه کښ وئیلی
 دی چه یهودیانو اقرار کړی ووجه زمونږ په تورات
 کښ هم د خلورو سر و گواهی ذکرده. اَرْبَعَةً، د ادلیل
 دے چه دیکښ د نارینو گواهی شرط ده. په باب د زنا کښ
 د ښو گواهی قبوله نه ده. او وجه د دلالت داده چه د
 عربیت په قانون کښ ذکر دی چه په اسماء عدد کښ
 په ثاء سره اسم عدد د مذکر د پیاره ذکر وی او
 به غیر د ثاء نه د مؤنث د پیاره وی. او په طحیح
 احادیثو سره ثابت ده چه دا خلور سړی (گواهان)
 به آزاد وی غلامان مریان به نه وی او عادلان به وی
 فاسقان یا مستور الحال به نه وی او دوی شهادت به
 په طریق د مشاهدے سره وی یعنی په گواهی کښ به
 وائی چه ماداسے حال لیدلے دے چه د سړی عورت
 (ذکر) د زنا نه په عورت کښ داسے داخل وو لکه چه
 سلائی د رنجو په رجرومه کښ داخل وی.

فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ، جمهورو مفسرینو
 وئیلی دی چه هرکله خلور گواهان گواهی ورکړی نو دغه
 زانیه زنا نه په کور کښ بنده کړی شي تردے چه مړه
 شي یا ورله الله تعالی بله لار او کړځوی. قرطبی وئیلی
 دی چه په کورونو کښ بندول په ابتداء د اسلام کښ وو
 بیا روستو جیل (بندی خانه) جوړ شو نو معلومه شوه
 چه اوس به یې په جیل کښ بند وی. لیکن پدیکښ د علماؤ
 اختلاف دے چه دا په حد د زنا کښ داخل دے یا زور نه
 او بیره ورکول دی په حد قائلو سره په روستو وخت
 کښ.

حَتَّى يَتَوَقَّهِنَّ الْمَوْتُ، سوال دادے چه توفی موت ته

وٹیلے شی نو دے لفظ معنی چہ مرکری دوی لره مرگ
 ٹخنکہ صحیح کیری ؟

نو جواب دادے مخکین تیر شویدی توفی عام دے کہ پہ
 مرگ سره وی اوکہ پہ خوب سره وی اوکہ پوره اخستل وی
 نو دلتہ یے تخصیص اوکرو پہ فاعل سره یعنی چہ واخلی دوی
 لره مرگ۔ یا دلتہ مضاف پت دے یعنی ملائکہ الموت۔

أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا، أَوْ د عطف دپاره دے پہ یتوفاهن
 باندے۔ یا آؤ پہ معنی دالا سره دے نو دده تہ روستو
 پہ فعل منسوب وی پہ تقدیر د آج سره۔ پہ حدیث
 د ایوداؤد، مسلم او ترمذی کنس راغلی دی چہ پہ نبی صلی
 اللہ علیہ وسلم باندے وحی نازل شوه نو هغه او فرما تیل
 چہ اللہ تعالیٰ سبیل مقرر کریڈے چہ شیب (د واده خاوتن)
 دپاره سل دورے اورجم (ویشتل) دے پہ کانرو سره
 او د بکر رتا واده کپی) دپاره سل دورے او دیو کال دپاره
 د ملک تہ شپل دی۔ او دا حد دے دپاره د زتا او سبیل
 (لار) ده دپاره د رادتلو د جیل او کور نہ۔

فائدہ:- پہ دے آیت کنس دوه اقوال دی۔ اول قول د
 متقد میتو دے چہ دا آیت منسوخ دے پہ آیت دسوره نور
 سره او پہ دغه مذکور حدیث سره ٹخنکہ چہ د متقد میتو
 پہ نیز د نسخ معنی عامہ ده۔ شامل ده هغه حکم تہ چہ
 واجب شی روستو د بیل حکم تہ کہ غایہ وی اوکہ تہ وی۔
 دویم قول د متاخرینو دے چہ دا منسوخ تہ دے ٹخنکہ چہ
 نسخ پہ مطلق حکم کنس راچی او دلتہ مخکین حکم کنس قید
 لگوئے شویدے دغاٹے پہ او یجعل اللہ لهن سبیل یعنی
 اول حکم دا دوچہ روستو د گواچی تہ پہ دوی باندے
 دوی بند کپی لیکن انتظار اوکری د بیل حکم چہ هغه
 حد دے۔ او دا پہ دے مقام کنس صرف د اصطلاح فرق دے
 او هرچه حکم د حد دے پہ سوره نور او پہ دغه مذکور

وَالَّذِينَ يَأْتِيْنَهَا مِنْكُمْ فَاذْهَبُوا

او هغه دوه کسان چه او کړي بد کاری ستا سوته نو د درنه ورکي هغوی لرغ

فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا

نوکہ دوی توبہ اوکریہ اونیکی ٹے کرو عمل نوخ واپدی

عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ شَوَّابًا

دھنوی (درونی) نہ یقیناً اللہ تعالیٰ توبہ قبولونکے دے

۱۴ راجیہ

رحم والا دے۔

حدیث کتب نوپہ ہفے باندے اجماع دہ۔ اور وستو د
لا تلو د حد نہ دے آیت مقصد دا ہم کید پشی چہ
هر کله پہ زانیہ باندے خور گواہان تیر شول لیکن قاضی
پہ خہ عذر سرہ حکم مؤخر کریدے لکہ تزکیہ (صفائی)
طلب کول د گواہانو نہ نوپہ زمانہ د تاخیر د حکم کتب
بہ دغہ زانیہ پہ قید کتب اوسا تلے شی دے د پیارہ چہ
چرتہ او نہ تختی او هر کله چہ قاضی د حد حکم او کپی
نو د اقامت د حد د پیارہ بہ د قید (جیل یا کور) نہ
راویستلے شی۔ نو آیت اوس ہم معمول بہا دے۔ اگر چہ
یہ اعتبار د نزول د حکم د حد سرہ پہ دہ باندے
د نسخ حکم پہ اتفاق سرہ شتہ۔

ملک :- د آیت ہم د مخکین حکم تتمه ده -

وَالَّذِينَ يَأْتِيهِمْ مِنْكُمْ، یہ دیکھیں اقوال دی۔ کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما کہ مجاہد نے روایت سرکہ کہ دینہ مراد دودھ قسمونہ کہ زنا کارو سپرو دی یو وادہ شوے او بل بے وادہ (محسن او غیر محسن) او ہا ضمیر فاحشہ کہ راجع ہے مراد ترینہ زنا دہ۔ دویم قول

دسری او قتاده ته روایت دے چه د دینہ مراد زنا کار
سری او زنا کاره یتھے ده په طریقہ د تغلیب د مذکر سره
په مؤنث باندے او قاحشه په معنی د زنا ده - او یتاء په دواړو
اقوالو سره د دواړو آياتونو په میټخ کټس فرقی په ډیرو
وجوهو سره دے -

اوله وجه، د مجاهد نه نقل دی چه دا یتد ول خاص دی
په زنا نه پورے څکه چه هغه په زنا کټس د دے وچه نه
واقع شویده چه د کورته بهر وتلے وه نو په یتد ولو
سره ماده د گناه قطع شوه - او یتاء خاص ده په سری
پورے څکه دے د خپل ضروریاتو د پیاره بهر وتلو ته
محتاج دے نو د ده سزا یتد او رکول دی -

دویمه وجه، چه حبس ریتد ساتل) خاص دی په زنا نو
پورے او یتاء عام ده مذکر او مؤنث دواړو ته شامل
دریمه وجه، د سدی نه نقل دی چه په اول آیت کټس واده
شوے یتھے (محضات) مراد دی په قرینته د نساء کم سره
څکه چه د لفظ زیات مناسب دے د واده شوو سره -
او په اضافت د کم کټس اشاره ده خاوندانو ته - او پدے
آیت کټس په واده مراد دی -

فَاَذُوهُنَّ، یتداء هغه درد دے چه سخت او شدید نه
وی که په فعل سره وی لکه وهل ټکول بغیر د زخمی
کولو نه او که په قول سره وی لکه زورته ورکول او
ملامت کول وغیره لیکن دا یتداء قید کولو او دورو وهلو
ته نه دے شامل څکه چه هغه مخکټس تیر شول - او آیت
په باب د یتد او کټس مجمل دے نو دا د حاکم رائے ته
سیارلے شویدے لیکن په اتفاق د علما د سره دا یتداء
منسوخ ده په سوره نور او تیر شوی حدیث سره
لیکن دا په هغه وخت کټس یتداء د حد په ځای
باندے قائم شی او په بله توجیه ورسره چه زوستو

ذکر کبریٰ نواہیٰ نہ دہ منسوخ - او یہ آیت کہیں دریم
 قول دابو مسلم نہ نقل دے او ہفتے مجاہد نہ نسبت
 کریدے چہ دالہ ان نہ دویہ مذکردی چہ ہفتوی یوبیل
 سرہ بن فعلی او کبری - او ہفتہ ضمیر فاحشہ (بدکاری)
 تہ راجع دے لیکن داول فاحشہ نہ مراد زنا دے او یہ
 ضمیر سرہ مراد بن فعلی ددویہ مذکردہ دیوبیل سرہ او
 ایذاء نہ مراد سزا دہ اگرچہ یہ دفعہ سزا کہیں داہل
 علمو اختلاف دے - او آلوسی اولاد دے قول دیارہ دلیلونہ
 ذکر کبریٰ او بیائے دہفتہ جوابونہ ذکر کبریٰ او آخر
 کہیں یے وٹیلی دی چہ ددہ قول صراحۃ فاسد نہ دے
 لیکن دجمہورو مفسرینونہ خلاف دے -

فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا، یہ دیکہیں توبہ کولو تہ ترغیب دے
 یعنی کہ توبہ او کبری دہفتہ عمل د فاحشہ نہ یہ سبب
 دایذاء سرہ -

فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا، اعراض دادے چہ نورہ ایذاء ورلہ
 مہ ورگوئے حکم چہ دایذاء مقصد توبہ کول دواو ہفتہ
 مقصد حاصل شو - دا دلیل دے چہ ایذا دحد نہ علاوہ
 حکم دے حکم چہ حد یہ توبہ سرہ نہ ساقطیہ - نو د
 دواو آیا تونو حاصل دادے چہ دگواہی نہ روستوئے خہ
 مناسب وخت پورے یہ قید کہیں اوساتی او بیا د حد
 قائلو دیارہ یے بھر را او باسی نوزورنہ او ملامتیا
 ورلہ ورکری بیا ورباندے حد قاشم کری - لیکن ہرکہ
 چہ توبہ او باسی نواہیٰ ورکول پریزدی او حد
 ورباندے قاشم کری - او داسے ایذاء مخکین د حد
 (رجیم) نہ صحابہ کرامو دما عرسرہ کریوہ لیکن بیا
 نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دہ داسے
 توبہ ویستے بہ چہ کہ توبہ مدینے والوتہ شامل شی
 نو تولو تہ رسیہی نو بیا صحابہ کرامو ایذاء ورکول

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ

یقیناً قبول دے تو ہے دے اللہ تعالیٰ یہ نیک

لَکِنِ یُنْ یَعْمَلُونَ الشُّوْءَ

ہذا چالو دی چہ عمل کوی بد

بِجَهَالٍ ثُمَّ یَتُوبُونَ مِنْ

یہ نا پوئی سرہ بیا توبہ ادبائی دے

قَرِیبٍ فَأُولَٰئِکَ یَتُوبُ اللَّهُ

نیز دے نہ تو دغہ کسان توبہ قبولی اللہ تعالیٰ

عَلِیْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِیْمًا

دے دوی ، او اللہ تعالیٰ پوہہ دے

حَکِیْمًا ۱۷

حکمتوں والا دے .

پر بخود لہ او حدیثے وریاتدے قاشم کرو۔ او کہ دے ایذا نہ
مراد حد دے بد فعلی دے دودہ مذکرشی دے یو بل سرہ پتا یہ
قول دے ابو مسلم نو ہغہ خو یہ توبہ سرہ نہ سا قطیری نو
یہ ہغہ قول کتب یو وجہ دے فساد دا ہم دہ۔ او کہ دے اعراض
نہ مراد صرف اعراض کول وی دے زورے او ملامتہ کولوتہ
توبیا توجیہ صحیح کیبری۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ شَوَّابًا رَّحِيمًا ، داعت دے دے اعراض دپارہ
کا۔ روستو دے ذکر کولو دے توبے دے بد کاری نہ اس ترغیب
ذکر کوی توبے کولوتہ دے تولو گناہونو نہ سرہ دے ذکر دے
شرط دے قبولیت دے ہغہ نہ۔

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ ، ابو حیان و ثیلی دی چہ دامبتداء
او خبر دی او یہ دواہو کتب تقدیر دے یعنی إِنَّمَا قَبُولُ

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ

او نشسته قبول دے تو بہ ہفتہ کسانو سرہ

يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا

چہ عملونہ کوی دے بدی ترہفتہ چہ کلہ

حَظَرَ أَحَدُهُمُ الْمَوْتَ قَالَ

تیز دے شی یو دے دوی تہ مرہی وائی

إِنِّي تَبْتُ التَّنَّ وَلَا الَّذِينَ

یقیناً ما توبہ اوکرہ اوس اونہ دہ (توبہ) دہفتہ کسانو

يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ط

چہ مرہ کیری یہ داسے حال کنیں چہ دوی کافر وی،

التَّوْبَةُ مُرْتَبٌ عَلَىٰ فَضْلِ اللَّهِ -

سوال :- علی دلالت کوی یہ وجوب باندے اوپہ اللہ تعالیٰ باندے ہیٹھ خیز واجب نشی کیدے ؟

جواب :- دیتہ وجوب تفضلی و نیلے شی یعنی اللہ تعالیٰ دے قبولو وعدہ کریدہ او اللہ تعالیٰ خیلہ وعدہ ضرور پورہ کوی نو داسے شوہ لکہ چہ یہ اللہ تعالیٰ باندے واجب وی - یا علی یہ معنی دے عند دے یہ نیز دے حسن بصری رحمہ اللہ سرہ -

لَٰكِنَّ يَنْ يَّعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ، دامتعلق دے یہ مرتب پتہ پورے مخکس دے علی اللہ نہ - یا التوبہ مبتداء دہ او علی

اللہ صفت دے او للذین يعملون خیر دے - السوء عام دے کہ گناہ صغیرہ وی او کہ کبیرہ وی اگرچہ کفر او

شرک وی - دے جہالت تہ مراد سفاہت دے یہ کولو دے گناہ چہ مناسب نہ دے دے عاقل دے شان سرہ - دا یہ معنی دے

عدم علم سرہ نہ دے یعنی ہر مرتکب دے گناہ جاہل دے یہ انجام دے دے گناہ باندے - او دا معنی دے جہالت یہ سورہ

أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا

دغہ کسان تیار کریں گے موبہ دوی لہر عذاب

الْبِئْسَ ۱۸

درد ناک -

یوسف ۳۳، ۸۹ کنس اوسورۃ ہود ۲۷ اوسورۃ بقرۃ ۶۷
کنس دہ - اودا معنی عمدًا او خطا سرہ ردوا وبتہ
شامل دہ - اویبہقی د مجاہد تہ روایت نقل کریں گے
چہ ہر گتھکار جاہل دے۔

شَرَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ، مَنْ، دغائے د ابتداء د پارہ د
یا د تبعض د پارہ دے او د قریب د پارہ موصوف پت
دے یعنی زَمَان قَرِيب - او یہ قریب کنس دیر اقوال دی۔
سری او قتادہ وٹیلی دی چہ خو پورے پہ روح صحت
کنس دی او توبہ او یاسی - د ابن عباس رضی اللہ عنہما
روایت دے چہ خہ وخت نظر او کری ملک الموت تہ -
ضحاک وٹیلی دی چہ د مرگ نہ مخکن تہ قریب وٹیلے شی۔
حسن بصری وٹیلی دی چہ خو پورے چہ غرغرے تہ
نہ وی رسید لے - عکرمہ وٹیلی دی چہ ہتولہ دنیا
قریب دہ - اودا ہتول تعبیرات یونبل تہ نیز دے دی۔
او ابن کثیر یہ دیکن دیر احادیث متصلہ مرفوعہ
او مرسلہ ذکر کری دی - لفظ د شمر ہم دلالت کوی
یہ وسعت د رحمت د اللہ تعالیٰ باندے حکمہ چہ دا دلالت
کوی یہ تراخی باندے۔

فَأُولَئِكَ يَتُوبُونَ إِلَهُ عَلَيْهِمْ، دلہ مراد قبول د توبے دی
أُولَئِكَ دلالت کوی یہ ما قبل صفت باندے چہ توبہ
قریبہ دہ -

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا، عالم دے یہ گناہ د بندہ او
یہ اخلاص د توبے د ہخہ او حکیم دے چہ قوت د معصیت

لکناہ کولو) تے ورکریدے اوبیا تے توفیق ورکریدے پہ
دیکس ٹخان ٹخان لہ حکمتونہ دی۔

۱۸۔ یہ دے آیت کس دے ہفہ توبے ذکر کوی چہ پہ ہفہ
کس تیر شوے شرط نہ وی موجود تہ ہفہ بہ قبولہ نہ
وی۔ اوہفہ دہ قسمہ دہ۔

اول قسم دادے چہ وَلَئْسَتِ الْمَوْتُ بِالْأُولَىٰ لَكِنَّ يَنْ يَعْمَلُونَ
الشَّيْئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ
الْإِسْلَامَ، او مراد توفی قبولیت دے ہفہ یعنی اوس داتوبہ
قبولہ نہ دہ۔ الشَّيْئَاتِ، جمع پہ اعتبار دے تکرار او د کثرت
دکنا ہونو سرہ دہ۔ بتول اقسام دکنا ہونو نہ دی مراد۔
حضرت الموت، نہ مراد وخت دے یقین دے مرگ دے یعنی
چہ دے ژوند نہ نا امیدہ شی نو ددغہ وخت توبہ قبولہ
نہ دہ ٹکک چہ دا د اضطرار حال دے۔ قَالَ، تاب تے نہ
دے وٹیلی اشارہ دہ چہ دا توبہ پہ اصل کس دے زہرہ دے
اخلاص او یقین نہ نہ دہ صادرہ شوے صرف قوی توبہ
دہ۔ الشَّيْئَاتِ، نہ حاضر وخت مراد دے یعنی دے تے ویران
تے توبے کولو تہ ہیخ توجہ نہ دہ کرے۔ او دا آیت کا فرانو
مناقانو او فاسقانو مؤمنانو تہ شامل دے او دے دے
پشان پہ سورہ یونس ست، سلک (توبہ دے فرعون) او
سورہ مؤمنون ست او سورہ مؤمن ست او سورہ انعام ست
او سورہ منافقون ست، سلک ہم دی۔

او دویم قسم وَلَا الَّذِينَ يَكْفُرُونَ وَهُمْ كَفَّارٌ، سوال
دا راسخی چہ دے دوی دے پارہ خوبا لکل توبہ نشتنہ نو دے دوی ذکر
تے دے او کپو؟

نو جواب دادے چہ دا مبالغہ دہ دے اول قسم توبے پہ نہ
قبلہ لو کس ٹکک چہ دے ہفہ توبہ پشان دے توبے دہ لکہ
مرگ پہ حالت دے کفر کس۔

دویم جواب دادے چہ روستو دے مرگ نہ یا پہ حال دے

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ

اے ایمان والو نہ دی حلال

لَكُمْ أَنْ تَرْشَوْا النِّسَاءَ كَرْهًا

تاسو لڑکے چہ وارشان شی د زانو پہ زور،

وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ

اومہ تنگوئی دوی لڑکے د پانہ ددے چہ واخلی بعضہ

مَا اتَّيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ

هغه مال رمهر چہ دگریدے تاسو دوی لہ مگرکہ راستل اوکری

بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ وَعَايِشُرُوهُنَّ

پہ بدکاری بیکاری او زوند کوئی د دوی سرہ

بِالسَّعْرِ وَفَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ

پہ بھہ طریقہ او کہ بدکاری تاسو دوی

فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا

نو کیدیشی چہ بدکاری تاسو یو شے

مرک کیں چہ دوی دنیا تہ واپسی خواہی او د نیک عمل تمنا
او ارمان کوی نو دغہ یشان د تو بے گروستو د مرک نہ چہ
هغه قبولہ نہ دہ لکہ پہ سورۃ انعام ۲۷، فاطر ۳۷ او
سورۃ السجدہ ۳۷ کیں دی۔ اُولَٰئِكَ اِشَارَةٌ دہ دواہو
فریقوتہ۔

اُولَٰئِكَ اِغْتَدُوا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا، سوال دادے چہ دا
خودلیل دے چہ پہ فاسق مؤمن یا ندے عذاب واجب
دے راو دا مسلك د معتزلو دے؟
نو جواب دا دے چہ تیاری د عذاب مستلزم نہ دہ وقوع

وَيَجْعَلِ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ①

اد کرخولے وی اللہ تعالیٰ پہ ہفتے کیں فائدے دیرے۔

اد وجوب دے ہفتے لڑے۔

بل جواب دا چہ اولیٰک اشارہ صرف کافر اتو تہ۔

سلا۔ دالسم حکم دے پہ رد دظلم کیں پہ ہفتہ زناتہ چہ کنہہ شی او وارثان یے بیا پہ زور پہ نکاح سرہ اخلی یا د ہفتے مال عصب کوی۔

ربط۔ د مخکین آیت سرہ دادے چہ مخکین منع وہ دظلمونو د جاہلیت تہ پہ بارہ د یتیمانو او د میراث د بنحو کیں نو اوس منع کوی دظلم اورسم د جاہلیت تہ پہ بارہ د نکاح د کتہاو زناتو کیں۔ او پہ دیکیں دہ اقوال دی او قول دا دے چہ دا خطاب دے اولیاؤ (وارثان) د مری تہ او پہ دیکیں رد دے پہ طریقہ د جاہلیت باندے پہ روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ (چہ امام بخاری ذکر کریدے) وائی چہ ہرکله یوسرے بہ مرشو او د ہفتہ بنحو یہ یا کے شوہ نو د ہفتہ مری ورثہ بہ د ہفتہ بنحو حقدار گترے کیدل کہ د چاہہ خوبہ وہ نو پہ نکاح سرہ بہ یے پمخپلہ واختلہ او کفی بل چالہ بہ یے پہ نکاح سرہ ورکڑہ (بغیر د رضا د ہفتے کنہے تہ) او کله بہ یے د نکاح تہ بالکل منع کولہ۔ او پہ بل روایت کیں دی چہ د یوسری د مری تہ روستو بہ د ہفتہ یو وارث رلغے او خپلہ جامہ (رخادر وغیرہ) بہ یے پہ ہفتہ کتہہ باندے واجولہ او وئیل بہ یے چہ خرنگ زہ ددہ د مال وارث یم نو دا شان ددہ د بنحو ہم زہ وارث یم۔ او دویم قول دادے چہ دا خطاب خاوند اتو تہ کچہ بنحو (منکوحہ) بہ یے خوبہ نہ وہ خوہفتہ بنحو بہ یے مالدارہ وہ نو دہ بہ ہفتہ لہ طلاق تہ ورکو او تہ بہ یے د ہفتے حق ادا کولو تردے چہ ہفتہ

به مړه شوه نو د هغه مال به يې په ميراث سره واخستلو .
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ ، بڼاء په اول
 قول باندې دا مفعول اول دے او نساء موروثات دی - او بڼاء
 په دويم قول دا مفعول ثاني دے او مفعول اول پټ دے
 يعني تَرِثُوا الْمَالَ مِنَ النِّسَاءِ .

کُرْهًا ، دا حال دے د النساء نه په معنی د کارهات يا مکرهات
 سره - کُرْهًا او کُرْهًا په يو معنی سره دی لکه ضَعْفٌ او ضَعُفٌ .
 يا اول په معنی د کراهيت دے او دويم په معنی د اکراه دے
 او د اقيد احترازی نه دے بلکه د زیاتې مبالغې د پاره دے ځکه
 چه بنحو په مال د ميراث کښ باو ستل تاروا دی که هغه رضا
 دی او که نه وی رضا .

وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ ، عضل په اصل کښ تنگولو او بندولو ته
 د يو کار نه و ټیله شی - نو بڼاء په اول قول سره د دیننه
 مراد منع کول دی د نکاح نه - او بڼاء په دويم قول سره
 د دینه مراد صرف تنگول د ښځې دی په ژوند تیرولو
 کښ د دے د پاره چه خلع او کړی او مال ورکړی خاوند ته .
 لَمَّا هَبُوا بَعْضُ مَا أَتَيْتُمُوهُنَّ ، بڼاء په اول قول د دیننه
 مراد مال د ښځې دے چه هغه ته میلاؤ شویں په ميراث
 سره - او بڼاء په دويم قول هغه مهر دے چه خاوند ورکړې
 دے - او په لفظ د اذهاب کښ ډیر تقیيح ده په نسبت
 د لفظ اخن سره .

إِلَّا أَنْ يَتَيْنِ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ ، فَاحِشَةٍ عامه ده زنا
 او بد زبانی او بد اخلاقی کول - نو بڼاء په اول قول سره
 چه اولیاؤ ته خطاب شی نو دا استثناء منقطع ده او میتدا
 ده خیر يې پټ دے يعنی لیکن په وخت د کولو د فاحشه
 کښ لازم دے په تاسو باندې تا دیب ورکول په خپله
 یا قاضی ته پیش کول چه موجب د حد موجود شی او بڼاء
 په دويم قول چه خطاب وی خاوند او ته نو دا استثناء

متصله ده دَ تَنَّا هَبُوا بَعْضَ مَا اتَيْتُمُوهُنَّ نَه - یعنی هر کله
چه ددوی ته فاحشه بشکارتی تو خاوند له جائز دی چه د
هغه نه مهر واپس واخلی او خلع ورسره او کړی لکه چه
په سوره بقره ۲۲۹ کتبی ذکر شوی دی -

وَعَاثِرُوهُنَّ يٰۤاَلْمَعْرُوفِ ، بِنَا په اول قول دا خطاب د اولیاؤ
ته او د مَعْرُوفِ نه مراد دکره او ظلم نه مخان پچ کول دی -
او بناء په دویم قول خطاب دے خاوندانو ته او معروف
نه مراد د هغه شرعی حقوق ادا کول دی په نفقه اولباس
اوشپه تیرولو کتبی - او قرطی لیکلی دی چه خادم ته
محتاجه وی نو هغه له خادم وړکول هم پکار اولازم دی -
او معروف دادے چه هغه ته کتبی نه کوی، ډیر وهل
تکول نه کوی او بید زبانی دے ورسره نه کوی (الوسی) -
فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ ، د دے جزاء پته ده یعنی صبر
او کړئ په هغوی باندے سره د کراهیت نه اودلته د
دینه مراد کراهیت طبیعه او بوج کیدل د هغوی دی
اگر چه د هغوی د طرق نه نقصان نه وی موجود یا لږ
موجود وی (بغیر د فاحشه نه) او دا خطاب اولیاؤ
او خاوندانو دواړو ته صحیح دے - لیکن غوره داده چه
د عاشر وهن ته دا خطابات په خاوندانو پورے خاص شی -

فَعَسَىٰ اَنْ تَكْرَهُهُوَ شَيْئًا وَّيَجْعَلَ اللّٰهُ فِیْهِ خَيْرًا کَثِیْرًا ، دا د
جزاء مقدر دپاره علت دے دلته مراد دادے چه په دغه
نیزه کتبی که یو عیب وی لیکن کیدلشی چه نورے ډیرے فائدے
پکس وی نو دغه نورو فائدو د وچ نه په یو عیب باندے
صبر کوئ - او دا جمله پے په طریق د یو قاعدے سره ذکر
کړیده چه داسے ډیر څیزونه او کارونه شته دے چه په
هغه په ظاهر کتبی څه تکلیف بدنی یا مالی وی لیکن شرعی
منافع پکس ډیر وی نو هغه پر بخودل نه دی پکار - او
دا د سورت بقره آیت ۲۱۶ پشان دے -

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ

او کہ خواہی تاسو بدلول دے یو نیئے

مَكَانٍ زَوْجٍ وَأَنْتُمْ أَحْدَهُنَّ

پہ ئاے دے نیئے ، او دے وی تاسو یو دے دیتا

فَنُطَارَاقًا فَلا تَأْخُذْ وَمِنْهُ شَيْءٌ

لویہ خزانہ رمہن نومہ اخل دے ہوی نہ ہیئہ خیز

أَنْتُمْ خُذْ مِنْهُ بِهَتَانَا وَالْأَمْرُ

ایا اخل تاسو دے لے بدن نامہ لکونکی او کناہ کونکی

مُتَبَدِّلًا

بیکارہ -

۱۔ دا خاوندانو تہ خطاب دے او مقابل دے کرال آئ
یائتین - یعنی دے فاحشہ دے وچ نہ دے وی نہ تاسو مہر واپس
اخذستل شی او کہ فاحشہ نہ وی ہسے دے دے نیئے بدلول
خواہی نو بیا تریتہ مہر واپس شی اخستل - یا دا مقابل دے
دے عاشروہن سرہ - یعنی اول خوبصورتی دادہ چہ دے
نیئے سرہ پہ بنہ طویقہ سرہ ژوند تیر کپیشی او کہ
دے نہ وی بلکہ دے ہغے بدلول خواہی نو مہر تریتہ
واپس شی اخستل -

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانٍ زَوْجٍ ، هَرَكَلَه

آرد شمر جمع دے نو دے ہغے پہ قرینہ سرہ زوچ ہم پہ

معنی دے ازواج دے او دے جمع سرہ دے جمع مقابلہ تقسیم

دے احاد و خواہی یعنی ہر یو شخص چہ یوہ نیئے پریدی

اولہ نیئے پہ نکاح سرہ اخستل خواہی - او دے شرط

مفہوم مخالف معتبر نہ دے یعنی بغیر دے ارادے دے
استبدال نہ ہم دے مخکس نیئے نہ مہر واپس اخستل نہ دی

جائز۔ لیکن ما شرطیے دے دوہ وجوہ ذکر کرو۔ اولہ وجہ
 داچہ انسان ذیل نکاح پہ وخت کیں مال تہ محتاج وی
 نو دے والی چہ مخفی نیئے تہ بہ مال واخلسم نو دویم وادہ
 بہ پرے اوکرم۔ دویمہ وجہ داچہ دا دجاہلیت رسم و
 نو دا دھتے تردیں مقصد دے۔

وَأَتَيْنَا مُحَمَّدًا هُنَّ قِنْطَارًا، دقنطار تفسیر یہ سورۃ
 العنبران مگر کیں تیرشویں دے۔ او دا ایت دلیل دے
 چہ دیر مہر و رکول جائز دی۔

سوال :- حدیث دے عمر رضی اللہ عنہ چہ ابن کثیر دا بن
 جریر پہ مختلف سند و نو سرہ ذکر کریں دے مضمون یے
 دا دے چہ ہفتہ منع اوکرہ چہ مغالات مہ کوئی پہ مہر و نو
 کیں کہ چرے داعزت دے پہ دنیا کیں او تقویٰ دے نو
 نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حقدار و وہ دے باندے
 لیکن ہفتہ خیلو بیبیانو اولو ترو لہ دے دولس اوقیہ و سپیتو
 زرو تہ زیات مہر تہ دے مقرر کپے او بل روایت کیں دے خور
 سو درہم ذکر دے۔ تریوے زیاتہ پہ عمر رضی اللہ عنہ
 رد اوکرو او ذا ایت یے ورتہ اولو ستلو نو ہفتہ اوقر مائیل
 اللَّهُمَّ غُفْرًا كَلِّ النَّاسِ أَفْقَهُ مِنْ عُمَرَ۔ نو دا حدیث خود
 دے آیت خلاف راجح۔ اوشیعہ لکانو دے عمر رضی اللہ عنہ
 یہ نقصان دے علم او پہ عدم اہلیت دے خلافت باندے دا
 دلیل پیش کپے دے؟

جواب :- جواب پہ دیر و جوہو سرہ دے۔ اولہ وجہ،
 داچہ مغالات دے مہر دے عزت سبب گتروں او پہ ہفتہ کیں پہ
 یو بل فخر اولوئی کول منع دی او ہسے زیاتوالے دے مہر
 منع تہ دے۔ دویمہ وجہ، زیاتوالے دے مہر صرف جملہ
 خبریہ ذکر دہ پہ طریقہ دے شرط سرہ نو دا دے مغالات
 دے جواز دے پیارہ مستلزم تہ دہ۔ دریمہ وجہ، زیاتوالے دے
 مہر صرف جائز او رخصت دے او کم والے دے مہر

وَكَيْفَ تَأْخُذُ وَتَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ

او خنکده اخلی تاسو دا او رسیدل کریدی

بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنِ

بعضو ستاسو بعضو ته او اخستے دی ر دے بھٹو دوی

مِنْكُمْ مِّثْلًا حَلِيطًا ۝۲۱

ستاسونہ لوظ پوچ

اولیٰ او عزیمت دے ۔ او ہرچہ کہ عمر رضی اللہ عنہ
ہنہ زنہ تہ جواب تہ ورکول وو توہنہ کہ تواضع او کسر
نفسیٰ کہ وجہ نہ وو کہ کتاب اللہ پہ مخکس او ترغیب ورکول
وو نورامت تہ پہ فہم کہ کتاب اللہ کس ۔ کہ دے نور تفصیل
الوسیٰ پہ روح المعانی کس کریدے ۔

قَدْ تَأْخُذُ وَامْنُهُ شَيْئًا، مِنْهُ ضَمِيرٌ قَنْطَارَتُهُ رَاجِعٌ دَعَىٰ ۔
شَيْئًا عام دے لہر او دیر دوارو تہ شامل دے ۔

أَتَأْخُذُ وَتَهُ بُهْتَانًا مُّبِينًا، اَوَّلُ نَهْيٍ ذِكْرُ شَوْءٍ نَوَاسٍ
زجر ذکر کوی پہ دغہ عمل باندے ۔ بُهْتَانًا حال دے کہ فاعل
نہ یعنی بہتان تہونکی او بتکارہ گناہ کوونکی او تمیز دے کہ
علت کیارہ ۔ حاصل دادے چہ کہ جاہلیت والو عادت دا وو
چہ یوے بیٹے تہ پہ لے کہ طلاق و لونیت وو نو پہ ہنہ باندے
پہ لے کہ بدکاری دروغ جوہ کرل دے کہ پیارہ
کہ ہنہ نہ مہر واپس واخلی نو کہ دے وجہ نہ دیتا بہتان
او وٹیلو ۔ دارنگ کہ بیٹے نہ مہر واپس اخستل دلالت کوی
چہ کہ دغہ شخص پہ نیز مہر قرض نہ دے نو کہ قرض نہ
انکار کول بتکارہ گناہ او ظلم دے ۔

۱۔ وَكَيْفَ تَأْخُذُ وَتَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ، پہ
دے آیت کس ہم رد دے پہ نور و دوعہ طریقہ سسرہ ۔
اولہ طریقہ دادہ چہ موجب (سبب) کہ مہر موجود شویدے

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ

اور نکاح نہ کرو جو نکاح چا سہرہ چہ نکاح ورسہ کرے وی پلار انوسہ

مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ

د زناؤ نہ مکر ہغہ چہ مخکس تیر شویدی

إِلَّاهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا

یقیناً دادے بشکارہ کناہ اوسب دغضب داللہ دے

وَنِسَاءٌ سَبِيلًا

اور بیدہ لارہ دہ

چہ افشاء رجماع کول دہ اوہغہ یخوونکے د مہر دہ۔
دویمہ طریقہ، دا د لوظ کولو نہ مخالفت کول دی۔ کیف
استفہام انکاری دے سرہ د تعجیب نہ۔ افضی، د اکنایہ دہ
د جماع کولو نہ۔ اوخلوت صحیحہ کولو کنس د اہل علمو
اختلاف دے چہ افشاء ہغہ تہ شامل دہ اوکہ نہ رد دے
تفصیل امام یازی، قرطبی، آلوسی او صاحب اللباب کہیدے
وَاحْذَرْنَ مِنْكُمْ مِّمَّنْ لَا يَدْرُونَ مَا نَكَحَ آبَاؤُهُنَّ
دے چہ د گواہانو پہ مخکس اوشی او اعلان یے او کہیشی۔
۲۲۔ دا یوولسم حکم دے یہ رد د ظلم د جاہلیت کنس
چہ ہغہ نکاح کول د پلار د شیخ رمیرے مور سرہ۔ د
ابن عباس رضی اللہ عنہما او جمهور و مفسرینو نہ روایت
دے چہ جاہلیت والو بہ دخیلو پلار اتو د شیخو رتا سکہ
میتند و سرہ نکاح کولہ کلہ چہ بہ ہغوی طلاقہ کرہ
یا بہ ترینہ خاوند مرشو۔ نواللہ تعالیٰ د ہغوی یہ رد کنس دا
نازل کہوچہ۔ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ، دلستہ پہ
لفظ د ما کنس دودہ وجہ دی۔ اولہ وجہ، دا چہ ما موصولہ
دے اور وستو منی النساء، دے بیان دنو معنی دا دہ چہ

د هغه ښځو سره نکاح مه کوئ چه ستاسو پلارانو ورسره
 نکاح کړې وی - د دوی په وجه دا په مصدریه دے او من النساء
 په لاتنکحو پورے متعلق دے نو معنی داده چه د ښځو
 سره نکاح مه کوئ په مثال د جاهلانو پلارانو لکه نکاح
 د شغار وغیره - دا قول ابن جریر غوره کړی دے لیکن
 اوله وجه د جمهورو مفسرینو قول دے او غوره ده (قرطبی).
 اوله د نکاح په معنی کښ درے اقوال دی - اول دا په
 معنی د نکاح دے - دویم دا په معنی د جماع (زنا) سره
 دے - دریم دا په دام د نکاح او جماع دواړو ته -
 نو په دویمه او دریمه معنی سره معلومه شوه چه هغه
 زنا نه چه یو سړی ورسره زنا کړې وی نو د دے سړی
 (زانی) د ځوے د دغسے ښځه سره نکاح حرام دے - دا
 قول د امام ابوحنیفه او امام احمد رحمه الله دے - او په
 اوله معنی سره حکم مزنی د دغه سړی ته نه دے شامل
 نو د هغه زنا نه نکاح د دغه زانی سړی د ځوے سره جائز
 دے - دا قول د امام شافعی رحمه الله او د نورو اهل علمو
 دے - او یوړه تفصیل په دیکښ صاحب الباب ذکر کړی دے -
 اَلَا مَا قَدْ سَلَفَ، سَلَفَ په معنی د مخکښ تیر شو او ورکړې
 شو دے - سلم ته هم سلف ځکه وئیل شې چه په هغه عقد
 کښ ثمن (قیمت) بیع مخکښ ادا کړی او مطلق قرض
 ته هم سلف وئیل شې - هغه خلق چه مخکښ زمانه
 کښ تیر شوی دی هغوی ته هم سلف وئیل شې - او د
 اهل شرع په اصطلاح کښ د دے مصداق صحابه کرام
 او تابعین دی او درسته سلف صالحین وئیل شې - دلته د
 سلف نه مراد نکاح د ځوے ده د پلار د ښځه سره
 چه د دے حکم د نازلیدو نه مخکښ کړې شوی وی -
 سوال :- لاتنکحو فعل مستقبل دے او ما سلف فعل
 ماضی ده نو دا استثناء څرنگ صحیح کیږی؟

جواب :- دا استثناء منقطع ده معنی دا چہ لیکن ہفہ نکاح
چہ دے حکم د نزول تہ مخکس شویدہ نو ہفہ
یریردی او د ہفہ گناہ تشتہ یا الا یہ معنی د بعد سرہ
دے لکہ یہ دے قول د اللہ تعالیٰ کنس لا یدوقون فیہا
الموت الا الموتۃ الاولی - یا الا یہ معنی د لا دے لکہ
یہ دے قول کنس وماکان لمؤمن ان یقتل مؤمناً الا خطاء
نور توجیہا ہم مفسرینو ذکر کریدی۔

اِنَّكَ كَانْ فَاحِشَةً، یعنی یہ قباحت او بدی کنس د اندازے
نہ بھر شوے عمل چہ ہتولو عقل والو تہ ید بتکارہ کیڑی۔
اودا دے دے وچ نہ چہ ناسکہ رمیرہ) مورہم پشان د خیل
مور دہ نو دا خکھ دیر بد کار او افحش جرم دے۔

وَمَقْتًا، مقت، ہفہ بغض او کینے تہ وٹیلے ٹی چہ ورسرہ
سیکوالے ہم وی - او د اللہ تعالیٰ مقت یہ بندہ باندے مستلزم
دے دیرے شرمندگی او خسران لرہ - او د عربیہ اصطلاح
کنس د میرے مور سرہ نکاح تہ نکاح مقت وٹیلے شواو
داسے شخص تہ بہ مقیت وٹیلے کیدو او د حقوی تہ بہ چہ
ولد پیدا شو ہفہ تہ بہ مقتی وٹیلے کیدو - او دغہ شخص
(نکاح کوونکی) تہ خیزن وٹیلے شی۔

وَسَاءٌ سَبِيلاً، د یو عمل د قباحت د پارہ درے مرتبہ دی -
اولہ مرتبہ قباحت عقلیہ دے نو فاحشہ لفظ کنس دیتہ اشارہ
دہ - دویم مرتبہ قباحت شرعیہ دے نو مقْتًا کنس ہفہ تہ
اشارہ دہ او دریمہ مرتبہ قباحت دے د عادت پہ اعتبار سرہ
نو ہفہ تہ یہ ساء سبیلاً سرہ اشارہ دہ - نو یہ دیکتن اشارہ
دہ چہ دا نکاح پہ ہتولو قباحتو ریدو) کنس اقبح (دیر بد)
نکاح دے۔

حَرِّمْتُ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتِكُمْ

حرام کرے شویدے پہ تاسو یاندے (نکاح) دے میتداد ستاسو

وَبَنَاتِكُمْ وَأَخَوَاتِكُمْ وَعَمَّاتِكُمْ

او لونہو ستاسو او خوینداد ستاسو او ترور یانو ستاسو

وَخَالَاتِكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ

او ماسی لکانو ستاسو او رویرے

وَبَنَاتُ الْأَخِ وَالْأُخْتِ وَأُمَّهَاتِكُمْ

او خورٹے ستاسو او میتدے ستاسو

الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتِكُمْ

هغه چہ پیء درکریے وی تاسو ته او خویندے ستاسو

مِّنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ

دے پیو ودرکولو دے ویج ته او میتدے

نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ الَّذِينَ

دے بنحو ستاسو (خواہیے) او پرکٹی ستاسو هغه چہ

فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمْ

پہ پالنه ستاسو کین دی دے بنحو ستاسو ته

الَّذِي دَخَلْتُمْ فِيْهِمْ فَإِنَّ لَكُمْ

هغه چہ یو کائے شوی پیء تاسو دے هغوی سره نوکھ ته

مِثْلُ مَا دَخَلْتُمْ فِيْهِمْ فَلَا جُنَاحَ

پیء یو کائے شوی دے هغوی سره نو نشته گناه

عَلَيْكُمْ وَحَلَّالٍ عَلَيْكُمْ أَبْنَاءُكُمْ

یہ تاسو باندے اور بیٹے و خامنو ستاسو (رایگور یا تے)

الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ لَا

اور ہذا خامن چہ پیدای وی ستاسو و شاکانو نہ

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ

اور جمع کول د دود خویندو

إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ

مگر ہذا چہ مخکین تیر شو پیدی یقیناً اللہ تعالیٰ

كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿۲۳﴾

دے بخندہ کوونک رحیم کوونکے

۲۳۰۔ یہ دیکھیں دولسم حکم ذکر کوی چہ پہ ہذا کیں د محرماتو
د نکاح تفصیلی ذکر دے۔ اور دے یہ مظالمو د جاہلیت
باندے چہ ہغوی بہ د دیتہ بعضے قسمو نہ جائز گنزل لکہ
روستو الا ما قد سلف کیں ہذا تہ اشارہ دہ۔ او پہ دے آیت
کیں د ہذا زنا تو ذکر دے چہ د ہغوی سرہ نکاح حرام دے
چہ پہ ہذا کیں او د د نسب د وجہ نہ حرام دی لکہ مور، لور،
خور ترور، ماسی، وریرہ او خورزہ۔ او او د نسب د وجہ
تہ حرام دی چہ ہذا اسباب دادی۔ اول سبب رضاعت دے
او د ہذا یہ سبب سرہ یے حرام دود ذکر کریدی رضاعی
مور اور رضاعی خور۔ دویم مصاہرت (سخر گئی) دہ او د
ہذا یہ سبب یے خور حرام ذکر کریدی رضاعی، پرکتی
ایگور او خینے د بیٹے خور یعنی پہ یو وخت دواہہ خویندے
پہ نکاح کیں جمع کول۔ دریم سبب تعلق د نکاح د
غیر دے (او ہذا یے یہ راتلونکی آیت کیں) یوہ ذکر کریدیہ
چہ ہذا د شتہ نکاح بیٹہ دہ۔ نو پہ اول سبب کیں دود

حرام دی په دویم کښ څلور او په دریم کښ یو حرامه ده نو
ټول اوډ شول - او دا په صحیح حدیث سره ثابت دی چه
ابن کثیر د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت ذکر کړی ده
چه حرام کړی شوی دی د نسب نه اوډ او د صهر نه
اوډ -

حُرْمَتٌ عَلَیْكُمْ اَمْهَاتُكُمْ، حل او حرمت احکام شرعیه
د کارو نو د مکلیفیتو سره تعلق لری د ذات د څیز سره نه
دی متعلق د دے وچ نه اجماع ده چه دلته مراد حرمت
د نکاح دے او مخکښ روستو بحث د نکاح دے او مخکښ
روستو بحث هم د نکاح په باره کښ دے دا هم قرینه ده - او
دا جمله په ظاهر کښ خبریه ده لیکن په معنی د انشاء
کښ ده - او فاعل د تحریم معلوم دے شرعاً او عرفاً چه
الله تعالی د دے وچ نه د هغه ذکر کړی او نکړی -

اَمْهَاتُكُمْ، ام اصل ته وئیل شوی نو په اعتبار د دے معنی
سره د لفظ نیاته حقیقتاً شامل دے - او قرطبی وئیلی
دی چه ام په اصل کښ نوم د هر هغه زنانه دے چه د هغه
په تیا بند دے حق د ولادت وی نو نیا گانے د مور او پلار
دواړو د طرف نه په دے لفظ کښ داخل دی -

وَبَنَاتُكُمْ، دا جمع د بنت ده هر هغه زنانه ده چه ستا په
هغه یا ند دے حق د ولادت وی یا هره هغه زنانه چه د
هغه نسب تاته راگرځی په ولادت سره که په یو درج
سره و او که په ډیرو درجاو سره - نو د لفظ لور ته او د اولاد
لور ته رډ څوے لور او د لور لور شامل دے - اگر چه
نور هم په حکته وی یعنی نوسئ او کړوسئ وغیره -

وَاَخْوَاتُكُمْ، دا جمع د اخت ده او هر هغه زنانه مراد
ده چه ستا سره ئی شرکت وی په مور او پلار دواړو کښ
یا په یو کښ یعنی اخیانی، اخیانی او علاقۍ خویندو ټولو
ته شامل دے - اهل لغت وئیلی دی چه بنات جمع د بنت د

او هغه په اصل کښ بڼیکه دے نو د یا د حذف د وچه نه د بیا لاندے زیر
راخه - او اخت په اصل کښ اخوة دے نو په 'همزة' باندے
په پښ راور د وچه د حذف د 'واو' نه -

وَعَمَلُكُمْ، عمه هغه زنا ته ده چه هغه ستا د پلار نیکه
سره شریکه وی په یو اصل یا په دواړو اصلونو کښ دغه
درے اقسام دی - او کله عمه د مور د طرف نه وی چه هغه
ستا د پلار د مور خور ده -

وَعَمَلُكُمْ، خاله هغه زنا ته ده چه شریکه وی ستا د مور سره
په یو اصل یا دواړو اصلونو کښ نو په هغه کښ هم درے
اقسام دی او کله خاله د پلار د طرف نه وی چه هغه ستا
د پلار د مور خور ده -

وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ، دا هم هغه زنا ته دی
چه ستا د ورور یا ستا د خور په هغوی باندے د ولادت
حق وی یا لذات یا په واسطه سره - او په اخ او اخت کښ
اعیانی، اخیانی او علاقی دریواړه داخل دی یعنی ستا د هر قسم
ورور او خور لونه (وریرے او خورخه) - او د دے ټولو په ترتیب
کښ اقرب فالاقرب ذکر کړیدے چه مور ده بیا لور، بیا خور
او بیا ترور او ماسی او بیا وریره او خورخه - (او عمه او خاله
په د اکرام او احترام د وچه نه په وریره او خورخه باندے
مخکښ ذکر کړیدی ځکه چه هغوی په عمر کښ مشرانے وی)
وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّائِي أَرْضَعْنَكُمْ، رضاعت په سبب د تحریم کرځولے
دے - رضاعت په لغت کښ چوپل د سینے رتی دی او د
شریعت په اصطلاح کښ چوپل رپی رودل) د پچی دی
د سینے د زنا ته نه په خاص وخت د رضاعت کښ - او دا
پی رودل خو مشهوره ذریعه ده که په بله طریق سره
دغه پی دے - پچی ته اورسی ریعنی په یوتل وغیره سره
نو هغه هم رضاعت دے په شرع کښ - او د اهل
رضاعت نه په دلته دوه ذکر کړیدی (مور او خور) -

اول یہ طریقہ کہ ولادت سرے چہ ہفتہ مور او لور دہ او دویم
 پہ طریقہ کہ اخوت سرے چہ ہفتہ پنچہ دی رخور، ترور، ماسی
 وریرہ او خورخہ) تو یہ رضاعت کنس لے ہم صرف دا دہ
 طریقے ذکر کئے اول پہ ولادت سرے چہ مور رضاعتی دہ
 او دویم پہ اخوت سرے چہ خور رضاعتی دہ - او دا تنبیہ
 دہ پہ باقی باندے پہ طریقہ کہ اختصار سرے -

وَأَمَّا نِسَاءُكُمْ، وَأَمَّا نِسَاءُكُمْ، دَ اَمَّا نِسَاءُكُمْ، پہ لفظ کنس کہ مور او پلار
 طرق تہ دوارہ نیاکانے داخل دی - او نِسَاءُ تہ مراد منکوحات
 دی - او پہ دیکھن عموم دے کہ دَ ہفتہ منکوح سرے دخول
 شویوی او کہ تہ وی - او دا قول کہ اکثر صحابہ کرامو او
 تابعینو دے او دا کہ خورو وارو اشمہ کرامو مذہب دے -

وَرَبَايَا ثَبُكُمُ الْبَنِي فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَاءِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمُوهِنَّ،
 رَبَايَا، جمع کہ ربیبہ دہ رلور دَ بنی چہ کہ بل خاوند تہ
 دی) او مور او دویم پلار لے غالباً پالنے کوی پشان کہ نور
 اولاد او پستو کنس ہفتہ تہ پرکتی و ٹیلے شی - حُجُور، جمع
 کہ حجر دہ پہ لغت کنس اہخ کہ انسان تہ و ٹیلے شی کہ ترخ
 تہ ترشی پورے) چہ ہفتہ عامہ اصطلاح کنس غیر و ٹیلے
 شی او مراد ترینہ پالنے کول دی - او دا قید ہم غالبی دے
 حکہ چہ یوہ بنی دَ دویم خاوند سرے نکاح کوی نوخیلہ
 لور کہ اول خاوند تہ دَ دویم خاوند کور تہ دَ خان سرے
 راوی - او الفاظ کہ ربایا او حجور کم کہ تاکید دَ علت کہ
 حرمت کہ پاریہ دی - لکہ چہ لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً
 کنس تاکید دے - او کہ اکثر اہل علمو پہ تیز دا قید احترازی
 نہ دے یعنی کہ پہ حجر پالنے) کہ دغہ سہری کنس نہ وی
 نو ہم پرے حرامہ دہ - دَخَلْتُمُوهِنَّ، دا صفت صرف
 کہ روستو نِسَاءُكُمْ کہ پاریہ دے کہ مخکن نِسَاءُ سرے متعلق
 نہ دے حکہ چہ کہ دے حرمت کہ پاریہ دخول شرط دے او پہ
 مخکن کنس شرط نہ دے -

فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ، یہ تصریح
 دے نفی کیں اشارہ دہ چہ قید دے دَخَلْتُمْ بِهِنَّ دے فی
 حجور کم پشان نہ دے یعنی ہفہ قید عادی اور غالی دے
 اودا قید احترازی دے۔ حاصل ہے دادے چہ سرے دے
 یوزنانہ سرہ نکاح اوکری اودے ہفہ سرہ لوروی
 لیکن داسرے دے دے نیچے سرہ جماع اونگری اوطلاق
 ہے کری یا ضرہ شی مخبئ دجماع نہ نوڈ ہفہ لور سرہ
 ہے نکاح کولے شی۔ او قرطبی دے امام مالک، ثوری، امام
 ابوحنیفہ رحمہم اللہ قول ذکر کریدے چہ یہ شہوت
 سرہ مسہ کول او عورت خاصہ تہ نظر کول یہ حکم دے
 جماع کیں داخل دی۔

وَحَلَّائِلُ آبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ، حَلَّائِلُ
 جمع دے حلیلہ دہ دے حلول نہ اخستلے شویدے یعنی بنتھے
 دے خاوند سرہ یہ یو فراش رستری کیں حلول کوی یا کوم
 ٹٹاے چہ خاوند حلول رنڈول کوی نو بنتھے ورسرہ تابع
 وی۔ یہ دے معنی حلیلہ یہ معنی دے فاعل سرہ دے۔ یا
 دا دحل او حلال نہ اخستلے شویدے یہ معنی دے مقول
 سرہ یعنی حلالہ کرے شوے۔ او دے دیتہ مراد بیبیائے
 (منکوحات) دی۔ نو یہ صرف نکاح کولو دے خوے سرہ
 دغہ بنتھے رنیکور یہ خپل سخر باندے حرامہ دہ کہ
 دخول کرے شوے وی او کہ نہ۔ او دے آبْنَائِكُمْ یہ حکم
 کیں نو سے یعنی دے خوے داخل دے اگرچہ دے ہفہ
 نہ خکتہ ہم وی کر وے وغیرہ۔ أَصْلَابِكُمْ جمع دے صلب
 دہ۔ ملا تہ وٹیلے شی او مراد تربتہ دلتہ نطقہ دے پلار دہ
 چہ ہفہ راوٹلے دہ دے ملا دے ہفہ نہ۔ لکہ یَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ
 الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ (طالق) او یہ دے لفظ سرہ احتراز
 شویدے دے متبئی نہ چہ ہفہ ہم یہ عرف دے عربو کیں
 خوے گنرے کیدلو لیکن دے ہفہ دے نیچے سرہ رزوستو دے

طلاق یا مرگ (خاوند نہ) نکاح کول جائز دی۔ خویدے سرہ رضاعی خوں نہ احتراز نہ دے کرے شوے یہ سبب دہقہ حدیث چہ حرام دی رضاع نہ ہقہ چہ حرام دی د نسب نہ۔ او د متبئی تفصیل او دہقہ د بنیے تحلیل یہ سورۃ احزاب کیں ذکر دے۔

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ، دا یہ محل د رفع کیں دے عطف دے یہ امہاتکم باندے۔ یعنی جمع کول د دوو خویندو یہ نکاح کیں حرام دی۔ یوسرے د خیلے خیلے رد بنیے د خور سرہ نکاح نشی کولے خو پورے چہ ہقہ بنیے د دہ یہ نکاح کیں وی۔ او یہ جمع سرہ تعبیر کے دے وچ نہ او کرو چہ دلہ ابدی حرمت مراد دے او ہقہ متعلق دے د جمع سرہ۔ بغیر د جمع نہ د ہر یوسے نکاح جائز دے۔ او یہ دے حکم د جمع د بنیے او د ترور د ہقہ او د ماسی د ہقہ ہم داخل دہ یہ سبب د صحیح حدیث سرہ او دا حدیث مسلم، ترمذی، ابوداؤد او نسائی د شیرو صحابہ کرامو نہ روایت کریدے نو حدیث مشہور دے تقیید د قرآن یہ دے سرہ جائز دے دا یہ یہ تفسیر د اذا قرئ القرآن آہ (اعراق) کیں ان شاء اللہ ذکر کرے شی) خو کلہ چہ یوسرے خیلہ بنیے طلاقہ کری یہ طلاق غیر رجعیہ سرہ نو د ہقہ د خور سرہ د عدت نہ مخکین نکاح کولو کیں د صحابہ کرامو، تابعینو او اہل علمو اختلاف دے۔ او چہ طلاق رجعی کے ور کرے وی نو بیا بہ د عدت پورہ تیریدلو پورے انتظار کوی۔ دا رنگ کہ چرے یوہ بنیے وفات شی نو د ہقہ د خور سرہ متصل ور خوں کیں نکاح کولے شی عدت پورے انتظار تہ ضرورت نشتہ۔

إِلَّا مَا كُنَّ سَلَفًا، دا استثناء منقطع دہ یعنی ہقہ چہ تیر سہوی وی ستا سونہ یہ جاہلیت کیں نکاح د بعضہ حرما تو

سره) نوالله تعالى د هغه مغفرت کوی۔ او د اکثر مفسرینو
 په نیز د دے تعلق د دوو خویندو جمع کولو سره
 دے په نکاح کښ ځکه چه د دغه تورو محرما تو د تحریم
 خو جاهلیت والا قائل وو۔ لکه چه امام شاه ولی الله
 دهلوی په الحجة البالغة کښ لیکلی دی لیکن جمع بین
 الاختین یې جائز گنرله۔ نو اوو ټیله شو چه د اسلام نه
 مخکښ چا د دوو خویندو جمع کړیده نو د اسلام قبلولو نه
 به روستو د هغوی نه یو ته طلاق ورکوی۔ او داسه په
 حدیث د ابوداؤد او ترمذی وغیره کښ وارد دی۔ د ابن
 عباس رضی الله عنهما نه هم روایت دے چه جاهلیت والا
 د دے ټولو محرما تو د تحریم قائل وو سیوا د منکوح
 د پلار (میرنی مور) او د جمع بین الاختین نه۔ د دے
 وجه نه د دواړو په آخر کښ یې الا ما قد سلف ذکر
 کړی دے۔ او دا قول د امام محمد بن حسن نه هم
 نقل دے (الوسی، قرطبی)۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا رَحِيمًا، دا متعلق دے د الا ما
 قد سلف سره۔ د منکوحه الاب (میرنی مور) په نکاح
 کښ قباحت ډیر وو نو د هغه سره یې انه کان فاحشة آه
 ذکر کړیدے او د جمع بین الاختین په تحریم کښ
 قباحت د هغه نه لږ کم وو ځکه چه و ټیله شوی دی
 چه د یعقوب علیه السلام په دین کښ دا جمع جائز
 وه) نو د دے وجه نه د دے آخر کښ مغفرت او رحمت
 ذکر کړو۔

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا

او (حرام دی) خاوندانو والا ^{نیٹھ} مکر

مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ

ہجہ نیٹھ چہ مالک شی نبی لاسونہ ستاسو دہغوی ، حکم دالہ تعالیٰ فرض کریشو

عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ

یہ تاسو او حلال کریدی تاسو لری سیوا ددے (دکروشو) نہ

ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ

چہ طلب کوئی تاسو یہ مالونو خیلو سرہ

مُحْصِنِينَ غَيْرِ مُسْفِحِينَ ط

نکاح کوونکے یٹ نہ یٹ زنا کوونکی ،

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ

نہغہ زنا نہ چہ قائدہ واخلی تاسو یہ دے رمہر سرہ دہغوی نہ

فَإِنْ شِئْتُمْ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ط

نو درکوئی ہغوی نہ مہرونہ دہغوی مقرر کرے شوے ،

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيهَا

او نیستہ گناہ یہ تاسو پاندے یہ ہجہ مہر کنس چہ

تَرَاضِيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ

رضا شی تاسو یہ ہجہ سرہ دوستو د

الْفَرِيضَةِ ط إِنَّ اللَّهَ كَانَ

مقرر کولو نہ ، یقیناً اللہ تعالیٰ

عَلَيْهَا حَكِيمًا ۲۴

پوہ دے یہ ہر خہ حکمتوں والا دے۔

۲۳۔۔ دا عطف دے یہ ماقبل محرماتو یا ندے او یہ دیکھیں
د محرمات سببیہ نہ اووم قسم ذکر کوی یعنی تحریم پہ سبب
د نکاح د غیر سرہ او دا قسم ہے د مخکس نہ یہ جدا آیت
کنیں ذکر کرد خکہ چہ مخکس ہے ہقہ ذکر کرد چہ تحریم
ہے ہمیشہ دے او دا قسم حرام ہمیشہ نہ دے۔

تنبیہ:- د قرآن پہ لوستلو کنیں نہ دی جائز چہ دا آیت
د مخکس آیت نہ دیر وخت (وقفہ) پس اولوی یا تلاوت
د دے خاکے نہ شروع کری بلکہ د مخکس آیت سرہ متصل
لوستل پکار دی خکہ چہ دا کلام ناقص دے بغیر داول آیت
نہ خکہ چہ دا عطف دے یہ مخکس آیت بات دے۔

وَالْمُحْصَنَاتِ، دا د احصان نہ اخستلے شویدے او احصان د
حصن نہ دے او حصن پہ لغت کنیں منع کولو او بیچ کولو نہ
وٹیلے شی لکہ یہ سورہ انبیاء نہ کنیں رَلْتُحْصِنُكُمْ مِّنْ
بَأْسِكُمْ۔ دارنگ حصان ہخہ زنانہ دہ چہ خان ہے د فحشاء
نہ بیچ ساتلے وی۔ او احصان پہ قرآن کنیں پہ خاور معانیو
سرہ استعمال دے۔ اولہ معنی، تزوج یعنی نکاح کول
لکہ یہ دے آیت کنیں محصنین او ورپسے آیت کنیں محصنات
او احصن ردا الفاظ پہ معنی د نکاح کولو دی)۔ دویمہ معنی
عفت (پاکدامنی) دہ۔ لکہ رَاَلَّتْنِي اَحْصَنَتْ قَرْجَهَا (انبیاء ۷۷)
وَالْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ (مائدہ ۵۹)۔ دریمہ معنی حریت
(آزادی) دہ۔ لکہ روستو آیت کنیں رَاَحَى رَقَبَتَهُنَّ يَتَصَفُّ
مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَدَا (پ)۔ خاورمہ معنی اسلام د
قرطبی وٹیلی دی چہ یہ دے معنی سرہ پہ قرآن کنیں
نہ دہ راعلے او یہ سنت کنیں وارد دہ۔ او صاحب اللباب
وٹیلی دی چہ یہ روستو آیت کنیں رَقَا دَا اَحْصَنَ (د بعضے

مفسرینو یہ نیز یہ معنی کہ اسلام را در لو دے۔ دلپہ مراد
 کہ المحصنات نہ اولہ معنی دہ یعنی ہفتہ بنتیہ چہ ذیل سری
 یہ نکاح کنس وی۔ ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ نہ روایت
 دے چہ دا کہ مشرکانو زنا نو یہ بارہ کنس نازل شویدے چہ
 ہغوی مدینے تہ ہجرت اوکرو یعنی مسلمانانے شوے او
 خاوندان یے (مشرکان) یہ مکہ مکرمہ کنس وو تو مؤمنانوبہ
 ددوی سرہ نکاح اوکرہ۔ بیا بہ یے خاوند مسلمان شواو ہجرت
 بہ یے اوکرو او مدینے تہ یہ راغے۔ نواللہ تعالیٰ یہ دے آیت
 سرہ دہغوی نکاح حرام کرہ۔ دہ مخکنو خاوندانو دوجے
 نہ او بیا یے استثناء اوکرہ یہ دے قول سرہ چہ من
 النساء الا ما مَلَکَتْ اَیْمَانُکُمْ۔ او دے دینہ مراد سبایا دی
 رد کا قیرانو سرہ دے جنگ یہ وخت کنس قید کرے شوے۔
 نو دے مَلَکَتْ نہ مراد سببہ دی (رویتہ)۔ یہ دے سببہ
 سرہ دے مخکنس نکاح ماتہ شہ۔ دا قول دے عمر، عثمان
 او دیرو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم او تابعینو او خلو رو وارو
 امامانو دے۔ لیکن اختلاف دے چہ خاوند ورسرہ قید
 کریشی نو نکاح یے ماتیری اوکنہ۔ نو دے امام شافعی رحمہ اللہ
 یہ نیز نکاح یے ماتہ دہ او دے امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ
 یہ نیز چہ خاوند ورسرہ وی نو بیا یے نکاح نہ ماتیری۔
 او دے نور تفصیل یہ روح المعانی کنس اوکوری۔ او یہ
 آیت کنس نور اقوال ہم شتہ لیکن اول قول غورہ دے۔
 کَتَبَ اللہُ عَلَیْکُمْ، یہ دیکنس درے وجوہ دی۔ اول دامفعول
 مطلق دے دے مضمون دے حرمت دے پارہ یعنی یہ دغہ جملو
 کنس معنی دے کتابت دہ معنی یے دا دہ چہ کَتَبَ اللہُ عَلَیْکُمْ
 تَحْرِیْمُ مَا ذُکِرَ سَابِقًا کِتَابًا رِقْرَضَ کریدے اللہ تعالیٰ
 یہ تاسو باندے تیر شوے تحریم یہ فرض کریدے (لو سرہ)۔
 دویمہ وجہ، دا منصوب دے یہ اخراء (تیزولو) سرہ
 یعنی علیکم کتاب اللہ لازم دے یہ تاسو باندے کتاب او

حکم دے اللہ تعالیٰ) اودا قول دے کیسائی دے دے ہفتہ پہ نیز تقدیم
دے منصوب جائز دے۔ دریمہ وجہ، دا منصوب دے پہ سبب
دے پہ فعل سرہ یعنی اَلْزَّهْوُ كِتَابُ اللَّهِ۔ اودا قول دے ابوالبقاء
دے۔

وَأُجِّلَ لَكُمْ مَّا دَرَأَءَ ذَالِكُمْ، دا عطف دے پہ حرمت باندے
یعنی روستو دے تحریم نہ تحلیل ذکر کوی۔

سوال :- دا لفظ دلالت کوی چہ دے قسمونہ علاوہ دے نورو
زنانو سرہ نکاح کول جائز دی ہفتہ ترور اوریرے او دے
ماسی اور خورخے دی۔ دارنگ نیاکانے او دے رضاعت دے وجہ
نہ ماسیوا دے رضاعی مور او خورنہ۔ او دارنگ زنانہ پہ
عدت دے بل کیں او دے پنچھے شیخے سرہ نکاح کول او ہفتہ
پنچھے چہ چا ورسرہ لعان کرے وی نو پہ دغہ لعان
کوونگی حرام دہ او طلاقہ کرے شوے پہ دریو طلاقو
سرہ بغیر دے تحلیل دے بل خاوند نہ ؟

جواب :- دے جواب پہ دیرو وجوہ سرہ دے۔ اولہ وجہ،
دا عموم خاص کرے شویدے پہ نورو خصوص سرہ ہفتہ
دا چہ پہ بارہ دے تحریم دے پنچھے شیخے او طلاقہ کرے شوے
پہ دریو طلاقو سرہ بغیر دے تحلیل نہ او پہ زمانہ دے عدت
کیں نور آیتونہ وارد دی۔ او پہ بارہ دے جمع کولو دے ترور
او وریرہ او ماسی او خورخہ کیں او پہ بارہ دے تحریم دے
رضاعت سرہ سیوا دے رضاعی مور او خورنہ احادیث
صحیحہ راغی دی۔ او دغہ احادیث اخبار احاد نہ دی بلکہ
مستفیض مشہور دی او دے اثو صحابہ کرامو نہ نقل دی۔
تحریم دے جمع کولو دے ترور ماسی او وریرے او خورخے
سرہ دے علی، ابن عباس، جابر، ابن عمر، ابو موسیٰ،
ابو سعید، ابو ہریرہ او عائشہ رضی اللہ عنہم نہ نقل دی۔
او بعضے علماء و ثیلی دی چہ دا متواتر حدیث دے۔ ابن
عطیہ و ثیلی دی چہ پہ دے تحریم باندے اجماع دہ

نو تخصیص د عموم د کتاب اللہ نہ پہ صحیح متواتر او مشہور
احادیث سرہ او اجماع د صحابہ سرہ اتفاق مسئلہ دہ د بحر محیط۔
دویمہ وجہ دادہ چہ پہ مونہ باندے پہ قرآن او پہ سنت
صحیحہ باندے عمل کول واجب دی خاکہ چہ دواہ نازل
شویدی نو بعض احکام پہ قرآن کتب دی۔ او بعض پہ
احادیث صحیحہ کتب دی۔ د دے تفصیل قاسمی پہ خپل
تفسیر کتب ذکر کړیدے۔ دریمہ وجہ، لفظ د بعد یا
غیر ذالکمریے نہ دے فرمائیلے بلکه وراء ذالکمر دے او
لفظ د وراء پہ دیر روستوالی باندے دلالت کوی یعنی
ما قبل محرمات چہ قرآن صراحۃ ذکر کړیدی او بعض د هغه
نہ پہ دلالت سرہ معلومیږی او بعض د هغه نہ پہ احادیث
کتب ذکر دی د دے ټولو ته روستو نورے حلالے دی۔
دیتہ ابن عطیہ او آلوسی اشاره کړیدہ۔ خورمه وجہ، دلته
مقید دے پہ اقارب سرہ یعنی حلال کړے شویدی ماسیوا
د ماقبل د اقاربو ته چہ غیر ذوات المحارم دی (ابو حیان)۔
پہ دے وجوہ کتب اولہ وجہ غوره ده۔

آن تبتغوا یا موالکم، د دے پہ محل د اعراب کتب درے
وجوہ دی۔ اولہ وجہ، دا چہ دا بدل اشتمال دے د مآ وراء
ذالکم نہ نو په محل د رفع کتب دے۔ دویمہ وجہ، دا
مفعول له دے پہ محل د نصب کتب پہ تقدیر د لام اجلیه
سرہ۔ دریمہ وجہ، بآء مقدر ده یعنی یا آن تبتغوا، او
دا په محل د جر کتب دے او مفعول د تبتغوا پت دے یعنی
النساء۔ یا موالکم، کتب بآء د عوض د پاره ده او د اموال
نہ مراد مهر عوض دے د نکاح د پاره۔ قرطبی وئیلی دی
چہ داللفظ دلالت کوی چہ مهر که لږ وی او که دیر وی نو
جائز دے۔ او دا مذهب دے د جمهور و اهل علم او اصحاب
الحدیث۔ او امام شافعی رحمہ اللہ وئیلی دی چہ هر یو
خیز چہ دشمن د مبیعی رقیمت د یو خیز) یا د اجرت

صلاحت لری نو هغه مهر کیدی شي که هغه لړوی او که
 ډیر دی نو معلومه شوه چه تعلیم د قرآن په بدل د نکاح
 کس مهر کیدی شي ځکه چه اجرت په تعلیم د قرآن سره
 جائز دے - او په دے باندے دلیل هغه مشهور حدیث
 دے چه . بخاری وغیره نقل کړیدے - او امام مالک رحمه الله
 وټیلی دی چه کمه اندازه درے درهمه یا د دینار څلورمه
 حصه ده - او د امام ابوحنیفه رحمه الله قول دادے چه مهر
 کمه اندازه لس درهمه دی او دلیل نيسي په حدیث د
 دارقطنی سره - لیکن قرطبی وټیلی دی چه د دے حدیث
 په سند کس مبشرین عبید راوی دے چه هغه متروک
 رپړنځو د لے شوے دے - او په دے باندے یخ نور کلام
 ذکر کړے دے - لیکن د لړ مهر په باره کس احادیث
 چه دارقطنی راوی دے دی لکه خاتم حدیث رد او سپنے
 گوتمه یا کف دقیق و سوبق هغه صحیح دی -
 مُحَصِّنَاتٍ ، دا حال دے د فاعل د تبتغوا ته او د احصان
 نه مراد نکاح کول دی -

غَيْرُ مُسْفِحِينَ ، دا دویم حال دے ، نسفح په لغت کس
 بیولو ته وټیلے شی لکه دماً مسفوحاً - او د نسفح نه دلته
 مراد زنا کول دی ځکه چه د زنا مقصد هم صرف اوبه
 (منی) بیول وی - او په دیکس تصریح ده چه مال په
 عوض د نکاح کس مراد دے او هغه ته مهر وټیلے شی -
 اجرت د زنا نه دے مراد ځکه چه هغه خو یقینی حرام دے -
 فَمَا اسْتَمْتَعْتُم بِهِ مِنْهُنَّ فَاجْزَوْهُنَّ فَرِيضَةً ، مخکس
 جمله کس اشتراط (شرط) د مهر د نکاح د پاره ذکر
 کړے شو نو اوس پدے جمله کس د هغه د پوره ایجاب
 د پاره سبب ذکر کوی چه هغه استمتاع (فائده اخستل)
 ده - مَا شَرْطِيَه دے یا موصوله دے او په دے سره
 مراد هغه زنا نه دی چه استمتاع (فائده) ترینه واخستلے شی

پہ تاویل دے نوع دے مُسْتَمْتَعِ سرہ - یا تریزہ مراد معنی
 مصداری دہ یعنی ہفتہ فائدہ چہ تا سو حاصلہ کریں ہفتہ سرہ -
 اَوْ قَا تَوْ هُنَّ دے جزاء او خبر دے اَوْ دَ هُنَّ ضمیر حرف مآ
 تہ راجع دے حکم چہ مآ پہ معنی دے نساء سرہ جمع کیل یثی -
 او بلہ توجیہ دادہ چہ مآ پہ معنی دے مہر سرہ دے اَوْ لَیْہ
 کنس بآء سببیہ عوضیہ دہ اَوْ اُجُورَ هُنَّ کنس یے اسم ظاہر
 پہ خائے دے ضمیر باندے ذکر کریں دے اَوْ وُجُوب دے علت دے پارہ
 چہ دے اجر دے اَوْ اجر و رکول واجب دی - اَسْتَمْتَعِ پہ لغت
 کنس نفع حاصل دی او پہ کوم ٹخیز باندے چہ نفع حاصلیری
 نو ہفتہ متاع وی - نو دے جمہور و مفسرینو پہ نیز دے دینہ مراد
 جماع کول دی روستو دے نکاح نہ پہ دلیل دے سرہ چہ
 مخکن لفظ دے محصنین ذکر شو چہ دلالت کوی پہ نکاح
 کولو باندے - نو مقصد دے جملے دا دے چہ دے نکاح نہ روستو
 دے منکوحہ (ریشے) نہ فائدہ دے جماع و اخستلے شوہ نو دے ہفتہ
 کامل مہر پہ خاوند باندے واجب شو اگرچہ دے جماع نہ
 مخکن نیم واجب دے - اَوْ دے امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ پہ
 نیز باندے پہ خلوت صحیحہ سرہ ہم ایجاب دے بتول مہر
 راجح - اَوْ بعض مفسرینو و ثیلی دی چہ دے دینہ مراد متعہ
 کول دی دے بنحو سرہ - او پہ یو قرائت کنس دلالت لفظ دالی
 اجل مسی ذکر دے نو پہ دے آیت سرہ متعہ جائز دہ
 لیکن بیا منسوخ کرے شویدہ - دے عائشہ رضی اللہ عنہا
 اَوْ قاسم بن محمد نہ نقل دی چہ دے دے تحریم او
 نسخ پہ قرآن سرہ ثابت دی پہ آیت رَوَّالِیْنَ هُمْ
 لِفَقْرٍ وَ جِهْمٌ حَافِظُونَ - اَلَا عَلٰی اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَکَتْ
 اَیْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلْکُومِیْنَ - فَمِنْ اَبْتَعٰ ذٰلِکَ
 فَاُولٰٓئِکَ هُمُ الْعَادُونَ (سورہ مومنون) یعنی متعہ نکاح
 نہ دے اَوْ مَلَکَ (مالک کیل) ہم نہ دے نو وراء ذالک
 کنس داخل دہ او پہ دے قول سرہ دغہ آیت پہ مکی سورت

کس مدنی دے - او دار قطنی دے علی رضی اللہ عنہ نہ روایت
 ذکر کریدے چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے متعے
 نہ تھی کریدہ - او ذابین مسعود رضی اللہ عنہ قول دے
 چہ متعہ منسوخ دہ شیخ دے دے یہ حکم طلاق بعدات
 او میراث سرہ شویدہ حکہ چہ یہ متعہ کس یہ بنحہ بانس
 دا دریوارہ نہ وی بلکہ آزادہ وی روستو دے مقرر شوے
 نیہ نہ - او ابن عباس رضی اللہ عنہما دے متعے یہ جواز
 بانسے قائل و لیکن روستوئے رجوع کریدہ کلہ چہ
 ہفتہ شیخ واوریدالہ - او دارنگ قول دے عمران بن حصین
 دے او بیائے رجوع کریدہ - دے مزید تفصیل یہ
 اللہاب، قرطبی او روح المعانی کس او گورے۔

أَجُوزَ هُنَّ، دے دینہ مراد بالاتفاق مہر دے چہ مسنی
 وی یا دے مہر مثل وی - او دا مہر عوض دے دے مجموعہ
 دے حل دے نیہ او دے بن دے ہفتہ او فائدے اخستلو دے ہفتہ نہ -
 او دا قول قرطبی ذکر کریدے - فَرِيضَةٌ، حال دے دے
 اجور نہ یا فعل پت دے یعنی فَرَضَ اللہ فَرِيضَةً - او
 مفعول مطلق دے۔

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَاضَيْتُم بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ،
 یہ دے جملہ کس روستو دے مقرر کولو او ایجاب کامل نہ
 یہ ہفتہ کس کے زیاتے کول یا معاف کول ذکر کوی - پدیکس
 دے زیاتی کولو دے پارہ رضا دے خاوند شرط دہ او دے کولو یا دے معاف
 کولو دے پارہ دے نیہ رضا شرط دہ پشان دے سورہ بقرہ ۲۳۷ او
 نساء ۴۰ چہ مخکس تیر شویدی۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا، دا تاکید دے یہ ترغیب و رکولو
 کس تیر شوے احکامو منلو تہ یعنی یہ دیکس دے حکمتو تہ
 دی چہ دے بتدکاتو دے علم نہ اوچت دی۔

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً

او خوک چہ تہ لری ستاسونہ (مالی) طاقت

أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ

چہ نکاح اوکری د آزادو ینشو ایماندارو سرہ

فَإِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

(نو نکاح و اوکری) دھن سرہ چہ مالک وی ینو لاسونہ ستاسو

مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ

د وینزد ستاسونہ چہ ایماندارے وی او اللہ تعالیٰ

أَعْلَمُ بِأَيْمَانِكُمْ بِبَعْضِكُمْ

بنہ بولہ دے یہ ایمان ستاسو بعض ستاسونہ (د جنس)

مِنْ بَعْضٍ فَإِنْ كُنْتُمْ هُنَّ

د بعضونہ دی نو نکاح کوئ د دوی سرہ

بِأَذْنِ أَهْلِيهِنَّ وَاتَّوَهُنَّ

یہ اجازت د مولاکانو د دوی او ورکوئ دوی تہ

أَجُورَهُنَّ بِالسَّمْعُوفِ مُحْصَنَاتٍ

مہرونہ د دوی یہ بنہ طریقہ سرہ بتدکرے شوکہ وی یہ نکاح ینو

غَيْرِ مُسْفِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ

تہ یہ بشکارہ زنا کوی او تہ یہ نیسی

أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ فَإِنْ

پتہ دوستانے نو کلہ چہ دوی سرہ نکاح اوکری شی نوکہ بیا

أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا

لالل او کپ دوی پہ بدکاری نوبہ دوی پاندے نیمہ دہ دھتے نہ چہ واجبہ

عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ط

پہ آزادو بنحو دسزار حد کڈرو وھلو نہ

ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ

دا نکاح دوینزو ھفہ چالہ دہ چہ یربوی د زنا کولو نہ

مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ

ستاسو نہ ، اوصبر کول ستاسو د نکاح دوینزو نہ غورہ دی

لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۲۵

تاسو لہ ، او اللہ تعالیٰ بخونکے دے رحم کوونکے دے۔

۲۵۔ پہ دے آیت کیں دیار لسم حکم ذکر کوی روسو د ذکر د تحریم او تحلیل د آزادو بنحو نہ۔ پہ دے آیت کیں دوینزو سرہ طریقہ د تحلیل او د نکاح ذکر کوی۔ او پہ دیکیں تہو لے تہہ جملے دی۔ اولہ جملہ ، وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ ، طول پہ اصل کیں فضل تہ و تیلے شی او پہ دیکیں درے اقول دی۔ اول قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما ، مجاہد او سعید بن جبیر دے چہ طول پہ معنی د وسعت (فراخے د مال) دے او غنا او قدرت تہ ہم و تیلے شی۔ او دلہہ تریتہ مراد قدرت دے پہ مہر د آزادہ بنحو پاندے (یعنی کہ دچا د دغہ مہر طاقت نہ وی)۔ دویم قول د ابن حبیب او امام ابو حنیفہ او امام ابو یوسف رحمہم اللہ دے چہ طول پہ معنی د وجود د آزادے بنحو دے پہ نکاح د دہ کیں نو مقصد دادے چہ دچا پہ نکاح کیں آزادہ بنحو وی نودہ لہ نکاح دوینزو سرہ جائز نہ دے اگرچہ وسعت و سرہ نہ وی او دعت (نخان پہ مشکل کیں اچول)

نہ ہم دیر پری (طبری) - دریم قول دقتاده، نخعی، عطا اوسفیان
 ثورے دے چہ طول صبر او زبردتیا ته وئیلے شی - حاصل ددے
 قول دادے چہ سرے دیوے وینزے سرے محبت او مینہ
 لری خویرہ کوی د هغه سرے دعتت نه نوده له جائز دی
 چہ د هغه وینزے سرے نکاح اوکری اگرچہ دده سره
 وسعت د مال د نکاح د آزادے دپاره شته دے. بناء په
 اول قول باتدے نکاح د وینزے مشروط دے په دوه
 شرطونو سره اول داچه وسعت مالی د آزادے یتخه د نکاح
 ته لری - دویم داچه دعتت نه یرہ کوی نواجمتاع ددے
 دواړو شرط ده - دا قول د جابر او ابن عباس رضی الله
 عنهما او عطاء، طاؤس، امام شافعی، امام مالک او امام احمد
 رحمهم الله دے. او د مجاهد او امام ابوحنیفه رحمهم الله
 په نیز د وینزے سره نکاح جائز دے اگرچہ وسعت د
 مال لری د نکاح د آزادے یتخه سره دا په دلیل د عامو
 نصوصو سره - او ددے نص حمل ددوی په نیز دویم
 قول دے یا ددوی په نیز یا ندے مفهوم شرط معتبر نه دے
 طولاً، مفعول مطلق دے د یستطع دپاره په سبب د اشتراک د معنی
 سره او ان ینکح مفعول به دے د یستطع یا متعلق دے په
 طولاً پورے - یا طولاً مفعول به دے په معنی د حاصلولو
 سره دے او ان ینکح په دے پورے متعلق دے - معنی
 داده چہ خوځ وس او طاقت ته لری د آزادو یتخو مؤمناتو
 سره د نکاح کولو -

أَلْمُحْصَنَاتِ، د دینه مراد په اتفاق سره آزادے زنانه دی
 په قرینه د مقابلے د ما ملکت سره -

أَلْمُؤْمِنَاتِ، د ائید مقابل دے د مشرکات، کتابیات او
 غیر کتابیات نو دا دلالت کوی که یو شخص د آزادے مؤمنه
 د نکاح وسعت نه لری لیکن د نکاح د آزادے کتابیه وس
 لری نو جائز ده چہ نکاح د وینزے مؤمنه سره اوکری -

فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، یہ دیکھیں فعل پتے دے یعنی
 قلیتزوج - او دے ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دے چہ
 ددینہ مراد مملوکہ (روینزہ) دے بل مسلمان درور دہ
 حکہ چہ انسان لہ دے خیلے مملوکے (روینزہ) سرہ دے نکاح
 کو لو حاجت نیستہ - (ابن جریر، قرطبی)۔

مِنْ فَتَيَاتِكُمْ، دا جمع دے فتات دہ او عرب یہ خیلہ اصطلاح
 کنس وینزے تہ فتات وائی او مرثی تہ فتی وائی - او یہ صحیح
 حدیث کنس ذکر دی چہ خیل مرثی او وینزے تہ عبدی
 او امثی مہ وائی بلکہ فتای او فتائی ورتہ وائی - دا حکم
 استحبائی دے۔

أَلْمُؤْمِنَاتِ، یہ دے صفت سرہ یے احتراز او کہو دے وینزے
 کتابیے مشرکے تہ نو دے اکثر اہل علمو یہ نیز دے کتابیے
 وینزے سرہ نکاح نہ دے جائز - او دے امام ابوحنیفہ
 رحمہ اللہ یہ نیز دا قید صرف دے فضیلت دے پیارہ دے۔
 او دوی قیاس کوی یہ نکاح دے آزاد و کتابیو باندے چہ
 دے ہغوی سرہ نکاح جائز دے نو دے وینزے سرہ یے
 ہم جائز دے لیکن دا قیاس صحیح نہ دے حکہ چہ یہ
 شریعت کنس دے نکاح دے وینزو تہ تحذیر دے او صاحب
 اللباب دے دے دے پیارہ جدا فصل قاشم کریدے او اتہ وجوہ
 یے ذکر کریدی نو قیاس دے جواز دے نکاح دے کتابیے وینزے
 سرہ جائز تہ دے یہ آزادہ کتابیہ باندے۔

دویمہ جملہ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَيْمَانِكُمْ، یہ دے جملہ
 کنس ترغیب دے دے نکاح دے وینزو دے پیارہ روستو دے وجود
 دے شرطونو نہ حکہ چہ اکثر خلق دے ہغوی دے نکاح نہ مطلق
 نفرت کوی حالانکہ داسے تہ دہ - نو مقصد یہ دے جملہ
 کنس دادے چہ دے وینزے سرہ دے نکاح دے جواز دے پیارہ
 طاہری ایمان پورہ دے او دے زہرہ حساب خواللہ تعالیٰ
 پیڑنی مونہ دے ہغے یہ علم باندے نہ یو مکلف لیکن شرط

دادے چہ دے ہفے نہ یشکارہ موجب دے کفر او شرک نہ وی صادر شوی۔ دریمہ جملہ، بَعْضُکُمْ مِّنْ بَعْضٍ، پہ دیکنیں ہم تائیس (رغبت) دے دے نکاح دے وینزو دے پاره۔ او پد یکنیں رد دے پہ ہفہ چا باندے چہ دے فخر دے نسبونو دے وچے نہ دے وینزو دے نکاح نہ نفرت کوی۔ مقصد دادے چہ پہ جنس کنیں ہم اشتراک دے او پہ دین کنیں ہم دے نو دے ہغوی دے نکاح نہ مطلقاً نفرت جائز نہ دے۔

خلورمہ جملہ، قَاتِلُوا ذُرِّيَّةَ اٰهْلِیْہِمْ، دا شرط دے دے نکاح دے وینزے اگرچہ شبیہ یالفہ وی۔ او مراد دے اہل نہ اہل دے ولایت دے یعنی مولا او مالک دے ہفے۔ اودا دلیل دے چہ دے وینزے دے مولا دے رضا نہ بغیر دے ہفے سرہ نکاح باطل دے۔ اودا جملہ دلیل دے چہ پہ دے آیت کنیں دے پردی وینزے بحث دے دے دے خیلے وینزے سرہ دے نکاح تہ حاجت نیستہ لکہ چہ مخکنیں ذکر شو۔ پنجمہ جملہ، وَالَّذِیْنَ اٰجُورُہُمْ، دے اجور نہ مراد مہر دے مسئی وی یا مہر مثل وی یا دے دینہ مراد نفقہ دے۔ اکثر اہل علمو پہ نیز دے مہر مالک پہ مالک دے وینزے وی او نسبت حکم وینزو تہ شویدے چہ دے مہر سبب دغہ وینزہ دے او دے امام مالک رحمہ اللہ پہ نیز دے ملکیت دے تیجے (وینزے) دے۔

یَا لَمَعْرُوفِ، دے دے نہ مراد موافق دے شرع او سنت سرہ دے (قرطبی) یا پہ معنی دے عدم تاخیر او پال متول نہ کولو دے اودیتہ عادت جمیلیہ و ثیلے شی۔ مُحْصَنَاتٍ، دلتہ مراد احصان پہ معنی دے نکاح شرعی سرہ دے یا پہ معنی دے پاکدامنی دے۔

غَيْرِ مُسْلِفَاتٍ، سفاح پہ یشکارہ سرہ زنا کول دی۔ جاہلیت والو کنیں عادت و وچہ بعض وینزو پہ پہ خپلو خپلو بخایونو باندے جھنڈے (نخے) لگو لے دے۔

وَلَا تُتَّخَذُ الْيَتَامَىٰ أَوْلِيَاءَ ۚ وَلَئِنْ جُمِعَ دَخَانُ دَٰرَيْنِ مَثَلًا
 دے پس کاری تہ وئیے شی۔ نو مسافحات ہغہ دی چہ بنگارہ
 بد کاری کوی او متخذات اخدان ہغہ دی چہ پہ پتہ ہکاری
 کوی لکہ وَلَا تَقْرَبُوا أَمْوَالَهُمْ مَّا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ۔ یا
 مسافحات عام زنا کوونکی دی او متخذات اخدان ہغہ دی
 چہ یو مخصوص شخص سرہ زنا کوی۔

سوال:۔ مخکنس آیت کنس صرف غیر مسافحین ذکر دے او
 دلہ ورسرہ متخذات اخدان ہم ذکر دے؟
 جواب:۔ ہغہ آیت کنس دے تارینو ذکر دے او پہ ہغوی باند
 دے متخذ اخدان اطلاق تہ کیپی او پہ وینزو کنس دغہ
 دواہرہ قسموتہ موجود وو دے وچہ تہ ئے متخذات اخدان
 ذکر کرو۔

شیریمہ جملہ، قَدْ ذَا الْأَوْصِيَّةِ فَإِنْ أَسْتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ، دلہ
 دے احصان تہ مراد نکاح کول دی روستو دے اسلام تہ او
 فاحشہ تہ مراد زنا کول دی چہ پہ ہغہ سرہ اقرار اوکری
 یا ئے پہ خاورو گواہانو سرہ ثابت شی نو تَعَلَّيْهِنَّ يَصْفُ مَا
 عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَدَا، دے الْمُحْصَنَاتِ تہ دلہ ہغہ
 آزادے بنیے مراد دی چہ وادہ کرے شوے تہ وی یعنی
 بکرے وی اوزنا اوکری۔ الْعَدَا تہ مراد حد دے جلد
 (دورو وھلو) دے چہ ہغہ پہ آزادو بکرو باندے نثل
 دے دی پہ دلیل دے سورہ نور سہ سرہ نو پہ وینزہ
 باندے (چہ زنا اوکری) پتھوس دے دی۔ لَفْظُ دے يَصْفُ
 قرینہ دے چہ محصنات تہ مراد بکرے دی خکہ چہ شیبہ
 (وادہ کرے شوے) زنا اوکری نو پہ ہغہ رجم (سنگسارول)
 دے او پہ رجم کنس تصنیف (نیمیدل) تہ کیپی۔ اوداد دلیل
 دے چہ مملوکان مرئی او وینزے پہ احکامو شرعیو کنس
 دے آزادو پہ تیمہ باندے دی حکمت ئے دا دے چہ عقوبت
 پہ مقدار دے نعمت سرہ واجبیپی نو مملوکانو باندے

نیم نعمت دے تو عقاب پئے ہم نیم دے او دا حکم مریانو
 تہ ہم شامل دے پہ طریقہ دلالت النص سرہ۔ او تورو
 حدودو تہ ہم شامل دے۔ حد قذف او حد شرب دے
 آزادو اتیا اتیا دُرے دی نو دے دوی بہ خلویست خلویست وی
 سوال:- فاذا احصن پہ معنی دے وادہ کہ شوی دے دے دے قید
 لگولو خہ فائدہ دہ؟

جواب:- پہ دیکش مقصد دفع دے وہم دہ چہ آیا دے دوی
 حد (سزا) بہ زیاق کیری پہ سبب دے احصان (وادہ کولو)
 سرہ نواووٹیلے شوچہ خرنکہ دے وادہ کولو نہ مخکس ریکرہ
 باندے) حد دے زتا دُرے وھل دی توروستو ہم ہغہ دُرے
 دی رجم تہ دے او دُرے پہ دوارو حال تو کس پنخوس پنخوس
 دی۔ پہ دلیل دے حدیث دے علی رضی اللہ عنہ چہ مسلم او
 نسائی روایت کرے دے چہ حدود قائم کرے پہ
 ممالیکو باندے کہ وادہ کرے شوے وی او کہے وادہ وی۔
 او پہ دے مقام کس ابن کثیر دے نور خلو۔ جوابات
 ذکر کریدی۔

او وہم جملہ، ذالک لمن خشی العنت منکم، پہ دیکش
 دے وینزے دے نکاح دے پیارہ روستو دے عدم طول نہ دویم
 شرط ذکر کوی۔ ذالک اشارہ دہ دے مؤمنے نکاح تہ پہ وخت
 دے عدم طول کس۔ العنت پہ اصل کس ہا وکے ماتول دی
 روستو دے جو ریدلو نہ او پہ معنی دے مطلق مشقت سرہ
 استعمالیری لکہ پہ دے قول کس چہ لو شاء اللہ لا عنتکم۔
 او دلتہ دے عنت نہ مراد زتا کول دی ٹککہ چہ ہغہ سبب
 دے عذاب دنیوی او اخروی دے۔ ابن کثیر وٹیلی دی
 چہ مراد دادے چہ نکاح دے وینزو سرہ پہ مخکنو
 شرطو تو سرہ ہغہ چالہ جائزہ دہ چہ دے زتا کولو نہ پہ
 خان باندے یرہ کوی او جماع نہ صبر کول ورتہ کران وی۔
 دے بعض اہل علمو پہ تیز لام دے پیارہ دے تخمیس دے جواز دے

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ

خواری اللہ تعالیٰ چہ بیان اوکری تا سوتہ (د احکامو خیلو)

وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ

او او بنائی تا سوتہ طریقہ د هغه کسانو

مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ

چہ مخکس ستا سوتہ دو او رحم اوکری یہ تا سو باندے

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۲۶﴾

او اللہ تعالیٰ پوهہ دے حکمت والا دے۔

او د بعضو پہ تیز لامل صرف د نفع د یارہ دے۔

اتمه جمله، وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ، یعنی کہ یو انسان
پہ ٹخان باندے مجاہدہ اوکری او د بدکاری (زنا) نه ٹخان
بیچ اوساقي او د وینزے د نکاح نه صبر اوکری نو پہ
دیکش دیر خیر او فائدے دی ٹکھه چہ اولاد به یے د
مرئی والی (غلافی) نه بیچ پاتے شی ریعنی مریان اولاد
به پید انشی)۔ د عمر رضی اللہ عنه نه روایت دے چہ
کوم آزاد شخص د وینزے سره نکاح اوکری نو خپله
نیمه حصه یے مملوکه کره (قرطبی)۔

تسمه جمله، وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ، ده۔ آلوسی و ثیلی دی
چہ په دے جمله کتب هم مقصد تفرت ورکول دی د
نکاح د وینزے ته گویا چہ دایو گناه ده۔

۲۶۔ په دے آئنده درے آیتونو کتب ترغیب دے
تعمیل د هغه احکامو د اللہ تعالیٰ ته کوم چہ مخکس
ذکر شویدی۔ په دے آیت کتب یے درے فائدے ذکر
کړے دی۔

فائده له :- يُرِيدُ اللَّهُ، د سیبویه او جمهورو بصریانو

مذہب دادے چہ دلتہ مفعول پتے دے یعنی تحلیل ما احل
و تحریم ما حرم (حلالوں دے چہ حلال کریدی او حراموں
دے چہ حرام کریدی) او دغہ پتے تہ مراد وٹیلے شی او پہ
لِیَبِّیْنَ لَكُمْ، کیں لام دے تعلیل یا عاقبت دے پیارہ دے۔ او دے
کوفیا نو پہ نیز لام پہ معنی دے ان سرہ دے او دے پیرید
دے پیارہ مفعول دے۔ او پہ دیکھن نور اقوال ہم شتہ دے لیکن
اول قول خورہ دے ٹکے چہ قرآن کریم دے پیرید لفظ نہ
دوستو بعضے آیا تو نو کیں ان ذکر کریدے لکہ سورہ توبہ
۳۱ کیں۔ او بعضے آیا تو نو کیں لام ذکر دے لکہ سورہ صف
۸۱ کیں۔ نو کوم ٹکے چہ ان ذکر کریدے نو ہغہ تہ مراد
او مقصد وٹیلے شی او کوم ٹکے چہ لام ذکر دے نو ہلتہ
مراد پتے دے او دے ہغے علت ذکر دے او دے ہر ٹکے سرہ دے
ہغے مناسب کلام ذکر دے۔ دلتہ پتے پہ مفعول کیں تعنیم
مراد و رَاْمُرْ دُیْنُکُمْ، مَصَالِحَ اْمُرْکُمْ، مَا یَحِلُّ لَکُمْ وَمَا
یَحْرُمُ) نو ہغہ پتے حذف کرو او دے ہغے درے فائدے پتے
ذکر کریدی۔ اول بیان کول او دے بیان نہ مراد تمیز کول دی
دے حرام او حلال او دے حسن او قبیح۔ او قرطبی وٹیلی دی چہ
پہ دیکھن اشارہ دے چہ ہیخ واقعہ دے حکم الہی تہ خالی
نہشتہ لکہ رَمَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَیْءٍ (سورہ انعام ۳۸)۔
فائدہ ۱۰۔ وَ یَهْدِیْکُمْ سُبْحٰنَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِکُمْ، سنن
جمع دے سنت دے او پہ معنی دے طریقے سرہ دے او پہ الذین
من قبلکم سرہ مراد تیر شوے انبیاء علیہم السلام او
صالحین دی۔ او پہ دیکھن درے توجیہ دے۔ اولہ توجیہ،
الوسی ذکر کریدہ چہ مراد دا تہ دے چہ بعینہ دا احکام
پہ مخکین شریعتو نو کیں و وبلکہ دا دے ہغے دے جنس او دے
نوع نہ دی پہ مصلحتو نو کیں۔ نو پہ دیکھن لفظ مثل یا
جنس پتے دے۔ دویمہ توجیہ، دادہ چہ دا احکام چہ
پہ دے سورت کیں دے یتیمانو، سفھاؤ او زنا نو پہ بارہ کیں

وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَّتُوبَ عَلَيْكُمْ

او الله تعالى غواړي چه قبولې کړي توبې ستاسو

وَيُرِيدُ الَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ

او غواړي هغه خلق چه روان دي د نفس په

الشَّهْوَاتِ اَنْ تَمِيْلُوْا مَيْلًا

مزو پسې چه کاره شئ تاسو د حکم د الله نه په کوږد والي

عَظِيْمًا ۲۶

دیر سړه -

او د نکاح او د میراث په باره کښ ذکر شول دا بعینها په
په مخکښ شریعتونو کښ وو (صاحب اللباب) - دا رنگ
قاسمی وئیلی دی چه په دے تیر شوے آیا تونو کښ چه
خه ذکر شول نو داسے احکام په مخکو ملتونو کښ هم وو
او ما په تورات سفر الاخبار لاولیین اتلسم فصل کښ
لوستلے دی چه د دے تأیید کوی - دریمه توجیه، داده چه
په اوله جمله کښ ترغیب وو او په دیکښ تخویف دے
او الذین من قبلکم ته مراد تکذیب کوونکی دی او یهدیکم
ته مراد اخبار ورکول دی او سنن کښ د هغوی عنایونو ته
اشاره ده (قرطبی) -

فَاِنَّهٗ سَءٌ - وَيَتُوبُ عَلَيْكُمْ، مراد داده چه په امثال
د احکامو کښ کله د مؤمن نه تفصیر کیږي او مؤمن د هغه
کسی نه توبه او باسی او الله تعالى یې قبولی - یا د توبې نه
مراد رحمت د الله تعالى دے په تیر شوے احکامو کښ
په خپلو بندگانو باندے -

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ، عالم دے په مصلحتونو د بندگانو
باندے او د هغه حکمونه د دنیوی اخروی حکمتونو او

فوائد و تہ دیک دی۔

کھڑا۔ یہ دے آیت کہیں ترغیب دے احکام و منلو تہ پہ طریقہ
دے تقابل سرہ پہ مینج دے احکام شرعیہ او غیر شرعیہ کہیں۔
واللہ یُریدُ اَنْ یُّکْثِرَ عَلَیْکُمْ، ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دا
یہ ظاہر کہیں تکرار دے لیکن مقصد پہ دیکہیں اخبار دے
دے باطل پرستو دے ارادے نہ۔ لیکن غورہ دادہ چہ دا تکرار
نہ دے بلکہ پہ دیکہیں فرق دے پہ دودہ وجوہ و سرہ۔ اولہ وجہ
دادہ چہ مخکین توبہ پہ طریقہ دے علّیت سرہ ذکر کریدہ او
دلّہ پہ طریقہ دے مقبولیت سرہ ذکر دہ یعنی ہلتہ توبہ علت
او فائدہ دے مراد و دہ دلّہ توبہ عین مراد دے (الباب)۔

دویمہ وجہ، ہلتہ قبولیت دے توبے مراد و دہ دلّہ ہفتہ اعمال
مراد دی چہ دے توبے دے قبولیت دے پیارہ سبب دی (الوسی)۔
او ہر کلمہ چہ دلّہ مقصد تقابل او تحذیر دے دے اتباع دے
اہل باطل نہ نو دے اہتمام دے پیارہ یے واللہ مخکین ذکر کر
اشارہ دہ چہ دہ ارادہ رد مقرر کولو دے اعمال و چہ اسباب
دے توبے دی) خاص دہ پہ اللہ تعالیٰ پورے حکم چہ احکام
شرعیہ مقرر کول پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دی۔

و یُریدُ الْکَافِرِیْنَ یَشْجَعُوْنَ الشَّهَوَاتِ، دالفظ عام دے۔ فاسقانو،
یہودیانو، نصاریٰ، مجوسیانو، مشرکانو او زنا کارو ہولو تہ
شامل دے یعنی دا ہول چہ پہ غیر شرعی اعمالو کہیں
مشغول دی گویا چہ شہوات دے دوی متبوع دی او دوی یے
تابع دی۔

اَنْ یُّکْثِرَ عَلَیْکُمْ مِّنْ ذُنُوبٍ عَظِیْمًا، دے تسمیہ متعلق پت دے یعنی عن
الحق چہ اتباع دہ دے احکام شرعیہ۔ اولفظ دے عظیم دلالت
کوی چہ دے یو گناہ ارتکاب چہ کلمہ وی او ہفتہ گناہ وائی
دا خو کلمہ پہ یو مؤمن مسلمان کہیں ہم کیبری لیکن دے باطل
پرستو سرہ پورہ موافقت کول او گناہو تہ خالستہ او حلال
گنہل دامیل عظیم دے۔ او دے ارادے بعضے تفصیل

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ

غواړی الله تعالى چه آسانتیا را ولی په تاسو په خپلو حکمونو کېن

وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ۲۸

ځکه پیدا کړل شویدل انسان کمزور دی -

دا دے چه مشرکان اراده کوی چه د میرے مور سره دے نکاح جائز وی - او یهودیان غواړی چه د پلار او د مور د خویندو (رتوریانو) سره دے نکاح جائز شی او دغه شان جمع بین الاختین د جائز شی - او مجوسیان خواعتراض کوی چه وریر او خورخه سره نکاح حرام دے نو د تره او د ماما د لونډو سره د هم حرام شی - دارنگ مشرکان په زنا کولو اجرت حلال گنړی - نو دا ټول غواړی چه مؤمنان د په دے کارونو کېن زموږ اتباع او کړی -

۲۸ - په دے آیت کېن ترغیب دے امتثال (عمل کولو) د احکام شرعیه ته په بله طریق سره او بیان د فرق دے په مینځ د احکام شرعیه او غیر شرعیه کېن یعنی په شرعی احکامو کېن تخفیف او آسانتیا ده او غیر شرعی احکامو کېن حرج او تکلیف دے -

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ، دا عام دے ټولو احکامو شرعیو ته او د دے تائید په سوره اعراف ۱۵۷، بقره ۱۸۵ او سوره حج ۷۷ کېن شته دے (الباب) -

وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا، دا په منزله د علت کېن دے د ماقبل د پاره یعنی د احکام شرعیه د تخفیف د پاره ضعف د انسان یو سبب دے - او ضعف د انسان کېن دیر اقوال دی - اول دا چه د وچه د کثرت د آسیا یو د شهوت اولذت نه ضعیف دے - دویم دا چه خلقت (پیدائش) یې ضعیف دے رکزورل دے (دے) لکه چه په سوره روم ۷۷ کېن دی - دریم دا چه په پاره د معامله د زنا نو کېن کمزور دے دے چه د هغوی نه صبر نشی کولے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا

اے ایمان والو! مہ خورشی

أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا

مالونہ دیوبل پہ مینہ ستاسو کیں پہ ناروا مگر

أَنْ تَكُونُوا تِجَارَةً عَنْ شَرَائِضِ

کہ دی ردا معاملہ تجارت پہ رضا

مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

ستاسو، او مہ وڈی خانوہ خیل

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۝٢٩

یقیناً اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے مہربان دے۔

او پہ دے یارہ کیں قرطبی بعض روایات دے سلفو ذکر کریدی۔
او پہ دے آیت کیں تصریح دہ چہ دین اسلام دے تلو دینو تو
نہ غورہ دے ٹککہ چہ دے انسانو دے حالت سرہ پورہ مناسب دے۔
فائدہ :- دے امام بیہقی روایت دے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
نہ چہ دے سورہ نساء آیتوہ دے امت دے پارہ غورہ دی دے
تولو ہخہ خیزونو نہ چہ پہ ہفے باندے نسر بشکارہ کیہی او
پہ پیری۔ دا درے آیتوہ او سلا، سلا، سلا، سلا، سلا، سلا۔

۲۹۔ پہ دیکیں خوار اسم حکم دے چہ پہ ہفے کیں امور دے
تدبیر منزل او دفع دے مظالمو ذکر کوی۔

ربط :- ربطی دے مخکین سرہ دادے چہ مخکین سرہ دادے
چہ مخکین دے میراث او نکاح پہ احکامو کیں حق داروہ دے
مالونو ورکول ذکر شول لکہ اتوا الیتامی، فان طین لکم عن
شیء، او حصہ دے میراث ورکول ذکر شوے او دے مہر پہ بالکین
لکہ ایتیم احد اہن قنطاراً، فاتوہن اجورہن او ان
تبتغوا باموالکم تو اوس یوعام حکم شرعی ذکر کوی

چہ د مالونو او نفسونو سرہ متعلق دے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، دانداء دلالت کوي په ډیرا هتمام
د دے حکم باندے لاکه کولو اموالکمربینکمرد، د اکل معنی
مجازی عامه ده یعنی انتفاع اخستل په یو څیز سره پوره انتفاع
(فائده اخستل) - نو د بل چا د مال اکل (خوراک) داغلبه کول دی
په هغه مال باندے په طریقه د ظلم سره. اموالکمرد ته مراد د
یو بل مالونه دی په قرینه د بینکمرد سره۔

يَا بَاطِل، د دینه مراد هغه طریقه ده چہ د شرع ته خلاف وی لکه
ریا، جواړی، لوټ مار، غصب، غلا او تول او پیمانہ کبس کس
کول او نور فاسد او غلط عقدونه او حیلے کول او نور فاسد
او غلط عقدونه او حیلے کول - ابن جریر او ابن کثیر ذکر کړی
چہ دا هم پکبس داخل ده چہ یو شخص د چا ته یو جامه په
بیع سره واخلي او بیا وائی چہ که خوښه لم شوه نو وابه یی
اخلیم او که خوښه لم نشوه نو واپس به یی کړم او مثلاً پور وپی
په ورسره درکړم ریا داسه شرط خرڅوونکے اولېدو) اگرچہ
ورکوونکے په دے باندے رضا وی لیکن دا عقد فاسد دے۔
إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ سَرَاحٍ مِّنْكُمْ، دا استثناء منقطع ده
ځکه چہ تجارت شرعیه په باطل کبس داخل نه دے او ضمیر
د تګون اموال ته راجع دے۔ عَنْ سَرَاحٍ، متعلق دے په
صادرة پټ پورے او منکم متعلق دے په کاین رپټ پورے۔
تِجَارَتٍ په لغت کبس مطلق عوض رېدل ته وئیلے شی او په
اصطلاح کبس عبارت دے د بیع او شراء (اخذ او خرڅولو)
نه په شرطونو د هغه سره - نو دلته یی تخصیص د تجارت
او کړوځکه چہ دا ډیر واقع کیدونکے دے او ډیر پاک
کسب دے - او جائز ده چہ د تجارت نه عامه معنی مراد
کړی شي یعنی د بل چا نه مال منتقل کیدل په شرعی طریقه
سره که بیع او شراء وی او که هبه او اجاره وی او که میراث
وی (الباب، روح المعانی)

عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ، تَرَاضٍ خَوْشَا لِي دَنْفَسٍ دَه دَوَارٍ وَطَرَفُونِ
تہ چہ موافق وی د حکم شرعی سرہ - یہ دیکھیں بیع د اختیار شرط
داخل دے - او تراضی د وہ قسمہ دہ - اول یہ قول سرہ او ہفے
تہ قبول و ثلے شی د ہفے تفصیل ابن کثیر ذکر کرے دے -
وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ، د دینہ مراد قتل کول د یو بیل دی
حکہ چہ ہول مؤمنان یشان د یو نفس دی

سوال :- قتل د خیل خان خوندوان ثواب گنری لیکن د
مؤمنانو خود اسے عقیدہ نشی کیدے نو د مؤمنانو د پیارہ
یے دا خطاب ولے ذکر کرو؟

جواب :- کہ د نفس نہ مراد خیل خانو نہ نشی نو یو مطلب یے
دادے چہ د دیر غم او تکلیف د وجہ نہ بعضے جاہلان مؤمنان
خیل خان قتل کوی (خود کشی کوی) د دے وجہ نہ یے دا نہی
ذکر کرے - یا مراد دا دے چہ د اسے کارمہ کوئی چہ ہفہ
سبب او گری ستا سو د قتل د پیارہ - لکہ قتلول ذبل مسلمان
دیور یا زنا کول روستو د وادہ نہ یا مرتد کیدل - (الباب)
او د ابوداؤد روایت دے چہ یہ ہفے کہیں واقعہ د عمرو
بن العاص رضی اللہ عنہ ذکر دہ چہ یہ سختہ یخنی کہیں د
غسل جنابت پہ خائے تیمم او کرو - او د دے آیت نہ یے
استنباط کرے وو -

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا، یہ دے کہیں اشارہ دہ چہ د
باطل خور اکونو نہ منع کول او د قتل نہ نہی کول خاص
رحمت د اللہ تعالیٰ دے -

فائدہ :- د مال خوراک پہ باطل طریقے سرہ او د قتل د
نفس پہ مینع کہیں مناسبت دادے کہ چرے تجارت پہ
رضا سرہ جائز نہ وے نو سبب د ہلاکت وو او کہ پہ باطلے
طریقے سرہ د یو بیل مالونہ خویرل جائز وے نو داہم سبب
د ہلاکت د نفسونو وو چہ خلقو یہ د یو بیل سرہ جنگ جگرہ
کولہ او قتل او قتال بہ پکھیں کیدو -

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا

او چاہے او کپڑا کار (خلاق کول د احکامونہ) زیاتے کوونکے

و ظُلْمًا فَسَوْفَ نَصْلِيهٖ نَارًا

او ظلم کوونکے (یہ کسی کو بسورہ) تو زردے چہ داخل بہ کچھ ہفتہ لہ اور تہ

وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

او دے دا کار یہ اللہ تعالیٰ باندے آسان ۔

نہ۔ یہ دے آیت کنس تخويف اخروی دے او د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ دا آیت د ابتداء د سورت نہ تردے آیت پورے ہولو منہیا تو تہ شامل دے۔ او ابن جریر و ثعلبی دی چہ دے سورت د نور لشم آیت نہ تردے آیت پورے شامل دے حکم چہ د ہفتہ نہ د مخکنس آیتو تو سرہ تخویفات ذکر شویدی۔

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ، د فعل تہ مراد ارتکاب د منہیا تو دے او ذلک اشارہ دہ تیر شوے منہیا تو تہ۔

عُدْوَانًا وَ ظُلْمًا، دا دواہہ حالو تہ یا مفعول لہ دی او پہ دے قید سرہ یے احتراز او کپڑا د سہو، نسیان او خطا نہ حکم چہ ہفتہ معاف دی۔ او فرق د عدوان او ظلم پہ مینج کنس دا دی چہ عدوان افراط (زیاتے) کول دی د حد تہ او ظلم تقریط (نقصان) کول دی د حد تہ۔ دا رنگ عدوان تعدی کول دی پہ بل چایا ندے لکہ د یتیمان او کمزور مال خورل او ظلم کناہ کول دی پہ خیل ٹخان باندے لکہ پہ باطل طریقے سرہ مال حاصلول یا محرما تو سرہ نکاح کول وغیرہ۔

فَسَوْفَ نَصْلِيهٖ نَارًا، اصلاء دا خلول دی د عذاب ور کولو او سوخولو د بارہ۔ نَارًا، تنوین د تعظیم یا د تنويع د بارہ دے۔ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا، ذلک اشارہ دہ پہ او رکبنس سوخولو تہ۔ او دا حکم پہ اللہ تعالیٰ باندے آسان دی چہ د ہفتہ قدرت

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبِيرَ مَا تُنْهَوْنَ

کہ دودہ کوی تاسو د هغه غټو کنا هونو له چه منع کړی شوی یی تاسو

عَنْهُ نُكَفِّرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ

د هغه نه تولاړی به کړو ستاسو نه بدی ستاسو

وَلَنْدُ خَلِّكُمْ مِنْ خَلَاكِرِيْمًا ۳۱

او داخل به کړو تاسو ځای د داخلیدلو عزتمند ته -

کامل دے شوک ټی مقابله نشی کول او نه د چانه یوه کوی او علم ټی راگیر وونک دے د هر څیزونو هر گناه پیژنی -
سلف - په دے آیت کس بشارت دے روستو د تخویف نه - او د بشارت د پاره دوه امور ذکر دی اول تکفیر د سیئاتو واره کنا هونه معاف کیدل) دویم جنت ته داخلیدل -

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبِيرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ، قرطبی رپه طور د مناسبت سره) وئیلی دی چه هر کله په دے سورت کس الله تعالی د بعضو کنا هونو نه منع او کړه نواوس وعده کوی د هغه نه په اجتناب سره د آسانتیا د صغاثرونه - او د لفظ دلیل دے چه کنا هونه دوه قسمه دی څه غټ کنا هونه دی او څه واره دی اگر چه بعضو په یو جهت سره غټ دی او په بل جهت سره واره دی - او دا قول د جمهور و علما د دے - او ابواسحاق اسفرائی او ابوالمعانی او قشیری وئیلی دی چه کنا هونه ټول کبیره دی لیکن بعضو ته صغیره په نسبت د بل کناه سره (چه هغه دیر غټ وی) وئیلے شی - امام رازی وئیلی دی چه اکثر اهل علم و وئیلی دی چه الله تعالی د ټولو کبائر و تمیز او تعین نه دے کړی - حکمت پکس دا دے که چر د تعین ټی کړی وی نو د دے آیت په وجه سره به په انسان کس د ورو کنا هونو جبرأت پیدا کیدلو او دا د حکیم د حکمت سره مناسب نه دے - ها سره د دینه د بعضو کبائر تعین کړی شوی دے په اشاراتو سره په آیاتو نو کس او په تصریح

سره په احادیثو کښ - او د دے په باره کښ دوه قسمه اقوال دی - اول قسم ذکر د تعین د کبائر په تعین او په عدد سره - او په دیکښ ډیر احادیث دی - ابن کثیر تقریباً شل احادیث ذکر کړیدی چه بعضے د هغه نه دلته ذکر کوو -
ع ۱ حدیث د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما (مرفوع) د چه کبائر شرک بالله، عقوق (زنا فرماني) د والدینو، قتل د نفس او یمین غموس (قسم کول قصداً) په دروغو سره) دی (بخاری، ترمذی، او نسائی) -

ع ۲ حدیث د انس رضی الله عنه (مرفوع) دے چه اکبر د کبائر شرک بالله، عقوق د والدینو او قول د دروغو دے (بخاری، مسلم) -
ع ۳ حدیث د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه (مرفوع) دے چه اعظم گناهونه درے دی اول د الله تعالی سره شریک جوړول او د هغه شریک نه حاجات غوښتل - دویم قتل د خپل ولد او دریم د خپل لکاوندی د شخړه سره زنا کول (بخاری، ترمذی) -
ع ۴ حدیث د ابو هریرة رضی الله عنه (مرفوع) دے چه دوه گناهونه موبقات (هلاکوونکي) دی شرک بالله، جادو کول، قتل د نفس په ناروا، ربا کول، د یتیم مال اخستل، د میدان جهاد نه ټيخته کول او پاکدامنو ښځو ته د زنا کښل کول (بخاری، مسلم) -
ع ۵ حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما بل حدیث (مرفوع) دے چه اکبر د کبائر په ددے چه شخص خپل مور او پلار ته کښل او لعنت کوی او معنی یې د دده چه د بل چا مور او پلار ته کښل کوی نو جواب کښ به هغه دده مور او پلار ته کښل کوی - (بخاری او ترمذی) -

ع ۶ حدیث د ابن عباس او د ابن مسعود رضی الله عنهما (مرفوع او موقوف) دے چه اکبر د کبائر شرک بالله دے - او ثانی دی د رحمت د الله تعالی نه رچه هغه ته یاس او قنوط وئیلے شی، او د الله تعالی د عذاب ته یږه نه کول را بن جریر، ابن کثیر) -
ع ۷ حدیث د طاؤس چه د ابن عباس رضی الله عنهما نه تپوس

او کہے شو چہ آیا کیا کر اودہ دی؟ ہغہ ورتہ او فرمائیل چہ اودہ
 سوو تہ تزدے دی لیکن نشتہ کبیرہ سرہ د استغفار نہ او نشتہ
 صغیرہ سرہ د اصرار تہ را بن جریر، ابن کثیر) د احادیثو ذکر
 کولو تہ دوستو ابن کثیر بعضے کیا کر پہ تعین سرہ ذکر کریدی
 چہ پہ ہغے کنیں د مخکنیں ذکر کرے شوو نہ علاوہ نور دا دی
 بدکاری کول د تارینہ دیوبل سرہ، شراب خکل، غلا کول،
 غصب کول، د رمضان روڑے تہ نیول (بے عذرہ)، صلہ رحمی
 (خیلوی) قطع کول، پہ وزن او پیمانہ کنیں خیانت کول، موخ د
 وخت نہ مخکنیں کول بغیر د حکم شرعی تہ، دارنک موخ د وخت
 تہ دوستو کول بغیر د حکم او عذر شرعی تہ، دروغ جوہول
 پہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے، صحابہ کرامو تہ
 بدردوئیل، گواہی پتول، رشوت اخستل، زکوٰۃ نہ ورکول،
 امر بالمعروف او نہی عن المنکر سرہ د قدرت تہ پر بخود
 او طعن کول پہ اہل قرآن او پہ اہل علمو باندے۔

دویم قسم پہ تعریف د کیا کر کنیں د سلفو وغیرہ اقوال دی؛
 اول قول، د بعضے شوافعو دے چہ کبیرہ ہغہ دی چہ د ہغے
 پہ بارہ کنیں خاص وعید وی پہ نص د کتاب اللہ یا سنت کنیں۔
 دویم قول، د امام بغوی دے چہ کبیرہ ہر ہغہ کناہ دہ چہ
 سبب وی د پیارہ د ایجاب د حد شرعی۔ دریم قول د ابن عباس
 رضی اللہ عنہما دے چہ ہر ہغہ کناہ کبیرہ دہ چہ د ہغے پہ بارہ
 کنیں ذکر د اور، جہنم وی یا غضب یا لعنت یا عذاب وی۔ خلورم
 قول ہر حرام لعینہ چہ ہغے تہ نہی وارد وی۔ پنجم قول، ہر ہغہ
 کناہ کبیرہ دہ چہ د ہغے پہ تحریم باندے نص موجود وی۔ رد
 اقوال آلوسی بغیر د نسبت تہ ذکر کریدی)۔ شپیرم قول د ابن
 مسعود رضی اللہ عنہ دے چہ کیا کر ہغہ دی چہ نہی ہے کریدہ
 د ہغے نہ پہ دے سورت کنیں چہ ہغہ تقریباً درے دیرش دی۔
 تکفیر و عتقکم سیرا اتکم، تکفیر، پہ اصل کنیں پتولو تہ وئیلے شی
 او د دینہ مراد معاف کول او مغفرت کول دی۔ او د سیئات نہ

مراد پہ اتفاق ذہل سنت والجماعت سرہ صغیرہ کناہونہ دی۔
 قائدہ :- ذہل سنت والجماعت مسلک دادے چہ یو مؤمن
 شخص پہ کناہ کبیرہ سرہ ریغیر ذہل شرک تہ نہ کافر کبیری
 او کناہ کبیرہ پہ توپے سرہ معاف کبیری او کہ اللہ تعالیٰ
 او غواہی نوپہ خیل فضل سرہ ٹے ہم معاف کوی۔ او کناہونہ
 صغیرہ پہ توپے سرہ معاف کبیری او دارنگ پہ نیکو اعمالو
 سرہ ہم رییری۔ او ذہل معتزلو مسلک دادے چہ کناہ
 کبیرہ ریغیر ذہل توپے تہ تہ معاف کبیری او کناہ صغیرہ پہ نیکو
 اعمالو سرہ ہلہ معاف کبیری چہ دغہ شخص کناہ کبیرہ
 او تکی۔ او چہ کناہ کبیرہ ٹے کرے وی او توپہ ٹے تہ وی
 ویستے نوپہ نیک اعمالو سرہ ذہل صغیرہ کناہونہ تہ
 معاف کبیری۔

سوال :- پہ دے آیت کیں ٹے خواجتناب ذہل کبیرہ تہ شرط کرخو
 دے ذہل ذہل معاف کولو ذہل صغیرہ کناہونہ۔ نو داد دلالت کوی چہ
 پہ دے مسئلہ کیں چہ ذہل معتزلو مسلک حق دے ؟
 جواب :- پہ لفظ ذہل سرہ چہ یو خیز معلق کرے شی نوپہ
 وخت ذہل شرط کیں لازم تہ دے عدم ذہل حیز۔ او
 قرآن کریم کیں داسے دیر آیتونہ دی۔ اول رُقِیَّانَ لَمْ
 یُکُونَا رَجُلَیْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ)۔ حکہ چہ گواہی ذہل نہ
 جائز دہ اگر چہ دہ ناریتہ موجود وی۔ دویم رُقِیَّانَ لَمْ
 یُکُونَا رَجُلَیْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ یعنی کہ یو
 شخص مسافر تہ وی او کاتب ہم موجود وی لیکن رھان جائز
 دے۔ دارنگ سورہ شاعہ او نزاع، سورہ نور ۳۳۔ صاحب
 اللباب نور ہم دیر آیتونہ ذکر کریدی۔

جواب :- ابو مسلم وثیلی دی چہ مراد دادے چہ پہ دے
 سورت کیں مخکس کوم کبائر ذکر شول ذہل چہ چا ارتکاب
 کرے وی او بیائے پیری دی نوہوہ بہ اللہ تعالیٰ معاف کری۔
 جواب :- دلہ ذہل کبائر تہ مراد کفر او شرک دے پہ اعتبار

وَلَا تَتَّبِعُوا مَا قُضِيَ إِلَيْهِ

اومہ غواہی ہفتہ چہ غورہ والے ذکر یک اللہ تعالیٰ پہ ہفتہ سرہ

د اقسامو د ہفتہ سرہ ئے جمع ذکر کریدہ - نو مراد دا دلہ
 چہ کلہ تا سو د کفر او شرک د تہو لہ اقسامو نہ ٹخان مچ کوی نو
 نور کبیرہ او صغیرہ گناہونہ بہ اللہ تعالیٰ بہ خپل فضل سرہ ہم معاف
 کری پہ قرینہ د سورہ نساء شک سرہ دا جواب صاحب اللہ باب
 پہ خپل تفسیر او ملا علی قاری پہ مرقات کتب ذکر کریدے -
 جواب نگہ :- دلہ ذکر د اجتناب دے او دالفظ دلالت کوی پہ
 پر محدود لو د گناہ سرہ د قدرت نہ پہ کولو دے باندے لکہ چہ
 پہ حدیث د غار کتب یو شخص ذکر دے چہ ہفتہ پہ زنا باندے
 قادر شو لیکن د اللہ تعالیٰ د خوف د وجہ نہ ئے د ہفتہ نہ اجتناب
 او کرد او دغہ اجتناب کول د ہفتہ د پارہ عمل صالح جو رہ شو
 او وسیلہ شہ - نو دلہ مراد دادے چہ پہ گناہونو باندے چہ
 تا سو قدرت او موئی لیکن د اللہ تعالیٰ د خوف د وجہ د ہفتہ
 نہ ٹخان او ساق نو دا تا سولہ عمل صالح او گر خید لو او پہ د
 سرہ وارہ گناہونہ معاف کیوی - او دا جواب بے تکلفہ دے
 وَتَذَرُكُمْ مُذْ حُلَا كَرِيْمًا، دا بشارت دے پہ جنت سرہ -
 یعنی چہ سیئات معاف شی او د کبائرونہ اجتناب او کریشی
 نو جنت تہ بہ پہ دخول اول سرہ دا خلیوی، مُذْ حُلَا، پہ
 بیتس د میم سرہ مصدر میمی یا ظرف مکان دے لیکن
 ظرف مکان پہ داسے مقام کتب مفعول بہ وی د اخفش پہ نیز
 او مفعول فیہ دے د سیبویہ پہ نیز - کَرِيْمًا، خاشتہ چہ
 دیر منافع پکتس وی او دا صفت د مقام راجی لکہ مقام کریم -

بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ ط لِرِّجَالٍ

بعضے ستاسونہ یہ بعضو باندے ، دپارہ دتارینو

نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا ط وَلِلنِّسَاءِ

برخہ دہ دوجے دھغہ عمل نہ چہ دوی کریں ، او زنانو لہ

نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُنَّ ط وَسُئِلُوا اللّٰهَ

برخہ دہ دوجے دھغہ نہ چہ دوی کریں ، او غوارئ داللہ تعالیٰ نہ

مِنْ فَضْلِهِ ط اِنْ اِلٰهَ كَانَ

د فضل دھغہ نہ یقینا اللہ تعالیٰ دے

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۝۳۶

یہ مر خیز پوہہ -

۳۶ :- یہ دے آیت کہیں پنچلسم حکم دے دپارہ ددفع کولو
دظلمونو یعنی حسد کول سبب د مظالمو دے نو ددینہ
خان بیچ اوساٹی -

ربط لہ :- مخکین پے منع اوکپہ د باطل خورا کونو او قتلونو
نہ نو اوس نہی کوی د سبب دھغہ نہ چہ رسول کوی ہغہ
حسد تہ -

ربط لہ :- مخکین تطہیر داندامونو ذکر کرے شو د حرامو
نہ نو اوس تطہیر د قلب ذکر کوی د حسد نہ چہ سبب د
حرامو او گنا ہونو دے -

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ ، تَمَنَّى ، طلب
دیو خیز دے یہ طریقہ دارمان کولو سرہ او اکثر یہ متمناو
کہیں استعمالیری او کلا کلا یہ ممکناتو ہم استعمالیری -
مَا فَضَّلَ اللّٰهُ اَہ ، یہ دیکیں مرتبہ ، جاہ ، عزت او دمال فراخی
رامور کونہ - دارنگ زیاتہ حصہ دتارینہ یہ میراث کہیں

شامل دے۔ او پہ دے جملہ کنس د مفسرینو دیر اقوال دی۔
 اول قول د قتاده دے چہ د اکتساب نہ مراد عام دے کہ عمل
 د خیر وی او کہ د شر وی۔ او نصیب ثواب او عقاب دواہو
 تہ شامل دے۔

دویم قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما دے د نصیب، تہ
 مراد د میراث ہجہ برخ دی چہ پہ قرآن او سنت کنس مقرر
 شویں او د اکتساب تہ مراد د دوی صفات او استعداد دے
 یہ طریقہ د تفاوت سرہ او دیتہ اکتساب مجازاً وئیلے دے
 (الوسی)۔ دریم قول د ابو عبد اللہ او ابن عباس رضی اللہ عنہم
 نہ روایت دے چہ د دینہ مراد د دنیا نعمتو تہ دی چہ پہ
 تجارتو، زراعت او نور و کسبونو سرہ حاصلیری خنکہ چہ
 یہ تقدیر کنس مقرر دی۔ نو د نصیب تہ مراد ہجہ دے
 چہ اللہ تعالیٰ پہ تقدیر کنس مقرر کریدے (الوسی)۔

وَسْئَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، پہ دے جملہ کنس دواہ اقوال دی۔ اول
 قول دا چہ دویم مفعول پت دے د ابن عطیہ پہ تیز باندے
 یعنی امانیکم پت دے او د ابو علی فارسی وغیرہ پہ نیز باندے
 شیئا پت دے۔ او مِنْ فَضْلِهِ، کنس پہ اولہ توجیہ باندے من
 اجلیہ دے او پہ دویمہ توجیہ صفت دے د شیئا د پیارہ۔ او
 پتوالے د مفعول دلالت کوی پہ تعمیم باندے۔ دویم قول دا
 چہ مِنْ زِيَاةٍ دے او دا قول د اخفش دے۔ او دا امر مقابل
 د تمنی دے یعنی پہ تمنا کولو سرہ ہیخ نہ حاصلیری بلکہ د
 اللہ تعالیٰ تہ سوال کوئی او دُعَا غَوَاہُ تُوہجہ ئے قبلوی او
 ورکوی۔ قرطبی وئیلی دی چہ دا امر دلیل دے چہ د اللہ تعالیٰ
 نہ سوال کول واجب دے۔ او پہ روایت د ابن مسعود رضی اللہ
 عنہ سرہ حدیث مرفوع دے چہ سوال کوئی د فضل د اللہ تعالیٰ
 نہ خنکہ چہ اللہ تعالیٰ سوال کوونکی محبوب گنری او افضل
 عبادت انتظار د فراخ دے۔ او بل روایت د ابو ہریرہ
 رضی اللہ عنہ تہ مرفوعاً نقل دے چہ خوک د اللہ تعالیٰ تہ

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَّ مِمَّا

اور دیکھو دھرجا مقرر کریدی مونیو وارشان د هغه من

شَرَكُ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ

چہ پر بخود لے دی مور او پلار اد خپلو انو

وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ

او هغه کسان چہ کلک شویدی قسمونه ستاسو

فَأَتَوْهُمْ نَصِيبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ

نودر کوئی هغوی ته برخه د هغوی یتبنا الله تعالیٰ

سوال نه کوی نو الله تعالیٰ په هغه باندې غضب کوی۔ دواړه روایات ترمذی رحمه الله ذکر کړیدی۔

فائده :- په صیغه د امر مخاطب کېن د سوال نه، د جمهورو په نیز قاعده داده چہ د واو یا فاع نه روستو وی نو همزه پکېن ښکاره وی لکه رَفَانُ کُنْتُ فِي شَيْءٍ مِمَّا أُنْزِلَتْ إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَهْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ (یونس ۳۴) او د آیت واستلو د کسائی او ابن کثیر په نیز په دیکېن تخفیف (همزه غورځول) جائز دی۔ او هر کله چہ واو اوقاء نه وی یا امر غائب وی توافق دے د قراؤ په تخفیف باندې لکه رَسُلُ بَيْتٍ إِسْرَائِيلَ أَوْ لِيَسْأَلُوا مَا أَتَّفَقُوا (الممتحنة من الباب)۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا، یعنی الله تعالیٰ تقسیم او تقدیر د خپل علم موافق کړیدی۔ دارنگ د چا سوال قبول د خپل حکم مطابق کوی او عالم دے په تهر ونو د حسد کوونکو باندې۔

گان علی کل شیء شہیداً

(۳۳)

یہ ہر چیز باندے حاضر ناظر دے۔

۳۳۔۔ یہ دے آیت کنیں شہید رسم حکم دے د میراث یہ بارہ کنیں دظلم د دفع کولو دپارہ۔

ربط ۱۷۔۔ داعلت دے د لا تتمنوا ما فضل اللہ دپارہ یعنی د یل چا یہ مال کنیں طمع مہ کوئی کہ ژوندے وی او کہ مہروی خک کہ چہ اللہ تعالیٰ د ہفے حقدار مقرر کریدی۔

ربط ۱۸۔۔ یا دا متعلق دے د للرجال نصیب سرہ یعنی دغہ نصیب ربرخہ د میراث یہ ولایت د ولادت او قرابت پورے متعلق دے۔

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ، کُلّ لفظ مضاف استعمالیہی او کلہ چہ قطع شی داضافت نہ نو یہ عوض د مضاف الیہ کنیں تنوین رائج او یہ معنی کنیں یے مناسب مضاف الیہ راوستلے کیہی۔ او دلہہ یہ تقدیر د کلام کنیں د مفسرینو دیراقوال دی۔ بعضے د ہفے نہ د فائدے دپارہ ذکر کووم۔

اول قول دادے چہ مضاف الیہ ہالک یا تارک پتہ دے او تارک سرہ مالہ ہم پتہ وی او جعل نہ مراد حکم شرعی دے او موالی نہ مراد اہل ولاء یہ معنی د قرب او میراث سرہ دے۔ او مِمَّا تَرَكَ متعلق دے یہ معنی د موالی پورے یعنی یلوۃ یرثوۃ او مَن د تبعیض دپارہ دے او ما موصولہ یہ معنی د مال سرہ دے او الوالدان والا قریبون بدل دے یا بیان دے د موالی دپارہ او الف لام یہ الوالدان والا قریبون کنیں بدل دے د مضاف الیہ ضمیر نہ یعنی والداہم واقرباءہم۔ نو معنی داشوہ چہ د ہر یو وفات شوی شخص یا ہر پریخودونکی د مال دپارہ مونس مقرر کریدی خیلوان وارثان چہ وراثت اوہی بعضے د ہفے مال نہ چہ پریخودلی وی ہفہ مہی۔ او ہفہ خیلوان وارثان

مور او پیلار او نور خپلوان دی - او په ذکر د الوالدان سره اولاد ته هم اشاره ده یعنی ولادت سبب دے د پاره د میراث - په دے توجیه سره دا آیت متعلق دے د للرجال نصیب مما اکتسبوا سره -

دریم قول، د کُلِّ مضاف الیه شیء پټ دے - مما ترك کس ما نه مراد حال د میراث دے، معنی داده چه د یو خیز د پاره د هغه خیزونو او مالونو نه چه پر یخود لے وی مور او پیلار او خپلوانو روستو د مرګ نه مونږ مقرر کړی دی مستحق د میراث د پاره - او په دے معنی سره دا متناسب لری د ما فضل الله به بعضکم علی بعض سره -

دریم قول، مضاف الیه د کل منکم پټ دے - موالی په معنی د عصبه وارثانو دے او من د تبعیض د پاره دے او ما په معنی د من موصوله دے، الوالدان والا قربون فاعل دے د ترک د پاره یعنی عصبه د هغه کسانو نه چه پر یخود لے وی مور او پیلار چه هغه تره، نیکه او ماما دے - او پر یخود لے و اقربون چه هغه د تره خوږ دے اگر چه هغه خکته وی او ورپرونه او د هغوی اولاد دی - نو آیت کس اشاره ده چه روستو د ذوالفروضو نه بچه په مخکس دوه آیتونو د میراث کس ذکر و میراث د پاره د عصبو دے په نیز د جمهور و - او د بعضو په نیز ذوی الارحامو ته هم اشاره ده چه د هغه دواړه قسمونه په تفصیل سره په حدیثو کس ذکر دی - او په دے معنی سره دا د میراث د آیت سره تعلق لری په طریقه د تکمیل د هغه سره اگر چه دا د هغه نه ډیر روستو دے -

خلوړم قول، مضاف الیه منکم پټ دے او په دیکس مخاطب هغه کسان دی چه هغوی ته په لا تتمنوا ما فضل الله سره خطاب و - موالی نه مراد هغه کسان دی چه د هغوی سره حلق (قسم) کړے شوے وی چه هغه ته مولا د مولات وئیلے شی - من د تبعیض د پاره د او ما موصوله په

معنی ذالذین دے یعنی دوستان دھغہ چا نہ چہ پریخو دے
وی مور او پیلار او خیلوانو یعنی هغوی ورسره ولایت د
موالات په خیل ژوند کښ کړے وی او دیته ولاء قدیم
و ثیلی شئ -

وَالَّذِينَ عَقَدَتْ، په دے توجیه کښ دا عطف دے په الوالدان
باندے یعنی چه تاسو د هغوی سره نوے قسم او عقد د رورولی کړ
وی نو دیته ولاء جدید و ثیلے شئ - په دے توجیه سره دا آیت د
لا تاتمنوا سره متعلق دے دارنگ دا د میراث دا آیت تکمله ده -
لیکن حکم د مولاد موالات روستو ذکر کیږی - د دے نه علاوه
نور هم توجیهات صاحب الباب او آلوسی وغیره ذکر کړیدی
لیکن هغه د مقصد نه بعید او غیر مناسب دی -

وَالَّذِينَ عَقَدَتْ آيَتُهُمَا تَكْمُلُ الشَّوْهَرُ كَصِيْبِهِمْ، یوه توجیه
مخکښ ذکر شوه چه دا عطف دے په الوالدان باندے - دویمه
مشهوره او راجح توجیه داده چه دا د سرته کلام دے او دامبتداء
ده او خبریے فاتوهم دے - او د عقد او معاقده په تفسیر
کښ ډیر اقوال دی - اول قول دا چه دا حلف (قسم) دے یعنی په
جاهلیت کښ به یو شخص د بل چا سره قسم او وعده او کړه چه
زما وینه ستا وینه ده زما جنک ستا جنک دے زما صلح ستا ده ته
به زما وارث یی اوزه به ستا وارث یم ته به زما نه دیت ورکړے
اوزه به ستا نه - نوییا په میراث د حلیف کښ د بل حلیف ردغه
چه وعده به یی یو بل سره کړیوه شپږمه حصه وه - دا قول د
ابن عباس سعید بن جبیر او حسن بصری رضی الله عنهم وغیره
دے بیا دا منسوخ دے په اولوالارحام بعضهم اولی ببعض فی
کتاب الله (انفال ۷۵) سره - دویم قول، دا مواخات (رورولی)
ده ځکه هرکله چه مهاجرین مدینه طیبه ته راغلل نو نبی کریم
صلی الله علیه وسلم د هغوی د انصارو سره عقد مواخات او کړو
نو میراث به په مواخات سره ملاویدلو نو دا هم منسوخ شو
په تیر شوی آیت سره - دا قول هم د ابن عباس رضی الله عنهما

او تورو ته روايت ډښه - دريم قول، دا تبني ده يعنې يو شخص
 به بل کس ځان له د څو په ځان او نيو لو او په هغه باند ډښه
 به ځي د څو احکام جاري کړل د هغه ښځه به ځي اينگور کړل
 نو هغه له به ځي په ميراث کښ حق او برخه ورکوله، بيا د امتسوخ
 شولکه په ابتداء د سوره احزاب کښ ذکر کيږي. څلورم قول،
 د دينه مراد عقد د نکاح د ډښه يعنې خاوند او ښځه او د دوی
 ميراث ثابت د ډښه په د ډښه سورت کښ مخکښ ذکر شو ډښه د ډښه
 دا قول د ابو مسلم اصفهاني د ډښه په د ډښه قول سره په آيت
 کښ نسخ نشته د ډښه ليکن په د ډښه ټولو کښ اول قول غوره د ډښه
 ليکن نسخ نشته بلکې د نصيبهم ته مراد نصرت کول او عطيه
 ورکول دي ميراث ته د ډښه مراد - او دا ابن جرير د مجاهد نه
 او امام بخاري رحمه الله هم په کتاب التفسير کښ نقل کړي دي -
 قائده - موالی جمع د مولي ده او دا مشترک د ډښه په ډښه
 معانو کښ آزادوونکې، آزاد کړي شوي غلام رده ته مولا د عتاق
 ويلي شي، حليف (هر قسم دوست) ده ته مولا د مولات ويلي
 شي، د تره څو (تر بوري)، امداد کوونکې په د ډښه معنی الله
 تعالی ته ويلي شي لکه ذالک بان الله مولي الدين امنو (محمد صلي)
 مالک په صفت د الله تعالی کښ لکه مولا هم الحق، عصبه خپلوان
 په د ډښه آيت کښ په يو تفسير سره دا مراد د ډښه لکه چه مخکښ
 ډښه شو -

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا، شَهِيد په معنی د عالم،
 خبر لرونکې اوليدونکې د ډښه په د ډښه جمله کښ تر غيب د ډښه
 اطاعت کوونکو ته او تخويف د ډښه عصيان او نافرمانی کوونکو ته -

الرِّجَالِ قَوْمُونَ عَلَى الدِّسَاءِ

تاریخہ حاکمان دی یہ بیٹھو باندے

بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى

یہ سبب دے چہ غورہ والے ورکریدے اللہ تعالیٰ بعضو ددوی تہ یہ

بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ

بعضو باندے او یہ سبب دے چہ خرچ کوی د

أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتِ قَلِيلٌ

مالو نو خپلو تہ یہ زنا نو باندے نو نیکی زنا تہ تابعداری کوونکے دی (داللہ اور رسول او

حَفِظَتْ لِلْغَيْبِ بِمَا

خاوند) ساتونکے دی (دخان او دمال) یہ وخت دغائب کیدا او دخاوند یہ وجہ دے

حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ

چہ اللہ تعالیٰ ددوی ساتنہ کریدہ او ہنہ زنا تہ چہ یریدی تاسو

نَشُوزَهُنَّ فِعْظُهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ

د بد خوئی د هغوی تہ نو وعظ کوئی هغوی تہ او جدا شی د هغوی تہ

فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ

یہ محائے د سملاستو کنس او دھئی هغوی لہ نو کہ

أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ

خبرہ یے او منلہ ستاسو نو مہ لہوئی یہ هغوی باندے

سَبِيلًا إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ۝۳۲

لار (دطلاق) یقینا اللہ تعالیٰ اوچت دے لوے دے

۳۲۔ یہ دے آیت کنس او ولکم حکم دے د دفعہ د ظلم او د اصلاح د کورنی د بار۔

ربط لے :- د مخکنیں سرہ دادے چہ هرکله مخکنیں آیت رلا تتمدنوا
کنیں اشارہ وہ زیاتوالی د میراث د نارینہ تہ یہ زنانہ باندے نواوس
یہ دے آیت کنیں د هغه علت ذکر کوی چہ قیام د نارینہ دے یہ
زنانہ باندے ۔

ربط لے :- هرکله چہ مخکنیں یو عقد ذکر شو چہ سبب د نصرت
دے نواوس بل عقد (نکاح) ذکر کوی چہ سبب د قیام د سہری
دے یہ بنجہ باندے ۔

ربط لے :- دا چہ مخکنیں یہ قول د ابو مسلم اصفہانی کنیں یہ والذین
عقدت ایمانکم کنیں چہ نکاح مراد دے نواوس د بنجہ خاوند
یہ کورنی کنیں نظام او طریقہ د استوکنے ذکر کوی دے د پارہ چہ
کورنی کنیں فساد پیدا نشی ۔

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ ، الف لام پہ دواہو کنیں جنسی دی
یعنی جنس نارینہ قیام لری پہ جنس زنانہ باندے ، بعضو
و ثیلی دی چہ الف لام عہدی دی یعنی هغه سرے چہ یہ هغه
کنیں سریتوب ، جرات ، او ہونیارتیا وی ۔ ابو حیان و ثیلی دی
چہ مطلق هغه سرے چہ بدیرہ لری تہ دے مراد حکہ چہ دیر
کرتہ بدیرے والا وی خو پہ هغه کنیں ہیخ تفع او ضرر نہ وی ۔
لیکن اول قول غورہ دے ۔ تخصیص د بعض افراد پہ قرینہ
خارجیہ سرہ کیہی ۔ ابن عاشور و ثیلی دی چہ دلتہ د الرِّجَالُ
نہ صرف خاوندان او د النِّسَاءِ نہ صرف بنجے نہ دی مراد بلکہ
دواہو جنس نہ مراد دی حکہ چہ دا یو قانون کلی دے ۔

قَوَّامُونَ ، صیغہ د اسم قاعل د مبالغہ او جملہ اسمیہ دلالت کوی
پہ دیر تائید باندے ۔ ابن عاشور و ثیلی دی چہ دا یو قانون کلی
شرعی دے یہ دے باندے دیر احکام شرعیہ متفرع
کیدے شی ۔ قَوَّامُونَ د قیام نہ اخستلے شویدے او صیغہ د مبالغہ
دہ لیکن لفظ قِیُّوم کنیں د دینہ مبالغہ زیاتہ دہ نو خاص دے
پہ اللہ تعالیٰ پورے ۔ قیام پہ اصل کنیں او دریدلوتہ و ثیلے شی او
استعمالیہری د پارہ د اہتمام پہ یو خیز باندے او پوخ کیدل ۔

دلته د مفسرینو نه د دے معنی داسے نقل ده - قرطبی و ثیلی دی
 چه قائم دی په تفقه و رکولو او دفاع کولو د یثخنه (د تفقه ذکر
 مناسب نه دے محکه چه هغه یی روستو سبب گرځولے دے او
 سبب او مسیب یو څیز تشی کیدے) او دارنگ نارینه حاکمان ،
 امراء او غازیان کیدیشی او زنانه داسے تشی کیدے) روستو
 ذکر کوی قیام په خیز باندے په هغه باندے پوره نظر کول وی
 او د هغه په ساتنه کتب کوشش کول دی - نو د سړی په زنانه
 باندے د هغه تدبیر کول دی ، ادب و رکول دی ، په کور کتب
 ساتل دی او د بهر و تنونه ربه ضرورته) متع کول دی او په
 زنانه باندے د هغه طاعت کول دی او د هغه هر حکم منل دی
 رڅوچه د شرع نه خلاف نه وی - آلوسی و ثیلی دی چه د سړو
 شان دا دے چه دوی به قیام کوی په زناتو باندے پشان د قیام
 د حاکمانو په خپل رعیت باندے په امر او نهی وغیره سره -
 صاحب اللباب و ثیلی دی چه قوام هغه دے چه قائم وی په
 مصلحتونو او په تدبیر او په ادب و رکولو او په اهماام کولو په
 ساتنه د هغوی باندے - ابن کثیر و ثیلی دی چه سرے قسیم
 دے په یثخنه باندے معنی دا چه د هغه رئیس او مشر دے او په
 هغه باندے حاکم دے او ادب و رکونکے دے کله چه هغه کور و لے
 کوی - او علی بن ابی طلحه د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت
 نقل کړیدے چه د قوامون معنی داده چه امیران په وی په
 هغوی باندے او یثخنه په د هغه طاعت کوی په مقام د طاعت
 کتب او طاعت دا دے چه هغه د اهل سره په احسان کوی او د
 هغه د مال حفاظت په کوی - او د دے قیام د پاره الله تعالی
 دوه اسباب ذکر کړیدی اول وهبی دویم کسی -

وهبی دا دے چه بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ، فضیلت
 د تاریتو په زناتو باندے په ډیر و جوړه وسره دے چه بعضه
 حقیقیه دی او بعضه احکام شرعیه دی - هغه دا دی چه عقل
 او علم رپه اکثری طور د تاریتو ډیر دی - په سختو کارونو

باندے یے قدرت دیر دے او قوت او د غشو ویشتل
 او یہ آسونو سورج کول وغیرہ - او امامت کبری او امامت صغری
 او جہاد کول، آذان وٹیل، خطبہ ورکول او شہادت ورکول یہ حدود
 او قصاص کنس، یہ میراث کنس زیاتہ حصہ اوہل، دیت ادا کول پہ قتل
 خطائی او قسامت کنس، اختیار د نکاح او د طلاق او د رجوع او یہ
 نسب کنس نسبت ہغہ تہ - داسے صاحب اللباب شمار کبری دی -
 آلوسی وٹیلی دی چہ اللہ تعالیٰ د دے فضائلو تفصیل نہ دے کہ
 حکم چہ دا ہول اہل عقول تہ معلوم دے - او ہغہ وٹیلی دی چہ
 رسالت او نبوت (یہ مشہور قول سرہ) او امامت کبری او صغری
 یہ سرور پورے خاص دی دا یہ زمانہ کنس نشی کیدے - او ابن کثیر
 وٹیلی دی چہ سرے غورہ دے دے نیٹے نہ دے دے وچ نہ نبوت
 خاص دے یہ نارینہ پورے او دارنگ لوے بادشاہی خاص دی
 یہ نارینو پورے د وچ د حدیث د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ اَمَرَهُمْ اِمْرَاَةٌ رَہمچرے نشی کامیابیدے
 ہغہ قوم چہ اختیار د ولایت نیٹے لہ ورکری) بخاری پہ روایت د ابو بکر
 رضی اللہ عنہ) او دارنگ منصب د قضا وغیرہ یہ سری پورے خاص
 دی - قاسمی وٹیلی دی چہ یہ دے آیت سرہ دلیل لیولے کیری
 چہ نیٹے لہ تہ دی جائز چہ قاضیہ نشی لکہ چہ لوے امامت ورلہ
 نہ دے جائز حکم چہ اللہ تعالیٰ نارینہ قوام گر خولے دی پہ بشو
 باندے نو جائز نہ دی چہ ہغہ د قیام (مشری) کوی پہ نارینہ
 باندے دا کلام یے د سیوطی د کتاب اکلیل تہ نقل کریدے -
 سوال :- د حدیث د لن یفلح قوم آہ یہ سند کنس عوف ابن
 ابی جمیلہ دے چہ ہغہ ابو سہل وٹیلی شی - یہ ہغہ باندے
 امام ذہبی پہ سیر اعلام النبلاء کنس او نور و تاقدینو سخته
 جرحہ کریدہ نو پہ دے حدیث باندے استدلال نشی کیدے؟
 جواب علامہ :- دا د امام بخاری رحمہ اللہ د روایا تو نہ دے او ابن
 حجر د فتح الباری پہ مقدمہ کنس ذکر کریدے چہ د امام بخاری
 روایت کول د یو راوی تہ دلالت کوی د ہغہ پہ وثوق (اعتماد)

باندے شکہ چہ امام بخاری ہم دے صحابہ کد جرح او تعدیل نہ دے۔
 جواب ع۔ جرحہ یہ ہفہ باندے یہ اعتبار قدرتیت او تشیع سرہ
 دہ لیکن داکثر محدثینو یہ نیز داهل بدعت نہ روایت کول
 صحیح دی کلہ چہ یہ ہفہ کتب د و ثوق نور صفات وی او یہ دہ
 کتب ہفہ صفات د و ثوق موجود دی۔ یہ سیر اعلام النبلاء شیخ
 جلد ۳۸۳ کتب ہفہ ثقہ مکثر، او ثقہ ثبت و ثیلی دی۔ او تہذیب
 الکمال دو ویشتم جلد ۲۴ نہ ترصہ پورے و ثیلی دی چہ امام
 احمد درتہ ثقہ صالح الحدیث و ثیلی دی۔ یحییٰ بن معین ورتہ
 ثقہ او ابو حاتم ورتہ صدوق او صالح و ثیلی دی او نسائی و ثیلی
 دی ثقہ ثبت او مشہور دے یہ صدوق سرہ۔ او ابو داؤد و ثیلی
 چہ بول جماعت د محدثینو د ہفہ نہ تقل کہیدے نو دے دے وچ
 نہ ددہ روایت قبول دے۔

جواب ع۔ د عوف نہ ماسیوا نور و راویانو ہم د عوف متابعت
 کہیدے یعنی ترمذی د حمید الطویل عن الحسن عن ابی بکر
 رضی اللہ عنہ نہ روایت راویدے۔ سنن نسائی ہم یہ دغہ
 سند سرہ ذکر کہیدے۔ امام احمد رحمہ اللہ یہ مسند کتب
 د ابو عبد الرحمن بن جوشن عن ایبہ عن ابی بکر۔ یہ سند
 سرہ ذکر کہے دے او داسے سند یہ مسند د طیارسی کتب ہم
 شتہ دے۔ دارنگ امام احمد د حمید عن الحسن عن ابی
 بکر رضی اللہ عنہ سند ہم ذکر کہیدے۔ او دارنگ د مبارک
 بن فضالہ عن الحسن عن ابی بکر رضی اللہ عنہ سند ذکر
 کہیدے (مسند امام احمد جلد پنجم صفحات ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸)
 دارنگ مستدرک د عید العزیز بن ابی بکر عن ایبہ سند
 راویدے او د حمید الطویل سند ہے ہم ذکر کہے دے
 (جلد خاورم ص ۲۹) او یہ مسند الشہاب دویم جلد ص ۱۵۵ کتب
 عن مبارک بن فضالہ عن الحسن عن ابی بکر رضی اللہ عنہ
 سند ذکر دے۔ او یہ دے سند سرہ صحیح ابن حبان
 اووم جلد ۲۵ او معجم الصحابہ د ابن قانع دریم جلد ۱۳

کئیں عتیبہ بن الرحمن بن ابی بکرہ عن ابیہ سند ذکر دے۔
 او مصنف دابن ابی شیبہ پنحلم جلد ۲۶۶ کئیں ہم دا سند
 ذکر کریدے۔ نو معلومہ شوہ چہ یہ دے سند کئیں دعوف یہ
 متابعت کئیں حمید الطویل، ابو عبد الرحمن بن جوشن،
 مبارک بن فضالہ، عبد العزیز بن ابی بکرہ ابو عبد الرحمن
 بن ابی بکرہ امامان حدیث ذکر دی۔

قائدہ :- دلہ ما او پردہ خیرہ ددے وچے نہ ذکر کرہ چہ د
 دے زمانے اکثر بے دیتہ یا د دین نہ نا خبرہ خلق زنا نولہ
 مشری، صدارت یا وزارت عظمی د ملک ورکوی او دا جائز
 گنہی او یہ حدیث دعوف باندے اعتراض کوی نو ان شاء اللہ
 چہ ددے تحقیق او تفصیل نہ روستو خبرہ واضح شوہ۔

وَبِمَا آتَّفَقُوا مِنْ أَمْرٍ أَلَيْسَ بِهِ سَبَبٌ (کسی دے
 دیارہ د اثبات د قیام د نارینو یہ زنا نو باندے۔ او دا عقلی
 تقاضا ہم دہ حکم چہ ہمیشہ اتفاق کوونکے حاکم وی یہ ہنہ
 چاچہ خرچہ ئے کوی۔ او صحیح حدیث کئیں ہم وارد دی چہ
 ہنہ لاس چہ اتفاق کوونکے دے ہنہ ید علیا راجت لاس) دے
 ہاں ددے کسی سبب یہ وخت د عدم کئیں قیام د سری یہ خیلہ
 بیٹہ باندے ختمیدے شی۔ تفصیل ئے قرطبی لیکلے دے چہ ہر
 کلہ خاوند د نفقہ د بیٹے نہ عاجز شو نو دے یہ ہنہ باندے قوام
 (حاکم) نشی کید لے نو داسے وخت اختیار د فسخ د نکاح د قاضی
 دیارہ ثابت دے او یہ دے سرہ امام مالک او شافعی رحمہم اللہ
 ثابت کرے دے ثبوت د فسخ د نکاح یہ وخت د فقر او غربت
 د خاوند د نفقہ او جائے ورکولو نہ اگرچہ د امام ابو حنیفہ رحمہ
 اللہ یہ نیز نہ دے ثابت بلکہ ہنہ لہ بہ مہلت ورکید پشی تر
 حالت د آسانتیا پورے۔ او دلہ د مَا آتَّفَقُوا نہ مراد مہر، نفقہ
 او استوگنہ وغیرہ دہ چہ حقوق واجبیہ دی یہ خاوند باندے د
 بیٹے۔ قَا الصَّلَاحُ، د خاوند د حال د ذکر کوونہ روستو حال د زنانہ
 او ورسرہ طریقہ د قیام د خاوند ذکر کوی۔ او د زنانہ د وہ حال

ذکر کوی صالحات او ناشزات - د صالحات نہ صلاح شرعی مراد دہ -
 اودا مبتدا دہ اوقات تے خیر دے -

تینتے، معنی تے دادہ چہ اطاعت کوونکی وی د اللہ تعالیٰ او د
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم او د خیل خاوند - لیکن د خاوند
 اطاعت کنس شرط دادے چہ د گناہ کار کنس بہ د هغه طاعت نہ
 کوی -

حَفِظْتُ لِلْغَيْبِ، د حَفِظْتُ نہ مراد حفاظت کوونکے دی خیلو
 نفسو نو او د مال د خاوند، اولام پہ معنی د فی دے یالام د پاره
 د وخت دے لکہ لدلوك الشمس سورة اسراء کنس او غیب
 مصدر دے پہ معنی د غیبت د خاوند لکہ چہ پہ لم اخذہ
 بالغیب سورة یوسف کنس دے - او د دے تائید حدیث د ابو داؤد
 الطیالسی دے چہ د ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دے
 چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ غورہ
 د بشکو نہ هغه دی چہ هرکله تہ رانے خاوندہ (ورتہ گورے
 نو تا خوشحالہ کوی او کله چہ تہ ورتہ حکم کوئے نو ستا طاعت
 کوی او کله چہ تہ د هغه نہ غائب تے نو حفاظت کوی د خیل
 نفس رستا د پاره) اوستا د مال، اودا آیت کریمہ تے اولوستلو
 الوسی او صاحب الباب بلہ توجیہ د الیکل دہ چہ لام د الغیب
 پہ خیل معنی سرہ دے او معنی تے دادہ چہ حفاظت کوی
 د خاوند د رازو نو او د پتو حالانو، او رازو نو تہ غیب وئیلے
 شی - غورہ تفسیر اول دے تحکہ چہ پہ حدیث سرہ ثابت تہ
 بِمَا حَفِظَ اللَّهُ، نحاس وئیلی دی چہ بآء سببیہ دہ او ما
 مصدریہ دے او د حفظ د اللہ تعالیٰ نہ مراد امداد او توفیق
 دے او بیج کول د دوی دی د گناہ نہ - او زجاج وئیلی دی چہ
 مراد د حفظ نہ امر د اللہ تعالیٰ دے خاوندانو تہ پہ ادا کولو
 د مہر او د نفقہ سرہ نو د هغه پہ بدلہ کنس بشکو لہ د خیل
 نفس او د خاوند د مال حفاظت ضروری دے - او بعضو وئیلے
 دی چہ حفظ پہ معنی د است حفظ دے یعنی پہ سبب د دے چہ

اللہ تعالیٰ دَ زَنانَو نہ طلب دَ حفاظت دَ نفس او دَ مال دَ خاوند
کریڈے یہ واجب کولو سرہ پہ ہغوی بانڈے ۔

وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ ، دا دویم حال او قسم دے دے دے
بنحو یعنی ناشزات لیکن صالحات ہے یہ اسم فاعل سرہ
ذکر کرو اوناشزات ہے اونہ ویل شکہ چہ دَ مسلمانانو
بنحو غالب حال صلاحیت وی او نشوز یکیں کلہ کلہ پیدا کیڈی
تَخَافُونَ ، دَ خوف نہ مراد ہغہ حالت دے چہ پہ زہہ کیں
پیدا کیڈی پہ وخت دَ راتلو دَ یو مکروہہ خیز یہ زمانہ مستقبل
کیں اودا علم ظنی وی ۔ نُشُوزَهُنَّ ، نشز یہ اصل کیں پور تہ کیدلو
تہ وٹیلے شی لکہ واذا قیل انشزوا فانشزوا رسورہ مجادلہ
دارنگ نشزہا شمر نکسوها لہما رسورہ بقرہ) او پور تہ
(اوجتے) زمکے تہ ہم وٹیلے شی ۔ اودلتہ نشوز دَ بیٹھے دَ خیل
خاوند دَ حکم نہ خلاف کول دی پہ اطاعت دَ اللہ تعالیٰ اود
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او دَ خاوند خیل کیں اوبد گنرل
دَ بیٹھے دی خاوند سرہ ۔ اوکلہ دا صفت پہ خاوند کیں ہم راجی
لکہ دَ دے سورت پہ آیت ۱۸ کیں دی یعنی نفرت کول دَ خاوند
دَ خیلے بیٹھے نہ ۔ نو پہ دے نفرت کیں معنی دَ ترفع رخان اوچت
گنرلو راجی ۔ اوصاحب الباب دَ امام شافعی رحمہ اللہ نہ نقل
کریڈی چہ دلیل دَ نشوز کلہ قولی وی اوکلہ فعلی وی ۔

قولی دادے چہ مخکیں بہ خاوند دے بیٹھے تہ آواز کوو
نو دے بہ لبیک وٹیلو اوکلہ بہ چہ ہغہ ورسورہ خبرے کولے
نو دے بہ پہ عاجزی سرہ اوریدلے او بندہ بہ پرے لگیدلے
لیکن ناسایہ دا حالت بدل شی ۔ او فعلی دادے چہ کلہ بہ
خاوند کورتہ داخل شو نو دا بہ پاخیدلہ اوکلہ بہ چہ ہغہ
ورتہ دَ خہ کار حکم اوکرو نو دے بہ زہہ خوشحالی سرہ کولو
دارنگ چہ ہغہ یہ خیل بسترے تہ را اوبللہ نو پہ خوشحالی
سرہ بہ حاضریدلہ لیکن دا حالت ہے ناسایہ بدل شو
نو دیتہ علامات دَ نشوز وٹیلے شی ۔ پہ دے علاماتو سرہ علم

دے تشوہ حاصل شو نور و ستو حکم پہ دے علاما تو باندے مرتب دے۔
 قَوْطُوهُنَّ، قرطبی وائی چہ وعظ دے ورتہ اوکری پہ کتاب دے
 اللہ تعالیٰ سرہ رکوم چہ اللہ تعالیٰ پہ بنحو باندے دے خاوند سرہ
 حسن صحبت واجب کہیدے او دارنگ اقرار کول پہ اوچتو
 درجو دے خاوند سرہ حسن صحبت واجب کہیدے او دارنگ
 اقرار کول پہ اوچتو درجو دے خاوند چہ پہ دے آیت کنس ذکر دی۔
 او دا حدیث دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے ورتہ بیان کری
 چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ کہ چرے، ما
 اجازت ورکولے یو شخص تہ چہ یل شخص تہ دے سجدہ اوکری
 رد اکرام او دے عبادت ہر یو مراد دے) نو مابہ بنحو تہ اجازت
 کرے دے چہ خاوند انوتہ دے سجدہ کوی (بخاری)۔

یل حدیث دا دے چہ کلہ خاوند خیلہ بنحو خیلے بسترے
 تہ لا اوبلی او ہغہ انکار اوکری نو ملائک پہ دغہ بنحو باندے
 ترسبا پورے لعنت وائی (بخاری)۔ او داسے روایت پہ مسلم
 کنس ہم دے۔ نو داسے آیات توتہ او احادیث او دے تخوریف
 خبرے دے ہغے تہ دے نصیحت پہ طور ذکر کری۔ کہ چرے ہغہ
 بنحو اومنی نو بنہ دے کئی بل امر دا دے چہ وَ اَهْجُرُوهُنَّ
 فِي الْمَضَاجِعِ، مَضَاجِعُ جَمْعُ مَضْجَعٍ دے۔ دا ہغہ مکان دے
 چہ پہ ہغے کنس انسان خیلہ دے لگوی اہجروہن کنس دیر اقوال
 دی دے مفسر بنو مشہور قول دا دے چہ دا دے ہجرا و ہجران
 نہ اخستلے شویدے۔ پر بخود لو اولے کیدلوتہ وٹیلے شی نو
 دا بن عباس او سعید بن جبیر رضی اللہ عنہم پہ قول معنی دا
 دے چہ دے دوی سرہ جماع (کوروالے) مہ کوئی۔ او دے ضحاک او
 سدی قول دا دے چہ پہ بسترہ کنس ورتہ شا کرف او خبر دے سرہ
 مہ کوئی۔ او دے مجاہد قول دا دے چہ دوی لریہ پر بیدتی پہ بسترہ
 کنس او پخپہ پہ بلہ بسترہ کنس پر یوخی۔ او دے کریمہ او حسن
 بصری پہ نیز دا دے ہجرتہ اخستلے شویدے قبیح کلام تہ وٹیلے
 شی لکہ چہ دایو قول دے پہ تفسیر دے تہ ہجرون (سورہ مؤمنون)

کتب۔ نو معنی دادہ چہ سختی کوئی ددوی سرہ او مضاجع پہ
 معنی دبیوت سرہ دے یعنی پہ کورو تو کتب۔ او دابن جریر
 پہ نیز دا ہجارتہ ماخوذ دے او ہجارتہ رسی دہ چہ پہ ہفہ
 سرہ دابن جریر کو دے تہ لے کیبی۔ نو معنی دادہ چہ او تہی
 دوی لہ پہ بسترو کتب دپارہ دتنگولو دہغوی یا پہ زور
 درسرہ جماع او کپی۔ دا قول ابن جریر خورہ کرے دے
 او پہ نوردا قول ہے اعتراضہ کریدی او ابن جریر دے
 دپارہ یو غریب رتا اشنا حدیث ذکر کریدی۔ لیکن زحشری
 او ابن عربی پہ دے باندے سخت رد کریدی۔ او بیا آلوسی
 پہ زحشری باندے رد کریدی دپارہ اثبات دجواز دے
 احتمال۔ بیا ہرکله چہ پہ دغہ طریقو سرہ ہجران فائدہ اونکرے
 نو دریم حکم دادے چہ۔ واطر یو ہن، او دیتہ ضرب
 تادیبی رد آدب وھل وٹیلے شی لکہ خرنکہ چہ۔ یی دآدب او
 علم دزدکرے دپارہ وھلے کیبی۔ او دضرب تہ مراد ضرب
 غیر مبرح دے او داروایت دمسلم او ترمذی دے دابن عباس
 رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ دا وھل پہ مسواک سرہ دی یا د
 ہفہ پہ مثل لرگی سرہ۔ او پہ داسے وھلو سرہ چہ ہا وکی بہ نہ
 ماتوی او یواندام بہ نہ عیبتن کوی۔ او پہ سوک سپیرہ وھل
 کو لے شی۔ او پہ حدیث سرہ ثابت دی چہ مخ بہ ورلہ ہم نہ
 وھل۔ ابن عطیہ وٹیلی دی چہ دا درے وارہ او امر پہ ترتیب
 سرہ مراد دی یعنی چہ اول واقع شی او اطاعت اونکری نو بیا
 بہ دویم کار کوی یعنی بستریہ جدا کول او چہ پہ ہفہ سرہ اونشی
 نو بیا دریم کار او کپی لکہ وھل۔ او صاحب اللباب دا دعلی رضی
 اللہ عنہ نہ روایت لاویدی۔ او ابن کثیر دابن عباس رضی
 اللہ عنہما نہ نقل کریدی چہ پہ دریم امر سرہ ہم اطاعت
 اونکری نو بیا دے تربتہ فدیہ واخلی یعنی خلع و او کپی۔
 فَإِنْ أَطَعْتُمْ كُرْهًا فَكُلُوا مِنْهُمْ سَبِيلًا، لفظ اطاعت دلیل
 دے چہ ددوی نشوز د عصیان رکنہ) دو۔ او اطاعت دادے

چه ستاسو سره موافقت اوکړې په ادا کولو د هغه امورو کس
 چه واجب دی په هغوی باندې او علامات د نشوز تائیل شي.
 فَلَا تَبْغُوا، تَبْغُوا په معنی د طلب سره دے یعنی مه لټوئ په
 دوی باندې بله لار د دغه درې امورو نه وعظ، هجران او ضرب
 یعنی بیا ورسره دا کارونه مه کوئ. دا قول مشهور دے.
 یا مه لټوئ په دوی باندې لار د محبت د زړه ځکه چه هغه
 د الله تعالی په اختیار کس دے دا قول د سفیان دے. یا مه
 لټوئ په دوی باندې لار د ضرر او تکلیف ورکولو د دې پاره
 چه بیا نشوز شورو نکړي. او لفظ د علیهن د دے معنی سره
 مناسب دے. او قرطبی وئيلي دی چه تبغوا د بغی نه دے
 او هغه په معنی د جور او د ظلم سره دے او سبیل په دے
 معنی سره په معنی د بسبیل دے یعنی ظلم مه کوئ په دوی
 باندې په هیڅ طریق سره او د لفظ طلاق ته هم شامل
 دے یعنی چه اطاعت شروع کړې نو بیا لار د طلاق مه لټوئ
 ځکه چه د اطاعت په حال کس طلاق ورکول ابغض دے د
 مباحاتو نه.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا، په دے جمله کس د خاوندانو د پاره
 وعظ دے یعنی په اذن د هجران او ضرب سره دے دا
 خاوندان په بَغْو استعلاء او تکبر نه کوی ځکه چه علواو کبر
 خو حقیقتاً د الله تعالی صفات دی. دارنگ قوامین (حاکمان)
 کله کله په خپل رعیت باندې ظلم کوی چه په هغه کس خاوند
 هم داخل دے نو هغوی ته تحذیر ورکوی د ظلم کولو نه.
 علو د الله تعالی صفت حقیقیه دے په معنی د اوچتوالی سره
 په دلیل د استوی علی العرش سره بغیر د تحریف او تاویل
 نه او بغیر د تشبیه او تمثیل نه او فرق دا دے چه علو په اعتبار
 د صفاتو سره. او په دواړو کس د الله تعالی شریک نشته.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا

او کہ یریری تاسو د خلاف د مینخ د دواړو نه

فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ

نو مقرر کړئ یو فیصله کوونکي د خپلوانو د سړي نه

وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يَرِيْدَا

او یو فیصله کوونکي د خپلوانو د بڼې نه که دوی غواړي

إِصْلَاحًا يُّوَفِّقُ اللَّهُ بَيْنَهُمَا

صلح کول جوړځ به پیدا کړي الله تعالیٰ به مینخ د دوی کښ،

إِنْ يَشَاءُ اللَّهُ كَانَ عَلَيْهِمَا خَبِيرًا ۝۳۵

یقیناً الله تعالیٰ پوهه دے خبردار دے۔

۳۵. په دے آیت کښ اتلسم حکم دے د پاره د دفع کولو د ظلم په مینخ د بڼې او خاوند کښ او د اتسمه ده د مخکښ حکم د پاره یعنی په فان اطعنکم کښ د بڼې د اطاعت حال ذکر شو نو اوس په دے آیت کښ د بڼې د عصیان (نافرمانی) حکم ذکر کوي لیکن هر کله چه د مسلمانانو سره عصیان کول نه خائبري نو په طریقہ د خوف د شقاق سره یې ذکر کړو. وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ، شِقَاقَ، د شق نه اخستل شویدلے او شق جانب ته وتیلے شی نو هر کله چه د دوه کسانو مخالفت راشي نو د هغه نه دوه دے جوړلے شی۔

بَيْنِهِمَا، بین په اصل کښ ظرف (مفعول فیه) د شقاق دے لیکن په حکم د مفعول په کښ او کړځو لے شو او مصد (شقاق) ورته مضاف کړلے شو۔ او په دے خطاب کښ دوه اقوال دی اول قول د ابن عباس رضی الله عنهما، سعید بن جبیر، حماد او مجاهد رحمهم الله دے چه دا خطاب حاکمانو او امرآؤ د مؤمنانو ته دے۔ او دویم قول د سړي

دے چہ دا خطاب اولیاؤ دے نیٹے اوخاوند تہ دے۔
 قَابِعْتُوْا، دے دینہ مراد مقرر کول اولیہ دی پہ قصد دے
 اصلاح سرہ دے دے پارہ چہ دغہ شقاق متعدی اونہ کرئی
 غتے دشمنی تہ۔

حَکَمًا مِّنْ اٰهْلِہٖ، حکم، نہ مراد ہغہ شوک دے چہ پہ
 ہغہ کس دے فیصلے کولو صلاحیت وی یعنی داسے سرے چہ عادل
 او ہونہ دی اوخاوند دے سیاست او بنہ فکر وی۔
 وَحَکَمًا مِّنْ اٰهْلِہٖا، اہل نے حکم خاص کر چہ ہغہ پہ
 حال باندے بنہ خبریدے او پوہیدے شی۔ نو دغہ حکمان
 یہ پورہ تحقیق او کری او دے نیٹے اوخاوند دے مشکل تو او دے
 اسبابو دے ہغے او ارادہ لرل دے ہغوی دے صحبت دے باقی پاتے کیدلو
 یا دے جدا کیدلو۔ قرطبی لیکلی دی کہ دے ہغوی پہ اہل کس
 پہ دے صفاتو باندے شوک موجود نہ وی نو بیاد دے اہل
 نہ علاوہ نور دہ عادلان او پوہہ سری مقرر کری۔ او دے
 تفتیش دے حال او طریقے پورہ تفصیل قرطبی ذکر کریں۔
 او دا حکمان (فیصلہ کوونکی) دے جمع او تفریق اختیار لری
 او کہ نہ؟ پدیکس دے اہل علمو اختلاف دے دے ابن عباس،
 علی رضی اللہ عنہم او شعبی وغیرہ قول دادے چہ دوی تہ
 پورہ اختیار دے حکم چہ دوی قاضیان مقرر کرے شویدی
 صرف وکیلان او گواہان نہ دی او فیصلہ دے دوی پہ اصل
 کس فیصلہ دے حاکم اعلیٰ دے چا چہ دوی رالیہ دی۔ دا
 قول امام شافعی او امام مالک رحمہم اللہ غورہ کریدے۔
 او دے امام ابوحنیفہ او زجاج رحمہم اللہ قول دادے چہ
 دوی صرف دے اصلاح اختیار لری دے جدا کولو اختیار نہ لری
 بغیر دے رضا دے خاوند تہ۔ او دلیونہ دے دواہو طرفونو قرطبی
 او آلوسی وغیرہ لیکلے دی۔ لیکن اول قول پہ اعتبار دے دلیل
 سرہ غورہ دے۔

اِنْ یُّرِیدَ اِصْلَاحًا یُّوَفِّقِ اللّٰہُ بَیْنَهُمَا، پہ دے ضمیرونو

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا

او بندگی کوئی ذی الله تعالیٰ او مه شریکوی

بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ

ذہقہ سرہ ہیئ شے او د مور او پلار

إِحْسَانًا وَبِزِي الْقُرْبَىٰ

سرہ نیکی کوئی او د رشتہ دارو سرہ

کنس ذوہ اقوال دی۔ اول دا چہ دَ یَرِیدَا او بَیِّنَہُمَا ضمیر حکمانو تہ راجع دے او دا قول دَ ابن عباس رضی اللہ عنہما، ضحاک او مجاہد وغیرہ دے۔ او دویم ضمیر زوجینو تہ راجع دے۔ او پہ راجع دے حکمانو تہ او دویم ضمیر زوجینو تہ راجع دے۔ او پہ دوارو حال تو کنس اشارہ دہ چہ موافقت دَ ذوہ کسانو پہ صحیح نیت باندے بناء دے محکمہ چہ نیت صحیح وی نوالہ تعالیٰ امداد کوئی او دا حکم دہرے جرگے والو دَ پارہ کچہ دَ ذوہ فریقو پہ مینح کنس روغہ کوئی نو کہ دَ ذوی نیت صفا دی نوالہ تعالیٰ بہ دَ ذوی مدد کوئی او ذوی بہ پہ مقصد کنس کامیاب کری۔ او دا آیت بشکارت دلیل دے چہ انسان تہ حکم ر فیصلہ کوونکے وئیلے شی او حکم تہ فیصلہ اوہل جائز دی لکہ پہ سورہ مائدہ سٹ کنس دی۔ او کلہ چہ ضرورت شی نو ذوہ حکمان ہم کید یشی۔ او پہ دے آیت سرہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دَ حروریہ خوارجو جواب کرے دو کلہ چہ ذوی دَ علی رضی اللہ عنہ بغاوت او کپرو او ان الحکم الا للہ چقے یے وھلے محکمہ چہ ہغہ دَ معاویہ رضی اللہ عنہ سرہ دَ اختلاف پہ وخت کنس پہ ذوہ حکمانو باندے رضا شوے و۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا، علم تعلق لری دَ ظاہر سرہ او خبر تعلق لری دَ باطنی امورو سرہ دلہ ہم ظاہر حال دَ زوجینو او باطنی ارادو دَ ہغوی تہ اشارہ دہ۔

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ

او یتیمانو سرہ او ۛ مسکینانو سرہ او ۛ گارتہی

ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ

خپل رنیزدے او ۛ گارتہی پردے رلرے

وَالصَّاحِبِ بِالْجَنُبِ وَابْنِ السَّبِيلِ

او ۛ ملگرے ۛ ۛ دے او ۛ مسافر

وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنْ أَلَّهَ

او هغه کسان چہ مالک دی یمی لاسونہ ستاسو ، یقینا ۛ الله تعالى

لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا

میتہ نہ کوی ۛ هغه چا سرہ چہ دی لونی کوونکے

فَخُورًا ۛ

او خپله ستانته کوونکے

۳۶۔۔ په دے آیت کبس نور لسم حکم دے ۛ پیاره ۛ بچکید لو ۛ ظلم نه په حقوق الله او په حقوق العباد کبس او هغه ټول لس دی۔

رابط ۛ۔ ۛ مخکس سره دادے چہ هغه کبس ۛ ازواجو سره ۛ احسان کولو ۛ کراو کړے شو نو اوس نور تکالیف احسانیه ذکر کوی ماسیوا ۛ شیخ (زوج) نه ۛ پیاره ۛ پوره کولو ۛ اخلاق کریمه رابط ۛ۔ مخکس احکام ۛ تدبیر ۛ منزل ۛ پیاره ذکر شول نو اوس فرمائی چہ خو پورے توحید او اخلاص موجود نه وی په دغه امورو باندے عمل قائده نه ورکوی۔

وَأَحْبِدُوا اللَّهَ ، مخکس هم او امر او نواهی دی په هغه باندے عمل کول عبودیت دے نو په هغه باندے ۛ عباد و اعطف کول مناسب دی۔ قرطبی و ثیالی دی چہ دا آیت محکم متفق

علیه دے ہیخ نسخ پکس نشته - او داسے په ټولو اسمانی
 کتابونو کس شته دے - او دا عقلی حکم هم دے - او د
 عبودیت، معنی تذلل او احتقار (عاجزی کول) دی هغه چا
 ته چه د هغه دپاره حکم د اختیار وی - بیا قرطبی دلتہ تفصیل
 د اقسامو د شرک او د ریاء او د هغه قبا حاتو په تفصیل سره
 ذکر کړی دے - او صاحب الباب وئیلی دی چه عبادت د هر
 عمل ته عبارت دے چه د الله تعالی د حکم د وچه نه کولے شی -
 وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، عبادت په شرع کس توحید د الله تعالی
 دے لیکن د تاکید دپاره دا جمله د وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ ورپسے
 ذکر کړه - او په دے جمله کس په ډیر عموم سره نهی د شرک
 ذکر ده - یعنی صیغه د نهی صراحه او لفظ د اشراک چه د کفر
 ټولو اقسامو ته شامل دے - او شرک فی الربوبیت او شرک
 فی الالهیت او شرک خفی ټولو ته شامل دے - او لفظ د
 شَيْئًا، کس عموم دے هر څیز ته شامل دے - او نکره ده
 په سیاق د نفی کس نور عموم پیدا کوی - او په دے شَيْئًا
 کس دوه احتمالات دی - اول دا مفعول به دے یعنی هیخ
 څیز د څیزونو که ملک رقرشته وی که نبی، ولی رمر یا
 ژوند دے، جن، خواهش، شجر، حجر، ستوری او نمر
 سپورقی وغیره وی - یا مفعول مطلق دے یعنی شَيْئًا من
 الاشراک یعنی ټولو اقسامو د شرک ته عام دے -
 وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا، د دے تفسیر په سوره بقره ۸۳ کس ذکر
 کړے شو دے -

وَالَّذِي الْقُرْبَى، د دینه مراد هغه څوک دی چه د هغوی سره
 د والدینو په واسطه خپلوی حاصله شوی وی - هر کله چه
 دا آیت د دے امت په حق کس دے او په دے امت باندے
 اهتمام د صله رحمتی ډیر دے د دے وچه نه ئے حرف دباء
 ئے دلتہ ذکر کړه - او سوره بقره کس بنی اسرا ئیلو ته خطاب
 او د هغوی حیثیت د دے امت پشان نه دے - او د دے هم

بعضے تفسیر ہلتہ ذکر شویدے۔

وَالْيَتِيمَ، یہ یتیم کنس عجز یہ دودہ وجوہو سرہ دے۔ اول
دودہ کوالے دویم داچہ متولی یے نشتہ چہ خرچہ وریا ندے
اوکری نوہغہ ک دیر شفقت لائق دے۔

وَالْمَسْكِينِ، پہ داسے مقام کنس مسکین اوفقیہ کنس فرق کول
معینہ دی دالفظ فقیر تہ ہم شامل دے۔

وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ، کدے امت ک فضیلت ک وچہ تہ پہ دوی
باندے نور احسانات ہم واجب کرے شویدی کہ قرابت
(نیز دیوالے) ک خیلوی وی اوکے دکاوندی توب وی۔

وَالْجَارِ الْجُنُبِ، لفظ ک جُنُب صفت دے او پہ دے لفظ کنس
مفرد، تثنیہ، جمع، مذکر او مؤنث یو نشان دی۔ او جُنُب
لرے تہ وٹیلے شی کہ دالرے یہ نسبت سرہ وی یا پہ کاونہ یوتوب
سرہ وی۔ او ک نوب بکالی تہ روایت دے چہ جار ذی القربی
مسلمان تہ وٹیلے شی او جار الجنب غیر مسلم (یہودی، نصرانی)
تہ وٹیلے شی۔ او احسان عام دے لکہ ہمدردی کول، یناٹستہ
ژوند کول، تکلیف کنس مدد کول، حفاظت کول او دعوت کحق
ورکول۔ ابو نعیم پہ حلیۃ الاولیاء او بزار پہ مسند کنس ک جابر
رضی اللہ عنہ مرفوع روایت ذکر کریں لے چہ کاونہ یان
درے قسمہ دی۔ اول قسم ہغہ دی چہ کھغوی درے حقوق
دی۔ دویم ہغہ دی چہ کھغوی دودہ حقوق دی۔ دریم ہغہ
دی چہ کھغوی یو حق وی۔ اول کاونہ یی تسبی مسلمان دے۔
دویم کاونہ یی چہ مسلمان وی خونسی تہ وی دریم کاونہ یی
کافر۔ دہ لرہ ہم حق ک کاونہ یی توب شتہ دے۔

وَالضَّالِّیْنَ بِالْجَنُبِ، ک ابن عباس رضی اللہ عنہما او مجاہد
وغیرہ تہ روایت دے چہ ک دینہ مراد ک سفر ملکرے دے۔
ابن جریج وٹیلی دی چہ شریک ک درس یا کسب کولویا
پہ یو مجلس یا مسجد کنس ستا ک ایخ ملکرے وی اوستا
ورسہ خہ تعارفی او پیژندہ کلو پیدا شی۔ او ک علی،

عبداللہ رضی اللہ عنہما اونہی نہ روایت دے چہ دے دیتہ
 مراد خیلہ بنو دہ چہ ہغہ ملکرے دہ یہ بسترہ ددہ کبں -
 وَابْنِ السَّيِّلِ، مسافر چہ د وطن نہ لرے شویدے اود لاسرے
 د سفر خرچہ تہ محتاج دے یا تربتہ میلہ مراد دے -
 وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، د دینہ مراد مریان او وینزے دی
 یا عام دے ہولو حیوانا تو تہ چہ د انسان پہ ملکیت کبں دی -
 او خد متکارا تو تہ ہم شامل دے -

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا، مختال د خیلہ
 نہ اختلے شویدے - ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت
 دے چہ مختال ہغہ خوک دے چہ خیل شخصیت ورستہ
 لوے بکاری او د بیل چا حقوق پہ حان باندے نہ منی -
 او د لوی د وجے نہ د خیلوانو او کھاوتہ یا تو نہ نفرت کوی -
 او د ہغے یو مصداق پہ حدیث کبں دادے چہ رَمَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ
 خِيْلًا لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (چا چہ خیلہ جامہ
 د لوی د وجے نہ پہ حان پسے رابنکله نو اللہ تعالیٰ یہ ہغہ تہ
 د قیامت پہ ورخ نظر د رحمت) نہ کوی - فَخُورًا ہغہ
 خوک دے چہ خیل صفتونہ پخیلہ خلقونہ ذکر کوی د خیل
 لوی بنکارہ کولو د پارہ یعنی دوزمار - اودا دواہہ صفتونہ
 یہ انسان کبں د حقوق اللہ او حقوق العباد تہ نفرت پیدا کوی -
 نو پہ دیکبں اشارہ دہ چہ اے خلقودا صفتونہ د حان نہ لرے
 کرے پہ ادا کولو د ذکر شوو حقوق سرہ -

تنبیہ :- تردے خائے پورے اول باب ختم شواو ددے جملے
 نہ چہ مخکبں ذکر شواو دویم باب شور و کیری او ہغہ د
 آیت مگر پورے دے -

خلاصہ :- پہ دے باب کبں زجرونہ دی متافقا تو تہ چہ ہغوی
 ددے ذکر شوو احکامونہ مخالفت کوی او ہغوی موصوف دی
 پہ صفات قبیحہ باندے - اودلتہ د ہغوی لس صفات قبیحہ ذکر
 کوی - اودا صفات د دوی پہ ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵ کبں ذکر دی - او ورپے

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ

دوی ہفہ دی چہ شومتیا کوی او حکم کوی

النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ

خلقو تہ یہ شومتیا او پستوی

مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ط

ہفہ شے چہ وکریدے دوی تہ اللہ تعالیٰ د فضل خیل نہ ،

وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ۳۲

اوتیار کریدے موپر کافرانو لہ عذاب شرمونکے

پہ ۳۱، ۳۲ کس تخویف اخروی دے اویا د مورخ او طہارت
پہ بارہ کس خاص حکم ذکر کوی چہ یہ ہفہ کس اشارہ دہ چہ د
دینی امور و د پارہ فہم، بیداری او ظاہری طہارت ضروری
دی۔ او یہ ہفہ سرہ د منافقت نہ بچاؤ حاصلیدی نو یہ دے
ذکر شوے جملہ کس دہغوی دورہ صفات قبیحہ ذکر کوی
مختال اور فخور۔ (تفسیر)

۳۱۔ یہ دے آیت کس زجر دے منافقینو تہ او دہغوی نور
خلو صفات قبیحہ ذکر کوی۔ اودا ہم د محتال اور فخور تشریح دہ۔
الَّذِينَ يَبْخُلُونَ، د الَّذِیْنَ یہ اعراب کس مفسرینو او دہ
احتمالات ذکر کریدی۔ لیکن یہ حال د نصب (نور) کس
چہ اغنی پت دے متصل دے د مخکس آیت سرہ چہ داسے
صفاتو والا شخص سرہ اللہ تعالیٰ محبت نہ کوی نو تاسو
ور سرہ ہم احسان مہ کوی (قرطبی)۔ او د بخل نہ مراد
د واجبات شرعیہ نہ ادا کول دی کہ مال وی او کہ دین او
علم وی۔

وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ، یعنی بخیلہ ہم گمراہ او بخیل
دے او نور ہم گمراہ او بخیلان کوی او داسے پہ سورہ

وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ

او غہ و بال یہ وے یہ دوی پاندے کہ ایمان راویے و دوی یہ اللہ تعالیٰ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَانْفَقُوا

او یہ ورخ روستی او خرچ یے کوے

لیکن یہ ریا او سمعت سرہ نو دا ہم قیچ کار دے۔ دا رنگ
اول قسم معنی دے تفريط موجود دہ او یہ دویم کنس اسراف
دے چہ ہغہ جانب دے اقراط کو لو دے۔ یعنی یو شخص وی
خوکلہ اقراط کوی او کلہ تفريط کوی۔ یا دودہ اشخاص وی
وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ، رِیَا مفعول
لہ یا حال دے یہ معنی دے مرائین او لام پت دے یعنی
لنناس۔ او دے ریا تفصیل او قباحات یہ سورہ بقرہ کنس
ذکر شوے دے۔

وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ، دے منافق ایمان یہ
حکم دے نشت کنس دے یعنی ایمان یے نشتہ لکہ و ما ہم
بمؤمنین سورہ بقرہ ۸۵۔ دا رنگ دے یهود و انصار و ایمان
ہم شرعی ایمان تہ دے لکہ چہ یہ سورہ توبہ ۸۵ کنس دی۔
او حرف دے لا مکرر او دے تاکید دے نفی دے ایمان دے پارہ دے
دے دوی تہ۔

وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا، قرطبی و ثعلبی
دی چہ یہ دے کلام کنس دے بعض عبارت تقدیر دے یعنی
قرینہم الشیطان ومن یکن آہ۔ او شیطان عام دے جنی
او انسی دواہو تہ۔ قرین (مقارن) ملگری او دوست تہ
و ثعلبی شی او مقصد دا دے چہ خوگ دے شیطان انسی یا جنی
خبرہ قبلوی او دے ہغہ تا بعداری کوی یہ دنیا کنس نو دے دے
ہغہ ملگری دے۔ او دا سے یہ سورہ زخرف ۳۶، ۳۷
کنس ہم شتہ۔

مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ

دَهِغٌ نَهْ چہ در کربیدے دویتہ اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ

بِهِمْ عَلِيمًا ۳۹

پہ دوی یا ندے پوہہ دے۔

۳۹۔ پہ دیکس زجر دے او پہ ضمن کس ترغیب دے پر بخود لو
دَ صِفَاتُو دَ مَنَافَقَتِ تہ۔

وَمَا ذَا، پہ دیکس دَ نَحْوِیَانُو دَوَہ اَقْوَالِ دِی۔ اول دا چہ مَّا
اِسْتَفْهَامِیہ دے مَبْتَدَآءِ دَہ او ذَا پہ مَعْنٰی دَ الَّذِی سِرَہ خِیْر
دے۔ دَوِیْمِ قَوْلِ دَاچَہ مَّا ذَا مَجْمُوعَہ یُوَاسِمِ دے او پہ
دَ اَیُّ شَیْءٍ سِرَہ دے۔

عَلِیْہِمُ، پہ مَعْنٰی دَ وِبَالِ او عَذَابِ دے پہ دَوِی یا ندے یا پہ
مَعْنٰی دَ اِیْمَانِ رَاوِہ لو کس دے۔

لَوْ اَلْمَثُوَا بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْآخِرِ، مَسْتَانِفِ (دَ سِرَہ) کَلَامِ دے
او جَوَابِ دَ لَوْ اِشْرَطِیہ یَتِ دے یَعْنٰی حَصَلَتْ لَہُمُ السَّعَادَۃُ۔
یَا لَوْ اِصْدَارِیہ دے او مَتَعْلَقِ دے پہ مَّا ذَا عَلِیْہِمِ پورے او
دَ لَوْ اِجَوَابِ تہ حَاجَتِ نَشْتہ۔ او اِبْنِ عَطِیَہ وِثْلِی دِی چہ
لَوْ اِشْرَطِیہ شَیْءٍ نُوْجَاثِرَہ دَہ چہ مَّا ذَا عَلِیْہِمِ دَ دے جَوَابِ
مَقْدَمِ شَیْءٍ او دَ اِیْمَانِ نہ مَرَادِ صَحِیْحِ اِیْمَانِ شَرْعِ دے۔

وَأَنْتَفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ، دَا صِفَتِ مَقَابِلِ دے دَ
صِفَتِ دَ۔ بَحْل۔ او دَا انْفَاقِ نہ مَرَادِ شَرْعِ انْفَاقِ دے چہ
خَالِی وِی دَ رِیَآءِ او سَمْعَتِ نہ۔ نُوْدَا مَقَابِلِ دے دَ وَالَّذِیْنَ
یَنْتَفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِثَآءَ النَّاسِ دِیَارَہ ہم۔

فَآئِدَہ :- پہ مَخْکِسِ اَیْتِ کِس عَدَمِ اِیْمَانِ رُوْسَتُو ذِکْرِ کَرِیْدے
او پہ دے اَیْتِ کِس مَخْکِسِ ذِکْرِ کَرِیْدے حُکْمِ چہ پہ ہَفَہ
اَیْتِ کِس عَدَمِ اِیْمَانِ دَ مَاقِبِلِ صِفَاتِ قَبِیْعَہ دِیَارَہ عَلَتِ دَوِ
او عَلَتِ رُوْسَتُو ذِکْرِ کولے شَیْءٍ۔ او دِلْتہ خُو دَعَوَتِ وِرْکول دِی
صِفَاتُو دَ سَعَادَتِ تہ نُو پہ دِیْکِسِ دَ اِیْمَانِ دَعَوَتِ مَخْکِسِ ضَرُورَتِ

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

یقیناً اللہ تعالیٰ ظلم نہ کوی پہ وزن د یو ذرے

وَأَنْ تَكُنْ مِنْ حَسَنَةٍ يَضَعُهَا

او کہ وی زرہ مقدار نیکی نوزیا توی اللہ تعالیٰ هغه

وَيُؤْتِي مِنْ لَدُنْهِ أَجْرًا

او ورکوی د خپل ځان د طرف نه ثواب

عَظِيمًا ۴۰

لوے -

وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا، بِهِمْ ته دوی بشکاره او پت احوال
مراد دی۔ او په دیکس زجر او وعید ته اشاره ده سره د
ترغیب نه۔

نکته:- په دے آیت کس هم ترغیب دے بنائسته صفاتو ته
سره د بشارت نه۔ او ظلم دلتا په معنی د نقصان دے په
ثواب ورکولو کس (قرطبی) یا په معنی د نقصان ورکولو دے په
ثواب کس او زیات په عقاب کس (امام راغب)۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ، مِثْقَالَ، داضفت دے د پت موصوف دپاړه
یعنی ظلمًا مِثْقَالَ یا یظلم په معنی د ینقص دے۔ اول مفعول
یے پت دے یعنی احدا او دویم مفعول یے مِثْقَالَ دے۔
مِثْقَالَ د ثقل ته اخستل شوید ے په اصل کس مطلق مقدار
ته وئیلے شی او په عرف کس په څلویښت قیراطو توباند ے اطلاق
کیدل شوی۔ دلتا په معنی د مقدار سره دے۔

ذَرَّةٍ، د ابن عباس رضی الله عنهما نه مشهور روایت ددے چه
دا نری میری ته وئیلے شی او په دیکس د ابن مسعود رضی الله
عنه روایت هم شته (الوسی)۔ او په دویم روایت د ابن عباس
رضی الله عنهما کس د میری سرته وئیلے شی۔ او په دریم روایت

کس دی چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما خیل لاس پہ خاور و کس
داخل کرو یا ئے راپورتہ کرو او یو کے ئے ور کرو دے یو کی
نہ روستو چہ پہ لاس پورے خہ پاتے شو نو او ٹیل ئے چہ
دا ذرہ دہ - او چا و ٹیلی دی چہ نمر دے پلو شو ئے تہ چہ
کوم ذرات بتکاریدی او پہ لاس نہ راسخی نو دا دی - خوا اول
قول مشہور دے - او عرب دے یو خیز دے کموالی دے پارہ دا پہ
مثال کس ذکر کوی تو ذکر دے ذرے او مراد ترینہ دیر لے
خیز دے چہ پہ خیال او وہم دے خلق و کس راسخی - او ہر کلا
چہ لے ظلم تہ کوی نو دیر خو بالکل تہ کوی پہ دلیل دے ان
اللہ لا یظلم الناس شیئاً (یونس ۷۷)۔

اولفظ دے مثقال کس اشارہ دہ چہ خلق دا دے ثقل پہ مقدار نو
کس استعمالوی - دے امام مسلم او امام احمد رحمہم اللہ پہ
مرفوع روایت کس راسخی دی چہ اللہ تعالیٰ دے مؤمن نہ ہیخ
نیکی تہ کموی بلکہ دے ہفے پہ وجہ پہ دنیا کس ہم نعمتو تہ
ورکیدیشتی او پہ آخرت کس پہ ہفے سرہ بہترہ جزاء ورکیدیشتی
او ہر چہ کافر دے نو دے حسنا تو پہ سبب پہ دنیا کس خہ انعام
ورکوی او چہ آخرت تہ او رسییدی نو ہیخ حسنہ ئے دے جزاء ورکولو
دے پارہ پاتے نہ دی -

فائدہ :- پہ مقام دے عدم ظلم کس دے اللہ تعالیٰ یا دے ہفہ دے علم
محیط پہ ثبوت کس یا پہ نفی دے ملکیت دے غیر اللہ تہ یا پہ
ملاقات دے اعمال و کس پہ ورخ دے قیامت ذکر دے مثقال ذرہ
شویدے چہ دلالت کوی پہ دیر عموم یا ندرے لکہ سورہ
یونس ۷۷، سورہ سبا ۲۲، سورہ زلزال ۷، سورہ زلزال ۷، سورہ
مقام دے حساب کولو دے ناکارہ اعمال و کس حیہ من خرد دل ذکر
کریں لے چہ ہفہ دے ذرے نہ لے رغبت مقدار دے لکہ انبیاء
۷۷، لقمان ۷۷ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ خیل رحم سورہ دے
دیر کم خیز رکیدی و اعمال و نہ دے مؤمنانو سرہ حساب تہ
کوی - واللہ اعلم -

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ

نَوْحَتٍ بِهِ وَى حَال دَدوى کله چه راولو مونږ د هر

وَأَنَّ شَيْءَ حَسَنَةٍ يُضْلِعُهَا، په دے جمله کېن د مخکېن
په نسبت سره ترقی ده یعنې کله کول نشته او زیاتی ورکول
شته - شَيْءٌ، د دیر استعمال د وچ ته په وخت د جزم کېن
چه روستو ورسره ضمیر متصل نه وی نو په دے کلمه کېن
نون حذف کېږی او دا قول د سیبویه دے څکه چه دا نون
ساکنه په شان د حروف لپږ دے (لکه واو - یاء - الف) او حروف
لپږ د جزم په حال کېن حذف کېږی او د دے نون حذف او اثبات
دواړه جائز دی - حذف یې دے ځای کېن دے او اثبات
دان یکن غنیاً او فقیراً) کېن دے - حَسَنَةً، په نصب
(نور) سره خبر دے د شَيْءٍ د پاره او اسم یې پت دے چه
هغه ضمیر مثقال ته راجع دے او هغه مؤنث دے په سبب
د اضافت کولو ذریعې ته یا په تاویل د زنه سره - یُضْلِعُهَا،
مضاعفه تقاضا کوی چه دا زیادت په کثرت سره دے -
وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ، لَدُنْ، په معنی د عند دے لیکن دده
په معنی کېن دیر تمکین مراد وی یعنې لَدَيْهِ مَالٌ ورته په
هغه وخت کېن وئیلے شی چه مال ورسره حاضر موجود وی
او عند عام دے چه مال ورسره موجود نه وی خو د هغه
په وس او اختیار کېن وی یا ورسره موجود وی - نو په لفظ د
لَدُنْه کېن تاکید دے او دا د لالت کوی چه دا زیاتی کول د ثواب
په سبب د فضل د الله تعالی سره دی بل سبب پکېن معتبر نه
دے -

أَجْزَأَ عَظِيمًا، تنکیر د اجرا و تاکید په عظمت سره اشاره ده
چه د دے انتها بند کا نو ته معلومه نه ده او هغه جنت دے -

أَمَّةٌ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ

امت نه بیان کوونکے اور راولو به تا لره .

عَلَى هَوَ لَا شَهِيدًا ۱۴۱

په دوی باندے بیان ورکوونکے .

۱۔ په دے آیت کنیں تاکید دے دے ماقبل آیت په ذکر د هیبت د احوالو د ورخ د قیامت سره۔ یعنی هرکله چه ثابت شوه چه هر لبر او هر عمل باندے بداله ورکید یشتی۔ نو په چا باندے چه د ید و اعمالو په باره کنیں شهادتونه پیش شی نو د هغوی په خومره ناکاره حال وی۔ داکیف په محل د رفع یا نصب کنیں دے په تقدیر د حالهم یا یکوونون ویصنعون سره۔ او دالفظ په راتلونکی هیبت لاک حال کنیں استعمالیری او په کیف کنیں استفهام دتویخ دپاره دے۔

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْكُمْ كَلْبًا ۱۴۲۔ مراد ترینه هغه څوک دی چه هغوی ته نبی یا رسول لیرلے شولے وی حالاکه مؤمنان وی یا کافران۔

بشهیئ، نه هغه نبی یا رسول مراد دے چه کوم ورته لیرلے شولے وی۔ او داسے په سوره نحل ۸۴، ۸۵ کنیں هم دی۔ او شهادت نه مراد د هغوی گواهی ورکول دی په اعمالو د هغه کسانو چه حاضر و په ژوندانه د هغوی کنیں یا شهادت په تبلیغ کولو سره مراد دے۔

وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَوَ لَا شَهِيدًا ۱، په هَوَ لَا کنیں اقوال دی۔ اول قول دا دے چه هغه شهداء را انبیاء علیهم السلام او نور تبلیغ کوونکی دی او شهادت په دوی باندے شهادت دے د هغوی په صدق باندے (الوسی)۔ او دا شهادت د تزکیه دے۔ دویم قول، چه کافران او مکذبین د دے امت مراد دی یعنی کفار قریش وغیره۔ دا قول د ابن مسعود رضی الله عنه، ابن جریر، سج، سدر او مقاتل نقل کریکے د

(ابو حیان) اولفظ دے علی یہ دے یا تہ دے قرینہ دہ اوک شہادت
 (گواہی) تہ مراد شہادت دے یہ تکذیب دے ہغوی یا تہ دے یا
 شہادت یہ معنی دے تبلیغ کو لو سرہ دے - دریم قول ، دے
 دینہ مراد صحابہ کرام دی چہ دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم یہ وخت کنس حاضر و او علی یہ معنی دے کلام دے -
 او شہادت ورکول دے ہغوی یہ ایمان او تا بعد ارٹی کو لو سرہ
 دے - دا قول دے ابو العالیہ ، مجاہد او قتادہ دے - او پد یکنس
 صحیح دویم او دریم قول دے یعنی ہغہ خالق چہ موجود
 ووپہ زمانہ دے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کنس نو نبی صلی
 اللہ علیہ وسلم یہ دے ہغوی یہ اعمالو یا تہ دے شہادت ورکوی
 یہ دلیل دے صحیح حدیث سرہ چہ . بخاری یہ کتاب التفسیر
 او امام مسلم یہ کتاب الصلوۃ المسافرین کنس ذکر کرے
 دے - او ترمذی او نسائی وغیرہ ہم راو پریدے - مضمون
 ہے دادے چہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ وائی چہ
 ماتہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ماتہ
 قرآن اولولہ نو ما او ٹیل چہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 آیا زہ اولولم یہ تا یا تہ دے او حال دا چہ یہ تا یا تہ نا زلیہ
 نو ہغوی او فرمائیل چہ ہاؤ زہ خویشوم چہ دے بل (ملگری)
 تہ قرآن واورم نو ما سورۃ نساء شروع کرہ چہ دے
 آیت تہ را اور سیدم نو ہغوی ارشاد او فرمائیلو چہ بس کرہ
 او دے سترگو مبارکو تہ ہے او شکے بھیدے - او دے مسلم یہ روایت
 کنس شہید ما دمتم فیہم ر شہادت کووم دے ہغہ وخت چہ زہ
 یہ دوی کنس موجود و م (داو ابن جریر یہ دے روایت
 کنس راو پریدے چہ ر ما دمت فیہم قلما توفیتنی کنت
 انت الرقیب علیہم) - (خو پورے چہ یہ دوی کنس ٹوندے
 و م اوکلہ چہ تا وفات کریم نو بیا تہ خبر ہے دے دوی یہ حال
 یا تہ دے) او دے تائید دے عامو انبیاء علیہم السلام شہادت
 دے چہ یہ سورہ مائدہ ۱۱۱ کنس ذکر دے او شہادت دے

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الَّذِينَ كَفَرُوا

یہ دغہ ورخ بہ ارمان اوکری ہغہ کسان چہ کفریے کریدے

وَعَصُوا الرُّسُولَ كُتُسُو

او نافرمانی یے کریدہ د رسول تہ چہ ہوارہ شوے

عیسیٰ علیہ السلام چہ یہ سورہ مائدہ نکلا کین ذکر دے
دہغہ تفسیر ہلتہ اوکوری۔ او چا چہ وٹیلی دی چہ ددینہ
مراد د تہول امت یہ عملونو باندے گواہی ورکول دی ٹککہ
چہ عملونہ ہغہ تہ پیش کیبری نوہغہ قول د دلیل یہ
لحاظ سرہ صحیح تہ دے او د سورہ مائدہ نکلا تہ
خلاف دے۔

سوال :- دغہ قول قرطبی یہ خیل تفسیر کین ذکر
کرے دے ؟

جواب :- ابن کثیر دہغہ یہ رد کین وٹیلی دی چہ دا خو
یواثر دے او یہ دے کین انقطاع دہ او د دے یہ
سند کین یورادی مجہول دے او دا حدیث مرفوع
تہ دے۔ نو داسے روایت تہ یہ تفسیر کین ہیخ اعتبار
تشتہ دے۔ او زہ وایم چہ یہ دے زمانہ کین جاہلان
د قرطبی د دے حدیث تہ دلیل پیش کوی چہ نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم حاضر ناظر دے لیکن دا استدلال
صحیح تہ دے ٹککہ چہ یہ دے روایت د سعید بن المسیب
کین پیش کول د اعمالو ذکر دی صبا بیگاہ یہ ہغہ باندے
دانہ دی ذکر چہ یہ ہر مکان کین پخیلہ حاضریری۔
او د دے دواہو خبرو یہ مینخ کین د زمکے آسمان یہ
شان فرق دے۔

بِهِمُ الْأَرْضُ ط وَلَا يَكْتُمُونَ

پہ دوی باندے زمکہ او نہ یہ شی پیتولے

اللَّهُ حَدِيثًا ۴

د اللہ تعالیٰ نہ ہیخ خبرہ -

۴۔ داہم د تخس تخویف د پارة تشمہ دہ - یومئذ، دا منصوب دے پہ سبب د یوڈ سرہ یا پہ مخکین شہید | سرہ - اذ، صرف دے او تنوین پہ دیکین عوض دے د مضاف الیہ حذف کرے شوی نہ چہ ہقہ جملہ د جئنا من کل امۃ آہ دہ -

یوڈ، ود پہ معنی د تمنا کو لو سرہ دے - الَّذِينَ كَفَرُوا، ہقہ خوک مراد دی چہ د آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم کفر او تکذیب پے کریدے -

وَعَصُوا الرَّسُولَ، دا عطف دے پہ کفروا یعنی دغہ کافرانو سیوا د کفر کو لو نہ دے رسول نور مخالف تونہ ہم کریدی لکہ بدعات، رسمونہ اوفسق وفجور - او پہ دے کین اشارہ دہ چہ کافران پہ فروعو سرہ ہم مخاطب او مکلف دی - (او دے بول تفصیل د تفسیر الباب پہ حاشیہ باندے او کورئی) - او الرَّسُولَ کین الف لام عہدی دی یعنی آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم - او پہ دے روعصوا کین بلہ توجیہ دا دہ چہ دا عطف دے پہ تقدیر الذین سرہ نو دا دودہ دلو تہ اشارہ دہ یوہ دہ کافران او دویمہ نافرمان مؤمنان دی - او پہ الرسول کین بلہ توجیہ ہم دہ چہ الف لام دجنس یا استغراق د پارة شی نو د تولو رسولانو عاصیانو نافرمانو تہ اشارہ دہ -

كُتِبَ لَهُمُ الْأَرْضُ، کو، مصدریہ دہ او مفعول دے د یوڈ د پارة - او پہ دے تسویہ کین دیراقوال دی - اول دا چہ دفن کریشی پہ زمکہ کین او خاورہ پہ دوی باندہ ہوا کیشی - دویم دا چہ دوی باقی دی پخیل اصل خلقت باندے

چہ خاورہ دہ بغیر کد نوی پیدا نشن نہ - دریم دا چہ ہر کلہ
دوی او وینی چہ نور بھاشم او حیوانات یہ خاورے کپیشی نو
دوی بہ او وائی چہ آرمان دے چہ دغے موثر خاورے شوے
لکہ چہ یہ سورہ نباء سنگ کبش دی - خلورم دا چہ دوی بہ
آرمان کوی چہ یہ دوی باندے دیاسہ محشر والو خچے
کیخود لے لکہ چہ دے زمکے دیاسہ گر خیدل کیدیشی -

وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ، دا جملہ پہ یوڈ باندے عطف دہ
او پہ دیکش دہ توجیہات دی - اولہ دا چہ دوی دے ہیخ
خبرے دے اللہ تعالیٰ نہ پتول نشی کو لے ٹکھ چہ اندامونہ
بہ پہ دوی باندے گواہی ورکری نو دے پتولو قدرت یے نشہ -
دویمہ دا چہ نہ بہ پتوی دے اللہ تعالیٰ نہ ہیخ خبرہ بلکہ
اقرار بہ کوی پہ پتولو گناہو تو باندے ٹکھ چہ دویتہ
معلومہ شوہ چہ پتول موثر تہ ہیخ فائدہ نہ را کوی -
سوال :- یہ سورہ انعام سٹ کبش دی چہ دوی بہ او وائی چہ
قسم دے پہ رب زموثر چہ موثر شرک تہ دے کرے ؟

جواب :- ابن جریر او ابن کثیر دے سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ
نہ روایت ذکر کریدے چہ یوسری دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
تہ داسے تیوس کرے وو نو ہغہ ورتہ جواب کبش او فرما شیل
چہ دا مختلف حالات دی - ہر کلہ چہ او وینی چہ جنت تہ صرف
توحید والا داخلیدی نو دوی او وائی چہ واللہ ربنا ما کنا مشرکین
نواللہ تعالیٰ بہ دے دوی پہ خلو باندے مہراو وھی - او دے دوی
لا سونہ او خچے بہ پہ دوی باندے گواہی او کری نو بیا بہ
او وائی چہ ولا یکتُمون اللہ حدیثًا - دغہ شان روایت امام بخاری
رحمہ اللہ ہم پہ کتاب التفسیر کبش ذکر کرے دے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا

اے ایمان والو! مہ نيزدے کيری

الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ

مانجھ تہ او حال دا چہ تاسو نشہ یث تردے

تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا

چہ پوھیر یث پہ ہقہ خہ چہ تاسو یث وای او تہ پہ حال د جنابت کنس

إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا

مکر کہ تیرید ونکی یث د لارے تردے پورے چہ غسل او کری

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ

او کہ تاسو ناجورہ یث یا پہ

سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ

سفر یاندے یث یا راشی یو تن ستاسو

مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمْ يَمْسَسْهُ

لوے حاجت نہ یا یو خاے شے تاسو د بیٹھو سرہ

مَاءٌ فَتَيَسَّلُوا

اد تہ موئ تاسو اوبہ نو تیسیم او کری

صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا

پہ خارہ پاکہ یاندے نو مسح کری

بِأُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ

مخونہ خیل او لاسو نہ خیل ، یقینا اللہ تعالیٰ

كَانَ عَقْوًا عَقْوًا (۳۳)

معانی کوونکے کوونکے - مخنہ کوونکے دے۔

۳۳۔ ربط :- دے دے کے مقابل سرے ربط پہ خود جو ہوسرے دے۔
اولہ وجہ، دا چہ دا دے واعبد واللہ سرے متعلق دے او وروستو
دایمان او توحید نہ ذکر دے اہم عبادت دے (الباب)۔
دویمہ وجہ، ہر کلمہ چہ مخکنس ئے مکارم اخلاق تہ ترغیب
ذکر کرو او ہفہ حقوق دے بندگانو وروستو اس اخلاص ذکر کو
پہ حق دے اللہ تعالیٰ کنس (الوسی)۔

دریمہ وجہ، ہر کلمہ چہ مخکنس دے منافقانو ناکارہ اخلاق پہ طریقہ
دے زجر سرے ذکر شول او پہ ہفے باندے تحریف ذکر کرو وروستو
دے ہفوی دے نور و ناکارہ صفاتو تہ منع ذکر کو چہ ہفہ مسکرات
(دے شے خیزونہ) استعمالول دی خصوصاً دے عبادت پہ وخت کنس
او ہفہ رسوونکی دی جہل تہ - او دارنگ پہ طہارت کنس سستی
کول دی - نو پہ دیکنس اشارہ دے چہ دے دین دے اعمالو دے پارہ دے
جہل او غفلت تہ خان ساتل پکار دی او طہارت ظاہریہ پکار
دے سرے دے طہارت باطنیہ نہ پہ ایمان سرے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ، دے انداء پہ دے
طریقہ سرے دے پارہ دے تاکید دے عمل کولو دے پہ وروستو حکم
باندے او اشارہ دے چہ پہ دے حکم باندے عمل کول
مقتضاد ایمان دے - وَلَا تَقْرَبُوا، نہی کول دے نزدیکی نہ
کنایہ دے دے نہی دے موانع نہ پہ طریقہ دے مبالغہ سرے لکہ
چہ پہ لَا تَقْرَبُوا الزَّنا او پہ وَلَا تَقْرَبُوا مَالِ الْيَتِيمِ آیتونو
کنس داسی دے -

تنبیہ :- دے خمر (شرابو) پہ بارہ کنس اول آیت دے سورہ بقرہ ۲۱۹
نازل شوے وروستو عمر رضی اللہ عنہ او ثیل چہ یا اللہ تعالیٰ
موتہ تہ دے خمر پہ بارہ کنس شافی بیان او کرے نو بیا دے
سورہ مائدہ آیت نہ کنس نازل کرے شورابن کثیر۔

او یہ حدیث دے ابو داؤد کتب یہ کتاب الا شریہ کتب راغلی
دی چہ دے آیت دے نزول نہ روستو دے رسول اکرم صلی اللہ
علیہ وسلم منادی را اعلان کوونکی (اعلان او کپو چہ یہ حال
دے سکر رنشہ) کتب مونیخ تہ مہ نیز دے کیپیٹی۔ او دے ابو داؤد
اونسائی یہ روایت کتب راغلی دی چہ علی او عبد الرحمن
رضی اللہ عنہما او یوبیل جمع شوئے و او شراب ئے او جنک
او عبد الرحمن رضی اللہ عنہ امامت دے مونیخ او کپو نو یہ
سورہ الکافرون کتب کپو و شو نو دا آیت نازل شو۔ دے
روایا تو نہ معلومہ شوہ چہ دلتہ دے صلوٰۃ نہ مراد مونیخ کول
دی خائے دے مونیخ نہ دے مراد اگرچہ داسے یو قول دے بعض
مفسرینو نہ نقل دے۔

وَأَشْتَمُ سُكْرًا، سُكْرًا جمع دے سکران دہ۔ سکر یہ لغت
کتب بند و لو تہ و ثیلے شی سکر النهر رنہر ئے بند کپو) ہغہ
یہ سورہ حجر ہا کتب دا معنی مراد دہ۔ او سکر زور
دے کاف) ہر ہغہ خیز دے چہ نشہ پیدا کوی۔ نو دا سکر چہ
مطلق ذکر شی نو مراد تربتہ سکر دے دے شرابیونہ۔ او سکر
چہ دے غضب یا دے خوب یا دے عشق یا دے مرگ دے پیرے دے وجہ نہ
وی نو ہغہ سکر مجازی دے او ہغہ مقید ذکر کیدیشی۔ لکہ
سکرۃ الموت (سورہ ق ۸۰) و تری الناس سُکْرًا و ما ہم
بِسُکْرًا (سورہ حج ۲۷)۔ او دے سکر یہ تعریف کتب اختلاف
دے۔ سفیان ثوری و ثیلی دی چہ حد دے سکر (نشہ کیدلو)
ہغہ نقصانی کیدل دے عقل دی چہ دے ہغہ دے وجہ یہ لوستلو کتب
کپو و کیپی او یہ خیلو خبر نہ پوہیری۔ او امام احمد
رحمہ اللہ و ثیلی دی چہ عقل ئے بدل شی دے حال دے صحت نہ
او دا قول دے امام مالک رحمہ اللہ ہم دے۔ ابن منذر و ثیلی
دی چہ صرق یہ لوستلو کتب ئے کپو و والے راشی نو دا
سکران دے یہ دلیل دے آیت سرہ۔ او صحیح دا دہ
چہ یہ سکر رنشہ) کتب دیرے درجے دی اولہ درجہ اختلاط

د قراوت رکھو واپس دے - دویمه درجه داده
 چه پخپلو خبر و او په خپل حال ته پوهیږی - دلته دا دواړه درجه
 مراد دی چه په داسه حال کې موخ او کړی نو هغه فاسد دے.
 او دریمه درجه، داده چه د زمکه او آسمان او د نیکو سړی
 فرق نشی کولے نو دے په خپلو اقوالو افعالو کې په حکم
 د مجنون کې دے.

قائده له :- د جمهور و مفسرینو په نیز د سکر نه مراد دلته
 نشه ده د شرابونه - او د ضحاک په نیز سکر دے د خوب نه په
 دلیل د صحیح حدیث سره چه ستاسو نه په یو شخص باندے
 په حال د رنقل) موخ کې جوته د خوب راشی نو موخ د
 پرېږدی او خوب د پوره کړی کیدیشی چه دے به د
 استغفار په ځای ځان ته خیرے او کړی - او عبیده سلمانی
 وئیلی دی چه د دینه مراد هغه حال دے چه د انسان د ورو
 بولو یا لویو بولو نه خپته درنه وی ځکه چه په حدیث کې راغلی
 دی چه موخ دے ته کوی یو تن ستاسو په داسه حال چه
 حاقن (دروند) وی - قرطبی د دے نقل کولو ته روستو وئیلی
 دی چه د دے اقوالو معنی صحیح ده ځکه کوم څیز د موخ خشوع
 خرابوی نو د هغه د پاره موخ پرې مخودل پکار دی لکه تیار خوراک
 هم پدیکې داخل دے - دا د دے د پاره چه موخ په خیال
 او په خشوع او نکرې - لیکن زما رائے داده چه د سکاری
 په تفسیر کې دا داخل نه دی د صحیح احادیثو په سبب سره
 په دے باندے خپل ځای عمل کیدیشی خو دلته قول د جمهور و
 مفسرینو صحیح دے.

قائده ټه :- په دیکې دا مقصد نه دے چه د نشه د پاره موخ
 پرېږدی بلکه مطلب دا دے چه د موخ په وخت کې نشه
 مه کوئ - او په آیت کې معنی د نسخ نشته دے -
 حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ، اوسې وئیلی دی چه موخ مه کوئ
 په حالت د نشه کې تردے پورے چه پوهیږی په هغه څه چه

دائی تاسو مخکښ ډ مونغ نه ځکه چه په دے سره به معلومه شي
 چه تاسو به پوهیږئ په هغه څه چه په مانځه کښ ئے لوی - او ډ
 دے وچه نه ئے دلته تقولون وئیلی دی - تقرعون ئے نه دی
 وئیلی ځکه چه ډ مونغ نه مخکښ صرف خیرے مراد دی او په
 مونغ کښ قراءت سره درود اذکار او دعا کاتے مراد دی
 نو تقولون لفظ ټولو ته شامل دے - اودا جمله دلالت کوی
 چه سکران (نشه) هغه شخص دے چه په خپلو خبرو باتو دے
 نه پوهیږی - او ډ دے وچه نه ډ هغه په طلاق واقع کیدلو کښ
 هم اختلاف دے ډ هغه بارة کښ قرطبی او کوری -

وَلَا جُنُبًا، دالفظ په وزن ډ مصدر دے نو مفرد، تشبیه، جمع
 او مذکر او مؤنث پکښ برابر دی - اودا ماده دلالت کوی په
 لری والی باندے نو جُنُب هم لرے دے ډ ادا کولو ډ مونغ
 نه یا لرے دے ډ طهارت ته - اودا لفظ عطف دے په انتم
 سکاري جمله حالیه باندے په طریقہ ډ عطف ډ مفرد په جمله
 باندے - او په کلمه ډ لا مکرر راوړلو کښ فائده داده چه نهی
 ډ نیز دے والی نه مونغ ته هر حالت ته جدا جدا شامل شي
 نو په حال ډ اجتماع ډ دواړو حالاتو کښ نهی ضروری وی - او
 په دیکښ هم ډ مخکښ پشان دوه توجیحات جاری دی - اوله دا
 ده چه مونغ ته مه نیز دے کیږئ په حال ډ جنابت کس - دویمه
 دا چه مه نیز دے کیږئ ځاے ډ مونغ ته چه مسجد دے
 په حال ډ جنابت کښ -

إِلَّا عَائِرِي سَيِّئِلٍ، دا استثناء مفرغ ده او منصوب ده په اعتبار
 ډ حالیت سره نو معنی داده چه مه نیز دے کیږئ مونغ ته په
 حال ډ جنابت کښ مگر چه تیریدونکی ډ لارے یئ یعنی مسافر
 یئ - یا مه نیز دے کیږئ مسجد ته په حال ډ جنابت کښ مگر
 چه تیریدونکی یئ په مسجد کښ - بله توجیه داده چه الا په
 معنی ډ غیر ده اودا صفت دے ډ جنبا ډ پاره نو حاصل دا دے
 چه مه نیز دے کیږئ مونغ ته په حال ډ جنابت کښ مگر چه

تاسوسرہ بل حالت وی چہ پہ ہفتے کبش معذورہ یق چہ تیریدل
دی پہ لارہ باندے۔ پہ دے مقام کبش دودہ اقوال دی د مفسرینو۔
اول قول د علی، ابن عباس اوسعید بن جبیر اومجاہد
رضی اللہ عنہم دے چہ مہ نیز دے کیریئ مونیخ تہ پہ حال
د جنابت کبش مگر چہ مسافر یے او او بہ تہ مونیخ نو تیمم
او کپڑی۔ اودا قول امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ ہم غورہ کپڑیے۔
دویم قول د ابن مسعود رضی اللہ عنہ، سعید بن المسیب،
حسن اوعکرمہ وغیرہ دے چہ مہ نیز دے کیریئ خاے د
مونیخ تہ یعنی مسجد تہ مگر چہ جنب شی پہ مسجد کبش او
ور تیریریئ پہ مسجد کبش یا دچا د کور دروازہ پہ مسجد کبش وی
او پہ کور کبش د غسل انتظام تہ وی نو پہ مسجد باندہ ور تیریری
نو پہ دے حال کبش د اکثر اہل علمو پہ نیز تیمم تہ ضرورت
نشہ پہ مسجد کبش دغسے تیریدل لے شی لیکن پہ مسجد کبش
حصاریدل منع دی۔ او پہ دے قول سرہ د صلاۃ تہ مراد
موضع د صلاۃ دے لکہ پہ سورہ حج من کبش دی۔

حَتَّى تَغْتَسِلُوا، داغایہ دہ دولا جنبتا د پارہ یعنی د غسل کولونہ
روستو جائز دی چہ مونیخ دے کوی او مسجد تہ داخلیری
لیکن شرط پکبش دا دے چہ د غسل کولو پہ او بویاندے قدر
او مونی۔

سوال :- دلہ یے د الاعابری استثناء ولے مخکبش ذکر کرہ ؟
جواب لہ :- پہ دیکبش اشارہ دہ چہ پہ دے حال (د جنابت) کبش
حکم د نہی مطلق تہ دے لکہ چہ پہ سکر کبش مطلق دے۔
جواب لہ :- ہر کلاہ چہ مقصد دلہ صحت د مونیخ دے پہ حال
د جنابت کبش روستو د زوال د ہفت د تیمم پہ طریقے سرہ
د دے وچے نہ یے اغتسال د استثناء تہ روستو ذکر کرہ۔
قُلْ كُنْتُمْ مَرْغُطًى، دا دہغہ اجمال تفصیل دے چہ پہ
الاعابری سبیل کبش وواو د مستثنی د پارہ د عذرو
بیان دے۔

سوال :- عابری سبیل کنیں خو صرف دے سفر عذر ذکر و اوپہ
تفصیل کنیں ئے مرض ہم ذکر دے ؟
جواب :- یہ عابری کنیں صرف دے سفر ذکر و اوپہ طریقہ دے مثال
سره ٹککہ چہ دغہ عذر اکثر واقع کیڑی او احکام و رسره
بدالیڑی اوپہ مرض سره هر وخت احکام نہ بدالیڑی
ٹککہ چہ یہ هغه کنیں خفیف او ثقیل وی ۔

مَرْضَى ، جمع دے مریض ده او دے مریض نه دلته مراد هغه دے
چہ دے اوپہ استعمال سره دے مرض دے زیاتوالی یا دے مرگ یڑه
وی ۔ دے ابن عباس رضی اللہ عنہما یہ روایت کنیں دی چہ دا هغه
خوک دے چہ زخمی شویدے یا ورباندے جدی
(مرض دے شری) راغله دے او دے جنب شی نویرہ کوی دے غسل
نه ٹککہ چہ یا مرض او زخم سیوا کیڑی یا دے هغه دے وجہ نه
مر کیڑی ۔

أَوْ عَلَى سَفَرٍ ، دا عطف دے یہ مرضی باندے یہ محل دے نصب
کنیں ۔ او سَفَرٍ ، نکره ده دے عموم دے پیاره یعنی کہ او دے سفر وی
او کہ لتی سفر وی لیکن روستو شرط و رسره مراد دے
چہ او به دے اودس یا دے غسل دے پیاره نه موئی نوپہ دے حال
کنیں یہ تیمم کوی دے مونخ دے پیاره او بیائے دے مونخ راگر خول
نشته ۔ او دے تأیید حدیث دے ابوذر رضی اللہ عنه دے
چہ ابوداؤد او ترمذی نقل کریدے معنی ئے دا ده چہ
یا کہ خاوره دے مسلمان اودس دے اگر چہ لس کاله پورے
اویہ ته موئی او هر کله چہ او موئی نو بدن پورے دے او مری ۔
سوال :- دے سفر او دے مرض دے ذکر نه معلومه شوه چہ دے
روغوالی او دے حضر یہ حالت کنیں تیمم جائز نه دے اگر
چہ اویہ نه موئی ؟

جواب :- یہ مسئلہ کنیں دے علما دے اختلاف دے لیکن دے امام
ابوحنیفه او امام مالک رحمہم اللہ یہ تیز یہ دے حال کنیں
دے مقیم دے پیاره تیمم شته دے او دوی و ثیلی دی چہ دے

مرضی او مسافر ذکر یہ اعتبار کے اغلب سرہ دے حکم
چہ مقیم روح شخص اکثر دے دہ چہ ہفتوی او بہ موئی۔ نو دوی
وٹیلی دی چہ مریض او مسافر یہ صریح نص کنیں داخل دی او
او صحیح مقیم او روح شخص یہ وخت کے نیشتوالی کے او بوکنیں
یہ معنی کے نص کنیں داخل دی۔ دویم جواب دادے چہ روستو
لفظ اَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ، مقیم او مسافر، مریض
او روح تو لو تہ شامل دے۔ او دارنگ حدیث بخاری او مسلم
کنیں کے ابو جہیم رضی اللہ عنہ یہ روایت سرہ ثابت دی چہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم کے اقامت او صحت یہ حال کنیں تیمم
کریے و و کلاہ چہ او بہ یے نہ موت لے (قرطبی)۔

سوال :- علی سفر یہ خٹے باندے مسافرین ولے نہ ذکر کولو؟
جواب :- دا لفظ یہ مقصد کنیں بتہ واضح دے او ہر چہ
لفظ کے مسافرین دے نہ ہغہ احتمال لری کے ہغہ چا چہ
کے سفر ارادہ لری۔

سوال :- مخکنیں یے عابری سبیل او وٹیلو او اس یے علی سرہ
او وٹیلو؟

جواب :- عابری سبیل عام و و چہ یہ مسجد کنیں ورتیری
یا سفر کوی لکہ چہ مخکنیں ذکر شول دارنگ کے تیمم کے رخصت
کے پارہ سبب سفر دے صرف تیری دل کے لارے نہ دی نہ ہلتہ
صرف استثناء مقصد وہ نو کے ہغے کے پارہ لفظ کے عابری سبیل
کافی و و دلہ ذکر کے حکم مقصد دے او کے ہغے کے پارہ لفظ
کے سفر صریح دے۔

سوال :- مرض یے یہ سفر باندے ولے مقدم کرو؟
جواب :- ہغہ مرض چہ سبب کے رخصت کے تیمم دے عام سبب
یہ نسبت کے سفر باندے حکم چہ یہ حال کے مرض کنیں کے او بو
نہ موندل عام دی چہ کے او بو کے استعمال طاقت نہ لری یا او بہ
موجود نہ دی او یہ سفر کنیں صرف روستو حال موجودین شی۔
اَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ، دا ہم عطف دے یہ خبر

دکنتم باندے او دلیل دے چہ فعل ماضی بغیر دقد نہ دکان
 دیارہ خیر واقع کیدیشی - اودا د بصریا تو مذهب دے -
 غائط، یہ اصل کیں بشکتہ زمکے تہ وٹیلے شی اودا بناء دے
 یہ عادت د عربویا تہ دے چہ ہغوی بہ د قضاء حاجت دپارہ
 دخان پتو لو دپارہ بشکتہ خائے تہ راتلن نو دا کنایہ دہ د
 ہر قسم یے اودسئ تہ چہ یہ دلیل شرعی سرہ ہغہ سبب د
 حدث رپلیتی وی - لیکن بنا یہ عادت اکثر یہ سرہ د لوے
 اودس ماتی تہ روستو انسان فطرتی طور سرہ زریا کوالے
 غواہی نو ذکر د غائط پہ دے اعتبار سرہ شوے دے -
 آحد کیں اشارہ دہ چہ انسان پہ داسے وخت کیں یواخے والے
 غواہی نو احد لفظ پہ یواخے والی باندے دلالت کوی -
 سوال :- دلتہ یے یہ صیغہ د جمع خطاب سرہ ذکر نہ کرو
 دکنتم اوروستو لامستم پشان ؟
 جواب :- پہ دے حالت سرہ خطاب کول بد کنہل کیری پہ نیز
 خاوندانو د عقل سلیم باندے -

أَوْلَا مَسْكُمُ الشَّيْءُ، پہ دیکیں درے اقوال مشہور دی - اول
 دا چہ دلس نہ مراد جماع کول دی - او ابن جریر د ابن عباس
 رضی اللہ عنہما نہ روایت ذکر کریدے چہ لمس، مس او مباشرت
 جماع دہ لیکن اللہ تعالیٰ کنایہ کوی چہ خہ او غواہی - اودا قول
 ابن کثیر د علی، ابی بن کعب رضی اللہ عنہما، مجاہد، طاووس،
 حسن، عبید بن عمیر، سعید بن جبیر، شعبی، قتادہ او مقاتل
 رحمہم اللہ نہ نقل کریدے - اودا قول د امام ابو حنیفہ رحمہ
 اللہ ہم دے - او د دینہ دلیل نیولے کیری چہ جنب کلاہ پہ او بو
 باندے قادر نہ وی تو تیمم بہ کوی او د دے تائید حدیث د
 عمار بن یاسر، عمران بن حصین او ابوذر رضی اللہ عنہم دہ
 او ابن جریر دے قول تہ اولی بالصاب وٹیلی دی - او صاحب
 اللباب وٹیلی دی چہ وجہ د غورہ والی یے دا دہ چہ حدث
 اصغر پہ جملہ د او جاء احد منکم من الغائط کیں ذکر

شوییدے کہ دلتہ ہم حدیث اصغر لمس پہ لاس سرہ)
 مراد شی نو تکرار بہ راشی - دویم قول دا دے چہ د دینہ
 مراد لمس دے پہ لاس سرہ او خکولوو تہ ہم شامل دے
 او دا د ابن مسعود او ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ نقل دے -
 او دا قول د امام شافعی او امام مالک رحمہ اللہ دے او د
 ہغوی پہ اقوالو کیں ہم اختلاف دے رہنہ پمخیل مناسب بخایونو
 کیں او گورئی - نو بناء پہ دے قول چہ پہ لاس سرہ د نیہ
 مسح کول یا خکولوو سرہ او دس مات شو نو دا د حدیث اصغر
 د پارة بل سبب دے - دریم قول دا دے چہ لمس عام دے
 کہ پہ جماع سرہ وی یا پہ لاس وغیرہ سرہ او صاحب الباب
 د دے قول نسبت ابن مسعود، ابن عمر رضی اللہ عنہم او
 ابراہیم نخعی تہ کریدے او قرطبی دا قول د امام مالک
 رحمہ اللہ گر خولے دے - او قرطبی پہ دیکیں دیر تفصیل
 د اقوالو ذکر کریدے -

فائدہ لہ :- پہ دیکیں اللہ تعالیٰ اول د رخصت دود اسباب
 ذکر کریدی چہ مرض او سفر دے بیائے د او دس او د غسل
 د ایجاب ذکر کریدے - او وجہ د ترتیب دادہ چہ اول یے
 تخصیص او کبر و مرض او سفر خکہ چہ دا غالب دی پہ اسبابو
 د رخصت د تیمم کیں بیائے تعمیم او کبر و ہر ہغہ چاہہ پہ
 ہغہ باندے تطہیر واجب وی او پہ او بوباندے قادر تہ وی
 د وجہ د دشمن یا درندگانو تہ یا لوشے د او بوراویستلو
 ورسرہ نہ وی - یا نورخہ اسباب وی لیکن دغہ اسباب د مرض
 او سفر پشان دیر واقع کیدونکی تہ دی - بیائے ہغہ ذکر کرو
 چہ سبب د تطہیر اکبر وی چہ ہغہ جنابت دے او پہ او بوباندے
 نہ وی قادر نو دا د مخکیں نہ ہم دیر کم واقع کیدونکے دے
 یعنی پہ دے ترتیب کیں ترقی دہ د اقل تہ اکثر تہ خکہ چہ
 حالت د مرض اقل دے د سفر تہ پہ بارہ د نہ موتلو د او بو
 کیں بیہ حالت د سفر اقل دے د حال د قضاء حاجت تہ خکہ

چه قضاء حاجت په سفر او حضر دواړو کښ واقع کيږي. بيا
حال د قضاء حاجت اقل دے د لمس د ښي نه رليکن دا په
هغه معنی سره چه لمس ته مراد په لاس سره مسح کوي
(رکشاف، بحر المحيط).

فائده ټه :- د دے څلور وړ مرض، سفر، قضاء حاجت او لمس
په مينځ کښ حرف د او د منع د څلو د پاره دے او جمع د دے
څلور وړ و جائز ده. بيا اول دواړه اسباب د رخصت د تيسم
دي او دوستو دواړه اسباب د حدث او د جنابت دي چه حدث
او جنابت ضرورت او کړنې د پاره د تيسم نو په څلور وړ وړ
څيزونو کښ ما به الاشتراك دا دے چه دا اسباب دي د پاره
د ضرورت تيسم کولو ته.

قَلَمٌ تَجِدُ فِي مَاءٍ، قرطبي ويلي دي چه عدم وجدان رته
موندل) عام دي يعنی که بالکل معدوم وي يا موجود وي
ليکن رسيدل ورته گران وي لکه لوبڼه د راويستلو ته وي
ريوکه، رسو (غیره) يا د دشمن يا درندگانو ته يره وي يا د
تندې يره وي او اوبه ورسره لږ دے وي. دارنگ د مريض
عدم وجدان دا دے چه د زيادت مرض نه يره کوي يا ورسره
بل څوک نه وي چه دغه اوبه ورله ورکړي او دے په پخپله
نشي راخستلې. دارنگ کله چه يو انسان پندای وي يا اوبه دومره
په گران قيمت خرڅيږي چه دے په نشي اخستلې يا پکښ
غبن فاحش وي.

قَتِيلُهُمْ صَعِيدًا كَلْبًا، تيسم، په لغت کښ قصد کولو ته
وئيل شي نو شرعاً پدېکښ نيت کول فرض دي. صعيديگا،
په دیکښ ابوحيان د يراقوال ذکر کړيدی. ابو عبیده او
فراء بغوی ويلي دي چه صرف خاوره ته وئيل شي. ليث
وئيلي دي چه هغه زمکه چه همواره وي او په هغه کښ بوټي
نه وي. خليل وئيلي دي چه اوچته زمکه ته وئيل شي او زجاج
وئيلي دي چه مخ د زمکه دے که خاوره وي او که غير خاوره وي.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوتُوْا نَصِيْبًا

آیا نہ گورئ ہغہ کسانو تہ چہ ورکریے شویدہ هغوی تہ یوہ برخہ

طیب پہ معنی دیا کے سورہ دے لکہ پہ سورہ نحل ۳۲ کنس
لفظ د طیبین۔ یا پہ معنی د زرغونہ کوونکے دے چہ خاورہ
زمکہ تہ وی لکہ سورہ اعراف ۵۷ کنس۔ اول قول د امام
ابوحنیفہ او امام مالک رحمہم اللہ دے او دویم قول د امام
شافعی رحمہ اللہ دے۔

فَاَمْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ، دا د تیمم شرعی تفصیل
دے کہ د حدث ربی اودسئ د پیارہ وی اوکہ د جنابت د پیارہ
وی دواہہ یو شان دی۔ آید یکم عام دے کہ صرف ورغوی
تر مردن و پورے وی اوکہ ترختکل و پورے وی پد یکنس
دواہہ اقوال شتہ دے اودا دواہہ احادیث صحیح دی اگرچہ
اصح یکنس اول قسم دے۔

فَاُثْبِتْ۔ پہ سورہ مائدہ ۷ کنس یے پہ لفظ د متہ سرہ
مقید کریدے نو دا مطابق حمل دے پہ هغہ مقید باندا
او من د تبعیض د پیارہ دے دا زمحشری د ہولو اہل لغت د
عربونہ نقل کریدہ او رد یے کریدے پہ هغہ چاچہ خوک
وائی چہ دا من د ابتداء دغاٹے د پیارہ دے۔ نو معلومہ شوہ
چہ پہ تیمم کنس ضروری دادہ چہ د مسح (صعید طیب)
تہ خہ حصہ خافخا پہ لاسو تو پورے او نخلی بیاسن و ہل ہم
یہ حدیث سرہ ثابت دی۔

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا غَفُوْرًا، کان پہ صفا تو د اللہ تعالیٰ کنس د
استمرار د پیارہ دے۔ غفو۔ د خطا سرہ تعلق لری او مغفرت
د قصد انناہ سرہ تعلق لری۔ دارنگ غفو کنس تسہیل (آسانتیا)
تہ اشارہ دہ چہ پہ تیمم کنس آسانتیا دہ او مغفرت کنس اشارہ
دہ چہ طہارت شرعیہ سبب دے د پیارہ د مغفرت د گناہونو
صغیر و نہ۔

مَنْ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الصَّلَاةَ

کسراعی

اخلی

کتاب نہ

وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ۝

او غواہی چاہے تاسو واڈی د سے لاری نہ۔

۴۲۔ دے آیت نہ ترسے پورے دے حصے دریم باب دے یہ دیکھیں زجروہ دی اہل کتابو تہ حکم چاہے دوی ہم یہ مخکس ذکر کوی شوے نظام کس خلل پیدا کوونکی دی او ظلم کوونکی دی د منافقانو پشان۔ او یہ دے باب کس د دوی اولس قبیح صفات ذکر کوی۔ دہ یہ سگ کس، یو یہ سگ کس، او وہ یہ سگ کس، یو یہ سگ کس، دہ یہ سگ کس او یو یو یہ سگ، سگ او سگ کس۔ او دے قبا نحو یہ میخ کس یہ سگ کس قرآن کریم طرف تہ د دوی دعوت ورکول دی۔ او یہ سگ کس د دوی یہ شرک بانڈے رد دے۔ او یہ آخر کس یہ سگ کس تخویف اخروی او یہ سگ کس بشارت دے۔

ربط لہ :- ہر کلمہ چاہے د منافقانو او یہودیانو یہ صفات کس دیر مشابہت و د یو بل سرہ نو د منافقانو د حال تہ روستو اوس د یہودیانو حال ذکر کوی او آیت د یا ایہا الذین آہ حمله معترضہ دہ۔

ربط لہ :- ہر کلمہ چاہے یہ مخکس آیت کس تحذیر ذکر کویے شو مؤمنانو تہ د نشے، خفقت او د دوام دے او دس او جنابت تہ رچہ د دغہ یہودیانو اخلاق دی) نو اوس د ہفوی تفصیلی بد اخلاق ذکر کوی دے دپارہ چاہے مؤمنان د ہفہ بد اخلاقو نہ مخان بیج اوساقی۔

اَلَمْ يَشْرِكْ بِاللّٰهِ اُولٰٓئِكَ رُتِبُوْا فِيْ بَصَرِ رٰلِیْدِلْ یٰہ سترگو سرہ) مراد دے او متعدی کرے دے یہ "الی" سرہ یہ معنی د الم تنظر الیہم دے۔ یا رویت علی مراد

دے او پہ الی سرہ یے متعدی کریدے ٹکھ چہ متضمن دے
معنی د انتہاء لہ یعنی اَلَمْ يَنْشَأْ عَلَمًا اِلَيْهِمْ۔ او پہ
دواہہ حالاً تو کس مقصد تعجیب د مؤمنانو او شہرت د
یہودیانو د قیاسو دے۔

نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتَابِ، د دینہ مراد بعضے علم د تورات دے او
د اسے کسانو تہ نیمکرے ملایان وٹیلے شی پہ سورہ العبران
کس د اسے تیر شوییدی۔

يَسْتَكْرُوْنَ الضَّلَالَةَ، اشتراو پہ معنی د استحاب رخورہ
کولو دے یا پہ معنی د استبدال دے۔ پہ دے روسستو
معنو باندے بل جانب پتہ دے یعنی بالہدی۔ او لفظ
د ضلالت عام دے کفر کولو تہ پہ قرآن او پہ آخری رسول
صلی اللہ علیہ وسلم باندے او تخویف کول پہ صفاتو د
ہغہ کس چہ پہ تورات کس ذکر و او نور اقسام دے دینے۔
او د ا مرتبہ د ضلال دہ او ورپسے مرتبہ د اضلال رخ خلق
گمراہ کول ذکر کوی پہ وَيُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّضِلُّوا السَّبِيْلَ،
یعنی دوی پخپلہ گمراہی باندے اکتفاء نہ کوی بلکہ د دے
نبی صلی اللہ علیہ وسلم تکذیب او مخالفت د دے د پیارہ
کوی چہ مؤمنانو لہ مرتد کپی لکہ پہ آیت يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَٰؤُلَاءِ کس راسخ۔
دارنگ دوی د قرآن کریم او د دے نبی نہ خلق منع کوی
او ہرکلا چہ د نور و خلقو گمراہ کول د دوی پہ اختیار
کس نہ دی د دے وجہ نہ د دوی ارادہ یے صرف ذکر کرہ۔
یا ارادہ پہ معنی د کوشش کولو دہ او د دلیل دے چہ ارادہ
د گناہ او د گمراہ کولو د بل شخص دا ہم گناہ کبیرہ دہ۔
پہ دے آیت کس د دوی د وہ صفات قبیحہ ذکر شول۔

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَاكُمْ وَكَفٰی

او اللہ تعالیٰ بشہ پوہہ دے پہ دشمنانو ستاسو او پورہ دے

بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰی بِاللّٰهِ

اللہ تعالیٰ بچ کوونکے او پورہ دے اللہ تعالیٰ

تَصِيْرًا ۴۵

مدد کار

۴۵۔ پہ دیکھن تاکید دے کہ ما قبل مضمون او تحذیر ورکول دی کہ هغوی کہ تابعداری او دوستاں کولو نہ۔

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ، اَعْلَمُ صیغہ کہ تفضیل دہ یعنی اَعْلَمُ مِنْكُمْ تاسو کہ هغوی پہ دشمنی بانداں لبر علم لری لیکن اللہ تعالیٰ پورہ علم لری۔ یا اَعْلَمُ پہ معنی کہ علیم سرہ دے۔

بِاَعْدَاكُمْ، یعنی کہ دوی پہ دشمنی او کہ مؤمنانو خلاف کہ دوی پہ مکرونو جو رولو بندہ عالم دے۔ یا کہ هغوی پہ عاقبت بانداں بشہ پوہہ دے۔

وَكَفٰی بِاللّٰهِ وَلِيًّا، پدیکش تسلی ورکول دی مؤمنانو ته چہ کہ دغہ دشمنانو ته یرہ مہ کوئی شکہ چہ اللہ تعالیٰ ستاسو داسے حفاظت کوی چہ بل محافظ ته حاجت نشته او دا معنی کہ کفایت دہ۔

وَكَفٰی بِاللّٰهِ تَصِيْرًا، یعنی کہ هغوی تاسو سرہ مقابلہ کوی او جنگوتہ کوی نو اللہ تعالیٰ به ستاسو پورہ مدد کوی داسے مدد چہ بل مدد کار ته حاجت نه راجی۔ لفظ کہ کَفٰی لے کہ تاکید دپارہ مکرر راور او دا تعبیر دے کہ توحید۔ عام اهل علم و ثیلی دی چہ حرف کہ باء زیاتی دے دپارہ کہ تاکید کہ کفایت۔ او زجاج و ثیلی دی چہ معنی دادہ چہ کفی الاکتفاء باللہ۔ پہ دے دوارہ قولونو بانداں باء زیاتی نه دہ خو پہ دے دوارہ قولونو بانداں ابو حیان رد کریں

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ

بعض دے یهودیانوں داسے خلیق دی) چہ بدلوی

الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ

کلمے دے اللہ تعالیٰ دے خیلو محایونو تہ او وائی دوی

سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمِعْ

واوریدو موئو او تہ تے منو موئو او داورہ تہ

غَيْرُ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيْسَ

او آوریڈل دے او نکویشی تاتہ، او پہ راعنا سرہ تاوئی

بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ

ڈبے خیلے او عیب لکوی پہ دین (اسلام) کنیں

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا

او کہ دوی وٹیل وے چہ وادریڈو موئو

وَأَطَعْنَا وَاسْمِعْ وَانْظُرْنَا

او خبرہ منو او داورہ تہ او اوگورہ موئو تہ

لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ

خامخا غورہ پہ وے دوی لورہ او بنہ برا پرہ (دشرعہ سرہ)

وَلَكِنْ لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ

لیکن لعنت کریدے پہ دوی باند اللہ تعالیٰ پہ سبب دے کفر دے دوی

فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ۝۴۱

نو ایمان تہ داوہی مکر لبر کسان

اولفظ دے وایا او تصویرا منصوب دے حکہ چہ حال دے یا تمیز دے

۴۷۔ یہ دیکھیں کہ یہودیوں نے نورو صفات و قبیلوں کو ذکر کوی۔ محکمیں
 دیکھو ملایانو ذکر اوکرو اوس کے ہغوی کے لویو ملایانو ذکر کوی۔
 اور ہغوی کے صفتوتہ کے ہغوی کے عداوت دلیلوہ دی۔ اور یہ من
 الذین ہادوا، کہیں یہ اعتبار کے اعراب سرہ دیر اقوال دی۔
 کے سیبویہ یہ نیز کے خبر مقدم دے اور قوم یحرفون مبتداء پتہ دے۔
 اور فراء ہغوی یہ نیز لفظ کے من (موصولہ) پتہ دے یعنی من
 یحرفون الکلم۔ اور بعضو یہ نیز مبتداء پتہ دے ہم من الذین
 ہادوا۔ اور یحرفون حال دے۔ ردیکھیں نورا اقوال ہم شتہ دے۔
 ہادوا، یہ معنی کے تہودوا دے یعنی یہودیت کے اختیار کریدے۔
 یحرفون الکلم عن مواضع، کلم اسم جنس دے اور کلمہ
 کے واحد دے۔ اور دلتہ کلمات کے تورات مراد دی چہ یہ ہغے
 کہیں یہ کے کلمہ لفظی تحریف کو لو لکہ یہ صفات و ذنبی کریم
 صلی اللہ علیہ وسلم کہیں چہ یہ تورات کہیں ذکر و۔ اور اکثر یہ
 کے تحریف معنوی کو لو یعنی فاسد تاویلات یہ کے کول۔ یا
 کلمات کے قرآن اور ذنبی صلی اللہ علیہ وسلم مراد دی چہ دوی
 یہ وادریں تو یہ ہغے کہیں یہ کے تحریف معنوی کو لو۔ عن
 مواضع، ضمیر کلم تہ راجع دے حکہ چہ ہغے جنس دے۔
 اور واحد و ثیلی دی چہ ہرہ جمع چہ کے ہغے حروف کے ہغے
 کے مفرد نہ کم وی نو کے ہغے تذکیر جائز دے۔ داسے یہ سورہ
 مائدہ کے کہیں ہم دی اور یہ مائدہ کے کہیں من بعد مواضع
 راوی دے۔ ابو حیان کے دے فرق تہ اشارہ کریدہ چہ من
 بعد مواضع یہ ہغے کے کہیں استعمال پیری چہ استقرار کے
 کلمات تو یہ خیل کے کہیں ثابت اور معلوم وی۔ اور عن مواضع
 یہ ہغے کے کہیں استعمال پیری کہ استقرار یہ خیل مواضع کہیں
 معلوم وی اور کہ نہ وی۔ تو وجہ کے فرق دے کہ چہ کو م کے کہیں
 دوی کے دیرے سرکشی اور طغیان ذکر وی لکہ یہ دے کے
 کہیں اور مائدہ کے کہیں تو ہلتہ عن مواضع راوی یعنی
 دوی تحریف اوکرو د اول محل تہ اور سبقیت کے اوکرو تحریف

تہ بغیر دُخا فکر او سوچ نہ پہ دغا کلماتو کنیں۔ او پہ کوم
 خائے کنیں چہ دیرہ سرکشی ددوی تہ دہ ذکر رلکہ سورہ
 مائدہ سٹ خک چہ ہلتہ یٹ پہ بعضو فیصلو کنیں نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم تہ رجوع کریدہ (نوہلتہ گویا چہ دوی تحریف
 تہ سبقت تہ کوی لیکن خا عارض ورتہ پینیں شوے وی نو
 تحریف یٹ کرے وی۔

او امام رازی د فرق وجہ داسے بیان کریدہ چہ عن مواضع
 هغه خائے کنیں ذکر دے چہ تحریف معنوی او باطل تاویلات
 کوی نو پہ هغه کنیں معنی د تجاوز دہ دے وچ نہ یٹ عن
 ذکر کریدے۔ او من بعد مواضع هغه خائے کنیں ذکر دے
 چہ تحریف لفظی او معنوی دواہ کوی۔ نو پہ سورہ مائدہ سٹ
 کنیں واقعہ درجہ ذکر دہ چہ پہ هغه کنیں دوی تحریف لفظی
 او معنوی دواہ کرے و او دلہ د تحویف نہ مراد تاویلات
 فاسدہ او شبہات باطلہ اچول دی او اہول دی د الفاظ د
 حق معانیو نہ باطل معانیو تہ لکہ چہ پہ دے زمانہ کنیں مبتدعین
 د هغه آیا تو نور او احادیثو سرہ دا کار کوی چہ ددوی د مسلک
 تہ خلاف وی۔

وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا، پہ دیکنیں دودہ توجیہات دی۔
 اول داچہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ حضور کنیں دوی
 د دیر عناد د وچ تہ داسے کلمات وئیل۔ دویم دا چہ
 امام راغب پہ مفردات کنیں لیکلی دی چہ دا عام دے ہر
 هغه خبرے تہ چہ ددوی د خواہشا تو نہ خلاف وہ کہ ددوی
 پہ کتاب کنیں وہ یا پہ قرآن او سنت کنیں وہ نو دوی پہ لسان
 حال یا قال سرہ وائی چہ سمعنا، چہ مونہ پہ دے پوہیرو
 لیکن مونہ دا تہ منو۔

وَأَسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ، دا پہ سمعنا بانہ عطف دے او د
 یقولون د لاندے داخل دے او دا قول لسانی دے پہ مخارج
 د نبی صلی اللہ علیہ وسلم۔ غَیْرَ، حال دے او دا ددوی د

طرف نہ یہ طریقہ دُعاء شر (خیر و گلو) سرہ دے یعنی
 وادہ زمونہ کلام او تاتہ دُ اوریدل او نکیشی یعنی تہ دُ
 کونہ شے۔ او محمود کرمانی یہ غرائب التفسیر کنس و ثیل دی
 چہ دوی بہ و ثیل چہ تہ خوب کیدہ او تہ دُ مرہ شے حکمہ چہ
 مرے ہم آوریدل نشی کولے تودالفظ (غیر مسمع) بہ دوی
 پت و ثیلو۔ یا غیر مفعول دے دُ اسمع دُ پیارہ او دُ کلام دُ دوی
 احتمال دُ خیر او دُ شر لری۔ احتمال دُ خیر دادے چہ اسمع غیر
 مسمع مکرر و ہا دُ لا آڈی چہ ناکارہ او دُ تکلیف کلام دُ تاتہ نہ
 آوریدلے کیہی او احتمال دُ شر دادے چہ غیر مُسمع خیرا
 چہ دُ خیر کلام دُ تاتہ نہ آوریدلے کیہی (زمحشری)۔

او دُ حسن او مجاہد تہ نقل دے چہ غیر مُسمع یہ معنی دُ غیر
 مقبول او غیر مجاب دے (قرطبی، ابن عطیہ)

وَرَاعِنَا، دُ دے تفسیر یہ سورہ بقرہ سکتا کنس تیر شویدے۔
 لَیْسَ بِأَلَسَّیْتِهِمْ، دا مفعول لہ دے دُ یقولون دُ پیارہ یا مصدر
 دے یہ معنی دُ حال کنس دے یعنی دوی یہ عصینا، غیر مسمع
 اوراعنا کنس لی اللسان (دُ ژبے اہول) کوی یہ پت و ثیلو سرہ یا
 یہ شکارہ کولو دُ خیر سرہ یا یہ مدالف سرہ یہ راعنا کنس یا
 یہ حدق دُ یاء سرہ یہ راعنا کنس چہ راعینا دے۔ یا دا مفعول
 مطلق دے دُ فعل پت دُ پیارہ یعنی یَلُوْوْنَ لَیْسَ او دُ دینہ مراد
 ہفہ دُ ژبے اہول دی چہ یہ سورہ آل عمران سکتا کنس ذکر دی۔
 وَطَعْنَا فِي السَّيِّئِينَ، یہ دے کنس ہم دغہ درے احتمالات دی۔
 مفعول لہ یا حال دے دُ ما قبل تہ یعنی دغہ کلمات دوی
 طعن دُ پیارہ وائی۔ یا مفعول مطلق دے دُ پت فعل دُ پیارہ
 یعنی یطعنون طعنًا یعنی یہ دین اسلام کنس دُ طعن کولو
 کوشش کوی۔

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعُ وَإِنظُرْنَا، پدے
 کلام کنس دعوت و رکول دی خیر طرف تہ یعنی کہ دوی دُ
 عصینا یہ حائے اطعنا و ثیلے او غیر مسمع یے نہ و ثیلے او دُ

راعنا پہ مخائے انضرنا وٹیلے نو لگان خیرا الھم، خیرا، اسم
تفضیل دے او مفضل علیہ پتہ دے یعنی منی قولہم اودا
پہ اعتبار دگمان دے دوی سرہ ٹکھ چہ دے دوی پہ اقوالو کیں
ہیخ خیر نشتہ - یا خیر پہ معنی دے جید او فاضل دے معنی
تفضیلی پکس نشتہ -

و اقوم، پہ معنی دے عدل او داسد رتبہ برابر دلتہ ہم
یا معنی تفضیلی مراد دہ پہ اعتبار دگمان دے دوی سرہ
یا صرق فعلی معنی دے بغیر دے تفضیل تہ - آلوسی وٹیلی
دی چہ دے خیرا تہ مراد رتبہ نفع ورکوونکے دے دوی سرہ
او اقوم معنی عدل فی نفسہ - او ہر کلمہ چہ انسان او خصوصاً
یہودیان دے نفع دیر خواہش لری دے دے وجہ تہ خیرا ہے
مخکس ذکر کرو -

و لکن لعنہم اللہ بکفرہم، دلتہ اقامت دے مسیب دے
پہ مخائے دے سبب باندے یعنی کم یقول الا نفع والا قوم
ردوی فائزہ مند او دے عدل قول تہ دے کرے او داسبب
دے لعنت دے - او بکفرہم تہ مراد دے دوی سابق کفر دے چہ
ہفہ کفر عنادی دے او دغہ کفر سبب دے دپارہ دے ترک
خیر او اقوم - او دغہ ترک سبب دے دپارہ دے لعنت پہ دوی
باندے -

فلا یؤمنون الا قلیلاً، پہ دے استثناء کیں دے اقوال
دی - اول دا استثناء دہ دے مفعول دے لعنہم تہ - دویم دا استثناء
دہ دے ضمیر دے فلا یؤمنون تہ - پہ دے روستو قول باندے
اعتراض دے چہ دا کلام غیر موجب دے یعنی نفی دہ نو پہ
دیکس پہ مستثنی باندے رفع رپیں) پکار دے بتا پہ بدلیت
سرہ - دریم قول دا چہ صفت دے موصوف پتہ دے یعنی الا
ایماناً قلیلاً - او قلت خو یا پہ معنی دے عدم سرہ دے چہ
بالکل ہے ایمان نشتہ یا دے نہ مراد ایمان لغوی دے
پہ بعضے ایمانیا تو باندے او ہفہ خواہ ایمان شرعی تہ دے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكُتُبَ

اے کتاب والو !

امْنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا

ایمان راویں یہ ہفتہ کتاب چہ نازل کریدے مونو رشتے کوونکے دے

بِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ

دہفتہ کتاب چہ تاسو سرہ دے مخکن دے نہ

أَنْ تَطْمِئِنَّ وَجُوهًا فَتَرُدَّهَا

چہ ودان بہ کرد مخوتہ نو اویہ کرخو و ہفتہ

عَلَىٰ أَذْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا

یہ شاکانو دہغوی یا بہ لعنت اوکرو یہ دوی لکھ چہ

لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۖ وَكَانَ

لعنت کریدے مونو یہ خالی والو، او دے

أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿۴﴾

حکم دے اللہ تعالیٰ پورہ کرے شوے۔

یہ دے آیت کنس دے دوی اوڈہ صفات قبیح ذکر شول۔

ربط لہ :- ہرکلمہ چہ ولوانہم قالوا کنس دعوت دو صحیح

اقولوتہ نو اوس دعوت ورکوی ایمان تہ یہ ہول قرآن باندے

او دعوت سرہ ٹے لوے وعید او تخویف ذکر کرے دے

ذریات تاثیر دیارہ - او دہغے نہ روستوئے تخویف ورکرو

دے شرک نہ او دے تزکیے کولو نہ دے خیلو خانونو۔

ربط لہ :- ہرکلمہ چہ دے دوی کفریات او قبائح ٹے ذکر کرل

نو اوس دے ہغے تہ دے بجاؤ دیارہ طریقہ ذکر کوی چہ ہفتہ

ایمان کامل دے یہ قرآن کریم باندے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ، لَقَدْ آتَيْنَاكُمْ دَوَابَّ دَوَابَّ
تَه شَامِل دے کہ هغه اوتو نصیبًا من الکتب والا دی او کہ
یورہ کتاب والا دی۔ یا دے دیتہ مراد دے دوی لوے لوے علماء
دی حکہ چہ نور وایہ ملایان او عوام خود دوی تقلید کوونکی
دی نو دے دوی اصلاح اول ضروری ده۔

اَمْثُلًا يَمْثُلًا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ ، دے تنزیل او تصدیق
ذکر زیات ترغیب دے دے او دے تصدیق معنی یہ سورہ
بقرة کنس ذکر کرے شویده۔

مِنْ قَبْلِ أَنْ نُنْظِرَ لَكَ وَجُوهًا ، طمس پہ لغت کنس محو کیدلو
روانیدلو ته وٹیلے شی لازمی او متعدی دواہہ راچی لکہ پہ
رَلَطَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ یَسَّ سَلَ کنس او راذا الذُّجُومُ طُوسَتْ
مرسلات سے کنس۔ دلتہ دے ورا تولو دے مخونو ته مراد دا دے
چہ اللہ تعالیٰ دے انسانانو پہ مخونو کنس دے روزونہ نون او دسترگو
نہ صاد او دے پوزے ته الف او دے حطے نہ میم جوہ کریدے تو
دا یہ وراں کری نو دے اوین دے خپرے یا دے اس دے سوے پشان
بہ اوگرچی۔ دا روایت دے ابن عباس رضی اللہ عنہما ته الوسی
نقل کریدے او قراء بغوی وغیرہ وٹیلی دی چہ پہ مخونو
ویختہ را او تو کوئی پشان دے مخونو دے شاد وکانو۔ او بل قول
دا دے چہ دے وجوہ ته مراد دے دنیا سرداران او مخوریز
خلاق دی۔

فَنَزَّلْنَاهَا عَلَىٰ أَذْبَارِهَا ، دا دے طمس تفصیل دے یعنی او بہ
گرخو ورا (دا مخونو دے دوی) پشان دے سہونو چہ پہ هغه کنس
سترکے وغیرہ تشتہ او دا تول دے ویختو خائے دے۔ او دے ابن
عطیہ قول دا دے چہ سترکے بہ ورلہ پہ سہونو کنس جوہے
کرو۔ او چہ دے وجوہ ته مراد سرداران شی نو دے دے جملے
مطلب بیا دا دے چہ دے دوی وجاہت او عزت بہ ختم کرو
او یہ ذلت کنس بہ یے اختہ کرو۔

أَوْ نُلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ الشَّجَرَةِ ، دے هُمْ ، ضمیر الذین

اوتوا الكتاب ته راجع دے یا وجوه ته راجع دے او ذل لعن نه
مراد مسخ ذ دوی ده پشان ذ شادوگانو اوختزیرانو۔ اودا قول
ذ ضحاک و حسن بصری وغیره دے او دلیل په دے باندے
تشبیه ده په لفظ ذ کمال عنا اصحاب السبت سورة۔ یا ذ دینه
مراد زائل کول دی ذ اخلاقو ذ انسانیت او په خسیس او
بد اخلاقو کین اخته کول دی پشان ذ اخلاقو ذ شادوگانو
اوختزیرانو۔ او حرف ذ اُر ذ منع ذ خلو ذ پاره دے او
جمع ذ دواپو عن ابوتو هم جائز ده۔

سوال :- دلته الله تعالى دوی له ذ دے دوه عذابونه تخويف
ورکړیدے په وخت ذ عدم ایمان ذ دوی کین او ایمان خو
ئے راوړے نه دے نو دا عذابونه ولے په دوی باندے
نازل ته شول ؟

جواب بله :- دلته شرط ذ عذاب ذ ټولو ایمان ته راوړل وړ
لیکن بعضه کسانو په زمانه ذ نبی کریم صلی الله علیه وسلم کین او
بعضو روستو ایمان راوړیدے نو ذ دوی ته عذاب رفع شو
او ذ منکرینو عذاب په په آخرت کین وی۔

جواب نه :- ذ دے عذابونه وخت الله تعالى ته دے مقرر کړے
نوروستو به الله تعالى په دوی باندے داسے عذابونه ذ طمس
او مسخ راوړل لکه چه په بعضه احادیثو کین ثابت ده۔ په
مشکوٰۃ باب القدر کین دی چه داسے عذابونه به الله تعالى
په منکرینو ذ تقدیر باندے راوړل او اکثر یهودیان اول
مکذبین ذ تقدیر دی۔

جواب نه :- دلته دوه عذابونه ذکر دی طمس یا لعن او ذ
لعن دوه معنی دی لکه چه مخکین ذکر شویدی (نو لعن
په یو معنی په دوی باندے راغله دے لکه چه په سورة
بقره ۱۷۵، ۱۷۶ کین ذکر دی او دغه آیاتو ته اول ذ یهودیانو
په پاره کین نازل شویدی۔

جواب نه :- دا عذابونه په دوی باندے په ورځ ذ قیامت

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ

یقیناً الله تعالى نه بخي چه شرک او کرے شی دھغه سره

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ

او بخي هغه گناهونه چه کم دی د دینه هغه چا لره

يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ

چه او غواړی او چاچه شرک او کړو د الله تعالى سره نو یقیناً

افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٢٨﴾

جوړه کړه ده گناه لویه -

دی په دلیل د سوره یس ۵۴ ، ۵۵ سره -

جواب ه - د طمس د وجوه او رد علی الادبار مخکښ معنی کتای ذکر شوه چه مشران او مغروریز خلق د دوی په دلیل او رسوا کړی شی او دغه عذاب په واقع د بنو نضیر او بنو قریظه کښ په دوی باندې واقع شویدې هغه د ضربت علیهم الذلة والمسکنة په تفسیر کښ ذکر شوی دی -

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ، د امر الله نه مراد د هغه وعیدونه دی یا هغه چه الله تعالى په هغه باندې قضا کړې دی او مفعول په معنی د نافذ رپوره کیدونکې او جاری کیدونکې دے او واقع کیدونکې په زمانه حال یا زمانه استقبال کښ - او دارنگ په تیر شوې زمانه کښ چه الله تعالى د سابقینو انبیاء سره د هغوی په قومونو باندې عذابونه فیصله کړې وې نو هغه ټولې واقع شوی دی - او گان دلتا د استمرار (همیشوالی) د پاره دے -

۱۸ ربط ه - هرکله چه مخکښ آیت کښ یې اهل کتابو ته په عذاب سره تحویف ذکر کړو او ورسره یې د ایمان ترغیب ذکر کړو نو اوس په دے آیت کښ د هغه علت ذکر کوی

چہ ایمان (توحید) سبب دے مغفرت دے او مغفرت دفعے دے عذاب
دنیوی تہ ہم شامل دے۔ بناء پہ دے ان الله دے ماکیل علت
دے۔

ربط ہے :- ہر کلمہ چہ یہودیانو دے ایمان دعویٰ کولہ او دے نجات
دعویٰ ہے کولہ او حال دا چہ پہ ہغوی کہیں شرک موجود و
نویہ دے آیت کہیں دے استیناف پہ طور سرہ ذکر کوی چہ شرک
در سرہ کہی وی نو ہغہ ایمان فائدہ نہ ورکوی۔

ان الله لا يغفر ان يشرك به ، دلتہ سوال پیدا کی پدی چہ
شرک ہے ذکر کریدے او کفر ہے تہ دے ذکر کرے؟ نو
جواب کہیں آلوسی و ثیلی دی چہ دے شرک دودہ معنی دی۔ اولہ
معنی ، دا عقیدہ سائل چہ دے الله تعالیٰ سرہ پہ ربوبیت یا
الوہیت کہیں برحق والا شتہ دے۔ دویمہ معنی ، دا چہ
شرک پہ معنی دے کفر دے۔ او دلتہ ہم دا معنی مراد دہ او
ابو حیان دے زجاج تہ نقل کریدی چہ ہر کافر مشرک دے شکہ
چہ یوتن دے یونہی تہ انکار او کفری نو دے ہغہ گمان دا وی چہ دے
آیات چہ دے نبی راو پیدی دے الله تعالیٰ دے طرف تہ نہ دی۔ نو کو
خیز چہ دے الله تعالیٰ دے پارہ و نو دہ دے ہغے نسبت او کفر و غیر الله
تہ نو مشرک شو۔ او زہ و ایم چہ ہر کافر دے خیل خواہش تہ
الہ جوہر کریدے یعنی خواہش ہے دے الله تعالیٰ سرہ شریک
کریدے نو شکہ ہر کافر مشرک دے۔ نو دے دے جملے مقصد
دا دے چہ الله تعالیٰ ہیٹھ قسم شرک او کفر نہ معاف کوی۔

تنبیہ :- ابو حیان ، امام رازی او آلوسی رحمہم الله و ثیلی دی چہ
دا آیات دلالت کوی چہ دے شرع پہ نیز یہودیان مشرکان
دی او دے ہغے دودہ وجہ دی۔ اولہ وجہ دا چہ دا آیت دے یہودیانو
پہ رد کہیں نازل شویدے نو پہ ہغوی کہیں شرک تہ وے نو
دے ہے وے او قرمائل چہ ان یشرک بہ۔ دویمہ وجہ دا
دہ چہ پہ دویمہ جملہ کہیں واضح دہ چہ دے شرک تہ علاوہ
الله تعالیٰ ہول گناہونہ۔ یعنی رچہ او غواہی نو کہ یہودیت شرک

نہ دے تو بخندہ بہ یے کیدالہ او دا خود اجماع نہ خلاف
 دہ - او آلوسی و ثیلی دی چہ شرعے تصریح کریدہ چہ
 اہل کتاب مشرکان دی - او دغہ علماء مفسرین و ثیلی دی
 چہ یہ کو مو آیا تو تو کش یے عطف دے مشرکینو یہ اہل کتاب باندے
 کریدے او عطف خود مغائرت خواہی نو جواب یے کریدے
 چہ مغائرت یہ اعتبار دے معنی لغوی سرہ دے او اتحاد یہ
 معنی شرعی سرہ دے -

سوال :- یہ سورہ زمرہ کس دی چہ ان الله یغفر الذنوب
 جمیعاً نو ہغہ خوشرک تہ ہم شامل دے ؟
 جواب :- ہلتہ مغفرت یہ اعتبار دے تو یہ کو لو سرہ دے یہ
 دلیل دے انیبو سرہ او دلہ بغیر دے تو بے نہ مراد دے ؟
 جواب :- ہلتہ صرف مؤمنانو تہ خطاب دے او مؤمنانو
 خوشرک تہ وی کرے نو ہلتہ دے الذنوب نہ مراد سیوا دے
 شرک او کفر نہ نور گناہونہ دی -

و یغفر ما دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن یَّشَاءُ، دُونَ، یہ معنی دے آدُون
 (کو ز او خکتہ) سرہ دے یعنی ہغہ گناہونہ چہ دے شرک او کفر
 نہ خکتہ دی نو ہغہ باقی کبائر او صغائر دی - الله تعالیٰ دے ہغے
 بخندہ کو بغیر دے تو بے کو لو تہ کلہ چہ او خواہی او یہ تو بے
 سرہ ہم مغفرت کو - لیکن یہ ہغے کس بناء یہ غورہ قول
 سرہ دادہ چہ مشیت دے الله تعالیٰ شرط دے یعنی چہ الله
 تعالیٰ او خواہی نو یہ تو بے سرہ یا بغیر دے تو بے تہ گناہونہ
 معاف کو -

فائدہ :- ابن عطیہ ذکر کریدی چہ انسانان خلور قسمہ دی -
 اول قسم کافر چہ پخیل کفر باندے مرشی نو دے بہ ہمیشہ
 یہ اور دے جہنم کس وی یہ اتفاق او اجماع سرہ او دیر
 آیتوہ یہ دے باتدے دلیل دی - دویم قسم مؤمن محسن
 چہ چرے یے گناہ نہ وی کرے او یہ دغے پاک حال باندے
 وفات شی نو دے یہ دے ابتداء تہ یہ جنت کس وی - ہغہ

آیتونہ دے بشارت دے جنت چہ دے کامل مؤمنانوپہ بارہ کنس دی دے
 دلیل دے۔ دریم قسم مؤمن کنہکار او بیبا دے گناہونو توبہ او کری او
 وفات شی نو دے سے شخص دے بتوں اہل سنت پہ نیز دے دویم قسم
 سرہ ملحق دے۔ لیکن دے متکلمینوپہ نیز دے ہم موقوف
 دے پہ مشیت دے اللہ تعالیٰ باندے۔ پہ دے باندے دے توبے
 آیتونہ دلائل دی لکہ سورہ طہ ۱۵۴، سورہ فرقان ۱۷، سنہ
 خاورم قسم مؤمن کنہکار دے چہ توبہ یے تہ وی کرے او
 وفات شی نو دے پہ بارہ کنس اختلاف دے۔ دے اہل سنت
 والجماعت پہ نیز دے دے جملے رو یغفر ما دون ذالک لمن
 یشاء مصداق دا قسم دے۔ کہ دے اللہ تعالیٰ خوشہ شی نو دے
 تہ بہ۔ بخندہ او کری او کہ تہ نو عقوبت بہ ورلہ ور کری او بیبا بہ یے
 جنت تہ داخل کری۔ مرجئہ وائی چہ دا شخص جنتی دے او
 گناہونہ ورتہ ہیخ ضرر نہ ورکوی او دے وعید آیا تونہ دے دوی پہ
 نیز پہ کافرانوپہ خاص دی او دے وعد آیا تونہ دے تلو مؤمنانو
 دے بارہ دی۔ او معتزلہ وائی چہ چاکبیرہ گناہ کرے وی او توبہ
 یے نہ وی ویستے نو دے بہ ہمیشہ پہ جہنم کنس وی۔ او خوارج
 وائی چہ دے سے شخص کافر دے او ہمیشہ بہ پہ جہنم کنس وی۔
 خوپہ دے باب کنس اہل سنت والجماعت دلائل حق او
 درست دی او دے تورو دلو دلائل باطل دی۔ او دے وجہ
 تہ قرطبی وٹیلی دی چہ دے آیت اولہ جملہ محکم دہ او
 دویمہ جملہ متشابہ دہ یعنی دے اختلاف دے وجہ نہ۔
 وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيْمًا، دا دے اولے جملے
 دے بارہ علت دے او دے شرک دے یرقباحت ذکر کوی۔ افتری،
 دے فری تہ دے پہ لغت قطع تہ وٹیلے شی او قطع اکثر دے فساد
 دے خیز دے بارہ مستلزم وی نو فساد تہ ہم وٹیلے شی او دے قرآن
 کنس پہ معنی دے دروغو، شرک او ظلم سرہ استعمالیوی۔ او امام
 راغب وٹیلی دی چہ افتراء ارتکاب دے دے قول او عمل
 دے چہ دے ہفے کول مناسب نہ وی نو اطلاق یے کیری پہ

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ

آیا نہ مگورے ہفتہ کسانو تہ چہ ستائینے کوی

أَنفُسَهُمْ بِاللَّهِ يَظُنُّونَ

دُ خاتونو خیلو، بلکہ اللہ تعالیٰ پاکوی

مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ

چالہ چہ ادغواہی او ظلم بہ نشی کیں ے پہ دوی

فَتِيلًا ۴۹

پہ قدر د تار دھپا کی د کجوری۔

جوہر لو د دروغو اوار تکاب د گناہ پاندے۔ نو اشارہ شوہ چہ شرک کول گناہ عظیم دے سرہ د افتراء نہ او ہر کلاہ چہ مشرک د خیل شرک د جواز نسبت اللہ تعالیٰ تہ کوی او ثواب یے گنہری د دے وجہ تہ یے دیتہ افتراء او وثیلہ۔

سوال :- داسے پہ دے سورت سلا کیں ہم راغلی دی لیکن ہلتہ یے ومن یشرک باللہ فقد ضل ضلالاً بعیداً۔ فرمائیلی دی نو د فرق وجہ یے خہ دہ ؟

جواب :- د آیت دیہودیانو پہ بارہ کیں دے او ہفتہ دعوامو پہ بارہ کیں دے۔ او کتابیان د گناہ کولو د پیارہ د خٹان نہ دلیلو تہ جوہری شکہ یے دیتہ افتراء او وثیلہ او عوام خلق د گناہونو د پیارہ دلیلو تہ نہ جوہری بلکہ ہسے گناہونہ کوی نو د ہغوی د پیارہ یے ضلال بعید ذکر کرو۔

۴۹ :- أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنفُسَهُمْ بِاللَّهِ يَظُنُّونَ کہیں د دوی بل قباحت کرکوی یعنی سرہ د شرک او کفر کولو نہ د خٹان صفتونہ کوی چہ مونہ جنتیان یو او مونہ د اللہ تعالیٰ خٹامن او دوستان یو۔ تزکیہ، پاکوالے دے د قبیح نہ پہ قول او فعل سرہ پہ فعل سرہ تزکیہ تہ رغبت ورکھے

شویدے پہ دیرو آیتونو کنیں لکہ رَقْدُ أَفْلَحَ مَنْ شَرَّكَیْ، قَدْ
 أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا، الَّذِیْ یُؤْتِیْ مَالَهُ یَتَزَكَّى، خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ
 صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا، او پہ قول سرہ د خیل
 خان تزکیہ منع دہ لکہ پہ سورہ نجم سَلِّ کنیں دی لَا تُزَكُّوا
 أَنْفُسَكُمْ، بلکہ د بل شخص تزکیہ ہم منع دہ مگر پہ خاص
 الفاظو چہ پہ حدیث کنیں ذکر دی چہ د چا صفتونہ اوصفاقی کوی
 نودا سے وائی چہ لَا تُزَكُّیْ عَلَی اللّٰهِ أَحَدًا یَا آتَا أَحْسِبُهُ وَاللّٰهُ
 حَسْبُهُ۔ او وجہ دادہ چہ تزکیہ د بل چاہہ اصل کنیں اخبار دے
 د باطن د ہغہ نہ او پہ باطن خود عالم اللہ تعالیٰ دے۔

بَلِ اللّٰهُ یُزَكِّیْ مَنْ یَّشَاءُ، بَل، د پیارہ د اضراب دلالت کوی
 چہ اعتبار د تزکیہ د اللہ تعالیٰ دے۔ او د اللہ تعالیٰ تزکیہ ہغہ
 پاکول او بیچ ساتل دی د گناہوتونہ او توفیق ورکول دی د
 طاعات۔ او د یَشَاءُ مفعول پت دے یعنی تزکیتہ او ہغہ
 خوک دی چہ لائق د تزکیہ دی پہ نیز د اللہ تعالیٰ او ہغہ
 تہ اشارہ دہ پہ سورہ نجم سَلِّ رَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ الْمُنْفَعُ کنیں۔

وَلَا یُظْلَمُونَ فَتِیْلًا، د ضمیر پہ مرجع کنیں دودہ اقوال دی۔
 اول دا چہ الذین یزکون تہ راجع دے نودا تخویف دے
 یعنی دوی لہ چہ پہ دغہ تزکیہ سرہ کوم عذاب ورکیدیشی
 پہ ہغہ کنیں بہ ہیخ کہے تہ کیری۔ دویم دا راجع دے یزکی من
 یشاعتہ او بشارت دے یعنی کومو کسانو چہ اللہ تعالیٰ پہ دنیا
 کنیں مدحہ او تزکیہ کریدہ د ہغوی پہ ثواب کنیں ہیخ کہے
 تہ کیری۔ فَتِیْلًا، دا پہ اصل کنیں د قتل نہ اخستلے شویدے
 د پیری او د مزی غفلتو تہ وٹیلے شی او د عربو پہ عرفی کنیں
 رہ پہ یوقول د ابن عباس رضی اللہ عنہما او د عطاء و مجاہد
 پہ نیز ہغہ تار تہ وٹیلے شی چہ د کجورے د ہداوی پہ
 چود کنیں وی۔ او پہ یل قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما
 او د ابو مالک او سدای پہ نیز ہغہ خیرے دے چہ پہ کوتو
 مخلوسرہ د ورغور پہ مینخ کنیں پیدا کیری۔ او د حسن

بصری پہ نیز صرف چود دھواکی تہ و ثیلے شی۔ او پہ بتولو
اقوالو سرہ دا کنایہ دہ دے دیر لہر ٹھیز نہ۔

فائدہ ۱۔ صاحب الباب و ثیلے دی چہ دکم مقدار دپارہ
عرب خور الفاظ استعمالوی او لفظ دقتیل دویم نقیر
دکجورے دھواکی پہ شا طرف کنس وروکے غونٹے دے
دوٹکے خائے دریم لفظ قطمیر رہغہ نرے پوستکے چہ د
کجورے دھواکی چاپیرہ وی دا دریوارہ الفاظ پہ قرآن
کریم کنس ذکر دی او خورم لفظ دتفروق دے رہغہ ٹھیز
چہ دکجورے پہ سرپورے وروکے غونٹے وی۔

فائدہ ۲۔ لفظ قتیل پہ قرآن کریم کنس پہ دے آیت کنس
او پہ دے سورت رَوَاذُ ظَلَمُونَ قَتِيلًا کنس او سورہ
اسراء رِیُّوْا مَرَدُّهُوَ كُلُّ اِنْسَانٍ بِاِمَاْمِهِمْ فَمَنْ اُوْتِيَ كِتَابًا
بِیْمَانِهِمْ فَاُوْلٰئِكَ یُقْرَءُوْنَ کِتَابَهُمْ وَلَا یُظْلَمُوْنَ قَتِیْلًا
کنس ذکر دے۔ روستو دواہ آیا تونہ پہ مقام دثواب او بشارت
کنس دی نو معلومہ شوہ چہ پہ دے آیت کنس ہم توجیہ د
بشارت راجح دہ۔ او تار دھواکی دکجورے ددواہ دھواکی
او کجورے پہ مینخ کنس مضبوط ربط دے نو دا دکبشارت سرہ
بنہ مناسب دے۔ او نقیر لفظ پہ قرآن کریم کنس پہ دے
سورت رَاْمُرْ لَهُمْ نَصِیْبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَاِذَا لَا یُوْتُوْنَ النَّاسَ
نَقِیْرًا کنس دخیل پہ مثال کنس راخل دی ٹحکہ چہ پہ
مال خرچ کولو کنس انسان دخیل مال نہ دخہ حصہ کنستل
کوی نو ہغے سرہ نقیر مناسب دے او دارنگ پہ دے سورت
رَوَمَنْ یَّعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَکَرٍ اَوْ اُنْثٰی وَهُوَ
مُوْمِنٌ فَاُوْلٰئِكَ یَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا یُظْلَمُوْنَ نَقِیْرًا
کنس ہم دکجورے پہ بارہ کنس ذکر دے نو اشارہ دہ چہ پہ
جنت کنس دکجورے نو دتعمتونو نہ ہیخ حصہ نہ کنستلے کیری۔
نو ہغے سرہ ہم نقیر مناسب دے او لفظ دکطمیر پہ سورہ
فاطر رَوَالَّذِیْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِہٖ مَا یَمِیْکُوْنَ مِنْ قِطْمِیْرٍ

نُظِرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ

او گورڻ ڇڻڪه جوڀڙي دوي په الله تعالى باند

الْكَذِبِ وَكَفَىٰ بِهٖ اِثْمًا مُّبِينًا ۝

دروغ ، اوڀوڙي دا دروغ ڪناهه ښڪاره .

ڪنهن په نفي ۾ ملك ۾ معبود من دون الله ڪنهن ڏڪر دے۔ يعني لکه ڇهه په قطمير ڪنهن ۾ ڪجورے هيا وڪي ان فختلے شويں ۾ نو دارنگ دے مشرڪا نو خپل معبودان بتان او قبرونه وغيره په غلافونو ڪنهن ان فختلے دي ليکن هغه معبودان ۾ دے غلافونو ملڪيت او اختيار نه لري نو دارنگ هيڻوڪ طاقت نه لري ڇهه دغه پوسڻڪے روح او سالم ۾ دغه هيا وڪي نه راجدا ڪري او دغه طاقت ۾ دوي دا معبودان هم نه لري نو دا اشارة ده يو تمثيل ته په باره ۾ شرڪ في التصرف ڪنهن۔ روالله اعلم بحڪيم ڪتابه۔
۵۸
۴
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰
۱۰۱
۱۰۲
۱۰۳
۱۰۴
۱۰۵
۱۰۶
۱۰۷
۱۰۸
۱۰۹
۱۱۰
۱۱۱
۱۱۲
۱۱۳
۱۱۴
۱۱۵
۱۱۶
۱۱۷
۱۱۸
۱۱۹
۱۲۰
۱۲۱
۱۲۲
۱۲۳
۱۲۴
۱۲۵
۱۲۶
۱۲۷
۱۲۸
۱۲۹
۱۳۰
۱۳۱
۱۳۲
۱۳۳
۱۳۴
۱۳۵
۱۳۶
۱۳۷
۱۳۸
۱۳۹
۱۴۰
۱۴۱
۱۴۲
۱۴۳
۱۴۴
۱۴۵
۱۴۶
۱۴۷
۱۴۸
۱۴۹
۱۵۰
۱۵۱
۱۵۲
۱۵۳
۱۵۴
۱۵۵
۱۵۶
۱۵۷
۱۵۸
۱۵۹
۱۶۰
۱۶۱
۱۶۲
۱۶۳
۱۶۴
۱۶۵
۱۶۶
۱۶۷
۱۶۸
۱۶۹
۱۷۰
۱۷۱
۱۷۲
۱۷۳
۱۷۴
۱۷۵
۱۷۶
۱۷۷
۱۷۸
۱۷۹
۱۸۰
۱۸۱
۱۸۲
۱۸۳
۱۸۴
۱۸۵
۱۸۶
۱۸۷
۱۸۸
۱۸۹
۱۹۰
۱۹۱
۱۹۲
۱۹۳
۱۹۴
۱۹۵
۱۹۶
۱۹۷
۱۹۸
۱۹۹
۲۰۰
۲۰۱
۲۰۲
۲۰۳
۲۰۴
۲۰۵
۲۰۶
۲۰۷
۲۰۸
۲۰۹
۲۱۰
۲۱۱
۲۱۲
۲۱۳
۲۱۴
۲۱۵
۲۱۶
۲۱۷
۲۱۸
۲۱۹
۲۲۰
۲۲۱
۲۲۲
۲۲۳
۲۲۴
۲۲۵
۲۲۶
۲۲۷
۲۲۸
۲۲۹
۲۳۰
۲۳۱
۲۳۲
۲۳۳
۲۳۴
۲۳۵
۲۳۶
۲۳۷
۲۳۸
۲۳۹
۲۴۰
۲۴۱
۲۴۲
۲۴۳
۲۴۴
۲۴۵
۲۴۶
۲۴۷
۲۴۸
۲۴۹
۲۵۰
۲۵۱
۲۵۲
۲۵۳
۲۵۴
۲۵۵
۲۵۶
۲۵۷
۲۵۸
۲۵۹
۲۶۰
۲۶۱
۲۶۲
۲۶۳
۲۶۴
۲۶۵
۲۶۶
۲۶۷
۲۶۸
۲۶۹
۲۷۰
۲۷۱
۲۷۲
۲۷۳
۲۷۴
۲۷۵
۲۷۶
۲۷۷
۲۷۸
۲۷۹
۲۸۰
۲۸۱
۲۸۲
۲۸۳
۲۸۴
۲۸۵
۲۸۶
۲۸۷
۲۸۸
۲۸۹
۲۹۰
۲۹۱
۲۹۲
۲۹۳
۲۹۴
۲۹۵
۲۹۶
۲۹۷
۲۹۸
۲۹۹
۳۰۰
۳۰۱
۳۰۲
۳۰۳
۳۰۴
۳۰۵
۳۰۶
۳۰۷
۳۰۸
۳۰۹
۳۱۰
۳۱۱
۳۱۲
۳۱۳
۳۱۴
۳۱۵
۳۱۶
۳۱۷
۳۱۸
۳۱۹
۳۲۰
۳۲۱
۳۲۲
۳۲۳
۳۲۴
۳۲۵
۳۲۶
۳۲۷
۳۲۸
۳۲۹
۳۳۰
۳۳۱
۳۳۲
۳۳۳
۳۳۴
۳۳۵
۳۳۶
۳۳۷
۳۳۸
۳۳۹
۳۴۰
۳۴۱
۳۴۲
۳۴۳
۳۴۴
۳۴۵
۳۴۶
۳۴۷
۳۴۸
۳۴۹
۳۵۰
۳۵۱
۳۵۲
۳۵۳
۳۵۴
۳۵۵
۳۵۶
۳۵۷
۳۵۸
۳۵۹
۳۶۰
۳۶۱
۳۶۲
۳۶۳
۳۶۴
۳۶۵
۳۶۶
۳۶۷
۳۶۸
۳۶۹
۳۷۰
۳۷۱
۳۷۲
۳۷۳
۳۷۴
۳۷۵
۳۷۶
۳۷۷
۳۷۸
۳۷۹
۳۸۰
۳۸۱
۳۸۲
۳۸۳
۳۸۴
۳۸۵
۳۸۶
۳۸۷
۳۸۸
۳۸۹
۳۹۰
۳۹۱
۳۹۲
۳۹۳
۳۹۴
۳۹۵
۳۹۶
۳۹۷
۳۹۸
۳۹۹
۴۰۰
۴۰۱
۴۰۲
۴۰۳
۴۰۴
۴۰۵
۴۰۶
۴۰۷
۴۰۸
۴۰۹
۴۱۰
۴۱۱
۴۱۲
۴۱۳
۴۱۴
۴۱۵
۴۱۶
۴۱۷
۴۱۸
۴۱۹
۴۲۰
۴۲۱
۴۲۲
۴۲۳
۴۲۴
۴۲۵
۴۲۶
۴۲۷
۴۲۸
۴۲۹
۴۳۰
۴۳۱
۴۳۲
۴۳۳
۴۳۴
۴۳۵
۴۳۶
۴۳۷
۴۳۸
۴۳۹
۴۴۰
۴۴۱
۴۴۲
۴۴۳
۴۴۴
۴۴۵
۴۴۶
۴۴۷
۴۴۸
۴۴۹
۴۵۰
۴۵۱
۴۵۲
۴۵۳
۴۵۴
۴۵۵
۴۵۶
۴۵۷
۴۵۸
۴۵۹
۴۶۰
۴۶۱
۴۶۲
۴۶۳
۴۶۴
۴۶۵
۴۶۶
۴۶۷
۴۶۸
۴۶۹
۴۷۰
۴۷۱
۴۷۲
۴۷۳
۴۷۴
۴۷۵
۴۷۶
۴۷۷
۴۷۸
۴۷۹
۴۸۰
۴۸۱
۴۸۲
۴۸۳
۴۸۴
۴۸۵
۴۸۶
۴۸۷
۴۸۸
۴۸۹
۴۹۰
۴۹۱
۴۹۲
۴۹۳
۴۹۴
۴۹۵
۴۹۶
۴۹۷
۴۹۸
۴۹۹
۵۰۰
۵۰۱
۵۰۲
۵۰۳
۵۰۴
۵۰۵
۵۰۶
۵۰۷
۵۰۸
۵۰۹
۵۱۰
۵۱۱
۵۱۲
۵۱۳
۵۱۴
۵۱۵
۵۱۶
۵۱۷
۵۱۸
۵۱۹
۵۲۰
۵۲۱
۵۲۲
۵۲۳
۵۲۴
۵۲۵
۵۲۶
۵۲۷
۵۲۸
۵۲۹
۵۳۰
۵۳۱
۵۳۲
۵۳۳
۵۳۴
۵۳۵
۵۳۶
۵۳۷
۵۳۸
۵۳۹
۵۴۰
۵۴۱
۵۴۲
۵۴۳
۵۴۴
۵۴۵
۵۴۶
۵۴۷
۵۴۸
۵۴۹
۵۵۰
۵۵۱
۵۵۲
۵۵۳
۵۵۴
۵۵۵
۵۵۶
۵۵۷
۵۵۸
۵۵۹
۵۶۰
۵۶۱
۵۶۲
۵۶۳
۵۶۴
۵۶۵
۵۶۶
۵۶۷
۵۶۸
۵۶۹
۵۷۰
۵۷۱
۵۷۲
۵۷۳
۵۷۴
۵۷۵
۵۷۶
۵۷۷
۵۷۸
۵۷۹
۵۸۰
۵۸۱
۵۸۲
۵۸۳
۵۸۴
۵۸۵
۵۸۶
۵۸۷
۵۸۸
۵۸۹
۵۹۰
۵۹۱
۵۹۲
۵۹۳
۵۹۴
۵۹۵
۵۹۶
۵۹۷
۵۹۸
۵۹۹
۶۰۰
۶۰۱
۶۰۲
۶۰۳
۶۰۴
۶۰۵
۶۰۶
۶۰۷
۶۰۸
۶۰۹
۶۱۰
۶۱۱
۶۱۲
۶۱۳
۶۱۴
۶۱۵
۶۱۶
۶۱۷
۶۱۸
۶۱۹
۶۲۰
۶۲۱
۶۲۲
۶۲۳
۶۲۴
۶۲۵
۶۲۶
۶۲۷
۶۲۸
۶۲۹
۶۳۰
۶۳۱
۶۳۲
۶۳۳
۶۳۴
۶۳۵
۶۳۶
۶۳۷
۶۳۸
۶۳۹
۶۴۰
۶۴۱
۶۴۲
۶۴۳
۶۴۴
۶۴۵
۶۴۶
۶۴۷
۶۴۸
۶۴۹
۶۵۰
۶۵۱
۶۵۲
۶۵۳
۶۵۴
۶۵۵
۶۵۶
۶۵۷
۶۵۸
۶۵۹
۶۶۰
۶۶۱
۶۶۲
۶۶۳
۶۶۴
۶۶۵
۶۶۶
۶۶۷
۶۶۸
۶۶۹
۶۷۰
۶۷۱
۶۷۲
۶۷۳
۶۷۴
۶۷۵
۶۷۶
۶۷۷
۶۷۸
۶۷۹
۶۸۰
۶۸۱
۶۸۲
۶۸۳
۶۸۴
۶۸۵
۶۸۶
۶۸۷
۶۸۸
۶۸۹
۶۹۰
۶۹۱
۶۹۲
۶۹۳
۶۹۴
۶۹۵
۶۹۶
۶۹۷
۶۹۸
۶۹۹
۷۰۰
۷۰۱
۷۰۲
۷۰۳
۷۰۴
۷۰۵
۷۰۶
۷۰۷
۷۰۸
۷۰۹
۷۱۰
۷۱۱
۷۱۲
۷۱۳
۷۱۴
۷۱۵
۷۱۶
۷۱۷
۷۱۸
۷۱۹
۷۲۰
۷۲۱
۷۲۲
۷۲۳
۷۲۴
۷۲۵
۷۲۶
۷۲۷
۷۲۸
۷۲۹
۷۳۰
۷۳۱
۷۳۲
۷۳۳
۷۳۴
۷۳۵
۷۳۶
۷۳۷
۷۳۸
۷۳۹
۷۴۰
۷۴۱
۷۴۲
۷۴۳
۷۴۴
۷۴۵
۷۴۶
۷۴۷
۷۴۸
۷۴۹
۷۵۰
۷۵۱
۷۵۲
۷۵۳
۷۵۴
۷۵۵
۷۵۶
۷۵۷
۷۵۸
۷۵۹
۷۶۰
۷۶۱
۷۶۲
۷۶۳
۷۶۴
۷۶۵
۷۶۶
۷۶۷
۷۶۸
۷۶۹
۷۷۰
۷۷۱
۷۷۲
۷۷۳
۷۷۴
۷۷۵
۷۷۶
۷۷۷
۷۷۸
۷۷۹
۷۸۰
۷۸۱
۷۸۲
۷۸۳
۷۸۴
۷۸۵
۷۸۶
۷۸۷
۷۸۸
۷۸۹
۷۹۰
۷۹۱
۷۹۲
۷۹۳
۷۹۴
۷۹۵
۷۹۶
۷۹۷
۷۹۸
۷۹۹
۸۰۰
۸۰۱
۸۰۲
۸۰۳
۸۰۴
۸۰۵
۸۰۶
۸۰۷
۸۰۸
۸۰۹
۸۱۰
۸۱۱
۸۱۲
۸۱۳
۸۱۴
۸۱۵
۸۱۶
۸۱۷
۸۱۸
۸۱۹
۸۲۰
۸۲۱
۸۲۲
۸۲۳
۸۲۴
۸۲۵
۸۲۶
۸۲۷
۸۲۸
۸۲۹
۸۳۰
۸۳۱
۸۳۲
۸۳۳
۸۳۴
۸۳۵
۸۳۶
۸۳۷
۸۳۸
۸۳۹
۸۴۰
۸۴۱
۸۴۲
۸۴۳
۸۴۴
۸۴۵
۸۴۶
۸۴۷
۸۴۸
۸۴۹
۸۵۰
۸۵۱
۸۵۲
۸۵۳
۸۵۴
۸۵۵
۸۵۶
۸۵۷
۸۵۸
۸۵۹
۸۶۰
۸۶۱
۸۶۲
۸۶۳
۸۶۴
۸۶۵
۸۶۶
۸۶۷
۸۶۸
۸۶۹
۸۷۰
۸۷۱
۸۷۲
۸۷۳
۸۷۴
۸۷۵
۸۷۶
۸۷۷
۸۷۸
۸۷۹
۸۸۰
۸۸۱
۸۸۲
۸۸۳
۸۸۴
۸۸۵
۸۸۶
۸۸۷
۸۸۸
۸۸۹
۸۹۰
۸۹۱
۸۹۲
۸۹۳
۸۹۴
۸۹۵
۸۹۶
۸۹۷
۸۹۸
۸۹۹
۹۰۰
۹۰۱
۹۰۲
۹۰۳
۹۰۴
۹۰۵
۹۰۶
۹۰۷
۹۰۸
۹۰۹
۹۱۰
۹۱۱
۹۱۲
۹۱۳
۹۱۴
۹۱۵
۹۱۶
۹۱۷
۹۱۸
۹۱۹
۹۲۰
۹۲۱
۹۲۲
۹۲۳
۹۲۴
۹۲۵
۹۲۶
۹۲۷
۹۲۸
۹۲۹
۹۳۰
۹۳۱
۹۳۲
۹۳۳
۹۳۴
۹۳۵
۹۳۶
۹۳۷
۹۳۸
۹۳۹
۹۴۰
۹۴۱
۹۴۲
۹۴۳
۹۴۴
۹۴۵
۹۴۶
۹۴۷
۹۴۸
۹۴۹
۹۵۰
۹۵۱
۹۵۲
۹۵۳
۹۵۴
۹۵۵
۹۵۶
۹۵۷
۹۵۸
۹۵۹
۹۶۰
۹۶۱
۹۶۲
۹۶۳
۹۶۴
۹۶۵
۹۶۶
۹۶۷
۹۶۸
۹۶۹
۹۷۰
۹۷۱
۹۷۲
۹۷۳
۹۷۴
۹۷۵
۹۷۶
۹۷۷
۹۷۸
۹۷۹
۹۸۰
۹۸۱
۹۸۲
۹۸۳
۹۸۴
۹۸۵
۹۸۶
۹۸۷
۹۸۸
۹۸۹
۹۹۰
۹۹۱
۹۹۲
۹۹۳
۹۹۴
۹۹۵
۹۹۶
۹۹۷
۹۹۸
۹۹۹
۱۰۰۰

اُنظُرْ كَيْفَ ، دا خطاب دے نبی صلی الله علیه وسلم او هر اهل ۾ خطاب ته ډياره ډتعب وړکولو ۾ دوي ۾ دروغونه۔
يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ، مخکس معنی ۾ افتراء ذکر شويده
يعني دوي ڇهه په تزکيه ڪنهن وائي ڇهه مونږ ۾ الله ڄا من او محبوب يونو دا دروغ دي ځکه ڇهه ۾ حقيقت نه خلاف دي او الله تعالى ته نسبت کول هم افتراء ده نو دا په اصل ڪنهن دوه گناهوته دي۔ الْكَذِبَ ، جا حظ وٺيلي دي ڇهه کذب خبر وړکول دي په خلاف ۾ حقيقت خو ڇهه قائل عالم او پوهه وي په دے مخالفت باندے۔ ليکن په دے آيت ڪنهن په جا حظ باندے رد دے ځکه ڇهه يهوديانو په خپل علم ڪنهن ۾ خان ډياره دا تزکيه حقه گنرله نو معلومه شوه ڇهه که قائل په دے مخالفت ۾ حقيقت

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا

آیا نه کورے هغه کسانو ته چه ورکړے شويده هغويته يوه برخه

مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَبْتِ

د کتاب نه دوی يقين کوي په منتره

وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ

اوپه هر معبود سوا د الله تعالى نه او دان په باره

كَفَرُوا أَهْلَاءَ أَهْلِي مِن

د کافرانو کيس چه دوی ښه رسيدونکي دي د

الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ۝

مؤمنانو په نسبت حق لار ته .

باندې عالم وی او که نه وی خو هغه ته کذب وئیلے شی .

و کفر په اِشْمًا مُّبِينًا ، په ، ضمير کذب ته راجع دے يعنی دروغ
خو ځان له هم گناه ده نو چه افتراء ورسره يو ځای کوي نو دا
د گناه د پاسه بله گناه ده . يا ضمير په افتراء ته راجع دے .
اِشْمًا مُّبِينًا ، کذب او افتراء په بل چا باندې د ټولو عقل
والو په نيز باندې ډير بد کار دے .

س . په دے آيت کيس د هغوی بل قسم قبا ئې ذکر کوي .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ ، دا هغه
خلق دی چه په آيت س . کيس ذکر شويدي يا د هغوی نه
علاوه نور کسان دي . مفسرينو ليکلي دي چه د مدینه د اهل
کتابونه څه کسان مکه مکره ته راغلل نو د مکه د مشرکانو سره
ئې معاهده او کړه په مخالفت کولو د نبی صلی الله علیه وسلم
باندې . بيا مشرکان مکه د هغه اهل کتابونه تپوس او کړه
چه مونږ د حاجيانو د پاره او ښان حلالو او په هغوی باندې
بي خښکولو او د بيت الله تعمير کوو او طوافونه کوو او د خپلو

مشرانو پہ دین باندے یو او محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے مشرانو
 دین پرینودے دے او مونہ سرہ ئے خیالوی پریکریدہ او دے
 زور دین نہ جدا شویدے او نوے دین ئے راوہیدے نو پہ
 مونہ دوارو کش کوم یو پہ صحیح ہدایت باندے نو دغا
 کتابیانو فتویٰ (حکم) ورکریہ چہ تاسو پورہ ہدایت والائی۔
 او بل روایت کنیں دی چہ دے مشرکانو بتانوتہ ئے سجدہ ہم اوکریہ
 نو دا آیت دے دے یہ بارہ کنیں نازل شویدے۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰلِجَبْتِ وَالطَّاغُوتِ، اهل لغت وٹیلے دی چہ جبیت
 یہ اصل کنیں جبیں وو تو سین ئے یہ تابدال کریں اوجبیں
 ہم رذیل او بے خیرہ خیرتہ وٹیلے شی۔ او دے طاعوت، لغوی
 معنی یہ سورہ بقرہ کنیں تیرہ شویدہ او دے دے یہ مصداقا تو
 کنیں دیراقوال دی۔

ع۱ :- دے عکرمہ قول دادے چہ دا دے مشرکان مکہ دواہ بتان وو۔
 ع۲ :- ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دے چہ سی بن اخطب
 او طاعوت کعب بن اشرف وو او دا دواہ دے یہودیانو غتہ
 ملایان وو۔

ع۳ :- دے مجاہد او شعبی قول دادے چہ جبیت ساحر او منتر دے
 او طاعوت شیطان دے۔

ع۴ :- دے عمر رضی اللہ عنہ قول دادے چہ جبیت ساحر دے
 او طاعوت شیطان دے۔

ع۵ :- دے سعید بن جبیر قول دے چہ جبیت ساحر دے او
 طاعوت کاہن دے۔ او دے دے یہ عکس باندے ہم قول
 شتہ۔

ع۶ :- او دے قتادہ قول دے چہ جبیت شیطان او طاعوت کاہن دے
 ع۷ :- امام مالک رحمہ اللہ قول دے چہ جبیت بتان دی او
 طاعوت ہر عبود من دون اللہ دے او دا قول قرطبی
 غورہ کرے دے۔

ع۸ :- دے آلوسی یو قول دادے چہ جبیت بتان دی او طاعوت

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ط

دغه کسان دی چہ لعنت کریدے پدوی باندے اللہ تعالیٰ

وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فْلَنْ تَجِدْ لَهُ

او هغه شوک چہ لعنت اوکری اللہ تعالیٰ یہ هغه نوچکر او یہ نہ مومے هغه نہ

نَصِيرًا ط

مددگار -

د هغه منجوران دی چہ د هغوی نہ یہ دے خلقو تعبیر کوو یہ دروغو سرہ د دے دیارہ چہ خلق کسراہ کری۔

ع۔ قرطبی او ابو حیان و ثیلی دی چہ یہ حدیث د ابوداؤد کنس راغلی دی چہ طرق، طبرہ او عیافت جبت دے۔ طرق شرک د مارغانو سرہ قال معلومول او عیافت د خط یہ ذریعہ غیب معلومول دی یعنی شوک چہ د علم غیب دعویٰ کوی نو هغه جبت دی۔

عنا بعض مفسرینو و ثیلی دی چہ جبت بتان دی او طاغوت شیطانان دی چہ کله یہ یے د بتانو نہ د دوی سرہ خبرے کولے نو دوی بہ خیال کوو چہ دے فلا فی بت مونو سرہ خبرے اوکریے۔ یہ دے بتولو اقوالو کنس یوبیل تہ نزدیکت دے چہ دوی رجبت او طاغوت باندے عقیدہ سائل او سجدے ورته کول دا بتول شرک او کفر دے نو دا یشکارہ دلیل دے چہ یہود دیا تو دغه وخت د امیانو مشرکانو یشان شرک کولو۔

وَيَقُولُونَ لَئِنْ رَأَوْا آيَةً مِنْ رَبِّهِمْ لَيَكْفُرْنَ، كُنْ لَامٌ د خطاب د پیارہ تہ دے بلکہ دیتہ "لام" تبلیغ و ثیلے شی یا یہ معنی د فی شانهم دے۔ هُوَ لَآءُ، اشارة ده مشرکان مکہ تہ آهلی، کنس معنی د غورہ والی تہ ده مراد عکله چہ دوی د مؤمنانو د پیارہ هیخ قسم هدايت تہ منی۔ او دا قول د دوی یہ دیر حسدا او عناد باندے بنا دے۔

ع۔ دا تخويف دے او نتیجہ ده د دغه قبیح صفتونو عکله

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا

آیا شته دوی لری برخه د بادشاهی نه نودغه وخت رکه وی د دوی برخه

لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿۵۳﴾

د دبه نکرې خلقوته په قدر د داغ د هراوی د کجورۍ.

چه اولئک په دغه صفتونو باندې دلالت کوي او په دوی باندې عام لعنت په سوره احزاب ملا کس ذکر دے.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ كَذَّبُوا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
تَصِيرًا، په دے جمله کس دیر تاکیدات دی من د عموم دپاره دے او کله د کس، تجدد و نصیرا نکره ذکر کول دا ټول تاکیدات دی او په دیکس اشاره ده چه دوی مشرکان مکه لره په دغه قول سره رضا کوي لیکن هغوی د دوی سره هېڅ امداد نشي کولے.

۵۳. په دیکس بل قبیح صفت ذکر کوي. بَلَّ، دیته بل منقطعه وائی په دے کس انتقال دے د یو کلام ته بل کلام ته او استفهام انکاری دے. دا د عامو تحویاتو قول دے او ابن قتیبه وئیل دی چه ام پخپله د ابتداء د استفهام دپاره راځي. او په دے جمله کس رد دے په قول د یهودیاتو باندې چه دوی به خپلو مقتدینو ته تسلی ورکوله چه نيزو د ده چه بادشاهی به زمونږ لاس ته راشي، نو مراد د ملک ته د نړی بادشاهی ده. یا دوی به دعوی کوله چه د الله تعالی د خزانو اختیارات مونږ له را کړے شوي دي لکه په سوره اسراء مت کس دی یا د ملک ته مراد ثبوت دے. نو معلومه شوه چه د دوی دپاره هېڅ قسم ملک نشته.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا،

پدیکس د دوی د بخل صفت ذکر دے او الناس نه مراد عام خلق دی یا تربینه مراد صحابه کرام او تابعان د رسول الله صلی الله علیه وسلم دی. او س هم هغه خلق

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا

آیا حسد کوی دوی خلقو رایمان والی سره په هغه څه کښ چه

أَنَّهُمْ بِاللَّهِ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ

درکړی وی الله تعالی د فضل خپل ته ، پس یقیناً

اتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ

درکړی دی موټو اولاد د ابراهیم علیه السلام ته کتابونه

وَالْحِكْمَةَ وَاتَيْنَاهُمْ مُلْكًا

او پیاغیږی او درکړیده موټو هغوی ته بادشاهی

عَظِيمًا ۵۴

لویه

چه د یهودیت په طریقو باندې چلیږی په هغوی کښ دا صفت د بخل شته دے .

فائدة :- صاحب الباب وټیلی دی چه الله تعالی د دوی بخل د دوی د ملک د حصول نه مانع گرځولې دے نو دا دلیل دے چه بخل او ملک دواړه نه جمع کیږی ځکه چه انقیاد د بل شخص په سبب د احسان د هغه سره حاصلیږی لکه چه وټیلې شویدې پاتېږی يُسْتَعْبَدُ الْحُرُّ په احسان سره آزاد سپړې مړيې گرځي نو هرکله چه د چا سره مالی احسان نه کیږی نو هغه انقیاد ته کوی . بیا ملک درې قسمه دے یو ملک ظاهري دا د بادشاهانو د پاره دے بل ملک باطني دا د علماؤ د پاره دے او بل ملک ظاهري او باطني دواړه دا د انبیاء علیهم السلام د پاره دے د دے وجه ته په انبیاء علیهم السلام

کښ صفات د سخاوت او شفقت په طریقو د کمال سره موجود وو او په خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم کښ خودا صفات اکمله طریقو سره موجود وو .

۵۴۔ پد یکس بل صفت قبیحہ ذکر کوی۔ امر لفظ سرہ انتقال دے دے دیو صفت قبیحہ نہ چہ بل دیر قبیح صفت تہ چہ حسد دے۔ ہغہ محکہ دیر بد دے چہ یہ ہغہ کس تمنا ذکر وال ذکر نعمت ذکر اللہ تعالیٰ دہ ذکر بل چانہ او ذکر دے تفصیل یہ سورہ بقرہ کس تیر شویدے او یہ سورہ فلق کس ہم ان شاء اللہ ذکر کیدی۔

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، دلتہ قرطبی ذکر حسد بعضہ قباحت ذکر کیدی دہغہ نہ بعضہ دادی چہ حسد مذموم دے او صاحب یے مغموم دے۔ حسد نیک اعمال دے خوری لکہ چہ اور وچ خاشاک خوری (الحديث)۔

حسن بصری و ثیلی دی چہ ماتہ دے لیدے ظالم چہ زیات مشابہ دے ذکر مظلوم سرہ یہ نسبت ذکر حسد۔ ہمیشہ اسویلی کول ذکر حسد کار دے۔ غم لا زمیدل، ہمیشہ او بنکے بھیدل ذکر حسد نتیجہ دہ۔ بیا یے و ثیلی دی چہ حسد اول گناہ دے چہ یہ آسمان کس شویں یے یعنی ابلیس ذکر آدم علیہ السلام سرہ او اول گناہ دہ چہ یہ زمکہ کس شویدہ یعنی قابیل ذکر ہابیل سرہ حسد کرے وو۔ الناس نہ مراد نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او ذکر فضل نہ مراد ختم نبوت دے دہغہ او دیر کمالات او فضائل بشریہ چہ ہغہ یہ قرآن او سنت کس ذکر دی او یہ ہغہ کس تحلیل ذکر دیر و بیبیا نو ہم داخل دے۔ یا ذکر الناس نہ مراد ذکر نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ صحابہ کرام او بیا دہغہ تا بعد ازان دی چہ ہغوی لہ اللہ تعالیٰ دیر فضیلتونہ او خطاب و رکبیدے یہ امہ و سگھا او خیر امہ سرہ۔ یا ذکر الناس نہ مراد عرب دی چہ اللہ تعالیٰ یہ ہغوی کس آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم لا اولیہ لو او نبوت یے ذکر بنی اسرائیلو نہ بنی اسماعیلو تہ نقل کرو۔

فَقَدْ اتَيْنَاكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ، فاء، فصیحہ تعلیلہ دہ یہ شرط پت باندے دلالت کوی یعنی کہ چرے

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ

نو بعضے ددوینہ ہفہ ٹوک دی چہ ایمان پئے راویے دے او بعضے

مَنْ صَلَّى عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ

ہفہ دی چہ بخ پئے گر ٹوکے دے ددہ نہ، او پورہ دے جہنم

سَعِيرًا ۵۵

اور بل کرے شوے۔

دوی حسد کوی تو دیر پہ خطائی کیں دی۔ آل ابراہیم کیں موسیٰ، داؤد، عیسیٰ او نور انبیاء علیہم السلام دینی اسرائیلو بتوں داخل دی چہ ہفوی لہ اللہ تعالیٰ تورات، زبور او انجیل کتابوتہ او نورے صحیفے ورکریدی۔ او حکمہ تہ مراد نبوت دے یا علم دے داسرار و کتاب د اللہ تعالیٰ چہ ہفہ تہ احادیث و ثلثہ شی۔

وَإِنَّمَا هُمْ قُلُوبًا عَظِيمًا، اشارہ دہ ملک دیوسف علیہ السلام او د داؤد او سلیمان علیہما السلام تہ او دارنگ اللہ تعالیٰ دوی لہ دیرے بیبیانے ہم جلالتے کرے وے۔ حاصل دا دے چہ تاسود آخری نبی او د ہفہ د صحابہ کبرا موسرہ ولے حسد کوئی دے قسم فضیلتوتہ خوستاسو مشرانوتہ ہم ورکریے شویدی۔ یا دا چہ دا نعمتوتہ ستاسو پہ نیز د حسد کولو اسباب دی تو بیا خو د خیلو مشرانو ریغمبرانو سرہ ہم حسد او کرئی۔

۵۵:- پہ دیکھن د دوی د مشرانو د احوال ذکر دے پہ طریقہ د الزام سرہ پہ کشرانو باندے یعنی کہ پہ دغہ نعمتوتو باندے حسد کول بندہ کار وے تو ستاسو بعضے مشرانو پہ ہفہ مخکنو انبیاء و باندے ولے ایمان راویدے۔

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ، یہ، ضمیر ہفہ تہ راجع دے چہ ورکریے شو آل ابراہیم تہ دارنگ پہ دے آیت کیں آخری نبی صلو اللہ

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ آبَائِهِمْ

یقیناً ہفہ کسان چہ کفریئے کریدے پہ آیاتونو زمونہ

سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا ط ۱۱

زر دے چہ داخل بہ کرو ہغوی اور تہ ، ہر وخت

علیہ وسلم تہ تسلی در کول مقصد دے چہ ذآل ابراہیم
کہ نعمتو نو پہ بارہ کتب خلق دودہ پہلے شویدی لیکن دہغوی رآل
ابراہیم) شان تہ نقصان نہ دے رسیدا لے نو دارنگ اے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم ستا پہ بارہ کتب دا خلق دودہ پہلے شویدی
خواتانہ ہیچ نقصان نشی در کولے بلکہ خوک چہ مخالفت کوی نو
دہغوی دیارہ پہ جہنم سرہ تخویف ذکر کوی۔

وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ، صَدَّ لَا زَمِي رَاخِی یعنی مخ کر خول او
متعدی ہم راخی لکہ منع کول نور و خلقولرہ دایمان نہ۔
دلہ دہ مخکن امن پہ مقابله کتب اولہ معنی غورہ دہ۔

وَكُفِيَ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا، سَعِيرٌ، پہ اصل کتب لیبے کولو، سوخولو
او اور بلولوتہ وکیلے شی۔ دلہ پہ معنی دہ مفعول سرہ دے
یعنی جہنم مسعریا پہ معنی مصدری سرہ دے پہ حذف دہ
مضاف سرہ یعنی کفی بسعیر جہنم۔ اوسعیر تمیز دے اولفظ
دکفی کتب اشارہ دہ کہ چرے دے خلقولہ ددنیا بعضے
عذاب وارولے شی نو اور دہ جہنم ورلہ کافی عذاب دے۔

فَأُثِرَ :- مادہ دہ سحر رس، ع، ر) پہ قرآن کریم کتب
نورلش کرتہ پہ درے طریقو سرہ ذکر دے اول طریقہ
فعل سعرت (تکویر ۱۱)۔ دویمہ طریقہ لفظ السعیر معرقہ
اوسعیر نکرہ او پہ دیکتب دانوم دہ جہنم اوصفت دہ اور ذکر دے۔
دریمہ طریقہ لفظ سَعُرُ چہ جمع دہ یا مصدر دے (قمر ۱۱، ۱۲)۔

تَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلَتْهُمْ

سہکورتے شی خرمنے ددوی بدلے بہ کپڑو دوی لہ

جُلُودًا غَيْرَهَا يَبْدُو قُورًا

خرمنے نورے دپارہ ددے چہ اوٹکی دوی

الْعَذَابِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا

عذاب ، یقیناً اللہ تعالیٰ نورور دے

حَكِيمًا ۵۴

حکمتوں والا دے۔

۵۴۔ دا تخویف اخروی دے روستو د زجر او د قباٹھو ذکر کولو
د یهودیانو نہ۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا، صاحب الباب وٹیلی دی چہ لفظ
آیات کتب ہر ہغہ ٹخیز داخل دے چہ ہغہ دلالت کوی پہ
ذات، صفات، افعال و اسماء د اللہ تعالیٰ او ملائک او کتابونہ
نازل کرے شوی اور سولان۔ او کفر عام دے کہ پہ طریقہ د
انکار سرہ وی یا پہ نظر او فکر نہ کولو سرہ وی یا پہ شکونو
او شبہاتو اچولو سرہ وی او انکار کہ پہ طریقہ د حسد او عناد
سرہ وی۔

سَوْفَ، سیبویہ وٹیلی دی چہ سَوْفَ د تہدیں او تخویف دپارہ
ذکر کیری او حرف سین کلہ کلہ د ہغہ نہ ثابت وی لکہ ساصلیہ
سقر۔ یعنی پہ دیکش د تیز دیوالی اولرے والی فرق ملحوظ
نہ وی۔ او دارنگ دا دواہہ کلمات پہ وعدا او ثواب کتب ہم
استعمالیری لکہ رَوْسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى ۵۵،
رَسَا سَتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ فِي خَفِيًّا سورة مریم ۵۶،
رَقَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ يوسف ۵۷
ہاں پہ دیکش معنی د تیز دیوالی اولرے والی ارادہ کیدیشی

یہ ہر خائے کبں پہ مناسب وجہ سرہ (تُضَيِّبُهُمْ) ، صلی او اصلہ
 کبں دَ دخول سرہ سرہ معنی دَ سوخو لو او وریتو لو ہم ماخوذ وی۔
 نَارًا کَلَمًا تَضَجَّتْ جَلُودُهُمْ بَدَلًا لَّنَلَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا ، آلوسی
 وٹیلی دی چہ معنی دادہ چہ دَ ہرے سوخید لے خرمے پہ
 خائے پہ بلہ خرمں ورکرو لیکن دا پہ پہ صورت کبں دَ ہفے
 نہ بدلہ وی خواصل مادہ پہ یے یوہ وی خکہ چہ لفظ دَ تبدیل
 او تغیر یو خیز کبں ذکر شی نو پہ ہفے کبں دلالت وی پہ تبدیل
 صفتی باندے او مادہ من وجہ باقی پاتے وی۔ او دا تحقیق
 یہ تفسیر دَرَقَبْدَالِ الَّذِیْنَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا آه اعراف علیہ السلام
 کبں ذکر شویدے۔

سوال :- اللہ تعالیٰ خو قادر دے پہ ہمیشہ عذاب و رکولو باندے
 بغیر دَ بدللو دَ خرمونہ تو پہ دیکبں خہ حکمت دے ؟
 جواب لہ :- پد یکبں اشارہ دہ بل قسم دَ قدرت دَ اللہ تعالیٰ تہ ۔
 جواب لہ :- خرمں چہ او سوخی او بلہ دَ ہفے پہ خائے رابنکار
 شی تو ہفہ تری او تنکی وی دَ ہفے سوزش تہ او دیر محسوس پدی۔
 سوال :- دغہ توے خرمں خو گناہ نہ دے کہے نو دا ولے سوخی ؟
 جواب لہ :- مخکبں ذکر شوہ چہ اصل خرمں خو باقی پاتے دہ لیکن
 صرف صفت او صورت یے بدل شویدے۔

جواب لہ :- مستحق دَ عذاب ہفہ بدن دَ انسان دے چہ پہ
 خرمں کبں دنہ پروت دے او خرمں صرف دَ عذاب دَ رسیدلو
 سبب دے دے وجہ تہ یے لیتو قوا العذاب جملہ وٹیلے دہ
 او مراد ترینہ اہل دَ جلود دی کہ جلود مراد وی نولتذوق وٹیل
 پکارو۔ او دا قول فراء بغوی او امام رازی او نور و مفسرینو ہم
 ذکر کرے دے۔

لَیِّنٌ دُقُوا الْعَذَابَ ، او دَ ذوق تہ مراد صرف خک پہ اول خل
 تہ دی بلکہ دوام دَ ذوق مراد دے او پہ لفظ ذوق کبں اشارہ
 دہ چہ پہ دے عذاب کبں سرہ دَ سختوالی تہ تریخوالے ہم
 شتہ او ہفہ دَ مذاق تو نہ دے ۔

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

اودھے کسان چہ ایمان پئے راڈرے او عمل پئے کہے یہ طریقہ دُئی صلی اللہ علیہ وسلم

سَنَدُ خَلِّهِمْ جَدَّتِ تَجْرِي

زردے داخل بہ کرو مونہ جنتونو تہ چہ بھیڑی بہ

مِنْ تَحْتِهَا إِلَّا نَهْرٌ خَالِدٌ

لانڈے دھفہ نہ دے ہمیشہ بہ وی

فِيهَا أَبَدًا اَللَّهُمَّ فِيهَا أَرْوَا

یہ ہفہ کیں ہمیشہ ، دوی دپارہ بہ ہفہ کیں بیبیانے دی

مُطَهَّرَةٌ وَنَدُ خَلِّهِمْ ظِلًّا

پاکے او داخل بہ کرو دوی سوری

ظِلًّا ۵۷

ہمیشہ تہ ۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ، دَا دَ مَا قَبْلَ دِپَارَہِ عِلتِ
دے یعنی یہ داسے طریقے سرہ یہ عذاب ورکولو یا ندا ہے
قادر او غالب دے ۔ اولفظ دَ حَكِيمًا دَ دفعے دَ یو تعجب
دِپَارَہِ دے یعنی کہ شوک دَاللہ تعالیٰ دَ صفت کریم اورحیم
نہ تعجب اوکری چہ کمزوری بتدہ لرہ ولے داسے عذاب
ورکوی نو جواب او شو چہ سرہ دَ رحم او کرم نہ حکیم ہم
دے نو ہوقہ کارکوی چہ یہ ہفہ کیں حکمت وی او اعتراض
وربانڈے نشی کیدے ۔

۵۷۔ یہ دیکیں ایمان والو تہ بشارت اخرویہ دے او ہرکلمہ
چہ مقصود بشارت کاملہ دے نو دَ ہفہ دِپَارَہِ دَ ایمان سرہ
دَ عمل صالح ذکر کہے شویدے ۔ ر د دے نورہ تشریح یہ
سورہ بقرہ کیں تیرہ شویدے ۔

سَدُّ خُلُومٍ، حرف سین یے دے تاکید دے نزدیک دے جنت دے پارہ
ذکر کرے دے۔

خَلِيلَيْنِ فِيْهَا اَبَدًا، لفظ دے تابید ابد یے دے تاکید دے خلود
دے پارہ دے دے وجہ نہ ذکر کریدے چہ خلوک دے خلود نہ
مکت طویل (دیر زمانہ) مراد نہ کری او صاحب اللباب
و ثیلی دی چہ دارد دے پہ جہمیہ باندے چہ هغوی وائی
چہ جنت او دے هغ نعمتو نہ ہمیشہ نہ دی۔

وَلَبَدُّ خُلُومٍ ظِلًّا ظَلِيلًا، دا تاکید دے پہ ذکر دے ہمیشہ آرام
او سکون سرہ پہ جنت کنیں۔ ظَلِيلٌ پہ تاکید دے ظل کنیں مبالغہ
دہ پہ صفت کنیں یے پہ معنی دے فاعل یا مفعول سرہ نہ دے۔
مفسرینو و ثیلی دی چہ ظلیل هغہ سوری تہ و ثیلی شے چہ دے
نمر رنرا هغہ لہ نشی ختمو لے او پہ هغہ کنیں بخنی او کری
خہ تکلیف نہ ورکوی او داسے سورے دے جنت دے خصوصیاتو
نہ دے۔ دارنگ ظلیل دلالت کوی پہ دوام دے سوری باندے
لکہ چہ پہ سورہ رعد ۳۱ کنیں دی۔

سوال :- پہ دتیا کنیں چہ کوم خائے داشی سورے وی نو دے
هغہ خائے هوا فاسدہ وی۔ دارنگ چہ پہ جنت کنیں نمر
نشتہ تو سورے ہم نشتہ نو دے سوری خہ فائزہ دہ ؟

جواب :- امام رازی و ثیلی دی چہ هرکله اکثر بلاد دے حجاز
عرب کرم دی او سورے دے هغوی پہ نیز لوے سبب دے راحت
دے دے دے وجہ نہ سورے کنایہ دہ دے ہمیشہ راحت نہ۔

جواب :- دے جنت نعمتو نہ پہ دتیا باندے نشی قیاس کیدے
نوالہ تعالیٰ قادر دے چہ پہ جنت کنیں بغیر دے نمر نہ سورے
پیدا کری او پہ هغہ کنیں تا اشنا نعمتو نہ او راحتو نہ کیر دی۔
واللہ تعالیٰ دے مونس دے بشارت اهل او کر خوی اللہم آمین

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا

یقیناً اللہ تعالیٰ حکم کوی تا سو تہ چہ ادا کوی

الْأَمْنَتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ

حقو تہ حقدا رو د هغ تہ او کله چہ فیصلہ کوی

بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

پہ منہج د خلقو کنیں نو فیصلہ کوی پہ انصاف سرہ

إِنَّ اللَّهَ يَعْظُمُكُمْ بِهِ

یقیناً اللہ تعالیٰ دیر بہ وعظ در کوی تا سو تہ د دے

إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

یقیناً اللہ تعالیٰ اوریدونکے لیدونکے دے

۵۸۔ خلاصہ :- دے آیت تہ د سورت دویمہ حصہ شروع کیری چہ ہغہ تر آیت ۱۳۵ پورے دے - پہ دے حصہ کنیں ہغہ امور سیاسیہ ذکر کوی چہ ہغہ د تحکیم د عدل او د نظام د قوج سرہ تعلق لری او دغہ امور تہہ دی - پہ دے حصہ کنیں درے بابونہ دی اول باب تر ۸۱ پورے دے - او پہ دے باب کنیں اول امر سیاسی ذکر کوی چہ ہغہ امانتوہ او ذمہ داری سپار دی ہغہ کسانو تہ چہ د ہغہ اہل وی او حکم کول دی پہ عدل پانکے یعنی کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم - دا پہ ۵۸ کنیں او ورپے واجب کول د اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او د امراؤ دی پہ ۵۸ کنیں - بیا زجرونہ دی منافقانو تہ پہ ذکر د پنچہ قباحتونو د ہغوی سرہ او دغہ قباحت د مخکنیں سرہ متعلق دی - بیا ترغیبات دی اتباع د رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ مختلف وجوہو سرہ - اولہ وجہ دا چہ مقصد د رسالت اطاعت د ہغہ دے چہ ہغہ سبب د مغفرت دے پہ ۵۸ کنیں - دویمہ وجہ، ایمان تہ

حاصلیری بغیر د تحکیم د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه
 او رضا کیدل په فیصلو د هغه باندې په سکا کښ - دریځه وجه،
 اطاعت د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سبب دے د پاره
 د حصول د پتخو فضائلو - خیریت او مضبوطوالې په ایمان
 باندې په سکا کښ، اجر عظیم په سکا کښ، هدايت د صراط
 مستقیم په سکا کښ او ملګرتیا په جنت کښ د منعم علیهم
 سره چه هغوی خورو صفتونو والادی - د دینه روستو دویم
 امر سیاسي (نظام عسکري) ذکر کوی چه هغه د قتال آلات
 تیارول دی او قصد کول د قتال فی سبیل الله د پاره په سکا
 کښ - بیا زجر دے منافقانو ته چه هغوی مد اهدت کوی په دغه
 حکم کښ په سکا کښ - بیا دریم امر سیاسي (نظام عسکري)
 ذکر کوی چه هغه د قتال فی سبیل الله د پاره د مخلصانو زاهدانو
 اشخاصو تیارول دی په سکا کښ - بیا د قتال اسباب ذکر کوی په
 سکا کښ -

ربط له :- هرکله چه د اهل کتابو قباحت ذکر شو چه هغوی
 حق پټ کړے وو په دے خبره کښ چه هکړاے آه دی من
 الذین امنوا سبیلا - او حسدے کوو د نبی صلی الله علیه
 وسلم او مؤمنانو سره - او د اتول د خیانت انواع دی - نو
 اوس دلته دعامو امانتونو په باره کښ حکم کوی د هغه د ادا
 کولو د خیانت نه د پککیدلو قرطبی، صاحب الباب) -

ربط له :- دارنگ هرکله چه الله تعالی د ایمان سره اعمال
 صالحه ذکر کړل د پاره د حصول د بشارت تامه - نو اوس تقسیم
 کوی د اعمال صالحه دوه قسمونو ته - اول هغه چه دیوانسان
 او ذیل چا په مینځ کښ وی او هغه ته امانات وئیلے شی - دویم
 قسم هغه دیوانسان چه د نورو دوو انسانانو په مینځ کښ کوی
 چه هغه ته فیصله په عدال سره وئیلے شی - او دا دواړه قسمونه
 په دے آیت کښ په ترغیب سره موجود دی (ابو حیان) -
 ربط له :- مهاشمی وئیلی دی چه هرکله د دخول د جنت ته

بعض اسباب ادا د اماناتو نو او اقامت د عدل دے نو اوس
دھے ذکر کوی۔

أَنْ تَوَدُّوا الْأَمْنَتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ
أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا (۵۸) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي
شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا (۵۹)

إِنَّ اللَّهَ يَا مُرَّكُمْ، په دے جمله کښ دیر تاکیدات دی۔
اول کلمه دَ إِنَّ، دویم تصریح په نوم دَ اللَّهُ تعالیٰ سره،
دریم لفظ دَ امر ذکر کول۔ د دے خطاب د پاره اگر چه
مفسرینو خاص سبب ذکر کړی دے چه دا د عثمان بن طلحه
بن ابی طلحه په پاره کښ نازل شوید دے چه د فتح مکه په
موقعه باند دے نبی کریم صلی الله علیه وسلم د هغه نه د
کعبه شریفه چا بی طلب کړه او دروازه د کعبه په پرانستله
بیا نبی صلی الله علیه وسلم هغه ته واپس ورکړه او تراوسه
پورے چا بیان د کعبه شریفه د هغه په اولاد کښ دی۔
بعض روایاتو کښ ذکر و وچه هغه دغه وخت کښ کافر وو
نو علی رضی الله عنه تربته چا بی په زور سره واخستله
بیا دا آیت نازل شو نو هغه ته په هغه چا بی واپس کړه نو
هغه ایمان راوړه۔ لیکن ابن کثیر ذکر کړی دی چه دغه
عثمان بن طلحه حدیبیه په وخت کښ ایمان راوړه وو
او دارنگه آلوسی په دغه روایت باند دے په درې طریقو سره
رد کړی دے اگر چه دا سبب د نزول خاص دے لیکن حکم
په اتفاق د مفسرینو سره عام دے۔ او بل قول داد دے
چه دا خطاب عام دے په اعتبار د نزول سره او دریم
قول داد دے چه دا خاص دے امر او د مؤمنانو ته لیکن
اول قول اصح دے۔

اَنْ تُوَدُّوا، لَا اَمْنٌ اِلَّا اَهْلِيهَا، اَلْوَسَى وَثِيلِي دِي چہ امانت جمع
 د امانت دہ مصدر مبني للمفعول دے۔ عام دے تہو ہفہ
 حقونو تہ چہ متعلق دی یہ ذمہ د انسانانو باندہ کہ حقوق
 اللہ وی او کہ حقوق العباد وی فعلی وی او کہ قوی وی
 یا اعتقاد دی وی۔ او ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا شامل دے
 ہفہ تہو امانتو تہ چہ واجب دی یہ انسان باندے کہ ہفہ
 حقوق اللہ وی لکہ مویح، زکوٰۃ، روزہ، کفالت اونذرونہ
 وغیرہ یا حقوق العباد وی یہ یوبل باندے لکہ امانتوہ وغیرہ۔
 او صاحب اللباب یہ تعمیم د اماناتو کنس ذکر کریدے چہ
 امانت د ژبے دادے چہ د دروغو، غیبت، کنخلو، چغل
 خوری او د کفر و بدعت او فحش کلامی تہ محان اوساقی۔
 او د سترگو امانت دادے چہ حرامو تہ یہ نظر نہ کوی او د
 غورونو امانت دادے چہ ملافی او منافی او فحش خبرے
 کمانے بجائے وغیرہ او دروغو تہ بہ غور نہ بردی۔ دغہ شان
 د بتولواند امانتو امانتوہ دی۔ او یہ تول او پیمانہ کنس نقصان
 نہ کول۔ او عدل د امراؤ یہ خیل رعیت کنس او عدل د علماؤ
 یہ عوامو کنس چہ ہغوی تہ یہ ہدایت کوی د صحیح اعتقاد او
 او اعمالو د خیر او د تعصباتو باطلونہ یہ یے۔ بیج ساقی۔ او د
 بیج امانت دادے چہ حفاظت بہ کوی د خیل فرج او د مال
 د خاوند او عدت تیریدلو کنس بہ رشتیا وائی۔ او اَلْوَسَى
 و ثیلی دی چہ امانت یہ ذمہ د امراؤ کنس دادے چہ د
 رعیت حفاظت یہ کوی او دین او شریعت یہ ورتہ بتائی او دا
 رنگ عہدے یہ حقدارو د ہفے تہ ورکوی۔

وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ، وَادَّ، د
 عطف د پیارہ دے او اِذَا، صرف د ظرف د پیارہ دے متعلق
 دے یہ روستو ان تحکمو پورے۔ او د ابو حیان یہ نیز دا
 متعلق دے یہ پت فعل پورے چہ ہفہ ہم ان تحکمو دے۔
 بِالْعَدْلِ، عدل یہ لغت کنس برابر والی تہ و ثیلی شے لکہ یہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ

اے ایمان والو! حکم منیٰ دے اللہ تعالیٰ

سورہ انعام ۱۰۱ کنس۔ بیا پہ عرق کنس عدل مقابل دے جور و ظلم
 تہ و ثیلے شی یعنی حق و رکول حقدار تہ او مظلوم دے ظلم تہ
 خلاصول۔ او عدل وسط دے پہ مینج دے طرق دے افراط کنس
 رد حق تہ زیات و رکول او پہ تفریط کنس رد حق کسول
 دے خیل مقدار تہ او دے دوایو طرفو نو زیاتے کسے تہ
 جور و ثیلے شی۔ او تعین دے دے عدل بغیر دے قانون شرعی تہ
 تشی معلومیدے نو عدل عبارت دے دے کتاب اللہ اوستنت
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ او قرطبی و ثیلی دی چہ
 عالم او حاکم پہ دیکش داخل دی چہ ہر کلا فتویٰ کوی نو
 جدائی پہ کوی دے حلال و حرام او فرض و مستحب او صحیح
 و فاسد دا تول امانت او عدل دے۔

إِنَّ اللَّهَ يُعْطِيكُمُ رِزْقًا ، دَا دے ماقبل دے پارہ علت دے
 دے تیزی و رکولو دے پارہ پہ منلو دے تیر شوی امر دے اللہ تعالیٰ
 کنس۔ رِزْقًا پہ اصل کنس نعم ما دے نو میم پہ میم کنس
 مدغم کرے شویدے او دا فعل پہ مداح پورے خاص
 دے۔ وعظ، تذکیر دے نصیحت دے سرہ دے جرو تخویف تہ۔
 إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ، دا صفات حقیقتا دے اللہ تعالیٰ دے پارہ
 ثابت دی بغیر دے تمثیل او تشبیہ تہ دے مخلوق سرہ او بغیر
 دے تاویل او تحریف تہ۔ قرطبی و ثیلی دی کہ اللہ تعالیٰ تہ
 دا صفات نفی شی نو دے نقیضونہ بہ ضرور اللہ تعالیٰ لہ
 ثابت شی چہ ہفہ ہون والے او کونہ والے دے او اللہ تعالیٰ
 خود ہر قسم نقائصو او عیبونو تہ پاک دے۔

رَسِيحَان رَبِّكَ رَبُّ الْعِزَّتِ عَمَّا يَصِفُونَ

وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ

او حکم منیٰ د رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) او حاکمانو

مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ

ستاسو نه، نو که اختلاف او کرو تاسو به يو څيز کي

فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ

نو درگوڅو (فېصله ده) الله او رسول د هغه ته

إِنْ كُنْتُمْ تَوُمُّنُونَ بِالله

که تاسو ايمان لرئ به الله تعالیٰ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ

او په ورځ د قيامت دا کار غوره

وَإِحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝۹

او څاښته انجام والا دے۔

۹۵۔ ربط۔ هرکله چه الله تعالیٰ والیانو او امرأؤ ته امر او کړو په عدال کولو سره نو اوس رعیت ته حکم ورکوی چه د هغوی اطاعت کوئ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، په دے تداء کيں تاکید دے چه راتلونکے حکم د ایمان تقاضا ده۔

اطيعوا الله واطيعوا الرسول، اطاعت په نیز د اهل سنت باندے موافقت د امر ته وئیلے شی او دا امر د ایجاب د پاره دے په دلیل د دوستو جملے سره چه ان کنتم مؤمنون بالله آه۔

سوال۔ اطاعت د رسول خواطاعت د الله تعالیٰ دے په دلیل د ومن يطع الرسول فقد اطاع الله سره نو دا عطف په دے کړے دے ؟

جواب :- امام رازی و ثیلی دی چہ فائدہ پہ دیکھیں بیان دے دوہ
 دلالتونو او دلیونو دے یعنی کتاب اللہ دلالت کوی پہ امر دے
 اللہ تعالیٰ باندے او امر دے رسول تریہ لازماً معلومیری۔ او
 سنت دلالت کوی پہ امر دے رسول باندے او امر دے اللہ تعالیٰ
 تریہ التزاماً معلومیری نو دا جملہ صراحۃً دلالت کوی
 چہ متابعت دے کتاب اللہ او سنت دواپہ واجب دے نواطیعوا
 اللہ کیں مراد وحی جلی (متلو) دے او اطیعوا الرسول کیں
 مراد وحی خفی (غیر متلو) دے او دواپہ پہ شریعت کیں مستقل
 دلیونہ دی او دے دے وجہ نہ یے اطیعوا مکرر ذکر کریدے۔
 وَأُولَی الْأَمْرِ مِنْكُمْ، پہ دیکھیں دے صحابہ او تابعینونہ دوہ
 اقوال نقل دی۔ اول قول دے ابن عباس او جابر رضی اللہ عنہ
 او حسن بصری، ضحاک او مجاہد رحمہم اللہ دے چہ دے دینہ
 مراد فقہاء او علماء دی چہ ہغوی خلقونہ دے دین تعلیم
 ورکوی او امر نہ مراد علم دے دین دے یعنی کتاب او سنت
 سرہ دے اطاعت دے ہغے نہ۔ دویم قول دے ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نہ
 نقل دے چہ دے دینہ مراد امراء او والیان دی او دے امر نہ مراد
 اختیار دے حکومت دے۔ او دے علی رضی اللہ عنہ روایت دے چہ حق
 دے پہ امام باندے چہ حکم پہ کوی پہ ما انزل اللہ سرہ او
 امانت پہ ادا کوی۔ نو ہر کلمہ چہ ہغہ دے کار کوی نو پہ رعیت
 باندے حق دے چہ ہغوی پہ دے ہغہ سمع او اطاعت کوی
 (امام رازی، الباب)۔ زک وایم چہ پہ دے دواپہ اقوالو
 کیں تضاد نشہ بلکہ پہ زمانہ دے سلف صالحین کیں پہ امراء
 او والیان دے کتاب او سنت عالمان وی۔ او دے مؤمنان دے امیر
 پہ اطاعت کیں دیر احادیث وارد دی چہ ابن کثیر، ابن جریر
 او صاحب اللباب ہغہ ذکر کریدے۔

سوال :- پہ دے کیں یے اطیعوا وے ذکر نہ کر دے؟

جواب :- ہر کلمہ چہ دے اولوالامر اطاعت مستقل او مطلق
 نہ دے بلکہ دے ہغہ اطاعت مقید دے پہ دے شرط چہ

دَ هغه قول او عمل به د اطاعت د الله او د رسول صلی الله علیہ
 وسلم د لاندے وی په دلیل د حدیث د بخاری و مسلم سره
 چه په هغه کښ دی چه ر مَالَمْ یُؤْمَرْ بِمَعْصِیَةٍ فَإِذَا أَمَرَ
 بِمَعْصِیَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ (بخاری کتاب الاحکام
 مسلم کتاب الاماره) - او دارنگ په دلیل د روستو جمله
 سوره چه په وخت د تنازع کښ کتاب و سنت ته رجوع کول
 واجب دی - او دارنگ لفظ منکم صریح دلیل دے چه اولی
 الامر به کامل مؤمن (مسلمان) وی - کافر شخص امیر نشی
 کیدے او فاسق چه واجب العزل دے - ابن حجر په شرح بخاری
 کښ وئیلی دی چه په تکرار د اطیعوا کښ نکتہ داده چه هغه خیز
 چه مونږ په هغه باندے مکلف یو قرآن او سنت دواړه دی نو
 معنی داده چه اطاعت د الله تعالی کوئی چه په قرآن کښ
 نازل کړے وی او اطاعت د رسول صلی الله علیہ وسلم کوئی
 چه د قرآن بیان یے په سنت سوره کړیدے - طبیی وئیلی دی
 چه اطیعوا الرسول کښ اشاره ده چه رسول په اطاعت کښ
 مستقل دے او د اولی الامر سره یے اطیعوا نه دے ذکر
 کړے نو اشاره ده چه اولی الامر کښ داسے هم کیدیشی چه
 اطاعت یے واجب نه وی فان تنازعتم کښ هغه ته اشاره ده -
 فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ، تَنَازَعَ د
 نزاع نه اخستلے شویدے را شکل او رانیولو ته وئیلے شی
 بیا په عرف کښ د تنازع اطلاق په سخت اختلاف باند کیدری
 ځکه چه د سخت اختلاف په وخت کښ هر یو جانب حق ځان
 طرق ته را کاردی - په دے خطاب کښ صحیح قول داده
 چه دا عام دے لکه چه ابن جریر وئیلی دی چه معنی داده
 چه اے مؤمنانو ستاسو اختلاف راشی په کورنی کښ یا د
 اولو الامر (امیرانو یا علماؤ) سره - او ابن کثیر هم وئیلی
 دی چه دا امر دے د الله تعالی د طرف نه چه هر هغه
 خیز چه خلق په هغه کښ تنازع کوی که هغه د دین اصول وی

او کہ قروع وی نو کتاب اللہ و سنت رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ
 بہ رجوع کیدیشی - بیا ئے وئیلی دی چہ ہول خصوصیات اوجہالات
 د اللہ تعالیٰ کتاب اوسنت رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ راوری - بیا
 ئے وئیلی دی چہ دا آیت دلیل دے چہ خوگ یہ محل نزاع
 کس کتاب اوسنت تہ رجوع تہ کوی نو ہغہ مؤمن ب اللہ والیوم
 الاخر تہ دے - او آلوسی وئیلی دی چہ خطاب یہ دیکس عام ک
 ہولو مؤمنانو تہ اوشی خاص دے یہ امر د دین پورے اومعنی
 دادہ چہ ستاسو تنازعہ راشی د اولوالامر سرہ یہ یوکار د دین
 کس - او ابن عطیہ یہ المحرر الوجیز کس وئیلی دی چہ معنی
 دادہ چہ ستاسو تنازعہ راشی یہ کورنی کس یا د اولوالامر
 سرہ - ابن عاشور وئیلی دی چہ دا خطاب عام دے ہولو مؤمنانو
 تہ ماسیوا د رسول تہ حکہ چہ د رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 سرہ مؤمنان نزاع نشی کو لے یعنی د مؤمنانو چہ یہ کورنی
 کس تنازع وی یا د اولوالامر سرہ وی یا د اولوالامر یہ
 کورنی کس تنازع وی یا د رعیت د خیل امیر سرہ تنازعہ وی
 یا د علماء یہ کورنی کس د دین یہ یو مسئلہ کس تنازعہ وی -
 دارنگ لفظ د نشی عام دے ہولو اقسامو د تنازع تہ شامل د
 سوال - بعض مفسرینو یوقول ذکر کریں دے چہ دا خطاب
 خاص دے یہ رعیت پورے چہ امراؤ سرہ اختلاف راشی -
 او اختلاف د عوامو او د علماء تر میخ تہ نہ دے شامل
 حکہ چہ مقلد د مجتہد سرہ تنازع نشی کو لے ؟

جواب - الفاظ د آیت اوقوال د محققینو مفسرینو صریح
 دلالت کوی چہ خطاب عام دے - او ہر چہ مقلد دے نو یہ
 ہغہ یاندے اللہ تعالیٰ د مسئلے او دلیل تحقیق کول واجب
 کریدی یہ دلیل د دے آیت سرہ چہ رَفَا سَلُّوا اَهْلَ الدِّكْرِ
 اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ، حکہ چہ علم مسئلہ دہ سرہ د دلیل
 شرعی تہ - نو ہر کلا چہ مقلد علم د دلیل حاصلوی نو دغہ
 وخت کس کلا تنازعہ د مجتہد سرہ پید ا کیبی -

سوال :- ابن کثیر د امام بخاری روایت ذکر کریدے چہ
 دا آیت یہ بارہ دے ولے د عبد اللہ بن حذافہ رضی اللہ عنہ
 کہیں نازل شویدے چہ ہفہ غضب یا د مزاح د وچ نہ
 خپل رعیت تہ رچہ سریہ وہ امر اوکرو چہ خشاک راجع
 کریں اوپہ ہفہ سرہ اور بل کریں نو ہغوی داسے اوکریں
 بیانیے اوٹیل چہ اوس اور تہ توپ کریں نو ہغوی انکار
 اوکرو۔ نو یہ دے کہیں خو تناع د رعیت دہ د خپل
 امیر سرہ ؟

جواب :- دا مشہور او صحیح قول دے چہ د سبب نزول
 خصوص تہ اعتبار نہ دی بلکہ عموم د الفاظو تہ اعتبار دی
 او الفاظ دے آیت عام دی۔

فَرَدُّهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ، قرطبی و ثیلی دی چہ اوکریں
 دہ حکم کتاب اللہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ
 یہ تیوس کولو سرہ یہ ژوند د ہفہ کہیں اوپہ نظر کولو سرہ
 یہ سنت د ہفہ کہیں روستو د وفات د ہفہ تہ۔ دا قول د
 مجاہد، اعمش او قتادہ دے او دا صحیح دے۔ دل تہ بل
 قول دادے چہ داسے او وائی چہ اللہ و رسولہ اعلم لیکن دا قول
 صحیح تہ دے۔ او دے دے جملے تہ چا دلیل تیولے دے د
 اثبات د قیاس او چا استدلال کریدے د پاره د رد د قیاس۔
 دویم قول غورہ دے حکم چہ اللہ تعالیٰ ردوہ الی اللہ
 و الرسول و ثیلی دی رد الی الی الی و التظہیر تہ دے و ثیلی
 اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، دا د تاکید او
 تہدید او زور تہ د پاره دے لکھ چہ سورہ بقرہ ۲۲۸،
 ۲۳۲ کہیں تیر شویدی۔

ذَلِكَ خَيْرٌ، ذلک اشارہ دہ ماقبل اطاعت د اللہ تعالیٰ او د
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ او رد الی اللہ و الرسول تہ
 یہ وخت د تناع د یو خیر کہیں۔ خیر، غورہ والی یہ اعتبار
 د منافعو د نیویو سرہ دے او خیر کہیں معنی تفصیلی تہ دہ

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ

آیا نہ گوریٰ ہفتہ کسانو تہ چہ چہ دعویٰ کوی

أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ

چہ دوی ایمان داویدے پہ ہفتہ تہ چہ تازل کرے شویدے تاتہ

مراد ٹکے چہ یہ تنازع کیں ہیٹ نفع نیستہ۔

وَأَحْسَنُ نَأْوِيًّا، تَأْوِيلُ يَهْ مَعْنَى دَعَا قَبِيلَ أَوْ مَالِ دَعَا لَكَ چہ
سدی وٹیلی دی یا پہ معنی دَ جُزْءِ دَعَا لَكَ مَجَاهِدُ وَتِيلِي دِي۔
أَوْ زَجَاجِ وَتِيلِي دِي چہ کتاب اوسنت تہ رجوع کول خاشتہ
دہ ستاسو دَ تَأْوِيلًا تَوْتَه۔ نَوْدَ تَأْوِيلِ مَطْلَبِ بَيَانِ دَ مَرَادِ دَ
لفظ دے لیکن چہ ظاہر تہ وی اگرچہ حقیقت وی۔ دَ تَأْوِيلِ
معانی پہ سورۃ العنکبوت کیں ذکر شویدی۔

فَأَثَرُهُ :- بَعْضُهُ مَقْدَمٌ يَتَوَلَّى دَعَا آيَةِ سِرَّةٍ دَلِيلِ تَيَوَّلِ دَعَا
دَ تَقْلِيدِ دَ اثْبَاتِ دَ پَارِ۔ وَتِيلِي يَهْ دِي چہ پہ دَعَا آيَةِ کیں
امر دے پہ اطاعت دَ اُولَى الْأَمْرِ أَوْ هَفْءِ عُلَمَاءِ مُجْتَهِدِينَ
دِي۔ لیکن دا استدلال یے دیر کمزورے دے دَ دِیْرُ وَجُو
تہ۔ اولہ وجہ دا چہ اطاعت غیر دے دَ تَقْلِيدِ تہ او پہ دے
کیں ذکر دَ اطاعت دے۔ دَوِیْمَ وَجْهٍ مَخْبِتِ ذِکْرِ شَوْلِ چہ
دَ اُولَوِ الْأَمْرِ اطاعت یے مستقل تہ دے ذکر کرے بلکہ دَ
هَفْوِ اطاعت دَ اللّٰه تَعَالٰی أَوْ دَ رَسُولِ صَالِي اللّٰه عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
دَ اطاعت دَ لَانْدِ دَ دَاخِلِ دَعَا يَعْنِي چہ اُولَى الْأَمْرِ پہ
دلیل دَ قُرْآنِ وَسُنْتِ سِرَّةٍ قَوْلِ أَوْ عَمَلِ کرے وے نوہلہ یہ
دَ هَفْءِ اطاعت کیپی او دا خو تَقْلِيدِ تہ دے، دَرِیْمَ وَجْهٍ
اطاعت دَ اُولَوِ الْأَمْرِ یے مشروط کریدے چہ پہ وخت
دَ تَنَازُعِ کیں قُرْآنِ وَسُنْتِ تہ رجوع لازم دے او دا خَلَاقِ
دے دَ مَعْنَى دَ تَقْلِيدِ تہ۔

وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ

از یہ ہفتہ کتابوں پر نازل کرے شوییدی مخکین ستانہ غواہی

أَنْ يَتَجَاكَرُوا إِلَى الطَّاغُوتِ

چہ فیصلہ یوسی طاغوت (غیر اللہ) تہ

وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ

او یقیناً حکم کرے شوییدی چہ دوی و انکار کوی د فیصلہ دہفتہ تہ

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ

او غواہی شیطان چہ گمراہ کوی دوی

ضَلَا لَا يَعْبُدُ إِلَّا

لہ یہ گمراہی لے سرے -

سلا ربط - ہر کہ چہ مخکین آیت کین اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او واپس کول د حکم پہ وخت د اختلاف کین کتاب اللہ او سنت رسول تہ واجب کرے شول نو اوس زجر و رکوی ہفتہ چاتہ چہ دے حکم خلاف کوی او فیصلے د کتاب او سنت تہ سیوا بل چاتہ اوہی سرے د دعویٰ د ایمان تہ - او د اہل اتفاق دی او د دوی قبائح ذکر کوی۔

دے آیت پہ سبب نزول کین مختلف روایات دی لیکن مشہور روایت د ثعلبی او د ابن ابی حاتم دے چہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ یے روایت ذکر کریدے چہ یو متفق چہ نوم یے بشر و د یو یہودی سرے تنازعہ وہ نو متفق اوئیل چہ کعب بن اشرف رچہ د یہودیانو مشر و تہ فیصلہ اوہو اوہفتہ یہودی اوئیل چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ فیصلہ اوہو حکہ چہ یہودی یقین و وچہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم رشوت تہ اخلی او حقہ فیصلہ کوی۔ نو دوی خیلہ معاملہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ یورہ

نوجہ فیصلہ اوشوہ نومناق پہ هغه رضا نہ دو او وئیل چہ
 اوس فیصلہ را بویکر رضی اللہ عنہ تہ اوہو بیا کدھخہ پہ فیصلہ
 باندے ہم رضا نہ وو، قرطبی) بیائے فیصلہ عمر رضی اللہ
 عنہ تہ یورہ تو یہودی هغه تہ اوئیل چہ دا سرے د محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم او د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ پہ فیصلہ
 رضا نہ دے نو اوس یے تاسوتہ فیصلہ راورہ نو عمر رضی اللہ
 عنہ د منافق سری تہ تپوس او کپوچہ واقعی داسے دہ نتو
 هغه اوئیل چہ هاؤ۔ نو عمر رضی اللہ عنہ کورتہ داخل شو او
 تورہ یے راورہ او د هغه منافق ست یے او وهور دا د دے وجہ
 نہ چہ هغه مرتد شو او د مرتد سزا قتل دہ) بیا نور و منافقانو
 د مقتول پہ بارہ کتب د قصاص او دیت مطالبہ او کپہ او عذر
 یے پیش کپوچہ د هغه مقصد خو د عمر رضی اللہ عنہ پہ
 فیصلہ کتب جو یخ او اصلاح کول وو۔
 نو دا آیتونہ د دے بارہ کتب نازل شویں ی۔ اَلْمُرْتَدَّ، دا د
 تعجب د بارہ ذکر دے۔

إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ، زعم پہ باطل، کذب او حق دریوارو
 کتب استعمالیری۔ ابن درید وئیلی دی چہ د دے اکثر استعمال
 پہ باطل قول کتب دے۔ حدیث کتب راغلی دی ریٹش
 مَوَاطِنُ الرَّجُلِ) رناکارہ سورلی د یوسری لفظ د زعموا دے
 صاحب اللباب وئیلی دی چہ زعم کلہ پہ معنی د ظن سرہ
 وی او کلہ پہ معنی د کفل سرہ وی لکہ رَوَاتَا یہ زعمیم۔
 ذمہ وار۔

أَلَهُمْ أَمْثَلُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ، دلته
 یے پہ دعوی د منافق کتب ایمان پہ کتابونو الہیو باندے
 ذکر کپوچکہ چہ مقام د تحاکم (فیصلو) دے او د فیصلو
 مرجع کتب الہیہ دی۔

يُرِيدُونَ أَن يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ، دا ارادہ پہ معنی
 د عزم سرہ دہ لیکن پہ دے لفظ کتب اشارہ دہ چہ ارادہ

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى

او کله چه او نیلے شو دوی ته راشی هغه کتاب ته

مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ

چه نازل کړیدلے الله تعالی او رسول ته

د تحاکم الی الطاغوت کناه ده نو تحاکم خو یقیناً کناه ده
 (ابو السعود) - طاعوت، ابن کثیر و نیلی دی چه آیت عام
 دے د هر هغه چا پدی ذکر کوی چه د کتاب الله او د سنت
 نه عدول کوی او خپله فیصله د دے دواړو نه ماسیوا هر
 باطل ته اوړی - او په دے څه کس په طاعوت سره دغه
 مراد دے -

وَقَدْ أَمَرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ، په دیکس تاکید دے د مخکس
 تعجیب دپاره - امام رازی و نیلی دی چه لفظ د يَكْفُرُوا بِهِ
 دلالت کوی چه تحاکم الی الطاغوت ایمان راوړل دی په هغه
 باندے او ایمان په طاعوت باندے یقیناً کفر بالله دے
 لکه چه کفر بالطاغوت یقیناً ایمان بالله دے - قاسمی دلته
 فرع ذکر کړیده چه دوه کسان په یو کار کس تحاکم کوی نو
 یو رضا شی په فیصله د مسلمان حاکم باندے او بل انکار
 او کړی او هغه فیصله د غیر دینو طلب کوی بلکه د انگریزانو
 قانون) نو دا کفر دے ځکه چه په دیکس رضا ده په شعار
 د کافرانو باندے -

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا، الشَّيْطَانُ دلته
 طاعوت انسی (مثلاً کعب بن اشرف) او جني دواړو ته شامل
 دے - بیا په اول معنی باندے چه دوی طاعوت ته فیصله
 اوړی او حال دا دے چه هغه د دوی د گمراه کولو کوشش کوی
 نو دا هم سبب د تعجب دے - او بیا په دویم باندے معنی
 دا ده چه په تحاکم الی الطاغوت سره شیطان جني د دوی
 د گمراه کولو اراده لري - ضللاً، دا مفعول مطلق دے د

رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ

نو وینے ته منافقان چه ادبی ستا نه

صُدُّوْا ۴۱

په آوریلو -

یضاهم دپاره پشان دَأْتَبَتْ اللّٰهُ نَبَاً - یابل فعل پت دے
یعنی قِیْضَتُوْنَ ضِلَالاً او بعیداً تَکْیِید دے دَضِلَالٍ دپاره یعنی
دلسے گمراہی چه دَحَق ته لرے ده یعنی کفر او شرک -

۴۱ - په دیکش ترقی ده په حال د منافقینو کس یعنی مخکس
یے د دوی رغبت ذکر کرو و تحاکم الی الطاغوت ته نواوس ذکر
کوی نفرت د دوی د تحاکم الی الرسول نه -

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰی مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَرَآلِی الرَّسُوْلُ،
د تعیم د دے وصف دپاره لفظ دَاِذَا اوصیغه د مجهول
(قیل) یے ذکر کره - او لفظ د تعالوا دلالت کوی چه دعوت
ورکوی او چیت او اعلی صفت ته -

رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ، اسم ظاهر یے په خائے د ضمیر کس ذکر کرو
اشاره ده علت د اعراض او حکم د اعراض ته -

يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُّوْا، صُدُّوْا مصدر دے دپاره د تَکْیِید
او فعل د دے صد لازمی دے - اوصد مصدر د فعل

متعدی دپاره راجح لکه (قصدهم عن السبیل - نمل ۲۲)
ابن کثیر و ثیلی دی چه دا دَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اَتَّبِعُوْا مَا
اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَیْهِ اَبَاءَنَا پشان دے -

فائدة - په دے آیت کس بشکاره رد دے په هغه مقلدینو
باندے چه هغوی ته دعوت د قرآن او د صحیح حدیث ورکړه
شی او د دوی د مذهب نه خلاف وی نو دوی هم مخ او گرځوی -

نودا حال د منافقانو د دے -

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ

پس خٹکے حال پہ دوی کله چہ اور سپیری دوی تہ خہ مصیبت

بِمَا قَدْ مَاتَ آبَاؤُهُمْ ثُمَّ

پہ وجہ دہنہ عملونو چہ مخکین لیدلی دی لاسونو دوی بیا

جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ

راشی دوی تاتہ قسم کوی به الله تعالى

إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحَسَنَاتِ وَتَوْفِيقًا ۝۶۲

چہ موتو اراده تہ ده کرے مگر دیکھ او دجو بخ (پہ مینہ د دواہو کیں)۔

۶۲۔ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ، پہ دیکیں د متافقا نو د تورو قبا حاتو ذکر دے او پہ دے جملہ کیں دوه اقوال دی۔ اول قول دا چہ دا معترضہ ده او ثم جاءک عطف دے پہ یصدون عنک صدودا باندے۔ یعنی پہ اول وخت د غیبویت کیں ستانہ مخ او گر خوی بیا روستو تاتہ حاضر شی نو پہ دروغہ قسمو تہ کوی چہ زموتو مقصد پہ دے رستا د فیصلو تہ مخ اہولو کیں احسان او توفیق دے نو پہ مینہ کیں د دوی پہ دے عمل باندے دوی تہ تخویف ذکر کرے شو چہ هر کله پہ دوی باندے خہ مصیبت یا عذاب راشی نو بیا پہ خہ کوی۔ دویم قول دا دے چہ دا مسلسل یو کلام دے۔ یعنی دوی خو نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ د حاضرین کو (او فیصلے کولو) نہ تقرت کوی پہ حال د سلامتی کیں لیکن د سخت غم او تکلیف پہ وخت کیں به خہ کوی بلکہ بیا خو مجبوراً رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ حاضریری د باطل عذرونو د پارہ نو پہ دروغہ قسمو تہ کوی چہ زموتو مقصد خو خیر او مصلحت وو۔ مُصِيبَةٌ، د اکثر مفسرینو پہ نیز د دے نہ مراد قتل کول د عمر رضی اللہ عنہ دغہ متافق لرہ۔ او ابو مسلم و ثیلی

دی چہ پہ دیکش مقصد تخویف ورکول دی پہ مختلف عذابونو
او مصیبتونو سرہ پہ سبب ک نفرت کولو ک حکم ک رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم نہ او پہ دغا مصیبتونو کیش دوی مجبورہ
شی چہ دروغ قسمونہ کوی ک خیلے تزکیہ اوصفائی ک پارہ۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا قُلْتُمْ اَعْرَاضُ كُوْلٍ دَ تَحٰكُمُ
اِلٰى اللّٰهِ وَالرَّسُوْلِ نَہ ردائے بد عمل دے چہ سبب دے ک
عذاب ک اللہ تعالیٰ ک طرف تہ او سبب دے ک قتل ک وجہ ک
مرتد کینا لو تہ۔ نو بتا پہ اول قول سرہ شمر جائو ک، عطف
دے پہ یصدون باندے او بتا پہ دویم قول عطف دے پہ
اصابتہم باندے۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا قُلْتُمْ اَعْرَاضُ كُوْلٍ دَ تَحٰكُمُ
اِلٰى اللّٰهِ وَالرَّسُوْلِ دہ حال دے ک ضمیر ک جائو ک نہ او ک دے تہ
مراد پہ دروغ قسم کول دی۔ او دا صفت زپہ دروغہ
قسمونہ کول ک منافقا تو پہ سورہ مجادلہ سلا، سلا، سلا،
سلا، سلا، سلا کیش او پہ سورہ مجادلہ سلا کیش ذکر دے۔
ک احسان او ک توفیق پہ معتو کیش مختلف وجوہ دی۔ اولہ
وجہ دادہ چہ دوی وائی چہ مونہ نہ دہ ارادہ کرے پہ فیصلہ
اولو سرہ غیر رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ مگر احسان کول ک
مدعی علیہ سرہ او اتفاق او جویش پیدا کول پہ مینخ دمدعی
او مدعا علیہ کیش۔ دویمہ وجہ دادہ چہ دوی وائی چہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم خو صرف پہ حق سرہ فیصلہ کوی او مونہ
ارادہ او کرہ چہ احسان او کریشی ک دواہو طرفونو سرہ او ک
دوی پہ مینخ کیش موافقت او مصالحت راشی۔ دریمہ وجہ
دادہ چہ دوی روستو راغلل او دیت یے طلب کوو ک عمر
رضی اللہ عنہ نہ۔ نو او وٹیل یے چہ زمونہ یل مراد نہ دے
سیوا ک دینہ چہ پہ ادا کولو ک دیت سرہ احسان او شی ک ولی ک
مقتول سرہ او ک دوی او ک عمر رضی اللہ عنہ پہ مینخ کیش
آیندہ ک پارہ موافقت پیدا شی۔ خاورمہ وجہ، ابن کیسان
وٹیلی دی چہ احسان او توفیق نہ مراد حق او عدل دے۔

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ

دا هغه کسان دی چہ پوڻه دے الله تعالى

مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ

پہ هغه شہ چہ پہ زبونو دے دوی کیں دی نو مخ واروہ

عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ

دے دوی تہ او وعظ کوه دوی تہ او وایہ دوی تہ

فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ۶۳

پہ بارہ دے محانونو دے دوی کیں وینا اشرناکہ -

پنجنده وجه، کلبی و نیلی دی چہ احسان پہ قول سره او
توفیق درست عمل تہ و نیلی شہ -

۶۳ - پہ دیکیں رد دے دے دوی ددغه قول (قسم کولو) او تفریح
ده پہ تیر شوے قبا تحو بانده په ذکر استعمال دے آدابو د
دوی سره -

مَا فِي قُلُوبِهِمْ، ددینه مراد دے دوی نفاق، غصه، دشمنی او
دروغ دی - او اول آداب دادے چہ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ، یومعنی
دا چہ دے دوی عذرونه مه قبلوه - دویمه دا چہ اعراض او کړه
دے دوی د زبونو دے رازونو ښکاره کولو تہ یعنی نفاق و غیره څکه
چہ د هغوی د نفاق اظهار کله د ډیر شر د پاره سبب او کړجی او
په ضد او عناد بانده پاڅه شہ (صاحب اللباب) دویم آداب دا
چہ وَعِظْهُمْ، موعظه کیں معنی دے زجر او تخویف وی یعنی د
نفاق، مکرونو، حسد کولو او دروغ و نیلو تہ په منع کړه او د
الله تعالی عذاب ورته ذکر کړه - دریم آداب رَوِّقْ لَهُمْ فِي
أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا، فِي أَنْفُسِهِمْ کیں درے توجیهات دی
اول دا چہ په یوازې والی پورے لکه چہ د نوح علیه السلام
په دعوت کیں دوه طریقے دے رَشْمًا لِي فِي آَعَلْتُ لَهُمْ

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ

او ته دے لیلے مونبر ہیخ رسول

إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ

مکر دیارہ دے چہ تا بعد ای او کپے شی دھغہ پہ حکم دالله تعالیٰ اوکھ دا خلق

إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ

کله چہ ظلم اوکرو دوی پہ خانو نو خپلو راعلے دے تاتہ

فَاَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ فَاَسْتَغْفِرْ لَهُمْ

او بخنہ یے غوبنتے وے دالله تعالیٰ ته اد بخنہ غوبنتے وے دوی لری

الرَّسُولُ لِيُغْفِرَ لَهُمْ تِلْكَ

رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) نو خامخا مونڈ لے به وو دوی الله تعالیٰ لری توبہ قبولونکے

رَّحِيمًا ۝۴۳

رحم کوونکے -

وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا، نوح) دریمہ توجیہ دا چہ فی انفسهم ددوی
 د نفسو توبہ بارہ کتب دے چہ پہ هف کتب تفاق پت ساتلے دے -
 دریمہ دا چہ فی انفسهم پہ بلیغاً پورے متعلق دے یعنی چہ
 اش کوونکے وی پہ زہد نو ددوی کتب راو دا ترکیب د کوفیاتو
 پہ نیز جائز دے - بلیغ، معنی انتہا ته رسیدونکے دے (رکوبی)
 نو هغہ یرہ ورکول دی پہ قتل کولو سرہ کہ چرے دوی توبہ
 نه او یاسی - یا داسے قول چہ د فصاحت و بلاغت نه دک وی
 چہ بنہ تاثیر اوکری - او پہ دے آدابو سرہ د تولو منافقانو
 سرہ معاملہ پکار دہ -

۱۴۱- د زجر د منافقانو نه روستو رچہ پہ سبب د پر بخود لو
 د اطاعت د رسول وو) اوس ترغیبات ذکر کوی اطاعت د
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم ته پہ دے قول سرہ چہ

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ، پہ دیکھیں اول ترغیب دے۔ یعنی کہ رسول کے لیے لو مقصد صرف کہ ہفہ اطاعت کول دی او دیتہ استثناء مفرغ وٹیلے شی یعنی وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ - اشارہ دہ چہ خو کہ رسول اطاعت نہ کوی نو گویا چہ دہفہ رسالت مہمل گتہی۔ بِإِذْنِ اللَّهِ، بآء، سببیہ دہ او اذن پہ معنی کہ امر سرہ دے یعنی پہ سبب کہ امر کہ اللہ تعالیٰ او پہ اطاعت دہفہ سرہ۔

سوال :- لیطاع دلالت کوی پہ ارادہ باندے کہ اطاعت کہ رسول او حال دا چہ ہیر خلق کہ رسول اطاعت نہ کوی نو دا خود اللہ تعالیٰ کہ ارادے نہ خلاف لازمیری او دا خود معتزلو کہ مذہب تائید دے ؟

جواب :- ابو حیان وٹیلی دی چہ یطاع صیغہ کہ مجہول دہ توفاعل محذوف خاص مراد دے یعنی لِيُطِيعَهُ مَنْ أَرَادَ اللَّهُ طَاعَتَهُ۔

جواب :- اذن دلتہ پہ معنی کہ ارادے سرہ دے یعنی بآرَادَةِ اللَّهِ یا پہ معنی کہ توفیق او اعانت سرہ دے۔

فائدہ :- صاحب اللباب وٹیلی دی چہ دا آیت دلیل دے چہ انبیاء علیہ السلام کہ گنا ہونو نہ پاک دی حکم چہ پہ دیکھیں دلیل دے مطلقاً پہ وجوب کہ طاعت کہ حقوی باندے نو کہ بالفرض دوی پہ یو گناہ باندے راتل کوی نو پہ ہفے کہیں یہ ہم پہ مونیر باندے اقتداء کول واجب شی۔ او گناہ کیدل کہ یو کار دلیل دے پہ حرمت کہ ہفے باندے او واجب کیدل دے پہ وجوب کہ ہفے باندے نو دخل او حرمت اجتماع پہ یو خیز کہیں لازمیری او دا محال دہ۔

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ، روستو کہ ذکر کہ مقصد رسالت نہ (چہ اطاعت دے) ادب ذکر کوی دہفہ کہ اطاعت ترک کوونکو دپارہ۔ ظَلَمُوا، کہ ظلم نہ مراد کہ رسول صلی اللہ

علیہ وسلم کہ تحاکم او اطاعت نہ ملے گھر گھول دی لکھ چہ دھغہ
وخت کیں منافقانہ داسے کار کرے وو۔ جَاءُوكَ، کہ دینہ
مراد حاضریدل دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ
ارادہ کہ پشیمانتیا او توبہ کولو سرہ۔

فَاَسْتَغْفِرُكَ وَاللّٰهَ، کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم پہ تحاکم
او طاعت پر بخود لو سرہ کہ اللہ تعالیٰ نہ عصیان لازمیری حکم
اللہ تعالیٰ پہ مخکین جملہ کیں دھغہ اطاعت واجب کریدے
نو اول استغفار کول کہ اللہ تعالیٰ تہ واجب دی۔

وَاَسْتَغْفِرُ لَهُمُ الرَّسُوْلَ، دا وسیلہ نیول دی اللہ تعالیٰ تہ پہ
دعا طلب کولو کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ پہ ژوندانہ
او پہ حضور دھغہ کیں او دا وسیلہ شرعیہ دہ۔

سوال :- جَاءُوكَ صیغہ کہ خطاب وہ نو استغفرت یے صیغہ کہ
خطاب ولے ذکر نہ کرہ ؟

جواب :- پہ عدول (نقل کیدلو) کہ حال کہ خطاب نہ غائب والی
تہ او تصریح کول پہ وصف کہ رسالت دھغہ کیں او چتوالے کہ
شان دھغہ او عظمت کہ دھا دھغہ دے۔

لَوْجَدُوكَ وَاللّٰهَ، دا خبر دے کہ ان او اذ ظلموا متعلق دے پہ
روستو جَاءُوكَ پورے۔ وجدوا نہ مراد وجدان علی دے
نو متعدی دے دہ مفعولونو تہ نو دویم مفعول سَوَّابًا
رَحِيْمًا دے۔ یا وجدان پہ معنی موندلو دے او تواجبا حال
دے او موندلو کیں اشارہ دہ چہ کہ معصیت کولو پہ وخت کیں
کہ انسان نہ اللہ تعالیٰ داسے دے لکھ چہ ورک شوے او ہیر
شوے وی نو کہ توبے پہ وخت کیں یے بیا او موندلو۔

سَوَّابًا، دیر توبہ قبولونکے او توبے کولو طریقہ خودونکے۔
رَحِيْمًا، رحم کوونکے پہ ملے کولو دھغہ سرہ کہ گناہونو نہ پہ
لاٹونکی وخت کیں۔

سوال :- کہ معصیت پہ مقام کیں کہ اللہ تعالیٰ تہ استغفار پورہ
وو نو دلتہ استغفار کہ رسول یے کہ خہ حکمت دپارہ ذکر کرد ؟

جواب لے :- کہ رسول کے اطاعت پہ پر بخود لو کہیں کہ ہفتہ خفہ کول
لازمیری نو کہ دغہ خفگان لرے کولو دپارہ ہفتہ تہ اظہار کہ
عذر پکار دے ۔

جواب لے :- دلالتہ گناہ کہ رسول کے حکم پہ پر بخود لو سرہ دو نو
پہ قبولیت کہ توبہ کہیں ہفتہ عمل کول لازم دی چہ کہ ہفتہ
پر بخود سبب کہ گناہ کہر خید لے وی ۔

فائدہ :- مبتدعیو کہ دے آیت تہ دلیل تیولے دے چہ کہ نبی
کریم صلی اللہ علیہ وسلم کے وفات نہ روستو کہ ہفتہ قبر مبارک
تہ تسلل او کہ ہفتہ تہ دعا طلب کول کہ دھر مقصد دپارہ وی
او خصوصاً کہ گناہو کہ مغفرت طلب کولو دپارہ جائز دی بلکہ بیا
وائی چہ کہ اولیاء کرامو کہ قبرو نو نہ ہم کہ دعا طلب کول جائز دی
کہ دے اول جواب دادے چہ کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
یا کہ اولیاء کہ قبرو نو کہ زیارت پہ وخت کہیں کہ ہفتہ نہ دعا
طلب کول پہ ہیخ صحیح حدیث سرہ تہ دی ثابت او دار لک
صحابہ کرامو کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کے وفات نہ روستو
ہیچرے کہ ہفتہ کہ قبر کہ زیارت پہ وخت کہیں کہ ہفتہ دعا طلب
نہ دے کرے (الصائم المتکی صفحہ ۲۴۳)
نو کہ صحابہ کرامو اجماع دادہ چہ ہفتہ دعا نہ دعا نہ
دہ کرے ۔

دویم جواب دادے چہ پہ دے آیت کہیں تخصیص دے پہ
ٹوند کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پورے او کہ تخصیص
دلیل دا ضمیر ونہ دی رطلوا ، انفسہم ، فاستغفروا اللہ ،
واستغفرلہم الرسول ، لوجدوا) حکم چہ ضمیر دلالت کوی
پہ ذات باندے پہ طریقہ کہ تعین او تخصیص سرہ ۔ لیکن
کہ چہ بلہ قرینہ کہ عموم موجود شی خود دلالتہ بلہ قرینہ کہ
عموم نشتہ ۔

دریم جواب پہ دیکھن لفظ کہ جاءوا دے او جاءوا الی قبرہ
پہ دے باندے نشی قیاس کیدے او پہ قبر کہیں اگر چہ

ژوند د نبی صلی الله علیه وسلم لره ثابت دے لیکن هغه
برزخیه ژوند دے په هغه باندے دنیوی آثار نه مرتب
کیزی.

خلوړم جواب هر کله چه د دے آیت په تفسیر کښ د صحابه
کرامو ته تعمیم ته دے نقل یعنی روستو د وقات ته نه
دے شامل. نور روستو چاله جائز نه دی چه صحابه کرامو
نه خلاف د آیت بل تفسیر د تخان نه او کړی. (الصبارم
المنکی صفحه ۱۷۷) باندے لیکلی دی. وَلَا يَجُوزُ إِحْدَاكُمُ
تَأْوِيلُ فِي آيَةِ أَوْ سُئِلَ لَمْ يَكُنْ عَلَى عَهْدِ السَّلَفِ
وَلَا جَعَرَفُوه وَلَا يَكُونُ إِلَّا كَلَهٍ، رجائز نه دے پيدا كول د تاويل
په يو آیت يا حديث کښ چه هغه په زمانه د سلفو کښ نه وو
اونه هغوی پیژندلو اونه ئے امت ته بیان کړیدے).
پنځم جواب، دلته ئے جاؤك فرمائیلے دے تا دوك رچه آواز
او کړی تاته) ئے نه دے ویشی دی او حال دا چه طلب د دعا
د صاحب قبر نه په اتفاق د سلفو صالحینو سره جائز نه دے
الصبارم المنکی صفحه ۱۷۷ کښ لیکلی چه سلف ټول په دے خبره
متفق دی چه د قبر زیارت کوونکے به قبر والا نه هیڅ سوال
نه کوی او د هغه نه به هغه څیز نه خواړی کوم چه په ژوند
کښ غوښتلے کیری یا په قیامت کښ غوښتلے کیزی یعنی نه
به استغفار خواړی اونه به شفاعت خواړی، دارنگه آلوسی
په خپل تفسیر شپږم جلد صفحه ۱۷۷ د وسیلے د آیت د لا تَدْعُ
لِیْکَلِی دِی اَمَّا اِذَا كَانَ الْمَطْلُوبُ مِنْهُ مَبْنًى اَوْ غَائِبًا فَلَا
یَسْتَرْیِبُ عَالِمٌ اَنَّهُ رَطَلَبُ الدُّعَاءِ (غیر جائز د آتیه
مِنَ الْبَدْعِ الَّتِیْ لَمْ یَفْعَلْهَا أَحَدٌ مِنَ السَّلَفِ، هر
کله چه هغه څوک چه دعا ترینه طلب کیدیشی مړوی
یا لرے وی نو شک نه کوی هیڅ عالم چه دا ناجائز دے
او د هغه بدعاتو نه دے چه د سلفو نه هیچا نه دے نقل
کړے).

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ

پس داسے تہ دہ قسم دے ستا یہ رب باندے تھی مؤمنان کیں دوی ترک یوں

يُحْكَمُوا^{۱۱} فِيْمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

چہ فیصلہ اوکری یہ تا باندے یہ ہفتہ معاملہ کیں چہ بینا شووی یہ میں دوی کیں

ثُمَّ لَا يَجِدُ^{۱۲} وَا فِيْ اَنْفُسِهِمْ

بیا نہ موی یہ خیلو نہونو کیں

شپہم جواب، د صاحب قبر نہ دعا غوبستل یہ مسئلہ د سماع
(راورید و د مری) باندے موقوف دہ او یہ قرآن کریم کیں
صریح نصوص دی یہ دے خیرہ باندے چہ اصحاب القبور
را نبیاء وی کہ اولیاء وی) د دعا کوونکو دعا بالکل تہ
اوری رکہ نورے خیرے اوری کہ نہ اوری د ہفتے یہ خیل
مخائے کیں تفصیل راجی) لکہ سورہ یونس ۲۸، ۲۹، سورہ
فاطر ۲۷، سورہ احقاف ۲۵، ۲۶۔

سوال :- دلتہ قرطبی، ابن کثیر او نور و مفسرینو د اعرابی
حدیث ذکر کرے دے چہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
د وفات نہ روستو ہفتہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د قبر
مبارک نہ استغفار خوشتلے و واد آیت ہے لوستلے و و او
خوب کیں ورتہ معلومہ شوہ چہ ہفتہ تہ۔ بختہ اوکریے شوہ؟
جواب :- د دے تفصیلی جواب یہ تفسیر د سورہ مائدہ د وسیلے
یہ آیت کیں ذکر کیہی ہفتہ ہلتہ اوگوری۔ او د قرطبی یہ
حاشیہ کیں لیکلی دی چہ دے یہ سند کیں انقطاع او ارسال
دے۔ د ابو صادق از دی کوفی د علی رضی اللہ عنہ سورہ ملاقات
نہ دے ثابت۔ او ابن کثیر او ابو حیان ہم دا حدیث بغیر
د سند نہ ذکر کریدے او د حدیث د پیارے سند ذکر کول
بالاتفاق ضروری دی۔ او یہ نور سند باندے تفصیلی کلام
یہ تفسیر د سورہ مائدہ کیں اوگوری۔

حَرْجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا

خفگان د هغه فیصلے ته چه تاکید وی او اومنی ستا فیصله

تَسْلِيمًا ④۵

په همیشه منلو سره -

۴۵۔ په دے آیت کیں ترغیب دے اطاعت د رسول ته په بله طریقہ - هغه دا دے چه اطاعت د رسول سره د شرطونو ته چه په دے آیت کیں ذکر دی د ایمان د پیار موقوف علیه دے - او د دے آیت په سبب نزول کیں دوه اقوال دی - اول هغه تیره شوے واقعہ چه د منافق او یہودی په مینج کیں وه او آخری فیصله یے عمر رضی اللہ عنہ او کبره - دوم قول حدیث د امام بخاری رحمہ اللہ دے چه په کتاب التفسیر وغیرہ کیں لاوریدے چه د زبیر رضی اللہ عنہ د یو انصاری سره د اویو په لختی کیں جکړه وه نو اول خو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د مصالحت په طریقہ فیصله او کبره بیا د انصاری د خفگان د وچ ته هغه پوره فیصله او کبره لیکن چاچه ویلی دی چه دغه انصاری خطاب بن ابی بلتعہ رضی اللہ عنہ وژ نو دا قول په صحیح سند متصل سره ثابت نه دے (که سبب نزول هریو وی خو حکم د آیت بنام دے -

فَلَا وَرَبِّكَ، په دیکیں تاکیدات په ذکر د حرق لا او قسم د الله تعالی په خپل ربوبیت باندے او اضاق د ربوبیت ذات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته په طریقہ د خطاب سره پدے وصف کیں اشاره ده چه الله تعالی په دے حکم کیں د خپل ربوبیت اظهار کوی او دارنگ د خپل نبی د شان حفاظت کوی - فلا کیں د پیر اقوال دی - او قول د ابن جریر دے چه دارد دے د پت کلام د پیار چه مخکس کلام نه دلالت معلومیری یعنی نه ده خبره داسے لکه چه منافقان گمان

کوی چہ یہ خلیہ باندے کے ایمان اقرار کوی اور کہ تحاکم کے رسول صلی اللہ علیہ وسلم یہ خلاف کوی۔ نو وقف دے یہ لا باندے اور ربک سرہ نوے کلام شروع کے دویم قول دادے چہ داوا، ایسے مخکس کریں نے یہ قسم باندے کے نفی کا اہتمام دیارہ بیا تکرار شویں نے کلا کے نفی کے تاکید دیارہ۔ نو یہ اول لا کیں معنی کا اہتمام کے نفی دہ او یہ دویم کیں تاکید کے نفی دے۔ دریم قول، اول لا حرف نفی دے داخل دے یہ یومنون باندے او دویم لا زیاتی دے اور ربک یہ مینع کیں جملہ معترضہ دہ۔ خلورم قول کے زمخشری دے چہ اول لا زیاتی دے دیارہ کے تاکید او دویم پہ خیل خائے دے۔ او داسے اقوال پہ لا اقسام رسورہ واقعہ ۷۷، سورہ قیامہ ۷۸، سورہ الحاقہ ۷۹، سورہ انشقاق ۸۰، سورہ تکویر ۸۱ او سورہ بلد ۸۲ کیں ہم دی۔ لیکن پہ دیکس اول قول راجع دے۔

لَا يُؤْمِنُونَ، قاسمی وٹیلی دی چہ کے دینہ مراد ایمان کامل کے حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ، امام رازی وٹیلی دی چہ اللہ تعالیٰ پہ قسم سرہ کے صفت کے ایمان دیارہ درے شرطونہ ذکر کریدی۔

اول شرط۔ پہ ہر اختلاف او معاملہ کیں پہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم ریعتی پہ قرآن او صحیح احادیث فیصلہ کول۔ دا عمل دے لیکن علامت دے کے قلبی ایمان دیارہ۔ شجر، دا مادہ دلالت کوی پہ اختلاف او اختلاف باندے لکے چہ کے اونے خائے چہ پہ یوبل کیں ننوتلے وی نو دارنگ کلام کے خلق کے اختلاف پہ وخت کیں پہ یوبل کیں ننوتلے۔ او دا ہر قسم اختلاف تہ شامل دے کہ اختلاف کے عوام وی او کہ کے علما وی کہ پہ دنیوی امور و کیں وی او کہ پہ دینی امور و کیں وی۔

دویم شرط دا دے چہ رَشْمٌ لَا يَجِدُ رَاقٍ اَلْفُسَيْمُ حَرْجًا

مِمَّا قُضِيَتْ، یہ دیکھیں مراد حصولِ دِیقین دے پہ نہ کہ
 کنس چہ فیصلہ دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم بالکل حقہ
 او صحیح دہ یعنی دفعہ عمل دے تحکیم سرہ ایمان قلبی
 ملکر دے نو معلومہ شوق چہ صرف پہ تحکیم رسول
 سرہ ایمان نہ حاصلیری پہ غیر دے تصدیق قلبی نہ۔
 اَنْفُسُهُمْ، دے نہ مراد زہونہ دی۔ حَرَجًا، زجاج و ثیلی
 دی چہ حرج پہ معنی دے تنگیسیا (خفگان) دے۔ مجاہد
 و ثیلی دی چہ پہ معنی دے شک کو لو دے۔ مِمَّا قُضِيَتْ،
 قاسمی و ثیلی دی چہ دالفظ ہر صحیح حدیث تہ شامل دے
 نو پہ ہر مؤمن باندے لازم دہ چہ صحیح حدیث لہ
 ظاہر او باطن قبول کری او دے ہفتے دے رد دے پارہ حیلے او
 تاویلونہ نہ لہوی دے تقلید او دے مذہبی تعصب دے وجہ
 نہ دے مذہبی تعصب دے وجہ نہ لکہ چہ دا حال دے متعصبینو
 مقلدینو دے چہ دے حدیثو او اہل حدیثو دشمنان دی
 نو ہفتی ہم دے آیت پہ وعید کنس داخل دی۔
 دریم شرط۔ وَلْيَسْلِمُوا تَسْلِيمًا، دے یعنی ہفتہ شخص
 چہ پہ نہ کہ کنس پے پہ یوحکم باندے یقین راشی لیکن بیا
 ہم دے ضد او عناد دے وجہ نہ دے ہفتے نہ خلاف کوی نو پہ
 دے شرط سرہ پے ثابتہ کہہ چہ ظاہریہ دے باطن سرہ
 موافق کرخوی۔

ابن کثیر و ثیلی دی چہ ہر کلمہ دوی پہ تا باندے فیصلہ
 او کری نو پہ باطن کنس ہم اطاعت کوی او دے ہفتے پہ کلی
 طور سرہ تسلیم کوی بغیر دے ممانعت، ممانعت او منازعہ
 نہ۔ آلوسی و ثیلی دی چہ دا آیت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 پہ زمانہ پورے خاص نہ دے بلکہ دے ہفتہ قضا دے ہفتہ ہتول
 شریعت دے۔ او دے جعفر صادق رحمہ اللہ تہ روایت دے
 کہ چرے یو قوم دے اللہ تعالیٰ عبادت کوی مونہو نہ، روڑے
 حج او زکوٰۃ ادا کوی لیکن چہ یو کار نبی صلی اللہ علیہ وسلم

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ

ادکہ چرے فرض کرے دے موتیو پہ دوی باندے (پہ اطاعت ذکر رسول کنیں) چہ

قَتَلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ أَخْرَجُوا

اد ورتی خانو تہ خیل اد ادھی

مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا

د کوروتو خیلو تہ ، تہ بہ دو کرے دا کار مگر

قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ

لیو کساتو د دوی تہ ، او کہ چرے دوی

فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ

کرے دے ہتھ کار چہ وعظ کیوری دوی تہ پہ ہتھ سرہ

کرے وی او دا قوم یا اشخاص پہ ہتھ کار باندے اعتراض
کوی چہ دے نہ خلاف کاریے ولے نہ کوو یا پہ زہہ کنیں پہ ہتھ
باندے خفہ وی نو دغا شخص مشرک دے۔

سوال :- دے آیت تہ خو د خوار جو مذہب سرہ موافقت
معلومی پری چہ چا شرعی فیصلہ اونکرہ نو ہتھ کافر دے ؟
جواب :- پہ دیکش د نفی د ایمان د پیارہ درے شرطونہ
ذکر کریدی (چہ ہتھ مخکین ذکر شو) چہ پہ ہتھ کنیں دویم
شرط تصدیق قلبی دے او پہ نفی د تصدیق قلبی خامخا
کفر لایمی پری۔

فائدہ :- صاحب الباب و ثیلی دی چہ دا آیت دلیل دے
پہ عصمت د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندے د ہر قسم
گناہ نہ ٹکے چہ اللہ تعالیٰ پہ موتیو باندے د ہتھ د ہر حکم
انقیاد باطنی او ظاہری واجب کریدے نو دا دلیل دے چہ د
ہتھ پہ اعمالو کنیں د گناہ عمل نشتہ۔

لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ

او بنہ

خامخا دو بہ غورہ دوی لره

تَتَّبِعْتُمْ ۞

(کلودیک رد ایمان)

۴۴: دے آیت پہ اول کنس زجر دے منافقانوتہ اوروستو ترغیب دے اطاعت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ یہ بے طریقہ سرہ۔

وَكُذِّبَتْ كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ، أَلَوْسَى وَثِيلِي دِي چہ دے دینہ مخکنس کلام پتہ دے یعنی موت پہ دوی باندے فرض کرے دے اطاعت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چہ ہفہ آسان کار دے نو دوی یہ ہفہ قبول کرے، چکہ کہ چرے موت پہ دوی باندے یہ تابعداری دے رسول کنس دا فرض کر چہ آت اَقْتَسَلُوا أَنْفُسَكُمْ، لکہ چہ پہ بنی اسرائیلو باندے دے تو بے یہ وخت کنس دا فرض کرے شویو و او دغہ شان را وَاخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ، لکہ چہ پہ بنی اسرائیلو باندے دے موسیٰ علیہ السلام پہ تابعداری کنس دے مصر تہ ہجرت کول فرض شوی و وَاخْرَجُوا مِمَّا فَعَلُوا إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ، پہ ضمیر دے علیہم کنس رچہ کَتَبْنَا عَلَيْهِمْ کنس ذکر دے) دوه اقوال دی اول دا چہ مؤمنان او منافقان دواہو تہ عام دے نو دلتہ پہ قلیل کنس مخلصان مؤمنان مراد دی چہ ہغوی دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ اتباع کنس قتال او ہجرت دواہ کریدی۔ دویم قول دا چہ ضمیر صرف منافقانوتہ راجع دے نو قلیل کنس ہم منافقان مراد دی چہ دریا او سمعت دے نہ بے قتال یا ہجرت کریدے۔ قَلِيلٌ باندے پینس دے بنا پہ بدلیت سرہ دے فاعل دے ما فعلوا نہ حکہ چہ دا کلام غیر موجب (منفی) دے۔

وَكُذِّبَتْ كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ، لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ، پہ دے جملہ کنس ترغیب دے اطاعت دے رسول تہ پہ ذکر دے دوه

وَإِذَا لَاتَيْنَهُمْ مِّن لَّدُنَّا

اور دغہ وخت خانہ در کرے یہ دو مونہ دوی تہ د خیل طرف نہ

أَجْرًا عَظِيمًا ۝۴۷ وَلَهُدٰیٰنُهُمْ

ثواب لوے - او خانہ پاخہ کرے یہ دو مونہ دوی لہ

صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ۝۴۸

یہ لار نیغہ باندے -

فائدہ دہغہ د اطاعت سرہ - د مایو غفلون یہ نہ مراد د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتباع، اطاعت او انقیاد دے یہ تلو اوامرو او نواہیو کتب او ہغہ تہ مواظ و تیلہ شی حکم چہ مشمل دی یہ وعدا او وعید باندے - خیر الہم یعنی یہ دنیا او آخرت کتب یہ دیرہ فائدہ مند وی -

وَأَشَدُّ تَثْبِيثًا، د دینہ مراد پخول د ایمان دی یہ زہرہ کتب یعنی اتباع د رسول سبب دے د پارہ د کلکوالی د ایمان - او د تثبیت نہ مراد بقاء او ثبات دے یعنی انسان اول خیر غواہی او بیا بقاء دہغہ خیر غواہی -

۴۷، ۴۸ - پد یکتب د اطاعت رسول تورے دودہ فائدے ذکر کوی راجر عظیم او ہدایت د صراط مستقیم -

وَإِذَا لَاتَيْنَهُمْ مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا، جواب دے دیت سوال چہ د تثبیت نہ روستو خہ حاصلیری - أَجْرًا عَظِيمًا ئے دواہہ نکرے ذکر کریدی اشارہ دہ چہ د دغہ اجر اندازہ مخلوق تہ تہ دہ معلوم او نسبت اللہ تعالیٰ تہ یہ لفظ دَاتَيْنَا او مِن لَّدُنَّا کتب یہ دیر عظمت د اجر یا تہ دلالت کوی -

صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا، ابن عطیہ و ثیلی دی چہ د دینہ مراد ہغہ ایمان دے چہ جنت تہ رسوونکے دے او چا و ثیلی دی چہ ہغہ لار چہ جنت تہ رسوونکے دہ او چا و ثیلی دی چہ اعمال

وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ

او چاہے تابعداری اوکریہ ذالہ تعالیٰ او ذ رسول

فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ

پس دفعہ خلق یہ ملگری وی ذ ہغہ کسانو سرہ چہ انعام کریدے

اللَّهُ عَلَيْهِمُ مِنَ النَّبِيِّينَ

اللہ تعالیٰ پہ ہغوی باندے چہ پیغمبران دی،

وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءَ وَالصَّادِقِينَ

او دیر رشتنی دی او شہیدان دی او نیکان دی

وَحَسَنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٤٩﴾

او بہہ دی دوی پہ ملگریا کنس -

صالحہ مراد دی۔

سوال :- ہدایت ذ صراط مستقیم خود نور و فائدہ نہ بخشے نوے پے روستو ذکر کرو؟

جواب :- ابن عطیہ جواب کنس و ثیلی دی چہ دلتہ مقصد صرفی ذ نعمتو نو شمارل دی ترتیب مقصد نہ دے۔ لیکن پہ قول ذ ابو حیان او صاحب اللباب غورہ دادہ چہ ذ دینہ مراد ذ جنت لار او نیک اعمال دی نو ترتیب صحیح دے۔ او پدے نعمتو تو کنس خائستہ ترتیب دے چہ اول ذ یو کار پہ خیریت او غورہ والی باندے نظر وی روستو پہ ہغے باندے زہ تسلی او بقاء مقصد وی بیا ورپے پہ ہغے سرہ ثواب حاصلول بیا ورپے نورے فائدے او جنت تہ رسیدل مقصد دی۔

۴۹۔ پہ دیکن ترغیب دے اطاعت ذ رسول تہ پہ دیر لوے نعمت سرہ چہ ہغہ حصول ذ ملگریا ذ منعم علیہم خلقو دے پہ جنت او پہ برزخ کنس او دا تفصیل ذ اجر عظیم دے چہ بخش ذکر شویدے۔

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ ، اطاعت دے اوامرو او نواہیو چہ پہ
قرآن کریم کیں دے اطاعت دے اللہ تعالیٰ دے او اطاعت دے
اوامرو او نواہیو چہ پہ احادیثو کیں دے ہغہ اطاعت رسول
دے او اطاعت دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم اطاعت دے
اللہ تعالیٰ دے دے دے وجہ نہ والرسول سرہ لے جدا
اطاعت نہ دے ذکر کرے ۔ امام رازی او صاحب اللباب ذکر
کریدی چہ مراد دا دے چہ چا اطاعت او کرو دے اللہ پہ ادا
دے فرائضو کیں او اطاعت دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم لے
او کرو یہ ادا دے سنن کیں ۔

فَاُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ، دمعیت نہ مراد
ملکرتیا دارواحو دے ہغوی سرہ دے پہ عالم برنخ کیں پہ دلیل
دے قول دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم چہ دے ہغہ دے جسد مبارک
نہ دے ہغہ دے روح مبارک دے جدائی پہ وخت کیں فرمائیل چہ
رَمَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۔ او پہ بل روایت کیں
دی اَللّٰهُمَّ الرَّفِيقَ الْاَعْلٰی ۔ دا دویم دے اول دے پارہ تفسیر
دے ۔ قرطبی و ثیلی دی چہ دا مراد دے او دے حدیث
او مضمون ابن کثیر ہم دے آیت پہ تفسیر کیں ذکر کریں ۔
دارنگ مرافقت پہ جنت کیں مراد دے او دے دے دے پارہ
ابن جریر او ابن کثیر دے روایات ذکر کریں ۔ او قرطبی
و ثیلی دی چہ دوی پہ دے ہغوی سرہ پہ خالے کیں او پہ یوقسم
نعمتو کیں وی دے ہغوی سرہ پہ ملاقات کوی دے ہغوی
پہ مجلس کیں پہ حاضر یوی اگر چہ دے دوی پہ درجا تو کیں پہ
فرق وی لیکن دوی پہ بخان ادنیٰ نہ گہری او دے دوی دے
زہونہ پہ غل اوچی ۔ ابن عاشور و ثیلی دی چہ دے معیت
نہ مراد معیت دے درجے دے پہ جنت کیں اگر چہ پہ درجا تو
کیں پہ تفاوت دے وی ۔

وَمِنَ النَّبِيِّينَ ، دا دے الذین انعم اللہ علیہم بیان دے او
دا صحیح قول دے او دلتہ لفظ دے التبیین تو لو رسولانواد

پیغمبران و تہ شامل دے اوالف لام پکبش دے استغراق دے پیارہ دی تو
خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم تہ ہم شامل دے۔

وَالصِّدِّیقِ یُقِیِّنُ، یہ صدیق سرہ مراد ہفہ خوک دی چہ دے نبی
تصدیق کے دے اول وخت تہ کہے وی لکہ دے امت حواریون
اوسابقون الاولون او دے مصداق یہ دے امت کبش ابوبکر
صدیق رضی اللہ عنہ دے او دے ہفہ ایمان دے نور و یوسف صحابہ کرام
دے ایمان سبب او کر خید لو قرطبی و ثیلی دی چہ صدیق ہفہ دے
چہ دے قول دے ثبوت تہ تاکید کوی یہ عمل خیل سرہ او ابو حیان
و ثیلی دی چہ صدیق ہفہ خوک دے چہ دے ہفہ یہ ایمان کبش
ہیخ محل دے شک تہ وی لکہ سورہ حدید ص ۱۰ - دارنگ کثیر
الصديق تہ ہم و ثیلی شی۔

وَالشُّهَدَاءِ، دے دینہ مراد شہداء فی سبیل اللہ دی لکہ شہیدان
دے ہر او احد و غیرہ - دارنگ عمر، عثمان او علی رضی اللہ
عنہم ہغوی ہم دے اللہ تعالیٰ دے دین دے پیارہ شہیدان شوی و - یا
دے دینہ مراد شہادت کوونکی دی دے صحت دے دین دے اللہ تعالیٰ پہ
دعوت او بیان سرہ او پہ تورے او جہاد کوو سرہ - نو شہداء
ہفہ دی چہ قاسم وی پہ قسط باندے لکہ پہ آل عمران ص ۱۰۱ کبش
دی - امام رازی و ثیلی دی چہ دے شہداء حکمیہ تہ ہم عام دے
وَالصَّالِحِينَ، دے دینہ مراد ہفہ خوک دی چہ ظاہر او باطن کے
دوارہ صالح وی او دے محکمو دریاو و دلو پہ طریقہ باندے
روان وی او دے مصداق ہول صحابہ کرام و لکہ چہ دے
عکرمہ قول ہم دے دے۔

قَائِدَهُ لہ :- یہ دے خلور و صفات کبش دے اقوال دی - اول قول
دے دے چہ دے صفت دے یوم موصوف دے پیارہ دی یعنی انبیاء علیہم
السلام چہ پہ ہغوی کبش وصف دے نبوت دے او و سرہ صدیقیت
ہم شتہ لکہ چہ سورہ مریم ص ۱۰، لکہ کبش دے صفت دے ابراہیم
او ادريس علیہما السلام دے او پہ سورہ یوسف ص ۱۰۱ کبش دے
یوسف علیہ السلام دے دارنگ دے ہر تہ دے پیارہ صفت دے

شہادت ہم شترہ لکہ یہ سورۃ نساء ۴، سورۃ بقرہ ۲،
 سورۃ مائدہ ۵، سورۃ نحل ۱۶، سورۃ حج ۲۲، سورۃ
 قصص ۲۸، کتب۔ اور صالحیت صفت ہم دہرتی دپارہ
 دے لکہ سورۃ مریم ۲۱، سورۃ بقرہ ۲، سورۃ عمران
 ۳، سورۃ انعام ۶، سورۃ انبیاء ۲۱، سورۃ
 عنکبوت ۲۹، سورۃ قلم ۶۸۔ تو بنا یہ دے توجیہ سرہ
 الذین انعم اللہ علیہم یوجہات دے چہ ہغہ انبیاء
 علیہم السلام دی اور دے تائید یہ سورۃ مریم ۲۱، سورۃ
 یوسف ۱۲، اور سورۃ مائدہ ۵، کتب دے۔ دویم قول دادے
 چہ داصفات دجدا جدا ذواتو دی یعنی خلورجماعات دی
 اول جماعت دانبیاء علیہم السلام دے دویم دصدیقینو
 لکہ ابوبکر رضی اللہ عنہ دریم دشهداؤ لکہ عمر، عثمان
 اور علی رضی اللہ عنہم۔ خلورجماعت دصالحینو لکہ باقی
 صحابہ کرام۔ دا قول فراء بغوی دے عکرمہ نہ نقل کریدے
 یعنی منع علیہم انبیاء علیہم السلام اور صحابہ کرام دی۔
 اور دے تفصیل یہ سورۃ فاتحہ انعمت علیہم کتب ذکر
 شویں دے۔ تو یہ دے دواہو اقوالو سرہ ہغہ سوال دفع
 شوکہ خوگ و ہم کوی چہ خوگ داللہ تعالیٰ اور رسول
 اطاعت کوی نو ہغہ بہ یہ مرتبہ دصدیقیت اور شہادت
 کتب نہ وی لیکن یہ مرتبہ دصالحیت کتب بہ وی نو د
 ہغوی سرہ دمعیت تہ معنی شترہ۔ حاصل جواب دا شو
 چہ یہ دے آیت کتب اطاعت کوونکی داللہ تعالیٰ اور رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم عام مراد دی اور منع علیہم خاص
 مراد دی چہ ہغہ انبیاء کرام اور صحابہ عظام دی۔
 سوال :- دے آیت نہ مرنا غلام احمد قادیانی دلیل
 نیولے دے داجراء دنبوت دپارہ اور داستدلال طریقہ
 دادہ چہ مع داشتراک دصفت دپارہ دے یعنی چا چہ د
 اللہ تعالیٰ اور رسول اطاعت اوکرو تو ہغہ یہ صفت دنبوت

کنس د انبیاء و سره شریک شویا په صدیقیت کنس د
صدیقینو سره یا په شهادت کنس د شهداء و سره او یا
په صالحیت کنس د صالحینو سره شریک شو۔ نو څوک
چه په صفت د نبوت کنس شریک شی نو هغه نسی
اوگرځي ؟

جواب له :- دا داسه تفسیر دے چه د سلفو صالحینو او د
مؤمنانو مفسرینو ته نقل نه دے نو دیته تحریف معنوی
و ټیله شی او دا عین کفر دے۔

جواب له :- الزامی طور سره و ټیله شی چه داسه خو په
آیت محمد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار
..... آه کنس هم معه لفظ شته نولازم دا شوه چه
صحابه کرام د ټول انبیاء شی ځکه چه په دغه آیت
کنس یقیناً صحابه کرام مراد دی۔

جواب له :- په تفسیر د سوره بقره کنس موثر د مع معانی
ذکر کړے دے چه دایو مشترک لفظ دے نو د مشترک نه
داسه معنی اخستل واجب دی چه د نورو آیت محکماو سره
موافق وی۔ نو که معنی د شرکت فی الصفت ترینه مراد شی
نو د ختم نبوت د آیت او نورو نصوصو صریحو سره مخالفت
راځي او دا د اهل زیغو عمل دے۔

جواب له :- وَحَسُنَ اُولَئِكَ رَفِیقًا، دا صریح دے چه
د معیت نه مراد رفاقت دے او رفاقت په مجلس او مکان
کنس استعمالیږي په صفت کنس نه استعمالیږي۔ اخفش و ټیلي
دی چه رفیقاً حال یا تمیز دے نو مفرد په معنی د جمع سره
دے لکه شَمَّ نَحْرُجْکُمْ طِفْلًا کنس۔

فاثده له :- قرطبي و ټیلي دی چه په نبیین پسے دویمه
درجه د صدیقینو ذکر کړه۔ او اجماع د مسلمانانو دده چه هغه
ابوبکر صدیق رضی الله عنه وو نو معلومه شوه چه هغه په
اسلام کنس اول حق خلیفه وو۔

ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ط

دا فضل دے دے اللہ تعالیٰ کے طرف سے

وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا ④

او پورے دے اللہ تعالیٰ پورے ہر حق باندے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اخذُوا

اے ایمان والو! تیار اوسا

حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ

سامان کے پھاڑ خیل پس اوجھ بے بے

أَوْانْفِرُوا جَمِيعًا ⑤

یا اوجھ پہ یہ جاکے۔

۴۔ یہ دے آیت کہیں جواب کے سوال دے چہ کے اللہ تعالیٰ اور رسول عام اطاعت کوونکی خو پہ عمل کہیں کے انبیاء علیہم السلام او صحابہ کرامونہ کم دی نو دوی بہ خہ رنگ کے ہغوی سورہ یوحنا کے کیدی پہ جنت کہیں۔ حاصل جواب دادے چہ دا کے ہغوی کے عمل کے نہ تہ دہ بلکہ دا کے اللہ تعالیٰ خالص فضل دے۔
ذَلِكَ اشارة دہ ہغہ معیت اورفاقت تہ چہ پہ مخکنیں آیت کہیں ذکر شو۔

وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا، یعنی کے اللہ تعالیٰ علم پورے دے پہ ثواب کے اطاعت او پہ مقادیر کے فضل او پہ مستحقین کے ہغے باندے۔
یا علم کے اللہ تعالیٰ پہ عصیان کوونکو اور اطاعت کوونکو اور متافقین اور مخلصین اور پہ ہغہ چاچہ اہل کے رفاقت دی پورے کے ۵۔ یہ دے آیت کہیں کے امور و سیاسیہ دویم قانون دے چہ کے قانون عدل کے اجراء تہ روستو کے قتال فی سبیل اللہ اہتمام ذکر کوی اور تیاری کول کے ہغے کے پارے۔
ربط۔ قرطبی و ثیلی دی چہ ہر کلمہ کے اللہ تعالیٰ اور رسول کے

ہفتہ د اطاعت ذکر ہے اوکھرو تو اس حکم کوی اهل اطاعت تہ
 د احیاء د دین او د اوچتوالی د دین رچہ ہفتہ پہ قتال
 سرہ کیری) لیکن اول امر کوی چہ پہ جہالت او عجلت سرہ پہ
 دشمن باندے حملہ مہ کوئی بلکہ د حملہ د پیارہ پورہ تیاری
 اوکھری او د منافقانہ د دھوکہ او چلو تو تہ خان۔ پچ او ساقی۔
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، خطاب مخلصانو مؤمنانو تہ دے۔
 خذُوا حِذْرًا زَكُمُ، حذر، پہ زور د حذر سرہ او پہ زیر د حذر
 سرہ منقول دے لیکن دلتہ پہ زیر سرہ دے۔ واحدی
 وثنی دی چہ دلتہ دہ اقوال دی اول دا چہ د حذر نہ
 مراد د ہفتہ آلہ دہ یعنی تورہ توپک وغیرہ تو معنی دا دہ
 چہ اونیسوی وسلے خیلے۔ دویم قول دا دے چہ اخذ دلتہ
 پہ معنی د عمل کولو دے چہ خذ العفو کیں دے یعنی
 اخذوا عذرا وکمر ریرہ اوکھری او خان۔ پچ ساقی د دشمن نہ
 او پہ دے معنی کیں ہم د وسلو تیاریلو تہ اشارہ دہ او د ہفتہ
 د استعمال طریقہ ایزدہ کولو او د ہفتہ د پیارہ عسکری تربیت
 جاصلو لو تہ۔ قاسمی وثنی دی چہ عرب کلہ بیداروی او د
 یرے د خیز تہ خان ساقی نو وائی اخذ حذرہ۔ دارنگ حذر ہفتہ
 خیز تہ وثنی شہ چہ پہ ہفتہ سرہ ساتھ گیری لکہ وسلہ۔ قرطبی او
 صاحب اللباب وثنی دی چہ آیت کیں دا دلیل نشتہ چہ پہ حذر
 سرہ د تقدیر مقابلہ کیدیشی بلکہ وسلہ ساتل ہم پہ
 تقدیر کیں داخل دی یعنی موت بہ د اسباب شرعی استعمال
 کوو حکم چہ موت پہ ہفتہ مکلف یو اوور سرہ پہ عقیدہ لرو
 چہ تدبیر د تقدیر مقابلہ نشی کولے حکم چہ موت پہ ایمان
 بالتقدیر او اسباب شرعیہ دوارو باندے مکلف یو۔
 فَاتَّقُوا ثِيَابًا، دَقَاتِقُ رُؤَا اَصْل د نفور او نفارتہ دے
 نفرت کولو او بد کنر لو تہ وثنی شہ لیکن استعمال پیری پہ
 بھروتلو باندے د پیارہ د مقابلہ د دشمن یا د علم د پیارہ۔
 او پہ دے لفظ کیں اشارہ دہ چہ د جہاد فی سبیل اللہ پہ

وَإِنْ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبْطِلَنَّ

او یقیناً بعضے ستا سوتہ خائن ہونگے دی چہ روستو کیوری

فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ

نو کہ اور سیدی تاسوتہ خہ مصیبت نو دے وائی

قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ

یقیناً انعام کرے دو اللہ تعالیٰ پہ ما باند کلا چہ تہ

وخت کیں د کور کلی او اهل و عیال تہ داسے اوچی لکہ چہ دھغوی
سورہ نفرت کوونکی یعنی دھغوی محبت تاسولہ د قتال
د سفر نہ مانع او نہ گرجی - ثبات دے مفرد ثبوت دے
د خلقو کلک دے تہ وئیلے شی او داسے دے تہ سریہ ہم
وئیلے شی یعنی دے دے (سریے سریے) د جہاد د پیارہ
اوچی دا پہ ہغہ وخت کیں چہ قتال کول فرض کفائی وی - او
کلا چہ نظام شرعی موجود وی نو دا سراپا یہ ہم د امیر
المؤمنین پہ امر سورہ اوچی -

أَوَافَرُّوا جَمِيعًا ، د دینہ مراد غت لشکر دے دا پہ ہغہ
وخت کیں چہ قتال فرض عین شی نو حرف او دلتہ د تنويع
د پیارہ دے - او دا پہ آیت د انفروا خفا و شقلا سورہ
منسوخ نہ دے خکہ چہ د ہریو د عمل د پیارہ جدا جدا
حالت دے دا آیت صریح دلیل دے چہ قتال فی سبیل اللہ
پہ ہولو مؤمنانو باندے پہ خپلو شرعی شرطونو سورہ
فرض دے - ابن عاشور وئیلی دی چہ مفسرینو د دے آیت
د پیارہ ہیخ سبب نزول تہ دے ذکر کرے نو معلومہ شوہ
چہ دا عام قانون دے او مقصد پکس تیاری کول وو د فتح
مکہ د پیارہ خکہ چہ دا د ہجرت پہ شپیم کال نازل شویدے
او فتح مکہ د دینہ روستو پہ اتم کال باندے او شوہ -

اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ۴۲

دوم د دوی سره حاضر ۔

۱۔ یہ دیکھیں زجر دے منافقانو ته چه هغوی د مخکین ذکر شوی قانون خلاف کوی ۔

وَلَا يَجْرِمُكُمْ لَعْنُ الْبِطْطَانِ، خطاب عام مسلمانانو ته دے لیکن حسن، مجاهد او قتاده وغیرهم وٹیلی دی چه د دینه مراد منافقان دی په دلیل د دے چه د جهاد نه دروستو پاتے کید لو بارة کین وٹیلی دی چه قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلٰی اَوْدِاقُول د مؤمن د شان نه دے ۔ لیبطان لازمی او متعدی دواپه کیدیشی نو لازمی معنی دا ده چه خامخا روستو کیری او دروند دروند کیری د وتلو د جهاد ته یعنی په اتقروا امر باندے عمل نه کوی ۔ او متعدی معنی دا ده چه روستو کوی نور وخلقو لره د جهاد ته ۔ قرطبی وٹیلی دی چه دلته دواپه معنی جائز دی خکه چه منافقان دواپه کارونه کوی ۔ قَدْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةٌ، دلته د مصیبت ته مراد هزیمت یا قتل دے ۔

قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلٰی، قرطبی وٹیلی دی چه دا قول نه صادریری مگر د منافق نه او خصوصًا په زمانه د نبی صلی الله علیه وسلم کین ۔ او دارنگ په سوره توبه ۱۱۰ کین هم دا منافقان د جهاد ته پاتے کید لو ته انعام وائی او په دے باندے خوشحالی کوی ۔

اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا، دلته شهادت په معنی د حضور سره دے او اذ ظرفیه یا علتیه دے ۔

وَلَكِنَّ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنْ

او کہ اور سیدی تاسو ته فضل د

اللَّهِ لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ

الله تعالى د طرف نه تو خانا وائی دے گویا کہ نه د

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلْتَمِزُ

په مینځ ستاسو او دده کین دوستانه هائے ارمان دے

كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا

چه نه وے ددوی سره نو کامیاب شوم په وے په کامیابی

عَظِيمًا ④

لوپے سره -

۳۷۰۔ دا ددوی دویم حال ذکر کوی۔ وَلَكِنَّ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنْ اللَّهِ، د فضل نه مراد فتح او غنیمت دے۔

لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ، ددے جملہ په باره کین د مفسرینو مختلف اقوال دی۔ اول قول، دا

جملہ معترضه ده محل د اعراب ورله نشته۔ او په دیکین دوه احتمالات دی اول دا متعلق دے د اذ لم اکن معهم

شہیداً سره یعنی دغه قول ددے وجه نه کوی چه گویا که ستاسو او دده په مینځ کین هیڅ دوستانه نشته۔ دا

قول د زجاج او ما تریدی دے لیکن امام راغب په دے یاندر د عربیت په لحاظ سره سخت رد کرے دے۔

دویم احتمال دا چه دا جملہ معترضه ده په مینځ د قول او د مفعول (مقوله) کین یعنی یالیتنی کنت معهم مقوله

ده او کان لم تکن معترضه ده۔ دا قول د زحشری وغیره د دویم قول دا جملہ مفعول دے د ليقولن د پاره نو

مقوله دوه جملے دی یو جملہ د تشبیه او دویمه د تمنا

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

تو جنگ ۾ کوی په لار د الله تعالیٰ کس

الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ

هغه کسان چه خرڅوی (د قربان کوی) ژوند

الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ

دنیوی په آخرت باندی او چا چه جنگ او کړو

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ

په لار د الله تعالیٰ کس او اوږدې شی یا

او مقصد یې دا دے چه دا جمله مقوله ده د هغه منافقانو چه
تو منافقان یې د جهاد ته متع کول او پخپله وتلی وو نو
دوی ته یې وئیل چه ستاسو او د دے نبي په مینځ کس هیڅ
مؤدت نه وو چه تاسو یې د غنیمت په وخت کس پر بخودلی
تو ضمیر د بینہ نبي صلی الله علیه وسلم ته راجع دے دا
قول د فارسی او مقاتل دے.

دریم قول دا دے چه دا جمله په محل د نصب کس حال ده
د ضمیر د لیکولن ته یعنی دوی دا وستو قول کوی په داسے
حال کس چه گویا که ستاسو او د دغه متافق په مینځ کس
معرفت هم نیشته مؤدت خولرے خبره ده. بله توجیه
زموږ شیخ رحمه الله کړیده اگر چه په بل تفسیر کس زما
په نظر ته ده راغله هغه دا چه دواړه مقولے د لیکولن دی
اوله مقوله د ځان سره پته ده او بینہ په معنی د بیني دے
او دویمه مقوله یشکاره ده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا مَالَ الْوَدَّاعِ
خواری لکه دا قول د فارسی وغیره دے او بعضو وئیلی دی
چه منادی پته ده یا هؤلآء.

يَغْلِبُ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا

نور آدرشی نو تہ دے چہ وربہ کرو مونہ ہغہ تہ ثواب

عَظِيمًا ④۷

لوے ۔

فَأَنزَلَ نَصْرًا عَظِيمًا ، دَ فوز عظیم تہ مراد پہ غنیمت کئیں برخہ حاصل دی او دا دَ منافق دنیا پرستی تہ اشارہ دہ یعنی جہاد کئیں یے صرف غنیمت مقصد وی ۔

مکے :- پہ دے آیت کئیں دریم امر سیاسی دے یعنی دَ جہاد دَ پارہ داسے اشخاص تیارول پکار دی چہ دَ هغوی پہ نیت کئیں پورہ اخلاص وی او ہیخ دنیا پرستی پکئیں نہ وی ۔

ربط لہ :- ہر کلا چہ مخکئیں ذکر شوعہ چہ منافقان پخیلہ ہم دَ جہاد نہ روستو کیری او نور خلق ہم روستو کوی نو اوس مؤمنانو تہ امر کوی چہ دَ منافقانو پہ وسوسو سرہ دَ جہاد نہ مہ روستو کیری ۔

ربط لہ :- دارنگ مخکئیں ذکر شوعہ چہ منافقان دَ جہاد نہ پائے کیدلو تہ دَ اللہ تعالیٰ انعام وائی نو اوس فرمائی چہ پہ جہاد کئیں پہ ہر حالت کئیں اجر عظیم ملا دیوی تو معلومہ شوعہ چہ جہاد تہ تلل او جہاد کول انعام اللہی دے ۔

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، دَ ما قبل ربط دَ وجہ نہ دَ قاء " لا وپلو فائزہ معلومہ شوعہ - دلته یے مفعول نہ دے ذکر کہے دَ پارہ دَ تعمیم دَ هغہ کسانو چہ هغوی دَ قتال کولو اہل دی کہ ہغہ ہر قسم کافر وی ۔ دارنگ پہ دے حائے کئیں مقصد اہمیت دَ قتال کوونکو دَ اخلاص دے نو حکہ پہ صرف قاعل ذکر کولو سرہ یے اکتفاء کریدہ ۔

الَّذِينَ يَشْرُونَ الْآٰلِآٰئِیَآلِآِ الْآٰخِرَةِ ، دلته دَ مفسرینو دہ اقوال دی ۔

اول قول دادے چہ یشرون پہ معنی دَ بیعون دے یعنی

خرخوی او قریانوی د دنیا ژوند او د هغه مزے او خواہشات
په آخرت باندے - او د انتہایت اخلاص نیت ته اشاره ده -
دویم قول دادے چه پشرون په معنی د اشتراء دے یعنی ژوند
دنیوی غوره کوی په آخرت باندے یعنی دوی منافقان دی
تو منافقاو ته ترغیب ورکوی چه منافقت
پریږدی بلکه قتال فی سبیل الله اوکړی - په دیکشن اول قول
غوره دے -

وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ ، په دے جمله کس
ترغیب بلیغ دے قتال کولو ته یعنی مقاتل دے په دوه
خیزونو کس د یو خیز عزم خامخا اوکړی شهادت یا فتح او
تختیدال دے په ذره کس نه راوی - هرکله چه شهادت سبب
د اجر دے نو هغه ئی مخکس ذکر کړیدے - او یغلب ، ته
مراد دشمن قتل او هغوی له شکست وړول او غنیمت حاصل
دی -

فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ، داسے مضمون په حدیث بخاری او
مسلم کس هم ذکر دے چه الله تعالی ذمه داری اخستلے ده د هغه
چا دپاره چه جهاد له اوچ - او ته اویا سی ده لره په لار د الله تعالی
کس مگر جهاد او تصدیق د کلمے د هغه نوالله تعالی په داسے شخص
جنت ته داخلوی په سبب د شهادت یا په ئی خپل کور ته واپس
اوگرخوی سره د دے چه اجر یا غنیمت په ئی حاصل کړی وی
ردلته او د مانعت الخو دپاره دے اجر او غنیمت دواړه هم
حاصلید لے شی -

فائده - دا آیت او حدیث دلالت کوی چه د شهادت او غلبه
په حال کس برابر دی ده لیکن غوره داده چه دا برابری په
مطلق اجر عظیم کس ده اگر چه په کیفیت د اجر کس شهادت
لوے سبب دے -

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ

او خہ عذر دے ستاسو چہ جنگ نہ کوئی یہ لار

اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ

اے اللہ تعالیٰ کس راو دیارہ د خلاصولی د کمزورو د تارینو تہ

وَالنِّسَاءِ وَالْوُلْدِ الَّذِينَ

او زناتہ او وارہ بچی ہغہ چہ

يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ

وای اے ربہ زمونہ او باسے مونہ دے

الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ

کلی تہ چہ ظالمان دی او سیدونکی د دے او مقرر کرہ

لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ

مونہ لہ د خیل طرف تہ دوست (نچ کوونکے) او مقرر کرہ

لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ۝۵

مونہ لہ د خیل طرف تہ امدادی -

۵۔۔ یہ دیکھیں ذکر د ترغیب دے قتال فی سبیل اللہ

تہ سرہ د ذکر د علتونہ د قتال تہ - نو یہ دے آیت کس

دوہ علتونہ ذکر کوی اول فی سبیل اللہ او دویم والمستضعفين

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ، مَا، استفهامیہ دے دیارہ د تیزی

ورکولو یہ معنی د انکار سرہ دے - یعنی ستاسو خہ عذر

نشتہ یہ پریخودلو د قتال کس - او حال دادے چہ د قتال

دوہ علتونہ موجود دی -

اول علت فی سبیل اللہ، فی یہ معنی د لام دے او مضاف

پت دے یعنی اعلاء - او سبیل اللہ، یہ معنی د کلمہ اللہ د

یعنی دَ کلمہ اللہ چہ دین دَ توحید دے دَ غالب کولو او
اوجتولو دَ پاره -

دویم علت، وَالْمُسْتَضْعَفِينَ، دے پہ دیکھن دوه مشہور
اقوال دی۔

اول قول، دابن شہاب دے چہ دا پہ لفظ اللہ بات دے
عطف دے یعنی سبیل المستضعفین - او قتال پہ سبیل
دَ دوی کیں دا دے چہ هغوی دَ قید و بند و دَ دشمنانو نہ
اوسا قی او دَ هغوی حقاظت او کوی -

دویم قول، دَ مبرد او دَ زجاج دے چہ مضائق پت دے یعنی
فی خلاص المستضعفین یعنی دَ دشمنانو دَ لا سونو نہ خلاص
او مستضعفین هغه کسان دی چہ مشرکان دَ هغوی دَ کمزوری
کولو هر وخت کوشش او طلب کوی یا پہ معنی دَ ضعفاء
دے او دا دلیل دے چہ پہ قتال فی سبیل اللہ کیں کلا
مقصد داوی چہ کمزوری مؤمنان دَ کافرانو دَ تسلط نہ
پچ کریشی لکہ چہ پہ دے زمانہ کیں پہ کشمیر، فلسطین او
چیچنیا وغیرہ ملکونو کیں دَ اکثر مسلمانانو حال دا سے دے
او دا پہ اصل کیں دفاعی جہاد دے -

مِنْ الرِّجَالِ، مِنْ دَ بیان دَ پاره دے یعنی دوی دَ رجائہ
اشخاص دی اول دا بالغ تاریہ کسان دی لیکن معذوری
یا بوہاگان دی۔ دویم وَالنِّسَاءِ، او دریم وَالْوِلْدَانَ دی -
دَ ولدان نہ مراد نابالغہ - پچی دی لکہ پہ حدیث دَ ابن
عباس رضی اللہ عنہما کیں دی چہ زکا او زما مور دَ مستضعفین
نہ وو -

وَالْوِلْدَانَ، وِلْدَانَ، جمع دَ ولد دہ کہ مذکور وی او کہ
مؤنث وی یا جمع دَ ولید دہ نو مراد تربیتہ مریان او
وینزے دی لیکن اول قول غورہ دے او پہ ذکر دَ ولدان
کیں دَ دوی زیات ظلم کولو تہ اشارہ دہ چہ دا مشرکان پہ
ویو۔ پچو باندے ہم ترس نہ کوی -

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا ، دَا صِفَت دے دے الْمُسْتَضْعَفِينَ -
 أَخْرَجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا ، دَقْرِيه ، تہ
 مراد مکہ مکرمہ دہ - الظَّالِمِ ، دیتہ صفت بحال متعلقہ
 وثیلے شی او اھلہا یے ددوہ وجوہ ذکر کرو اول وجہ ذکر
 د کلام دپہ حقیقت باندے حکم چہ ظلم کول د او سید و نکو
 صفت دے - دوسیمہ وجہ ، دا دہ چہ یہ نسبت د ظلم کنس
 قریہ تہ د مکہ مکرمہ توہین لازمیدی - او د ظلم تہ مراد
 شرک او کفر کول او مؤمنانوتہ قسما قسم تکلیفوتہ رسول
 دی - او د دے صفت یہ تعمیم سرہ دا حکم د مکہ تہ غیر
 نور و علاقوتہ ہم شامل دے چہ یہ ہفتہ کنس داسے حالات
 وی -

وَأَجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ، دَوَلِي ، تہ مراد داسے شخص
 دے چہ دوی لہ د ظالمانو د ظلم تہ خلاص کری او د دوی
 د دین او نفسو تحفاظت او کری یا د دوی د پیارہ د ہجرت
 لار اسانہ کری -

وَأَجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ، نصرت د انسانانو دیوبل
 سرہ یہ معنی د مرستہ او چلہ کولو دے لکہ چہ د عیسیٰ
 علیہ السلام حوارینو و ثیلی و و نحن انصار اللہ - او بعضو
 مفسرینو و ثیلی دی چہ ولیا او نصیرا کنس مصدری معنی
 مراد دہ یعنی ولایہ و نصرتہ - او اللہ تعالیٰ د دوی دا
 دُعا قبولہ کرہ او ورسرہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دُعا
 د قنوت نازلہ پہ طریقہ ہم یو خٹے شوہ حکم چہ یہ حدیث
 د بخاری کنس ذکر دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہر کلمہ
 د رکوع تہ سر د مونخ پہ آخر کنس راپورتہ کرو نو د
 بعضے سر و مستضعفین د نجات د پیارہ دُعا غوبستلہ چہ
 ولید بن الولید ، سلمہ بن ہشام او عیاش بن ابی ریعہ
 رضی اللہ عنہم و او د کافرانو د پیارہ یے عذاب غوبستلو
 (کتاب الاذان باب یھوی بالتکبیر حین یسجد) تودا دُعا گانے

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي

مؤمنان جنگ کوی یہ

سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

لاد د اللہ تعالیٰ کیں، او کا فران

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ

جنگ کوی یہ لاد د شیطان کیں

فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ

نو جنگ ادا کریں د مکرو د شیطان سرہ،

إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ۝۴۶

یقیناً مکر د شیطان کمزور ہے دے یہ مقابلہ د مکرو اللہ تعالیٰ کیں۔

داسے قبولے شوے چہ مکہ مکرمہ فتح شوہ او د ہفے والی ہے
عتاب بن اسید رضی اللہ عنہ مقرر کرو او ہفہ د مکہ د مؤمنانو
پورہ حفاظت او کرو او مظلومان ہے بچ کرل۔

۱۔ یہ دے آیت کیں ہم جہاد تہ ترغیب دے یہ ذکر د
بل علت سرہ چہ ہفہ مقابلہ کول دی یہ اصل مقصد کیں
یعنی د کا فرانو مقصد د طاغوت کلمہ اوچتول دی او د مؤمنانو
مقصد کلمہ اللہ پور تہ کول دی تو مؤمنانو لہ ضرور جہاد
کول پکار دی۔

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ، د طاغوت، تہ مراد عام دے
شیطان جفی او انسی، معبود من دون اللہ وی او کہ حاکم وی
او دے سبیل تہ مراد ہر قسم کفر او شرک او بے دینی دہ۔
فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ، قاء، د تفریع د پارہ دہ یہ غنکیں
مقابلہ بات دے۔ اَوْلِيَاءَ، نہ مراد ہفہ غوک دی چہ د کفر
او شرک او ظلم د پارہ قتال کوی او دا دلیل دے چہ د سبیل
الطاغوت د پارہ قتال او نصرت کول دا د شیطان سرہ

لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ

آیا نہ موریؑ ہفہ کسانو تہ چہ اوٹیل شو

لَهُمْ كُفُوا أَيَّدِيكُمْ وَاقِيمُوا

ہغوی تہ بند کریؑ لاسوتہ خیل او پابندی کوئی

الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا

د ماٹھہ او ورکویؑ زکوٰۃ نو ہر کلاہ چہ

كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ

فرض کرے شو یہ ہغوی باندے جنگ نو دغہ وخت یوہ دلہ

مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ

د ہغوی تہ پیرہ کوئی د خلقو تہ

كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً

پشان د پیرے د اللہ تعالیٰ تہ بلکہ زیات دی یہ پیرہ کنیں

دوستانہ کول دی۔

إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا، دا دلیل دے د پتہ آدپارہ یعنی
د شیطان د ملکر و نہیخ پیرہ مہ کوئی عکھ چہ ہغہ او د ہغہ د
ملگری کمزوری دی۔ کید، یہ اصل کوشش او تدبیر تہ
وٹیلے شی چہ دچا د تکلیف ورکولو د پارہ د حیلے یہ طریقہ
کیدیشی رامام رازی۔

سوال :- یہ سورہ یوسف ۲۸ کنیں فرمائیلے دی چہ ران کید
کُنْ عَظِيمٌ۔ نو د زنا تو کید خو د شیطان د کید تہ زیات
نشی کیدے ؟

جواب :- ہلتہ د زنا تو کید د زانیو د کید یہ مقابلہ کنیں مراد
دے او ہغہ لوے دے۔ او دلتہ یہ مقابلہ د اللہ تعالیٰ د کید
کنیں مراد دے یعنی د شیطان کید د اللہ تعالیٰ د کید پہ

وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا

ادواق چہ اے ربہ دے فرض کیو تا یہ مونو باتے

الْقِتَالِ لَوْلَا آخِرُ ثَنَائِنَا إِلَىٰ أَجَلٍ

جنگ دے نہ روستو کو لو تا مونو نیز دے

قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا

پورے . آواہ مذہ د دنیا

قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ

لبرے دی او آخرت خورہ دے ہغہ چا لورہ

الْبَاقِي قَفْ وَلَا تَظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝۷۷

چہ یوری داللہ تعالیٰ نہ - او ظلم یہ تشی کیدے یہ تاسویہ قدر د تار دھو کی د کجوری

مقابلہ کن کمزورے دے -

۷۷۷۔ دے آیت نہ تر سلا پورے دے حصے دویم باب دے
یہ دیکھن د منافقانو زجرونہ او د هغوی اللہ قبا لئ ذکر کوی
چہ هغہ متعلق دی د مخالفت د رسول صلی اللہ علیہ وسلم
سرہ - دا قبا لئ تر سلا پورے ذکر کیوری - بیا تشجیع رہادری
ورکول دہ یہ قتال باندے او د هغہ آداب ذکر کوی سرہ د
غایے د قتال نہ چہ هغہ توحید دے تر سلا پورے - بیا د
منافقانو تقسیم ذکر کوی خلورو قسمونو تہ رد هغہ منافقانو
چہ د دار اسلام نہ بھر وی اول قسم هجرت نہ کوونکی،
دویم قسم معاہد دریم عاجز د قتال نہ خلوریم قسم
مرکوس رورنو تلی یہ فتنہ کنس - د اول او خلوریم قسم سرہ
حکم د قتال دے او د دویم او دریم سرہ د قتال حکم نشتنہ
ربط - ہر کلا چہ یہ قتال باندے تر غیبان ذکر شول نو اس
زجر ذکر کوی یہ پری خود لو د قتال سرہ -

أَلَمْ تَكُنْ مِنَ الْكَافِرِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ، دے یہ

سبب نزول کنیں اختلاف دے۔ بعضو مفسرینو وٹیلی دی چہ دا
 دہغہ مؤمنانو پہ بارہ کنیں نازل شویدے چہ دقتال د فرضیت
 تہ روستویئے سستی اوکریہ پشان د منافقانو پہ بارہ دجہاد کنیں
 او بعضو وٹیلی دی چہ دا نازل شویدے پہ بارہ د منافقانو کنیں
 او دا دویم قول صحیح دے پہ دلیل ددے چہ يَخْشَوْنَ
النَّاسَ اولم گتبت علینا القتال۔ او روستو آیتونو کنیں ہم د
 منافقانو بشکارہ صفات دی۔ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ، داویل
 شوے وڈتولو مؤمنانو تہ پہ مکہ مکرمہ کنیں دارلک د مدینے پہ
 اول ژوند کنیں پہ ہغہ وخت چہ اسباب او قوت دقتال مؤمنانو
 تہ نہ ووحاصل شوے نو پہ داسے وخت کنیں ددین پہ نورو
 فرائضو باندے پابندی سرہ حمل کول پکار دی ددے دپار
 چہ دقتال دپارہ تیاری نو ددے وچے تہ پے ورپے ذکر کرے
 دے چہ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ، اشارہ دہ چہ
 ترخو پورے انسان داللہ تعالیٰ دحکم پہ بدن او پہ مال سرہ
 پورہ تابع نہ وی نو ہغہ جہاد ہم نشی کولے حکم چہ اول
 جہاد د نفس دے پیا روستو جہاد د کافرانو سرہ دے۔
فَلَمَّا كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ، دقتال فرضیت مخکنس پہ سورۃ
 بقرہ کنیں او پہ ہغہ مدنی سورتونو کنیں ذکر دے کوم چہ
 دسورۃ نساء تہ مخکنس نازل شویدی۔

إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ، إذا د مفاجات دپارہ دے یعنی ددوی
 ددعوے دایمان نہ خودا نہ معلومیدلہ چہ دوی بہ د
 قتال نہ مخ اروی لیکن ناخپاہے دا کار اوکرو۔ لفظ فَرِيقٌ
 دلیل دے چہ دا حکم دتولو ایمان والو دپارہ تہ دے بلکہ
 صرف د منافقانو کیلے دے۔

يَخْشَوْنَ النَّاسَ، دخشیت نہ مراد خوف دے دقتل نہ او
 الناس، نہ مراد کافران دی او داخشیت صرف طبعی تہ دے
 مراد بلکہ دا د بزدلی او منافقت دوجے نہ دے نو ددے
 وجے نہ دایو قبیح صفت دے۔

كَخَشِيَةِ اللَّهِ، كَدِينِهِ مراد خشیت دے كَدَابِ كَاللَّهِ تَعَالَى
 نہ چہ پہ لہہ او طبیعت كَہر بشر بلکہ ہول مخلوق کیں
 موجود دے چہ ہغہ یرہ كَہر گیارہ نزول كَدَابِ كَاللَّهِ تَعَالَى
 كَطرف نہ۔ او پہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی مِثْلَ كَخَشِيَةِہُمْ
 كَاللَّهِ۔ یا كَدِينِهِ مراد خشیت كَہر متا نو دے كَاللَّهِ تَعَالَى
 نہ او عبارت کیں تقدیر دے یعنی مِثْلَ أَهْلِ كَخَشِيَةِ اللَّهِ۔
 أَوْ أَشَدَّ كَخَشِيَةٍ، كَدے ترکیب كَہر سورہ بقرہ ستا پشان دے
 او پہ معنی ذیل سورہ دے كَہر ترقی كَہر دے۔ یا پہ معنی
 كَہر سورہ دے یا كَہر تنويع كَہر دے یعنی بعض یرہ کوی
 پشان كَہر دے كَاللَّهِ تَعَالَى نہ او بعض كَہر نہ زیاتہ یرہ کوی۔
 وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ، قرطبی و ثیلی دی چہ
 معاذ اللہ چہ داسے قول كَہر صحابی نہ صادر شی راو ورسے یے
 كَہر غوی صفات حسہ كَہر دے دی۔ نو دا صفت قبیحہ
 كَہر منافقانہ دے چہ پہ اللہ تَعَالَى یا نہ دے اعتراض کوی۔
 لَوْلَا أَجْرُنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ، دا دواہہ اقوال كَہر دوی
 مستقل او جدا جدا دی كَدے وجہ نہ یے پہ عطف سورہ
 ذكر نہ کہل۔ او كَہر اجل قریب نہ مراد نیتہ كَہر دے۔
 زمرہ مشری و ثیلی دی چہ كَدے جملہ مقصد كَہر زیاتوالے
 دے پہ مدت كَہر عن القتال او مہلت طلب کول دی كَہر
 فرضیت كَہر قتال نہ۔

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ، ہر کہلہ چہ كَہر دوی اعراض كَہر
 قتال نہ پہ سبب كَہر محبت كَہر دنیا سورہ دے نو كَدے وجہ
 نہ اللہ تَعَالَى تحقیر كَہر دنیا او تقابل كَہر دنیا او آخرت ذكر کوی۔
 مَتَاعٌ، نہ مراد كَہر دنیا ہول ہغہ خیر و نہ دی چہ پہ ہغہ سورہ
 كَہر دنیا فائدے حاصل یرہ۔ قَلِيلٌ، قلت (کمالے) پہ اعتبار
 كَہر دنیا سورہ او ذر زائلہ کید لو سورہ دے۔ قرطبی و ثیلی دی
 چہ قلیل ورتہ كَدے وجہ نہ او ثیلو چہ بقاء یے نیتہ او داسے
 پہ سورہ توبہ كَہر کیں ہم دی۔

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَدْرِكَكُمُ

مر جائے چہ یقین تاسو لاندے کو یہ تاسو لڑے

السَّوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ

میں اگر چہ یقین تاسو یہ قلعہ کا تو

مُشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ

مضبوط کیں اور کلہ چہ اور سیدی دوی تہ خوشحالی

يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

دوی دائی دا د طرف د اللہ تعالیٰ تہ دہ

وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا

او کہ اور سیدی دوی تہ تکلیف دوی دائی

هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ

دا ستاد طرف تہ دے تہ آوایہ

كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ط

دا قول د اللہ تعالیٰ د طرف تہ دی،

وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَى ، آلوسی و ثیلی دی چہ د آخرت

نہ مراد ثواب د آخرت دے چہ ہغہ پہ بنہ اعمالو سرے

حاصلیوی او غت پہ ہغہ عملونو کیں قتال فی سبیل اللہ دے۔

خیر، دا پہ اعتبار د بقاء د نعمتونو او د ثرون د آخرت

(جنت) دے لکہ چہ پہ سورۃ تحمل سہ کیں دی رما عندکم

يُنْفِقُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ)۔ لَمَنِ اتَّقَى ، یعنی د آخرت

نعمتونہ خاص پہ تقویٰ سرے حاصلیوی۔ قرطبی و ثیلی دی

چہ اتقی المعاصی رد تہ لو گناہونہ غان ساتل کفر شرک

او مخالفت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ

دلته په ديکښ ډير اڅوال دی .

عَلَى قُلْعَةٍ كَالِ ذَا مَكَّةَ عَلَى يَهْ آسْمَانُونُو كَبْنِ عَدَّ بَرُوجِ ذَا آسْمَانُونُو .
 عَلَى مَنَازِلِ ذَا سَبُورِيهِ عَدَّ غَنِي سَتُورِي . لِيَكُنْ أَوَّلُ قَوْلِ غُورِي دے .
 مُشِيكِيَّةٌ ، جُورِ كِرِي شُورِي دِي يَه شِيد (چوڼي) سِرِي يَا يَه مَعْنِي
 دَ دَنُكِي او اوږد دے سِرِي . وَكُو كُنْتُمْ ، كُو يَه مَعْنِي دَرِ اَن سِرِي
 دے يَا وَصَلِيه دے تُو دَ دِيته معلومه شوه چه دَ مَرَكِ رَاتِلِ
 تَا سُولِه بَغِيرِ دَ بَرُجُونُو نَه خُو يَه طَرِيقَه اُولِي سِرِي آسَان دِي (اللَّهُ)
 وَانْ تَصِيْبُهُمْ حَسَنَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ نَصَبُهُمْ
 سَيِّئَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ، دَا دَ مَنَافِقَانُو دَ بَل
 قَبَاحَتِ ذَكَر كُوي . حَسَنَةً عام دے سَلَامَتِيَا ، اَمِنْ او فَرَاخ
 كَالِي ، خُوشَالِي ، فَتَح ، نَعْمَت او خُتَا تُولُو ته شَامِل دے . او سَيِّئَةً
 هَمْ عام دے مَرَضُونُو ، قَحْط ، يَرِي ، كِرَانِي ، غَمُونَه او سَخِيخ
 او دَ مَنَكُرِ وُقُتِل او شَكْسَت او فُقِيرِي وَغِيرَه . هَذِهِ مِنْ عِنْدِ
 اللَّهِ ، اللَّهُ تَعَالَى ته سَبِيْت يَه طَرِيقَه دَ شُكْر سِرِي ته دے بَلَكَه
 نَفِي دَ اَشْرَ دَ اَتْبَاعِ رَسُولِ مَقْصِدِ دَه يَعْني دُوي وَائِي چه دَ دے
 رَسُولِ دَ رَاتِلُو او دَ دَه دَ تَا بَعْدَارِي كُولُو يَه بَرَكْتِ سِرِي دَا حَسَنَه
 نَه دَه بَلَكَه صَرَفِ دَ اللَّهِ تَعَالَى دَ طَرَفِ ته دَه . يَقُولُ هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ،
 يَعْني سَتَا دَ سَبِيرِي وَائِي دَ وَجْهِ ته دَه لَكَه چه قَوْمِ دَ مَوْسِي عَلِيَه
 السَّلَامِ وَثِيلِي وَوَجْهِي يَه سُوْرَه اَعْرَافِ مَلَاكِبْنِ ذَكَر دِي او قَوْمِ ذَا صَالِحِ عَلِيَه السَّلَامِ دَغِي وَثِيلِي
 وَوَجْهِي يَه سُوْرَه نَمَلِ مَلَاكِبْنِ يَا مَرَادِ دَا چه سَتَا دَ بَلِي تَدْبِيرِي دَ وَجْهِ ته دے يَعْني
 دُوي وَثِيلِ چه دَا رَسُولِ يَه تَدْبِيرِ او سِيَّاسَتِ بَانْدے ته پُو هِيرِي نُو خُكَه يَه
 مَوْتُو بَانْدے شَكْسَت او بَدَا حَالِي رَا خِي .

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ، دَا رَد دے دَ دُوي يَه يَاطْلَه عَقِيدَه
 بَانْدے او دَا اَرْشَادِ كُولِ دِي حَقِ خَبَرے ته چه نَعْمَت او مَصِيبَتِ
 تُولِ دَ اللَّهِ تَعَالَى دَ طَرَفِ ته يَه اَعْتِبَارِ دَ خَلْقِ او يَا اِيْجَادِ سِرِي
 او يَه اَعْتِبَارِ دَ قَضَاءِ او قَدَارِ سِرِي دِي او دَا اِجْمَالِي جَوَابِ دے .
 فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكْفُرُونَ بِقُرْآنِهِمْ هَدًى يَتَّبِعُونَ ، يَه
 دِيكښ هَمْ دَ مَنَافِقَانُو بِلِ خَصْلَتِ ذَكَر كُوي . دَا كَلَامِ يَه

مقام کے تعجب کیں دے چہ نسبت کے تلو کارو نو اللہ تعالیٰ تہ
 خو یا لکل بشکارہ خیرہ دہ او دوی پہ دے یا ن دے ہم نہ
 پوہیدی کے دیر جھل کے وجہ نہ - او یہ دے جملہ کیں دیرہ
 مبالغہ دہ پہ بیان کے جھل کے دوی کیں - اول دا چہ نفی کے
 نیز دیکت کے پورے کے کیریہ یعنی پوہیدل خود دوی کے
 شان نہ دیرہ لے خیرہ دہ دوی خو پوہیدل لو تہ نیز دے ہم
 نہ دی یعنی ہیخ استعداد کے فقاہت پکین نشتہ - دویم دا چہ
 فما لہولاء استفہام کے علت دے او مستلزم دے وجود کے
 مقابل لہ یعنی کے نیز دیکت کے فقاہت کے دوی ہیخ سبب نشتہ -
 حدیثاً، اگرچہ نکرہ دہ دپارہ کے مبالغہ لیکن مراد تریزہ خیر
 کے دین دے چہ نازل شویدے کے طرف کے اللہ تعالیٰ تہ تو قرآن
 او احادیث و اولو تہ شامل دے - یا ددینہ مراد دفعہ مخکین
 خیرہ دہ چہ ہر خہ کے اللہ تعالیٰ کے طرف تہ دی او حوادث کے
 زمانے ہم کے اللہ تعالیٰ کے طرف تہ دی او دوی کے ہفے فاعل حقیقی
 تہ پیڑنی - او فقہ عمیق فہم تہ و ثیلی شی چہ پہ ہفے سرہ کے
 حکمتون و اویستل کیری کے کتاب اللہ او سنت رسول صلی اللہ
 علیہ وسلم تہ کے دے وجہ نہ فقہ اجتہاد تہ او فقیہ مجتہد
 تہ و ثیلے شی - او مقصود پہ دین کیں تفقہ دہ پہ دلیل کے
 سورہ توبہ ۱۱۱ سرہ او دا دلیل دے چہ متافق شخص کیں
 ظاہری علم او فہم راتلے شی لیکن تفقہ پکین نہ راجی -
 فائدہ ۱۰ - نفی کے فقاہت کے متافقانو نہ پہ دیر و آیا تونو
 کیں دہ لکہ سورہ توبہ ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، سورہ فتح ۱۰۱،
 سورہ حشر ۱۱۱، سورہ منافقون ۱۱۱، ۱۱۲ - او دارنگ نفی
 کے فقاہت کے عامو کافرانو نہ پہ سورہ انعام ۱۱۱، ۱۱۲، سورہ
 اعراف ۱۱۱، سورہ انفال ۱۱۱، سورہ اسراء ۱۱۱ او سورہ
 کہف ۱۱۱ - او کے قرآن کریم کے آیتونو تفصیل کے فقاہت کے
 حصول کے دپارہ دے لکہ سورہ انعام ۱۱۱ کیں دی -
 فائدہ ۱۱ - لفظ حدیث پہ قرآن کریم کیں دیر و یشت کرتہ

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ

ہفتہ چہ اور سیدہ تاتہ خہ خوشحالی

فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ

نو داد فضل د اللہ تہ دہ او ہفتہ چہ اور سیدہ تاتہ خہ

سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ط

خہ تکلیف نو داد روجہ د غلطی ستاتہ دے

وَأَرْسَلْنَاكَ بِالنَّاسِ رَسُولًا ط

لیڈے پئے موتر تہ خلقوتہ رسول

وَكُفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝ ۴۹

او پورہ دے اللہ تعالیٰ حاضر ناظر۔

راغلے دے۔ حدیث ہفتہ خبرے تہ وٹیلے شی چہ ہفتہ نقل
کپے شویوی۔ نو کلہ مطلق خبرو تہ وٹیلے شی لکہ پہ
سورۃ نساء ۴۸، سورۃ لقمان ۳۱، سورۃ احزاب ۵۳،
سورۃ ذاریات ۴۱، سورۃ بروج ۸۴، سورۃ زمر ۳۹،
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خبرے تہ وٹیلے شی لکہ سورۃ
تحریم ۳۱، او اکثر قرآن تہ اوجی د اللہ تعالیٰ
تہ وٹیلے شی چہ ہفتہ پہ دیرو سورتو کیں ذکر دے
لکہ سورۃ اعراف ۱۸۵، سورۃ کہف ۲۵، سورۃ زمر ۳۹،
سورۃ جاثیہ ۳۵، سورۃ نجم ۵۵، سورۃ واقعہ ۱۰۵، سورۃ
مرسلات ۴۵، سورۃ نساء ۴۸، سورۃ یوسف ۱۱۱، او احادیث
پہ صیغہ د جمع سرہ پنچہ کرتہ ذکر دی۔

۴۹۔ پہ دے خطاب کیں دوا اقوال دی اول داچہ دا خطاب
دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ لیکن مراد تربیت امت
دے او داسے پہ دیرو آیاتو کیں شتہ دے۔ دویم

قول دادے چہ دا خطاب عام دے ہر انسان تہ سیوا دے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او معنی ئے دادہ چہ رَمَا أَصَابَكَ
مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ، دے اللہ تعالیٰ دے فضل دے وجہ تہ دہ
یہ ہفہ باندے شہ حق واجبہ نشتہ۔

وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ، دا دے وجہ دے گناہ ستا
نہ او نفس، نہ مراد نفس امارہ بالسوء دے۔

سوال :- یہ مخکین آیت کنیں داسے قول دے منافقا نو رد کرے وو
او وئیے وو چہ دا تہول دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ دی او اس پدے
آیت کنیں اللہ تعالیٰ ثابت کرہ چہ ہا سیئہ دے انسان دے نفس دے وجہ
تہ دہ ؟

جواب ع :- ہلتہ من عندك کنیں مقصد دے منافقا نو سپیڑ والے
دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم وو تو ہفہ نسبت کفر وو او نسبت
اللہ تعالیٰ تہ دے ہر خیز یہ طریقہ دے خلق او دے تقدیر سرہ وو۔
او دلتہ نسبت دے سیئہ انسان تہ یہ سبب ظاہری سرہ دے چہ
ہفہ گناہوتہ دی او داسے یہ سورۃ شوریٰ مت کنیں ہم دی۔
جواب ع :- یہ مَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ کنیں استفہام پت دے او
استفہام انکاری دے۔

جواب ع :- دے آیت یہ سر کنیں لفظ یَقُولُونَ پت دے
او دا تفصیل دے دے عدم فقہات۔

وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا، یہ دے جملہ کنیں مقصد
عظمت شان او عموم بعثت دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم
دے دے پارہ دے یہ منافقا نو چہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم
تہ دے سپیرہ والی نسبت کوی او یہ دیکنیں رد دے یہ ہفہ چا
باندے چہ عقیدہ لری دے اختصاص دے رسالت دے رسول صلی
اللہ علیہ وسلم یہ صریح عربو پورے۔

وَكُفِّي بِاللَّهِ شَهِيدًا، دا ہم رد دے یہ منافقا نو او یہ نور
منکرینو دے رسالت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے چہ اللہ
تعالیٰ پورہ دے یہ شہادت کولو یہ رسالت او یہ صدق دے

مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ

چاہے او منلو حکم د رسول نو یقیناً

أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ شَوَّلَىٰ فَمَا

حکم ہے او منلو د الله تعالیٰ او چاہے منج او گر خود نو نہ ہے

أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا ۝

لیولے مو تو تہ پہ دوی باندے سائنہ کوونگے ۔

رسول باندے نو کہ تو رخلق و رباندے ایمان راوری او کہ
نہ راوری ۔ او شہادت دہغہ پہ رسالت باندے پہ دیرو
آیات تو کتب ذکر دے لکہ پہ سورہ انعام ۱۱۱ ، سورہ رعد ۱۱۱
سورہ اسراء ۲۹ ، سورہ عنکبوت ۱۱۱ ، سورہ احقاف ۸
او فتح ۲۸ ۔

۱۱۔ پہ مخکب آیت کتب اثبات و د رسالت د رسول صلی اللہ
علیہ وسلم نو پہ دے آیت کتب استحکام د رسالت دہغہ دے
او ذکر د حق د رسالت دہغہ دے چہ ہغہ اطاعت د ہغہ
دے ۔

مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ، د دے وجہ دادہ چہ
اطاعت د رسول دہغہ د رسالت د وجہ نہ دے او خبرہ د
قاصد رسول خبرہ د مرسیل وی چہ ہغہ اللہ تعالیٰ دے
اوبل تعبیر دا دے چہ رسول ہرہ خبرہ چہ کوی نو پہ وحی
د اللہ تعالیٰ سرہ کوی پہ دلیل د رمایطی عن الہوی ان ہو
الا وحی یوحی) سرہ ۔ او وحی خو حکم د اللہ تعالیٰ دے ۔ او پہ
دے وجوہ سرہ اطاعت د اللہ تعالیٰ اطاعت د رسول نشی
کیں دے دے وجہ نہ داسے ہے نہ دی و نیلی چہ رو من
یطیع اللہ فقد اطاع الرسول) ۔ او لفظ رسوں کتب اشارہ
چہ د نشان د اللہ تعالیٰ دہر یو رسول دے او دارنگ لفظ

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَرُوا

او دوی وائی ذمونی کار ستا خیرہ منل دی تو کله چہ دوی اوچی

مِنْ عِنْدِكَ بِبَيْتِ طَاعَةٍ

ستاد خوانه جرکله کوی یوه دله

مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ

د دوی ته سیوا د هغه نه چہ وئیل وی دوی،

وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ

او الله تعالی لیکي هغه چہ دوی څه جرکله کوی،

فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى

نو مخ وارو د دوی نه او ځان سپاره په

اللَّهُ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

الله تعالی باندے، او یوه دے الله تعالی ذمه وار د کارونو۔

رسول کس علت د دے حکم ته اشاره ده۔

وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ، دَمْنٌ، جزاء پته ده یعنی
مَنْ تَوَلَّى فَاَعْرِضْ عَنْهُ په قرینه د سوره نجم سطر سوره۔
اَوْفَمَا أَرْسَلْنَاكَ علت دے د جزاء۔

عَلَيْهِمْ حَفِظًا، حفاظت کوونکے د عملونو د دوی او حساب
کوونکے (قرطبی)۔ حَافِظًا یے ته دی وئیلی ځکه چہ نفس
حفاظت کس تبلیغ د احکامو داخل دے ځکه چہ په هغه
سره۔ یچ کول کیږی د گنا هونو نه او د غضب د الله تعالی
ته، نو هغه صفت د رسول کیدیشی۔ او نفی د حفاظت د
نبی صلی الله علیه وسلم نه د قتال سره متافی نه ده۔ د دے
وجه دا آیت په آیت د قتال سره نه دے منسوخ۔
بلکه۔ په دیکس د متافقانو نور قبائح ذکر کوی۔

طاعه، دے مبدء پتہ دہ یعنی امرنا و شائنا طاعه۔ یا دے
دے خبر پت دے یعنی منطاعه۔ او پہ دیکھ عبارت پت دے
یعنی اِذَا كَانُوا عِنْدَكَ يَقُولُونَ یعنی ہر کہ چہ دوی ستا پہ
خوا کیں وی نو داسے وائی۔

فَاِذَا بَرَأْنَاهُ مِنْ عِنْدِكَ بَيِّنَاتٍ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ، یعنی چا وئی
ستاد مجلس نہ۔ بَيِّنَاتٍ، قرطبی او تورو مفسرینو دے دے دیرے
معنی لیکل دی لکہ دروغ جو رول او دھغے خائستہ کول، بدلول
او تحریف کول او دے شپے جرگے کول۔ او دے دے معنی تائید دے
دے سورت پہ سلا کیں دے۔ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ، پہ دیکھیں
اشارہ دہ چہ یوہ بلہ طائفہ دے مخلص ایمان والودہ چہ هغوی
دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے طاعت نہ ہیخ خلاف نہ کوی۔
غَيْرِ الْكَذِبِ يَقُولُ، پہ تقول کیں دہ اقوال دی۔ اول دا
چہ دا صیغہ دے مخاطب دہ او خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ
وسلم تہ او مراد او امر او نواہی دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم
اوستت دہغہ دے او دے غیر تہ مراد دے سنت دے نبی صلی اللہ
علیہ وسلم تہ خلاف خبرے دی چہ هغہ کفر شرک بدعات
اوقسق و فجور دی۔

دویم قول دا دے چہ تقول صیغہ دے مؤنث غائب دہ ضمیر
پکھیں طائفہ تہ راجع دے او قول دے هغوی مخکیں ذکر شو
پہ طاعه سرہ او غیر دے هغے نہ معصیت دے۔

وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يَبْتَغُونَ، يَكْتُبُ نہ مراد لیکل دی پہ صحیفو
دے ملائکو کیں یا مراد ترینہ نازلول دی پہ کتاب (قرآن) کیں
دے پاره دے اخبار دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم۔ قرطبی و ثیلی دی
چہ دا آیت دلیل دے چہ صرف قول (بغیر دے عمل تہ) پہ
اسلام کیں ہیخ فائده نہ ورکوی۔

فَاَعْرَضْ عَنْهُمْ، ضحاک و ثیلی دی چہ دے اعراض کولو نہ
مقصد دا دے چہ دے وعظ پہ وخت کیں دے دوی نوموتہ
مہ ذکر کوی کفی نو دشمنی بہ شروع کوی۔ ابو حیان و ثیلی دی

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ

آیا نودوی سوچ نہ کوی یہ قرآن کتب ، او کہ

كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ

وے قرآن دے طرق دے غیر اللہ نہ

لَوْ جَدُّ وَافِيَهُ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ۝۸۲

خامخا موندے بہ دو دوی پہ ہنے کتب غلطی دیرہ -

چہ پہ زہرہ کتب ہم دے دوی نہ دے بدل اخستلو سوچ مہ کوہ -
وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ، دلتہ دے امر نہ مراد دوام دے توکل علی اللہ
دے او مقصد دادے چہ اللہ تعالیٰ بہ تالہ دے دوی دے شر
نہ بچ کوی نوپہ ہنہ باندے خان اوسپارہ - او دا آداب دے
تولو منافقا نو سرہ پہ ہر وخت کتب استعمالیری نو دا دقتال
یہ آیتو نو سرہ منسوخ تہ دی -

وَكُفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا، داعیت دے دے پارہ دے تخصیص دے توکل
یہ اللہ تعالیٰ پورے -

مکہ، ربط لہ :- آلوسی وٹیلی دی چہ گویا دا سوال وجواب دی
ہرکہ چہ مخکس دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ صدق باندے
شہادت دے اللہ تعالیٰ ذکر شو نو سوال پیدا شو چہ دے اللہ تعالیٰ
شہادت خٹکہ معلومییری نو او وٹیلے شو چہ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ...
یعنی پہ تدبیر دے قرآن سرہ صدق دے دے نبی معلومییری
خٹکہ چہ صدق دے قرآن مستلزم دے صدق دے دے رسول لہ -
ربط لہ :- ہرکہ چہ دے منافقا نو دے قبائحو تہ معلومہ شوہ چہ
ہغوی دے قرآن اور رسول صدق تہ متی نو اوس دعوت و رکوی
تدبیر کو تہ پہ ہنہ دلیلو نو کتب چہ دے ہنہ پہ صدق باندے
دلالت کوی -

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ آہ، یہ دے جملہ کتب زجر دے
منافقا نو تہ او دے ہغوی یوقباحت ذکر کوی چہ دوی پہ قرآن

کنیں تدبیر نہ کوی۔ داسے ئے نہ دی وئیلی چہ آکلہ یقرءون
و یکتون حکمہ چہ منافقان خود قرآن قراءت او تلاوت کوی
لکہ چہ پہ حدیث خوارج کنیں راغلی دی ر یقرءون القرآن
لا یجأؤن شراقیہم قرآن بہ دوی لولی لیکن د مرونہ بہ
ئے نہ پورے وئی۔ نواصل مقصد پہ قرآن کنیں تدبیر او
تفکر کول دی او داسے پہ سورۃ محمد صلا کنیں د منافقان
پہ صفت کنیں او پہ سورۃ مؤمنون صلا کنیں د مشرکانو پہ صفت
کنیں ذکر دی۔ قرطبی وئیلی دی چہ دا دلیلونہ دی چہ پہ قرآن
کنیں تدبیر واجب دے دے د پارہ چہ دھغے معنی او مقصد
او پیڑنی۔ او دھغے چاقول فاسد دے چہ وئیلی دی چہ اکتفاء
بہ کیدیشی پہ تفسیر منقول (د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ)
باندے فقط۔

ابو حیان وئیلی دی چہ دھغے قول د روافضو دے۔ اوزہ وایم
چہ تفسیر پہ نقل سرہ مخکن دے او پہ تدبیر سرہ دھغے
نہ روستو دے لیکن ضروری دواہ دی۔ او قرطبی زمخشری
وغیرہ وئیلی دی چہ دا دلیل دے چہ نظر او استدلال کول
واجب دی او تقلید باطل دے او دینی معارف حاصلول
ضروری دی او قیاس صحیح دے لیکن آلوسی وئیلی دی
چہ پہ قیاس اصولی او اصطلاحی باندے دا آیت دلالت نہ
کوی۔ افلا، فاء عاطفہ دہ مخکن معطوف علیہ پتہ دے
ایشکون فی شہادۃ اللہ فلا یتکبرون رأیا دوی شک کوی
پہ صدق دے رسول کنیں او تدبیر نہ کوی) یا ایعزضون
عن القرآن فلا یتکبرون رأیا دوی مخ او وی د رسول
او قرآن نہ او تدبیر نہ کوی۔ تدبیر تأمل او فکر کول دی پہ
عاقبت د امر کنیں پہ طریقہ د نظر کولو پہ اجزاء د خیز
کنیں او دھغے پہ اسبابو او اشارو وغیرہ کنیں۔ نو پہ تدبیر د
قرآن کنیں اول دھغے د معانیو علم داخل دے۔
القرآن، ابن عاشور وئیلی دی چہ تدبیر د قرآن پہ دہ

قسمہ سرہ دے اول داچہ دے آیتونو پہ خپلو مقاصد او شرعیہ باندے دلالت تفصیلیہ کولو کیں تامل او فکر کوی او پہ هغه کیں احکام او حکمتونہ اول طائف الہیہ پیژندل - دویم قسم پہ دلالت اجمالیہ دے قرآن پہ اعتبار دے فصاحت او بلاغت سرہ فکر کول چہ دا دے الله تعالیٰ دے طرف نہ نازل شوے رشتیہ کتاب دے - لیکن سوق دے آیتونو دے اول قسم پہ ترجیح باندے دلالت کوی - یعنی کہ چرے دے خلقو (منافقانو) دے قرآن پہ هدایا تو باندے پورہ فکر او کردو نو دوی بہ خیر عظیم حاصل کری او دے نفاق نہ بہ ہم ہیچ شی -

فائدہ :- دے علماؤ اختلاف دے چہ دے قرآن کریم تلاوت بغیر دے تدبیر او فکر تہ اجرا و ثواب لری او کنہ - دے خہ تفصیل ما دے کتاب تنشيط الاذهان پہ مقدمہ کیں لیکلے دے هغه هلته او گوری - او زما پہ نیز راجع دادة چہ کوم شخص صرف پہ تلاوت قرآن باندے اکتفاء کوی او تدبیر تہ هیچ ضرورت نہ گنری نو داسیب دے ثواب تہ دے ها کہ تلاوت کوی او فی الحال تدبیر نشی کولے او ارادہ دے تدبیر او دے فهم او دے معنی زده کولو لری او صرف تلاوت کافی نہ گنری نو دے دہ مجرد تلاوت سبب دے ثواب کیدایشی -

و کون کان من عند غیر الله ، پہ دے جملہ کیں دوه احتمالات دی اول داچہ دا عطف دہ پہ مخکین جملہ استفهامیہ باندے یعنی اولہ جملہ کیں ترغیب ورکریے شو پہ عام تدبیر باندے نو اوس دے عام تہ روستو یو جزئی دے جزئیاتو دے تدبیر تہ ذکر کوی دے پیارہ دے ثبوت دے صدق دے قرآن او دا ذکر دے خاص دے روستو دے عام تہ دے دے دے دے دے خاص (جزئی) تہ - دویم احتمال دا دے چہ دا تہولہ جملہ پہ محل دے حال کیں دہ دے القرآن تہ او قید دے دے تدبیر دے پیارہ یعنی آیا دوی تدبیر تہ کوی پہ عدم وجود دے اختلاف کیں نو پوهہ یہ شی چہ دا قرآن دے طرف دے الله تعالیٰ تہ دے - لیکن پہ

دیکھیں اول احتمال غورہ دے دے وجہ نہ دے پشان
 آیت سورہ محمد ﷺ کہیں ہم کو ادا قید پئے تہ دے ذکر کرے
 لَوْ جَدُّ ذَا فِیْہِ اِخْتِلَافًا کَثِیْرًا ، فِیْہِ ، ضمیر قرآن تہ راجع دے
 ابوحیان وٹیلی دی چہ دا حجت نظری دے او وجہ د ملازمی
 دادہ چہ خوگ اور د کلام کوی او دیرہ زمانہ پہ ہفتے باندے
 تیرہ تہی نو پہ دغہ کلام کہیں ضرور اختلاف راجی یا پہ وصف
 کہیں رہے فرق سرہ پہ درجاء تو د فصاحت او بلاغت کہیں بعض
 اعلیٰ فصیح بلیغ وی او بعض درمیانہ وی او بعض بالکل
 ساقط کلام وی یا پہ معنی کہیں پہ تناقض د خبر و نو سرہ یا
 پہ خلاف د مخیر عتہ (واقع) سرہ چہ ہفتے تہ کذب یا خطائی
 وٹیلے شی یا پئے مقابلہ ممکنہ وی - او ہر چہ قرآن کریم دے
 نو پہ ہفتے کہیں ہیخ قسم لفظی یا معنوی مخالفت کذاب او خطا
 او غلطی وغیرہ نہ راجی او نشتہ دے - ابن عطیہ وٹیلی
 دی کہ چاتہ پہ قرآن کہیں خہ شک شبہ یا گمان د اختلاف
 پیدا شی نولازم دہ چہ پہ خیل نظر او پوہہ باندے د
 تہمت اولکوی او د عالم د قرآن تہ دے تپوس او کبریٰ او خان
 د پوہہ کری - او زجاج وٹیلی دی چہ فیہ ضمیر خبر و تہ راجع
 دے چہ د منافقا نو پہ بارہ کہیں وو - پہ دے جملہ کہیں
 بَیِّنَاتٌ طَارَفًا مِنْهُمْ ، غَیْرِ الَّذِیْ یَقُولُ او نور پت خبر و تہ دی
 چہ پہ دیکھیں ہیخ خبر دروغ نہ دے نو معلومہ شوہ چہ
 دا کلام د عالم الغیب ذات دے او ہفتہ اللہ تعالیٰ دے -
 سوال :- د قرآن کریم پہ الفاظ و کہیں د قراءاتو اختلاف
 دیر دے دارنگ پہ معانیو باندے دلالتو تو کہیں اختلاف
 دے عبارت النص ، اشارۃ النص ، دلالت النص او اقتضاء
 النص وغیرہ مختلف طریقے دی ؟

جواب :- قرطبی وٹیلی دی چہ د اختلاف تہ مراد تناقض
 او تفاوت دے یا ہفتہ دے چہ مخکس د ابوحیان پہ قول
 کہیں ذکر شو - او ابویکر جصاص وٹیلی دی چہ اختلاف درے

قسمه دے۔ اول اختلاف تناقض چہ پہ یوقول سرہ ہفہ
 حکم ثابت شہی چہ ہفہ نقیض او مقابل وی د بیل۔ دویم
 اختلاف تفاوت دے چہ یو یر فصیح او بلیغ وی او بیل
 نازل او ناقص کلام وی۔ دریم اختلاف تلاؤم دے یعنی
 چہ یقول کلام پہ حسن او صدق کنس د یوبیل سرہ
 مناسب وی لکہ چہ اختلاف د قراءاتو دے چہ اصل حسن د
 کلام او مقصد تہ نقصان نہ رسوی نو دلتہ مراد اول دواہہ
 قسموتہ دی چہ تناقض او تفاوت پکنس نشتہ او د دینہ
 پہ خطائی او غلطی سرہ تعبیر کیدیشی۔ او دا دلیل دے
 چہ ما سیوا د قرآن کریم نہ پہ ہر کتاب کنس خصوصاً ہفہ
 کتاب چہ د ہفہ پہ تصنیف باندے یر وخت اولگی اولوے
 وی ضرور غلطی تناقض او تفاوت وی او دا بیدار اہٹا ثابت
 دہ۔ قاسمی و ثیلی دی چہ پہ دے آیت کنس عذر دے د
 مصنفینو د کتابونو د پارہ چہ دہقوی نہ پہ تناقض او اختلاف
 واقع کیدی خکہ چہ د خطائی نہ سلامتیہ د اللہ تعالیٰ د کتاب
 خصوصیت دے۔

سوال :- لفظ د کثیرا خودے خبرے لریہ مستلزم دے چہ
 لہر اختلاف پکنس نشتہ ؟

جواب ع :- ابن عاشور و ثیلی دی چہ د کثیرا دا قید پہ جانب
 د ممتنع کنس دے دے (پہ لفظ د لوسرہ) نو پہ جانب
 د اثبات کنس نفی د اصل اختلاف فائدہ کوی یعنی دا کتاب
 د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دے نو پہ دیکنس ہیخ اختلاف نشتہ۔

جواب ع :- صاحب الباب و ثیلی دی ریعی دا قید احترازی
 نہ دے بلکہ قرآن کریم لوے کتاب دے او پہ یر اقسامو
 د علومو مشتمل دے نو کہ بالفرض پہ دیکنس غلطی راخی
 نو یرے پہ وی نو ہر کلمہ چہ یوہ غلطی پکنس ہم نشتہ نو
 معلومہ شوہ چہ دا کتاب د اللہ تعالیٰ دے۔

جواب ع :- مخکنس د اختلاف یر قسموتہ ذکر شول یو پہ

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ

او هر کله چه راغی دوی ته خیر د امن

أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ط وَلَوْ

یا د بیرے خود وی هغه او که

رَدَّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى

رسولے وے دوی هغه خیر رسول ته او پوهه

الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ

خلقو ته د دوی ته خامخا پوهه شو په دے په دے هغه کسان

يَسْتَنْبِطُونَ مِنْهُمْ ط وَلَوْ

چه معلوموی هغه لره د دوی ته ، او که ته وے

فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ

فضل د الله تعالی په تاسو باندے او رحمت د هغه

لَا تَبِعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ۝۸۳

خامخا تابعداری نه کرے دے تاسو د شیطان مکر لږ کسان -

فصاحت او بلاغت کیں بل په صدق او عدم صدق کیں
بل په صحیح او فاسده معنی کیں بل په تناقض کیں او
بل په تفاوت کیں وغیره نو دا دیر اقسام د اختلاف دی او د
دے نه یو هم نیشته نو کثیرا ئے د دے وجه نه وئیلے دے -
۸۳ - په دے آیت کیں د منافقانو بل قباحه ذکر کوی یعنی
بغیر د تحقیق نه یو خبر خورول -

ربط له - آلوسی وئیلی دی چه په دے آیت کیں جواب د
سوال دے چه پیدا کیږی د لوجود او فیه اختلاف کثیرا نه -
هغه دا دے چه منافقان او بعضه کمزوری فهم والا مؤمنان

دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ یو خبر واورى چہ پہ ہفتے کیں شہ
 شرطونہ اوقیودات وی لیکن دا خلق یے غیر مشروط اشاعت
 اوکری توہتہ دے واقع نہ خلاف شی - نو سوال پیداشو چہ
 دا خو پہ وھی کیں اختلاف راسخی نو پہ دے آیت کیں جواب
 کوی - حاصل دے جواب دا دے چہ دے یو خبر پہ اشاعت کیں
 دے ہفتے پہ تہو شرطونہ اوقیوداتو باندے تحقیق پکار دے -
 ربط لے - دا معطوف دے پہ یَقُولُونَ طاعةً باندے او پہ صلح
 کیں جملہ معترضہ دہ یعنی دوی خو دے طاعت دے رسول اقرار
 کوی لیکن سرہ دے دینہ پہ خبر و نو خور و لو کیں ہفتہ طرف تہ
 رجوع نہ کوی -

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ إِذَا جَاءَهُمْ، دَابْن
 عباس رضی اللہ عنہما روایت دے چہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم بہ ہر کلمہ یو سریہ اولیہ لہ اوہتہ بہ غالبہ شوہ پہ
 دشمن باندے یا بہ مغلوبہ شوہ نو دے منافقانو بہ بغیر
 دے تحقیق تہ دا خبر مشہور کرو او نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 اخبار تہ بہ یے انتظار نہ کولو نو دا آیت نازل شو - او بعض
 مفسرینو پہ دیکیں دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے طلاق خیر
 ہم ذکر کریدے چہ ہفتہ ہم خور کپے شوے و و احوال دا
 چہ ہفتہ طلاق نہ و و رکپے -

دے الْأَمْنِ، تہ مراد کامیابی او فتح او غنیمت حاصلول دے سرے
 دے مؤمنانو دی او خوف، تہ مراد پہ سرے کیں نا کافی او
 مغلوب کیدل دی - نو منافقانو بہ دامن پہ خبر خور و لو کیں
 دے واقعے دامن تحقیر او توہین کولو دے دے دے پارہ چہ مؤمنان
 خوشحالہ نشی او پہ خبر دے خوف کیں یے مقصدیرہ و رکول
 او بدظنہ کول و دے مؤمنانو دے اسلام نہ -

آلوسی و ثیلی دی چہ پہ دیکیں زجر او انکار دے پہ خبرہ
 ذکر کولو مخکین دے تحقیق نہ - او حدیث دے مسلم کیں ہم
 لایع دی چہ ر کفی بِالْمَرْءِ کَذِبًا أَوْ إِثْمًا أَنْ يُحْدِثَ

بِکُلِّ مَا سَمِعَ) کافی دہ دے یو شخص د گنہگارید لو یا ڈرو غزن
کیدلو د پاره دا خبرہ چہ بیا نوی ہر ہغہ خبرہ چہ د خلقونہ یے
اوری۔ اورازی و تیلی دی چہ پہ دے خبر خورو لو کیں د فساد
دیر وجوہ دی۔

فائزہ :- امام رازی او جصاص لفظ د امن او خوف سورو
احکامو شرعیوتہ عام کریدے یعنی امن کیں د جواز او د ثواب
امور داخل دی او پہ خوف کیں د عدم جواز او د گناہ امور
داخل دی۔

اذاعوا بہ، لفظ د اذاعت متعدی بالواسطہ او متعدی بالذات
دواہہ راسخ او چا و تیلی دی چہ دلتہ اذاعوا معنی د تحذیث
(خبر ورکولو) لہ متضمن دے نو د دے وجہ نہ متعدی کرے
شو پہ حرف د باء سرہ۔ او بہ ضمیر امرتہ راجع دے۔

وَلَوْ رَدُّهُ إِلَى الرَّسُولِ، پہ دیکیں تعلیم د ادب دے خلقوتہ د
داسے حالاتو پہ وخت کیں چہ ہقہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
او لویو صحابہ کراموتہ رجوع کول دی د حقیقت حال او د حکم
معلومو د پاره۔ د رڈ نہ مراد رسول دی د ہغہ خبر او رجوع
کول دی۔ الرَّسُولِ، کہ پہ امن او خوف کیں معنی مشہورہ
خاصہ وی نو د رسول نہ مراد ذات د ہغہ دے پہ وخت د
ژوند د ہغہ کیں او کہ پہ امن او خوف کیں د نورو احکامو
شرعیو عموم مراد شی نو بیا د رسول نہ مراد د ہغہ پہ
ژوند کیں د ہغہ ذات دے او روستو د وفات د ہغہ نہ
د ہغہ سنت مراد دی لکہ چہ پہ فردوہ الی اللہ والرسول کیں
ذکر شویدی۔

وَالِیْ اَوْلِیَ الْأَمْرِ مِنْهُمْ، د دینہ مراد اصحاب البرای صحابہ کرام
دی او اہل علم تہ ہم شامل دے لکہ چہ مخکیں تیر شویدی۔
لفظ د مِنْهُمْ، کیں اشارہ دہ چہ صحابہ کرام پہ دے صفت
کیں یو شان تہ دو بعضو پہ ہغوی کیں کاملہ رائے او عقل
او علم لرو او بعض داسے تہ دو اگر چہ پہ فضیلت د نفس

صحبت د رسول کنس ٻول شریک دی۔

لَعَلَّاهُ الْكَافِرِينَ يَسْتَنْبِطُونَ مِنْهُمْ، لَعَلَّاهُ ضَمِير امر ته
 راجع دے او د علم ته مراد علم د حقیقت حال د دغه امر
 دے چہ صادق دے او کہ ته اولائق د خورولو دے او کہ
 نه دے۔ يَسْتَنْبِطُونَ، استنباط د نبط ته اخستلے شوی
 دے وئیلے کیری اوبہ راویستلو ته د کوهی ته په اول کنستلو
 د هغه کنس نو نبط هغه خلقو ته هم وئیلے شی چہ داسے کسب
 او کار کوی اوزمیند اوز خلقو ته هم وئیلے شی۔ تو په استنباط
 کنس راویستل د حکم دیوے خبرے وی په خپل اجتہاد سره
 د نص نه د دے وچ ته مجتهد ته مستنبط او اجتہاد ته
 استنباط وئیلے شی۔ دلته معنی داده چہ دوی پخپل عقل
 او تجربے او فکر سره د هغه امر تد بیر را اوباسی چہ دا
 د اشاعت قابل دے او کہ نه دے۔ او عکرمه وئیلی دی
 چہ د استنباط معنی حرص کول او ټپوس کول د هغه دی او
 ضحاک وئیلی دی چہ تتبع (تفتیش) ته وئیلے شی۔ د اولے
 معنی په اعتبار سره د مجتهدین نه مراد صحابه کرام دی۔
 او منهم صفت دے د الذین د پاره یعنی هغوی د جنس د
 دے خلقو نه دی او په اعتبار د دوی دے او دریے معنی سره
 مجتهدین نه صحابه کرام هم مراد دی لیکن احتمال شته چہ
 دغه منافقان مراد شی یعنی پوهه شوی به وے په حقیقت د
 دغه خبر هغه منافقان چہ هغوی د دے خبرے لہون او
 ټپوسونه کوی۔ او منهم ضمیر اولی الامر ته راجع دے یعنی
 ټپوسونه د اولی الامر ته کوئی (الباب)۔

فائدہ ۱: امام لازمی وئیلی دی چہ د دے آیت ته معلومہ شو
 وجوب د قول په قیاس او په اجتہاد باندے ځکه چہ کوم منصوص
 علیہ دے نو په هغه کنس خوا استنباط ته حاجت نشته نو معلومہ
 شوه چہ بعض احکام شرعیہ په نصوصو کنس دنده پراته دی
 او د هغه علم په استنباط او په استدلال سره معلومیری۔ او

دے بارے کتبے مزید تفصیل ذکر کریدے۔ قرطبی و ثیلی
دی چہ دا دلالت کوی پہ اجتہاد کولو باندے کلہ چہ نص او
اجماع تہ وی۔

فائدہ لہ :- آیت کتب اگر چہ احتمال د استنباط د احکام شرعیہ
ذکر شولیکن اصح دادہ چہ دا آیت د حرب پہ امور پورے
خاص دے دھے خو وجوہ دی۔

اولہ وجہ دا چہ لفظ امن او خوف جائز او ناجائز تہ عام
کول د لفظ نہ لے خبرہ دہ دے اطلاق پہ شرح کتب نہ
دے معلوم۔

دویمہ وجہ، د احکام شرعیہ پہ بارے کتب پہ دے سورت کتب
ذکر شویں چہ فرودوہ الی اللہ والرسول ہلتہ ہے پہ مقام
د رد کتب اولی الامر تہ دے ذکر کرے او دلتہ ہے رد الی
اللہ نہ دے ذکر کرے نو معلومہ شوہ چہ امور محسوسہ د جنگونو
سورہ متعلق مراد دی۔

دریمہ وجہ، پہ دے آیت کتب ضمیر ونہ استعمال شویں او ہواہ پہ
تعمیم باندے دلالت نہ کوی لکہ چہ پہ تفسیر سک کتب تیر شویں۔
خلورمہ وجہ، د اصولو علماؤ و ثیلی دی چہ قیاس ظن فائدہ کوی
او دے آیت نہ علم معلومیری نو معلومہ شوہ چہ دلتہ استنباط
او قیاس پہ احکام شرعیہ کتب تہ دمراد کہ پہ ظن باندے د علم اطلاق او شوی نو جائزہ۔ ہا دا
دلالت کوی چہ اللہ تعالیٰ بعض اشخاصوہ صفت د استنباط و کوی لیکن پہ احکام شرعیہ کتب
د اجتہاد و استنباط د اثبات د بارے نور نصوص ثبتہ دے۔

سوال :- جصاص او امام رازی و ثیلی دی چہ دے آیت نہ
معلومہ شوہ چہ پہ عافی شخص باندے پہ احکام د حوادشو
کتب د علماؤ تقلید واجب دے نو دینہ ایجاب د تقلید ثابت شو؟
جواب لہ :- پہ آیت کتب احتمال د استنباط د احکام شرعیہ او پہ
ہے کتب تقلید کول احتمال بعیدہ دے لکہ چہ محکمین دھے
وجوہ ذکر شول۔

جواب لہ :- د دینہ پہ غیر منصوصہ مواضعو کتب تقلید کول

معلوم پیری او دغہ مراد دے پہ حوادثو سرہ لیکن التزام دے
 مذاہب دے یو شخص پہ تقلید سرہ ، دے دینہ او دے بل ہیچ نص
 نہ نشی ثابت کیدے او محل دے نزاع دغہ التزام دے۔
 وَكَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَا تَبْغَتْ إِلَّا قَلِيلًا ،
 فَضْلُ اللَّهِ أَوْ رَحْمَتُهُ دَاللہ تعالیٰ خود دیر قسمہ دے یعنی اخروی دینی
 دنیوی خاص او عام ۔ او پہ دے جملہ کنیں ترغیب دے ہفہ حکم
 تہ چہ پہ کورڈوۃ الی الرسول آہ کنیں ذکر شو یعنی پہ دغہ طریقے
 سرہ فضل او رحمت دالہ تعالیٰ حاصل پیری او پہ ہفہ سرہ دے شیطان
 دے اتباع تہ بجا و حاصل پیری ۔

سوال :- الا قلیلًا استثناء خود تقاضا کوی چہ دالہ کسان دالہ
 تعالیٰ فضل او رحمت تہ دے شیطان نہ ہیچ کیدے لو کنیں تہ دی محتاج
 او حال دادے چہ نصوص صریح سرہ ثابت دی چہ بغیر دے رحم
 دالہ تعالیٰ انبیاء علیہم السلام ہم دے شیطان تہ نشی ہیچ کیدے؟
 جواب :- صاحب الباب دے دے لس وجوہ ذکر کریدی ۔ اولہ وجہ
 چہ ہفہ غورہ ہم دہ ۔ دادہ چہ دے فضل تہ مراد اسلام او دے
 رحمت تہ بعثت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے اودا دے
 اتباع تہ استثناء نہ دالہ قلیل تہ مراد دے جاہلیت دے زمانے مؤحدین
 دی چہ اسلام او دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے را تلو تہ محکمن
 دوی محاکم دے کفر او شرک تہ ہیچ ساتلے وولکہ قیس بن ساعدہ
 آیا دی او زید بن عمرو بن نفیل او ورقہ بن نوفل او تور
 کسان چہ دے عیسیٰ علیہ السلام پہ دین پادے کلک و دے نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم دے بعثت تہ مخکنیں ۔ دویمہ وجہ ، دا استثناء
 دہ دے اذاعوا تہ ۔ دریمہ وجہ ، دا استثناء دہ دے قاعل دے علیہ
 الذین آہ تہ ، خاورمہ وجہ ، دا استثناء دہ دے قاعل دے لوجدوا
 تہ ۔ پنجمہ وجہ دا استثناء دہ دے ضمیر مجرور دے علیکم تہ خو
 دے دے تاویل وجہ اول تہ راجع دہ ۔ شپہمہ وجہ دا استثناء
 دہ دے مصدر تہ چہ دلالت کوی پہ ہفہ پادے فعل دے تَبْغَتْ
 یعنی اتباع قلیلًا ۔ دا قول دے مخشری دے ۔ اوومہ وجہ دا چہ

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ

تو جنگ کوہ بہ لار دے اللہ تعالیٰ کلامہ وائر نیشتاہ بہ تا

إِلَّا نَفْسًا وَحَرَّضَ الْمُؤْمِنِينَ

مگر دے خان خیل او تیزی و رکوہ مؤمنانو تہ

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ

امید دے چہ اللہ تعالیٰ بہ بند کوی جنگ دے کافرانو

كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا

او اللہ تعالیٰ سخت دے بہ جنگ کیش

دا استثناء دہ دے تنبیطونہ نہ او دے تاویل دے دریے وچے
پشان دے - تہمہ وجہ دے قلیلہ نہ مراد عدم دے کلہ قلت بہ
معنی عدم سرہ راجح - دا ہم ابن عطیہ او طبری ذکر کریدے -
اسمہ وجہ لا تبعتم کیش دے تولو امتونو تولو مسلمانا تو تہ خطاب
دے او دے قلیل نہ مراد خاص دے محمد رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم امت دے - لیکن دا قول ضعیف دے - یہ اولہ وجہ
کیش دہ توجیہات نور دی چہ ہغہ ابو مسلم اصفہانی ذکر کری
دی - اول دا چہ فضل اورحت تہ پرلہ پسے نعمتو تہ او امداد
الہی مراد دے او خطاب دے منافقانو تہ یعق دا منافقان دے
پرلہ پسے نعمتو نصرت او فتح دے - تہ ظاہرًا دے شیطان
اتباع تہ کوی او لا قلیلہ کیش صحیح مخلص مؤمنان مراد دی
چہ دہغوی یہ نیز اعتبار دے دلیلونو دے حقانیت دے اسلام لہ دے
کہ فتح او نصرت وی او کہ تہ وی - دویمہ توجیہ دادہ چہ دے
الا قلیلہ تہ تابالغ مراد دی او استثناء منقطع دہ - لیکن یہ
تولو وجوہ کیش اولہ وجہ یہ اولہ توجیہ سرہ خورہ او بے
تکلیفہ دہ -

وَأَنشَأْ تَنكِيلًا ۸۲

او سخت دے یہ سزا درکولو کیں۔

۸۲۔ اَلْوَسَى وَثِيلِي دے چہ ہر کلمہ کہ منافقا تو عدم طاعت ذکر کرے شوا و دغسے تقصیر کہ ہغوی پہ احکامو کہ اسلام کیں تو اوس یے امر او کرو نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ قتال کولو سرہ یوائے بغیر کہ پرواہ کولو نہ پہ کارونو کہ منافقا تو باندے۔ نو دا فاء پہ فقاتل کیں واقع دہ پہ جواب کہ پت شرط کیں یعنی اِذَا كَانَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ ر ہر کلمہ چہ معاملہ داسے دہ نو او طبری و ثیلی دے چہ دا متعلق دے کہ من یقاتل فی سبیل اللہ آہ سرہ۔ یعنی کہ تہ دہ اجر عظیم ارادہ کوئے نو قتال کوہ او داسے کہ زجاج نہ ہم نقل دے۔ او بعضو و ثیلی دے دا کہ فقاتلوا اولیاء الشیطان سرہ متعلق دے۔

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ، جملہ کہ لا تکلف پہ محل کہ حال کیں دہ یا مستانقہ دہ۔

سوال ۱۔ نَفْسُكَ دلتہ مکلف بہ دے او ذات خود مکلف بہ نشی کیں؟
جواب ۱۔ کہ دینہ مراد فعل نَفْسُكَ دے چہ کہ ہغے نہ مراد وہاندے کیدل دی قتال تہ پخیلہ او پہ دے حصر کیں اشارہ دہ چہ کہ منافقا تو کہ مخالفت کولو او کہ ہغوی کہ قتال نہ روستو کیدلو پہ تا باندے ہیخ ضرر نشتہ۔ یا دلتہ وسع لفظ پت دے پہ قرینہ کہ لا یكلف اللہ نَفْسًا إِلَّا وَسْعَهَا سرہ۔

وَحَرْضِ الْمُؤْمِنِينَ، کہ نفس کہ دے نہ روستو کہ نور و خلقو پہ بارہ کیں ذمہ داری ذکر کوئے۔ حَرْضِ، امام راغب و ثیلی دے چہ تحریض پہ اصل کیں ازالة الحرص تہ و ثیلے او حرص بے فائدے او بے کارہ خیز تہ و ثیلے شی یعنی بے کارہ او بے فائدے کارونو او مشاغلو تہ کہ خلقو توجہ جہاد طرق تہ راواروہ۔ او کہ دے تحریض پہ تفسیر کیں ہغہ احادیث مراد دی چہ پہ ہغے کیں ترغیبات کہ قتال فی سبیل اللہ او کہ ہغے

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً

چاچہ سفارش اوکرو سفارش بنہ به وی

يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا وَمَنْ

هغه لرا برخه د ثواب د هغه به وجه، او چاچہ

يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ

سفارش اوکرو سفارش بد وی به هغه لرا

كَفْلٌ مِّنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى

پیته د کفاله د هغه به وجه، او دے الله تعالی به

كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتٌ ۝۸۵

هر خیز باندے طاقت والا۔

ثوابونه ذکر دی او هغه ډیر دی۔ او دا تحریض دعوت دے
قتال طرف ته که په ژبه سره وی او که په قلم سره وی او د
هغه تربیت ورکولو ته هم شامل دے۔

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِكَ بِأَسِّ الَّذِينَ كَفَرُوا، دا وعده د الله تعالی
د طرف نه چه یقینی ده۔ او عسی د الله تعالی د طرف نه د یقین
د پاره وی ځکه هغه کریم ذات دے چه وعده اوکړی نو ضرور
په پوره کوی۔ او دا وعده الله تعالی د خپل نبی صلی الله
عليه وسلم سره په هره غزوه کیں پوره کړیده په دلیل
د سوره توبه ۵۴ رَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ (او
باس په لغت کیں هر ید حال او ید کار ته وئیلے شی او دلته مراد
جنگ دے۔

وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا، د دینه مراد دا دے چه قوت، حمله کول او
جنگ کول اشد دے په نسبت د ټول مخلوق او خصوصًا په
مقابله د مشرکانو کیں۔

وَأَشَدُّ مُنَاقِلًا، نکل په اصل کیں قید ته وئیلے شی او قید مستلزم

دے منع کولو لره نو منع ته هم وئیلے شی او په عام عرف
کښ هغه سزا او عذاب ته وئیلے شی چه په هغه کښ معنی د
عبرت پورته وی. دلته معنی د عذاب مراد ده او سختواله
په داسه دے چه هیڅوک د هغه نه خلاصول نشی کولای او
همیشه وی د هغه فنا او زوال نشته.

ربط ۱- هر کله چه مخکښ آیت کښ امر و په تحریر
د مؤمنانو، نو اوس په دے آیت کښ ذکر کوی چه دا تحریر
نوم په شفاعت هم دے) د لوی ثواب د پاره سبب دے.

ربط ۲- هر کله چه په لا تکلف الا نفسی سره معلومه شوه
چه نبی صلی الله علیه وسلم د بل چا په عمل سره ماخوذ نه
دے نو یو و هم پیدا شو چه د بل چا عمل سره به د ده په
عمل (ثواب) کښ زیات هم نه راځی نو په دے آیت کښ د
دے جواب ته اشاره کوی.

ربط ۳- هر کله چه نبی صلی الله علیه وسلم په قتال باند د
تیزی وړ کوله نو بعضه مؤمنانو سره به سامان جهاد نه وړو بل
مؤمن به د ده د امداد کولو د پاره سفارش کور. او دا رنگ
متفقانو په دیو بل د پاره د جهاد نه د پاتیکیدلو سفارش کور
نو په دے آیت کښ د دواړو قسمونو شفاعتو حکم ذکر کوی.

مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا، شفاعت
په اصل کښ شفع نه اخستل شویدل جوړی (تکلیف) ته وئیل
شی په مقابل د وتر (تکلیف) کښ. او په عرف کښ شفاعت
وینا کول دی چه یو شخص یو منفعت ته اوری که د دنیا
منفعت وی او که د آخرت وی. یا دیو تکلیف نه خلاص شی
اگر چه مشفوع له رجا د پاره چه سفارش کیدل شی) شفع نه
اوچته درجه لری (الوسی). او حسنة هغه دے چه په یو
مشروع امر کښ وی. او د شفاعت حسنة مفسرینو دیر
مصادقات ذکر کړیدی.

ع- خپل ایمان سره د کفارو سره قتال کول جمع کول.

عَلَى دِيَوْمُن دِيَارِهِ دَقْتَال دَآلَاتُو دَحْصُول سَفَارَش كُول -
 عَجَّ جِهَاد تَه دَعَوَت وِر كُول - عَجَّ تَوْحِيد اَوَسْت تَه دَعَوَت
 وِر كُول - عَجَّ دِيَوْمَسْلَمَان دِيل مَسْلَمَان دِيَارِهِ دَعَا كُول -
 عَجَّ دَچَا دَنَفَعِي يَا دَضَر دَدَفَع كُولُو دِيَارِهِ سَفَارَش كُول لِيكِن
 شَرَط دَادِے چَه پَه هَفِي بَه رَشَوَت تَه اَخْلِي اَوْجَانِز كَار
 پَه وِي اَو دَچَا دَشَرَعِي حَق سَا قَطُولُو اَوْحَد شَرَعِي دَفَع كُولُو
 دِيَارِهِ پَه تَه وِي - پَدِيكِن اَوَل دَرِے مَصْدَقَات دَ مَا قَبْل
 آيَت دَقْتَال دَ مَسْئَلِ سِرِّه مَنَاسِبَت لَرِي - يَكُنْ لَه نُصِيبُ مِمَّا
 نَصِيبُ هَذِهِ حَصَّة وِي چَه دَهْفِي مَقْدَار مَعْلُوم تَه وِي لِيكِن خَانِجَا
 حَاصِلِي بَرِي - مَتَهَا كِش مَن سَبِيْه دِے دَدَغَه شَفَاعَت كُولُو دَ
 وِج تَه يَا مَن اَبْتَدِ اَثِيَه دِے اَوْ مَصْطَاق پَت دِے مَن ثَوَابَهَا -
 وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيَكُونُ دَدِے مَصْدَقَات دَ شَفَاعَت
 حَسَنَه مَقَابِل مَرَاد دِي يَعْنِي عَلَ دَكْفَر سِرِّه دَوَسْتَانَه دَكَا فَرَاو
 جَمْع كُول - عَلَ دَا نَفَاق فِي سَبِيلِ اللّٰهِ رَجَاهُ تَه خَلْق مَنَع كُول -
 عَلَ دَخَلَقُو دَ مَنَع كُولُو اَوْ مَتَنَفَر كُولُو دِيَارِهِ دَجِهَاد بَدِي بِيَانُول -
 عَلَ شَرِك ، بَدِعت ، فَوَاحِشْ اَوْ كَسْر اَهِي تَه دَعَوَت وِر كُول -
 عَلَ دَ مَوْمَن غَيْبَت كُول بَهْتَان تَرَل اَوْ چَغَلِي كُول - عَلَ پَه غَيْر
 شَرَعِي كَار كِش سَفَارَش كُول - عَجَّ دِيَوْمُن تَه بَدِ دَعَاي (خَلْق)
 كُول وَغِيْرَه -

يَكُنْ لَه كِفْلٌ مِمَّا ، قَرطِي وَثِيلِي دِي چَه كِفْل پَه اَصْل كِش
 هَذِهِ شَرَعِي اَوْ كَسْبِل تَه وَثِيلِ شِي چَه دَاوِس دَشَاه پَه لِرِه
 حَصَّة بَانْدِے دَدِے دِيَارِهِ وَاچَوِي چَه سَوَرِي وَرِيَانْدِے آسَانَه
 شِي - اَوْ مَطْلُوق حَصَّة تَه هَم وَثِيلِ شِي كَه دَخِيْر وِي لَكَه رِيُوِيكُمْ
 كِفْلَيْنِ مِّنْ لَّحْمَتِهِ - حَدِيْد (سَل) اَوْ پَه شَرَكِش هَم اَكْثَر
 اسْتَعْمَالِي بَرِي - دَلْتَه دَ شَفَاعَت حَسَنَه سِرِّه نَصِيب دَكُر كُول اَوْ
 دَ شَفَاعَت سِيئَه سِرِّه كِفْل دَكُر كُول تَقْنَن فِي الْعِبَارَت (قَسْمَا قَسْم
 تَعْبِير كُول) دِے - اَوْ بَعْض مَفْسَرِيْنُو وَثِيلِي دِي چَه نَصِيب هَذِهِ
 حَصَّة دَه چَه زِيَادَت پَكِش كِيْدِي شِي نَو هَذِهِ دَحَسَنَه سِرِّه مَنَاسِبَت دَه

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا

او کله چہ سلام اوکرے یہ تاسو سلام نو جواب ورکری

بِأَحْسَنِ مِنْهَا أَوْ رُدُّهَا إِنَّ

غورہ دے نہ یا جواب ورکری پشان دے یقیناً

اللَّهُ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ۝۸۶

اللہ تعالیٰ دے یہ ہر چیز باندے حساب کوونکے۔

او کفل ہفہ حصہ دہ چہ بالکل برابر وی زیاتے پکشن نہ کیبری
نودا دے سیرہ سرہ مناسب دہ۔

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا، مقیت دے قوت (روزی) نہ
اخستلے شویدے چہ یہ ہفہ سرہ تقویت او حفاظت دے بدن
کیبری۔ او ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ یہ یو روایت کیں یہ
معنی دے مقتدر (دیر قوت والا) سرہ او یہ بل روایت کیں یہ
معنی دے حفاظت کوونکی سرہ نقل دے۔ دے مجاہد نہ روایت
دے یہ معنی دے شاہد سرہ۔ بل قول دادے چہ یہ معنی دے
روزی (سوونکے دے)۔ او دغہ شان یہ معنی دے جزاء ور کوونکی
ہم۔ دا یولے معنی صحیح کیبری حکمہ چہ اللہ تعالیٰ دے ہر چہ
نصیب او کفل وینی او حفاظت یے کوی او یہ ہفہ باندے
قادر دے او جزاء ہم ورکوی۔

۸۶: ربط لے۔ امام رازی او صاحب اللباب و ثیلی دی چہ
بعضے وخت یہ دار حرب یا دے ہفہ یہ قریب کیں یہ سفر دے
جہاد کیں یو شخص پہ یو مجاہد باندے سلام کوی نو مجاہد
ور تہ ہیخ توجہ او التفات نہ کوی بلکہ قتل یے کری یہ دے
گمان سرہ چہ دا کافر دے۔ نو یہ دے آیت کیں ذکر کوی
چہ دے سلام کوونکی حق دے حکمہ چہ سلام کول یو قسم
اکرام دے او دے اکرام مقابلہ پہ اکرام سرہ بلکہ دے نہ یہ
زیات سرہ پکار دہ۔ نو کہ ہفہ کافر وی نو مسلمان تہ ہیخ

نقصان نشی و رکولے اوکھ مسلمان وی نو د هغه قتلول خو
لویه گناه ده -

رابطه الله - آلوسی و ثیلی دی چه تیر شوی آیت کس یے کشفاعت
حسته ترغیب و رکرو تو اوس د هغه یو خاص فرد ذکر کوی چه
سلام کول دعا د سلامتیا او د ژوند ده او دا شفاعت حسته دے.
وَ اِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّاتٍ، امام راغب و ثیلی دی چه تحیه په اصل کس
د ژوند او بد والی دعا ته وئیلے شی بیا استعمالیری په هره دعا
د خیر کس - او د عربو عادت دا ووچه د یو بل سره به مخامخ
شول نو حَيَّاكَ اللهُ به یے وئیل - بیا په شرع کس د هغه په خله
السلام علیکم کیخود لے شو او دیته تحیه الاسلام وئیلے شی
او په دے سلام شرعی کس د حَيَّاكَ اللهُ دعا نه زیات فضیلت
دے ځکه چه په دیکس د سلامتیا دعا ده سره د آفاتو د
ژوند نه - او قرطبی ذکر کړیدی چه بعضو وئیلی دی چه تحیه
په اصل کس ملک ته وئیلے شی او هرکله چه خلقو به یو بل ته
په دعا کس د ملک (بادشاهی) او د ژوند مختلف الفاظ وئیل
نوجمع راوړے شوه په التحیات لله سره یعنی د بقاء او د
بادشاهی چه خومره الفاظ دی هغه ټول الله تعالی لره خاص دی
او بعضو وئیلی دی چه سلامتیا د ټولو عیبونو او آفتونو نه
خاص الله تعالی لره ده - او صحیح قول دا دے چه دلته د
تحیه نه مراد سلام شرعی دے په الاسلام علیکم سره -
او په دیکس نور اقوال هم شته چه هغه قرطبی ذکر کړیدی
د امام مالک رحمه الله یو روایت دے چه د دینه مراد تشمیت
العاطس دے رپرنبی کوونکی ته په یرحمک الله سره جواب
ورکول - او ابن خوین متداد وئیلی دی چه د دینه مراد هبه
ده (چاته څه څیز وربخل) - او د اصحابو د امام ابوحنیفه رحمه الله
نه نقل ده (لکه جصاص) چه هدیه ورکول مراد دی او چا
وئیلی دی چه د دینه مراد د صلحه کولو دعوت مراد دے -
لیکن دا اقوال ضعیف دی ځکه چه په قرآن کریم کس تحیه

سلام ته وئیلے شوییدی سورة احزاب سکا، سورة نور سکا، سورة
ابراہیم سکا۔ او لفظ سلام یے پہ دیر آیتو تو کیں ذکر کریدیے
لکہ سورة مریم سکا، سکا، سورة روم سکا، سورة انعام سکا
سورة طہ سکا، سورة رعد سکا او سورة نمل سکا پہ دیکیں
لفظ سلام معرقہ او نکرہ دواہ ذکر شوییدی تو دواہ
جائز دی۔ لیکن پہ احادیثو کیں پہ صیغہ ذکر معرقہ سرہ
ذکر دے۔ او ذکر سلام تور تفصیلی احکام قرطبی، آلوسی او
قاسمی وغیرہ ذکر کریدی۔

فَحَيُّوا بِأَحْسَنِ مِثْلِهَا أَوْ رُدُّوْهَا، یعنی تاسو ذکر سلام جواب
ورکری پہ دیر خائستہ الفاظ او کلماتو سرہ دھے نہ چہ
تاسو ته وئیلے شوی وی۔ صحیح او حسن احادیثو کیں دھے
تفصیل راغلے دے چہ پہ جواب کیں او وائی وعلیکم السلام
ورحمۃ اللہ وبرکاتہ۔ او ذکر ابوداؤد پہ روایت کیں ومغفرتہ
ہم ذکر دے پہ ہفے کیں یحییٰ راوی ته ضعیف وئیلے شوییدی
لیکن ترمذی دھفہ روایت ذکر سہل بن معاذ ته حسن ذکر
کریدیے او ابن خزیمہ او حاکم ورتہ صحیح وئیلی دی۔ تو
آلوسی وئیلی دی چہ خوک وائی چہ ومغفرتہ پہ نہ وئیلے
کیہی نو دا قول اتفاق ته دے۔ او قاسمی وئیلی دی چہ پہ
دے حدیث کیں رد دے پہ ہفہ چا باندے چہ پہ وبرکاتہ
باندے زیادت ته وائی۔ او رُدُّوْهَا، او ذکر اختیار دیا دے
پہ زیادت ذکر جواب کیں لیکن زیادت افضل دے حکم چہ
مخکین یے ذکر کرو۔ او ردوھا ته مراد دھے پشان جواب
ورکول دی۔

ابن کثیر وئیلی دی چہ ذکر تلو علماء اتفاق دے چہ سلام کول
سنت دی او جواب ورکول یے فرض دی۔ لیکن فرض کفائی
دی پہ سبب ذکر حدیث ذکر ابوداؤد او بیہقی سرہ او دلستہ
آلوسی ذکر بعضہ اختلاف فقہاؤ ته پہ طریقہ ذکر اشعارو سرہ
شل کسان ذکر سلام ته مستثنیٰ کریدی لیکن اصح دا دہ

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْزِيَكُمْ

اللہ تعالیٰ نشتہ دے بند کی سقدار سوا دھغہ نہ ، خامخا بہ تاسو را جمع کری

إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ

درخ دے قیامت تہ چہ ھیم شک نشتہ بہ ھے کیں ،

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا

او شوک دیورشتنے دے دے اللہ تعالیٰ تہ بہ خبرو کیں ۔

چہ بہ مونج کوونکو باندے سلام اچول شتہ خود ھے جواب
بہ بہ قول سرہ نہ ورکوی او جواب بالاشارہ کیں اختلاف دے
او کومہ نہی چہ بہ صحیح حدیث سرہ راغلے وی نوھغہ بہ معتبر
وی دلتہ صرف قیاس فائدہ نہ ورکوی ۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى شَيْءٍ حَسِيبًا ، یعنی بہ ہولو اعمالو باندے
او خصوصًا بہ سلام و جواب سلام باندے بہ حساب کوی ۔ دا
جملہ ہم دلالت کوی بہ اقامت دے سنت باندے او بہ
تاکید دے جواب دے سلام باندے ۔

۸۷۔۔۔ یہ دے آیت کیں اثبات دے توحید او قیامت دے
ربط لے ۔۔۔ اے دے مخکین سرہ دادے چہ ہرکلمہ مخکین او تیلے
شوچہ تاسوتہ شوک سلام او کری نو دھغہ سلام قبول کری
بہ اعتبار دے ظاہر دھغہ سرہ او ہرچہ دھغہ باطن حال
دے نوھغہ دے اللہ تعالیٰ علم تہ او سپاری چہ دھغہ سرہ بہ
علم غیب کیں شوک شریک نشتہ ۔ او بہ درخ دے قیامت بہ دے
باطن رازونو بشکارہ کولو دے پارہ حساب کوی ۔

ربط لے ۔۔۔ دا چہ مخکین قتال ، شفاعت حسنہ او سلام کولو تہ
ترغیب ذکر شو نو اوس دے ہولو دے قبولیت بنیاد ذکر کوی
چہ عقیدہ دے توحید او بعث بعد الموت دے ۔

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ، دا جملہ اسمیہ صیغہ او خبر دے
مستأنفہ دے ۔

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فَعْتَيْنِ

نو دے تاسو، دے متافقانو یہ بارہ کس دودہ دے شوق

وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا ط

او اللہ تعالیٰ شکور کپیدی دوی یہ سبب دے عملونو ددوی

أَشْرَيْدُونَ أَنْ تَشْهَدُوا مَنْ

آیا تاسو غواہی چہ ہدایت والا او کترئ ہغہ خوک

أَضَلَّ اللَّهُ ط وَمَنْ يَضِلَّ اللَّهُ

چہ بے لارے کپیدا اللہ تعالیٰ او خوک چہ اللہ تعالیٰ بے لارے کری

لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، دا جملہ دویم خبر دے د لفظ
اللہ دپارہ یا جملہ مستانفہ دہ دپارہ د بیان د دویم اعتقاد
چہ بعث بعد الموت دے۔ الی یہ معنی د فی سرہ دے یا جمع
متضمن دہ معنی د حشر لہ یا فی القبور پت دے او الی دغائے
دپارہ دے۔ التَّقِيَّامَةِ، دا یہ معنی د قیام دے او تاء پکس د
مبالغہ دپارہ دہ۔ او دے نوم وجہ دادہ چہ ہول خلق بہ
حساب دپارہ قائم شی (راودریبی) لکہ رَیَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ
لِرَبِّ الْعَالَمِينَ۔ تطفیف ملے۔

لَا رَيْبَ فِيهِ، ضمیر یوم تہ یا جمع تہ راجع دے۔

وَمَنْ أَضْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا، حدیث، یہ معنی د قول
او د وعد دے او دلتہ د حدیث نہ مراد اخبار دے یہ کلمہ
د لا الہ الا هو اولی جمعتم آہ سورہ او دا استفہام انکار دے
دپارہ د اثبات د صدق د اللہ تعالیٰ عمومًا او خصوصًا۔

سوال :- اصدق اسم تفضیل دے لیکن صدق خو مفہوم
بسیط دے یہ ہغہ کس تفاوت تہ وی نو تفضیل پکس خنکہ
صحیح کپیدی؟

جواب :- آلوسی و ثیلی دی چہ دلتہ تفضیل پہ اعتبار د کمیت

فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ۝۸۸

نو ہیچرے اویہ نہ موی ہغہ لری لار۔

رمقدار سرہ دے نہ یہ اختیار کیفیت سرہ یعنی کلام دے
اللہ تعالیٰ کہیں ہیخ دروغ نشته۔ کلام دے اللہ تعالیٰ دیر دے
اویہ ہغہ کہیں دیر اقسام دی او ہغہ ہول رشتیا دی۔

۸۸:۔ یہ دے آیا تو نو کہیں ذکر دے دے حال دے منافقانو او دھغوی
بعضے اقسام ہغہ دی چہ ہغوی سرہ قتال کول پکار دی او بعضے
ہغہ دی چہ قتال ویر سرہ نہ کیہری او دا خاور قسمہ دی یہ خلوج
آیتونو کہیں۔ او دا اقسام دے ہغہ منافقانو دی چہ دار اسلام کہیں
نہ دی داخل ہجرت یے نہ دے کہے۔

رابطہ دے آیت پورے دے منافقانو قبیح اویہ صفات ذکر
شول او یہ مینخ کہیں جملہ معترضہ وہ نو اوس تفریع ذکر کوی
یہ ہغہ اوصافو باندے چہ سرہ دے وجود دے اسے اوصافو نہ
شک مہ کوئی یہ نفاق دے اسے خلقو کہیں۔

رابطہ دے ہر کلمہ چہ ذکر شو و من صدق من اللہ حدیگا نو
اوس یہ ہغہ باندے تفریع ذکر کوی چہ ہر کلمہ اللہ تعالیٰ دے منافقینو
احوال ذکر کرل او یہ ہغہ کہیں ہیخ دروغ نشته نو دے دوی
یہ بارہ کہیں شک مہ کوئی۔

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ، مَا، استفہامیہ دے بارہ دے تعجب او
ملا متیا دے یا دے انکار دے بارہ دے او خطاب تولو مؤمنانوتہ دے۔
فِي الْمُنَافِقِينَ احتمال لری چہ متعلق شی دے فتنین دے معنی سرہ
یعنی مالکم تفتراقون فی المنافقین۔ یا حال دے دے فتنین نہ
او مخکین دے یہ ذوالحال باندے۔ او دے فتنین یہ نصب (زور)
کہیں ہم دوعہ و جے دی۔ اول دا حال دے دے ضمیر دے لکم نہ او دیتہ
حال لازمہ و ثانی شی دا دے بصریا نو مذہب دے۔ یا خیر دے
دے گان پت دے بارہ یعنی کنتم فتنین دا دے کوفیا نو مذہب دے۔
او مقصد دا دے چہ تا سو سرہ ہیخ دلیل نشته دے اختلاف

کولو پہ بارہ دے منافقانو کیں حکمہ دلیل بنکارہ شو دے هغوی منافقت
او دے کفر۔

فائدہ عا۔ دے آیت پہ سبب نزول او مصداق دے منافقین
کیں دوه اقوال مشهور دی۔

اول قول بخاری مسلم او ترمذی وغیرہ صحیح حدیث دے زید
بن ثابت رضی اللہ عنہ ذکر کریدے چہ پہ احد کیں حکمہ خلق
دے غزوے نہ واپس شول دے غزوہ شروع کولو نہ مخکین) نو
دے دوی پہ بارہ کیں دے مؤمنانو پہ مینج کیں اختلاف پیدا شو۔

بعضو وثیل چہ موتیر دوی قتل کوو یعنی دوی کافر دی او
بعضو وثیل چہ نہ دوی خو مؤمنان دی کلمہ دے ایمان وائی۔ نو
دے آیت دے هغوی پہ بارہ کیں تازل شو۔ دویم قول ابن کثیر دعوئی
عن ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ او قرطبی دا قول دے ضحاک
نہ نقل کریدے چہ دایو قوم ووپہ مکہ مکرمہ کیں کلمہ
دے ایمان یے وثیلہ لیکن دے مشرکانو پہ خلاف جنگو نو کیں کلمہ کرتیا
نہ کولہ نو پہ مؤمنانو کیں دے دوی پہ بارہ کیں اختلاف راغے چہ
دا کافران دی یا مؤمنان دی۔ نو دے آیت دے هغوی پہ بارہ کیں تازل
شو۔

فائدہ عا۔ قرطبی وثیلی دی چہ اول قول دے نقل پہ اعتبار
(سند) سرہ اصح دے او دویم قول دے پارہ تائید روستو آیت
کیں حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا دے یعنی دا هغه خلق دی چہ هجرت
یے نہ دے کرے۔ نو پہ ظاہر کیں پہ دے دوارو کیں تعارض
دے اودق دے تعارض پہ دوه وجوہ سرہ دے۔

اولہ وجہ دا دے چہ پہ معنی دے هجرت کیں تاویل او کریشی یعنی
دے هغه نہ مراد بنکارہ توبہ کول دی دے منافقت نہ لکھ چہ روستو
پہ ان شاء اللہ ذکر شی۔

دویمہ وجہ، پہ اسباب نزول کیں دے ظاہری تعارض پہ وخت
کیں توجیہ کیدیشی چہ یو اصل سبب دے او بل مصداق
دے پہ اعتبار دے عموم دے الفاظو سرہ یعنی دے بخاری او مسلم

روایت کیں یہ اعتبار دے عموم الفاظ و سرہ ہفتہ منافقان داخل دی
چہ یہ احد کیں ہے دجہاد کو لو نہ اعراض کریں اے او اصل مصداق
ہے ہفتہ منافقان دی چہ ہفتوی یہ مکہ مکرمہ او یہ کرد نوح کیں
وو او دہجرت نہ ہے اعراض کریں وو۔

فائدہ غلط: یہ دے تہو واقعاً تو کیں یوں دے دے دے مؤمنانو یہ
ظاہر کلمہ دے اسلام لوستو سرہ استدلال کو یہ ایمان دے ہفتوی
باندے او بے دے استدلال کو دے ہفتوی یہ فرض جہاد پر بخود
او دے مشرکانو یہ تعاون کو لو او دے ہجرت نہ ہے اعراض کو لو چہ
دوی منافقان دی۔ نو معلومہ شہ دے مالکم تہ چہ یہ استدلال
کیں اولہ دے خطا شوییدہ۔ مجتہد یہ وخت دے خطائی کیں ہم
دے یو اجر مستحق کرچی یہ سبب دے حدیث مشہور سرہ۔ لیکن
ہر کلمہ چہ خطائی بنکارہ دی تو قابل دے ملامتیا او عدم
اتباع دے۔ (راہن عاشور)۔

وَاللّٰهُ اَرْكَسُهُمْ، رکس یہ اصل کیں رد کول دے خیر دی یا اللہ کول
دی یہ سر باندے۔ او دے دے یہ مراد کیں دیر اقوال نقل دی
ضمائم عن ابن عباس رضی اللہ عنہما یہ نیز یہ معنی دے دے
یعنی دوی ہے کفر تہ واپس کریں دی۔ دویہ معنی اللہ تعالیٰ
اللہ (پر پختہ) کر خولے دی دوی لڑے یہ او دے جہنم کیں۔ او دریمہ
معنی دے سدی یہ نیز کمرہ کول دی۔ او دے ابن عباس رضی اللہ
عنہما بل روایت دے چہ بت کریں دی دوی لڑے یہ جہنم کیں۔
او دے بخاری رحمہ اللہ یہ نیز کہ و کریں دی دوی لڑے او دے قتادہ
یہ نیز ہلاک کریں دی دوی لڑے۔ دا تہو تعبیرات یہ اصل کیں یو
مقصد تہ راجع دی۔

یَسْمَا کَسْبُوْا، بآء۔ سببیہ دے او ما مصدریہ دے او دے دینہ مراد دے
منافقت اعمال او ہفتہ افعال قبیحہ دی چہ یہ مخکین آیتونو
کیں ذکر شویں دی۔ او دے جہاد دے احد نہ اعراض کول او دے مؤمنانو
یہ مقابلہ کیں دے کافرانو سرہ بنکارہ ملکر تیا کول او ہجرت نہ
کول دی۔

وَذُوَا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا

غواہی دوی چہ کافران شیئ تاسو لکہ چہ دوی کافران دی

فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَشْخِذُوا

نو شیئ بہ تاسو برابر تو مہ نیسی

مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجَرُوا

ک دوی نہ دوستان تردے پورے چہ ہجرت اوکری

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا

پہ لار ک اللہ تعالیٰ کیں، نو دوی کہ مخ اوکریجو

فَخَذُواهُمْ وَأَقْتَلَوْهُمْ حَيْثُ

نو نیسی دوی رہہ قید کولم او وژن دوی کوم بخائے

اَشْرَيْدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنِ اضْلَحَ اللَّهُ، فَمَا لَكُمْ كَيْسَ تُوْبِيحُ اِجْمَالِي
 وور یعنی جہت ک تو بیخ معین نہ وو نو پہ دے جملہ کیں ک ہغے
 تعین کوی یعنی ہغہ فریق ک مؤمنانو چہ دغہ منافقانو تہ مؤمنان
 وائی نو ک دوی دغہ قول خطا دے۔ ذکر ک ارادے ک زیات تو بیخ
 کپارہ دے یعنی ہغہ کسان چہ اللہ تعالیٰ کمرہ کریدی نو تاسو
 ک ہغوی پہ صحیح لار باندے را وستل نشی کولے نو ک دے
 خیرے ارادہ ہم محال دہ۔ او بیل دا احتمال ہم دے چہ
 تہدوا پہ معنی ک حکم کولو دے پہ ہغوی باندے د مہتدین
 او مسی کول ہغوی لہ پہ نوم ک مہتدینو سرہ او شمارل ک
 مہتدین نہ رقرطی، ابوالسعود۔ او ک دے پشان نور آیتونہ
 ہم شتہ لکہ سورہ روم ۳۱، سورہ احراق ۱۸۴، سورہ کہف ۳۴
 سورہ زمر ۳۴، سورہ غافر ۳۳ او سورہ شوری ۳۴، ۳۵۔

وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَهُوَ تُجْدَلُ لَهُ سَبِيلًا، دَا تَاكِيْدُ دے د مخکس
 جملے کپارہ۔ او ک ہغے کپارہ پہ منزله کعلت دے۔ سبیلًا
 نکرہ پہ سیاق ک نفی کیں ک عموم کپارہ دہ یعنی ک داسے خلقو

وَجَدَ شُرُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ

د دوی نہ

چہ مریخ تاسو دوی لہرہ او مہ تیسو

وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۱۹

دوست او نہ امدادی -

دپارہ ہیخ لار فائد منہ نشته توهدايت به ورته خرنکہ حاصل شی -

۱۹:- دا د اتری دون د جملے سرے متعلق دے په طریقہ د علت سرے یعنی دوی په تعصب کیں داسے حد ته رسیدلے دی چہ تاسو کافر کوی نو تاسو د دوی د هدايت خنکہ اراده لری -

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا، لَوْ مَصَدَرِيه دے سرے د مابعد نه په تاویل د مصدر سرے مفعول دے د و دو دپارہ - یا لَوْ شرطیه دے نو د و دو مفعول پت دے او د دے لوجواب هم پت دے یعنی وَدُّوا کفر کم (دوی ستاسو کفر خواړی) لَوْ تَكْفُرُونَ کَمَا كَفَرُوا لَیْسَ لَیْکَ رَکْه چرے تاسو کفر او کړو لکه چہ دوی کافر دی نو دوی به په دے باندے خوشحال به شی -

فَتَكُونُونَ سَوَاءً، دا عطف دے په تکفرون باندے - سَوَاءً په معنی د مستویین دے یعنی دوی ستاسو کفر کول او په کفر کیں د دوی سره برابریدل خواړی -

سوال:- کما کفروا دلالت کوی په مماثلت باندے او سواء هم دغه دلالت کوی نو تکرار کیں خه فائده ده ؟

جواب:- اول مماثلت په نفس کفر کیں دے - او دویم مساوات په طریقہ د کفر کتب دے چہ هغه کفر کول دی په صورت د منافقت کیں او اتباع کول دی د کمره مشرانو -

فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ، هر کله چہ د دوی په کفر او عداوت باندے د مؤمنانو سره تصریح او کړه نو اوس مؤمنانو ته حکم کوی د هغوی نه په براءت کولو باندے په نهی کولو سره د هغوی سره د هر قسم دوستانه نه -

حَتَّىٰ يَهْجُرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، یعنی دوی اگرچہ کہ ایمان دعویٰ کوی
خود دوی کہ ایمان کہ صحت علامت هجرت کول دی کہ دار کفر نہ
دار اسلام ته په دغه وخت کیں هجرت مدینے ته فرض وو تر
فتح مکے پورے او د هغه نه روستو هر هغه ملک ته چه مسلمان
په هغه کیں که اسلام که شعائر و اظهار قدرت نه لری هجرت
کول فرض دی داسے ملک او وطن ته چه هلته خپله دینی لارے
چارے او دعوت په آزادی سره کولے شی - او داسے حکم په
سوره انفال ۱۲۵ کیں هم راجی -

قائده :- امام رازی، قرطبی او آلوسی وغیره وئیلی دی چه که
هجرت درے اقسام دی - اول قسم که دار کفر ته دار اسلام ته
راوتل دی - دویم قسم که گناهو تو پر بخودل دی - دریم قسم
وتل دی که خپل کور او کلی نه که قتال فی سبیل الله که پاره - هر کله
چه په تیر شوی آیت کیں سبب نزول که مدینے که متافقا واپس
کیدل وو که غزوه احد ته نو دلته که هجرت نه مراد دریم قسم
دے او توبه کول دی که تیر شوی گناه نه چه تختیدل وو که قتال
فی سبیل الله نه - او که چرے دویم سبب نزول مراد شی نو که
هجرت اول قسم مراد دے -

فَإِنْ شَاؤُوا فِخْذًا وَهُمْ وَأَقْتُلُوا وَهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ، که
چرے دوی مخ واره وو که هجرت کولو ته که که هجرت اول قسم
مراد او که دریم قسم مراد وی نو فِخْذًا وَهُمْ، که نیولو نه
مراد قید کول دی په وخت که لاس برکیدلو کیں په هغوی
باندے - حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ، یعنی که حل وی او که حرم
یواځے وی او که گنرو وی - وَجَدْتُمُوهُمْ، نه موندل یا قادر کیدل
مراد دی -

وَلَا تَبْغِزُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا تَصِيْرًا، په دے تکرار کیں دیر
تاکید دے یعنی که دوی نه پوره اجتناب او کبریٰ یعنی که دوی که
طرف ته هیڅ ولایت او نصرت مه قبلوی - وَلَا تَبْغِزُوا مِنْهُمْ
أَوْلِيَاءَ کیں مراد دا ووجه ستاسو که طرف نه دوی سره

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ

مگر ہفتہ کسان چہ یوٹھائے کیری د ہفتہ قوم سرہ

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ

چہ یہ مینچ ستاسو او د دوی کین وعدہ وی

وَجَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ

یا راشی دوی تاسوتہ چہ بندے وی سینے د دوی

أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا

چہ جنگ او کوی تاسو سرہ یا جنگ او کوی

قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ

د قوم خیل سرہ ، او کہ غوینتے دے اللہ تعالیٰ خامخا زور کوی بہ وو دوی

عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ

پہ تاسو باندے نو خامخا جنگ بہ کہے دے دوی تاسو سرہ نو کہ دوی دہہ کولہ ستاسو نہ

فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقُوا إِلَيْكُمْ

او جنگ نہ کوی تاسو سرہ او درکوی تاسوتہ

السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ

روغہ ، نو نہ دہہ مگر خولے اللہ تعالیٰ تاسو لہہ

عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ⑩

پہ دوی باندے لار د جنگ کولے -

ہیخ ولایت جائز نہ دے - نو یہ دے آیت کین د منافقانہ
اول قسم ذکر شو چہ د ہغوی بقتل و قتال باندے امر شویدے -
تفہ - یہ دیکھن دہہ قسمہ منافقانہ استثناء کوی چہ د دار اسلام
نہ بھروی - یو قسم معاہد د معاہد دویم قسم عا جزا و بے وسہ -

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ، يَهْدِيهِ
 استثناء کیں دوه اقوال دی۔ اول دا استثناء متصل ده دے
 قول نه چه فخذوهم واقتلوهم یعنی استثناء په قتل اورانیولو
 کیں ده په موالات اور دوستانه کیں نه ده۔ حکه چه دوستانه خو
 د دغسے خلقو سره هم منع ده۔ اور دا قوم کافران یا منافقان دی۔
 او وصلت نه مراد معاهده کول دی یا پناهی حاصلول دی۔ او قوم
 بَیْنَكُمْ نه مراد کافران دی لیکن د هغوی د مسلمانانو سره معاهده ده
 د عدم قتال۔ نوالذین یصلون ته معاهد المعاهد وئیلے شی تو ترخو
 پورے چه دغه عهد او وصل شته نو د دوی سره قتال نشی کیده۔
 اَوْ جَاءَكُمْ حَصْرٌ صُدُّوهُمْ، پدیکیں بل قسم ذکر کوی۔ او
 د تنويع دپاره دے حصرت حال دے په تقدیر د قد سره د بصریانو
 په نیز او بغیر د قد نه د کوفیانو په نیز۔

حصر په اصل کیں تنکسیا او انقباض ته وئیلے شی او

کراهیت او نفرت ته هم وئیلے شی۔

أَنْ يَفْقَاتُوا قَوْمَهُمْ، دلته من پت دے یعنی
 دوی تاسو ته مخی راجی په داسے حال کیں چه د دوی سینے ستاسو
 د قتال نه اور دخپل قوم سره د قتال کولو نه تنگی دی یعنی ستاسو
 سره په قتال کیں ملگرتیا نه کوی اور نه دخپل قوم کافرانو سره
 یا نه تاسو سره قتال کوی اور نه دخپل قوم سره یعنی د بزدلی
 او بے وستی د وچه نه د هیچا سره قتال نه کوی۔ او په دیکیں
 بله توجیه داده چه دوی مدینه ته راجی یعنی هجرت کوی لیکن
 شرط لکوی چه مونږ به تاسو سره په قتال کیں شرکت نه کوو
 حکه چه ایمان مو راوړیدے خو دخپل قوم سره به د قومیت
 د وچه نه قتال نه کوی۔ نو دوی ته په اول د اسلام کیں اجازت
 ووراد دے مصداق بتومد لیج قبیله ده) لیکن هرکله چه
 اسلام قوی شو نو دا حکم منسوخ شو۔ قرطبی وئیلے دی چه
 اوله توجیه غوره ده۔

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطْنَاهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ، یہ دے جملہ کنیں
مقصد احسان کول دی یہ مؤمنانو باندے او د تسلیط نہ مراد
د هغوی یہ زہر تو کنیں قوت اچول اورعب لرے کول دی او
قرطبی وثیلی دی چہ دے تسلیط درے وچے کید یثی۔ اولہ
وجہ اظہار د گنا ہوتو یہ مؤمنانو کنیں او مداہنت او سستی
د هغوی د قتال نہ نو تسلیط د کافرانو یہ مؤمنانو باندے یہ
طریقہ د عقوبت او د سزا سرہ دے۔ دویمہ وجہ تمحیص
وصفا کول د مؤمنانو د گنا ہوتو نہ۔ دریمہ وجہ ابتلاء او
امتحان دے یہ مؤمنانو باندے۔ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ د لالت کوی چہ
دا ہول کارو نہ یہ مشیت د اللہ تعالیٰ سرہ دی۔

فَإِنْ اخْتَزَلْتُمْ، دا تفصیل د هغے استثناء دے چہ یہ اِلَّا
الْكَافِرِينَ کنیں اجمالاً ذکر شویدے یہ ذکر د دود شرطو سرہ
اول شرط اعتزال د هغوی دے ستاسو نہ اعتزال یہ اصل
کنیں ادا کولو تہ وثیلے شی۔ او دلالت د اعتزال نہ مراد دا دے چہ
دوی خپل قوم لہرہ یہ دخت د جنگ ستاسو کنیں پریہ دی او
د هغوی نہ جدا شی او ستاسو د جنگ نہ دہہ کوی۔ یا اعتزال
یہ معنی د مہادنت رصلح کولو دے۔

فَلَمَّا يُقَاتِلُوكُمْ، دا نتیجہ د اعتزال دہ۔ وَالْقُوَّةَ إِلَيْكُمُ السَّلَامُ،
دا دویم شرط دے سلم یہ معنی د صلح کولو او د انقیاد
کولو دے۔ او القاء لفظ کنیں اشارہ دہ پورہ اظہار د سلم
تہ گویا کہ پشان د محسوس سرہ دے۔

فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا، دا حکم دے او معنی د استثناء
دہ۔ عَلَيْهِمْ، مضاف پت دے یعنی علیٰ أَخْنَاهُمْ وَقَتْلِهِمْ۔
سَبِيلًا یہ معنی د "اذن" او دلیل سرہ دے او یہ دے کنیں
مبالغہ دہ یہ تعرض تہ کولو هغوی تہ شکہ چہ یہ چا باندے
لار نہ وی نو هغوی یہ شکہ او نیسی یا قتل کری۔

سَتَجِدُونََ اٰخِرِيْنَ يَرْيَدُوْنَ

زردے چہ او پہ موئی تاسو نور خلق (متفاقین) چہ خواہی دوی

اَنْ يَّآمَنُوْكُمْ وَيَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ط

چہ پہ امن شی دوی ستا سوتہ او پہ امن شی د قوم خپل نہ

كَلِمًا رُّدُّوْا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا

هر وخت چہ او بللے شی فتنہ (شرک) تہ نور تسکون پر یوشی

فِيْهَا ۚ فَاِنْ لَّمْ يَعْزِلُوْكُمْ

پہ هغه کین پس کہ دوی د دہ نہ کوی ستا سوتہ

وَيُلْقُوْا اِلَيْكُمْ السَّلَامَ وَيَكْفُرُوْا

او نه پیش کوی تاسوتہ دغه او تہ بندوی

اَيُّنَ يَّهْمُ فَخْذٌ وَّهُمْ وَاَقْتُلُوْهُمْ

لا سوتہ خپل (دجنگ ستا سوتہ) نو نیسی دوی په قید کولی او وثق دوی

حَيْثُ شَقِقتُهُمْ ط وَاُولَئِكَ

کوم خائے چہ وس بر شی ستا سوتہ دوی باتلے او دغه کسان

جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا

گر خولے دے موئی تاسو لره په (جنگ) د دوی باتلے دلیل

مَبِيْنًا ۙ

شکاره -

۱۰۰ - په دے آیت کین د متفاقانو خاورم قسم ذکر کوی

او د هغوی سره د قتل و قتال امر کوی -

سَتَجِدُونََ ، د وجدان تہ مراد اطلاع موتدل او خبریدل

دی او یو مفعول تہ متعدی دے -

اٰخِرِيْنَ، په دے لفظ کښ اشاره ده چه دا قسم د مخکنو قسمونو نه بالکل غیر دے۔ ابن کثیر و تيلي دی چه دا خلق اگر چه په ظاهر کښ د مخکنو پشان دی لیکن د دوی او د هغوی په نیتونو کښ فرق دے۔

يُرِيدُونَ اَنْ يَّامُنُوْكُمْ وَيَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ، یعنی دا قوم داسه منافقان دی چه نبی صلی الله علیه وسلم او صحابه کرام ورته په اسلام ښکاره کوو د دے د پاره چه د دوی ځانونو او مالونه او اولاد د مؤمنانو ته بیچ پاتې شي او د کافرانو سره پټ رازونه ساتي او د هغوی د معبودان باطله عبادت هم کوی دے د پاره چه د هغوی نه هم په امن کښ او سپیدی۔ يُرِيدُونَ کښ د دوی نیتونه مراد دی یعنی په نیتونو کښ په صرف خپل ځان بیچ کول غرض دے دوستانه په مقصد نه دے۔

كَلِمًا رُّدًّا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكُسُوْا فِيْهَا، د فتنې نه مراد شرک کول دی یا قتال کول د مسلمانانو سره۔ اُرْكُسُوْا نه مراد واپس او بیدل دی شرک کولو ته یا او بیدل دی د مؤمنانو د عهد ته۔ قَالِ لَكُمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ، د دوی د قتال د پاره په درې شرطونه ذکر کړیدی۔ اول عدم اعتزال مخکښ آیت کښ د اعتزال ثبوتی معنی ذکر شوی دی نو دلته د هغه مخالف جانب مراد دے یعنی ستاسو د جنگ نه ډډه نه کوی، تاسو سره هیڅ مصالحه نه کوی او تاسو ته د هر قسم ضرر او تکلیف رسولو کوشش کوی۔ وَيُلْقُوا اِلَيْكُمْ السَّلَامَ، دا دویم شرط دے او دلته دا د لم لاندې دے۔

وَيُلْقُوا اِلَيْكُمْ السَّلَامَ، دا هم د نفی د لاندې داخل دے او دا په دریم شرط دے یعنی ستاسو د جنگ نه لاس نه بندوی فائده۔ مخکښ آیت کښ دوه شرطونه په طریقه د اثبات سره ذکر کړے وو او دلته په درې شرطونه د نفی په طریقه سره ذکر کړل وجه داده چه مخکښ قسمونه اعتزال، القاء د سلم په استقبال کښ امید کیدے شو او د دے قسم نه په راتلونک

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَفْتُلَ

او نہ دی جائز مؤمن لڑے چہ اودنی

مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَا ۚ وَمَنْ قَتَلَ

یو مؤمن مگر یہ خطا سرے (نوحکم دے داری) او چاہے قتل کرو

مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ

مؤمن لڑے یہ خطا سرے نو یہ دے باندے آزاد دل دے موی

مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ

مؤمن دی او دیت دے سپارے شوے وارثانو

إِلَى أَهْلِهَا إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا ۚ

دے حقہ تہ مگر کہ هغوی صدقہ او کوی (یہ معاف کولو دیت)

فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ

نو کہ وی (مقتول) دے حقہ قوم نہ چہ دشمن ستا سودے

زمانہ کنس دے دغہ درے امور و امید نہ شی کیدے۔ او هر کله
چہ دلته امر دے قتل او قتال دے نو عدم کف دلا سونو یے
تاکیداً ذکر کرو یعنی دوی دے قتال دے بارہ بنہ تیار دی۔

فَحُذِرُوا لَهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ، شقافت نہ مراد
پورہ وس اولاس برکیدل دی یہ هغوی باندے او یہ هر
مکان کنس موئل دی نو یہ دیکش دیر تاکید دے یہ نسبت دے
وجد تموهم چہ مخکش آیت کنس ذکر و۔ حکمہ دا قسم دیر اخبت
متافقان دی یہ نسبت دے مخکنو قسمونو۔

وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ، اسم اشاره لادلو
کنس اشاره دے چہ دا خلق دے تور و قسمونو نہ پورہ جدا دی یہ
سبب دے بنکاره علاماتو دے هغوی سرے۔ عَلَيْهِمْ۔ یعنی یہ نیولو
او قتل کولو دے هغوی باندے۔ سُلْطَانًا مُبِينًا ، بنکاره حجت

وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحَرِيرُ رَقَبَةٍ

او دے وی مؤمن نو پہ رقاتل باندے آزادوں د مری

مُؤْمِنَةٍ ط وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ

مؤمن دی، (او کہ وی (مقتول) د داسے قوم نہ

لَبَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيثَاقٌ قَدِيمٌ

چہ پہ میثاق ستاسو او پہ میثاق د حقوی کنس پختہ وعدہ وی نو لازم دے دیت

مُسْلِمَةٍ إِلَى أَهْلِيهِ وَتَحْرِيرُ

سپارے شوے وارثانو د ہفتہ تہ او آزادوں دی

رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَسَنْ لَمْ يَجِدْ

د مری مؤمن پس خوک چہ تہ موی (مری مؤمن)

فَضِيًّا شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ

نو پہ ہفتہ باندے روڑے دی دوہ میا شستہ پرلہ پسے

تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ ط وَكَانَ اللَّهُ

دا آسان تیا دہ د طرف د اللہ تعالیٰ نہ، او اللہ تعالیٰ

عَلِيمًا حَكِيمًا ۹۲

یوہ دے حکمتو والا -

و دلیل پہ منافقت او کفر د دوی او پہ استحقاق د قتل کولو د دوی - او ابن عاشور و ثیلی دی چہ پہ دیکش اشارہ دہ چہ مؤمنانو تہ د دوی د قتل پہ سبب سرہ مفسدان (دہشت گرد) او ظالمان نشی و ثیلے کیدے -

۹۲: خلاصہ :- د دے آیت تہ تر ۳۵ پورے شپہ امور سیاسیہ ذکر کوی چہ د ہفتہ تہ خاور د عسکری ترتیب سرہ تعلق لری (۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶) او دویم د حکیم یا لکتاب والسنة سرہ

تعلق لری رشتہ اوکے تہ سٹاپورے) امر اول رچہ پہ ترتیب
 کیں خلورم قانون دے) ہغہ مسئلہ دقتل خطائی او دہغہ حکم
 او قتل عمدی او دہغہ اخروی سزا دہ یہ رشتہ، سٹاپورے۔ امر
 دویم رپنٹم قانون) ہغہ تحقیق او پورہ تفتیش کول دی د
 دعویدار د ایمان ہسے تہ چہ ہغہ پہ خطائی سرہ قتل کریشی
 سٹاپورے۔ او بیا ترغیب دے قتال فی سبیل اللہ تہ پہ ذکر د
 بشارت سرہ سٹاپورے، سٹاپورے۔ دریم امر رپنٹم قانون) ہغہ اول
 تخویف دے پہ ہجرت نہ کولو سرہ بغیر د معذوریتونہ، بیا
 ترغیب دے ہجرت تہ او اشارہ دہ چہ اسلامی امارت او حکومت
 د ہغوی لہ د استوگنے انتظام او کری رشتہ، سٹاپورے، سٹاپورے۔ خلورم
 امر ریعنی اووم قانون) ہغہ اہتمام دے د موتخ کولو پہ وخت د
 سفر او خوف کیں دے د پارہ چہ د اسلامی فوج تہ موتخ پانے
 او قضاء تہ شی رد سٹاپورے تہ سٹاپورے۔ پنٹم امر راتم قانون)
 ہغہ پہ تحکیم د قرآن او سنت کیں د خیانت کرو د طرفدار تہ
 حآن ساتل دی او د ہغوی متعلق آداب او د ہغوی قبیح صفات
 ذکر کوئی تر سٹاپورے۔ او دفع د بعضے او ہامودہ د سٹاپورے سٹاپورے
 پورے۔ اثبات د صدق د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او ہغہ تہ تسلی
 پہ سٹاپورے، بیا ذکر د آداب دے۔ اول ادب پہ بارہ د نجوی کیں
 دے پہ سٹاپورے کیں دویم پہ بارہ د مشاقہ د رسول او پہ مخالفت
 د صحابہ کرام کو کیں پہ تخویف سرہ پہ سٹاپورے کیں۔ دریم پہ بارہ
 د شرک کیں عدم مغفرت د ہغوی سرہ د رد د شرک فی الدعاء
 او شرک فی التحلیل والتحریم نہ او تحذیر د شیطان نہ د سٹاپورے
 تہ تر سٹاپورے او بشارت مؤمنان تہ سٹاپورے کیں۔ بیا ذکر د
 تقابل دے پہ مینخ د تابعداری کوونکو د خواہشات او دوی
 کیں او پنٹم اوصاف د مؤمنان د سٹاپورے تہ سٹاپورے۔ بیا دعوی د
 توحید پہ رد د شرک فی التصرف سرہ سٹاپورے کیں۔ شپرم امر ریعنی
 نہم قانون) پہ ذکر د حفاظت د حقوق د زنا تو، ورو بچو،
 یتیمان او نکاح والو پنٹم کیں تر سٹاپورے۔ بیا ذکر د توحید

دے دپارہ ذکر بمقاصد و او تخویف تر ۱۳۴ پورے۔ بیا جواب دے
یو وہم دے پہ آخرہ ۱۳۵ کیں۔ (تفسیر) پہ دے آیت ۱۳۶ کیں
خلو رم سیاسی قانون ذکر کوی چہ ہغہ حکم د قتل خطائی دے
دپارہ د احتیاط کولو۔

رابطہ ۱۳۷۔ ہر کلا چہ قتال د کافرانو بیا د منافقانو سرہ ذکر شو
نواوس ذکر کوی حکم د قتل د مؤمن۔

رابطہ ۱۳۸۔ مخکین آیت کیں ذکر و چہ د منافق پہ قتال باندے
ر پہ سبب د اظہار د کفر او قتال کولو د مؤمنانو سرہ (سلطان دلیل)
موجود دے نواوس ذکر کوی چہ شوک د ایمان دعوی دار دی او
د ہغہ پہ کفر باندے ہیخ دلیل نہ وی نو د ہغہ پہ قتل و قتال
باندے ہیخ سلطان نشتہ۔ نو او فرمائیل چہ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ
أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً، د مَا كَانَ پہ بارہ کیں تفسیر پہ
سورہ آل عمران کیں ذکر شوی دے۔ دلتہ د جمہور مفسرینو
قول دادے چہ دا نفی پہ معنی د نہی او تحریم سرہ دہ لکہ
پہ دے قول د اللہ تعالیٰ کیں چہ ر و مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ
احزاب ۱۳۹) جکہ کہ چرے دا پہ معنی د اخبار سرہ شی نو معنی
بہ داسے شی چہ ہیخ مؤمن بل مؤمن لرہ بغیر د خطاء نہ نہ
قتل کوی او نہ ئے قتل کریدے او دا خو د واقع نہ خلاف
دہ نو معلومہ شہ چہ دلتہ نہی مراد دہ۔ إِلَّا خَطَاً، دا
استثناء منقطع دہ پہ معنی د لکن سرہ یعنی کہ چرے قتل
کری یو مؤمن بل مؤمن لرہ پہ خطاء سرہ نو د ہغہ حکم
روستو وارد دے۔ او ز محشری و ثیلی دی چہ معنی د نفی
اخبار دے یعنی لائق نہ دی د شان د مؤمن سرہ چہ بل
مؤمن لرہ پہ ہیخ علت او وجہ سرہ قتل کری مگر پہ علت
د خطائی سرہ یا پہ ہیخ حال کیں مگر پہ حال د خطائی کیں۔
بنا پہ دے قول سرہ إِلَّا خَطَاً استثناء متصلہ دہ لیکن
مفرغ دہ۔ یا خطاء مفعول لہ دے یا حال دے۔ او قتل
خطائی ہغہ دے چہ پہ ہغہ کیں د فعل (قتل) کولو ارادہ

نہ وی۔ او یا دیو شخص یا د ویستلو د روح پہ غالب حالاً تو کین
 آلہ د قتل نہ وی او اراده هم نہ وی یا پہ هغه د فعل حرام
 قصد نہ وی (آلوسی، مهاشمی) او قرطبی و ثیلی دی چه د خطاء
 اقسام دیر دی لیکن جامع پکین عدم قصد دے او مثالونه
 یے دادی چه خوک د مشرکانو کا فرانو پہ صفونو بان د قتل
 پہ وخت کین گزار کوی لیکن پہ هغوی کین مسلمان پہ هغه
 سره قتل شی۔ یا یو سرے د قتل مستحق وی او د هغه طلب
 کیری خو د هغه پہ خائے پہ بل چا باندے گمان او شی او هغه
 لره قتل کری۔ یا خوک بشکار کوی یا نخه اولی او پہ هغه گزار
 بل خوک مسلمان اولگی او مرشی نو دا بتول د خطاء اقسام
 دی۔ او قرطبی ذکر کړیدی چه یو سرے د بل دیاسه او غور زیگی
 او هغه لاندے کس مرشی توده باندے به دیت او کفاره وی۔
 یا یو شخص بل لره را کابری او دواړه او غور زیگی او مره شی نو
 دیت به په عاقله (خاندان) د راخونکی باندے وی۔ دارنگ
 صورتونه د تصادم، حادثو (ایکسیدنٹ) کین هم دیت ذکر کړیدی۔
 وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ، علیه لفظ
 پت دے۔ رَقَبَةٍ، ست ته وئیلے شی لیکن ذکر د جزء او مراد
 تربته کل نفس دے او په عرف کین د دے اطلاق په مری
 او وینزه باندے کیری خکه چه د مملوکیت او غلامی د وچ
 ته هغه داسے بند وی لکه چه د ست ته ترلے شوے وی۔
 مُّؤْمِنَةٍ، په دے کفاره کین د مملوک ایمان په استفاق
 سره شرط دے یعنی کوم مری یا وینزه چه آزادولے شی
 هغه به مؤمنان وی۔ او نابالغ تابع د مور او پلار دے په
 ایمان کین د هغه په کفایت ادا کولو کین اختلاف دے۔

فائده له :- دلته ابن کثیر صحیح حدیث ذکر کړیدی چه نبی
 صلی الله علیه وسلم دیو وینزه ته تپوس او کړو چه این الله
 (الله کوم خائے دے) هغه اوئیل چه په آسمان کین دے بیا
 یے تربته تپوس او کړو زه خوک یم نو هغه اوئیل رسول الله یے۔

نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او قمر مائیل دا آزاده کپہ رپہ کفارت کیں
 خکک چہ دا مؤمنہ دہ۔ دا حدیث مسلم، ابوداؤد، نسائی
 او امام احمد د معاویہ بن حکم یہ روایت سرہ راؤریں۔
 او یہ موطاء د امام مالک کیں د عمر بن الحکم یہ روایت سرہ
 دے لیکن ابن عبد البر او زرقانی و ثیلی دی چہ دائراوی و ہم
 دے دے تولو محدثینو یہ نیز باندے خکک چہ یہ صحابہ کرامو
 کیں عمر بن الحکم ہی خوک نشتہ۔

۱۔ یو وجہ د کفارے راگر چہ خطاء کتاه نہ دے دا دہ
 چہ دلتہ جرم د قاتل بے احتیاطی کول دی۔ دویمہ وجہ دادہ
 چہ یہ دے قتل سرہ تعطیل د بعض حقوقو الہیو لازم شو
 چہ دے بندہ یہ حال د ژوند کیں د اللہ تعالیٰ بندگی کولہ
 یا بہ ددہ د نسل نہ یو مؤمن پیدا شوے وے۔ دریمہ وجہ
 دا دہ چہ یو بندہ یے دے دے د ژوند نہ او ویستلو نو لازم
 دہ چہ یو مملوک رچہ پشان د مری دے هغه آزاد کړی چہ
 د آزاد ژوند معاشرے ته راشی۔ (واللہ اعلم بحکم احکامہ)

وَدِيَّةٌ مِّمَّا سَلَمتُهُ إِلَى أَهْلِهِ، دیت هغه مال ته وئیلے شی چہ په عوض
 د وینه د مقتول کیں د هغه وارث (موتولی) ته ورکړی شي۔
 مَسْلَمَةٌ، تسلیم، ادا ئیگی او ورکول د حق دی بغیر د تنگولو نه۔
 أَهْلِهِ، د دینه مراد هغه ورته دی چہ د هغوی د مقتول په
 ترکہ (پرېخود لے شوی مال) کیں د وراثت شرعی حق وی نو
 که په دغه وارثانو کیں خوک ددہ قاتل وی یا مملوک وی یا
 کافرو وی نو د هغه د پاره په دغه ترکہ یا دیت کیں خه حصه نشته۔
 بیا کفاره (مملوک آزادول) حق د اللہ تعالیٰ دے او دیت ورکول
 حق د بندہ دہ او په دے دیت ادا کولو سره د بدل اخستلو
 جوش و جذبہ حتمه شی او مصالحت پیدا شی۔ د دیت نور
 تفصیلی احکام په صحیح احادیثو سره ثابت دی یعنی قرآن
 کریم کیں په دے مسئله کیں اجمال دے او احادیث د
 دے شرح دہ نو معلومه شوه چہ په قرآن کریم باندے

یہ عمل کو لو کتب علم حدیث تہ دیر ضرورت دے۔ یہ مؤطاء
امام مالک کتب حدیث دے عمر رضی اللہ عنہ حکم ذکر کریدے
چہ ہفتہ پہ سرو زر و والا باندے زر دینارہ او پہ سپینو
زر و والا باندے دوس زرہ درہمہ قیمت کرے وور پہ دیت
کبں) او پہ یور وایت دے ابوداود کبں دی چہ نبی کریم صلی اللہ
علیہ وسلم پہ او بنانو والو باندے شل او بنان او خوانو والو
باندے دود شتوہ خویان او پہ کپ و بیزو والا باندے دود
زرہ کپے بیڑے۔ او پہ کپہ والا باندے دود شتوہ جو پے
مقرر کریدی۔ او موضح القرآن کبں لیکلی دی چہ دیت پہ اعتبار
دے تو بسرہ سپین زر تقریباً دود زرہ او دود شتوہ خلوینست تولے
جو لپیڑی۔ یہ موجودہ وخت کبں یہ دے ہفتہ د قیمت پہ اندازہ
دیت ور کو لے کیڑی۔

د اہل سنت والجماعت پہ نیز باندے دیت ور کو لے دقاتل
یہ خاندان باندے دی چہ ہفتہ دے ہفتہ عصبہ دی۔ او کہ عاقلہ
(خاندان) نہ وی یا دیر فقیران او بے وسہ وی نویا بہ پہ
بیت المال باندے وی۔ او دے علی رضی اللہ عنہ پہ فیصلہ او
یہ قول دے عمر او ابن عباس رضی اللہ عنہم سرہ ثابت دے چہ
دا دیت بہ دوی درے کلونو کبں دننہ ادا کوی۔

إِلَّا أَنْ يَصِلَ قَوْلًا، دا متعلق دے پہ علیہ پت پورے یا پہ
مسلمہ پورے یعنی لازم دے پہ ہفتہ باندے دیت ور کو ل
یا بہ سپارے کیدیشی دا دیت پہ ہر وخت او وقتو کبں مگر
پہ ہفتہ وخت چہ تصدق (خیرات، معافی) او کپری اہل دے مغتول
یہ قاتل باندے یعنی دیت ورتہ معاف کپری۔ معاف کو لو تہ
یے تصدق دے ترغیب دے پارہ او ٹیلو لکے چہ پہ سورہ بقرہ سنہ
کبں و و اودا پہ اصل کبں ابراء دے یعنی خپل حق او قرض
پر بخود قرض والا تہ۔

فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مَوَدٌّ لَكُمْ، گان، ضمیر
مقتول خطاء تہ راجع دے۔ دے قَوْمٍ عَدُوٍّ نہ مراد حربیان

کافران دی یعنی دا مقتول پہ ہغوی کین او سیری ہجرت ہے
 نہ وی کہے او حال دا چہ صحیح مؤمن وی خود ہجرت وس
 ہے نہ وی یا ہے کہے نہ وی (یعنی کتھکار وی پہ ترک دہجرت
 سرہ) لیکن د نفاق او کفر ہغہ علامات یکین نہ وی کوم چہ پہ
 مؤکین ذکرشون نو فتح ریز رقبۃ مؤمنانہ، دلتہ ہم علیہ
 لفظ پت دے یعنی پہ دغسے قاتل باندے صرف کفار واجب
 دہ او دیت واجب نہ دے دہغہ یوہ وجہ دادہ چہ دیت ورکول
 پہ اصل کین د وارثانو حق دے او ددہ وارثان کافران دی
 ہغوی لہ ددہ پہ مال کین حق د وارثان نشتہ۔ دویمہ وجہ دا
 دہ چہ دے مؤمن حرمت او عزت ناقص دے دوجہ د
 عدم ہجرت نہ نو حکم د قتل ہے ہم ناقص دے لکہ چہ سورہ
 انفال ۱۱۱ کین دی۔ او دلیل پہ دیکین حدیث د اسماء رضی اللہ
 عنہ دے چہ امام مسلم رحمہ اللہ راویدے چہ ہغہ یو شخص
 پہ دار حرب کین قتل کرو ہغہ شخص پہ دغہ وخت کین لالہ
 الا اللہ او ٹیل لیکن ددہ گمان دا ووجہ دا صرف دیرے د
 وجہ نہ وائی۔ نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ ہغہ باندے خفگان
 بکارہ کرو لیکن حکم د قصاص او دیت ہے او نکرو او د مری د
 خلاصو لو حکم ہے او کرو (قرطبی)۔

وَأَنَّ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ قَدِ يَهُ مُسْلِمًا
 إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنًا، پہ دیکین مشہور دودہ
 اقوال دی۔ اول قول دا چہ د دینہ مراد مؤمن دے چہ پہ
 کافرانو معاہدینو کین او سیری او پہ خطاء سرہ قتل کریشی۔
 دا قول د حسن بصری، جابر بن زید او ابراہیم نخعی رحمہم
 اللہ دے۔ نو پہ دیکین دیت ورکول ہم شتہ دے او اوسوی وٹیلی
 دی چہ اہلہ نہ مراد ددہ خاندان (وارثان) مسلمانان دی
 کافرانو تہ بہ نشی ورکیدے حکم چہ کافر د مسلمان نہ وارث
 نشی جوہریدے۔ او قرطبی وٹیلی دی چہ ددہ دیت بہ کافرانو
 تہ د معاہدے دوجہ نہ ورکیدیشی۔ او دویم قول د ابن عباس

رضی اللہ عنہما او شعبی رحمہ اللہ وغیرہ دے چہ دے نہ
 مراد معاہدہ (ذمی) مقتول دے مؤمن نہ دے مراد حُکھ
 دلتہ ہے وھو مؤمن نہ دے وئیلے نو کھفہ دیت بہ عہد د
 وچے نہ کافرانو تہ ورکیدیشی) او کھفہ پہ دیت کیں اختلاف
 دے چہ نیم دیت بہ وی یا بہ پورہ وی دے مؤمن دے دیت سرہ)
 ابن عربی دلتہ اول قول غورہ کریں دے چہ دے دینہ مراد مؤمن
 مقتول دے حُکھ بحث پہ ہفے کیں جاری دے او مطلق حمل
 دے پہ مقید یا نہ دے۔ او ابن جریر دویم قول غورہ کریں دے
 فائدہ :- دلتہ ہے دیت پہ کفارہ باندے مخکس ذکر کریں دے
 دا کھفہ دا اہتمام دپارہ او دھم دفع کولو دپارہ حُکھ چہ قوم
 ہے کافر دے نو دھم کیدیشی دے دیت نہ ورکولو نو اول او فرمائیل
 چہ دیت شتہ۔ میثاق، دے دینہ مراد دے مؤمنانو او کافرانو پہ
 مینخ کیں معاہدہ کول دی دے ترک قتال دپارہ۔ برابرہ خبرہ
 دہ کہ دا معاہدہ وقتی طور وی یا ہمیشہ دپارہ وی۔

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ، دے کم یجد مفعول
 پت دے یعنی مومنہ رقبہ دے آزادولو دپارہ او نہ موی یا دے
 پہ ملکیت کیں نہ وی یا ورسرہ کھفے قیمت نہ وی یا ملاویری
 نہ لکہ پہ دے زمانہ کیں۔ نویا پہ قاتل باندے پہ کفارہ کیں
 دہ میاشتہ پرلہ پسے روڑے نیول لازم دی۔ او داپرلہ پسے ولے
 پہ اتفاق سرہ پہ حیض او نفاس سرہ نہ ماتیری او پہ مرض
 کیں دے اہل علمو اختلاف دے۔

تَوْبَةٌ مِّنَ اللَّهِ، دا مفعول لہ دے دے پت فعل دپارہ یعنی
 شرع لکم ذلک لازم ہے کہ وہ پہ تاسو باندے دا حکم دے
 قبولیت دے توبہ دپارہ)۔ پہ دے توبہ کیں دہ اقوال دی اول قول
 دا دے شخص (قاتل) دے احتیاط دے وچے نہ او دا ہم
 من وجہ گناہ دے۔ دویم قول دا دے چہ دا توبہ پہ معنی
 دے تخفیف دہ یعنی دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ دا اسانتیا دہ پہ
 تاسو باندے چہ دا توبہ پہ معنی دے تخفیف دہ یعنی دے اللہ تعالیٰ

د طرف نہ دا آسانتیا دہ پہ تاسو باندے چہ درقبہ پہ خاے
درتہ روژے قبلوی - او تاب، پہ معنی د تخفیف سرہ پہ
قرآن کیں دیر استعمال دے لکہ سورہ توبہ سکلا، سورہ
مزل منہ او سورہ بقرہ سکلا -

جصاص و ثیلی دی چہ دا کفارہ اودا توبہ امر تعبدی دے
پہ دے خبرہ دلالت نہ کوی چہ قتل خطاء گناہ دے -

و کان الله علیما حکیمًا، عالم دے پہ هر خہ نو پہ حال د
قاتل باندے ہم علم لری - او حکیم دے یعنی پہ دے احکامو
کیں د هغه دیر حکمتوتہ دی -

فائده لہ (اقسام د قتل)

د امام مالک رحمہ اللہ پہ نیز د قتل دوه قسموتہ دی یو قتل
عمد او بل قتل خطاء - او جمہورو اهل علمو پہ نیز درے
اقسام دی - عا عمد عا شبه عمد عا خطاء - پہ عمد کیں
قصاص دے او شبه عمد او خطاء کیں قصاص نشته دیت دے -
فرق یے دا دے چہ قتل عمد کیں شرطوتہ دی چہ قاتل عاقل
بالغ وی او دیوانسان معصوم الدم (بے گناہ) د قتل قصد او کرا
پہ دا سے آله سرہ چہ پہ هغه سرہ غالبًا قتل کیدایشی او پیدے
کیں پہ اور سرہ سوخول او ادبو کیں غرق کول او د غرد سر
نہ غورخول او د اوچت خاے نہ رارخول یا رارخورخول،
دیوال پرے رارخورخول، مری خفه کول، یوانسان قید کول
او خوراک خنکاک نہ ورکول تردے چہ مری، پہ درنداکانو
خورل، او چہ پہ یوانسان باندے پہ موجب د دم سرہ د
دروغو شہادت ورکری تردے پورے چہ هغه قصاص او
قتل کرے شی بیا د شہادت نہ رجوع اوکری، چالہ زهر یا
بل خہ دوائی ورکول چہ هغه پرے مری نو دا پول پہ قتل
عمد کیں راجی -

قتل شبه عمد دا دے چہ قصد اوکری د یو معصوم الدم انسان
د قتل پہ دا سے خیز سرہ چہ پہ هغه باندے غالبًا قتل نشی

واقعہ کیدائے لیکن وہی تہکوی ہے تر دے چہ مرشی لکہ ہاگ
 کوہ اوگتہ وغیرہ پدیکشیں وھل مقصد وی خو قتل کول ہے
 مقصد نہ وی دے دے دے دیتہ مشابہ د عمد و تیلے شی او پدیکش
 دیت مغلطہ واجب کیبری۔ پدیکش د امام احمد، ابو داؤد
 او امام نسائی یہ نقل سرہ حدیث وارد دے چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم د فتح مکہ پہ خطبہ کنیں فرمائیلی و چہ مقتول
 د خطاء العمد پہ کورے، ہمس او پہ کہتے سرہ دے۔ او قتل
 خطاء دا دے چہ انسان یومباح کار کوی لکہ بنکار کول یا نشانہ
 بازی او پہ ہفتے سرہ یوانسان معصوم الدم قتل شی یا خشوک
 کوہی او کنی او ہفتے کنیں خشوک پریوچی (خوڑ مکہ مہلوکہ او مباحہ وی)
 یا ہے یوجال خوڑ کرے وی ذیل خہ غرض د پانہ او پہ ہفتے کنیں یو
 انسان او تخی او مرشی۔ او دے دے پہ حکم کنیں ہفتہ قتل عمد ہم
 دے چہ دغیر مکلف نہ صادر شوے وی لکہ وروکے نابالغ یا لیونے
 چالہ قصدا قتل کری۔ نو دا ہم د خطاء پہ حکم کنیں داخل دے
 فقہ السنہ (جلد ۲ صفحہ ۴۴)۔ او ابو حیان پدیکش خلورم قسم ذکر
 کریں دے چہ ہفتہ نہ عمد دے او نہ شبہ عمد او نہ خطاء دے
 لکہ قتل پہ سہو سرہ یا پہ خوب کنیں لیکن دا قول غیر معروف دے
 ما ذیل چا نہ اوریں لے، لیں لے تہ دے۔ واللہ اعلم بالصواب۔
 فائدہ ۱۔ ہر کہ چاہیوہ مورخیل بچے پہ خوب کنیں د خان د
 لاندے کری او ہفتہ مرشی نو دا ہم قتل خطاء دے کفارہ او
 دیت پکنیں واجب کیبری لکہ چہ شیخ محمد عثمانین پہ خیل کتاب
 دروس حرم جلد ۲ صفحہ ۱۲ کنیں لیکلی دی شکہ چہ د قتل
 خطاء تعریف پہ ہفتے باندے صادق دے مشابہ دے دے ہفتے
 سرہ چہ شخص پہ بل چا باندے پہ ویرغہ پہ خطائی سرہ
 را او غورزیبری او ہفتہ مرشی چہ ہفتہ ہم قتل خطاء دے۔ دلالتہ
 د والدیت د وچے د قصاص نہ دیت ساقطیبری لیکن د کفارے
 سقوط نہ راجح۔

سوال :- رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيَقَ

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِدًا ۖ

او چاہے قتل کرے مؤمن لرے یہ قصد سرہ

فَجَزَاءُ ۖ وَهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا

تو سزا دہقہ جہنم دے دیروخت پورے بہوی یہ ہقہ کن

وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ

او غضب کریدے اللہ تعالیٰ یہ ہقہ باندے اولعت کریدے یہ ہقہ باندے اوتیار کریدہقہ

عَذَابًا عَظِيمًا ﴿۹۳﴾

عذاب لوے -

وَعَنِ النَّبِيِّ صَلَّى وَسَلَّمَ (رواه احمد، ابو داؤد والترمذی - رپورتہ کرے شویدے قلم ددرے کسانوہ - دیونی نہ تردے پورے چہ پہ ہوش شی د اودہ نہ تردے چہ راوینیں او بیدا شی او د تابالغ نہ تردے چہ بالغ شی) دا حدیث دلالت کوی چہ پہ دے مسئلہ کن (چہ مور اودہ وی) مکلف نہ دہ پہ کفارہ وغیرہ باندے ؟

جواب :- ذکر رفع القلم نہ مراد دادے چہ کناہ یے نشہ رفع د حکم نہ دہ مراد پہ دلیل د بیل حدیث سرہ لکہ رُفِعَ عَنْ الْمُسِيءِ الْخَطَا وَاللَّسِيَّانِ - یہ دے حدیث کن بالاتفاق رفع د کناہ مراد دہ او احکام شرعیہ خو پہ خطاء او پہ ہیرہ باندے پہ دیرو عباداتو او جنا یا تو کن مرتب کرے شویدی لکہ پہ مونخ کن د خطاء کید لو د پارہ سجدہ سہوہ واجب دہ او پہ خطائی سرہ خوراک خبثاک سرہ مونخ فاسدیدی اگرچہ دا کناہ نہ دے (واللہ اعلم بالصواب) -

۹۳ :- ذکر قتل خطاء د حکم نہ روستو قتل عمد حکم ذکر کوی - او حکم د قتل عمد دوہ قسمہ دے - او حکم دنیوی چہ قصاص او دیت دے ہقہ ذکر کرے شویدے پہ سورۃ بقرہ ۱۷۸ کن -

دویم قسم حکم اخروی دے تو ہفتہ دلتہ ذکر کوی۔ ہر کلمہ چہ
 یہ سورہ بقرہ کتب مقصود رد کول وو پہ یہود دیا تو باندے تو ہلتہ
 یے ک قصاص حکم ذکر کرے وو ٹککہ چہ یہود دیا تو پہ ہفتے کتب تحریف
 کرے وو۔ اور دلتہ خود مؤمنانو ذکر دے تو ک ہفتوی ک تحذیر
 دپارہ حکم اخروی ذکر کوی چہ ہفتہ تخویف اخروی دے پہ قتل
 عمد سرہ۔

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا، تنکیر کتب اشارہ دہ کہ مؤمن کامل وی یا
 فاسق وی ریغیر ک اباحت ک دم ک ہفتہ نہ من کروی او کہ مؤنث
 وی بالغ وی او کہ نابالغ وی۔ او دا قاتل ک ہفتہ پہ ایمان باندے
 عالم وی۔

مُتَعَمِّدًا، دا حال دے ک فاعل ک یقتل نہ دلتہ پہ دیکتب عمد
 او شبہ عمد دواہہ داخل دی ٹککہ چہ پہ حکم اخروی کتب دواہہ
 براہر دی۔

فَجَزَاءُ لَهُ جَهَنَّمُ، جزاء پہ گناہ کتب ہفتہ بدالہ وی چہ مجرم پہ
 سبب ک جرم سرہ ک ہفتے مستحق اوگرچی۔

خَالِدًا فِيهَا، خلود اور بد حصارید لو تہ وٹیلے شی او ہمیشوالی تہ
 ہم وٹیلے شی او کلمہ چہ لفظ ابد ورسرہ ذکر شی نو بیا ترینہ پورہ
 ہمیشوالے مراد وی۔

وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ، ک اللہ تعالی ک طرف نہ غضب انتقام اخستل
 دی بغیر ک عفو کولو نہ۔

وَلَعَنَهُ، لعنت پہ معنی ک رحمت خاصہ نہ محرومید لو دی یعنی
 ک جنت نہ پہ محروم وی۔

وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا، داسے لوے شان والا عذاب چہ ک ہفتے
 پہ مقدار صرف اللہ تعالی عالم دے۔ پد یکتب پیغمہ تاکیدات ذکر
 کریدی او پہ آخری تاکید کتب چہ اعدا لہ عذابا عظیمًا دے ک
 تاکیدات دی۔ دا تہول دلالت کوی پہ دیر خباثت ک قتل ک مؤمن
 باندے پہ عمد سرہ او دارنگ ابن کثیر دیر احادیث پدے
 بارہ کتب ذکر کریدی۔

فائدہ :- دے معتزلو مذہب دادے چہ قاتل دے مؤمن پہ قتل
 عمدی سرہ او دارنگ دے هر گناہ کبیرہ مرتکب بغیر دے شرک نہ هغه
 به همیشه په جهنم کنس وی - او هغوی په دے آیت سرہ دلیل نیسی -
 او د ابن عباس رضی اللہ عنہما مذہب دادے چہ دے مؤمن قاتل
 په قتل عمدی سرہ د هغه توبہ نه قبلیری او هغه به همیشه په جهنم
 کنس وی او دا قول ابن کثیر د زید بن ثابت، ابو هریرہ او ابن
 عمر رضی اللہ عنہم او ابو سلمہ بن عبد الرحمن او عبید بن عمر،
 حسن، قتادہ او ضحاک رحمہم اللہ وغیرہ نه هم نقل کریں - او قرطبی
 د ابن عباس، ابن عمر، زید بن ثابت رضی اللہ عنہم نه بل روایت
 ذکر کریں دے چہ دے توبہ مقبولہ ده - لیکن اول روایت د ابن عباس
 رضی اللہ عنہما امام بخاری په روایت د سعید بن جبیر سرہ نقل
 کریں دے او د هغه حاصل دادے چہ هغه وئیلی دی چہ آیات د سورہ
 فرقان ۴۹، تک په دے آیت سرہ منسوخ دی حکم چہ هغه مکی
 دی او د امدنی آیت دے - او وئیلی دی چہ دا آیت په هیچ آیت سرہ
 نه دے منسوخ بلکہ په دے مسئلہ کنس دا آخری آیت دے - او
 ابن کثیر او قرطبی وغیرہ وئیلی دی چہ دے جمهور و سلفو امت او
 خلقو مسلک دادے چہ دے قاتل توبہ قبولہ ده چہ صحیح
 توبہ او کبری او انابت، خشوع او خضوع او کبری او نیک اعمال کوی
 او وارثان د مری رضا کبری، په دلیل د سورہ فرقان ۴۹، تک،
 سورہ زمر ۵۴، او دا سورت ۵۴ - حکم مخکن دوه آیتونہ عام
 دی ټولو گناہونو ته (شرک، نفاق او قتل وغیرہ) او روستن آیت
 ما سیوا د شرک نه نور ټولو گناہونو ته شامل دے - او حدیث
 بخاری او مسلم چہ یو قاتل چہ په بنی اسرائیلو کنس سل کسان
 وژلے و په سبب د توبے سرہ معاف کړلے شو نو د دے امت
 نه یو قاتل خو خامخا په توبہ سرہ معاف کیږی چہ اللہ تعالیٰ
 او غواری حکم چہ دا امت د هغوی نه غوره دے - او قرطبی دے
 قول ته صحیح وئیلی دی -

او دے آیت پہ بارہ کس دے سلفو صالحینو دیر اقول نقل دی
 اول داچہ دا مطلق بہ پہ مقید باندے حمل شی یعنی جزاء یے
 دادہ لیکن چہ تو بہ او باسی نو دغہ جزاء معاف دہ پہ قرینہ ددغہ
 آیا تونو او نور دیر صحیح احادیثو سرہ چہ ابن جریر او ابن کثیر
 وغیرہما ذکر کړیدی۔

دویم قول دادے چہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائیلی دی کہ
 چرے اللہ تعالیٰ جزاء ورکوی نو دایے جزاء دہ لیکن پہ سبب
 دے تو بے دا جزا سا قطیری داسے تہ دی فرمائیلی چہ دا شخص
 بہ اور تہ دا خلیبی او ہمیشہ بہ وی پہ هغه کس بلکه صرف استحقاق
 دے جزاء یے ذکر کړیدی۔

دریم قول دادے چہ دے خلود تہ مراد مکث طویل (دیرہ زمانہ)
 دہ او قرطبی و ثیلی دی چہ پہ دے معنی سرہ پہ قرآن کریم
 کس دالفظ پہ سورۃ انبیاء ص ۱۱ او سورۃ ہمزہ ص ۱۱ کس ہم راغلی
 دی او پہ عرف دے عربو کس ہم استعمال دے۔ او دے دے وچہ نہ
 یے دے سرہ دلته لفظ دایں نہ دے ذکر کړی۔

خلورم قول ابو السعود و ثیلی دی چہ دا آیت او دے ابن عباس او نور
 سلفو رضی اللہ عنہم قول پہ تشدید او تغلیظ باندے حمل دے
 دے دے دپارہ چہ دے مؤمن دے قتل عمد نہ منع او کړی شی۔

پنجم قول دا منسوخ دے پہ سورۃ فرقان او نور و آیا تونو سرہ
 لیکن ابن عطیہ وغیرہ و ثیلی دی چہ دا جواب ضعیف دے څکے
 چہ دا اخبار دے او پہ اخباراتو کس نسخ نہ راسخ۔ او دے ابن
 عباس رضی اللہ عنہما قول صحیح او صریح روایت نه چہ اول
 ذکر شو (خلاف دے۔ دارنگ چا دا آیت پہ کافرانو پورے
 خاص کړیدی په سبب دے شان نزول دے سرہ یایے دے
 دے تاویل کړیدی په مستحل سرہ رچہ څوک دے مؤمن قتل
 حلال گنہی یایے دے ایمان دے وچہ نہ قتل کوی)۔

دغہ اقوال احتمالات لری لیکن اهل تحقیق ضعیف کړیدی۔
 هاں ابن کثیر و ثیلی دی چہ پہ تو بے سرہ مطالبہ دحق دے بندہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ

اے ایمان والو! چہ سفر کوئی تاسو

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا

پہ لار دے اللہ تعالیٰ کیں تو تحقیق کوئی آدمہ واپس

لِمَنْ أُلْقِيَ إِلَيْكُمُ السَّلَامُ كَسْتُمْ

ہغہ چاتہ چہ پیش کری تاسو تہ کلہ دے اسلام چہ نہ یس

مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ

مؤمن غوارئی تاسو سامان دے ڈوند

الدُّنْيَا زُفَعْنَا اللَّهُ مَغَانِمَ

دنوی دنیوی پس دے اللہ تعالیٰ سرہ غنیمتو تہ

كَثِيرَةً كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ

دیر دی، دغسے وی تاسو مخکس

فَمَنْ سَأَلَ اللَّهَ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا ط

نوا حسان او کرو اللہ تعالیٰ پہ تاسو یا نہ لے پہ کلکولو سرہ پس تحقیق کوئی

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ

یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہغہ عملونو چہ تاسو کوئی

خَيْرًا ۙ (۹۴)

خبردار دے۔

نہ ساقطیری او مطالبہ خوش سزا نہ دہ ہغہ خو پہ تولو حقوق
العباد کیں شتہ دے۔ او ہغہ پہ دنیا کیں پہ رضا کولو دے خاوند
دحق یا پہ فضل دے اللہ تعالیٰ سرہ ہم حاصلیدے شی۔
مگر پہ دے آیت کیں پنجم امر سیاسی دے چہ اسلامی فوج

باندے لازم دی چہ دے سفر پہ وخت پورہ تحقیق اور وضاحت
 کوئی ہسے نہ چہ دے دوی دے لاس نہ مؤمن قتل شی۔
 ربط لہ۔ مخکس یے حکم دے قتل خطائی ذکر کرو عموماً اوس دے
 قتل خطائی یو قسم ذکر کوی۔
 ربط لہ۔ مخکس چہ دے قتل خطائی حکم ذکر کرو نو اوس دے مؤمن
 دے قتل کولو نہ دے۔ لیج کیدلو طریقہ بنائی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، اشارة دہ چہ
 تبین او بیداری دایمان تقاضا دہ۔ اِذَا ضَرَبْتُمْ، رکہ چہ تاسو
 سفر کوئی دے سفر ذکر یے دے دے وجہ نہ او کرو چہ یو شخص نہ
 پیژندل چہ دا مؤمن دے یا مؤمن نہ دے دا اکثرًا او غالبًا
 یہ حالت دے سفر کنس وی اگر چہ دا حکم حضرت ہم شامل دے۔
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ، دالفظ ہم دے تحقیق او تبین دے تاکید دے پارہ
 دے یعنی چہ تاسو دے اللہ تعالیٰ دے کلمے دے اوچتوالی دے پارہ سفر
 کوئی نو دے چانہ چہ دے کلمہ واورئی نو خامخا تحقیق کوئی۔
 فَتَكْبِتُوا، امام راغب وٹیلی دی چہ تبین او تحقیق مستلزم
 دے مخکس تشبیت لہ یعنی اول دا یو خیز ثبوت ملاؤ شو نو
 روستو دے ثبوت نہ دے دے بشکارہ کولو کوشش او کرے شی نو
 معلومہ شوہ چہ تبین ابلغ دے دے تشبیت نہ۔ او ابو عبید او ابن
 عطیہ وٹیلی دی چہ تبین او تشبیت یو شان دی لیکن اول قول
 غورہ دے او یہ تبین کنس مقصد دا دے چہ یہ ہغہ باندے
 بغیر دے تحقیق نہ دے کافر حکم مہ کوئی بلکہ مخکس وضاحت او کفی
 او دے تحقیق مختلف طریقے دی۔ یعنی کہ ہغہ کلمہ دے اسلام
 وائی نو تپوس ترینہ او کرئی چہ دے شرک او کفر نہ تو یہ کوی او
 کہ نہ او دے کافر انونہ براءت کوئی او کہ نہ۔ او او گوری چہ دے
 شرک او کفر علامات پکنس شتہ او کہ نشتہ۔ دارنگ چہ یہ یو
 کلی کنس شعائر دے اسلام او وینی نو حمله یہ پرے نہ کوی شکہ
 چہ یہ حدیث کنس راغلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بہ
 یہ یو کلی کنس اذان واوریدلو نو دے غوی نہ یہ بتد شر

یعنی حملہ یہ ہے بندہ کرے۔ او پہ مستند دحمیدی، طبرانی او
بزار حدیث نقل کریدے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ سریہ
لیزلہ نو ہغوی تہ یہ ہے او فرمائیل چہ ہرکلمہ مسجد او ویقئ
یا اذان واورئ تو ہیچا سرہ مہ قتلوی (الباب)۔

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَتَقَّى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ كَسْتُمْ مُؤْمِنًا، داعطف
د مسبب دے یہ سبب باندے یعنی تبیین او تحقیق سبب دے
د پاره د معنی د دے قول نہ۔ دارنگ یہ دے حملہ کنس اشارہ
چہ تبیین د اشتباہ د رفع کولو د پاره دے او اشتباہ یہ سبب د
سلام اچولو سرہ راجح۔ القاء کتایہ دہ د پورہ اظہار تہ چہ
مخاطب ترینہ داسے خبر شی لکہ چہ یوحیز د ہغہ معنی تہ غور و خیر
شوے وی۔ السَّلَام، یہ دیکنس یو مشہور قراءت السلام دے او
ہغہ یہ معنی د تحیہ د اسلام دے یا یہ معنی د استسلام
(انقیاد) دے۔ او ابن عطیہ و ثیلی دی چہ یہ معنی د دہ
کولو او ترک کولو سرہ دے۔ او پہ بل قراءت کنس یہ السلام
سرہ دے ہغہ ہم یہ معنی د انقیاد او اطاعت سرہ دے۔
او پہ اسباب نزول کنس یہ یو روایت د امام احمد، ترمذی او بخاری
کنس راغلی دی چہ یو شخص صحابہ کرامو تہ السلام علیکم و ثیلی
وور او دا کلمہ یہ ہغہ زمانہ کنس علامت د اسلام وور۔ او
یہ روایت د ابن جریر کنس راغلی دی چہ ہغہ شخص و ثیلی
وور چہ زہ تسلیم یم۔ او یہ بل روایت د بزار کنس د مقدا
بن اسود یہ روایت سرہ ذکر دی چہ ہغہ شخص اَشْهَدُ
أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَوْ ثِيلِ او صحابہ کرامو خیال او کرو چہ دا
شخص دا کلمہ دُخَانِ بیچ کولو د پاره وائی نو ہغوی قتل کرو
راودا قتل خطائی دے۔ نو دا روایات دلالت کوی چہ لفظ
السلام دے ہولو کلمہ تو تہ عام دے۔ د دے جملے حاصل دا
دے چہ ہرکلمہ یو شخص علامت د اسلام بتکارہ کرو او پہ
ہغہ کنس تا سو تہ د کفر ہیخ علامت نہ بتکاری نو پہ داسے
شخص باندے د مشرک او کافر حکم مہ کوئی۔

فائده :- اوس کہ یو شخص د شرک او کفر کارونہ کوی (مثلاً قبر پرستی دُعا د غیر الله او د هغوی نذر ونه وغیره) - او د دے سره کلمه د اسلام هم وائی نو دا شخص په دے آیت کبس داخل نه دے ځکه چه آیت کبس هغه څوک مراد دی چه په هغه کبس د کفر او شرک هیڅ علامات او کارونه ښکاره نشته.

تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، دلته "همزه" د استفهام د توبیخ د پاره پته ده - یا دا جمله حال دے د ضمیر د تقولو نه - عَرَضٌ، نه مراد هغه غنیمت اوسامان دے چه د دغه مقتول سره وی راوتول سامانونه د دنیا ته عرض وئیلے شی ځکه چه زرفناکیدونکے دے بقا او قوام نه لری) - او عرض، رپه سکون سره) ماسیوا د ریوا او اشرفو ته وئیلے شی (قرطبی) - فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَارِمٌ كَثِيرَةٌ، دا د الله تعالی د طرف نه وعده ده د مجاهدینو سره یعنی الله تعالی په تاسو ته په حلاله او جائزه طریق سره بغیر د څه شېه نه غنیمتونه او مالونه درکری او مقاتل وئیلے دی چه دا نعمتونو د آخرت ته هم شامل دے - مَغَارِمٌ، جمع د مغرم دے ظرف مکان او زمان او مصدر میخی دریواړه کیدیشی - غنیمت په شرع کبس هغه مال ته وئیلے شی چه د دشمن کافر نه په جنگ سره حاصل شی -

كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَّبِعُونَا، سعید بن جبیر وئیلے دی چه په اول کبس تاسو هم د قوم (کافرانو) د یزید د وچه نه ایمان پټ ساتلو پشان د دغه قتل کړل شوی نو الله تعالی په تاسو احسان او کړو یعنی عزت او قوت یی درکړو تر دے پورے چه تاسو خپل ایمان ښکاره کړو - او مقاتل وئیلے دی چه تاسو د هجرت کولو نه مخکې د کافرانو په مینځ کبس وئ نو د صحابه کرامو په مخکې په تاسو کلمه د اسلام وئیله د خپل امن د پاره نو الله د هجرت توفیق درکړو - سوال :- ټول صحابه کرام خو په اول وخت کبس داسه نه وو

نو دا تشبيه خرينگ صحيح ده ؟

جواب :- دلته په خطاب كښ ټول صحابه كرام نه دي مراد بلكه بعض مراد دي چه د هغوی اول حال دغسے وو- او په خطاب كښ دا قانون دے چه د بعضو په اعتبار سره خطاب ټولو ته كيږي- او اكثر مفسرينو ويلي دي چه په تشبيه سره مراد دا دے چه اول وخت كښ چه تاسو په اسلام كښ داخل شوي نو صرف په وټيلو د كلمه توحيد سره ستاسو مالونه او وينې په حق د اسلام سره محفوظ شول د دے خبرے انتظار ته ووجه آيا ستاسو زړونو كښ ايمان شته او كنه- نو اوس هم د اول داخليدونكو د اسلام سره داسے كار كوي په ظاهري اقرار باندے اَلْتَفَاءُ كُوِي په دے قول باندے دغه سوال ته پيدا كيږي- فَتَسْبِكُونَا ، دا تكرار د تأكيد دپاره دے يا د اول ته مراد تبين د هغه چا دے چه تاسو د هغوی د قتل كولو اراده لرئ او په دويم كښ تبين د نعمت د الله تعالى دے په تاسو باندے چه هغه اسلام دے- چه هغه په لفظ د فَمِنْ اِلَهِ عَلِيكُمْ كښ ذكر شو-

اِنَّ اِلَهًا كَانَ يَسْمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا ، په دے جمله كښ هم تحذير دے او خير هغه ذات دے چه عالم وي پټو خبرو باندے پشان د علم په ظاهري باندے او هغه صرف الله تعالى دے-

فاثده :- صاحب اللباب وټيلي دي كه چرے يهودي يا نصراڼي او واڼي چه زه مسلمان يم نو په دے كلمه هغه ته مؤمن نشي وټيلے كيږي ځكه چه هغوی خپل دين ته هم كله كله اسلام وايي او كه كلمه د اسلام لا اله الا الله محمد الرسول الله او واڼي نو هم د هغه په اسلام باندے حكم نشي كيږي ځكه چه هغوی د توحيد كلمے د الفاظ ته منكر دي- او دارنگ د محمد صلى الله عليه وسلم رسالت صرف عرب اميا نو ته مني ځكه ضروري ده چه اقرار په كوي چه زموږ دين باطل دے او اوس چه كوم دين اسلام دے نو هغه حق او فرض دے-

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

نہ دی برابر ناست کسان د مؤمنان نہ

غَيْرِ أُولَى الصَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ

سیوا د عتار والو نہ او جہاد کوونکی

فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ

یہ لار د اللہ تعالیٰ کس یہ مالونو خیلو

وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ

او یہ خاتونو خیلو، غورہ والے و کربیدے اللہ تعالیٰ جہاد کوونکو نہ

بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ

یہ مالونو خیلو سرہ او خاتونو خیلو سرہ یہ ناستو کسانو باندے

دَرَجَةً كُلًّا وَعَدَ اللَّهُ

یو درجہ، او ہر یو سرہ وعدہ کریدہ اللہ تعالیٰ

الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ

د جنت او غورہ والے و کربیدے اللہ تعالیٰ جہاد کوونکو لہ

عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾

یہ ناستو کسانو ثواب لوے۔

دَرَجَتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ط

دیرے درجے د طرف د اللہ تعالیٰ نہ او بختہ کول او خاص رحم،

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

او دے اللہ تعالیٰ بختہ کوونکے رحم کوونکے۔

۹۵، ۹۶۔ یہ دے آیتونو کس ترغیب دے جہاد (قتال) فی سبیل اللہ نہ۔

ربط :- ہر کلمہ چہ مخکس اوثیلے شو چہ بغیر ک تحقیق کولو نہ سفر ک
جہاد کیں خوک مہ قتلوی (کلمہ چہ کلمہ ک اسلام ظاہر ا و وائی)
ہسے نہ چہ گنہگار شئی نو و ہم راغے چہ ہر کلمہ دا سے حالت خامخا
پیتیں را حئی نو بتہ دادہ چہ ک جہاد دپارہ یہ سفر نہ کوو۔ نو ک
ہغہ و ہم ک ازالے دپارہ اوثیلے شو چہ ک جہاد ثوابونہ پہ دا سے
وہو نو سرہ مہ پریردی او ک جہاد کولو نہ مہ کینی۔

لَا يَسْتَوِي الْقُلُوبُ مَنْ الْمُؤْمِنِينَ ، د کینا ستلو نہ مراد شرکت
نہ کول دی پہ جہاد فی سبیل اللہ کیں۔ او ک دیتہ مراد ہغہ کسان
دی چہ ہغوی تہ ک وجہ ک عدم ضرورت نہ جہاد نہ دپا تیکید لو
اجازت دے۔ او پہ روایت ک ابن عباس رضی اللہ عنہما کیں ک دیتہ
مراد ہغہ کسان دی چہ ک بدار پہ غزوہ کیں شرکت تہ دے کرے رخصتہ
چہ پہ ہغے کیں شرکت کول لازم کرے شوے تہ وو) نو ک۔ دواہو
اقوالو مقصد یوشان دے۔ او ک ابو حمزہ نہ روایت دے چہ ک
دینہ مراد ک غزوہ تبوک نہ پاتیکید و نک دی او ہغوی بے اجازتہ
پاتے شوے وولیکن دا قول ضعیف دے۔ مَنْ الْمُؤْمِنِينَ ، دا حال
دے ک القاعدون نہ او پہ دیکیں اشارہ دہ چہ قعود رہاتے کیدل
ک جہاد نہ سبب ک کفر تہ دے۔

غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ ، پہ دیکیں قراءت ک پیتیں او ک زور او ک زیر
دریوار و شتہ لیکن ک اکثر پہ نیز پہ پیتیں سرہ دے۔ نو پہ
حال ک پیتیں کیں بدل دے ک القاعدون نہ یا صفت دے خکہ
چہ القاعدون پہ سبب ک مصداق سرہ تکرہ دہ تو صفت ہے
پہ غیر مضاف کری شوی سرہ جائز دے۔ او زجاج و ثیلی دی
چہ دا غیر پہ طریقہ ک استثناء سرہ دے یعنی الا اولی الضرر۔
لیکن اول قول پکین غورہ دے خکہ چہ دا کلام نفی دہ او بدلیکن
بدلیت غورہ وی۔ او ک الضرر نہ مراد ک بدن نقصان دے
یعنی روند، گود یا دیر مریض وغیرہ یا ک مال نقصان مراد
دے یعنی ک جہاد ک سفر کپارہ و سرہ سامان تیار نہشتہ۔ نو
غیر اولی الضرر نہ مراد صحیح روح بدن والادی چہ سامان

دے سفر و رسرہ شتہ دے - او پہ حدیث دے بخاری کنیں ثابت دہ چہ
 دالفظ دے غیر اولی الضرر پہ سبب دے طلب دے عبد اللہ بن
 ام مکتوم سرہ روستو نازل شو۔

وَأَلْجِهَدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۖ هَرَكَلَه چہ
 فعل دے استوی پہ صرف فاعل سرہ نہ پورہ کیری بلکہ جانب
 مقابل خواہی نو دایے جانب مقابل ذکر کرو۔ اَمْوَالِهِمْ دا
 یے دے دے وجہ نہ مخکس راوہ چہ انسان پخپلہ جہاد کوی نو
 ہم اتفاق دے مال و رسرہ وی او کہ پخپلہ نہ کوی نو اتفاق دے مال
 او کوی نو بیا ہم یو قسم جہاد یے او کرو نو معلومہ شوہ چہ جہاد
 دے مال عام دے۔ دے آیت معنی دادہ چہ مؤمنان چہ جہاد لہ نہ
 دی تلی او روع جوہ دی نو برابر نہ دی دے ہفتہ چہ سرہ چہ
 جہاد یے کرے وی پہ مال او پہ نفس سرہ۔ او دے دینہ مراد
 عدم مساوات دے پہ فضیلت او شواب کنیں لیکن پہ لفظ دے
 لایستوی کنیں ابہام دے حکم چہ دے درجاء دے فرق تعین پکنیں
 نہ دے شوے۔

سوال :- لفظ دے غیر اولی الضرر دلالت کوی چہ پاتے شوی معذورہ
 دے مجاہدینو سرہ برابر دی او کہ دلالت نہ کوی؟
 جواب :- بعضو علما و وثیلی دی چہ دادلالت نہ کوی حکم غیر کہ
 صفتی شی نو تخصیص دے صفت دلالت نہ کوی پہ نفی دے حکم
 پہ ما سیوا دے صفت کنیں یعنی مفہوم الصفت معتبر نہ دے۔ او
 کہ استثناء شی او وثیلے شوے دی چہ استثناء دے نفی نہ دے
 اثبات مستلزم نہ دے۔ او بعضو علما و وثیلی دی چہ استثناء دے
 نفی نہ مستلزم دے اثبات دے نو دلالت کوی پہ مساوات باندے۔
 او ابن عطیہ و وثیلی دی چہ اولی الضرر پہ وخت دے عدم جہاد
 کنیں مساوی نشی کیدے دے مجاہدینو سرہ دے ملا متیانہ۔ لیج دی
 لیکن صحیح دادہ چہ معذورینو لرہ پہ اجر دے مجاہدینو کنیں
 شرکت شتہ پہ دلیل دے حدیث دے صحیحین چہ نبی کریم صلو اللہ
 علیہ وسلم دے غزوہ تبوک نہ پہ واپسی کنیں فرما ثیلی و و چہ

پہ مدینہ کنیں داسے خلق شتہ چہ تاسو خو تلل کریدی او سفر د وادی
 مو کریدی لیکن هغوی هم تاسو سره شریک دی دوی پیوس او کړو
 هغوی په مدینہ کنیں دی هغه او قمر مائیل او په مدینہ کنیں دی لیکن
 عذاب یتد کریدی -

فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَوِيَّةِ دَرَجَةً،
 دا جمله مستانفہ ده په استیناف بیانی سره چہ هر کله عدم مساوات
 ذکر شو نو سوال پیدا شو چہ عدم مساوات احتمال د زیادت هم لری
 لکه چہ احتمال د نقصان لری نو حاصل د جواب دادے چہ دلته
 عدم مساوات دادے چہ قاعدین رپا تے کیدونکی د مجاهدینو نه
 په درجه کنیں خکته دی - هر کله چہ مساوات او عدم مساوات په
 اعتبار د فضیلت سره دی د دے وچ نه لفظ د فضل په ذکر کړو
 او لفظ الله دلالت کوی چہ دا فضیلت هم په فضل او کرم د الله
 تعالی سره دے - دَرَجَةً، دا مفعول مطلق دے په معنی د
 تفضیله یا حال دے په معنی د ذو درجه یا ظرف دے یعنی فی
 درجه یا حرف جر پټ دے یعنی بدرجه ردیته منصوب بنزع
 الخافض و تیلے شی -

وَكُلًّا نُّعِدُّهُ لِلَّهِ الْحَسَنَى، کُلًّا، مفعول اول مقدم دے د وَعَدَ
 دپاره او الحسنی دویم مفعول دے - او کُلًّا، په معنی د کل
 واحد من المجاهدین والقاعدین سره دے - د الحسنی نه مراد
 الجزاء الحسنی ده چہ هغه جنت دے -

سوال - هر کله چہ قاعدینو جهاد پریخود لے دے نو د هغوی
 دپاره په الحسنی ذکر کړه ؟

جواب بله - دا قاعدین په سبب د اذن سره وو یعنی جهاد
 فرض کفائی وو نو د هغه په پریخود لو سره کنه کار نه دی -

جواب نه - دلته د کُلَّا نه مراد قاعدین اولی الضرر دی چہ
 د هغوی دپاره د مجاهدینو په ثواب کنیں برخه شته لیکن
 اول جواب غوره دے -

وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَوِيَّةِ أَجْرًا عَظِيمًا،

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ

یقیناً ہفتہ کسان چہ روح اخلی دہنوی ملائک

ظَالِمِينَ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ

ظالم کوونکی پہ خاتونو خلو رپہ ہجرت نہ کولم وائی ورتہ دوی پہ خہ کنیں وئی تاسو،

سوال :- د مجاہدینو فضیلت یتے مکرر ذکر کرو او مخکن یتے
درجہ ذکر کرے وو او دلتہ اجر عظیم (درجات، مغفرت اور رحمت)
ذکر کرو دے خہ وجہ دہ ؟

جواب :- د قاعدین نہ اول خل مراد خاتونان د ضرر او عذر
دی اورو ستو د قاعدین نہ مراد بلا ضرر او عذر دی۔

جواب :- مخکن درجہ نہ مراد پہ دنیا کنیں دہ چہ ہفتہ پہ جہاد
سرہ غنیمت حاصلیدل دی اورو ستو د آخرت درجات مراد دی۔

جواب :- مخکن قاعدین پہ اذن سرہ مراد دی اورو ستو
بلا اذن مراد دی۔

جواب :- مخکن مجاہدین د قتال فی سبیل اللہ مراد دی او
روستو مطلق مجاہد مراد دے یعنی جہاد بالنفس وبالمال
او تور عبادات وغیرہ او د نفس پہ مقابلہ کنیں مجاہدہ کول۔ او
دے وچہ نہ یتے روستو د یا موالہم و انفسہم قید نہ دے
ذکر کرے۔

دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً، دا د اجر نہ بدل دے یا
دے د پیارہ بل فعل پت دے یعنی اعطاهم (ورکوی بہ ورتہ)۔

د درجہ نہ مراد اوچت منازل دی پہ جنت کنیں۔ او صحیح
حدیث کنیں رائے دی چہ پہ جنت کنیں سل درجات دی دھر

دوہ درجات تر مینخ د آسمان او زمکے پشان فاصلہ دہ او دا
د مجاہدینو د پیارہ دی۔ او مغفرت کنیں معاف کول د تولو

گناہونو مراد دی۔ دے وچہ نہ ذکر کرو چہ زوال
د درجات پہ سبب د گناہونو سرہ نہ واقع کییدی خکہ چہ

گناہونہ تلو معاف شول۔ د رحمتہ سرہ مراد اول داخلیدل

قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ط

دوی والی موبو کمزوری کرے شوی وو یہ ذمکہ کیں،

قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً ط

وائی یہ ورنہ ملائگی آیاتہ وہ ذمکہ ذالہ تعالیٰ فراخہ

فَتَهَا جَرُّوا فِيهَا ط فَأُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ

چہ ہجرت کرے وے تاسو پہ ہفتہ کیں، نو دغہ کسان خلعے د دوی

جَهَنَّمَ ط وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۹۶

جہنم دے او ہن خلعے ذکر خید و ددا جہنم -

د جنت دی او د جہنم نہ بلج کول مراد دی -

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا، دا تاکید د حصول د مغفرت

اور رحمت د پیارہ دے -

۹۵۔ ربط :- مخکیش یے بشارت ذکر کرو د جہاد کوونکو د پیارہ نو

اوس تخویف ذکر کوی د پر بخود و نکو د جہاد د پیارہ پہ سبب د

د پر بخود لو د ہجرت سرہ -

ربط ۹۶ :- مخکیش یے د جہاد د پاتے کیں و نکو د حال ذکر کرو نو اوس

د ہجرت نہ د پاتیکیں نکو حال ذکر کوی - او پہ دے آیتونو کیں

شہید امر سیاسی ذکر کوی چہ ہفتہ ہجرت کول او مهاجرینو لہ

خالے ورکول دی چہ دا د ہر مسلمان حاکم او د مسلمانانو

قریبندہ دہ - نو پہ دے آیاتونو کیں اول تخویف د عذاب ذکر

کوی پہ پر بخود لو د ہجرت سرہ بیا ذکر دے د عذرونو والو

او د هغوی د پیارہ بشارت دے - بیا ترخیب او بشارت ذکر کوی

پہ ہجرت کولو سرہ -

إِنَّ الَّذِينَ تَوَقَّعُوا الْمَلَائِكَةَ، تَوَقَّى، پہ اصل کیں تتوقی دے

فعل مضارع دہ او احتمال شتہ چہ فعل ماضی وی ہفتہ کسان

مراد وی چہ هغوی د عدم ہجرت پہ وخت کیں مرہ شویدی -

لیکن اول قول غورہ دے۔ اوڈ توفی مشہورہ معنی مراد دہ
یعنی قبضہ دارواحو۔ او توفی (موت) پہ اختیار نہ نسبت سرہ
پہ درے طریقہ سرہ ذکر دے۔ اولہ طریقہ نسبت قول اللہ تعالیٰ
تہ لکہ سورہ زمر ص ۷۸ او سورہ بقرہ ص ۷۸ کہیں۔ اوڈ دے وجہ
دادہ چہ اللہ تعالیٰ پیدا کوونکے د مرگ دے امر کوونکے دے او
اختیار والا دے۔ او دویہ طریقہ نسبت ملک الموت تہ لکہ پہ
سورہ المر سجدہ ص ۷۸ کہیں او دا دے وجہ تہ چہ ملک الموت
پہ دے کاربائے مقرر کہے شویں دے۔ او دا بتاؤ دہ پہ مشہور
قول باندے چہ ملک الموت یو دے یا د ملک الموت نہ مراد
جنس دے یعنی ہذا ملائک چہ پہ قبضہ کولو د ارواحو
باندے مقرر دی۔ او دریمہ طریقہ نسبت دے ملائکوتہ او
دا پہ دیرو آیتونو کہیں راغلی دی لکہ دا آیت او سورہ انعام
ص ۷۸، سورہ محمد ص ۷۸، سورہ نحل ص ۷۸، سورہ انفال
ص ۷۸ او سورہ اعراف ص ۷۸ او دے وجہ دادہ چہ نور ملائک
اعوان (ملگری) دی د ملک الموت سرہ۔

ظَالِمِيْۤنَ اَنْفُسِهِمْ، دلتہ مراد د ظلم تہ پر بخود دل د هجرت دی
واقامت کول دی پہ دار حرب کہیں او ملگری تیا کول دی د مشرکانو
سرہ پہ جنگ کہیں سرہ د اظہار د ایمان نہ۔ دا د ابن عباس
رضی اللہ عنہما پہ روایت کہیں دی اما بخاری رحمہ اللہ ذکر
کریدی۔

قَاتِلُوْۤا فِیْہِمْ کَثٰرًا، دا سوال د تو بیخ زور دے او مقصد
پہ دا دے چہ تاسو ولے هجرت نہ کولو او د خہ وجہ نہ د
مشرکانو سرہ پہ جنگ کہیں ملگری وئی۔

قَالُوْۤا لَکَآ مُسْتَضْعِفٰیۡنَ فِی الْاَرْضِ، دا د دوی د عذر بیان دے
پہ ذکر د سبب د ترک هجرت او ملگری تیا د مشرکانو سرہ۔
یعنی موثر کمزوری و د هجرت کولو نہ او دے کمزوری تیا
د وجہ نہ موثر د مشرکانو سرہ ملگری تیا کولہ او دا عذر د
دوی خالص دروغ و و خکہ چہ د مستضعفینو خو پہ حقیقت

الْمُسْتَضْعِفِينَ مِنَ الرِّجَالِ

مکر کسزوری ذہ نارینو نہ

وَالنِّسَاءِ وَالْوُلْدِ إِنْ لَا يَسْتَطِيعُونَ

او زناتہ او بچی چہ طاقت نہ لری

کین دودہ صفات ذکر دی چہ عدم استطاعت د حیلے او عدم اعتداع
 دلاریے او دا دواہ صفتونہ پہ دوی کین نہ دوی بلکہ دوی پہ ہجرت
 کولو قدرت لرو او د نجات پہ طریقہ باندے علم لرو۔ فی الارض
 د دینہ مراد د مکر وہ چہ دھغ نہ ہغہ وخت ہجرت کول فرمود
 قَالُوا اَلَمْ تَكُنْ اَرْضَ اللّٰهِ وَاَرْضَ قُرْآنٍ فِیْهَا، دا جواب
 دے د ملائکو د طرف نہ د دوی د دروغو بھلے پہ اظہار باندے
 چہ دوی وثیل چہ مونہ قدرت نہ لرو۔ نو جواب داشو چہ اللہ
 تعالیٰ زمکہ خوفراخہ دہ۔ ابن عطیہ او قرطبی وثیلی دی چہ دا
 کسان مسلمانان وولیکن ظلم یے کرے ووپہ سبب د پر بخود لو
 د فرض د ہجرت سرہ شکہ کہ چرے دوی کافران او مشرکان وے
 نو دوی تہ بہ یے پہ ترک د ہجرت سرہ زورتہ تہ وکولہ بلکہ پہ
 زورتہ کین بہ یے کفر او شرک ذکر کولے لکہ چہ پہ سورہ نحل
 ۲۵ او سورہ اعراف ۷۷ کین دی پہ دے دواہ آیتونو کین خطا
 د ملائکو د مشرکانو سرہ دے پہ وخت د مرگ کین او د دوی تہ
 تپوس کول دی د شرک پہ پارہ کین۔ او دا آیا بتو تہ او دے
 پشان نور دلالت کوی پہ عذاب قبر یا تہ لے شکہ د قبض روح
 نہ چہ کوم حال شور و دے تربعث بعد الموت پورے نو پہ دے
 باندے د قبر اطلاق کرے شوبہ دے۔

قَالَ لِّلْحَیْ مَآ وَهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ مَا مَصِیْرًا، دا تخویف اخروی
 دے پہ گناہ د ترک ہجرت باندے او ہر کلاہ چہ دوی کافران نہ
 دی نو دے وے تہ خلود او تابید یے دلتہ تہ دے ذکر کرے۔

حِيلَةٌ وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ⑨۸

د بھانے او تہ پیڑنی لار رد ہجرت کولے۔

فَأُولَٰئِكَ عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَعْفُو عَنْهُمْ ⑨۹

پس دغہ کسان امید رولری چہ اللہ تعالیٰ بہ معافی اوکری ددوی نہ،

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا ⑨۹

او دے اللہ تعالیٰ معافی کوونکے . مجتہ کوونکے .

۹۸، ۹۹۔ یہ دیکش د معد و ریتو استثناء ذکر کوی۔

أَلَا الْمُسْتَظْعِفِينَ، دا استثناء متصلہ دہ دے قول نہ چہ
فَأُولَٰئِكَ مَا وَهُمْ وَجْهًا، یا دا استثناء منقطع دہ او دا قول
غورہ دے ددو وجوہ۔

اولہ وجہ دا آیت مستقل دے او استقلال د آیت دلالت کوی
یہ انقطاع ددے د مخکس کلام نہ۔

دویمہ وجہ دادہ چہ مخکس ذکر د ہغہ چا دے چہ یہ ہجرت
بات دے قدرت لرو او مستضعفین خو قدرت نہ لری۔

مِنْ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ، دا د مستضعفین بیان دے
او د ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دے چہ زہ او زما
مور د کمزور نہ وو حکمہ چہ دغہ وخت نابالغ وو۔

لَا يَسْتَظْفِعُونَ حِيلَةً، دا استیناف دے نو د ہغوی استضعاف
ر کمزورتیا د پیرہ علت دے یا حال دے۔ او بیضاوی و ثیلی
دی چہ دا جملہ صفت دے د ماقبل د پیرہ حکمہ چہ المستضعفین
یہ معنی د نکرہ کنس دی د عدم تعین د وجہ نہ۔ حیلہ، قرطبی
و ثیلی دی چہ د اللفظ عام دے بتولو اسبابو د خلاصی تہ۔

وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا، لارے د مدینے غورہ دادہ چہ ہرے
لارے تہ شامل دے یعنی ہیخ لار او ذریعہ د رسیدلو د
ہجرت مقام تہ نہ پیڑنی۔ نو د حیلہ نہ مراد طریقہ د وتلو
دہ د مکہ مکرمے تہ او د سبیل نہ مراد د رسیدلو ذریعہ دہ

مدینے او مقام ہجرت تہ۔ نو دا فرق دے پہ مینخ د دواہو کش۔
 فَأَمَّا لِلَّذِي عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَخْفَوْكَ عَنْهُمْ، دا بشارت دے ہغوی
 تہ پہ عفو سرہ۔

سوال :- ہر کلا چہ دوی د ہجرت تہ عاجز و نو دوی خو مکلف
 نہ دی پہ ہجرت کولو سرہ نو پہ ترک د ہجرت کیں دوی گنہگار
 تہ دی نو د عفو خہ مطلب دے ؟

جواب :- د ہجرت نہ عاجز چہ کلا دیر مشقت برداشت کری نو
 کولے شی چہ ہجرت او کری نو وہم راتلو چہ دوی دیر مشقت
 نہ دے برداشت کرے نو گنہگار دی۔ نو دا وہم ہے زائل
 کرو چہ پہ تحمل د دیر مشقت سرہ دوی تہ دی مکلف نو د
 عفو نہ مراد مناقشہ او سختی نہ کول دی پہ حساب کولو کیں
 (قرطبی)۔

سوال :- عسی خو دلالت کوی چہ د دوی عفو قطعی نہ دہ ؟
 جواب :- مفسرینو و ثیلی دی چہ عسی د اللہ تعالیٰ د طرف تہ
 د وجوب او قطع د پیرہ راجح حکم چہ وعدہ د کریم ذات یقینی
 وی۔ لیکن د لفظ عسی د راوہو حکمت دا دے چہ بترک د
 ہجرت کیں وسعت نشتہ تردے پورے چہ د معدورینو پہ
 بارہ کیں ہم د عفو قطع (یقین) نشی کیدے نو د غیر معدورینو
 د پیرہ خو دیرہ پیرہ پکار دہ (الباب، زمخشری)۔

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا غَفُورًا، کان، د اللہ تعالیٰ پہ صفاتو کیں د
 دوام د پیرہ دے۔ او عفو کیں لہر قصور تہ اشارہ دہ۔ او
 غفور کیں غپ گناہ تہ اشارہ دہ۔

فائدہ :- د بخاری روایت دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ
 وسلم د صبا پہ مونخ (راو پہ نور مونخو نو کیں) د آخری رکعت
 د رکوع نہ روستو د قوٹے پہ وخت کیں د دغا مستضعفینو د
 نجات د پیرہ دعاء غوبستلہ او کافرانو لہ بہ ہے دعاء شر
 غوبستلہ چہ ہفے تہ قنوت نازلہ و ثیلے شی۔

وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او چاہے ہجرت اوکرو یہ لار دے اللہ تعالیٰ

يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاحِمًا كَثِيرًا

کثین ادبہ موی یہ زمکہ مخایونہ دے اوسیدو دیر

وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ

او فراخی او شوک چہ اووتلو دے کور خیل تہ

مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ

ہجرت کوونکے طرف دے اللہ تعالیٰ او دے رسول دے ہفتہ تہ بیا

يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ

لانداے کوی دہ لہہ مرگ نویقینا او شو ثواب ددہ

عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا

دے اللہ تعالیٰ سرہ، او دے اللہ تعالیٰ بخشنہ کودکے

رَحِيمًا ۱۰۰

رحم کوونکے۔

مترجم: یہ دیکھیں ترغیب و رکوی ہجرت تہ یہ ذکر دے دودہ فائدہ اور سرہ چہ دیر مخایونہ اور وسعت یہ ہجرت سرہ حاصلیری۔

وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاحِمًا كَثِيرًا وَسَعَةً، مراغم، دے رخم نہ اور رقام نہ اخستلے شویدے یہ معنی دے ککر کیدلو دے پوزے چہ ہفتہ مستلزم دے ذلت لہہ او دے دے یہ معنی کثین مختلف تعبیرات دی۔ دے ابن عباس رضی اللہ عنہما او ضحاک یہ تیز مراغم دے ورگر خید و لو او دے ورتللو خائے تہ و ثیلے شی۔ او ابن زید و ثیلے دی چہ یہ معنی دے ہجرت دے خائے دے۔ سدی و ثیلے دی چہ دے معیشت خائے دے۔ دا تیرے معنی یوبل تہ

نیز دے دی نو مرا غم خائے دے ورگر خیل لو دے پہ وخت دے هجرت
 کنیں۔ او دے لغوی معنی سره یے مناسبت دادے چه کافران پہ سبب
 دے حبس کولو دے مؤمنان تو تن لیل کوی لیکن مؤمنان دے هجرت پہ سبب دے
 کافرانو یوزے ککپے کپی نو هغوی ذلیل او رسوا شی۔ و سکه، مراد
 تربیت دے دنیا دے رزق فراخی ده یا فراخه زمکه او وئیلے شویدی چه دے
 گمراهی نه خلاصه مراد دے۔ او په دے جمله کنیں دے مهاجر دیو
 وهم تردید او شو۔ د هغه وهم داوی چه زه په وطن کنیں په راحت
 او آرام سره یم او چه د وطن نه جدا شم نو کیویشی چه تنگسیا
 دے خائے یا د رزق به راباندے راشی نو د دے وهم ازاله یے او کړه۔
 او دویم وهم دادے چه د وطن نه بهر او هم نو یا به مقصد ته
 او رسم یا نه او چه او نه رسیرم نو هیڅ اجر په حاصل نشی نو د
 دے وهم ازاله په دے جمله سره کوی چه وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ
بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ
أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ۔ مُهَاجِرًا، حال دے دلالت کوی په نیت د هجرت
 باندے۔ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، مهاشی وئیلی دی چه د دینته مراد هغه
 خائے دے چه الله تعالی او د هغه رسول په هغه کنیں حکم ورکړی دے۔
 یا إِلَى په معنی د لام دے یعنی د الله او د هغه د رسول د رضا
 د پاره۔ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ، یعنی مخکین د رسید لو نه مقصد
 ته په ده باندے مرگ راشی۔ او ابو حیان وئیلی دی چه هر هجرت
 چه د دینی غرض او مقصد د پاره وی لکه طلب د علم، جهاد،
 حج، داسے یتار ته سفر کول چه په هغه کنیں د الله تعالی دیر
 عبادت او اطاعت او د رسول تابعداری کیویشی، او د حلال رزق
 د طلب د پاره دا یتول په هجرت الی الله و الرسول کنیں داخل دی۔
عَلَى اللَّهِ، دا وجوب تقضلی دے یعنی په سبب د وعدے د
 الله تعالی چه هغه مهاجر له به خامخا اجر ورکوی دا استحقاقی
 وجوب نه دے۔ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، کنیں اشاره د عظمت د
 دے اجر ته۔

وَكَانَ اللَّهُ وَكَافُورًا رَحِيمًا، گنا هو نه معاف کوی او د هجرت بدله ورکوی۔

فائده ۱۰ :- امام مالک رحمہ اللہ فرمائی ہے کہ دی چہ دا آیت دلالت کوی
چہ پہ کومہ زمکہ کنس سلفو صالحینو تہ کنٹل کیری او تاحق اعمال
پکنس کیری نو پہ هغه کنس دیرہ کیدل جائز نہ دی (قرطبی) -
فائده ۱۱ :- ذابن عربی تہ نقل کیری چہ پہ زمکہ کنس گرخیدل
دوہ قسمہ دی - اول قسم پہ طریقہ دہرب رتختیدل (سیرہ
اودویم قسم پہ طریقہ دہرب طلب سرہ دی بیا دہ اول قسم شپہ
اقسام دی -

ع۱ :- هجرت دہرب تہ دار اسلام تہ -
ع۲ :- هجرت دہرب زمکہ تہ چہ پہ هغه کنس بدعت غالب وی -
ع۳ :- وتل دہرب زمکہ تہ چہ پہ هغه کنس حرام غالب وی -
ع۴ :- خان دہرب تکلیف تہ دہرب کولو دپارہ وتل لکہ چہ
موسیٰ علیہ السلام (دہربوت تہ مخکنس) دہرب مصر تہ وتل وو -
ع۵ :- دہرب مرض دیرے دہرب تہ چہ هغه دہرب آب و هوا دہرب
راتلو تہ پیدا کیری) دہربو کلی یا وطن تہ بل خوا تل -
ع۶ :- دہرب مالی اذیت او نقصان تہ خان دہرب کولو دپارہ دیو وطن
او ملک تہ وتل - اودویم قسم چہ هغه وتل دی دپارہ دہرب
طلب هغه دوہ قسمو تہ دی یو طلب دہرب دویم طلب دہرب دنیا -
دہرب طلب دہرب دین نہه قسمو تہ دی -

ع۱ :- سفر دپارہ دہرب عبرت - ع۲ دہرب حج سفر - ع۳ دہرب جہاد (قتال)
دپارہ سفر - ع۴ :- سفر معاش (گذران ژوند) دپارہ - ع۵ :-
سفر دہرب تجارت او حلال مال زیاتی کولو دپارہ - ع۶ :- دہرب علم
حاصلو دپارہ سفر - ع۷ :- سفر دہرب مبارک خایونو چہ هغه خاص
دے پہ درے مساجد و پورے - ع۸ :- سفر دہرب سرحد اتو ریلوی
دہرب اسلام دہرب ساتتے دپارہ - ع۹ :- دہرب خپلو رو ترو او ملگرو دہرب ملاقات
دپارہ سفر کول دہرب اللہ تعالیٰ دہرب رضا حاصلو دپارہ - پدے اقسامو
کنس خلورم او پنختم طلب دہرب دنیا دے نو خلورم واجب دے - او
پنختم مباح دے -

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ

او کله چہ سفر او کړئ تاسو په زمکه کېن نو نشته

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا

په تاسو باندې گناه چہ کسوت

مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ

د ما تمه نه ، که یریدئ تاسو

أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا

چہ تکلیف به درکړئ تاسو لره کافران ،

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا أَعْدَاؤُكُمْ

یقیناً کافران دی ستاسو دپاره دشمنان

مُبِينًا ۱۱

بینکاره -

ملا ، په دے آیت کېن اوم امر سیاسی ذکر دے چہ هغه اهتمام او پابندی د مونځ کولو دی په سفر او په خوف کېن لیکن سره د تخفیف او قصر نه -

رابط بهر کله چہ مسئله د هجرت ذکر شوه او په هجرت کېن خامخا سفر کول وی نو د هجرت او سفر مشقتو ته راجمع شول نو د هغه دپاره ئې د قصر حکم ذکر کړو -

رابط ته ، دا رنگ مخکې ذکر شوه چہ په نیت د هجرت سره سره د وتلو ته الله تعالی اجر ورکوی اگر چہ پوره هجرت اونه شی نو اوس ذکر کوی چہ د سفر او خوف د وجه نه په مونځ کولو کېن سره د قصر او تخفیف ته الله تعالی د پوره مونځ اجر و ثواب ورکوی -

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ

په هجرت کېن هم ضرب فی الارض

دے دے وجہ نہ پئے پہ ہفتے باندے عطف کرو کہ ضرب فی الارض پہ
عرف کہیں پہ سفر باندے اطلاق کیوں پشی صرف گر خیدال پہ
خیل کلی اور علاقہ کہیں دیتے ضرب فی الارض نشی و ثیلے کیوں دے۔
فی الارض، فی سبیل اللہ پئے نہ دے ذکر کرے حکم چہ قصر
پہ سفر طاعت راجرت، حج، عمرہ، جہاد، طلب علم وغیرہ)
پورے خاص نہ دے بلکہ مباح سفر کہیں ہم بالافتاق قصر نشہ۔
اور یہ سفر معصیت کہیں اختلاف دے، الارض لفظ اونچے او
لوندے (سمندر) دواہوتہ شامل دے۔ اور یہ مقدار سفر قصر
کہیں محدثینو اور مفسرینو اختلاف دے۔

فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ اِنْ كُنْتُمْ مَرْضًا
فی پتہ دے۔ مِنَ الصَّلَاةِ کہیں مِنْ تبعض دپارہ دے اور لفظ
کے شیئا من الصلوة پتہ دے اقول کہ سیبویہ دے۔ یا من زیاتی
دے پہ قول کہ اخفش سرہ۔ پہ دے قصر کہیں دوہ اقوال دی
اول قول کہ جمہور دے چہ کہ دینہ مراد قصر دے عدد ذکر کرتوں
دے بیا پہ دیکھیں ہم دوہ اقوال دی یو قول دا چہ کہ خلورو
رکعتوں پہ خائے یہ دوہ رکعتہ وی اور دغہ مونخ کہ سفر دے
کہ خوف وی اور کہ نہ وی۔ اور صلوة کہ ما بنام اور صبا کہیں قصر نشہ
پہ سبب کہ حدیث کہ امام بخاری سرہ اور داریم من الصلوة
کہیں مِنْ تبعضیہ دلالت کوی چہ بعض مونخوں کہیں قصر نشہ
کہ جمہور پہ قول کہیں دریم قول دا دے چہ کہ دینہ مراد
صلوة خوف دے سرہ کہ سفر نہ۔ اقول کہ ابن عباس رضی اللہ
عنہما اور نور و اہل علم دے چہ صلوة کہ اقامت خلور رکعتہ دے
اور کہ سفر دوہ رکعتہ دے اور صلوة کہ خوف یو رکعت دے (مسلم،
ابوداؤد)۔ دریم قول پہ قصر کہیں دا دے چہ کہ دینہ مراد
تخفیف دے پہ طریقہ کہ مونخ کہیں یعنی کلہ چہ جنگ شورو
وی اور دشمن کہ غلبے یرہ وی چہ ہفتہ تہ وخت کہ التحام دثیلے
نشہ تو پہ اشارہ سرہ مونخ کوئی اور کہ یو خائے نہ بل خائے تہ
تلل پکھن جائز دی۔ اقول ہم کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما

او طاؤس او مجاہد دے پہ دلیل د حدیث د مسلم ، ابو داؤد
 او ترمذی سرہ چہ د عمر رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ
 رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی رد ہغو خلقو پہ
 جواب کنس چہ ہغوی وئیل چہ اوس خومونہ پہ امن سرہ یو
 چہ دا صدقہ دہ تصدیق کہیدے اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے نو
 د ہغہ صدقہ قبولہ کریج۔ او دارنگ لفظ د قصر پہ کسوالی د
 عد کنس استعمالیبری پہ تغیر او تبدل د ہیئت کنس نہ استعمالیبری
 فائدہ :- قصر د مونخ پہ سفر کنس خوبالاتفاق جائز دے لیکن
 اختلاف دے پہ وجوب کنس اکثر صحابہ کرام او تابعین عظام
 راو د امام مالک ، امام ابو حنیفہ رحمہما اللہ قول دادے چہ
 قصر واجب دے۔ او د بعض صحابہ کرام او تابعین و امام شافعی
 رحمہ اللہ پہ نیز قصر او اتمام کنس اختیار دے لیکن قصر افضل دے
 سوال :- لفظ د لیس علیکم جناح خود دلالت کوی چہ قصر واجب
 نہ دے ؟

جواب :- دا د آیت فلا جناح علیہ ان یطوف بہما پشان
 دے چہ دا د صفا مروہ پہ مینخ کنس د سعی پہ بارہ کنس دے
 او ہلتہ سعی واجب دہ۔ او د عائشہ رضی اللہ عنہا قول دادے
 چہ کہ ہلتہ وجوب نہ دے مراد نو ان لا یطوف بہیئ وئیل دے
 دارنگ کہ دلتہ ہم وجوب نہ دے مراد نو ان لا تقصروا
 بہیئ وئیل دے۔

جواب :- آلوسی وئیلی دی چہ خلق د پورہ مونخ کولو سرہ
 عادت دی نو د قصر پہ وخت کنس وہم راسخ چہ دا بہ گناہ وی
 نو دفع د دے وہم د پارہ یئ او فرمائیل چہ فلیس علیکم
 جناح ان تقصروا۔

ان یخفتم ان یفتیکم الذین کفروا ، دلتہ فتنہ پہ معنی
 د حملہ کولو دہ یا پہ معنی د اہولو او منع کولو د خشوع د
 مونخ نہ یا تعرض کول پہ ہر ہغہ کار سرہ چہ تاسو
 یئ بد گزرج۔

سوال :- دا جملہ دلالت کوی چہ قصر پہ سفر کیں مقید دے پہ
خوف پورے او یہ حال دامن کیں قصر نہ دے جائز لکہ چہ اہل
ظاہر داسے واث ؟

جواب :- ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا قید پہ اعتبار د غالب سرہ دے
چہ پہ ابتداء د اسلام کیں د مسلمانانو سفرونہ پہ خوف سرہ
وو ۔ او دلیل د دے ہغہ احادیث مبارکہ دی چہ دلالت کوی پہ قصر
کولو د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او د صحابہ کرامو پہ حال دامن
کیں ۔ نو ابن کثیر ہغہ احادیث نقل کریدی او بیائے و ثیلی دی چہ
دا احادیث صراحۃً دلالت کوی چہ د قصر د پارہ خوف شرط نہ دے ۔
جواب لہ :- ہر گز چہ د قصر نہ مراد رہے یو قول کیں (قصر د کیفیت
خوف د ہغہ سرہ شرط دے دا قول د مجاہد ، ضحاک اوسدی دے
او دے تائید د ابن عمر رضی اللہ عنہما قول دے ر چہ ابن
جریر او ابن کثیر نقل کریدی) چہ ہغہ و ثیلی دی چہ مورتو
پہ کتاب اللہ کیں قصر د صلوٰۃ خوف مومو او قصر د صلوٰۃ سفر پہ
قرآن کیں نشہ بلکہ ہغہ پہ قول او عمل د نبی کریم صلی اللہ علیہ
وسلم سرہ ثابت دے ۔

جواب لہ :- ابن جریر د غلی رضی اللہ عنہ روایت راویدی چہ
اللہ تعالیٰ اول دا قول نازل کرو چہ **رَدَّ اِذَا هَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ**
فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوْا مِنَ الصَّلَاةِ بیا تقریباً یو کال
روستو د جنگ کولو وخت رائے نو اللہ تعالیٰ نازل کرو چہ ان
خفتم ان یفتنکم الذین کفروا ۔ راو جواب لے پت دے یعنی
مونیخ کوئ پہ طریقہ د صلوٰۃ خوف سرہ چہ روستو آیت کیں
ذکر دے ۔

اِنَّ الْكُفْرَيْنَ مَآثِرٌ لَّكُمْ وَعَدُوٌّ اَمِيْنٌ ، دا جملہ معترضہ دہ او
علت لکہ حکم د قصر د پارہ یا د خفتم ان یفتنکم د پارہ ۔ عدو
یہ معنی د جمع سرہ دے یا مصدر دے ۔ او لفظ د ذو پت دے
مہینہ دشمنی لے بشارہ دہ یہ علامتو سرہ یا بشارہ کوونکی
دی دشمنی لہ ۔

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ

او کله چہ ئے تہ یہ دوی کنیں نو کوہ تہ ددوی دہے

الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ

مونج دجماعت رپہ وخت دیرہ کنیں نو اور دہی د یوہ دلہ د دوی تہ

مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ

یہ تا پسے او اور نیسی ہغوی وسلہ خیل

فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ

نو کله چہ دوی سجدہ او کرا رد اول رکعت نو شی د دوی ستاسو تہ

وَرَأْيَكُمْ وَلِئَاتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى

شاہ او را د شی بیلہ دلہ

لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ

چہ مونج ئے تہ وی کہے نو مونج د او کری یہ تا پسے

وَلِيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ

او او د نیسی بھاؤ خیل او وسلہ خیل

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ

غواہی ہغہ کسان چہ کفر ئے کریدے چہ غافل شی تاسو

عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ

د خیلو وسلو تہ او ساما نو تو خیلو تہ

فَيُحِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَوِیْلَةً وَاحِدَةً

نو حملہ یہ او کری یہ تاسو ہاندے حملہ یوہ رپہ یوخل

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ

او نیشہ گناہ یہ تاسو باندے کہ دی یہ تاسو باندے

أَذًى مِنْ مَّطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ

تکلیف دے دے یا باران نہ یا بقی تاسو نا جو رہ

أَنْ تَصْعُقُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخَذُوا

چہ کی بودی دے خیل او او نیستی

حَذَرَكُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِاللَّهِ

بچاؤ خیل یقیناً اللہ تعالیٰ تیار کریں گے کا فراتو لہ

عَنْ أَبِي مُهَيْبٍ ۝

عذاب شرم مؤدے -

۱۲۰: ربط :- مخکس قصر دصلوۃ پہ اعتبار دے عدد ذکر کرتوں سرہ ذکر کریدے نو اوس قصر پہ اعتبار دے کیفیت سرہ ذکر کوی - دارنگی مخکس قصر پہ طریقہ دے اجمال سرہ ذکر و اوس دے ہفے تفصیل ذکر کوی پہ خاص حالت کہیں چہ ہفہ حالت دے خوف دے - او پہ دے آیت کہیں ذکر دصلوۃ خوفی دے او پہ ماقبل باندے عطف ہم دے دے مناسبت دے وجہ نہ کریدے یعنی ذکر دے کوم خوف چہ پہ مخکس آیت کہیں دے نو ہفہ خوفی پہ دے آیت کہیں ہم مراد دے دے وجہ دے عطف تہ - او طریقہ دے صلوۃ دے سفر سرہ خاص دہ پہ نیز دے بعض علماء او پہ نیز دے جمہور اہل علم و حضر تہ ہم عام دہ - او دے دے وجہ تہ دے یہ مستقل آیت کہیں ذکر کریدے -

وَلَا ذَا كُنْتُ فِيْهِمْ، پہ اعتبار دے ظاہر دے قید سرہ ابو یوسف او حسن بن زیاد رزید، او ابراہیم بن علیہ و ثیلی دی چہ صلوۃ خوف خاص و دے پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورے او دے ہفہ تہ روستو خود خوف پہ وخت دہ جماعتونہ گول

پکار دی ۔ او مرنی شافعی و ثیلی دی چہ صلوٰۃ خوف منسوخ شوے
 دے لیکن صحیح قول دا دے چہ منسوخ نہ دے او خاص ہم
 نہ دے یہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پورے یہ دلیل دے
 چہ صحابہ کرام و نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے زمانے نہ روستو
 ہم صلوٰۃ خوف کریدے لکہ حدیث دے ابوداؤد او نسائی دے
 چہ یہ طبرستان کنس صحابہ کرام و صلوٰۃ خوف ادا کرے و او ہفت
 دیر و صحابہ یہ حضور کنس و وہیچا ہفتے یا ندے رد او انکار نہ
 دے کرے نو دا پشان دے اجماع شہہ ۔ او تخصیص دے خطاب دے
 نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مستلزم نہ دے تخصیص دے حکم
 لکہ یہ ہفتہ پورے لکہ یہ دے قول دے اللہ تعالیٰ کنس چہ خدا من
 اموالہم صدقہ تو بہ سکا ۔ دارنگ مونی مامور یو بہ اتباع دے
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ مصلکاً عمومًا او یہ صلوٰۃ کنس
 خصوصاً یہ دلیل دے حدیث چہ صلوا کما رایتمونی اصلی ۔ او
 پدیکن قرطبی او ابن کثیر بنہ تفصیل ذکر کریدے ۔ و اذا کنت
 فیہم بشکارہ دلیل دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یہ
 امت کنس ہر وخت او زمانہ کنس حاضر ناظر نہ دے حکم کہ چو
 ز منہ دے مونہ رجماعت) یہ وخت کنس ہوہ پخیلہ حاضر
 وی تو ضروری دے چہ امامتی بہ ہفتہ کوی نو بیا دے ہلہ
 امامت یہ ہیچ مونہ کنس نہ صحیح کیوی نو دا عقیدہ دے دیر
 جہل دلیل دے بلکہ دا دے شرک عقیدہ دے ۔

فَاَكْمَلَتْ لَهُمُ الصَّلَاةَ ، دے دینہ مراد امامت دے او یہ دے لفظ
 کنس اشارہ چہ یہ صلوٰۃ خوف کنس تلل زاتلل دے مانجہ یہ مینہ
 کنس اوکلہ یہ صف دے قتال کنس او دریدل دے اد دے اقامت دے مونہ
 سرہ منافات نہ لری ،

فَلْتَقِمُوا كَلَامَهُمْ مَعَكُمْ ، یعنی لیکر یہ یہ دودہ دلو بان دے
 تقسیم کریشی نو یو دہ یہ یہ امام پسے دے مونہ نیت او کری او
 بلہ دہ یہ دے دشمن ہفتے تہ اولادوی او دفاع او خوکی بہ کوی
 او دا ظاہرہ خیرہ دے دے وچے تہ یہ دے یے تصریح او نکرہ ۔

وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ، ضمیر دغاہ دے (طائفہ) تہ راجع دے
 چہ کومہ یہ امام پسے ولایہ وی اوپہ دیکش مقصد سرہ د
 اہتمام د مونیخ نہ بیداری دہ د جہاد دپارہ۔
 فَإِذَا سَجَدُوا، د سجود تہ مراد یورکعت کول دی د امام سرہ،
 دا دابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت دے۔ او ذکر د سجود
 مراد ترینہ مونیخ پہ دیرو نصوصو کیں وارد دے لکہ یہ حدیث
 د تحیۃ المسجد کیں دی چہ ہر کلاہ یو شخص مسجد تہ داخل
 شی نو مسجد دے دے اوکری دودہ سجدے ربیعنی دودہ رکعتہ
 مونیخ د اوکری)۔

فَلْيَكُونُوا مِنْ زَكَّاءٍ، ضمیر سجدہ کوونکو تہ راجع دے یا
 ہغے دوپسے دے تہ لیکن اول قول غورہ او صحیح دے۔ او
 مراد دا دے چہ ستاسونہ روستو د خوکیداری دپارہ د او درپہ
 ہر کلاہ چہ مونیخ کیں قیام فرض دے نو فلتقم یے فرما ئیلے
 دے اوپہ خوکیداری کیں قیام فرض تہ دے بلکہ پہ ہر
 حال کیں رہے اولاہے یا پہ تاسے وغیرہ) خوکیداری کیں شہی
 خنکہ چہ مناسب وی۔ ددے وجے تہ دلہ یے فلیکونوا و ئیلے
 دے چہ یہ صرف موجودید لو باندے دلالت کوی۔

وَلْيَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ كَمَا يُصَلُّونَ، یعنی ہغے دہ چہ خوکیداری
 یے کولہ د امام خواتہ پہ راشی راوامام پہ سلام تہ گر خوی پہ
 اول رکعت باندے بلکہ انتظار بہ کوی د دوپسے دے د راسید لو
 فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ، مراد د دینہ یورکعت کول دی د امام سرہ او
 دغاہ رکعت د امام دپارہ دویم رکعت دے پہ اتفاق سرہ او د
 دوپسے دے دپارہ اول رکعت دے یا دویم دے پہ دے کیں
 دودہ اقوال دی لیکن صحیح قول اول دے (قاسمی)۔ اوپہ
 دے آیت کیں د دواہو دلو دپارہ د دویم رکعت ذکر نہ دے
 کرے نو یہ ہغے کیں دودہ اقوال دی۔ یودا چہ صلوۃ خوف یو
 رکعت دے د مقتدیانو دپارہ دا قول د سفیان ثوری واسحاق
 بن راہویہ وغیرہ دے۔ دویم قول د جمہور و اہل علمو د

چه صلوة خوف په سفر کښ د مقتدی د پاره هم دوه رکعت دے
لیکن یو رکعت د امام سره دے او د دویم رکعت کول په صحیح
حدیث کښ ذکر دے او د هغه دوه طریقے دی - یوه طریقه
په حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما کښ ده چه بخاری ذکر
کړیدے چه هره یوه ډله به د امام د سلام نه روستو
او د ریږدی (په ترتیب سره) او یو یو رکعت به اوکړی - او بله
طریقه هم بخاری ذکر کړیده (رواقعه د غزوه د ذات الرقاع)
چه اوله ډله د امام سره یو رکعت اوکړی نو دویم رکعت به
بخان له په هغه ځای باندے اوکړی او سلام به اوگرځوی
بیا به مقام د خوکیدارۍ (مورچو) ته لارشی نو دویمه ډله
به د امام سره یو رکعت اوکړی او دویم رکعت به د امام
د اسلام نه روستو بخان له اوکړی او بیا به سلام اوگرځوی -

فائده :- ابو حیان د ابن عربی نه نقل کړیدی چه صلوة خوف
په احادیثو کښ څلیر لږشت طریقے ذکر دی او ابو حیان د هغه نه
لس طریقے په تفصیل سره ذکر کړیدی - او د امام احمد رحمه الله
نه صاحب اللیاب نقل کړیدی چه هر حدیث چه په صلوة خوف
کښ ذکر دے نو هغه صحیح دے په هغه باندے عمل کول جائز
دی او هغه پدیکښ شپړیا اووه طریقے نقل کړیدی - ابن کثیر
وینکی دی چه د صلوة خوف دیر اقسام دی ځکه چه دشمن کله د
قبیل په طرف او کله په بل طرف کښ ویکله مونځ څلور رکعتونو
والا وی کله د دے او دوه رکعتونو والا وی، کله د لږ خوف په
وخت کښ وی نو په جماعت سره مونځ ادا کول وی او کله د
سخت او دیر خوف په وخت کښ وی او جماعت نشی کولے نو
بخان بخان له مونځ کوی، کله پیاده وی او کله سواره، د دے وجه
نه په دیکښ مختلف احادیث راغلی دی -

وَلَيَا خُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ، حذر ته مراد بیداری ده
یا هغه څیز چه په هغه سره پجاء و حاصلیږی بغیر د اسلحه نه
نو عطف د اسلحه په دویمه توجیه باندے عطف د خاص د

یہ عام بات ہے

فائدہ ۱۔ یہ دے مقام کہیں ہے حذر زیات را درو خاکہ چہ دے اولے
طائفہ مونخ تہ یہ اودریدلو کہیں دشمن تہ خبریری لیکن کلہ چہ
دویمہ طائفہ راشی اویو رکعت تہ اودریری اویلہ طائفہ شی نو
دے تلوراتلو تہ دشمن تہ معلومہ شی چہ دوی یہ مونخ کہیں
مشغولہ دی نو ہغوی یہ دے حملہ کولو کوشش کوی لکہ چہ ورپے
ود الذین کفروا ذکر کریدے نو دے حیر حفاظت دپارہ ہے حذر
زیات ذکر کرو۔

وَالَّذِينَ كَفَرُوا كُفِّرُوا كُفْرُهُمْ عَنْ أَصْلَحَتِهِمْ وَأَمْتَعَتِهِمْ، دَا
استیناف دے یہ ذکر دے علت دے امر دے اخذ دے حذر او اسلحہ
سرہ۔ وڈ، یہ معنی دے تمنا کولو دے، کو مصدر یہ دے او دے اسلحہ
دے غفلت نہ مراد دے ہفے کی خود دل دی دے مونخ کولو دے وجہ نہ۔ او
أَمْتَعَتِهِمْ ہفہ سامان دے مجاہد دے بغیر دے اسلحہ نہ چہ دے خپل
ضرورت دپارہ ہے خان سرہ ساتی۔

فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَهُ وَاحِدَةً، وَاحِدَةً، تہ دے حملہ کول
مراد دی چہ دویسے حملہ تہ ضرورت پاتے تشی۔ نو دے اسلحہ نیول
دے دشمن دے حملہ نہ دے مدافعت دپارہ دی نو معلومہ شوہ چہ دے
اسلحہ یہ بارہ کہیں امر دے وجوب دپارہ دے۔

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنِّي كَانَ يَكُمُ أَذًى مِّنْ لَّظَرٍ أَوْ لَيْتُمْ مَرْضًى
أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ، ہر کلہ چہ دے عذر یہ وخت کہیں کی خود دل
دے اسلحہ جائز کریدی نو دا دلیل دے چہ دے عدم عذر یہ
وخت کہیں اسلحہ نیول واجب دی نو معلومہ شوہ چہ امر دے اسلحہ
نیول دے وجوب دپارہ دے۔ او دے اذی من مطر او مرض نہ دے
حال مراد دے چہ یہ ہفے کہیں اسلحہ پور تہ کول زیات مشقت وی
وَحَدَّثُوا حَدَّثَكُمْ، دے تاکید دے بیداری دپارہ ہے دا امر دوبارہ
ذکر کرو۔

إِنَّ اللَّهَ أََعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا، دے علت دے دپارہ دے امر
دے خدا۔ او عذاب مہین نہ مراد عذاب دے مغلوبیت دے دوی دے

فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ

نو کله چہ فارغ شئ د مانجھ نہ نو یادوی اللہ تعالیٰ

قِيَمًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ

یہ اولادے اذ یہ تاسے او یہ ارجونو خیلو،

فَإِذَا أَطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ

نو کله چہ یہ آرام شئ تاسو نو پابندی کوئی د مانجھ،

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

یقینًا مونیج یہ مؤمنانو باندے

كِتَابًا مَّوْقُوتًا ۱۳

فرض دے وقت یہ وقت۔

یہ دنیا کیں یعنی تاسو د خپن حفاظت اہتمام کوئی رد اللہ تعالیٰ
د امر سرہ موافق نو دشمنانو لہ بہ اللہ تعالیٰ خامخا رسوائی
ورکوی ستاسو یہ لاسونو سرہ او تاسو سرہ یہ مدد کوئی۔ یا
دا تخویف اخروی دے د کافرانو د پیارہ او پد یکش مؤمنانو
لہ د زہونو تسلی دہ د پیارہ د پابندی کولو یہ اوامرو د اللہ
تعالیٰ باندے۔

مثلاً۔ دا د مخکین آیت تتمہ دہ یہ ذکر کولو د اذکارو سرہ
روستو د صلوة خوف نہ یا یہ ذکر کولو د مونیج کولو یہ
وقت د شدت خوف کیں بنا یہ دہ اقوالو د مفسریتو پدے
آیت کیں۔

فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ، یہ دے کیں دہ تفسیرونہ دی۔ اول دا
چہ قضا یہ معنی د ادا او د فراغ دہ لکھ یہ دے قول کیں
فاذا قضیت مناسککم (سورہ بقرہ سنل) او۔ فاذا قضیت
الصلوة (سورہ جمعہ سنل)۔

فاذکروا اللہ، د دینہ مراد ذکر دے یہ زہہ او ژبہ سرہ۔

قِيَمًا وَنَعْوًا وَ عَلَى جُنُوبِكُمْ، دے دینہ مراد دوام دے ذکر دے پہ ہر
 حال کیں ٹکھ چہ انسان دے دے حالتونہ خالی نہ وی اودا
 رنگ پہ وخت دجہاد کیں مجاہد پہ پہ صف کیں اولاد وی یا پہ
 پہ مورچہ کیں تاست وی یا پہ پہ مورچہ کیں دشمن دے ویشتلو
 دپارہ پہ ایخ باندے پروت وی یا پہ زخمی شوے وی نو پہ دہ
 پہ پروت وی۔ او قرطبی و ثیلی دی چہ ذکر کول پہ تکبیر و ثیلو سرہ
 اولالہ الا اللہ و ثیلو سرہ او د نصرت دعا کالے کول۔ دویم تفسیر
 دادے چہ قضا پہ معنی دادا د مونخ دہ پہ وخت د سختہ یرہ
 کیں دشمن نہ چہ پہ دغہ حالت کیں پہ جماعت سرہ نشی کیدے
 لکہ پہ سورہ بقرہ ۲۳۸ کیں دی۔ فَإِنْ حَفِظْتُمْ فَرْجَالَكُمْ رُكْبَانًا،
 او پہ دے وخت کیں استقبال د قبلے فرض نہ دے نوافذ کروا
 نہ مراد مونخ کول دی پہ دغہ دے حال تو کیں موافق د
 استطاعت سرہ۔ او قرطبی دلتہ دابن مسعود رضی اللہ عنہ
 روایت ذکر کریدے چہ ہغہ بعضے کسان اولیدل چہ پہ مسجد
 کیں پہ ذکر کولو سرہ شور و نو دہ ورتہ غصہ او کپہ چہ دا
 وے کوئی نو ہغوی جواب ورکرو چہ دا پہ قرآن کیں دی چہ
 فا ذکر والہ نو ہغہ ورتہ او ثیل چہ دلتہ د ذکر نہ مراد مونخ
 کول دی۔ لیکن دلتہ اول تفسیر غورہ دے۔

فَإِذَا أَظْمَأْتُمْ فَأَقِمْ الصَّلَاةَ، داطمینان نہ مراد تسلی
 د زہ دہ پہ لرے کیدلو د خوف، خفکا او مشقت سرہ نو پہ
 دیکیں دہ احتمالات دی۔ اول دا چہ تا سو مقیم شی یعنی سفر
 ختم شی نو مونخ پہ پورہ رکعتونو سرہ دے تلو ارکا نو او شرائطو
 سرہ کوئی۔ دویم احتمال دا چہ تا سو پہ اطمینان شی یعنی یرہ
 ختمہ شی اگر چہ سفر باقی وی نو مونخ د سفر کوئی پہ پورہ
 طریقہ سرہ یعنی تلو کسان پہ یوجماعت سرہ مونخ کوئی۔
 داسورہ بقرہ ۲۳۸ (فاذا امنتم) پشان دے۔

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا، دا جواب
 د یوہم دے ہغہ دا چہ د خوف یا سفر پہ وخت کیں چہ

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ط

اورستو، مه کوئی (دماغه دویج نه) په لټولو د قوم رد کافرانو کښ دپاره د جنگ کښ

إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ

که یی تاسو درد منډ (صبر کوئی) ځکه چه دوی هم

يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ

درد منډ شوی دی لکه چه تاسو درد منډ یی او امید لری تاسو

مِنْ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ

د الله تعالی نه هغه چه دوی امید نه لری د هغه او دے الله تعالی

مشقت دے نو مونځ و پرېږدی یا و بل وخت ته روستو
کړی نو د هغه جواب او شوچه مونځ په خپل وخت کښ فرض
دے په خوف او سفر، امن او اقامت ټولو حالاتو کښ او وختون
په هم مقرر دی. نو د سفر یا د خوف د وچ ته پرېځودل یا
روستو کول نشی کیدے. کتباً په معنی د مکتوب دے او مراد
ترینه فرض کړے شوی دے. او موقوتاً په معنی د موقته یا
محدوده باوقات دے یعنی اوقات ورله ذکر شوی دی چه هغه
په قرآن کریم کښ اجمالاً ذکر دی لکه سورة بقره ۲۸۵، سورة
روم ۱۸، ۱۹. سورة هود ۸۴، سورة اسراء ۸۴ او سورة
طه ۸۴ کښ او په صحیح احادیثو کښ د هغه پوره تفصیل ذکر
دے تردے پورے چه په سفر کښ د دوه مونځونو په یو وخت
کښ یوځای کول دا هم شرعی وخت دے پشان د عرفات
او مزدلفه نو هغه هم په موقوتاً کښ داخل دی. موقوتاً د کتباً
دپاره صفت دے د دے وچ نه مذکر صیغه ذکر شوه.

عَلَيْهَا حَكِيمًا

حکمتوں والا

یوہا

مک: ربط :- ہر کلمہ چہ پہ مونخ کولو باندے ترغیب ذکر شونو
 ہسے نہ چہ پہ مونخ باندے داسے مشغول شئی چہ ذکر دشمن
 سرہ جہاد درنہ پلے شئی نو خکھہ اوس ورپسے تیزی او تشجیع
 پہ قتال باندے ذکر کوی نو او فرمائیل پے چہ وکلا تھہووا،
 دا ذکر کہیں پہ معنی باندے عطف دے یعنی مونخ او ذکر کوئی
 او پہ قتال کہیں سستی مہ کوئی - دھن معنی ذکر سورہ العمران پہ
 تفسیر کہیں سرہ شویدہ یعنی عدم وھن نہ مراد ترک کاسبابو
 ذکر وھن دے یعنی محبت ذکر دنیا او خوف ذکر مرگ او پہ نو عبادتوں
 کہیں داسے مشغولیدل چہ جہاد تریتہ پاتے شئی -

فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ، ابْتِغَاءُ پہ معنی ذکر طلب دے او مراد ترینہ
 ذکر ہغوی لہون کول دی دپارہ ذکر قتل کولو پہ ہر ہغہ خائے کہیں
 چہ گمان کیدیشی چہ دوی بہ دغلتنہ وی -

إِنْ تَكُونُوا تَأْكُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْكُمُونَ كَمَا تَأْكُمُونَ، دا ترغیب
 دے پہ ابْتِغَاءُ الْقَوْمِ باندے یعنی دردوں او تکلیفونو ذکر جنگ
 کہیں تاسو شریک یعنی اودا ذکر سورہ العمران مکلا، ۱۵۱ پشان
 دے او اشارہ دہ چہ ہغوی پہ دغہ دردوں باندے صبر کوی نو
 تاسو خو خامخا صبر او کرئی خکھہ چہ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا
 يَرْجُونَ، پہ صفت ذکر کہیں ذکر اشتراك نہ روستو امتیاز ذکر
 مؤمنانو ذکر کوی پہ امید ذکر ثوابونو کہیں ذکر اللہ تعالیٰ نہ - آلسی وٹیلی
 دی چہ تاسو طمع لری ذکر اللہ تعالیٰ نہ ذکر ہغہ خیز چہ ذکر کافرانو
 پہ خیال کہیں ہم نہ تیر پیری چہ ہغہ غلبہ ذکر دین ستاسودہ پہ
 تولو ادیانو باطلہ باندے او دیر ثوابونہ او پہ جنت کہیں ہمیشہ
 نعمتونہ دی - نو پہ تاسو باندے خوشباعت او صبر کول خامخا
 واجب دے - یا رجاء پہ معنی ذکر خوف سرہ دہ یعنی ستاسو پہ
 زہونو کہیں ذکر عذاب ذکر اللہ تعالیٰ نہ یرہ دہ نو ذکر ہغہ وجہ نہ تاسو

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ

یقیناً موثر نازل کریدے تاتہ کتاب یہ رشتیا سرہ

لِتُحْكَمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا

دے دپارہ چہ تہ فیصلے اوکریے یہ مینخ د خلقو کیں یہ ہذہ طریقہ

أَرْسَلَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ

چہ خودے دہ تاتہ اللہ تعالیٰ او مہ کبیہ د خیانت کرد

خَصِيمًا ①۵

طرف دار -

وہن تشی کوئے -

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ، ستاسو یہ نیتونو او پتو حالہ تور چہ رجاء

دہ عالم دے - او د ہذہ یہ امر او نہی کیں حکمتوتہ دی -

بہا - یہ دے آیت کیں اتم امر سیاسی دے یعنی یہ فیصلہ کولو

کیں یہ کتاب اللہ باندے د ہیچا طرفداری ر خصوصاً د خیانت

والو جائزہ دہ -

ربط لہ :- ہر کلمہ چہ مخکین آیت کیں تشجیع پہ جہاد باندے

اور رجاء د مؤمنانو ذکر کرہ نو اوس ذکر کوی چہ د دغہ مخکین

صفا تو سرہ چہ کافرانو پہ مقابلہ کیں دی پہ تاسو لازم دے

ٹخان سائل د طرف داری تہ او د متافقانو د صفا تو تہ -

ربط لہ :- دارنگ مخکین احکام د جہاد، ہجرت او د مونخ د

خوق او د سفر ذکر شول نو اوس ترغیب ورکوی چہ یہ داسے

تولو احکامو کیں کتاب اللہ او سنت رسول (صلی اللہ علیہ وسلم)

تہ رجوع کوئے او یہ دیکیں د متافقانو پشان خیانت مہ کوئے -

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ، بآء د ملا بست دپارہ دہ

یعنی متلبس او مشتمل دے پہ حق باندے یعنی ہیچ غلطہ او

باطلہ او شکندہ خبرہ پکین نشتہ -

لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ ، دایو مقصد دے دے مقاصد و د انزال د
قرآن تہ او دا مقصد دے تلوو الہی کتابو تودے لکھ سورہ بقرہ
سکک کتب تیر شویدی ۔ بعضے نور مقاصد د انزال پہ سورہ
آیتونو کتب دی ۔ پہ خلقو باندے قرآن کریم لوستل پہ سورہ
اسراء سکک کتب او تشریح کول د کتاب اللہ پہ سورہ نحل سکک
کتب ، یزہ او زیرے در کول پہ سورہ کہف سکک ، سکک او
سورہ شعراء سکک ۱۹ او سورہ فرقان سکک کتب ، خلق د تیارو تہ
رترا تہ راویستل سورہ ابراہیم سکک کتب ، او چہ خلق پہ انصاف
او عدل باندے قائم شی سورہ حدید سکک ۔ او نور ہم دیر
مقاصد دی ۔

يَمَّا آتَاكَ اللَّهُ ، درویت تہ اخستلے شویدے چہ پہ معنی د
علم سرہ دے او علم د نبی صلی اللہ علیہ وسلم وحی وہ
او علم تہ رویت د دے وجہ تہ وئیلے شی چہ علم یقینی سرہ
یو خیز معلوم شی توداے وی لکھ چہ پہ سترگو باندے لیدے
شوے وی ۔ ابن کثیر ذکر کریدی چہ پہ اراک اللہ کتب د نبی
صلی اللہ علیہ وسلم اجتہاد داخل دے او د ہغہ اجتہاد د پارہ
ہغہ دیر احادیث ذکر کریدی ہغہ ہلتہ او کورئی لیکن اجتہاد
د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د نص پشان دے حکم چہ اللہ تعالیٰ
خپل نبی لہ پہ خطائی باندے باقی تہ پریددی ۔ امام بیہقی
او ابن عبد البر د عمر رضی اللہ عنہ اثر ذکر کریدے چہ ہلشوگ
پہ داسے تہ وائی چہ ما فیصلہ کریدہ پہ ہغے چہ اللہ تعالیٰ ماتہ
خود لے دی حکم دا خصوصیت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دے چہ د ہغہ رائے ضرور حق وی او زموئو خوگمان او
تکلف وی (قرطبی ، زماحشری ، قاسمی)

فائدہ :- ما اراک وحی خفی دہ چہ ہغہ سنت د نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دے کہ د دینہ مراد قرآن وے نو پہ لفظ د انزل
یا او وحی سرہ بہ یے وئیلے وے ۔ تودا دلیل دے چہ سنت د نبی
صلی اللہ علیہ وسلم پہ دین کتب د قرآن کریم پشان حاجت دے ۔

وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ

او بخند غوارہ دے اللہ تعالیٰ تہ، یقیناً اللہ تعالیٰ دے

غَفُورًا رَحِيمًا (۱۰۶)

بخندہ کوونکے رحم کوونکے

وَلَا تَكُنْ لِلْخَافِثِينَ خَصِيْمًا، لِلْخَافِثِينَ متعلق دے یہ خصیما پورے
اولام دے تعلیل دے پیارہ دے او دا اول ادب دے۔ یعنی دے خیالت
دے وجہ او دے ہغوی دے مدافعت کو لو دے پیارہ جگر مار مارہ جو رہیہ
او دے ہغوی طرف داری مارہ کورہ۔ خائنین عام دے کہ غلائے
کری وی یا ئے دے غلا کر مگر تیا کرے وی یا ئے بلہ گناہ کرے
وی تو جمع ئے دے دے وجہ تہ ذکر کرہ۔

فائدہ:- ابو حیان و ثیلی دی چہ مفسرین دے دے یہ سبب نزول
کین اور دے روایات ذکر کریدی لیکن دے ہغے خلاصہ دادہ چہ
طعمہ بن ابیرق دے قتادہ بن نعمان زغرہ دے اور یہ گویدی کین
پتہ کرہیہ او یا ئے دیو یہودی یہ کور کین یہ طور امانت سرے
کی خود دے وہ۔ او ہغہ یہودی تہ دے علم تہ وہ۔ نو قتادہ چہ
یہ طعمہ بات دے دے غلا دعوی او کرہ نو ہغہ انکار او کرہ او قسم
ئے او کرہ چہ ماتہ دے ہیخ علم نشہ۔ نو دوی تفتیش شور
کرہ نو دے اور نو فحہ دیہودی دے کور پورے معلومہ شوہ نو طعمہ
او دے ہغہ مگر وہ یہ ہغہ یہودی بات دے ہی تامہ اولگولہ تو یہودی
او ثیل چہ داطعمہ ماسرہ امانت کی خود دے دے نو دے طعمہ دے
قسم دے وجہ تہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ارادہ کرہیہ چہ دے طعمہ
طرف داری او کرہ او ہغہ بری کری او غلا یہ یہودی بات دے
ثابتہ شی (شکہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم غیب دان تہ وہ)
نو اللہ تعالیٰ دا آیات تہ ریوہ رکوع پورے) یہ دے بارہ
کین نازل کرے۔

وَأَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا، دا دویم

ادب دے۔

وَلَا تَجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ

او جکرہ ملہ کوہ دھغہ کسانو دطرف نہ چہ نقصانی کوی

أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ

خانونہ خیل، یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی

سوال :- امر پہ طلب د مغفرت باندے دلالت کوی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم گناہ کریں ؟

جواب :- ہر گز چہ ثابتہ شوع دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم عالم الغیب تہ دے نوہغہ د ظاہر پہ موافق سرہ ارادہ د حکم اوکریہ پہ یہودی باندے حکم چہ سامان دھغہ سرہ بنکارہ شو او د طعمہ د بری کولو نو دا صریح دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم گناہ نہ دے کپے نو ضروری دے چہ د استغفار تاویل اوکریہ شی ۔ نو امام رازی او صاحب الباب او نور و مفسرینو مختلف توجیہات ذکر کری دی ۔

اولہ توجیہ ، مشہور قول دے چہ دعامونیکا نو خلقو نیکی د مقربینو دپارہ بی شمار لے کیہی یعنی دھغوی خلاف اولی کار چہ جائز دے استغفار تہ محتاج دے ۔

دویمہ توجیہ ، دا استغفار پہ طریقہ د تعبیر سرہ دے دپارہ د حکم د اللہ تعالیٰ ۔

دریمہ توجیہ ، دا استغفار دے دھغہ چا دپارہ چہ د طعمہ طرف داری لے کولہ یعنی دھغوی دپارہ استغفار او غواہ ، خاورمہ توجیہ ، دا استغفار دغین (خفگان او سادوی) لے کولو دپارہ وی حکم چہ حدیث کتب راغلی دی ۔ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیہ دی چہ زما پہ زہ غین راشی رسادوی د خلقو د کارونہ) نوزہ اوٹا کرتہ استغفار غواہم ۔ نو حاصل دا دے چہ استغفار د دیرو وجوہو دپارہ راشی نو دا د گناہ دپارہ مستلزم تہ دے ۔

مَنْ كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا ۝۱۰۷

دھغہ چا سرہ چہ وی دیر خیانتگر گنہگار۔

مکتاب: دادریم ادب دے۔

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَلُونَ أَنفُسَهُمْ، مجادلہ پہ معنی
د بحث کولو او دلیلو نہ پیش کولو دے کہ صحیح وی او کہ غلط وی
د خیانت کرو د بیچ کولو د پارہ۔

سوال: لا تکن للخائنین خصیمًا او پہ دے جملہ کیں خہ
فرق دے؟

جواب: ہلتہ خاص خیانت کر مراد وژ چہ دھغوی پہ بارہ کیں دا
آیتونہ نازل شوے وو او دلہ دالین یختانوں نہ عام خیانتگر
مراد دی۔ یا اولہ جملہ کیں صرف طرف داری مراد دہ او پیدے
جملہ کیں دھغوی د طرف نہ بحث کول او وکالت کول مراد دی۔
یا پہ ہغہ جملہ کیں د خائنینو سرہ صرف دلہ بازی او طرف داری
مراد وہ او پہ دے جملہ کیں د سزا نہ بیچ کول مراد دی۔ دا
آیت دلیل دے چہ د چا جرم بیکارہ وی نو دھغہ د پارہ قصد
د بیچ کولو وکالت کول یا نور خہ ذرائع استعمالول نہ دی جائز۔
الذین یختلون، مراد ہغہ ٹوک دی چہ غلا کوی یا پہ دروغہ قسم
کوی یا د غلا کرو دلہ او پیرہ کوی۔ او دھغوی بارہ کیں پے او ٹیل
چہ دوی د ٹخان سرہ خیانت کوی د دے وچہ نہ چہ پہ دغہ
گناہونو سرہ پے ٹخان د ثواب نہ محروم کرو او ٹخان پے د عذاب
مستحق او گر خور نو دا پے د ٹخان سرہ خیانت او کرو۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا، دا دلا تجادل د پارہ
علت دے۔ خوائگا، صیغہ د مبالغہ دہ یعنی دیر خیانت کوونکے،
اقراط کوونکے پہ خیانت کیں۔ اثنیمًا ہم د مبالغہ صیغہ دہ یعنی
پہ گناہونو کیں ورننوتلے دے۔ د دے دواہ و صفتو تو جمع پہ
دے وجہ دہ چہ پہ اول کیں مراد غلا کول او د امانت نہ انکار
کول دی او پہ دویم صفت کیں مراد پاکر امن شخص بان دے

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا

دوی مخان پتوی د خلقو ته او نه شی

يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُمْ مَعَهُمْ

پتیلے د اللہ تعالیٰ نه مخکھ چه هغه د دوی سره د

إِذْ يَبْيْتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ

کله چه دوی جرگه کوی د هغه څه چه ته خوینوی اللہ تعالیٰ د هغه وینا له ،

بدنامه لگول دی رد روایت د ابن عباس رضی الله عنهما نه آوسی ذکر کړیدے۔ یا اول صفت په اعتبار د ډیر و غلا کانو او د دروغو قسمونو سره دے رچه دا په طعمه بن ابیرق کیش موجود وو او دویم په اعتبار د جدال او دله گولو د طرق د هغه نه۔ او اول صفت په اصل کیش سبب دے د دویم د پاره د دے وچه ته هغه ئے مخکیش ذکر کړیدے۔ ابو حیان و ثیلی دی چه خوان او اثم د مبالغه صیغه ئے د دے وچه ته ذکر کړیدی چه څوک یو کورت خیانت یا غلا او کړی په غفلت سره یا بغیر د قصد نه نو د هغه حکم داسه ته دے۔

سوال ۱۰۔ سورة انفال ۸۵ کیش فرمائی دی ان الله لا يحب الخائنین۔ هغه دلالت کوی چه صرف خیانت هم سبب د د پاره د عدم محبت د الله تعالی ؟

جواب ۱۰۔ هلته د خیانت نه مراد د وعدے ماتول دی او دغه د نفاق د پاره خاص علامت دے د مؤمن د شان سره نه خاشیږی او دلته د خیانت مصداق غلا کول دی اگر چه هغه کناه کبیره دے لیکن په علامتو د نفاق کیش شمار ته دے (والله اعلم)۔ ۸۵۔ په دے آیت کیش د هغه منافقانو نور قبیح صفات ذکر کوی۔

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ، دا جمله مستأنفه ده یا حال دے د لفظ مَن نه په مخکیش آیت کیش۔ استخفاء مخان پتول دی

وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ①

او دے اللہ تعالیٰ کدوی عملونو لہ داکیر و دے۔

لکہ پہ مستخف باللیل سورہ رعد ستہ کتب۔ نومعنی دادہ چہ خان پتوی کخلقوتہ۔ او د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ یوروایت دے چہ کدینہ مراد استجیاء کول دی۔ واحدا دی وٹیلی دی چہ دقہ معنی دہ تفسیر تہ دے یعنی خان پتول کحیاء کوجہ تہ وی یعنی پہ خلقو کتب کشرمیدلو تہ خان۔ پچ کوی۔ کدے وچہ تہ دغلا کولو تہ پہ دروغہ قسم سرہ انکار کوی او پہ بل چا باندے بہتان لکوی۔

وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ، دلتہ مراد عدم استطاعت دے یعنی ک اللہ تعالیٰ تہ خان نشی پتولے پہ سبب ک وَهُوَ مَعَهُمُ سرہ۔ یا کدینہ مراد استجیاء دہ نو صرق نفی مراد دہ یعنی حیاء تہ کوی ک اللہ تعالیٰ تہ۔ مَعَهُمُ، دامعیت عامہ ک اللہ تعالیٰ صفت دے۔ پہ دیکتب ک سلفو صالحینو دہ اقول دی۔ اول قول دا چہ دا د متشابہات تہ دے یعنی داسے معیت چہ ک اللہ تعالیٰ ک ذات سرہ مناسب دے بغیر ک تحریف او تاویل او بغیر ک تشبیہ او تمثیل تہ۔ دویم قول دادے چہ دا مشترک دے نو دا پہ یومعنی باندے حمل کول تاویل حقہ دے۔ کدے وچہ تہ قرطبی وٹیلی دی چہ کدینہ مراد معیت دے پہ علم سرہ اولیدلو او وریدلو سرہ۔ او دا قول ک اہل سنت والجماعت دے۔ او جہمیہ، معتزلہ او قدریہ وٹیلی دی چہ اللہ تعالیٰ پہ ہر مکان کتب دے او د دے آیت تہ استدلال کوی لیکن دا خواصفت ک اجسامو دے او اللہ تعالیٰ ک ہغہ تہ پاک دے۔ او بشر معتزلی چہ پہ مناظرہ کتب دا آیت ذکر کرے و چہ مَا يَكُونُ لَكُمْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا هُوَ رَايَهُمْ نَوْ خَصَم ر اہل سنت ورتہ اوٹیل چہ آیا اللہ تعالیٰ ستا پہ توپی کتب دے او ستا پہ کیپہ او ستا کجر پہ کیپہ کتب دے بلکہ پاک ک

هَآ نَتَمُّ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ

خبردار تاسو اے خلکو! جگرہ کوئی ددوی د طرف نہ

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا قَمِنْ يُّجَادِلُ

پہ ڈوند دنیوی کہیں نو شوک بہ جگرہ اوکری

اللَّهِ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَمْ مَنْ

د اللہ تعالیٰ سرہ ددوی د طرف نہ پہ وریخ د قیامت کہیں، بلکہ شوک

يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ⑩

پہ دی ددوی ذمہ وار۔

اللہ تعالیٰ دے صفت نہ، دا روایت د وکیع رحمہ اللہ تہ روایت کرے
شوے دے۔

إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ، تَبَيَّتْ شَيْءٌ تَيَرُولُو تَهْ وَثِيلٌ شَيْ
او د شے کار کول او د شے مشورہ کول۔ یعنی د طعمہ ملگرو د
هغه د بیج کولو د پارہ پہ یو کور کہیں د شے مشورہ کرے وہ۔ من
القول نہ مراد پہ دروغہ قسموتہ او شہادت کول دی د مجرم
د بچکولو د پارہ او د غیر مجرم د بد نامولو د پارہ۔ او قرطبی و ثیلی
دی چہ د قول نہ مراد رائے او اعتقاد دے۔

وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا، یعنی اگرچہ ددوی کاروتہ
(غلا کول او مشورے کول وغیرہ) پت و لیکن د اللہ تعالیٰ تہ
پت نہ دی۔ ہر کلمہ چہ ددوی پہ دے صفاتو کہیں بعض اقوال
او بعض اعمال دی او دغہ دوارہ د زور نے د پارہ لاشق دی
نو د اقوالو پہ بارہ کہیں رَاذِیُّبَیِّنُونَ مَا لَا یَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ
سرہ زور نہ وریکرہ او ددوی د اعمالو پہ بارہ کہیں پہ دے جملہ
وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا کہیں سخت وعید ذکر کرو۔
ہو۔ دا هغه کسانو تہ خطاب دے چہ د طعمہ نہ یے دفاع کولہ
او مقصد پکبیں زجر دے۔

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوْءًا أَوْ يَظْلِمْ

او چاچہ عمل اوکرو یا پئے ظلم اوکرو

هَآءِ ثُمَّ هَآءُ لَآءٍ جَا دَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا، جدال
 پہ اصل کنس درستی (پری) کلک او دلو تہ وئیلے شی او پہ عرف
 کنس جگرے تہ وئیلے شی گویا کہ ہریو د جگرہ کوونکو نہ
 بل جانب لہ د خیل مقصد نہ اہوی۔ دا قول د زجاج دے
 یا دا لفظ د جدال تہ اخستلے شویدے یعنی پہ مخ د زمکہ
 باندے غور خول نو مراد دا چہ ہریو د طرفینو تہ بل جانب
 او طرف لہ ذلیل کول غواری لکہ چہ یہ زمکہ باندے او غور خیری۔
فَمَنْ يُجَادِلِ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، دا استفہام د توبیخ
 (زورنے) د پارہ دے او پہ معنی د انکار دے یعنی ہیخوک د
 اللہ تعالیٰ سرہ مجادلہ (جنگ) نشی کولے۔ یعنی اللہ تعالیٰ عالم
 دے پہ ہر خیز باندے د ہفہ نہ ہیخ پتا او پناہ نشتہ۔ نو
 پہ ہفہ باندے ہیخ تلپیس نشی کیدے او تہ ورسرہ خوک
 جگرہ کولے شی پہ ورخ د قیامت۔ او تخصیص د قیامت د
 ورخے پئے، د دے وجہ نہ اوکرو چہ اللہ تعالیٰ بہ د قیامت پہ
 ورخ حساب کوی نو ہفہ تہ خوک جواب نشی کولے داسے جواب
 چہ اللہ تعالیٰ لہ چپ او غلے کری۔

أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا، اَمْر پہ معنی د بل آ دے۔
 او دلتہ استفہام کنس معنی د انکار موجود دہ وکیل ہفہ خوک
 وی چہ ہفہ تہ کار او سپارے شی او دلتہ پہ معنی د بچ کوونکی
 دے د حساب او د عذاب الہی تہ۔ دلتہ پہ صلہ د وکیل کنس
 علی ذکر کرے دے حکم چہ متضمن دے معنی د ولایت
 لہ یا پہ معنی د لام سرہ دے۔

نَفْسَهُ شَمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ يَجِدُ

پہ بخان چید بیبا بخنہ اوخواری دالله تعالیٰ نہ اویہ موی

اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۱۱۰

الله تعالیٰ نرہ بخونک رحیم کوونکے

نکلا... د وعید و تود ذکر کولو نہ روستو اوس ترغیب ورکوی توبے کولو تہ۔

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ، مفسریتو پہ دیکس پہ دیرو وجوہو سرہ فرق ذکر کریدے۔

اولہ وجہ سوء ہنہ بدکار دے چہ بل شخص خفہ کوی لکہ چہ دوی پہ یہودی او قتادہ باندے بدنامہ اولگولہ۔ او ظلم، پہ نفس باندے ہنہ کناہ دہ چہ خاص وی پہ نفس پورے لکہ پہ دروغہ سرہ قسم کول۔

دویمہ وجہ سوء ہرہ کناہ دہ بغیر دشرک نہ او دظلم نہ مراد شرک کول دی۔

دریمہ وجہ سوء کناہ صغیرہ دہ او ظلم کناہ کبیرہ دہ۔

خلورمہ وجہ سوء غلا کول دی یا ہرہ کناہ دہ او ظلم پہ چا باندے تہمت او بہتان لگول دی۔

شَمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، قرطبی و ثیلی دی چہ د استغفار سرہ قید د توبے مراد دے حکم چہ استغفار بغیر د توبے نہ فائدہ نہ ورکوی او دارکن د دے سرہ قید د مشیت دالله تعالیٰ مراد دے پہ قرینہ د نور و نصوصو سرہ۔

يَجِدُ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا، تعبیر ہے پہ صیغہ دوجدان سرہ اوکرو اشارہ دہ چہ گویا مغفرت او رحمت دالله تعالیٰ تیار موجود دے د طلب کوونکو دپارہ۔

قرطبی او صاحب الباب دسقیان عن ابن مسعود رضی اللہ عنہما روایت ذکر کریدے چہ چا دآیت او آیت نمبر ۱۱۰ اولوستلو اوبیا مغفرت اوخواری نوالہ تعالیٰ ورتہ مغفرت کوی۔

وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِثْمًا

یقیناً

گناہ

او کرے

او چاہے

يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ

کوی ہذا چہ (ضرر و کوئی) بخان خیل تہ او دے اللہ تعالیٰ

عَلِيمًا حَكِيمًا ۱۱۱

حکمتوں والا۔

پوہ

۱۱۱۔ مخزن آیت کہیں ترغیب و ڈاویہ دیکھیں تخویف دے چہ
دگناہ کو لو سزا یہ کوونکی دگناہ پورے لازم دہ - او مقصد
دآیت دفع دہم دہ کہ خوک و ہم اوکری ریکہ دطعمہ
دلہ کوونکی چہ مونہ دبل چا دپیچ کو لو دپارہ گناہ کبیرہ
نو یہ مونہ باندے دہنے ویاں نشتہ نو دہنے جواب او شو
چہ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِثْمًا عَلَى نَفْسِهِ، کسب، ہر
ہر ہذا قول یا عمل تہ وٹیلے شی چہ مقصد پکین دبخان دپارہ
فائدہ راہکل وی یا دبخان تہ دفع ضرر وی - ددے وچے
تہ داللہ تعالیٰ کارونو تہ کسب نشی وٹیلے کیدے - اِثْمًا ہرہ
گناہ تہ شامل دے کہ صغیرہ وی او کہ کبیرہ وی نو یہ
دیکھیں دخیانت دپارہ خصومت اوجدال کوں ہم داخل دی۔
عَلَى نَفْسِهِ، علی د استیلاء (غلبے) دگناہ دپارہ دے یہ
گنہگار باندے دے او دضرر دپارہ دے نو یہ دے کہیں
اشارہ دہ ر کہ تَزْرُؤَ زَرَّةً وَزَرَّ اخْرَى تہ۔

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا، یعنی یہ ہرہ گناہ او ہر گنہگار باندے
عالم دے او سزا ورکول یا معافی ورکول دہنے یہ حکمت
باندے بناء دہ۔

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا

او چاچہ اوکڑہ دھوکے گناہ یا لوے گناہ

ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدْ

بیآ بدنام کری پہ بیغے پاک دامن لڑے نو یقیناً

اَحْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُّبِينًا ۱۱۲

پورٹہ کڑہ دہ لویہ بدنامہ او گناہ بھکارہ -

ملا۔۔ دازجر دے بہتان لگوونکو تہ او دا بل قسم گناہ دے او پہ واقعہ د طعمہ کنس دا واقع شویدی چہ ہغہ او د ہغہ ملگرو پہ یہودی باندے د خلا کو بہتان لگوئے وو۔
وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا، پہ دے دواہو کنس فرق دے پہ دیرو وجوہو سرہ -

اول وجہ، طبری و ثیلی دی چہ خطیئہ عام دے کہ پہ قصد سرہ وی او کہ بغیر د قصد تہ وی او اثم خو خا مخا پہ قصد سرہ وی -

دویمہ وجہ، خطیئہ ہغہ دہ چہ بغیر د قصد تہ وی او اثم ہغہ دے چہ پہ قصد سرہ وی -

دریمہ وجہ، خطیئہ گناہ صغیرہ دہ او اثم گناہ کبیرہ دہ او دا ہغہ گناہو تو تہ عام دی چہ پہ واقعہ د طعمہ کنس ذکر شوی دی -

ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا، یہ ضمیر اثم تہ یا خطیئہ یا ہر پوتہ یا کسب تہ راجع دے - بری، ہذہ شوک دے چہ جرم لے تہ وی کرے او نسبت ورتہ کیبری او دیتہ بہتان لگوں و ثیلے شی۔
فَقَدْ اَحْتَمَلَ بُهْتَانًا، احتمل کنس معنی د مبالغہ د حمل دہ یعنی دا دروند بوج دے - بہتان د بہت تہ اختلے شویدیے او بہت حیرانتیا تہ و ثیلے شی نو بہتان داسے دروغ دی چہ اوریدونکے حیران کری - او حدیث د مسلم کنس داخل دی

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ

او کہ تہ وی فضل دے اللہ تعالیٰ یہ تا باندے

وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ

اور رحمت دے (تو دوی بہ تہ خطا کرے وی) حکم چہ پوخ قصد کرے و دیوے دے دے

أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا

چہ خطا کرے تا (یہ فیصلہ کن) او نہ خطا کوی دوی

أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ

خانوہ خیل او ضرر تھی رسولے تا تہ دوی ہین ضرر

وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ

او نازل کریدے اللہ تعالیٰ یہ تا باندے کتاب

چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ غیبت
دیتہ و ٹیلے شئی چہ پو و در مسلمان پہ ہغہ صفت سرہ
یاد کرے شئی چہ ہغہ پرے حقہ کیڑی - نو یو صحابی رضی
اللہ عنہ تیوس او کرو چہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کہ ہغہ صفت پکنس موجود وی نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم او فرمائیل چہ ہغہ صفت پکنس موجود وی نو دغہ
غیبت دے او کہ ہغہ صفت پکنس نہ وی نو ہغہ خسو
بہتان دے -

وَلَا شَأْنًا يُبَيِّنُهَا، یعنی دغہ شخص گتھکار شو پہ دودہ گناہونو
سرہ یوکسب دے ہغہ گناہ او دویم گناہ دے بہتان - او بہتان ہے
مخکب ذکر کرد حکم چہ دا دیر خطرے والا او ہیبت ناک
گناہ دے - یا دا چہ بہتان صریح گناہ دے حکم چہ پد پکنس
دوغ او د مسلمان بے عزتی لازم پڑی -

وَالْحِكْمَةُ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ

اد سنت او پوھلے درکریده دھقہ خہ چہ تہ پرے

تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ

نہ پوھیلے او دے فضل د اللہ تعالیٰ

عَلَيْكَ عَظِيمًا ۱۱۳

پہ تا باتدے لوے ۔

۱۱۳۔ دا آیت ہم د مخکس واقعہ سرہ متعلق دے او پہ دیکھن
د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم عظمت شان او عصمت ذکر کوی پہ
شیر طریقہ سرہ ۔

ع۔ فضل د اللہ تعالیٰ ع۔ رحمت دھقہ ع۔ عصمت د ضلال
تہ ع۔ کتاب او حکمت نازلیدل ع۔ علم د مالا یعلم ع۔ فضل عظیم۔
و کولہ فضل اللہ علیک و رحمۃک ، شہاب و نیلی دی چہ پہ جواب
د کولہ کنس دہ وجہ دی اولہ دا چہ کہنت جواب دے ۔ دویمہ
وجہ دا چہ جواب د کولہ پتہ دے یعنی لَا تُضِلُّوْکَ رخامخا دوی
بہ تہ خطا کرے وے پہ فیصلہ کنس د دروغو قسمونو د وجہ تہ۔
پہ اولہ وجہ سوال وارد پیری چہ ہر گلہ دا جواب دے نو د کولہ
د وجہ تہ د ہم انتقاء معلوم پیری ؟

جواب دادے چہ دلتہ نفی د ہم خاص دہ چہ آن یضلوک۔ یعنی
دوی اگر چہ ہم گریڈے لیکن دا ضلال ہم یے تہ دے کرے۔
او د فضل تہ دلتہ مراد وحی رالپول دی د دے آیتونو خصوصاً
چہ پہ دیکھن د مجرم معلومیدل او شول۔ او د رحمت تہ مراد
عصمت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے یعنی د غلط فیصلہ تہ ہخہ
لرہ پچ ساتل رابو حیات)۔

یا د فضل تہ مراد عامہ وحی د قرآن دہ او د رحمت تہ مراد
د دے خاص آیتونو وحی دہ ۔ یا مراد د فضل تہ وحی جلی او
د رحمت تہ خفی وحی مراد دہ ۔

لَهَمَّكَ ظَافِقَةً مِّنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ ، داصلال نہ مراد خطا
 کول دی پہ فیصلہ کنس چہ پہ بری شخص باندے یے د غلا
 اود لاس پزیکولو حکم کرے وے او خیانت کرے بیج کرے
 وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ ، ددے وے نہ چہ وبال او سزا د
 گمراہ کولو پہ دنیا او آخرت کنس پہ دوی باندے واپس لاگرچی
 ٹکھہ ٹوک چہ بل چالرہ گمراہ کوی نو دغہ شخص اول پخیلہ
 گمراہ شو۔ او یہ آخرت کنس ہم دہ لہ د گمراہ کولو سزا وکوی۔
 اودا د (وَمَا يَخْدُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ) سورہ بقرہ ۱۷۵ اود سورہ
 العنبران ۱۷۵ پشان دے۔

وَمَا يَخْدُوكَ مِنْ شَيْءٍ ، صاحب اللباب وٹیلی دی چہ د دے
 دودہ وے دی۔

اولہ وجہ دا چہ اللہ تعالیٰ د طرف تہ د خیل نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم سرہ پہ مستقبل کنس د عصمت وعدہ دہ۔

دویمہ وجہ دا چہ داپہ موجودہ واقعہ کنس مراد دے۔ یعنی
 دوی اگرچہ کوشش او کرو لیکن تہ یے پہ گناہ کنس واقع تہ
 کرے ٹکھہ چہ تا پہ اعتبار د ظاہر سرہ فیصلہ کولہ او قاضی
 چہ پہ ظاہر شواہد و باندے فیصلہ اوکری او خطا شی نو ہیج
 گناہ وریاندے تہ وی۔

وَأَشْرَأَ اللَّهُ عَلَىكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ، دا د مخکنس جملہ
 تاکید دے یعنی اللہ تعالیٰ پہ تا باندے کتاب او حکمت نازل
 کریں دے او پہ تا باندے د ہفے تبلیغ او پہ ہفے باندے فیصلہ
 کول فرض کریں دے۔ نو خامتا بہ ستا عصمت کوی او خامتا بہ تہ
 د ہفے پہ ظاہر باندے فیصلہ کوے۔ د کتاب نہ مراد قرآن کریم
 او د حکمت تہ مراد احادیث (سنت) د رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم دی۔ اودا دلیل دے چہ احادیث صحیحہ ہم
 نازل شوے وھی دہ لیکن ہفے تہ وھی خفی وٹیلے شی۔

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ، دا جملہ ہم د تیر شو و جملہ
 د پارہ تاکید دے پہ درود طریقو سرہ۔

اولہ طریقہ داچہ دے مال مرتکن تہ امور دین مراد دی چہ ہفہ
اسرار رازونہ) او حکمتونہ دے قرآن او سنت دی چہ ہفہ تاتہ
معلوم تہ وو۔ نو آئندہ دپارہ بہ ہم تاتہ علم درکوی نو منافقان
تا تشی گمراہ کولے۔

دویمہ طریقہ دادہ چہ دے دیتہ مراد اخبار دے اولینو دی رد تیر شوو
پیغمبران او دے ہفوی دے قومونو حالات) نو دارنگ تاتہ دے منافقان
جیلے او مکرو تہ بنائی دے دے دپارہ چہ خان ترینہ۔ مچ او سالتے۔
سوال :- بعض جاہلان دے دے آیت تہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دے دپارہ علم کلی (علم خیب) او علم دے جمیع ماکان او مایگون
دے دپارہ استدلال کوی۔ دے استدلال طریقہ ہے دے دے چہ دے
علم قائل اللہ تعالیٰ دے او مفعول اول ہے نبی صلی اللہ علیہ
وسلم دے او لفظ دے ما دے ہنوم دپارہ دے نو معلومہ شوقہ چہ
ہر ہفہ خیز او کارچہ مخکش دے نزول دے دے آیت تہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ معلوم تہ وو نو دے ہفہ تولو خیزونو علم
ہے ورکریدے۔ دا استدلال بریلیانوپہ تفسیر نعیمی صفحہ ۷۷
علا کیں او پہ کتاب جاء الحق صفحہ ۷۷، ۷۸ او میقاس حنیف
صفحہ ۷۷ کیں ذکر دے ؟

جواب عل :- دا قاعدہ چہ دے علم قائل اللہ تعالیٰ وی او مفعول
ہے نبی صلی اللہ علیہ وسلم وی نو علم کلی مراد وی دا خود
ساختہ قاعدہ دے دے دے عربیت او اصول فقہ پہ کتابونو
کیں ہیخ ثبوت نشتہ۔ بلکہ پہ دے مقام کیں دے قائم دارومدار
ثانی باندے وی۔ دارنگ لفظ دے ما دے ہنوم دپارہ تہ دے وضع
شوے لکہ چہ دے اہل تحقیق مذاہب دے۔ بلکہ شرح مواقف
صفحہ ۷۷ کیں لیکلی دی چہ موصولات (چہ حرف ما پکیش
شمار دے) دے جنس دپارہ وضع کرے شویدی دے ہنوم او خصوص
دپارہ تہ دی وضع شوی۔ او پہ قرآن کریم کیں دے خصوص پہ
خائے کیں دیر استعمال کرے شویدی لکہ (وَاَتَاكُمْ مَا كُنْتُمْ
يُوتُونَ اَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ سورہ مائدہ ۷۷) گما علمکم

مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ (سورہ بقرہ ۱۳۹) (وَعَلَّمْتُمْ مَا كَمْ تَعْلَمُوا أَلَمْ تَكُنْ
وَلَا آبَاؤُكُمْ سَوَاءً أَعْمَاءً) اور عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا كَمْ يَعْلَمُ سورۃ العلق
(۷۸) ابن کثیر و ثعلبی دی چہ ذال انسان نہ مراد جنس دے او پہ
دے آیتونو کس کہ ما د عموم د پارہ شی نو د ہول امت بلکہ د بنی
اسرائیلو ہم بلکہ د جنس انسان د پارہ بہ علم کلی ثابت شی۔

جواب ع۔۔۔ دا آیت او سورت د ہجرت پہ خلورم کال نازل شوے
دے نو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ علم کلی حاصل وے۔ نو د
دینہ روستو دیر سورتو تہ نازل شویدی نو د ہفے نزول تہ ہیخ
ضرورت نہ وو۔ دارنگ د دینہ روستو سورہ توبہ نازل شویدی
او پہ ہفے کس فرمائیلے دی چہ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ تَعْلَمُهُمْ سورہ
توبہ ۷ (وَلَا خَوْفٌ عَلَيْكَ مِنْهُمْ) سرہ ہشکارہ تعارض راسخ۔

جواب ع۔۔۔ مفسرینو پہ دے آیت کس د لفظ ما سرہ د تخصیص
د پارہ قیودات ذکر کری دی۔ قرطبی و ثعلبی دی چہ مِنَ الشَّرَائِعِ
وَالْأَحْكَامِ۔ ابو حیان د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ نقل ذکر
کریدے چہ هُوَ الشَّرْعُ او د ابو سلمان تہ ئے نقل را وریدے
أَخْبَارُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ۔ او امام رازی د قفال تہ نقل
کریدی چہ مَا يَتَعَلَّقُ بِأُمُورِ الدِّينِ اَوَّلِ قَوْلِ أَخْبَارِ الْأَوَّلِينَ
دے۔ او پہ کومو تفسیرونو کس چہ مِنَ عِلْمِ الْغَيْبِ ذکر دے
د ہفے نہ مراد بعض علم دے چہ ہفہ پہ وحی سرہ ورکھے
شویدے۔

وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا، د دینہ مراد ہفہ انعامات دی
چہ ہفہ خاص دی پہ آخری نبی پورے چہ ہفہ د ہفہ د
بعثت عموم او ختم نبوت دے۔ او کثرت د معجزاتو سرہ
د معجزے د قرآن اوبقاء د امت د ہفہ تر قریب د قیامت
پورے او نور ہم د ہفہ دیر خصائص شتہ دے (صلی اللہ
علیہ وسلم)۔

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ

او نیشتہ ہیخ فاشده یہ دیرو جرگو د دوی کن

إِلَّا مَن أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ

مگر جزا د هغه چاچه حکم کوی په صدقے سره یا په نیک کار

أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن

یا په صلح کولو سره په مینخ د خلقو کن او چاچه

يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ

کود دا کار دپاره د طلب د رضاء د الله تعالی

فَسَوْفَ نُوْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

نو تد دے چه دربه کړو مونږ هغه ته ثواب لوے .

۱۱۳- په دے آیت کن د نجوی کولو په باره کن د ادب ذکر دے .
ربط - هرکله چه په تیر شوے واقعه کن معلومه شویده
چه د طعمه ملگرو د هغه د یخ کولو او د بری شخص د را کړولو
دپاره جرگه کول نو په دے مناسبت سره ذکر د اقسام د جرگه
ته ضرورت واقع شو - اکثر مفسرینو وئیلی دی چه په نجوا هم
کن ضمیر طعمه او د هغه ملگرو ته راجع دے او ابن عطیه
وئیلی دی چه ضمیر عام انسانانو ته راجع دے او دا استیناف
(د سره کلام) دے - لیکن خوره داده چه حکم عام دے
اگر چه مخکن واقعه پکن هم داخله ده -

لَا خَيْرَ، دالفظ د تاکید په مقام کن ذکر کیدی شي ځکه چه لا
د نفی د جنس دپاره دے نو تنی د جنس خیر سره وجود د
شر لازم دے -

فِي كَثِيرٍ، دا دلیل دے په طریقہ د مفهوم صفت سره چه
لږ و لږ بعضی اقسامو د جرگو کن خیر شته دے -

مِن نَّجْوَاهُمْ، واحدی وئیلی دی چه نجوی په لغت کن

پت باز دے پہ صیغہ دے دوہ کسانو کنیں۔ او زجاج وٹیلی دی چہ
نجوی دادہ چہ دوہ تنہ یازیات تھان لہ شی یعنی دے خلقوتہ جدا
شی، پت وی او کہ بشکارہ وی۔ او دالفظ کلہ مصدر وی لکہ پہ
سورہ مجادلہ سک کنیں او کلہ اشخاصوتہ مجازاً وٹیلے شی لکہ
(رَاذُھُمْ نَجْوٰی) سورہ اسراء سک۔ او کرمانی وٹیلی دی
چہ نجوی کلہ جمع وی دپارہ دے نیجی۔ دلتہ غورہ دادہ چہ
نجوی پہ معنی مصدری سرہ دے او جائز دہ چہ پہ معنی
د اشخاص دے او اضافت پہ معنی دے من سرہ دے۔

اَلَا مَن ، دا استثناء متصل دہ لیکن پہ حذف دے مضاف سرہ
یعنی الہ نجوی من۔ یا استثناء منقطع دہ نوراً پہ معنی
د لکن سرہ دے۔ او دا دواہہ اقوال بتا دی پہ دے خبرہ
چہ نجوی پہ معنی مصدری سرہ شی۔ او کلہ چہ مراد
اشخاص وی مجازاً تو بیا استثناء متصل دہ۔

سوال :- دے کثیرتہ پہ طریقہ دے مفہوم صفت سرہ معلومہ شوہ
چہ پہ بعضے نجوی کنیں خیرشتہ تو پہ دے استثناء کنیں
فائدہ دہ ؟

جواب :- دے مفہوم صفت نہ دے بعضے حکم معلوم شو لیکن ہغہ
بعضے مجمل دی تو پہ استثناء کنیں تفصیل او شو دے ہغہ پہ
ذکر دے درے اقسامو سرہ لیکن تخصیص دے دے دریو دے پیر
اہتمام دے وجہ تہ دے ، دے حصر دپارہ نہ دے۔ او ہرہ نجوی
دے ہغہ خیر دپارہ چہ فائدہ پکبں وی او دینی ضرر پکبں نہ
وی تو ہغہ پہ جواز کنیں داخل دہ۔

اَمَرَ بِصَدَقَاتٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ، پہ امر سرہ مراد تیزی و رکول
دی، او صدقہ فرض او نفل دواہوتہ شامل دہ۔ او
معروف ہرہ نیکی تہ شامل دے لکہ چہ پہ حدیث کنیں
وارد دی چہ دے مسلمان ورور سرہ پہ فراخ او روپرتندی
سرہ مخالف شی نو دا ہم معروف دے۔ او آلوسی وٹیلی
دی چہ معروف ہرہ قول او فعل دے چہ پہ دلیل

شرعی سرہ دے بنائست (ثواب) ثابت وی نو تہول اقسا مو
 د نیکو تہ شامل دے لکہ چاتہ قرض ورکول، د محتاج امداد
 کول او بے لاریے شخص تہ ارشاد او ہدایت کول وغیرہ۔
 سوال :- یہ نیکو کیں اصلاح او صدقہ داخل دی نو ہغہ
 بے جدا ولے ذکر کول؟

جواب ع :- د دغہ دواہو د دیر اہتمام دپارہ۔

جواب ع :- زمحشری و نیلی دی چہ د صدقہ تہ مراد قرض
 صدقہ دہ او د معروق تہ نفلی صدقہ مراد دہ لیکن اول
 جواب اصح دے۔ او قرطبی پہ دے کیں دیر بحث ذکر
 کرے دے۔

اَوْ اَصْلَاحِ بَيْنِ النَّاسِ، اَصْلَاحِ عَامَهُ دہ یہ بارہ د وینو
 (قتل) کیں او د مالونو کیں او د عزتونو کیں، او د مسلمانانو
 پہ مینج کیں پہ ہر اختلاف کیں۔ او تخصیص د دے درے
 قسمونو د دے وجہ نہ شویدے چہ عمل د خیر (متعدی)
 یا پہ نفع رسولو سرہ دے یا پہ ضرر دفع کولو سرہ دے۔
 او نفع رسول یا بہ د منافع جسمانی سرہ تعلق لری یا د
 روحانی سرہ نو اول قسم صدقہ دہ او دویم قسم معروف
 دے۔ او چہ د دفع د ضرر سرہ وی نو دا اصلاح دہ۔ دا
 رنگ عمل د خیر یا بہ نفع متعدی وی د طرف د مامور تہ
 بل چاتہ نو دا صدقہ دہ یا بہ لازم وی د مامور سرہ نو
 معروف دے او یا بہ دفع کول وی د مامور تہ پخیلہ یا
 یہ واسطہ د مامور سرہ د بل چاتہ نو دا اصلاح دہ۔

سوال :- سورہ مجادلہ مہ کیں پہ جانب د نہی د مجادلہ د
 اثم د عدوان او معصیت رسول او پہ جانب د امر کیں
 د پر او تقویٰ تخصیص کریدے او صریح امر او نہی بے
 ذکر کپی دی نو د دے آیت سرہ وجہ د فرق خہ دہ؟

جواب :- ہلتہ خطاب دے مؤمنانو تہ د ہغوی د شان سرہ
 صریح امر او نہی مناسب دہ شکہ چہ ہغوی د اللہ تعالیٰ

او در رسول صلی اللہ علیہ وسلم د امر او نہی پورہ لحاظ کوی۔
 او دلتہ دا آیت پہ بارہ د معاملے د منافقانو کین ذکر دے نو
 پہ طریقہ د اخبار سرہ ہے اوئیل چہ دوی پیرے بے خیرہ
 جرگے کوی او دا د منافقانو شان دے۔ اگر چہ دا اخبار ہم
 مستلزم دے معنی د انشاء لہرہ دارنگ د هغوی (منافقانو)
 جانب تہ ہے د ممنوع نجوی اجمالی ذکر او کرو چہ عسوم
 پکین راشی او هلتہ ہے تخصیص او کرو چہ د اشم او عدوان
 او معصیت رسول چہ دا د ایمان سرہ متافی امور دی دارنگ
 هلتہ لفظ پر شامل دے صدقہ، امر یا المعروف او اصلاح
 ہولو تہ چہ دا ہول خیر متعدی وو۔ او لفظ تقویٰ خیر لازمی
 دے۔ او دا عسوم د مؤمنانو د شان سرہ موافق دے۔

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُوْتِيْهِ أَجْرًا
 عَظِيْمًا، ہر کلمہ چہ اعمال د خیر بغیر د نیت او اخلاص نہ
 نہ قبلیری نو هغہ شرط ہے پہ دے جملہ کین ذکر کرو۔
 ذلک اشارہ دہ دغہ درے اعمالو تہ۔ او پہ دے جملہ کین
 درے اقوال دی۔

چہ اول امر د امر ذکر کرو نو اوس ثواب د فاعل رچہ دغہ
 عملو تہ کوی ذکر کوی۔

دویم قول، دلتہ ہے یفعل پہ خائے د یا امر ذکر کرو اشارہ دہ
 چہ د دے امور د سبب د بارہ تخصیص د صیغے د امر نشتہ
 بلکہ پہ ہرہ طریقہ سرہ چہ ترغیب ورکریشی نو کافی دے
 حکم لفظ د فعل عام دے د امر نہ۔

دریم قول، د امر تہ مقصد فعل کوں دی نو حکم د امر نہ
 تعبیر پہ فعل سرہ او کرے شو۔

ابتغاء طلب او لتون د یو خیز دے پہ کوشش سرہ او دا
 مفعول لہ دے، مرضاة مصدر میمی دے پہ معنی د رضا
 سرہ او د رضا نہ مراد خلوص د عمل دے د اللہ تعالیٰ
 د بارہ بغیر د ریا او سمعت نہ۔ اَجْرًا عَظِيْمًا، اجرا او عظیمًا

وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ

او چاہے خلاف اوکر رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) نہ روستو دھغ نہ

مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ

چہ بشکارہ شو ہغہ تہ ہدایت او روان شو پہ غیر

سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ سِوَىٰ مَا

د لاری د مؤمنانو (صحابو) نو واپہ ہوو دہ لہ کوم خواجہ

تَوَلَّىٰ وَنُصِّرْ لَهُ جَهَنَّمَ ۚ وَسَاءَتْ

دے واپریو او داخل پہ کرد دے جہم تہ ، او بد دے خلعے

مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

د ورثلو (د جہم)

نکرہ دہ دپارہ د تکثیر او تعظیم او تاکید پہ عظیماً سرہ تور تاکید پیدا کوی۔

بھلا :- دا عطف دے پہ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ بَانَ لے نو دا ذکر د یو ضد دے روستو د بل ضد نہ - او پہ ہغے کیں بشارت وو او پدیکیں تخویف دے دایو طریقہ د ربط دہ - بلہ دادہ چہ ہلتہ یے د حصول د ثواب دپارہ شرط د اخلاص ذکر کرو۔ او ہغہ مستلزم دے اتباع د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او صحابو لہ - نو پہ دے آیت کیں د عمل او د ہغے د ثواب د بریادی مقابل ذکر کرو چہ شقاق او ترک د اتباع دہ۔

وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ، آیت اگر چہ د واقعہ د طعمہ سرہ تعلق لری لکہ چہ مفسرینو لیکلی دی لیکن حکم یے عام دے پہ سبب د غنوم د الفاظو سرہ - د حریت قانون دا دے چہ فعل مضارع پہ حال د جزم کیں پہ ادغام او فک ادغام دواو سرہ جائز دے لیکن پہ ادغام کیں شدت د شقاق تہ اشارہ دہ لکہ چہ پہ سورہ حشر سگ کیں دی

چه د یهود و شقاق سخت وو۔ او په فک ادغام کښ تخفیف ته
اشاره ده لکه چه په سوره انفال ملا کښ دی۔ او دارنگ په
فک ادغام کښ انفکاک (جد اوالی) ته اشاره وی نو دلته دا
روستو نکته مراد ده چه شقاق کوونکے د رسول سره جدا کیدونکے
دے د رسول صلی الله علیه وسلم ته۔ ابن کثیر و ثیلبی دی چه دیته
شقاق محکمه و ثیلبی شی چه د مخالفت د وجه نه یو شخص یا یو فریق
په یو شقی (طرف) کښ پاتے شی او بل شخص یا فریق بل شقی
کښ پاتے شی نو دا دلالت کوی چه د شقاق اطلاق په ارتداد،
کفر او په ایتداع یا ندے کیدوی چه د رسول الله صلی الله علیه
وسلم په مخالفت کښ بله عقیده یا قول و عمل ته حق او دین
وایی، صدق فسق کولو باندے ددے اطلاق نشته۔

مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى، د اکید د زیات قباحت د پاره
دے یعنی هغه څوک چه حق ورته په دلیلونو سره ښکاره
شویدے او بیا هم د حق ته اوږی نه هغه ډیر کنهکار دے په
نسبت د هغه چا چه حق ورته نه وی ښکاره شوی۔ یعنی عالم ډیر
مجرم دے په نسبت د جاهل او بے علمه سره سره۔

وَيُتْلِعُ سَبِيلَ الْمُؤْمِنِينَ، د مشاقة الرسول نه روستو
دا د جهنم د دخول د ویم سبب دے۔ د سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نه
مراد دین حنیف دے (ابو حیان) عقیده او عمل د مؤمنانو،
اصول او فروع ټولو ته شامل دے (الوسی)۔ المؤمنين
کښ الف لام د استغراق د پاره دی لا د هرے زمانے د
مؤمنانو چه هغوی پرے جمع شوی وی۔ یا الف لام عهدی دی
یعنی صحابه کرام فقط، او دا قول غوره دے په دریو وجوهو
سره۔

اوله وجه دا چه ددے آیت د نزول په وخت کښ مصداق
صحابه کرام وو۔
دویمه وجه دا چه دا موافق دے د حدیث رَمَا أَنَا عَلَيْهِ
وَأَصْحَابِي سره۔

دریہ وجہ دا چہ دا موافق دے دے حدیث دے ابن مسعود رضی
 اللہ عنہ چہ رَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُسْتِنًا فَلْيُتَنَّبِ يَسْئَلْ قُلُومًا كَانِ
 الْحَقُّ لَا تَوَدُّ مَنْ عَلَيْهِ الْفِتْنَةُ أَوْ لَيْتَكَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ (الحدیث)
 (خوک چہ ستاسو نہ تابعداری کوونکے وی نو تابعداری دے اوکری دہغہ
 کسانو چہ مہرہ شوییدی شکہ چہ پہ ژوندی شخص دے فتنو نہ امن
 نشی کیدے او دہغہ کسان (چہ مہرہ شوییدی) اصحاب دے محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم دی) - نو ددینہ مراد ہغہ عقیدہ او عمل دے چہ
 صحابہ کرامو پہ ہغہ باندے اتفاق کپیدے - او آلوسی یو قول دا
 ذکر کپیدے چہ دالہدی نہ مراد توحید و سنت او عقیدہ دہ
 او دے جملہ نہ مراد فروع دی۔

سوال :- داسے یے ولے او نہ وئیل یثیغ سبیل غیر المؤمنین یا یخالف
 سبیل المؤمنین ؟

جواب :- پہ دے جملہ کتب دے مؤمنانو دے لار اہمیت بنکارہ کول
 دی ہغہ پہ جملہ دے قرآن کتب دی دارنگ مذموم اتباع دہ
 دے غلط لارے او ہغہ خاص دہ پہ مسلک او دین جوہر لوپورے
 او ہرچہ مخالفت دے نو ہغہ عام دے - مخالفت پہ طور دے
 فسق او پہ اجتہادی خطائی سرہ تہ شامل دے - ابن کثیر دے
 دے آیت پہ تفسیر کتب لیکلی دی چہ دار یثیغ غیر سبیل
 (المؤمنین) لازم دے دے مخکس صفت سرہ (چہ ہغہ مشاقہ
 دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دہ) لیکن کلہ مخالفت دے نص دے
 دے شرع تہ وی او کلہ مخالفت دے ہغہ خیر تہ وی چہ پہ ہغہ
 باندے امت محمدیہ اجماع کپیدہ چہ اتفاق دے ہغوی پہ
 ہغہ باندے پہ حقیقت کتب معلوم وی شکہ چہ اللہ تعالیٰ ضمانت
 کپیدے دے عصمت دے امت پہ وخت دے اجتماع دے دوی کتب
 دے خطائی دے وچے دے شرافت دے دوی نہ او دے وچے دے تعظیم دے نبی دے
 دوی تہ - او یقیناً پہ دیکش دیر احاذیت صحیحہ راغلی دی چہ دے
 ہغہ خہ حصہ پہ کتاب اصول الاحادیث کتب ذکر کپیدہ او بعض
 علماؤ دے معنی دے تواتر دعوی کپیدہ - او ہغہ چہ امام

شافعی رحمہ اللہ پہ ہفتے باندے اعتماد کریدے پہ حجت نیولو
 کنس پہ دے خبرہ کنس چہ اجماع حجت دے چہ مخالفت دے
 ہفتے حرام دے ہفتہ دا آیت کریمہ دے روستو دے یر سوچ
 او فکر کولو نہ تو دا یر بنائستہ او قوی استنباطات دی اگر چہ
 بعض علماء دے لکھ امام راغب پہ ہفتے باندے اشکال ذکر کریدے
 او مہاشمی و ثیلی دی چہ یہ دے آیت کنس دلیل دے پہ حرمت
 دے مخالفت دے اجماع باندے حکم چہ اللہ تعالیٰ سخت وعید مرتب
 کریدے پہ مشاقہ الرسول او اتباع غیر سبیل المؤمنین باندے
 (یہ دواہو باندے) نو دا بہ خالی نہ وی یا یہ دے وجہ دے حرمت دے
 یونہ وی نو دا خو باطل دے یا یہ دے وجہ دے حرمت دے جمع نہ وی
 یعنی مجموعی دواہ بہ حرام وی او یو یو جدا جدا بہ حرام نہ وی
 او دا ہم باطل دے حکم چہ مشاقہ دے رسول خو حرام دے کہ دویم
 ورسرہ ضم ریوست) وی او کہ نہ وی - نو معلومہ شوہ چہ حرمت
 دے واحد مراد دے نو اتباع دے غیر سبیل المؤمنین چہ حرام
 دے نو معلومہ شوہ چہ اتباع دے سبیل دے وی واجبہ شوہ نو دا
 مقصد دے دے خبرے چہ اجماع دے وجوب دے پارہ شرعی
 دلیل دے - او دے وجہ نہ امام شافعی رحمہ اللہ دے آیت
 تہ استدلال کریدے دے اجماع دے حجتیت دے پارہ چہ ہفتہ مشہور
 قصہ دے چہ خفاجی دے امام مزنی نہ رچہ دے امام شافعی شاگرد دے
 نقل کریدے - آلوسی او قاسمی ہفتہ قصہ یہ تفصیل سرہ ذکر
 کریدے او ابن کثیر ہفتے تہ اشارہ کریدے لکھ چہ مخکنس ذکر
 شول - اگر چہ یہ دے استدلال باندے امام راغب او ابن
 حاجب پہ مختصر الاصول کنس مناقشات کریدی لیکن دے
 اثبات دے پارہ نور آیتونہ لکھ بقرة سگلا او آل عمران سگلا او
 احادیث ہم شتہ دے -

فائدہ :- امام ابن تیمیہ رحمہ اللہ پہ کتاب الفرقان بین الحق
 والباطل رچہ دے ہفتے تہ قاسمی پہ تفسیر کنس تفصیل نقل
 کریدے کنس نا آشنا مقالہ لیکے دے حاصل یے دا دے چہ

سورہ کہ دینہ چہ اللہ تعالیٰ اور دہغہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یہ عقائد و افروغ و تلوکیش دین کامل پیش کریں گے اور دہغہ ک اثبات دپارہ ہے دیر آیتونہ ذکر کریں گی لکہ سورہ مائدہ ۱۱۰، سورہ یوسف ۱۱۱، سورہ نحل ۱۱۲، سورہ توبہ ۱۱۳، سورہ انعام ۱۱۴ اور سورہ نساء ۱۱۵ لیکن بیا ہم استدلال بالاجماع تہ حاجت دے دے وجہ نہ چہ دغہ مستدل بہ نص نہ وی موند لے نوٹکہ بہ ہے اجماع تہ رجوع کریوی راوہغہ و ثیلی دی) چہ مونبر استقراء (تالاش) کہ مواردو کہ اجماع کریں گے نوہغہ مونبر متصوص موند لے دی لیکن بعضہ علماء دغہ نص نہ وی پیڑند لے نوکلہ یہ اجماع استدلال کوئی اوکلہ یہ قیاس باندے راویا ہے و ثیلی دی) چہ خوک کہ استدلال دے رائے او قیاس بالکل انکار کوئی نو دا غلطہ خبرہ دہ ٹککہ چہ دیر و صحابہ کرامو یہ قیاس باندے عمل کرے دے او خوک چہ دا دعویٰ کوئی چہ یہ مسابٹلوکیش بعضہ دے شتہ چہ بغیر دے رائے او قیاس نہ یہ ہغہ باندے ہیخ دلیل نشتہ نو دا قول ہے غلط دے۔

ثولہ مَا تَوَلَّی، یہ دیکش یو قول دا دے چہ سپارو مونبر دہ لرہ یہ آخرت کیش عاقبت کہ ہغہ عمل تہ چہ یہ دنیا کیش اختیار کرے و۔

دویم قول، چہ پریر دو مونبر دہ لرہ یہ ہغہ کار کیش چہ دہ اختیار کرے وی یعنی ہغہ بد اعمال ورتہ آسان کرد، دہغہ اسباب ورتہ دیر کرد یہ طریقہ کہ استدراج سورہ وَ نُصَلِّیْہُمْ جَہَنَّمَ، صلی ادخال دے یہ اور کیش کہ سوخو لو دپارہ۔

وَسَاءَتْ مَصِیْرًا، صیرورت کہ رجوع یہ معنی سورہ دے۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ بخشنے کے لئے شرک اور کفر سے کبھی کبھار

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ

او بخشنے کے لئے جو کچھ اس کے علاوہ ہے اور جو کچھ اس کے علاوہ ہے

يَشَاءُ ط وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ

چاہے اور غواہی، اور چاہے شرک اور کفر اللہ تعالیٰ سے

فَقَدْ ضَلَّ ابْعِيدًا ۱۱۶

نویقیناً گمراہ شو یہ گمراہی لے کر سورہ -

۱۱۶: ربط :- ہر گز چاہے مخفی مشاقہ الرسول او اتباع غیر سبیل المؤمنین ذکر او شون و اس کے لئے مصداق بیان ہو چاہے ہذا شرک کوں دی۔ او دارنگ یہ دے آیت کہیں تقسیم ذکر شقاق دے دوا قسم و تہ اول قسم شقاق یہ عقیدہ کہیں دے چاہے ہذا شرک دے او دویم قسم ذکر مغفرت امید شدہ دے او ذکر آیت تفسیر یہ دے سورہ ۱۱۶ کہیں ذکر شوے دے۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ط وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبْعِيدًا ، ضلال دوا قسم دے اول ہذا چاہے ایمان سورہ نشی جمع کیں دے دویم قسم ہذا دے چاہے ایمان سورہ یوحنا کیں یحییٰ نو اول قسم تہ ضلال بعید و تیلے شی چاہے ذکر نہ یہ دیرو مرحلو سورہ لے دے۔ او ہر گز چاہے مشاقہ کوونکے یہ خیل ٹخان باندے کھدایت خیال کوئی نو اللہ تعالیٰ کھفا یہ بارہ کہیں حکم ذکر ضلال ذکر کرو۔

اِنْ يَسُدُّ عُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ اِلَّا

نه رابلی دوی سوا د الله تعالی ته مکر

اِنَّا شَا ج وَاِنْ يَسُدُّ عُوْنَ اِلَّا شَيْطَانًا

زنانه او نه بلی دوی مکر شیطان

مَرِيَدًا ①

سرکش لره -

۱۱۴:- دا بیان د مشرکانو د شرک دے او دارنگ د ضلال بعید د سبب ذکر دے - او په دے آیت کس رد دے په شرک فی الدعاء باندے او دعا هر عبادت ته شامل دے ځکه چه په حدیث د ترمذی کس وارد دی چه (الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ) ردعا عبادت دے یعنی لوی فرد د عبادت دے -

اِنْ يَسُدُّ عُوْنَ، امام رازی و ثیلی دی چه د دینه مراد عبادت دے یعنی ذکر د خاص او مراد ترینه عام دے - یا د دعا ته مراد استعانت او طلب کول د حاجت دی ځکه چه دا اصل معنی د دعاء ده -

مِنْ دُوْنِهِ اِلَّا اِنَّا شَا، د دے په تفسیر کس دیر وجوه دی - اوله وجه، ابن ابی حاتم د عائشه رضی الله عنها ته روایت کړیدے چه د دینه مراد او شان ریتان) د دوی دی - او د دے یو وجه داده چه د اکثر نومونه مؤنث وولکه لات او منات او عزى وغیره -

دویمه وجه داده چه دوی هغه بتان بنائسته کول پشان د بنائست د زنانو یعنی د سرو زرو او سپینو زرو کالی او د زنانو د جامو پشان به یې په هغوی باندے اچولے - او په دیکس د دے مشرکانو دیر توهین دے ځکه چه دوی په معاشره کس زنانو له هېڅ حق نه ورکولو او سپکه یې گنډله لیکن بیا یې هم د هغوی عبادت کوو - دریمه وجه، ابن جریر د ضحاک نه روایت کړیدی چه د دینه

مراد ملائک دی شکہ چہ کہ دوی عقیدہ وہ چہ ملائک کہ اللہ تعالیٰ
لو تہ دی او زانہ دی او کہ هغوی عبادت یے ہم کولو او کہ هغوی
صورتو تہ بہ یے کہ زانویشان جو پورل۔ ابن کثیر و ثیلی دی چہ کہ
دے قول تائید پہ سورہ زحرق سول، سورہ صافات سول او
سورہ نجم کیں دے۔

خلورمہ وجہ، ابن ابی حاتم کہ ابی بن کعب رضی اللہ عنہ نہ نقل
کریں دی چہ کہ دینہ مراد کہ دوی پہ اعتقاد کیں هغه پیری وہ
چہ کہ هر صتم (بت) سرہ بہ وہ او کله کله بہ دوی تہ ہنکارہ
کیدلہ او کہ دوی سرہ بہ یے خیرے ہم کولے لکہ روستو جملہ
ہم پہ دے باندے دلالت کوی۔

ہنخمہ وجہ، ابن جریر وغیرہ کہ حسن او علی بن ابی طلحہ، او
ضحاک کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت کرے دے چہ
کہ انان نہ مراد مردہ کان دی۔ حسن بصری و ثیلی دی چہ انان
هر هغه خیز دے چہ روح پکس نہ وی لکہ لرکے یا گتہ، تسمر
او سپور پی وی یا کہ قبروتو مردہ کان وی۔ هغوی تہ انان کہ دے
وچہ نہ و ثیلے شی چہ هغوی کمزوری دی لکہ چہ زانہ کہ نارینہ
پہ نسبت کمزوری دی۔

شپر مہ وجہ، دا خاص دے پہ هغه کسانو پورے چہ هغوی کہ زانو
(او کہ هغوی کہ شکوتو) عبادت کوی لکہ عزری مونث پیری وہ،
بعل مونث وہ۔ یا اوس زمانہ کیں هغه خوک چہ بی بی زینب
یا پیرے ابی وغیرہ تہ عبادت کوی او را مدد شہ ورتہ وائی۔
او دا ہم دیر خلق دی۔

وَأَنَّ يَدَ عَوْنٍ إِلَّا كَيْطَانًا مَّرِيًّا، مرد پہ اصل کیں خویہ او خالی
تہ و ثیلے شی لکہ امر د چہ بے بریرے ہلک تہ و ثیلے شی، او مرید
چہ کہ خیر او کہ طاعت نہ خالی تہ و ثیلے شی۔ او دغہ مرد تہ سرکش
او نا فرمان و ثیلے شی چہ مراد کہ هغه نہ صرف ابلیس دے یا کہ هغه
اولاد تہ عام دے او دغے انسی سرکشانو تہ ہم عام دے۔

سوال :- مشرک تو خوشیطان تہ رامد ذلہ نہ دی وئیے او تہ ہے ک
شیطان عبادت کریدے نو ک دے جملے خہ مطلب دے ؟
جواب :- (پہ دور و جو ہوسرہ دے) اولہ وجہ ، ددعاء نہ
مراد اطاعت دے جکہ چہ اطاعت ہم عبادت دے نو معنی
دادہ چہ دوی پہ شرک کو لو کیں اطاعت نہ کوی مگر ک شیطان
سرکش اطاعت کوی چہ جتی یا انسی شیطان دے ۔

دویمہ وجہ ، ابو حاتم ک سفیان نہ نقل کریدے چہ پہ ہر صم
کیں شیطان جتی داخلیری او مشرک تو تہ یشکارہ کییری ریا ورسرہ
خبر کوی) او ہغوی تہ ک شرک دعوت ورکوی لکہ چہ بعض
واقعاتو کیں بیانییری چہ فلانے قبر والا بزرگ فلانی تہ یشکارہ
شو یا ک قبر نہ آواز دے یا ہے ک قبر نہ لاس راویستلو نو ہغہ
پہ اصل کیں شیطان جتی وی ۔ نو معنی دا چہ عبادت ک دغہ
بتاؤ راناٹو) پہ اصل کیں عبادت ک شیطان دے ۔

دریمہ وجہ ، ما پہ معتمد ذراٹو سرہ اوریدے دی چہ بعض
ملکو تو کیں (مصر ، لیبیا وغیرہ) داسے خلق شتہ چہ ہغوی ک
ابلیس عبادت کوی او ک ہغہ پہ نوم باندے ذبح او نذر و تہ کوی
او ک جناتو ، پیریانو والا تہ ہم اوریدے دی چہ بعض پیریان
ک شیطان عبادت کوی ۔ او پہ سورہ یسین نک کیں یشکارہ دہ ۔
نو پہ دے جملہ کیں خاص دغہ قسم خلق مراد دی ۔

سوال :- مخکیں جملہ کیں ک دوی ک دعا حصر پہ اناٹ کیں او کرو
او پہ روستو کیں حصر پہ شیطان کیں او کرو او حال دادے چہ
کیو خیر حصر پہ جدا جدا خیز و نو کیں نہ صحیح کییری ؟

جواب :- (پہ دور و جو ہوسرہ دے) اولہ وجہ دا چہ مخکیں
معلومہ شہ چہ پہ اول کیں ک دعا نہ عبادت مراد دے او پہ
دویم کیں اطاعت مراد دے ۔

دویمہ وجہ دا چہ پہ اول کیں ہغہ خلق مراد دی چہ ک اناٹو
عبادت کوی او پہ دویم کیں ہغہ خلق مراد دی چہ ک ابلیس
عبادت کوی ۔

لَعَنَهُ اللَّهُ ۚ وَقَالَ لَا تَخِذَنَّ

لعنت کریدے یہ ہفتہ باندے اللہ تعالیٰ، اور وہ وٹیلی دی خامتا جوہوم

مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝۱۱۸

د بندگانو ستاتہ برخہ مقرر ۔

۱۱۸ :- دا جملہ کہ شیطاں کا پیارہ صفت دے یا جملہ مستانفہ دہ
یہ طریقہ کہ اخبار سرہ یا یہ طریقہ کہ دعاء سرہ ۔ او دویمہ
جملہ (روقال) ہم عطف دہ یہ اولہ جملہ باندے ۔
لَعَنَهُ اللَّهُ ، دا تصریح دہ چہ شیطان ملعون دے او یہ ہفتہ
باندے یہ خصوص او تعین سرہ لعنت وٹیل جائز دی بلکہ
پکار دی ۔

وَقَالَ لَا تَخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ، ابن عطیہ
وٹیلی دی چہ کہ مفروض نہ مراد جدا کرے شوے دے
یا یہ معنی کہ مقرر کرے شوے دے یا یہ معنی کہ واجب او
ضروری دے ۔ او دا قول کہ دہ بنا دو یہ ہفتہ قول کہ ملائکو
باندے چہ ہفتوی وٹیلی وور آتجعل فیہا من یفسد فیہا
و یسفک اللہ ماء) او دتہ (فساد او سفک الماء) کہ شیطان
یہ وسوسہ سرہ پیدا کیہی نو کہ دے نصیب مفروض نہ
مراد گمراہان خلق دی او کہ اتخاذ طریقہ یہ ورپسے آیت کہیں
ذکر دی او یہ سورہ اسراء سلا کہیں

سوال :- لفظ کہ نصیب دلالت کوی چہ کہ ابلیس حصہ بہ
لہرہ وی او نقل او عقل دلالت کوی چہ گمراہان ویر
دی کہ اطاعت والو نہ ۔ نقل دا دے چہ رقال آرایتک
ہذا الذی کرمت علی لہن آخر تنفی الی یوم القیامہ
لأحسبک ذریتہ إلا قلیلاً سورہ اسراء) آو قال رب بما
آغویتنی لأزیتن لہم فی الأرض ولأغویتہم أجمعین
سورہ الحجر) او عقلی دلیل دا دے چہ یہ مسلمانانو کہیں فساق او

وَلَا ضَلَّتْهُمْ وَلَا مَيَّتْهُمْ

اوخامخا گمراهی ته به یلم دوی لره اوخامخا امیدونه به درکومه دوی ته

وَلَا مَرَّتْهُمْ فَلْيَئْتِكُنْ اِذَا نَ

اوخامخا بناشم به دوی ته نو پرست کوی به غوږونه

الْاَنْعَامِ وَلَا مَرَّتْهُمْ فَلْيَغْيِرْ

د بخار دو اوخامخا بناشم به دوی ته نو بدلولی به

خَلَقَ اللّٰهُ وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ

جوړخ د الله تعالى ، او چاچه اونیو شیطان

وَلِيًّا مَنْ دُوِّنَ اللّٰهُ فَقَدْ خَسِرَ

دوست (تاییداری کره شو) یسوا د الله تعالى ته نو یقینا تادان خاگر

خُسْرًا مِّمَّا مِیْنًا ۱۱۹

تادان ښکاره -

فجار دا هم حزب الشیطان دی نو دوی چه کافرانو سره یوځای
شمارشی نو دا خودیرزیات دی ؟

جواب ع :- ابو حیان وئیلی دی چه لفظ د نصیب عام دے قلیل
او کثیر دواړو کس استعمالیږی لکه رِلِّیْجَالِ نَصِیْبٌ مِّمَّا تَرَکَ
الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُوْنَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِیْبٌ مِّمَّا تَرَکَ الْوَالِدَانِ
وَالْاَقْرَبُوْنَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِیْبٌ مِّمَّا تَرَکَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُوْنَ
چه حصه د نارینو په میراث کس ډیره ده د حصه د زنانو نه -

جواب ع :- په عباد الصالحین کس ملائک او مؤمنانو جنات
هم شامل دی نو دوی چه د انسانانو مؤمنانو سره یوځای شمار
شی نو دوی ډیر دی د شیطان د ډله نه -

۱۱۹ :- په دے آیت کس طریقه د اتخاذ د نصیب ذکر ده په
خلوړ قسمه سره :

اول طریقه وَلَا ضَلَّتْهُمْ ، د دے نه مراد اړول د خلقو دی

دلاری دہدایت او د توحید تہ پہ وسوساویہ دعوت سرہ - او
پہ نسبت د اضلال کیں اللہ تعالیٰ او غیر اللہ تہ د تفصیل پہ تفسیر
د سورہ بقرہ ۱۷۱ کیں تیر شویدے -

دویمہ طریقہ ، وَلَا مَدْرَئِيَّتْهُمْ ، خواہشات او آرزوگانے د خلق
پہ زہونو کیں غور خول - قرطبی و ثیلی دی چہ دا پہ یو نوع
کیں حصر تہ لری بلکہ د ہر چا د حال مناسب جدا جدا امنیہ
ورکول دی چاتہ د او برد عمر چاتہ د حاجت نقصانیہ پورہ کیدل
وغیرہ - او پہ دے کیں روستو کول د توبے ، انکار د جنت او جہنم ،
بعث بعد الموت او حساب تہ دارنگ سرہ د کفر او شرک تہ
جنت تہ داخلیدل دی او استحقاق د شفاعت دعویٰ کول دا
تول پہ دیکیں داخل دی -

دریمہ طریقہ ، وَلَا مَرْئِيَّتْهُمْ قَلِيلٌ لَّيْسَ لَكَ اِذَا نَ الْاَعْمَارِ
دَا مَرْئِيَّتْهُمْ ، مامور پہ پت دے یعنی بالبتک خوبونہ پریکول
او بالاضلال رنورے گمراہی - بتک د ابو عبد اللہ پہ نیز پہ معنی
د پریکول دے او د زجاج پہ نیز پہ معنی د سیرے کولو دے -
او حرف د فاء دلالت کوی چہ زما د امر تہ روستو سمدستی پہ
دا عمل کوی بغیر د فکر کولو تہ د دے پہ قباخت باندے - او
دا د مشرکانو د جاہلیت رسم و چہ یو او بنے پہ پنخہ سبچی
راورل او آخری پہ مذکور و نو دوی پہ ہغہ او بنہ د خیلو
اصنامو پہ نومونو باندے منسوب کرہ او د ہغہ تہ فائدہ
اخستل بہ یے پہ مخان باندے حرام کرل او بیا ہغہ تہ بہ یے
بحیرہ و ثیلہ د قول د واحدی او د دیر و مفسرینو دے
او سورہ مائدہ ۱۳۱ کیں ہم ذکر دی - او د امر تہ مراد
وسوسہ اچول دی او ترغیبات ورکول دی لیکن پہ لفظ د امر
کیں اشارہ دہ چہ مشرکان او بے دینہ خلق د شیطان پہ دغہ خیرہ
او وسوسہ باندے دا سے عمل کوی چہ پہ امر او حکم باندے
عمل کول واجب وی -

زموونو زمانہ کیں بعضے خلق یو خولے د یو بابا پہ نوم باندے

نذر کری او د علامت د پیاره د هغه غوړ سورے کری او کله کله
پکښ د سپینو زرو یا سرو زرو والی هم واچوی، یا ورته څه بل
څه خاص نڅه واچوی دا هم لوی جهل او د مشرک عمل دے۔
څلورمه طریقه، وَلَا تُكْرِهُمُ قُلُوبُهُمْ خَلَقَ اللهُ، دا تعمیم
دے روستو د تخصیص نه ځکه چه په بتک کښ هم تغیر د خلق
الله وړ په خاص طریق سره او په دے جمله کښ یې په عموم
سره ذکر کوی۔ د مخکښ په مناسبت سره زمخشری وئیلی دی
چه د دینه مراد دا دے چه د حام رچه یو قسم څارو دے (دے) سترکه
به یې ویستله۔ لیکن دا په دے پورے خاص نه دے۔ په خلق الله
کښ د مفسرینو دوه اقوال دی۔ اول قول دا چه مصدر په معنی
د مفعول دے یعنی مخلوق د الله تعالیٰ۔ او آلوسی وئیلی دی چه
بدلون د خلق په صورت او صفت دواړو کښ منعه دے نو د حام
نه سترکه ویستل په دیکښ داخل دی او مریان خصی کول،
خالونه لگول، زنانه خپل صورت د نارینه پشان جوړوی او نارینه
خپل صورت او لباس د زنانه پشان جوړوی، او لواطت او سحق
زنانه چه بله زنانه استعمالوی) او عیادت کول د نمر او سپوږم
او د اوریا د گټو، بتانو وغیره دا ټول په بدلون د پیدائش د
الله تعالیٰ کښ راځي۔ او د حلال څارو په خصی کولو کښ د
علماء اختلاف دے۔ او قرطبی وئیلی دی چه وصل د ویختو
په دیکښ داخل دے چه یو زنانه خپلو ویختو سره د زینت
او نباتت یا د سیالۍ د پیاره تور ویخته لگوی۔ او نسفی په
مدارک او ابوحیان په خپل تفسیر کښ وئیلی دی چه په دیکښ
په کپړه باند دے خضاب (تور رنگ) لگول داخل دی۔ امام
مسلم په خپله کتاب کښ باب تر لے دے۔ رِبَابُ الرَّسِّ حَبَابُ
خَضَابِ الشَّيْبِ بِالصُّفْرِ وَالْحُمْرَةِ وَتَحْرِيمُهُ بِالسَّوَادِ) او
حدیث یې ذکر کړیدے (عَنْ أَبِي بَابِ كَتَابِ اللِّبَاسِ وَالزَّيْتِ) او
ابوداؤد او ترمذی هم صحیح حدیث د منعه د تورولو ذکر
کړیدے۔ په دے مسئله کښ نور تفصیل په فتح الباری

اول جلد صفحہ ۲۹۳، او تہذیب السنن د این قیم او نیل الاوطار
 د شوکانی کنس او گورئی۔ او دارنگ پہ تغیر د خلق اللہ کنس کبیرہ
 د قبضے نہ کمول یا صفا خرنیل داخل دی رد خصاء پہ بارہ
 کنس قول د این عباس، ابن عمر او انس رضی اللہ عنہم او
 سعید بن المسیب، عکرمہ، ابو عیاض، قتادہ، ابو صالح او
 ثوری رحمہم اللہ نہ نقل دی۔ او د خالوتو پہ بارہ کنس قول د
 ابن مسعود رضی اللہ عنہ او حسن بصری رحمہ اللہ نہ نقل
 دے۔ او د نمر سپوڑی معبود د جوہولو بارہ کنس قول د
 زجاج نہ نقل دے۔ دا تیر شوی امور اکثر اوسوی او ابو حیان
 وغیرہ ذکر کریدی۔

دویم قول پہ بارہ د تغیر د خلق اللہ کنس دا دے چہ مراد دین
 د اللہ تعالیٰ بدلول دی۔ او دا قول پہ یور روایت د این عباس
 رضی اللہ عنہما، مجاہد، عکرمہ، ابراہیم نخعی، حسن، قتادہ
 او حکم نہ نقل دے او د سورہ روم ست پشان دے (ابن کثیر وغیرہ)
 نو دین تہ خلق پہ دے اعتبار سرہ وئیلے شویدے چہ د انسان
 پیدا کس فطرت دے، خلق پہ دے معنی سرہ تہ دے چہ
 دین مخلوق دے حکم چہ دین پہ اصل کنس قرآن دے او ہغہ
 مخلوق نہ دے۔ صاحب اللباب وئیلی دی چہ بدلول دین
 (فطرت) پہ دودہ طریقو سرہ دے۔

اول دا چہ اللہ تعالیٰ انسانان پہ توحید او اسلام باندے
 پیدا کری دی نو خوک چہ کفر او شرک او نورہ بے دینی
 کوی نو ہغہ بدلول او کرل د خلق اللہ۔

دویم دا چہ د دینہ مراد بدلول د حرام دی پہ حلال او د
 حلال پہ حرام باندے۔ اوزہ وایم چہ دواہرہ معنی یوبل
 تہ نیز دے دی حکم چہ خصی کول، خالونہ کیخودل، لواط،
 عبادت د شمس و قمر، قطع د گیرے، او تور خضاب لکول
 وغیرہ دا ہم تغیر د دین د اللہ تعالیٰ کنس داخل دے حکم
 د دینہ خان سائل دین دے او دغہ چہ خوک کوی نو ہغہ

يَعِدُّهُمْ وَيُمَيِّتُهُمْ وَمَا يَعِدُّهُمْ

وَعَدَ كَوِي شَيْطَانِ دَدَوِي سِرَّةِ او اَمِيْدَوَنَه اِيْجَوِي دَوِيْتَه، او دَعَدَه نَه كَوِي دَدَوِي سِرَّةِ

الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ①۴۰

شَيْطَان مَكْر دَهْوَكِي وَالَا -

دِين بَدَل كِهْد او دَبْ دِيْقْ مَرْتَكَب شَو - آلوسی او ابن عاشور
وئیلی دی چہ پہ تغیر خلق اللہ کنس ختنہ کول او کیرہ دَقْبَضِ نَه
زیات قنچی کول او دَتور رنگ نَه سوا بِل رنگ لگول لکھ نکریزہ
او کَم لگول او دَرَنانہ غورونہ سوری کول د کالو اچولو د پیارہ او
د بدن نَه زیات ویختہ خرئیل، نو کونہ پریکول وغیرہ داخل نَه دی
حُکْم چہ دایہ شرع کنس ثابت دی -

وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّنْ دُونِ اللَّهِ، پہ دے جملہ کنس
تَحْذِير دے دَاللہ تعالیٰ د طرف نَه بند کاتا نَو تہ دَاتْبَاع د شَيْطَان
نَه روستو د ذکر د عَزْم د هُغْ نَه پہ گمراہ کولو د خَلْق سِرَّة،
مقاتل وئیلی دی چہ دَولی نَه مراد رب دے یعنی اطاعت
مطلقہ د هُغ کوی او ابو سلمان وئیلی دی چہ وَلِيًّا پہ معنی
د دوست دے -

فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُّبِينًا، او وجہ د دے دادہ چہ پہ اطاعت
د اللہ تعالیٰ کنس مَنَافِع د دنیا او آخرت ہمیشہ دی - او پہ اطاعت
د شَيْطَان کنس مَنَافِع لگ دی او ضررونہ او غمرونہ بے شمار
او د آخرت عذاب دے نو پہ سبب د دویم سِرَّة اول پر بخود
بیکارہ نقصان دے -

نہ دا د خسر د پیارہ علت دے د شَيْطَان پہ وعد و کنس خور
او دھوکہ دہ نو د سبب د خسران دے -

يَعِدُّهُمْ، دا بیان د اضلال دے چہ مخکنس آیت کنس لا
ضَلٰلَتُهُمْ قُرْمَاثِلِي وویعنی اضلال کوی پہ دروغو
وعدو سِرَّة - او دویم مفعول د دے پتہ دے یعنی دَدَوِي
سِرَّة باطلے وعدے کوی، او د مدد او سلامتی وعدے کوی،

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

اور وہ کسان چہ ایمان آئے اور پیدے او عمل آئے کر لیا یہ طریقہ دینی (صلی اللہ علیہ وسلم)

سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي

سره ندر دے داخل یہ آئے کرو جنتونو تہ چہ بھییری

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ

لاندرے دے تہ دے ہمیشہ بہ وی

فِيهَا أَبَدًا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا

یہ ہفتے کیں ہمیشہ وعدہ دے اللہ تعالیٰ یقینی دہ

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا (۱۳۲)

او شوک دے دیر رشتینے دے اللہ تعالیٰ تہ یہ ویتا کیں

خامخا اور تہ داخلیری یا مطلب دا دے چہ ہمیشہ بہ یہ اور کیں دی

۱۳۱ :- دے تخویف اخروی تہ روستو یہ دے آیت کیں اوس بشارت اخرویہ ذکر کوی

وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا، دا دواہہ مصدر ونہ دی دے تاکید دے نفس فعل دے پیارہ چہ پت دے یعنی وَعَدَ وَعَدًا وَحَقُّ ذَلِكَ حَقًّا - اوپہ دے وعدے سرہ مراد دے سند خلهم وعدہ دہ او دے حقا تہ مراد دے ذکر دے دیر کرتہ یہ قرآن کریم کیں

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا، دا دریم تاکید دے، قِيلًا تميز دے، قول قیلًا او قال مصدر ونہ دی دے جمہور و علماء دے یہ نیز بات دے، لکہ چہ یہ سورہ زخرف ۸۸ کیں دی - او ابن السکیت و ثیابی دی چہ قیل او قال اسمونہ دی او قول مصدر دے - او دے تاکید اتو دے ذکر کو لو دلتہ فائزہ دادہ چہ محکم کیں دے شیطان قسمونہ ذکر و وہ دے و وعدہ اوپہ باطلو مانی کیں نو دے یہ مقابلہ کیں اللہ تعالیٰ دے خیلے وعدے یہ جنت

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي

نہ دے دین او جزا موقوف پہ خواہشا تو ستا سو او نہ پہ خواہشا تو

أَهْلُ الْكِتَابِ ط مَنْ يَعْمَلْ سُوءً

د کتاب والو، بچا چہ عمل او کربدا عمل (شرک)

يُجْزَى بِهِ وَلَا يُجْزَى لَهُ مِنْ

بدلہ بہ ورکھے شی دھتے او نہ بہ موی بخان لہ سوا

دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۱۲۳

د اللہ تعالیٰ نہ دوست - بچ کودیکے او نہ امدادی -

سرہ دیر تاکیدات ذکر کرل، داسے آیت دے سورت شکشک
ہم دے - فرق دادے چہ ہلتہ پے حدیثا ذکر کرے وو او
دلتہ پے قیللا ذکر کرے، وجہ د فرق دادہ چہ ہلتہ حدیث نہ
مراد کلمہ د لا الہ الا ہودہ او دغہ کلمہ د تہولو انبیاء کرامو
نہ تقل دہ او تقل شوے کلام چہ ہمیشہ وٹیلے کیڑی ہتے تہ
حدیث وٹیلے شی - او دلتہ د قول نہ مراد وعدہ دہ پہ سند
خلہم سرہ - او پہ عرف کنس د قول اطلاق پہ وعدے باندے
کیدیشی (واللہ اعلم)

سَلَّا - ربط - ہرکلمہ چہ مخکنس ذکر شو چہ شیطان د امانی
وسوسے اچوی انسانا تو تہ نو پہ دے آیت کنس د دغہ امانی
حکم ذکر کوی چہ پہ شرع کنس د ہتے ہیخ اعتبار نشتہ -

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ، د مجاہد او ابن زید تہ روایت دے چہ دا
خطاب مشرکانو تہ دے چہ مخکنس د ہغوی شرک ذکر شو ان
یدعون سرہ - او د بعضویہ نیر دا خطاب دے مؤمنانو تہ
بلکہ خورہ دادہ چہ خطاب عام دے غیر کتابیانو تہ ہم، د کیس
پہ اسم (فاعل) کنس درے اقوال دی -
اول قول، دا ہتے وعدہ تہ راجع دے چہ پہ وعدہ اللہ کنس دے

رزمخشری) یعنی دغہ وعدہ دجنت و ثواب پہ امانی سرہ نہ حاصلیری۔

دویم قول، داراجع دے ایمان تہ چہ پہ لفظ دامنوا کتب ذکر دے یعنی ایمان پہ تمناگانو سرہ نہ حاصلیری اودا قول د حسن بصری دے،

دریم قول، داراجع دے د مؤمنانو او کتابیانو ہغہ خبرواترو تہ چہ مؤمنانو وئیل چہ زمونہ کتاب ستاسو پہ کتاب باندے حاکم دے اوزمونہ نبی خاتم الانبیاء دے او اہل کتابو (یہودیانو) وئیل چہ نحن ابناء اللہ و احباءہ او مونہ جنتیان یو۔ نو اوئیل شو چہ ستاسو دغہ دعوی پہ صرف امانی (ارزوکانو) سرہ نہ حاصلیری۔ آلوسی وئیلی دی چہ امانی جمع د امنیہ دہ ہغہ صورت کیو غیز (تصور) تہ وئیل شی چہ پہ نفس کتب حاصل شی یعنی نفس د ہغہ تقدیر او تصور کرے وی او حقیقت یے نہ وی او اکثر اطلاق یے پہ دروغو باندے کییری۔

وَلَا آمَنَ فِي أَهْلِ الْكِتَابِ، اشارہ دہ چہ د ہغوی دعوی د جنت خاص قول د خیل قوم د پارہ پہ رن یدخل الجنة الا من کان ہو د (نصاری) اودا قول د ہغوی چہ نحن ابناء اللہ و احباءہ، اودا قول چہ سیغفر لنا، داہول دروغ تصورات دی۔

مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزِ بِهِ، دا جملہ مستانفہ دہ چہ تاکید کوی د حکم د متکبش جملہ۔ دا جملہ د اکثر و مفسرینو پہ نیز عام دہ، مؤمنانو تہ ہم شامل دہ پہ شرط د توبہ نہ کولو سرہ۔

سوال:- دا جملہ دلالت کوی چہ ہیخ سوء عمل نہ معاف کییری بلکہ پہ ہغے باندے بہ خامخا سزا ورکیدیشی، او حال دا دے چہ پہ دیرو آیا تو تو کتب ذکر د عفو او مغفرت شتہ بغیر د توبہ نہ لکہ یہ دے سورت کتب د وہ خلہ او فرمائیل (وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ)؟

جواب:- د مسند احمد او ابن حبان پہ روایت د حدیث د

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ

او چاچہ عمل اوکرو د نیکو اعمالونہ

مِنْ ذَكَرٍ أَوْ اُنْتَى وَهُوَ

تاریتہ دی او کہ زنا تہ دی، او دے دی

مُؤْمِنٍ فَاُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ

مؤمن (مؤمن) نو دغہ کسان بہ داخلیری

الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ۝۱۲۳

جنت تہ او ظلم بہ نشی کیدے بہ دوی باندے بہ قدر دغہ دھن وکی ذکر کجودے۔

د ابو بکر رضی اللہ عنہ کنش ثابت دہ چہ د جزاء تہ مراد
د دنیا مرضوتہ او مصیبتوتہ دی دغہ یہ حدیث د عائشہ
رضی اللہ عنہا کنش دی چہ ابن جریر ذکر کرے دے او دغہ
یہ حدیث د ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ کنش راغلے دی چہ امام
احمد او امام مسلم ذکر کریدی۔ او د بعض مفسرینو بہ
نیز چہ ابن جریر د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت
کریدی، او دارنگ سعید بن جبیر، چہ د سوء تہ مراد شرک
او کفر دے چہ یہ ہفے باندے یہ شرط د توبہ تہ کولو خافیا
سزا ملاویری۔ لیکن اول قول غورہ دے۔

وَلَا يَجِدُ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا، وَلِي هفہ دے چہ
دفع او حفاظت کوی سرہ د مدد کولو تہ او نصیر ہفہ دے
چہ صرف مدد کوی اگر چہ حفاظت نشی کولے۔

۱۲۳۔ دا عطف دے یہ من یعمل سوء باندے ہفہ تخویف
وہ۔ او دا بشارت دے۔ د بشارت کاملہ د پارہ یہ عمل کنش دہ
شرطونہ ذکر کوی۔ اول شرط ایمان دے او دویم صالحیت
(اتباع د سنت) یہ عمل کنش۔

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ، دا مِنْ د تبعض د پارہ دے

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ

اور شوک بتائستہ دین والا دے کہہ چاہے چاہے تابع ہے کرو

وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبِعْ

مخ خیل خاص اللہ تعالیٰ تہ او دے و بتائستہ عمل والا او تابعدار وی

مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ

کدین ذابراہیم علیہ السلام چہ پوخ مؤحد و، او نیولے دے

اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿۱۳۵﴾

اللہ تعالیٰ ابراہیم علیہ السلام لہ دوست -

حک کہ چہ یو انسان بتول اعمال صالحہ نشی کوئے یا کہہ دے و س
اوطاقت تہ بہروی لکہ زکوٰۃ اوحج اوجہاد دپارہ شرطونہ دی۔
یا کہہ تہ ساقط وی دعدار دوجہ تہ لکہ مونخ پہ بعضہ حالاً تو
کنس پہ نیز کہ بعضہ علماؤ۔ او ابن جریر کہ بعضہ علماؤ تہ نقل
کریدی چہ دا من زائدہ دے لیکن داقول ضعیف دے
(ابو حیان)۔

او من ذکر او انشی، کنس من دپارہ دبیان دے او داسے پہ
سورۃ العمران ۱۵۱ کنس شتہ دے۔ او ذکر دلفظ ک انشی
رد دے پہ جاہلیت والو باندے چہ زناتہ یے وڑے او دمیرات
تہ یے محروم کرے وے نو اسلام کہہ غوی حقوق ثابت کریدی۔
پہ دے باب کنس تارینہ او زناتہ یوشان دی۔

وَهُوَ مُؤْمِنٌ، دا جملہ حال دے او حال قید وی پہ کلام کنس
نو اشارہ دہ چہ عمل صالح پہ فائدہ و رکولو کنس موقوف دے
پہ ایمان باندے او دا جماعی مسئلہ دہ۔

فَأُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى الْحَيَاةِ وَلَا يُظْلَمُونَ تَقِيْرًا، وَلَا يُظْلَمُونَ
کنس ضمیر ایمان والوتہ راجع دے۔ یا من یعمل

سوء او من یعمل من الصالحات دواوتہ راجع دے

حک کہ چہ اللہ تعالیٰ پہ ہیچا باندے ظلم تہ کوی لکہ پہ سورہ العبران
۱۸۰ او سورہ حم سجده ۱۸۱ کتب دی۔ او ذکر تفسیر مخکین
ذکر شویدے۔

۱۲۵ :- ہر کلا چہ یہ مخکین آیت کتب د نجات د حصول د پارہ
ایمان او عمل صالح شرط کرو، تو اس د ہفے شرح او فضیلت
ذکر کوی او د فضیلت دودہ وجہ ذکر کوی۔ اولہ وجہ دا دیسن
مشمول دے پہ انقیاد او عبودیت باندے، دویمہ وجہ چہ
پدیکش متابعت د ابراہیم خلیل اللہ دے او د فضیلت تہ یے
تعبیر یہ احسن سرہ کرے دے، صاحب الباب و ثیلی دی چہ
وجہ د احسنیت د دین دودہ دی یودا چہ دین اسلام پہ
اعتقاد او عمل صالح باندے بنا دے، پہ لفظ د اسلام کتب اعتقاد
تہ اشارہ دہ حک کہ چہ دلتہ اسلام پہ معنی د انقیاد او عاجزی کولو
سرہ دے او د انقیاد پہ اصل کتب پہ ہوں بدن سرہ دے لیکن ذکر
د وجہ د دے وجہ تہ شویدے چہ پہ اعضا و کتب احسن (نہاشتہ)
اندام مخ دے۔ دا ذکر د جز او مراد تربتہ کل دے، نو ہر کلا
چہ انسان پہ زہہ سرہ خیل رب پیڑنی او پہ ژبے سرہ د ہفہ
د ربوبیت او عبودیت اقرار او کپی۔ نو داسے شخص خیل مخ
منتقاد کرو اللہ تعالیٰ تہ، او پہ لفظ د محسن کتب اشارہ دہ اعمالو
تہ حک کہ چہ احسان پہ معنی د فعل د حسناتو او ترک د سیئاتو
دے نو دا شامل دے ہولو اعمالو صالحہ تہ نو پہ دے دواہہ
شرطونو اسلام، محسن) کتب رد دے پہ ہولو فرقو د گمراہاتو
باندے چہ د ہغوی طریقے فاسد دی حک کہ ہغوی ہول شری فی
الاستعانت کوی، مشرکان استعانت پہ خیلو معبوداتو سرہ کوی،
او دھریان (طبیعون) استعانت پہ اقلاد کو، ستورو او طبائعو
سرہ کوی او یہودیانو استعانت پہ دفع د عذاب کتب کوی پہ دے
خبرہ باندے چہ مونبر اولاد د انبیاء و یو، او نصاریٰ پہ تثلیث سرہ
استعانت کوی، او معتزلہ خیل طاعتات موجب د ثواب او گناہونہ
موجب د عذاب گنہی۔ نو دوی اللہ تعالیٰ تہ ہیخ توجہ نہ کوی، نو

موصوف پہ اسلم او محسن سره صرف اهل سنت والجماعت دی۔
دویمہ وجہ د احسنیت اتباع د ملت ابراہیم علیہ السلام دہ
پہ دے قول سرہ

وَاتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا، حکہ چہ دین د محمد صلی اللہ
علیہ وسلم شرع د ابراہیم علیہ السلام تہ دیر نزد دے دے پہ
بارہ د قبلے کن پہ مناسک د حج، ختنہ کولو او ہغہ کلہا تور افعال
کن چہ راذ ایتلی ابراہیم ربہ یگلیات کن ذکر دی او دین
ابراہیم مقبول وڈ پہ نیز د یہودو، نصاریٰ او د مشرکینو عرب
حکہ چہ دوی ہول فخر کوی پہ نسبت خیل سرہ ابراہیم علیہ السلام
تہ، او دے وجہ نہ چہ دین ابراہیم د تولو پہ نیز ردعوی پہ حیثیت
سرہ مقبول دے نوالہ تعالیٰ د آخری نبی دین د ہغہ دین سرہ
مشابہ کریدے او دے مشابہت تہ اتباع وٹیلے شی، نو دین د
آخری نبی مستقل دے لیکن مشابہ دے دین ابراہیم
سرہ او پہ راسلکم و جہہ یلا و هو محسن کن دریم قول
د مفسرینو د مخکن پہ عکس سرہ دے یعنی پہ اول کن اشارہ
دہ اعمال صالحہ تہ او پہ دویم (محسن) کن اشارہ دہ عقیدے
د توحید تہ، او تفسیر د حنیف پہ سورہ بقرہ کن تیر شویدے
او دلتہ ابن کثیر وٹیلی دی چہ د حنیف معنی مائل د شرک
نہ قصد یعنی پری خودونکی د شرک پہ پوہ سرہ او توجہ
کوونکی اللہ تعالیٰ تہ چہ نہ منع کوی ہغہ لہ ہیش منعہ
کوونکی۔

وَالْحَقُّ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا، زمخشری وٹیلی دی چہ دا
جملہ معترضہ دہ او فائدہ دے تاکید د وجوب د اتباع د
ملت ابراہیمی دہ، حکہ شوک چہ مرتبہ د خلیل تہ رسیدلی
دی نو د ہغہ تابعداری کول لائق دی، او ابو حیان وٹیلی دی
چہ دا جملہ استفہامیہ (من احسن) باندے چہ ہغہ پہ
معنی د خبر کن دہ عطف دہ، او دا جملہ معترضہ عرفیہ
نہ دہ، پہ اشتقاق د خلیل کن اقوال دی، د جمہور قول

وَرَبُّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا

او خاص کد اللہ تعالیٰ اختیار کیں دی ہفتہ چہ آسمان تو کیں دی او ہفتہ چہ

فِي الْأَرْضِ ط وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ

یہ زمکہ کیں دی او دے اللہ تعالیٰ یہ ہر

شَيْءٍ مَّحِيطًا ۝

خیز باندے راگیر ورنکے ۔

دادے چہ دا دخلۃ تہ اخستلے شویدے ، ہفتہ دوستی چہ یہ ہفتہ
کیں ہیخ خلل تہ وی ، دویم قول چہ دامخوذ ک دخلۃ تہ دے
یہ معنی ک فقر او حاجت ، یعنی ابراہیم علیہ السلام خالص دوست
ک اللہ تعالیٰ دے ، یا داچہ ابراہیم علیہ السلام خیل ہیخ حاجت سوا
ک اللہ تعالیٰ نہ بل ہیچا تہ تہ دے بشکارہ کرے ثعلب وئیلی دی
چہ خلیل ہفتہ خوک دے چہ دوستانہ ک ہفتہ زہرہ تہ دتہ داخلہ
شوے وی ۔ زجاج وئیلی دی چہ خلیل ہفتہ دے چہ ک ہفتہ یہ
دوستانہ کیں ہیخ خلل (نقصان) تہ وی ۔ قرطبی وئیلی دی خلیل
یہ معنی ک فاعل دے یعنی محب (محبت کوونکے) یا یہ معنی ک مفعول
دے یعنی محبوب او یہ ابراہیم علیہ السلام کیں دواہہ صفتونہ موجود
وو۔ پدائے معنی چہ محبت ک اللہ تعالیٰ کدہ یہ تولو قوتونو کیں
داخل شوے وو ، نو ک ہفتہ لیدل ، سکون ، اوریدل ، ہر حرکت
صرف ک اللہ تعالیٰ ک پیارہ او مدد ک اللہ تعالیٰ سرہ وو ، او عامو
مفسرینو ک ہفتہ ک جود او سخاوت او میلستیا قصہ ذکر کری دی
چہ ہفتہ سبب ک خلیل کیدو او گر خیدو او مقام ک حبیب ک خلیل
تہ اوچت دے کدے وچہ تہ زمونہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
یہ صفت کیں حبیب اللہ یہ صحیح حدیث کیں وارد دے ۔

۱۲۱۔ یہ دے آیت کیں توحید فی التصرف اوفی العلم ذکر کری ۔
ربط :- ربط ک ما قبل سرہ (صاحب اللباب) یہ مخلور و جوہو سرہ
ذکر کریدے اولہ وجہ چہ دا جواب ک دیو وہم دے ۔ کہ خوک وہم

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ط قُلِ اللَّهُ

او تپوس کوی ددی ستانہ یہ بارہ د زانو کنیں، تہ او وایہ اللہ تعالیٰ

يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ لَا وَمَا يُشْأَلِي

بسخ حکم کوی تاسو تہ یہ بارہ د دوی کنیں او هغه حکم (رہم دے) چہ بیان نیری

عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَشْأَى

یہ تاسو باندے یہ دے کتاب کنیں (دے سورت کنیں) یہ بارہ د یتیمو

النِّسَاءِ الَّتِي لَا تَشْعُرْنَ بِهِنَّ

زنانو کنیں هغه زنانہ چہ تہ ودرکوی تاسو هغوی تہ

مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ

هغه رهم چہ مقرر کپے شویدے هغوی لری او غوارق تاسو

أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ

چہ اوکریچ د دوی سرہ نکاح او یہ بارہ د کمزورو

مِنَ الرُّبُودِ إِنَّ وَأَنْ تَقْرُمُوا

وہو کنیں او دار حکم چہ کلک شی

لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ ط وَمَا تَفْعَلُوا

د بارہ د یتیمانو یہ انصاف سرہ او هغه چہ کوئی تاسو

مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ

خہ نیک کار نو یقینا اللہ تعالیٰ دے یہ هغه باندے

عَلَيْمًا ۱۲۶

پوہ -

۱۲۶:- دا نهم حکم دے د احکامو سیاسیہ تہ چہ تعلق لری

د رعیت د کمزور خلقو سره چه زنانه اویتمان اوداره . یچی دی
یعنی بادشاه له پکار دی چه د دوی ته د مظالمو دفع کولو
دپاره کوشش اوکړی .

رابطه :- هرکله چه مخکین آیت کین د دین اسلام
احسنیت ذکر شو نو اوس د هغه یوه وجه ذکر کوی چه
هغه خلاف د مظالمو د جاهلیت دے په دین اسلام
کین .

رابطه :- او هرکله چه تصرف کلی او علم کلی د الله تعالی ذکر کړی
شو نو الله تعالی د خپل الوهیت د اظهار دپاره خاص حکم ذکر
کوی دپاره د احیاء رڼو دی کولو د حقوق د ضعیفانو او اشاره
کوی چه په دے حکم باندے عمل کول لازم دی ځکه چه دا
حکم د لوی ذات دے .

وَيَسْتَفْتُونَكَ ، استفتاء طلب د فتوی ته وئیلے شی د فتی ته اخستلے
شو دے ځوان ته وئیلے شی نو دارنگ په فتوی سره اشکال
د مستفتی زائله شی نو خبره قوی شی . او په شریعت کین فتوی
هغه جواب دے چه په دلیل د کتاب الله او سنت سره ثابت او
پوخ شی صرف په نقل د اقوالو د فقهاؤ سره جواب ورکول
فتوی ته ده د دے وجه ته فقهاء احناف وغیره وئیلی دی
چه مفتی مجتهد وی صرف نقل کوونکے د اقوالو د علماؤ ته
مفتی تشی وئیلے داسے ابن همام او ابن عابدین په کتاب
القضاء کین لیکلی دی .

فی النساء ، په بارة د میراث ورکولو کین زنانه ته چه دا مخالف
دے د عادت د جاهلیت ته .

قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِيْهِنَّ ، بعض مفسرینو وئیلی دی چه مراد
د دینه هغه احکام دی چه د دے سورت په ابتداء کین ذکر دی
لیکن دا قول ضعیف دے ځکه چه روستو په مایتلی علیکم
کین دغه اشاره مراد ده نو تکرار لازمی دی بلکه مراد د دینه
(مهاشمی وئیلی دی) په کتابونو او صحیفو منزلو کین ذکر کول دی .

ہا پہ دوا پہ قولونو کنس یفتیکم فعل مضارع پہ معنی دے فعل ماضی
دہ او لفظ اللہ ہے دے تاکیں دیا رہ مخکنس راویدے۔

وَمَا يَمَسُّ عَلَىٰ كِتَابٍ يَكْتُبُ النِّسَاءُ ، دا عطف دے پہ
لفظ اللہ باندے نو یفتیکم خبر پت دے یا عطف دے پہ ضمیر
دے فاعل چہ پت دے پہ یفتیکم کنس چہ ہغہ اللہ تعالیٰ تہ راجع دے
راوہ دے کنس صاحب الباب نور وجوہ دے اعراب ذکر کریدے۔
دلہ الکتاب تہ مراد قرآن دے او دے سورت ابتداء پہ بارہ
دیتا ہی زانو کنس چہ سہ دے۔ پہ ہغہ آیت کنس دے دوی سرہ دے قسط
(انصاف) کو لو طریقہ ذکر شویہ۔

الَّتِي لَا تَشُورُ تَهْنَأُ مَا كَتَبَ كَهْنٌ ، پہ دے کنس اشارہ دہ ہغہ ظلم
کو لو تہ چہ الا تقسطوا سہ کنس ہغہ تہ اشارہ دہ او مراد دے ما کتب تہ
میراث او مہر او تفقہ ورکول دی۔

وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ ، پہ دیکن دہ اقول دی اول دے حدیث
بائشہ رضی اللہ عنہا رچہ بخاری او مسلم ذکر کریدے تہ معلومیہ
چہ لفظ دے عَنْ پت دے نو رغبت پہ معنی دے اعراض سرہ دے
یعنی تاسو دے ہغوی دے نکاح تہ اعراض کوئی دے دے دے کم والی
دے مال دے ہغہ یا دے دے عدم حسن تہ۔ دویم قول دے سعید بن
جبیر او مجاہد دے چہ دلہ فی پت دے او رغبت پہ معنی دے
مینہ کو لو دے یعنی تاسو مینہ کوئی پہ نکاح دے ہغوی کنس دے دے
دے دیر مال او دے حسن دے تہ۔

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ، دا عطف دے پہ یتا ہی النساء
باندے یعنی ہغہ حکم چہ ابتداء دے سورت کنس پہ بارہ دے میراث
دے کمزور بچو کنس ذکر شویہ پہ سلا کنس یا عطف دے پہ
ضمیر دے فیہن باندے او پہ بارہ دے ورو بچو کنس دے حکم مطلب
دا دے چہ دوی تہ حصہ پہ میراث کنس ورکوئی او دے جاہلیت
پہ طریقہ سرہ دوی دے میراث تہ مہ محروم کوئی۔

وَأَنْ تَقُولُوا لِكُلِّ يَاقُسُطُ ، دے پہ عطف کنس ہم دے
دہ اقوال دی۔ دریمہ توجیہ دادہ چہ دلہ فعل دے یا مرکب

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا

او کہ یو زنا ته یریدی د خپل خاوند

تَشَوُّزًا أَوْ عُرَاضًا فَلَا جُنَاحَ

د بدخوبۍ (طبعاً) نه یا د مخ گرځولو د قصد له توکنا نه نشته

عَلَيْهِمَا أَنْ يَصْطِلِحَا بَيْنَهُمَا

په دغه دواړو باندې چه روغه اوکړی په مینځ خپل کړی

صُلِحًا ط وَالصَّلَاحُ خَيْرٌ ط وَاحْضَرَتِ

روغه کول، او روغه کول غوږه کار دے، او کیخو دے شوی دے

الْأَنْفُسُ الشَّيْطَانُ ط وَإِنْ تَحْسَبْتُمْ

په زېږنو کړی حرص، او که ښه ژوند کوئ د دوی سره

وَتَشَقُّوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا

او څان بچ کوئ رد اختلافات نه نوبیقینا الله تعالی دے ستاسو

تَعْمَلُونَ خَيْرًا ۱۲۸

په عملونو باندې خبردار - -

پټ دے قیام په معنی د اهتمام او کوشش کولو دے او یتامی عام دے هلکانو او جینکو دواړو ته او د قسط نه مراد هغوی ته پوره میراث ورکول او دارنگ مهران نققه ورکول دی په وخت د نکاح کړی -

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا، د خیر په ذکر کړی اشاره ده رغبت ورکولو د خیر ته اگر چه الله تعالی د دوی په شریاندې هم عالم دے او د خیر نه مراد په دغه احکامو باندې عمل کول او نور احسانات کول د دغه ضعفاؤ سره یا عام کارونه د خیر مراد دی -

۱۲۹ :- یہ دے آیت کش ذکر دیو طریقے دد قح دظلم دزوج دے
یہ خیلہ بنٹھہ پاندے۔

وَأِنْ أَمْرًا خَافَتْ، یہ معنی دعلم یا دکمان - یا خیلہ معنی
دہ یعنی ہرکلا چہ یہ خاوند کش علامات دتشوز قولی یا فعلی
او وینی نو بنٹھہ دھوہ تشوز نہ ویرہ اوکری۔

مِنْ بَعْلِهَا، خاوند او سردار تہ وٹیلے شی او دا مختص صفت دے
یہ سری پورے۔

تَشْوَرًا، تشوز یہ اصل کش پورتہ والی تہ وٹیلے شی یعنی خاوند
مُحَان پورتہ اوکتری د ادائیگی د حقوق د زوجہ نہ نزدیک
او معیت ورسرہ نہ کوی۔

أَوْ إِحْرَاضًا، یعنی مخ تربتہ اروی خبرے او کیناستل ورسرہ تہ
کوی - تشوز خاص دے او اعراض عام دے - یا تشوز اعلی
دے او اعراض بے ادنی دے۔

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا، مراد دصلح نہ
پر بخود د بعض حق خیل دے د شیخے حق مہر او نفقہ او
قسم رنبر دطرف د خاوند تہ او د خاوند حق اطاعت د شیخے
دے خاوند لرہ یہ غیر د معصیت نہ، او بعض خد متونہ کول
وغیرہ - نو ہر یو طرف بعضے بعضے پر بردی - ہرکلا چہ دلاجناح
تہ معلوم بری چہ صلح کول رخصت دے گناہ پکبتن لشتہ دے
نواو فرمائیل وَالصُّلْحُ خَيْرٌ، یعنی یہ صلح کش دیرے
فائدے دی او معنی دا دہ چہ صلح کول د شیخے او خاوند غور
دہ دجدائی تہ - یا دتشوز او اعراض تہ - او دا حکم بنٹھہ او
خاوند پورے خاص نہ دے بلکہ الف لام یہ الصلح کش دپارہ
د استغراق دی۔

وَأَمْحَضَرَتِ الْآلُ النَّفْسُ الشَّيْخَ، الالافس، یہ اصل کش مفعول اول
دے او الشیخ دویم مفعول دے دا مشہور قول دے او دویم
قول دے برعکس دے او مراد داحضار دشیخ نہ دا دے
چہ شیخ د نفس دپارہ امرطبیعی دے دھوہ نہ نہ جدا کیہی۔

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا

ادھیچرے طاقت نہ لری تاسو چہ انصافی اوکری

بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ

یہ مینج د زانو کین ریه مینہ کولو کین اگر چہ حرص کوئی تاسو

فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ

نومہ کبریوئ یوے تہ یہ پورہ کبریوئ سرہ

فَتَنَ رُؤُوسَهُمَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ

چہ پروردی هغه بلہ پشان د زودندے ، او کہ

تَصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ

اضلاح کوئی تاسو او خان ساقی رظلم د بخونہ نو یقینا اللہ تعالیٰ

كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿۱۲۹﴾

دے بخنہ کوئی رحیم کوئی

قرطبی و ثیلی دی چہ دا جملہ خبریہ ده - الشح حرص کول دی
 یہ منع د خیر باندے (الباب) - ابن فارس و ثیلی دی چہ
 بغل دے سرہ د حرص نہ (ابو حیان) - دا چہ هرکله یہ منع
 د حقوق شرعیہ کین رشی نو مذموم دے یہ سورہ تغابن
 کین دی ومن یوق شح نفسه فاولئک هم المفلحون -
 وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا ، دا خطاب دے خاوندانو ته یعنی کہ چرے
 تاسو احسان اوکری د خپله شیخ سرہ یہ ساتلو د هغه سرہ د بدللو
 نه او خان بیچ کرے د نشوز او اعراض نه - یا عام خطاب دے غیر
 د خاوندانو ته یعنی کہ نور خلق احسان اوکری یہ صلح کولو
 سرہ او خان بیچ کری د میلان نه یو طرق ته -

فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ، خبیر هغه دے چہ
 عالم وی په پت حالت او رازونو باندے او هرکله چہ شح

باطنی خیز دے دارنگ دک ظاہر او باطن دواہو سرہ تعلق لری
نو دھے سرہ لفظ دک خیر مناسب دے۔

مکلا۔۔ یہ دے آیت کیں ذکر کوی دفع دک ظلم دک زنا نہ یہ ہغہ
کارو نو کیں چہ دک انسان دک وس برابر وی۔ او کوم چہ دک وس نہ
بہر دی نو یہ ہغہ کیں عذر ذکر کوی۔

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْلُوا لَوَا بَيْنَ الرِّسَالِ، یعنی داسے عدال چہ
یہ ہر خیز کیں دی چہ متعلق دی دک حال دک بنحو سرہ۔ تقسیم، تفقہ
نظر، رعایت، انس کول، خوش طبعی (الوسی) او دک بیہقی روایت
کیں محبت او جماع ذکر دی۔ لیکن دے برابر دی دک انسان دک قدرت
نہ بہر دہ حکم چہ دا امور غیر اختیاری دی۔ تردے پورے چہ زیاتہ
مینہ کول دک عائشہ رضی اللہ عنہا سرہ دک نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دک اختیار نہ بہر و لکہ چہ یہ حدیث دک ابو داؤد او ترمذی کیں
دک عائشہ رضی اللہ عنہا روایت دے چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلی فرما بیل رَ اللّٰهُمَّ هَذَا قَسْمِيْ فَيَمَّا اَمْلِكُ فَلَا تَلْمِزْنِيْ فَيَمَّا
تَمْلِكُ وَلَا اَمْلِكُ) راسے اللہ دازما تقسیم دے یہ ہغہ کار کیں
چہ زہے وس لرم نومامہ ملامت کوے یہ ہغہ کار (محبت دک زرق)
چہ تہے اختیار لرمے اوزہے اختیار او وس نہ لرم۔

وَلَوْ حَرَضْتُمْ، غورہ دادہ چہ واو وصیلہ دے یعنی اگر چہ تاسو
حرص کوئی پہ عدال کولو کیں او کوشش کوئی۔ یہ دیکیں اشارہ دہ
اگر کہ دغہ عدال دک انسان دک طاقت نہ بہر دے لیکن بیا ہم
ضروری دے چہ خیل کوشش دک عدال پہ پارہ کیں صرف کوی
او دا حرص محمود دے۔

فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ، دا نہی تعلق لری دک ہغہ کارو نو سرہ
چہ طاقت دک لاندے وی یعنی قسم رنبر ساتل) او تفقہ۔
قرطبی و ثیلی دی معنی دادہ چہ قصد مہ کوئی دک بدکار سو
مقصد دا دے چہ قصد سرہ میلان مہ کوئی ہغہ بنیے تہ چہ
دک زہ محبت و سرہ دیو دے۔ تردے پورے چہ تاسو فرق
پہ قول او عمل کیں بشکارہ کرئی دا منع دے۔ کُلَّ الْمِيلِ لفظ

کل چہ یہ مصدر باندے داخل شی نو یہ معنی مصدری کنیں پہ
 کمال باندے دلالت کوی۔ او ذکمال میلان نخہ دادہ چہ
 قَتَرُ رُوَهَا کَالْمُعَلَّقَةِ، قَتَرُ رُوَهَا، یہ حال د نصب کنیں دے پہ تقدیر
 د آن سرہ پہ جواب د نہی کنیں یا مجزوم دے عطف دے پہ تمیلو
 باندے نو بناء پہ اول باندے جمع کول د دواہو کارو تو منع دی
 او بناء پہ دویم باندے ہر یو کار جدا جدا منع او حرام دے۔
 ہا ضمیر راجع دے دویمے نیچے تہ چہ د ہفغ نہ میلان کرے
 شوے دے یلے نیچے تہ۔ کَالْمُعَلَّقَةِ، کافی د پارہ د تشبیہ دے
 او مراد د دینہ تشبیہ دہ د ہفغ خیز سرہ چہ د آسمان او زمکے پہ
 مینخ کنیں زورن وی تہ زمکے تہ رسیری چہ قرار حاصل کوی او
 تہ یوہ طرف تہ خہ خیز پورے ا تختلے وی نو شیخہ معلقہ تہ مطلقہ
 وی او تہ خاوند والا وی۔ او قتادہ و ثیلی دی چہ مراد د دے
 مسجونہ دہ چہ پہ جیل کنیں ساتلے وی۔ او دا دیر ظلم کولو
 تہ اشارہ دہ۔

وَرَأَوْا تَصْلِحُوا وَتَتَّقُوا، اصلاح، تہ مراد عدال دے پہ قسم
 او نفقہ کنیں او تقوی تہ مراد خٹان د میل او ظلم نہ بچ کول دی۔
 یا مراد د اصلاح نہ توبہ کول دی د مخکنیں میلان کولو نہ
 او تقوی تہ مراد پہ راتونکے وخت کنیں خٹان د میل نہ ساتل
 دی (الباب)۔

سوال :- تیر شوی آیت کنیں وان تحسنوا واثیل او دلستہ وان
 تصلحوا ؟

جواب :- پہ ہفغ آیت کنیں سرہ د کراہیت د نیچے تہ تشوز او
 اعراض پر بخودل او دے تہ پہ عرف کنیں احسان و ثیلے شی
 او تشوز او اعراض اساعت دے ریند کار کول او اساعت مقابل
 د احسان وی۔ او پہ دے آیت کنیں منع دہ د جور او ظلم نہ
 او مقابل د جور اصلاح دہ پہ عدال کولو سرہ نو ہر یو سرہ
 مناسب فعل ذکر شویدے۔

وَإِنْ يَشْفَرَا يُغْنِ اللَّهُ كُلاًّ

اد کہ جدا شول دواہ نو پے پرواہ بہ کری اللہ تعالیٰ ہر بولہ

مَنْ سَعَتْهُ ط وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا

پہ وجہ د فضل خیل ، او دے اللہ تعالیٰ فراخ فضل والا

حَكِيمًا ۱۳۰

حکمتو والا -

۱۳۰ :- دا عطف دے پہ ماقبل باندے یعنی چہ اصلاح نشی کیدے نو دویم حال جدائی کول دی پہ طریقہ د طلاق شرعی سرہ نو اوقر مائیل وَرِنْ يَشْفَرَا ، اشارہ دہ چہ طلاق ورکول د پیرے مجبورئی پہ حال کنس پکار دے -

يُغْنِ اللَّهُ كُلاًّ مَنْ سَعَتْهُ ، نو پہ وخت د طلاق کنس دواہ پہ اللہ تعالیٰ باندے حسن ظن او کری چہ اللہ تعالیٰ بہ دغہ خاوند تہ بلہ د خوبئے بنجہ ورکری او دغہ بنجہ لہ بہ د خوبئے خاوند ورکری یا بہ پہ بلہ طریقے سرہ ددوی مدد او کری -

وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ، وَاسِعًا ، مطلق ذکر دے یعنی واسع الفضل ، واسع الرزق ، واسع النعمة ، واسع الرحمة ، واسع القدرة ، واسع العلم - واسع پہ ہتولو کمالا تو کنس او حکیم کنس اشارہ دہ چہ وسعت پہ مناسبت د حکمت سرہ کوی چہ پہ ہغہ باندے اعتراض نشی کیدے -

وَرَبِّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص د الله تعالى په اختيار کيښ دی هغه څه چه په آسمانو نوکيښ دی او هغه څه چه

فِي الْاَرْضِ ط وَلَقَدْ وَصَّيْنَا

په زمکه کيښ دی او يقيننا پوخ حکم ورکړيښ مونږ

الَّذِينَ اٰتَوْا الْكِتٰبَ مِنْ

هغه کسانو ته چه ورکړيښ شوي دي ورته کتاب

قَبْلِكُمْ وَاَيَّاكُمْ اَنْ تَتَّقُوا اللَّهَ ط

مخکيښ ستاسو ته او تاسو ته چه يره کوڅ د الله تعالى نه

وَاِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ رَبَّهٗ مَا

او که کفر او کړو تاسو تويقبن د الله تعالى اختيار کيښ دی هغه څه چه

فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط

په آسمانو نوکيښ دی او هغه څه چه په زمکه کيښ دی ،

وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيْدًا ۝۱۳۱

او دے الله تعالى په حاجته ستايله شوي .

وَرَبِّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص د الله تعالى په اختيار کيښ دی هغه څه چه په آسمانو نوکيښ دی او هغه څه چه

فِي الْاَرْضِ ط وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝۱۳۲

په زمکه کيښ دی او پوره دے الله تعالى کار جوړونکي .

۱۳۱، ۱۳۲ :- ربط :- د مخکيښ سره ربط په خود جوړه سره

دے -

اوله وجه داده چه مخکيښ آيت کيښ يعن الله وکلا من سعتهم
او صفت د واسع بي ذکر کړي دے نو په دے آياتو نوکيښ

دَهْفَ دَلِيلَ ذِكْرِ كَوِي چِه وَرِلَه مَا فِي السَّمَوَاتِ آه دے یعنی دَهْرِخَه
مِلَك اَو مُمَك دَهْفَه دے نَوِيقِينَا وَاسِعَ عِلْمِ اَوْ قَدَرَتِ اَوْ فَضْلِ وَالِدِ
دے۔

دَوِيْمَه وَجِه دَادَه چِه تِيرِشَوِي اَحْكَامِ چِه پِه يَارَه دَعْدَلِ دَنَانَوِ اَو
بِتَا نَوِ ذِكْرِ شَوْلِ نَوِ دَدے وَجِه دَا نَه دَه چِه اَللّٰهُ تَعَالٰی كَسَزَوَرِے
اَو مَحْتَاجِ دے بَلَكَه دَهْفَه خَوِپُورَه قَدَرَتِ اَو عِلْمِ ثَابِتِ دے لِيَكِنِ
دَا اَحْكَامِ دَ مَصْلَحَتُونَوِ اَو دَ حَاجَاتُو دَ اِنْسَانَانَوِ دَوِجِه نَه دِي۔

دَرِيْمَه وَجِه دَادَه چِه دَ تِيرِشَوِي اَحْكَامُو دَ عَمَلِ كُولُو دَ يَارَه دَ تَقْوٰی
ضَرُورَتِ دے نَوِ دَدے وَجِه نَه دِلْتَه وَصِيَّتِ پِه تَقْوٰی سِرَه ذِكْرِ كَوِي۔

وَرِلَه مَا فِي السَّمَوَاتِ وَ مَا فِي الدَّرُصِ، لَامِ دَ يَارَه مِلَكِ اَو مُمَكِ
اَو عِبْدِيَّتِ دے اَو پِه ذِكْرِ آسْمَانَوِ اَو زَمَكُو سِرَه وَ سَطِ (مِينِخِ)
دَاخِلِ دِي۔ اَو دَا جَمْلَه بِنَاءِ پِه اَو لِ دَوَه وَجُو دَ رِيْطِ سِرَه مُتَعَلَقِ
دَه دَ مَا قَبْلِ سِرَه اَو پِه دَرِيْمَه وَجِه سِرَه مُتَعَلَقِ لَرِي دَ رُوسَتُو
جَمْلَه سِرَه۔

وَ لَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ، وَصِيَّتِ دَ اَللّٰهُ تَعَالٰی پُوخِ
اَمَرِ دَهْفَه دے چِه نَسَخِ پَكِشِ نَه رَاسَحِي۔ اَوْتُوا الْكِتَابَ، نَه مُرَادِ
يَهُودِ اَو نَصَارِي اَو تَوَلِ اَمْتُونَه چِه تِيرِشَوِي دِي چِه دَ هَفَوِي
سِرَه صَحِيْفَه دَ اَللّٰهُ تَعَالٰی وَ يَا دَ مَخْكِشِ رَسُوْلِ كِتَابِ وَ رِسِرَه پَلَكِ
شَوِي وَوِ اَو الْكِتَابَ، نَه مُرَادِ جَنْسِ كِتَابُونَه دَ اَللّٰهُ تَعَالٰی
دِي رَا بُو حَيَّانِ)۔

مِنْ كِبَلِكُمْ، دَا لَفْظِ دَلِيلِ دے چِه دَ اَوْتُوا الْكِتَابَ پِه وَخْتِ
دَ اِطْلَاقِ كِشِ قُرْآنِ وَ اَلْوَتَه شَامِلِ دے دَدے وَجِه نَه دَا
قِيْدِي دَ ذِكْرِ كَرَلُو۔

وَلَا يَأْكُمُ، دَا عَطْفِ دے پِه اَلَّذِينَ (مَوْصُولِ) بَا نَدے اَو
دَا سِي عَطْفِ پِه فَصِيْحِ كَلَامِ كِشِ جَائِزِ دے اَو هَرَكَلَه چِه اَوْتُوا
الْكِتَابِ رِيْهُودِ اَو نَصَارِي وَ غِيْرَه) پِه زَمَانَه كِشِ مَخْكِشِ وَوِ دَدے
وَجِه نَه يِي هَفَوِي مُقَدَّمِ ذِكْرِ كَرَلِ۔

اِنْ اَشَقُّوا اللّٰهَ ، بآءِ يہ دیکھیں پتہ دہ یعنی بان اتقوا اللہ یا
ان تفسیر یہ دے او یہ دیکھیں اشارہ دہ چہ تقویٰ دین دے تہو
انبیاء علیہم السلام کیں مامور بہ دہ او تقویٰ نہ مراد دے کفر
او شرک او تہو لو گناہونو تہ خان بیچ کول او یہ تہو لو ماموراتو
بات دے راتل کولو تہ شامل دہ ۔

وَ اِنْ تَكْفُرُوْا ، دا عطف دے پہ وصیتا یاندے پہ تقدیر دے
قلنا سرہ او خطاب موجودہ او تیر شوے تہو لو تہ دے پہ طریقہ
دے تغلیب سرہ ۔ او مراد دے کفر تہ انکار کول دی دے وصیت او دے
امر دے تقویٰ تہ ۔ او جزا دے شرط پتہ دہ یعنی قَلَّا يَصْطَرُّوْهُ
كُفْرُكُمْ رَهِیْخ ضرر تہ ورکوی اللہ تعالیٰ تہ کفر ستاسو او
قَلَّا يَلٰہِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ، دا علت دے دے پتہ
جزا دے پارہ او دا دلالت کوی پہ استغناء دے اللہ تعالیٰ یاندے
دے تہو لو مخلوق تہ ۔

وَ كَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيْدًا ، او دا جملہ تاکید دے ماقبل جملہ
دے غَنِيًّا ، دے اللہ تعالیٰ صفت دے غنا پہ معنی دے عدم حاجت
او عدم پرواہ دہ یعنی دے مخلوق عبادت کولو تہ اللہ تعالیٰ
محتاج نہ دے او ترک دے عبادت دے دوی اللہ تعالیٰ تہ ہیخ
نقصان نشی ورکولے او حمید ، دے دے وجہ دے شہادہ
نعمتونو تہ یعنی سرہ دے چہ مخلوق تہ یے حاجت نشستہ
لیکن دے حمدونو مستحق دے او دے انسانانو اغنیاء اکثر خلق
ستائندہ تہ کوی دے ہغوی دے اخلاق دے وجہ تہ ۔

وَ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ، دا ہم تعلق لری دے ماقبل
سرہ او دارنگ دے دوستو دے پارہ ہم تمہیں دے او ہر کلمہ چہ
ملکیت دے تہو لو عالم دے اللہ تعالیٰ دے پارہ ثابت دے نو معلومہ شہ
چہ ہغہ انتظام کوونکے دے تہو لو عالم دے پارہ کافی دے نو ورسے
یے او فرمائیل و کفی بِاللّٰهِ وَ کَیْلًا ، مراد دے وکیل نہ پہ
صفت دے اللہ تعالیٰ کیں انتظام کوونکے دے تہو لو موجوداتو دے

او پہ ہفتے کیں ہیخ نائب مشیر وزیر تہ حاجت نہ لری دا
معنی د کفایت دہ -

فائدہ :- پہ دے آیا تو نو کیں جملہ د اللہ ما فی السموات وما
فی الارض درے کرتہ ذکر کرے دہ دے دیر وجوہ دی -
اولہ وجہ، ابن عطیہ ذکر کریدہ چہ پہ اول کرت رادلو دے
جملہ کیں تنبیہ دہ پہ خائے د امید ساتلو چہ پہ وخت د تفرق
کیں فائدہ ورکوی چہ ہفتہ اللہ تعالیٰ دے او پہ دویم کرت کیں
تنبیہ دہ پہ استغناء د اللہ تعالیٰ د بتدکاتو تہ او پہ دریم کرت
کیں مقدمہ دہ رتمہید دے دپارہ د وعید (عذاب) اوراغب
وٹیلی دی چہ پہ اول خٹل کیں تسلی د قوت شوی خیز - او پہ
دویم کیں اشارہ دہ چہ وصیت د اللہ تعالیٰ د وچے د رحمت د
ہفتہ نہ دے او پہ دریم کیں دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ غنی
دے - اورازی وٹیلی دی چہ پہ اول کیں تاکید دے د وسعت
جود د اللہ تعالیٰ او پہ دویم کیں استغناء بشکارہ کول دی د طاعت
د مطیعینو تہ - او پہ دریم کیں بیان د قدرت د ہفتہ دے پہ
قنا کولو او موجودولو باندے - او مکی وٹیلی دی چہ پہ اول
کرت کیں تنبیہ راکوی مونہ تہ پہ ملک او وسعت د ہفتہ او پہ
دویم کیں تنبیہ دہ چہ مونہ ہفتہ تہ محتاج یو او ہفتہ غنی دے
او پہ دریم کیں تنبیہ دہ چہ اللہ تعالیٰ زمونہ حفاظت کوی او
عالم دے پہ تدبیر زمونہ باندے (ابو حیان) - او بلہ وجہ دا
دہ چہ اول کرت کیں داعلت دے دپارہ د امر د تقویٰ او پہ
دویم کرت کیں دلیل دے دپارہ د غنا د اللہ تعالیٰ او پہ دریم
کیں علت دے دپارہ د کفایت او وکالت د اللہ تعالیٰ دپارہ د
تولو بتدکاتو - او بلہ وجہ دادہ چہ پہ اول کرت کیں وسعت
ملکیت د اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ او پہ دویم کیں ملک کلی د ہفتہ
تہ اشارہ دہ چہ دلیل دے د استغناء د ہفتہ او پہ دریم کیں
تدبیر او انتظام د کل مخلوق تہ اشارہ دہ چہ د ہفتہ دپارہ اللہ
تعالیٰ کافی دے او پہ تولو وجوہ کیں رد پہ شرک فی التصرف باندے

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ

کہ او خواہی اللہ تعالیٰ فناء بہ کری تاسو اے خلقو!

وَيَأْتِي بِآخَرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ

او راہ دلی نور خلق ، او دے اللہ تعالیٰ

عَلَىٰ ذَٰلِكِ قَدِيرًا ۝۱۳۳

پہ دے باندے قدرت والا ۔

۱۳۳۔ پہ دے آیت کہیں تخويف دلیوی دے پہ شرط کہ تا فرمائی
کولو کہ وصیت کہ تقویٰ نہ او خطاب عام دے اہل کتاب او دے
امت بتلو تہ ۔ او قرطبی و ثعلبی دی چہ دا آیت پشان کہ سورہ
محمد ۳۸ دے تخويف او تنبیہ دہ دلیانو او امیرانو یاد شاہاق
تہ چہ عدل کہ رعیت سرہ نہ کوی یا عالم چہ پہ علم باندے عمل تہ
کوی او خلقو تہ دعوت کہ حق نہ کوی۔

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ، حرف عطف ہے نہ دے ذکر کرے اشارہ دہ چہ
مخکش آیا تو نو کہیں چہ عموم تصرف او ملکیت کہ اللہ تعالیٰ ذکر کرو
تو دا اذہاب او اتیان کہ ہفتہ کہ لاندے داخل دی ۔ یٰٰنِیْ هٰکُمْ، دال لفظ
ہلاکول پہ عذاب سرہ او صرف فناء کولو او غلبہ او تسلط اثل کولو
تہ شامل دے۔

نَوَ آيٰهَا النَّاسُ، کہیں کافران، مشرکان او کتھکار مؤمنان بتول
داخل دی کہ ہریو اذہاب کہ ہغوی متاسب دے کہ دے وجہ
نہ اہلاک ہے تہ دے ذکر کرے شکہ ہغہ اکثر پہ عذاب کہیں او
کہہ پہ فناء کہیں ذکر کییدی۔

وَيَأْتِي بِآخَرِينَ، ابو حیان و ثعلبی دی چہ غیر کم ہے نہ دی
و ثعلبی شکہ کہ آخَرِينَ تہ مراد ہغہ شوک دی چہ کہ تہ
انسانانو تہ دی او غیر کم غیر انسانانو تہ ہم شامل دے او غیر
انسانان دلہ مراد نہ دی۔

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكِ قَدِيرًا، ذَالِكِ اشارہ دہ اذہاب او اتیان

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا

شوگ چہ طلب کوی (پہ عمل خیل سرہ) بدلہ دے دنیا

فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا

نود اللہ تعالیٰ سرہ بدلہ دے دنیا

وَالْآخِرَةِ ۖ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا

او آخرت دواہودہ (نود دواہ) طلب کوی او دے اللہ تعالیٰ آوریونکے

بَصِيرًا ﴿۱۳۳﴾

لیدونکے دھر خہ ۔

تہ او پہ دے جملہ کنس تاکید دے دے ماقبل تخویف دپارہ ۔
﴿۱۳۳﴾۔ دوستو دے تخویف دنیوی نہ ترخیب دے آخرت تہ ۔

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ

ابن عطیہ و ثیلی دی چہ معنی دادہ چہ شوگ چہ عقیدہ لری

صرف دے بدلے دے دنیا او دے دینہ علاوہ بل خہ دے دے کہان کنس نہ

دی نود سے شخص تہ بنکارہ کوی چہ دانمان دے غلط دے بلکہ

د اللہ تعالیٰ سرہ ثواب دے دنیا او آخرت شتہ دے بتا پہ دے قول

جزاء دے من پتہ دے رکلیس گما گن) ۔ او قرطبی و ثیلی دی

چہ معنی دادہ شوگ چہ عمل کول دپارہ دے طلب دے دنیا یا

دے دنیا دپارہ نودہ لری پہ آخرت کنس ہیخ حصہ دے ثواب نشتہ

لکہ پہ سورہ ہود سلا ۔ بلکہ ارادہ دے او کوی دے ثواب دے دنیا

او آخرت یا صرف آخرت نو ثواب دے دنیا او آخرت بہ دواہ

ورتہ ملاؤشی بناء پہ دے قول تقدیر عبارت دادے (مَنْ

كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَلْيَسْ لَهٗ فِي الْآخِرَةِ ثَوَابٌ كَثِيرٌ

يَعْمَلُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا

وَالْآخِرَةِ) ۔ او دے ما تریدی نہ ابو حیان نقل کوی دی

چہ معنی دادہ چہ شوگ طلب کوی پہ عبادت دے اصنامو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا

اے ایمان والو ! نشی

قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ

کلک یہ انصاف حق بیان کوونکی دے پارہ دے اللہ تعالیٰ

وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوَالِدَ الَّذِينَ

اگر چہ نقصان وی پہ تاسو باندے یا پہ مور او پلار باندے

وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا

یا پہ خپلوانو ستاسو باندے کہ دی ہفہ غنی

أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا قف

یا فقیر نو اللہ تعالیٰ زیات مہریان دے پہ دے دواہد ہاتھ

سرہ عزت لہرہ نو دا ورتہ نشی حاصلیدے ٹکھ چہ عزت دے دنیا او آخرت دے اللہ تعالیٰ پہ اختیار کنس دے بلہ معنی دا دہ چہ خوگ طلب کوی پہ عبادت دے غیر اللہ سرہ تقرب او شفاعت نو دا نشی کیدے لیکن بندگی دے اللہ تعالیٰ کوی نو ثواب دے دنیا او آخرت پہ ہفہ سرہ ملا دیوی۔ ابو حیان و ثیلی دی چہ دے دے جزاء پتہ دہ رَفَلًا يَفْتَضِرُّ عَلَيْهِ وَيُطْلَبُ الثَّوَابَ بَيْنَ)۔ نو کوتاہی دہ کوی صرف پہ دنیا باندے بلکہ دواہ ثوابونہ دے طلب کوی۔ راغب و ثیلی دی چہ پہ دیکنس اشارہ دہ چہ خوگ خسیس خیز طلب کوی او حال دا چہ دے نفیس دے طلب امکان وی نو دا سے شخص سپک ہمت والا دے۔

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا، ہر کھ چہ دے ارادہ کولونہ روستو ژبہ او نور اندامونہ ضرور استعمالیوی دے دے وچ نہ ذکر کپو چہ سَمِيعٌ رَدِّ اقْوَالٍ اَوْ بَصِيرٌ رَدِّ اَفْعَالٍ دے۔

فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىَٰ أَنْ تَعْدِلُوا

نو تابعداری مه کوئی د خواہش چہ او بہ نہ کرئی انصاف

وَأَنْ تَسْلُوا أَوْ تَعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ

او کہ ڈیہ اہوئی یا مخ اہوئی رد حق بیان نہ نو یقیناً اللہ تعالیٰ

كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿۱۳۵﴾

دے ستاسو پہ عملونو باندے خبردار -

۱۳۵: ربط نہ :- ہر کلا چہ پہ دے سورت کیں احکام شرعیہ انتظامیہ ذکر کرے شول نو وہم پیدا کید لو چہ پہ دے احکا موکین د والدینو او خیلوان یا د فقیر یا د غنی طرق داری او د ہفہ سرہ مصالحہ بہ جائز وی نو پہ دے آیت کیں د ہفہ جواب او شو چہ پہ حق حکم کیں د ہیچا رعایت جائز نہ دے -

ربط نہ :- ہر کلا چہ مخکین آیت کیں ترغیب ذکر کرو د پارہ د ثواب د دنیا او آخرت نو پہ دے آیت کیں د ہفہ د حصول طریقہ ذکر کوی چہ ہفہ قیام بالقسط او شہادت باللہ او اجتناب دے د اتباع د ہوی نہ -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، د ا روستو ذکر کرے شوے حکم د ایمان تقاضا دہ د دے وجہ نہ دا خطاب پے ذکر کرو -

كُونُوا قَوْمًا بِالْقِسْطِ، قوام، صیغہ د مبالغہ دہ د قیام نہ او پہ دے صیغہ رادہ لو کیں اشارہ دہ چہ پہ یو حکم یا دودہ حکمونو کیں قیام بالقسط فائدہ نہ کوی شو پورے چہ بار بار او تہو لو احکا موکین قیام بالقسط پے کرے نہ وی - قسط، انصاف او عدل دے پہ حقوق اللہ او پہ حقوق العباد تہو لو کیں او د قیام پہ صلہ کیں چہ بآء ذکر شی نو اہتمام او اصرار پرخیدل مراد دی -

شَهِدَ اَللّٰهُ، اللہ معنی دہ د اللہ تعالیٰ د رضا د پارہ چہ پہ ہفہ کیں ہیخ دنیوی غرض نہ دی - او شہادت گواہی کول یا بیان کول د حق تہ یا اقرار کولو تہ شامل دے - شہداء دا دویم

مقرر کریں گے تو یہ دیکھیں کہ حق اور فقیر تو اور رعایت اور مصلحت موجود
دے تو یہ پندارہ اجازت نشہ چہ کہ حق مصلحت خلاف کہ خان کہ
طریق نہ کہ حق رعایت اور کری۔

فَلَا تُكْسِبُوا الْهَوَىَٰ اِنَّ تَكْسِبُ لُوًّا، ہر کلمہ چہ امر ہے اور کہو یہ
قیام بالقسط اور شہادت باللہ تو اس نہی کوئی کہ مانع کہ حق نہ چہ
اتباع ہوی دہ اور ہوی حق خیر دے چہ نفس حق تہ میلان کوئی
اور شرعاً جائز نہ وی۔ اِنَّ تَكْسِبُ لُوًّا، یہ دیکھیں دودہ احتمالونہ دی
اول دا چہ دا عدول تہ اختلے شویدے یہ معنی کہ حق نہ اور یہ
یعنی ظلم اور جور کوں۔ دویم دا چہ عدل (انصاف) تہ مآخوذ دے
اور دا یہ خائے کہ معلول لہ دے کہ لا تتبعوا کفارہ تو یہ دے معنی
کس خاور وجوہ دی۔

اولہ وجہ دا چہ تابعداری کہ خواہش مہ کوئی کہ وجہ کہ اور یہ لو کہ
حق نہ یہ دے معنی کہیں تقدیر تہ حاجت نشہ۔
دویمہ وجہ تابعداری کہ خواہش مہ کوئی (کراہۃ ان تعدلوا)
کہ وجہ کہ بد کنہ لو کہ عدل نہ۔
دریہ وجہ چہ تابعداری کہ خواہش مہ کوئی کہ منع کووم تاسولہ
کہ وجہ کہ بد کنہ لو تہ عدول کہ حق نہ۔ یہ دے توجیہ کہیں ہم
کراہیہ لفظ پت دے۔

خلورہ وجہ منع کووم تاسولہ کہ اتباع کہ ہوی کہ وجہ کہ عدل
زما نہ۔

اور ابوالبقاء پنجمہ وجہ ذکر کردہ یہ تقدیر کہ فی اول سورہ
یعنی تابعداری کہ خواہش مہ کوئی یہ عدل نہ کو لو کہیں کہ دے
تہ علاوہ نور وجوہ ہم شہدہ دے لیکن حق ضعیف دی۔

وَرَأٰی سُلُوًّا اَوْ تُعْرِضُوًّا، دا ہم تاکید دے کہ قیام بالقسط اور
شہادت باللہ اور نہی کہ اتباع ہوی تہ اور جردے کہ پتہ لو کہ
قسط اور شہادت حقہ نہ یہ دودہ طریقہ سورہ۔
اولہ طریقہ سُلُوًّا دَلَّی اللّٰسَان رُذِیَہ (اول) نہ اختلے شوے

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ

اے ایمان والو! (پہ ذریعہ) یقیناً اوکری (پہ ذریعہ کس) یہ اللہ تعالیٰ

وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابَ الَّذِي نَزَّلَ

او یہ رسول کے ہفتہ او یہ کتاب کے ہفتہ چہ نازل کریدے

عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابَ الَّذِي

پہ رسول باندھے او یہ ہفتہ کتاب

نَزَّلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ

چہ نازل کریدے کے دینہ منہکس او چاہے کفر اوکرو

بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ

یہ اللہ تعالیٰ او یہ ملائکہ کے ہفتہ او یہ کتابوں کے ہفتہ او یہ رسولانوں کے ہفتہ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ

او یہ ورع روستی نو یقیناً گمراہ شو

یعنی کے شہادت بالحق نہ ذریعہ وارہوئے یعنی داسے الفاظ اولیٰ چہ
مخاطب یہ ہفتے باندھے پوہہ نشی چہ دہ حق پت کریدو مطلب
یہ پتہول کے حق وی۔

اودریمہ طریقہ تعرضوا یعنی بیکارہ مخ کرخول کے ادا کے شہادت
حقہ نہ یہ مختلف بہاتو اوعن دونو سرہ - اوبعضے مفسرینو وثیلی
دی چہ تلوا دلی العنق رستہ اول) نہ ماخوذ دے او خطاب
حاکم تہ دے یعنی روستو کے شہادت نہ حاکم کے حق فیصلے نہ
ستہ وارہوی یا اعراض اوکری (ابو حیان) -

قَالَ اللَّهُ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا، یہ دے جملہ کس تخویف
دے یہ لی اللسان او یہ اعراض کو لو کے حق شہادت نہ۔

ضَلَا لَا أَبْعِدُ ۱ (۱۳۶)

پہ گمراہی کے لئے سرہ -

۱۳۶:۔ خلاصہ :- دے آیت نہ دریمہ حصہ کے سورت شروع کیہی
 کے سورت کے اختتام پورے پہ دیکھیں زجرونہ پہ ہغہ چا باندے چہ
 پہ تیرشوی نظام کتیں فساد اوخلل پیدا کوی چہ ہغہ منافقان او
 یہود او نصاری دی او پہ دے حصہ کتیں درے باہونہ دی -
 اول باپ تر ۱۳۷ پورے دے پہ دے باپ کتیں زجرونہ دی پہ
 منافقانہ باندے - نواول پکتن دعوت دے استقامت تہ پہ
 اصولو کے ایمان باندے پہ خلاف کے منافقانہ باندے ۱۳۸ کتیں
 بیا زجرونہ دی منافقانہ پہ ذکر کے دیارلس قباحتونہ کے ہغوی
 سرہ - پہ ۱۳۹ آیت کتیں یوقباحات ، پہ ۱۳۸ آیت کتیں دویم قباح
 او پہ ۱۳۹ آیت کتیں دوع قباحتونہ - او پہ ۱۳۸ آیت کتیں زجر
 ورکوی پہ شرکت کے مجلس کے کافرانہ او مبتدعینو کتیں پہ تاکید
 سرہ او پہ ۱۳۹ کتیں درے قباحتونہ کے او تخویف اخروی او پہ
 ۱۴۰ آیت کتیں خلو ر قباحتونہ او پہ ۱۳۹ آیت کتیں دوع قباحتونہ
 ذکرکوی - بیا پہ ۱۴۰ آیت کتیں منع کے مؤمنانو کے دوستانہ کے کافرانو
 او منافقانہ - بیا تخویف اخروی پہ ۱۴۰ او ورپسے ترغیب
 ورکول توبے تہ پہ ذکر کے خلو ر و شرطونو سرہ پہ آیت ۱۴۱ ،
 ۱۴۲ کتیں - بیا جواب کے یو وہم پہ ۱۴۱ ، ۱۴۲ کتیں -

ربط :- ہرکلا چہ امر او شو پہ قیام بالقسط سرہ نو پہ دے
 آیت کتیں سبب کے ہغے ذکرکوی یعنی قیام بالقسط موقوف دے
 پہ صحیح ایمان باندے چہ پہ دے آیت کتیں ذکر دے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا ، پہ دے خطاب کتیں اقوال دی
 اول قول چہ کے حسن بصری تہ روایت دے چہ دا خطاب دے
 تولو مسلمانانو تہ او مقصد پکتن دوام او استقامت دے پہ
 ایمان باندے یا زیادت کے یقین دے -

دویم قول کے زجاج دے چہ دا خطاب دے منافقانہ تہ

اور مراد دَامَنُوا نہ اخلاص دَ اِيْمَان دے ۔

دریم قول چہ دا خطاب دے اہل کتابوتہ پہ روایت دَ اِیْن
عَبَّاس رَضِیَ اللہ عَنْہُمَا سِرۃ او نور اقوال ہم شتہ دے آلوسی او
صاحب الباب ذکر کریدی ۔

یَا لِّلّٰہ ، یہ اِیْمَان یَا لِّلّٰہ کنس دَ ہغہ توحید او اسماء او صفات او احکام
دَ ہغہ داخل دی ۔

وَرَسُوْلہ ، دا اضافت عہدی دے مراد دَ ہغہ آخری رسول
محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے ۔

وَالْکِتٰبِ الَّذِیْ نَزَّلَ عَلٰی رَسُوْلہ ، مراد دَ دینہ قرآن کریم دے
او الَّذِیْ نَزَّلَ کنس اشارہ دہ چہ پہ اِیْمَان یَا لِّلْقُرْآن کنس شرط
دادے چہ پہ صفت دَ منزل علی الرسول سرہ بہ اِیْمَان لاوہلے
کریدی ۔

وَالْکِتٰبِ الَّذِیْ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ، مراد دَ الْکِتٰبِ نہ جنس کتاب
دے یعنی تورات انجیل زبور تلووتہ شامل دے ۔ او زمخشری
وجہ دَ فرق دَ نزل او اتزال ذکر کریدہ چہ قرآن کریم لہو لہو
نازل کرے شوے دے پہ دیرویشست کلونو کنس او نزل باب تفعیل
ہم پہ لہو لہو نازل لو باندے دلالت کوی او مخکنی کتابوتہ ہر یو
پہ یو کرت ہوں نازل کرے شویدی نو دَ ہغہ دَ پیارہ اتزل (باب افعال)
لاوہلو او دا بحث پہ ابتداء دَ تفسیر دَ سورۃ بقرہ کنس ذکر شویکے ۔

وَمَنْ یَّکْفُرْ بِاللّٰہِ وَمَلٰئِکَتِہٖ وَکُتُبِہٖ وَرُسُلِہٖ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ
ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِیْدًا ، پہ دے جملے راوہلو کنس تاکید دَ امر دَ
ایمان دے یعنی پہ ترک دَ اِیْمَان سرہ کفر او ضلال بعید
حاصلیدی ۔ آلوسی وثیلی دی چہ دَ واو عطف سرہ دلتہ دَ مجموع
دَ پیارہ نہ دے بلکہ دَ ہر واحد دَ پیارہ دے یعنی پہ دیکن کہ پہ
یو یو باندے چا کفر او کپرونو ہغہ بہ گمراہ وی او بعض علما دَ
وثیلی دی چہ مجموع مراد دے خکہ چہ ضلال سرہ بعید
وثیلے دے ۔ او ضلالا بعید دادے چہ اِیْمَان سرہ ہیج تعلق پاتے نشی ۔

فائدہ ع۔ ۱۔ یہ جانب د ایمان کنس ایمان باللہ او بالرسول او بالکتاب ذکر کرو او یہ جانب د کفر کنس پنخہ امور ذکر کرل وجہ دادہ چہ ایمان باللہ او رسول او کتب مستلزم دے ایمان لہ یہ ملائکو او یہ ورخ د آخرت باندے۔ لیکن بعضے وخت یو شخص دعوی د ایمان باللہ او بالرسول او بالکتاب کوی لیکن ملائک او قیامت نہ منی نو دغہ دعوی د تردید دپارہ یہ جانب د کفر کنس د ملائکو او ورخ د قیامت ذکر او کرو۔

فائدہ ع۔ ۲۔ کتب او رسل پے جمع ذکر کرل اشارہ دہ چہ کفر یہ یو کتاب یا یہ یو رسول باند کفر دے یہ تہو لو باندے او یہ جانب د ایمان حقیقی کنس ایمان یہ آخری رسول او قرآن باندے مستلزم دے ایمان لہ یہ تہو لو رسولانو باندے۔

فائدہ ع۔ ۳۔ او یہ جانب د ایمان کنس رسول مقدم کریدے یہ کتاب او جانب د کفر کنس برعکس دے وجہ دادہ چہ ایمان یہ رسول مخکنس دے یہ ایمان بالقرآن باندے شکہ چہ قرآن نازل کرے شوے دے یہ ہفہ باندے۔

فائدہ ع۔ ۴۔ او ملائک پے مقدم کری دی یہ کتب او یہ رسل باندے شکہ چہ حقوی واسطہ دی یہ انزال د وحی کنس یہ مینخ د اللہ تعالیٰ او د رسولانو کنس۔

فائدہ ع۔ ۵۔ آلوسی و ثیلی دی چہ ایمان یہ قرآن مقدم ذکر کرے دے یہ ایمان یہ نور و کتابونو مخکنو باندے پد یکنن اشارہ دہ چہ مونہ یہ ہفہ کتاب (منزل) باندے ایمان لہ و چہ قرآن کریم کنس د ہفہ ذکر موجود وی او دے تفصیل یہ تفسیر د سورہ بقرہ سک کنس تیر شوے دے۔

إِنَّ الْكَافِرِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا

یقیناً ہفتہ کسان چہ ایمان پئے راہرو بیا پئے کفر اوکرو

ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آذُوا

بیا پئے ایمان راہرو بیا پئے کفر اوکرو بیا زیات شول

كَفَرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ

پہ کفر رمہ شول یہ کفر یا کنن نو تہ دے اللہ تعالیٰ چہ بخنہ اوکری دوی تہ

وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ۝۳۷

او تہ بہ روانہ دی دوی یہ حقہ لارہ پاندے۔

۱۳۷۔ ہر کلمہ چہ امر او شو یہ ثبات رپو خوالی سرہ پہ ایمان باندے نو اوس زجر ورکوی ہفتہ چاتہ چہ ایمان باندے ثابت قدم تہ وی۔

إِنَّ الْكَافِرِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا، مراد یہ

دے سرہ ہفتہ شخص یا قوم دے چہ مکرر واقع شوے وی دے

ہفتہ نہ ارتداد کہ اعتقادی منافقان وی او کہ اہل کتاب وی۔ (الوسی)

منافقان پہ وخت دے حصول دے نفع دنیوی کس مؤمنانو تہ ایمان بنکارہ

کوی او بیا دے کافرانو پہ مخکس کفر بنکارہ کوی دارنگ بعض کتابیانو

دا کار دے دے دیارہ کوو چہ مؤمنانو لہرہ پہ شک کس واجوی او مراد

دے دینہ دہہ کرہ ایمان او کفر تہ دے بلکہ دیر تکرار مراد

دے دا قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما او حسن بصری او مجاہد،

او ابن زید تہ تقی دے او دے رجاج او فراء تہ نقل دے چہ

چہ دایہود او نصاریٰ دی چہ ایمان پئے پہ موسیٰ علیہ السلام

باندے لرلو بیا پئے پہ عیسیٰ علیہ السلام کفر اوکرو او بیا پئے

پہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم باندے ہم کفر اوکرو لیکن

ابن عطیہ دا قول ضعیف مگر خولے دے۔

ثُمَّ آذُوا كُفْرًا، مراد دے دینہ کلک پاتے کیدل دی پہ کفر

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ

زیرے درگاہ متافقاتو تہ چہ یقیناً دوی سرہ

عَذَابًا أَلِيمًا (۱۳۸)

عذاب دے دردناک ۔

باندے تر مرگہ پورے یعنی دے مرگ تہ مخکس توبہ دے کفر تہ
او تہ کپی (ابو حیان) ۔

لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ، پہ داسے عبارت کش پہ تیز دے بصریاتو خبر
دے یکنج دے پاره پت دے یعنی مرید لیغفرلهم او پہ تیز دے کوفیاتو
لام زیاتی دے دے پاره دے تاکیں ۔

سوال :- بدیکس خونق دے تاکید دے اودا خود مقام سرہ مناسب تہ دہ ؟
جواب :- داتقی دے تاکید پہ طریقہ دے تھکم سرہ اودا مستلزم دے تاکید
دے نفی سرہ ۔ او آیت دلیل دے چہ موت علی الکفر سبب دے دے عدم
مغفرت دے پاره لکہ پہ (إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ) کس جگہ دے ۔
دے لکھ لکھ یھم سبب دے، پہ دے کس دے احتمالونہ دی ۔ او دے چہ روستو
دے مرگ تہ اللہ تعالیٰ دوی سرہ دے جنت پہ لارے باندے تہ روانوی بلکہ
جہنم کس پہ ہمیشہ وی اودا ہدایت و وصول الی الجنۃ تہ شامل
دے ۔ دویم احتمال دادے چہ مراد دے ازدیاد دے کفر تہ پہ ضد او
عناد باندے پاخہ کیل دی تو غوی تہ پہ دنیا کس توفیق کھدایت
تہ ورکوی او پہ دے آیت کس دے متافقاتو اول قیاحت او تعریف
دے دے ۔

۱۳۸ :- دا تخویف اخروی دے روستو دے زجر تہ ۔ بَشِّرِ، دیت
بشارت پہ تھکم سرہ وٹیلے دی (رزجاج) ۔ یا بشارت ہر ہغہ
خبر دے چہ پہ ہغہ سرہ رنگ دے بشارے (دفع) بدلیدی کہ
دے خوشحالی خبر وی یا دے غم نو دے تہ ہم بشارت وٹیلے شویدے
(الباب) ۔ او پہ دے آیت کس دے متافقاتو دویم صفت او نوم
دے دے ۔

الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ

کافرانو لره

چه نيسي

دا هغه خلق دی

أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

مؤمنانو نه

د

سوا

دوستان

أَيَّبَتَّغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ

عزت

د هغوی سره

آيا غواړي دوی

فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا

۱۳۹

نو یقیناً اختیار د عزت خو خاص الله تعالی لره دے ټول .

۱۳۹ :- په دے آیت کښ زجر دے متافقاتو ته او د هغوی دوه صفات قبیحه ذکر کوی .

الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ، کافران عام دی یهودیان او نصاری او مشرکان امیانو ته شامل دی او تفسیر د دے په سوره العنکبوت ۲۵ کښ تیر شو دے ابو حیان وئیلی دی چه دا وصف د منافقانو سخت ضرر وړکونکی دی مؤمنانو لره او پدیکښ تنبیہ ده مؤمنانو ته چه دوی په دے وصف کښ واقع شی .

أَيَّبَتَّغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ، په دیکښ بل وصف د منافقانو دے او همزه د استفهام تو بیخی (زور لے) دپاره دے . عزت، په معنی د قوت حفاظت او مدد دے او دفع د مصیبت ته وئیلے شی لکه په سوره مائده ۵۴ کښ دی . او عزت په لغت کښ شدت (سختوالی) ته وئیلے شی .

فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا، یعنی اختیار د عزت وړکولو الله تعالی پورے خاص دے او داسے په سوره فاطر ۱۰۲ کښ دی . سوال :- په سوره منافقون ۱۰ کښ ذکر کړیدی رولله العزة

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ

او یقیناً نازل کر دیا ہے اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے پہاڑے کتاب کہیں

أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ

دا چہ کلہ واورئ تاسو آیتوںہ ذ اللہ تعالیٰ چہ کفر کیوری

بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا

پہ ہفے باندے او توتے کیوری پہ ہفے پورے نو مہ کیون تاسو

مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ

د ہغوی سرہ تردے چہ مشغول شی دوی پہ خبرو

غَيْرِهِ عَلَىٰ أَنْتُمْ إِذَا مَثَلَهُمْ

نورو کہیں یقیناً تاسو پہ دتہ وخت د دوی پشان یئ

إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ

یقیناً اللہ تعالیٰ جمع کوونکے دے منافقانو

وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ۝۱۳۰

او کافرانو لہہ پہ جہنم کہیں یون ٹھاے۔

والرسولہ وللمؤمنین) نو د دے ٹھاے تطبیق دے؟

جواب :- پہ دتہ آیت کہیں اتصاف مراد دے یعنی عزت ذ اللہ تعالیٰ صفت دے او دارنگ ذ رسول او د مؤمنانو صفت دے او دلہ مراد دادے چہ اختیار ذ عزت و رکولو خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے نور کوئی لے رسول او مؤمنانو تہ او کافرانو تہ عزت تہ و رکوی نو منافقان ذ ہغوی تہ و لے عزت غواہی۔

مثلاً :- دا ہم زجر دے منافقانو تہ ہر کلہ چہ مخکش آیت کہیں عدم ذ نفع (حصول ذ عزت) ذ موالات ذ کافرانو ذکر کرو نو اس ذ ہفے مانع ذکر کوئی یعنی د دوی دوستانہ کہیں خوفائدہ نشتہ

او حال داچہ اللہ تعالیٰ دے دوی دے مجلس دے شرک نہ ہم منع کرے دے
نو وے دے دوی سرہ دوستانے کوئی۔

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ، خطاب دے منافقا تو تہ او ہر ہذہ حق کو چہ
ایمان بنکارہ کوئی۔

فی الکتاب، مراد دے قرآن کریم دے او سورہ انعام ۱۶۰ دے
چہ یہ مکہ کس نازل شوے وے۔

أَنْ إِذَا، أَنْ متعقّف دے دے مثقل تہ او ضمیر نشان پتہ دے یعنی
انہ۔

سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا، دا حال دے دے آیات اللہ تہ یعنی
واوری تا سو کفر کول یہ آیات تو دے اللہ تعالیٰ پورے او آیات اللہ
عام دے کہ آیات تہ قرآنیہ وی او کہ احکام دے دین اسلام وی۔
او سَمِعَ عامہ دہ او ریدل او علم دواو تہ یعنی یہ بلہ طریقہ
معلومہ شی چہ یہ قلابی مجلس کس یہ آیات اللہ باندے کفر
کولے شی۔ او دے وچے تہ یہ سورہ انعام کس واذا رآیت
وٹیلی دی چہ لیدلو او علم تہ شامل دے۔ وَ يُسْتَهْزَأُ بِهَا،
سوال ۱۔ استہزاء یہ آیات اللہ باندے ہم کفر دے نو دے
يُكْفَرُ تہ دوستو وے ذکر کرو؟

جواب ۱۔ کفر بنکارہ انکار کول دی او استہزاء بنکارہ انکار تہ دے
لیکن مستلزم دے انکار دے دارنگ کفر قولی انکار دے او استہزاء
عملی کفر او انکار دے یا کفر خاص دے یہ کفر حقیقی پورے۔
او استہزاء عامہ دہ کہ یہ طریقہ دے سپکوالی او توہین سرہ وی
چہ حقیقتاً کفر دے یا یہ مخالفت عملی سرہ وی لکہ بدعت
او فسق او فجور کول شول۔ او یہ آیت دے سورہ انعام کس دے
دے تہ تعبیر کریدے یہ (یعوضون فی آیاتنا) سرہ۔

فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ، دے دیتہ مراد یہ مجلس کس حصاریدل
دی کہ ناست وی او کہ ولایت وی او دا گناہ دہ دے اعراض کولو
تہ لکہ چہ یہ آیت دے سورہ انعام کس قاعرض حتم وٹیلی دی۔

مَحْتٰی یَخْوَضُوا فِیْ حَدِیْثِ عَیْثِرَہ ، خَوْضٌ پہ لغت کہیں پہ یو خیز
 کہیں تنوئل اد پہ او بو کہیں غویہ کیدل - عَیْثِرَہ ، مراد ددیتہ
 غیر کفر او استہزاء تہ یعنی خبرے دایمان او دشرع -
 یا مباح خبرے چہ پہ ہفتے کہیں دین اسلام تہ تعرض پہ طعن
 وغیرہ سرہ تہ وی - خوض پہ قرآن کہیں پہ مختلف تعبیراتو
 سرہ دولس کرتہ ذکر دے او پہ ہر خطائے کہیں پہ عبث خبرو کہیں
 مستعمل دے او دلتہ دغیرہ پہ قرینہ سرہ مباح او شرعی خبرو تہ
 شامل دے -

اَلْکُفْرُ اِذَا قُتِلْتُمْ ، داعلت دے دیارہ دتھی رلا تقعدوا) اِذَا تنوین
 بدل دے د مضاف الیہ تہ یعنی اِذَا قَعَدْتُمْ مَعَهُمْ او مراد مماثلت
 نہ مشابہت دے پہ گناہ کہیں ٹککہ چہ سرہ د قدرت تہ پہ احراض
 او پہ انکار باندے شرکت کوی پہ مجلس دگناہ کہیں - یا مراد ترینہ
 مماثلت دے پہ کفر کہیں پہ دے شرط چہ رضا شی د هغوی پہ کفر
 کو لو او استہزاء کو لو باندے ٹککہ چہ رضا پہ کفر دغیر باندے کفر
 دے چہ ہفتہ جائز او مستحسن گنری -

سوال :- دا خطاب خو منافقا تو تہ دے او هغوی خو ہسے ہم کافران دی
 کہ د کافرانو سرہ مجلس کہیں شریک شی او کہ تہ ؟

جواب :- دلتہ مماثلت ثابت شو پہ بشکارہ کو لو د کفر کہیں ٹککہ چہ د
 دوی کفر عامو خلقو تہ معلوم تہ وو - قرطبی و ثیلی دی چہ ٹوک
 پہ مجلس دگناہ کہیں کیتی او پہ هغوی باندے انکار او نہ کری نو
 پہ ہفتہ گناہ کہیں دے برابر شریک دے او د ضحاک نہ نقل
 دے چہ داخل دی پہ دے آیت کہیں ہر ہفتہ ٹوک چہ احداث
 کوی او بدعت جو پوی پہ دین کہیں ترقیا متہ پورے - او قرطبی
 او آلوسی د عمر بن عبد العزیز روایت ذکر کرے دے چہ ہفتہ
 روژہ دار شخص و ہلے و وجہ د شرا بیا تو سرہ پہ مجلس کہیں
 ناست وو او عمر بن عبد العزیز دا آیت پہ دلیل کہیں پیش کرے وو -
 اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِیْنَ وَالْکٰفِرِیْنَ فِیْ جَهَنَّمَ جَمِیْعًا ، دایمان دے
 د مماثلت پہ شرکت سرہ پہ سزا کہیں - او مراد د متافقین نہ جنس

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ فَإِنْ

او دا هغه کسان دی چه انتظار کوی ستاسو په بانه کښ تو که

كَانَ لَكُمْ فَتَحْ مِنْ اللَّهِ

دی ستاسو د بانه پرې د الله تعالی د طرف ته

قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ

نو دوی وائی آیا نه وو مو پرې ستاسو ملګری ؟

وَأِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ

او که دوی کافرانو لره څه برخه

قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوَذْ عَلَيْكُمْ

وائی دوی او نه شو مو پرې زور او کیتا پنا سو باند که د مو منانو سر ملګری و

وَنَمْنَعُكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

او آیا نه یی بلج کوی مو پرې تاسو لره د مو منانو ته ،

فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ

پس الله تعالی به فیصله او کوی په مینځ ستاسو کښ په ورځ

الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ

د قیامت او هیچرې ته ده ورکړې الله تعالی

منافقان دی او مخاطبین منافقان په هغوی کښ داخل دی - او دا سزا د جنس د عمل ده یعنی په دنیا کښ د جمع کیدلو په مجلس کښ د هغه سزا په جمع کیدل دی په قیامت کښ په عذاب کښ -

لَا كُفْرَيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا (۱۴۱)

کافرانو لہ پہ مؤمنانو باندے لار (غلبہ)۔

۱۴۱۔ پہ دے آیت کنس ہم زجر دے منافقانو تہ او د هغوی دوه صفات قبیحہ ذکر کوی۔

الَّذِينَ يَسْتَرْبِضُونَ بِكُمْ، تَرَبُّصٌ، انتظار کولو تہ وٹیلے شی او مفعول پے پت دے (الدا و اش) د حادثاتو پہ بارہ کنس رد راتلونکی حال اتو)

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ، فاء، دپارہ د تفصیل د حالاتو دہ اول حال فتح د مسلمانانو دہ۔

مِنْ اللَّهِ، د ا قید دپارہ د عظمت شان د فتح دے او اشارہ دہ چہ فتح احسان د الله تعالیٰ دے۔

فَأَلَوْا أَكْمَرُ لَكُمْ، مقصد د دے پت دے یعنی مونو لہ پہ غنیمت کنس حصہ راکری (قرطبی، ابو حیان) سبب ذکر دے او مراد تربیہ مسبب دے۔

وَرَأَى كَانِ لِكُفْرَيْنِ نَصِيبٌ، دا دویم حال دے۔ دیتہ نصیب اوٹیل حکہ چہ دایو تقدیری دنیوی حصہ دہ د کافرانو دپارہ او د دے حصہ د ذلت د دے من الله ورسرہ او تہ وٹیل۔ حکہ چہ پہ حدیث کنس وارد دی چہ (أَلْحَرْبُ سَبْعَالٍ) جنگ خوبوقت دی۔

فَأَلَوْا أَكْمَرُ لَكُمْ تَسْتَحْوِذُ عَلَيْكُمْ، دا قول د دوی کافرانو تہ خطاب دے پہ هغوی باندے احسان کوی۔ استحواذ غلبہ او احاطے تہ وٹیلے شی لکہ پہ سورہ مجادلہ سہ کنس دی یعنی آیا مونو پہ تاسو تہ شو غالب کید لے چہ تاسو مو قتل کرے وی یا قید کرے وی پہ ملگرتیا د مؤمنانو کنس او استفهام تقریری دے او پہ دیکس تقدیر د عبارت دے (وَأَبْقَيْنَا عَلَيْكُمْ) مونو پہ تاسو باندے ترس او رحم او کھد۔

وَتَمْنَعُكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، مراد د منع نہ بیج کول دی

د غلبه د مؤمنانو نه يعنی مونږ - پچ کړئ تاسو د غالب کيدلو د
مؤمنانو نه په تاسو په دے وجه چه مونږ د هغوی ملگرتيا
پريخودله ستاسو په مقابله کيږ او په ديکيښ هم مقصد د دوی
طلب د برخه د مال دے د هغوی نه په ذکر د سبب سره او
مراد تربته مسبب دے - او په ديکيښ بل قول دادے چه منع
کړے وے مونږ تاسو د اتباع د مؤمنانو نه او د قبوليت د دين
د هغوی نه دا خو ز مونږ احسان دے په تاسو باندے -

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ، يعنی دنيا کيښ عصمت د ويښو
او مالونو تاسو ټولو (مؤمنانو او منافقانو) ته شامل دے ليکن
فيصله به ستاسو جدا جدا په قيامت کيږ کيږي - بَيْنَكُمْ، خطاب
دے ټولو مؤمنانو او منافقانو او کافرانو ته يا بل جانب پټ دے
يعنی بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ -

وَلَنْ يَّجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيْلًا ، په دے کيږ
دوه اقوال دي د مفسرينو اول چه د علي او ابن عباس رضي
الله عنهما نه روايت دے چه دا حکم په آخرت کيږ دے په
قرينه د مخکيښ جملے سره او په دے وجه چه په دنيا کيږ کله کله
کافران غالب شي په مؤمنانو باندے په دليل د وِرَانْ کَانَ لِلْكَافِرِيْنَ
نَصِيْب سره او دا قول ابن عطيه ټولو مفسرينو ته نسبت کړے دے
اگر چه صحيح ته دے - دويم قول د سدي وغيره نه نقل دے چه
دا په دنيا کيږ دے او مراد د سبيل ته دا س غلبه ده چه په هغه
سره دولت د مسلمانانو او آثارو د هغوی بالکل ختم شي ځکه چه په
حديث د مسلم کيږ راغلي دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم
د الله تعالی نه دعا او کړه د امت په ياره کيږ چه يا الله په دوی
باندے عام قحط مه راولے چه ټول هلاک شي رنودا دعا قبوله
شوه) او يا الله په دوی باندے دشمن د بهر د دوی ته داسے
مه غالب کوئ چه د دوی ميدان يا لکل ټول مباح او ختم کړي
(رنودا دعا قبوله شوه) -

إِنَّ الْمُتَفِقِينَ يُخْلِ عُونَ اللَّهَ

یقیناً منافقان دھوکہ کوی کہ اللہ تعالیٰ سرہ

وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا

او ہنہ دھوکے درکوی دوی لہ او کلہ چہ اودریزی

إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى

مانحہ تہ نو اودریزی ناراست

يَرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ

خود تہ کوی خلقو تہ او تہ یادوی دوی

اللَّهُ إِلَّا قَلِيلًا

اللہ تعالیٰ لہ مکر لہ

دریم قول ابن عربی غورہ کریدے چہ دا کلام مقید دے پہ
یوقید سرہ یعنی کُنْ يَجْعَلِ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
سَبِيلًا (منہ) کہ طرف خیل تہ مکرچہ دوی پہ باطل باندے یو
بل تہ وصیت کوی او کہ متکراتو نہ منع نہ کوی او تو یہ تہ کوی
تو دشمن بہ پہ دوی باندے کہ دوی دعملونو کہ وجہ نہ غالب
او مسلط شی۔

خلویم قول چہ سبیل تہ مراد حجت شرعیہ او عقلیہ دے یعنی
پہ دلیل او حجت کتب باطل پہ حق باندے نشی غالب کیدے۔
او علماؤ کہ دے آیت تہ استدلال کرے دے چہ ولایت کہ
کافر پہ مسلمان باندے تہ صحیح کیری۔ ولی او متولی او
مالک نشی کیدے او شہادت کہ کافرانو پہ مسلمان باندے
تہ صحیح کیری۔

مکملہ پہ دے کتب ہم زجر دے منافقانو تہ او کہ حقوی
صفات قبیحہ ذکر کوی۔

رَأَى الْمُتَفَقِّهِينَ يُخْلِ عَوْنُ اللَّهِ ، تفسیر د خدا ع یہ سورہ بقرہ کہیں
نہیں شویے دے او مخادعہ دے اللہ تعالیٰ سرہ دے دوی پہ کمان کہیں دہ
یا ترینہ مخادعہ دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ مراد دہ -
او دے مؤمنانو ذکر ہے دلتہ او نکرو حکمہ دے هغوی سرہ معاملہ دے
دھوکے پہ مخکیش آیت کہیں ذکر شویہ -

وَهُوَ تَحَادُّهُمْ ، دا پہ ظاہری معنی باندے حمل دے لیکن صفت
دے اللہ تعالیٰ مشابہ تہ دے دے صفت دے مخلوق سرہ او دا پہ دنیا
کہیں داسے دہ چہ دے دوی دے دینو او مالو نو عصمت ہے پہ دنیا کہیں
کریں دے دے وجہ دے ظاہری ایمان تہ او پہ آخرت کہیں بہ ورہ
عذاب دے کافرانو پشان ورہی - او دارنگ پہ آخرت کہیں بہ
ورہ یو ساعت نور ورہی نو بیا ہے ترینہ مرکری -

وَلَا ذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى ، کسل نا راستیا او دروند
والی تہ وٹیلے شی - او وجہ دے دے دادہ چہ دوی ارادہ دے ثواب
تہ لری او پہ پری خود لو سرہ ویرہ دے عذاب تہ لری (قرطبی)
او ابن کثیر وٹیلی دی چہ دے دوی نیت او ایمان پہ مونجہ گولو
یاندے نشتہ او تہ پہ زہ کہیں خشیت شتہ او تہ پہ معنی دے
مونجہ باندے پوہیری او پہ دیکش تحذیر دے مؤمنانو
لرہ چہ دوی دے مونجہ لہ پہ داسے حالت کہیں تہ او دریری بلکہ
بنہ بہ خوشحالی او پہ فراخ دے زہ سرہ دے او دریری - او
ابو حیان وٹیلی دی چہ دے خیلے زمانے دے فلسفیانو پہ بارہ کہیں
وٹیلی دی - فَيَا تُؤْنِ الْمَنَافِرِ فِي نَشَاطٍ - وَيَا تُؤْنِ الصَّلَاةِ وَهُمْ كَسَالَى
(راسخ دوی بد کارو تہ پہ خوشحالی او راسخ مانجہ تہ پہ نا راستی سرہ)

يُرَآءُونَ النَّاسَ ، مخکیش ظاہری صفت وو او دایے باطنی
قباحت دے او دا جملہ حال دے یعنی سرہ دے سستی نہ ریا
ہم کوی قرطبی دے ابن عربی تہ نقل کریں چہ ریا دا دہ
چہ مونجہ بنکارہ کوی خلقوتہ دے دے دے پارہ چہ هغوی بنکار
کری او خوراک ترینہ او کری -

مَنْ بَيْنَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ

دوپرک دی پہ مینخ (د ایمان او کفر کین) ته دی

هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ط

مسلمانانو طرف ته او نه دی کافرانو طرف ته

وَمَنْ يَضِلَّ اللَّهُ فَلَنْ

اوهغه شوک چو به لارے کوی هغوی لره الله تعالیٰ نو هپیرے

يُرَادُّونَ بَابُ مَفَاعَلَةٍ ذَكَرَ تَأْكِيدَ دِيَارَةِ دِهْ يَعْنِي دَوَىٰ پِهْ مَوْنَخْ
کولو سره صرف د ایشکاره کوی چو موته مسلمانان یو او دا
رنگ پِهْ هر عمل د خیر کین د دوی ریا مقصد ده.

وَلَا يَدَّ كُرُّونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا، پِهْ دیکین دوه توجیه دی. اول دا
چو پِهْ مونخ کین ذکر پِهْ قلت سره کوی قراءت او تسبیح پکین
ته کوی صرف الله اکبر وائی (قرطبی) -

دویمه وجه داده چو بغیر د مونخ نه هم ذکر قلیل کوی او
قلت دوه قسمه دے یو قلت پِهْ اعتبار د مقدار سره دے هغه
دلته مراد نه دے حکه بعض متافقان دیر ذکر کوی او هزار
تسبیح پِهْ لاس کین نیولے وی بل قلت پِهْ اعتبار د کیفیت
سره دے یعنی اگر چو پِهْ مقدار کین دیر وی لیکن اخلاص
پکین نه وی - پِهْ غقلت د زره سره وی - پِهْ معنی باندے نه
پوهیری - ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دے که
ذکر د دوی د الله تعالیٰ د پاره وے (یعنی اخلاص) نو دیر
به وے دارنگ ذکر د دوی د دنیا پِهْ غرض سره دے او
دنیا خو متاع قلیل دے (ابو حیان) -

تَجِدْ لَهُ سَبِيلًا ﴿۱۲۳﴾

او یہ تہ موئے ہفہ لہ لار -

﴿۱۲۳﴾: یہ دیکھیں ہم صفات د منافقانو ذکر کوی۔
 مَكْرِبًا یٰۤیْنَ، دا حال دے د ضمیر د یراءون یا ینا کروں نہ۔
 ذبیدیہ پہ اصل کیں آواز د حرکت د ہفہ خیز دے چہ زوہن
 وی (راغب)۔ اودفع کول دی ہر طرف تہ نو منافقین ہم
 د طرف د مؤمنانو نہ دفع (شرع) کیڑی چہ دوی زمونہ
 ملگری تہ دی او ہم د طرف د کافرانو تہ چہ دوی زمونہ
 ملگری تہ دی نو یہ دے وجہ سرہ حیران او متردد دی۔
 بَیِّنٌ ذٰلِکَ، دا اشارہ ایمان او کفر تہ او حدیث کیں راغلی دی
 چہ مثال د منافقیشان د بیڑے دے چہ وارے لاورے
 وی او یہ مینح د دودہ کنہا کونو کیں وی کلہ یوکتہک تہ شی
 د خپل شہوت د پورہ کولو د پیارہ او کلہ بل تہ۔

لَا اِلٰی هَلُوْا لَآءٍ وَّلَا اِلٰی هَلُوْا لَآءٍ، متعلق د الی پت دے
 منسوبین یعنی تہ یے مؤمنانو تہ نسبت کیدلے شی او نہ
 کافرانو تہ افرق د اولہ جملے او د دویہ جملے دا دے
 چہ پہ اول کیں د دوی لازمی صفت دے یعنی د دوی
 پہ خپلہ متردد او حیران دی او دویہ جملہ کیں مطلب
 دا دے چہ تور خلق ہم د دوی پہ نسبت کولو کیں حیران
 دی یعنی د مؤمنانو پشان اخلاص پکین نشتہ او د کافرانو
 پشان کفر ہم تہ بتکارہ کوی۔

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيْلًا، د دے دودہ معانی
 دی اول دا چہ تہ یہ د ہفہ د ہدایت د پیارہ لار او تہ موئے۔
 دویم دا چہ تہ یہ او تہ موئے ہفہ لہ پہ لار د ہدایت
 پاندے یعنی دے یہ پہ ہدایت پاندے ہیچرے روان نہ
 شی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا

اے ایمان والو! نہ

الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ

کافرانو لہ دوستان (رتیر دوستی) دے دوستانے

الْمُؤْمِنِينَ أَثَرِيْدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا

دے مؤمنانو لہ ، آیا غوازی تاسو چہ جولو کوی

بَلَاءٌ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿۱۲۴﴾

اللہ تعالیٰ لہ پہ تھان باندے دلیل بیکارہ ۔

۱۲۴ ربط لہ :- ہر کلمہ چہ صفت دے منافقانو ذکر شو چہ دوی دے کافرانو سرہ دوستانہ کوی نو اوس مؤمنانو لہ دے صفت نہ منع کوی ۔

ربط لہ :- ہر کلمہ چہ دے منافقانو صفات قبیحہ ذکر شول نو اوس مؤمنانو لہ دے منافقانو دوستانے نہ منع کوی ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ،
پہ دے کس دہ اقوال دی ۔

اول قول دادے چہ مراد دے الْكَافِرِينَ نہ بیکارہ کافران دی ۔
او دویم قول دادے چہ مراد دے نہ منافقان دی شحکہ چہ
مخکنی صفات علامات دی دے دوی دے کفر نو کافران پے ورتہ اوئیل ۔

أَثَرِيْدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا بَلَاءٌ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ، دے دواہد
اقوال باندے خطاب مؤمنانو مخلصانو تہ دے نو بتاؤ پہ اول
قول باندے مراد دے علیکم تہ علی تفاقکم دے او بتاؤ پہ دویم
قول باندے مراد دے علیکم تہ علی عَدَايَکُمْ دے ۔ سُلْطَان ،
پہ معنی دے برهان سرہ مذکر دے ۔

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَجِ

يَقِينًا منافقان یہ طبقہ (رکھے)

الْأَسْفَلِ مِنَ السَّارِ وَلَئِنْ

لَا نَدَعُ دَ اور کہیں بہ دی او ہیچرے

تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ إِلَّا

اوپہ نہ موئے ہغوی لڑے مددگار - مگر

الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا

ہقہ کسان چہ توبہ پئے اوکرہ (دُتفاق نہ) اونیک عمل پئے کوو

۱۲۵۔ یہ دیکھیں تخویف اخروی دے دیارہ دَ متافقانو۔

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَجِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ، دَرَجَہ نہ مراد طبقہ دہ او مفسرینو لیکلی دی چہ دَ جہنم اووہ طبقات دی۔ بعض دَ بعضو دَ لاندے دی۔

اول جہنم، دوسرہ لظی، دریمہ حطہ، خورمہ سعیر، پنجمہ سقر، شپیمہ جحیم، اوومہ ہادیہ او دَ تہووتہ پہ تار سرہ ہم تعبیر کید لے شی ددے بعض بیان پہ تفسیر دَ سورہ حجر کہیں ہم انشاء اللہ راسخی او دے تہ درکات و تیلے شی ٹکک چہ پہ یونیل دیاسہ وی۔ او متافقان ٹکک سخت عذاب والا دی چہ دوی دَ کفر سرہ استہزاء پہ اسلام او خداع او نور صفات قبیحہ یوٹجائے کری دی۔ او ہرکلاہ چہ متافقانوکفر پت دے تودارنگ ددہ دَ عذاب دیارہ ہم دیر پت ٹجائے دے توجزاء دَ جتس دَ عمل تہ دہ۔

وَلَئِنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا، بیج کوونکے دَ عذاب تہ یا آسانوونکے دَ

ہن۔

وَاعْتَصِمُوا بِاللهِ وَاخْلَصُوا

او کلک جے او نیوور دین) دے اللہ تعالیٰ او اخلاص من جے او کبرو

دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ

دے دین خپل خاص اللہ تعالیٰ لہرہ نو دغا خلق

الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللهُ

مؤمنانو (دے دے) تہ دی او زردے چہ وریہ کری اللہ تعالیٰ

الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿۱۴۶﴾

مؤمنانو لہرہ ثواب لوے

۱۴۶: پہ دے آیت کیں ترغیب دے منافقانو تہ دے توبے کولو۔
او دے ہفتے خور شرطونہ ذکر کری دی ہرکلا چہ منافقان موصوف
وو پہ دے صفتو تو سرہ چہ نقیض (مقابل) دی دے شرطونو
چہ ہذا کفر او قساد دے اعمالو او دوستانہ دے کفرانو او پہ ہفتی
سرہ عزت حاصل او ریاء او سمعت کول دی نو شرط دے ایمان
مقابل دے دے کفر سرہ او دے ہفتے نہ تعبیر کرے دے پہ
إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا، سرہ یعنی توبہ او کبری دے کفر او نفاق تہ نو
ہذا صحیح ایمان دے۔

وَأَصْلَحُوا، دا مقابل دے دے اعمالو قاسدو دے دوی۔

وَاعْتَصِمُوا بِاللهِ، دا مقابل دے دے دوستانہ او عزت حاصلو
پہ کفرانو سرہ او مراد دے دینہ اعتماد کول پہ کتاب دے اللہ تعالیٰ
او پہ ثواب دے ہذا۔

وَاخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ، دا مقابل دے دے صفت دے ریاء او
سمعت۔

فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ، یعنی روستو دے حصول دے صفتو
تہ بہ دوی دے مؤمنانو سرہ پہ دنیا او آخرت کیں شمار یردی۔

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ

خه کوی اللہ تعالیٰ پہ عذاب ستاسو

إِنْ شَكَرْتُمْ وَأَمْسَكْتُمْ ط وَكَانَ

کہ توبہ اوکریئ تاسو او ایمان راوہیئ او دے

اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ۱۴۷

اللہ تعالیٰ شکر قبولوورکے او پوہہ پہ هرځه بانده۔

اگرچہ دوی مؤمنان دی لیکن پہ مع سره ذکر کړل اشاره ده زیان نفرت کولو ته هغه صفتونو د نفاق نه چه دوی په هغه باندے متلبس وو او فراء وئیلی دی چه مع په معنی د مین سره دے۔

وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا، لفظ د سَوْفَ اشاره ده انتظار کولو د جنت ته۔ الْمُؤْمِنِينَ، یے اوئیل ضمیر یے راجع نکړو اشاره ده چه مخکس نه منافق وی توبه او یاسی یا د ابتداء نه مؤمن وی دواړو ته شامل دے او أَجْرًا عَظِيمًا، کتایه ده د جنت نه۔

۱۴۸:- په دے آیت کس ترخیب دے توبه کولو ته او ذکر د دفع عذاب دے۔

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ، خطاب دے منافقانو ته، مَا استفهامیه دے د پاره د انکار بعض علماء وئیلی دی چه مَا تافیه دے او مقصد د جملے دا دے چه یو شخص چاله عذاب ورکوی نو خپله غصه سر دی یا په هغه سره بدله اخلی یا به ځان له نفع حاصلوی یا به ځان ته ضرر دفع کوی۔ او اللہ تعالیٰ په دے خیزونو کس هیڅ یو ته محتاج نه دے بلکه دا عذاب رچه په إِنْ الْمُتَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ کس ذکر دے ستاسو د کفر د وجه نه دے نو شکر او کریئ او ایمان

را وریٰ نو عذاب به درته دفع شی - اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ
سوال :- ایمان خو مخکن دے د شکر ته تو دلته یے وے
روستو ذکر کرو ؟

جواب ع :- مراد د شکر ته شکر اجمالی دے یعنی په زیه کن
د منعم پیژندل او دا سبب او گرخی د پاره د ایمان او سبب
مخکن وی په مسیب باندے -

جواب ع :- مراد د شکر نه هغه توبه ده چه په مخکن آیت
کن سره د شرطونو ذکر شوه او توبه مخکن وی په ایمان
باندے او مراد د ایمان نه هغه ایمان دے چه په هغه کن
احتصام بالله او اخلاص وی -

وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيْمًا ، شَاكِرًا ، به بغیر د مبالغه نه ذکر
کړو اشاره ده چه الله تعالیٰ لېو عمل هم په شرطونو سره
قبولی او په هغه باندے دیر شوا بونه ورکوی - عَلِيْمًا ، عالم
دے په شکر او ایمان باندے نو د هغه مطابق جزاء ورکوی -

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ

نہ خوبصورتی اللہ تعالیٰ یہ زور و تیل دے

مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ

وینا مگر ہذا شوک چہ ظلم کرے شوی وی یہ ہذا ہا تہا،

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿۱۲۸﴾

او دے اللہ تعالیٰ آوری ویکے پوہہ -

۱۲۸۔ ربط لے :- ہر کلمہ چہ کہ منافقان و قبائح او مظالم پہ مقابلہ دے
مؤمنان و کس ذکر شول نو اوس رحمت (اجازت) ذکر کوی مؤمنان
تہ کہ ہغوی کہ صفات قبیحہ ذکر کولو او ہغوی تہ بد دعا کول۔
ربط لے :- ہر کلمہ چہ یہ منافقان و باندے زجر و نہ ذکر شول
نو ہغوی عذر پیش کر و چہ مونہ کلمات ذکر او کہ کافرانو
سرہ ولایت دے و جے کہ مجبورئ نہ کوو نو یہ دے آیت کس یہ
ہغوی باندے رد کوی چہ تا سو خوہنچ مجبور نہ یئی مجبوری
خو یہ حال کہ آکرہ کس لایحی او یہ تا سو باندے آکرہ نشتہ دے۔

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ، بناء
یہ اول ربط سرہ مراد کہ جہر بالسوء تہ اظہار کہ قبائح
دیو شخص دے او من ظلم نہ مراد ہذا شوک دے چہ ہذا
کہ ہذا شخص کہ ضرورتو او کہید و نو (مکرونو) تہ دیر مجبور
شی نو اظہار او کہی دارنگی کہ جہر بالسوء تہ دعاء شر (خیرے)
کول مراد دی او مراد کہ من ظلم نہ ہذا شخص دے چہ یہ
ہذا باندے کہ ہذا شخص کہ طرف نہ کہ منافق وی او کہ فاسق
وی ظلم نہ دیر او شی او دے مظلوم شی نو مظلوم کہ پارہ خیرے
کول جائز دی۔ او کہ ابن المستنیر او قطرب پہ تیز باندے
کہ جہر بالسوء تہ مراد کلمہ کہ کفر پہ تہ باندے و تیل دی او
کہ من ظلم نہ مراد ہذا شوک دی چہ یہ ہذا باندے آکرہ ملجئہ

إِنْ تَبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ

کہ بھکارہ کوئی نیکی یا پستوئی

أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ

یا معافی کوئی د بدی نہ تو یقیناً اللہ تعالیٰ

كَانَ عَفْوًا قَدِيرًا ﴿۱۴۹﴾

دے معافی کوونکے قدرت لرونکے۔

(زور مجبور ورنکے) اوشی لکہ چاہ یہ سورہ نحل ملتا کہیں ذکر دے
او د مجاہد نہ روایت دے چاہ دا آیت یہ بارہ د ہفتہ چا
کہیں دے چاہ یو صحراء کہیں د چا میلہ شہی او ہفتہ شخص ورلہ
میلستیا ورنہ کری۔

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا، آوریونکے دے دعا د مظلوم لہ
یہ ظلم د ظالم باندے۔ یا دا تحذیر دے مظلوم او مکرہ تہ
حق او د حد نہ تجاوز مہ کوہ۔

۱۴۹۔ دا ہم ذکر د ادب دے متعلق د مخکین رخصت (اجازت)
سرہ۔

إِنْ تَبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ، یعنی مظلوم کہ یہ مقابلہ جہر
بالسوء (دعاء شر) کہیں یہ ذکر د خیر باندے اکتفاء او کری
د ہفتہ ظالم سرہ بھکارہ یا پتہ نیکی او کری بندہ اخلاق و سرہ
او چلوئی لکہ صبر او حلم یا دعا د ہدایت ورتہ او کری۔ دارنگ
مکرہ یہ حالت د اکراہ کہیں کلمہ د توحید بھکارہ یا یہ پتہ
وائی او یہ عزیمت باندے عمل کوئی تو اجر لے گیروی۔

أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ، یعنی کہ د خیر اظہار یا اخفاء تہ کوئی
بلکہ صرف د ظالم د بدی نہ معافی او کری او چپ شہی تو اولہ
اوچتہ درجہ دہ او عفو د سوء نہ دویمہ درجہ دہ یا مکرہ
شخص ابداء د کلمہ د توحید نہ کوئی بلکہ د کلمہ د کفر تہ

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفر کوی یہ اللہ تعالیٰ

وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا

او یہ رسولانو دہفتہ او ارادہ لری چہ جداوالے اوکری

بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ

یہ مینج (د حکم) د اللہ تعالیٰ او (د حکم) د رسولانو کیں او دوی وائی

نَحْنُ مِنْ بَعْضٍ وَنَكْفُرُ

مونڈ ایمان لرو یہ بعضو باندے او کفر کو

بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا

یہ بعضو او غوازی چہ جوہ کوی

بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا

۱۵۰

یہ مینج د دے کیں بلہ لارہ -

چپ پاتے شی نو دا ہم دریمہ درجہ دہ -

فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوفًا قَدِيرًا، یہ دیکیں ترغیب دے مظلوم
تہ یہ معافی ورکولو سرہ یعنی اللہ تعالیٰ سرہ د قدرت تہ معافی
کوی نو اسے مظلوم تہ خود عاجزی تہ نو تہ ولے معافی تہ کوے -

دارنگ یہ دیکیں تسلی دہ مکروہ تہ کہ ہفتہ کلمہ د کفر بہ وقت
د اکراہ کیں رد و جے د رخصت نہ) اوائی نو اللہ تعالیٰ بہ ورتہ
معافی کوی او یہ اکراہ کوونکی باندے اللہ تعالیٰ قادر دے
چہ ہفتہ لہ بہ سزا ورکری -

۱۵۱: خلاصہ :- د دے آیت تہ دویم باب دے ترسٹا پورے
او یہ دیکیں بحث د یہودیا نو دے - زجرو تہ یہ منکرینو
اہل کتاب باندے او جواب د یوسوال د ہفتوی دے چاہ یہ

۱۵۳ کتب دے اول الزامی جواب پہ ذکر د پنخویشت قبائح د
 مغوی سرہ او پہ ہفتے کتب بعضہ اسباب د تحریم الطبیات دی او بیا
 بشارت دے صالحینو اہل کتابو تہ۔ او بیا تحقیقی جواب دے پہ ۱۵۳
 ۱۵۴ کتب سرہ د ذکر د حکم د ارسال رسل تہ پہ ۱۵۵ کتب۔ بیا ذکر
 د شہادت د اللہ تعالیٰ او ملائکو دے پہ صدق د قرآن باندے
 ۱۵۶ کتب او پہ آخر کتب تخویف اخروی دے۔

ربط :- ہر کلمہ چہ احوال د منافقانو مخنیں بیان کول نو یہودیان
 او منافقان پہ دیر قبائحو کتب مشابہ دی نو اوس ذکر د قبائحو
 د یہودیانو کوی۔

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ، يَعْنِي إِيْمَان د دوی ایمان
 شرعی ریشان د صحابہ کرامو تہ دے او پہ بعضہ رسولانو باندے
 کفر کول پشان د کفر دے دے پہ تلو رسولانو باندے۔

وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ، اودا فرق د دوی
 پہ طریقہ د ارادہ سرہ ذکر کرہ یعنی د ژبے دعویٰ یے دادہ
 چہ موثر پہ اللہ تعالیٰ باندے ایمان لرو لیکن تلو رسولان د
 ہفتہ تہ منو او پہ مخنیں جملہ یکفرون باللہ کتب د دوی حقیقت یے
 ذکر کرے دے چہ ایمان د دوی پہ اللہ تعالیٰ باندے ہم ایمان
 شرعی تہ دے۔ او پہ دے جملہ کتب دا ہم داخل دے چہ
 ٹوک وائی چہ د اللہ تعالیٰ کتاب باندے ایمان لرو لیکن د رسول
 احادیث تہ منم دا ہم فرق کول دی پہ مینخ د اللہ تعالیٰ او د رسولانو
 د ہفتہ کتب۔

تنبیہ :- مراد د تفریق تہ تفریق دے پہ ایمان باللہ او بالرسول
 کتب تفریق د ذاتو مراد تہ دے ٹککہ چہ پہ یقینی دلیلونو سرہ
 معلومہ دہ چہ د اللہ تعالیٰ ذات جدا دے او د رسولانو ذات
 جدا دی۔

وَيَقُولُونَ نَحْنُ الْمُسْلِمُونَ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ، یعنی یہودیان وائی
 موثر ابراہیم او اسحاق او موسیٰ علیہم السلام باندے ایمان

وَلِلَّهِ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا

یقیناً

کافران دی

دوی

دغہ کسان

وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا

عذاب

کافرانو لہ

تیار کر دیئے مونہ

او

مِہینا (۱۵۱)

شر مودنے۔

راہرو۔ او اسماعیل، عیسیٰ او محمد صلی اللہ علیہ وسلم
تہ منی دارنگ نصاریٰ عیسیٰ علیہ السلام منی او محمد
صلی اللہ علیہ وسلم تہ منی۔

وَيُرِيدُونَ أَنْ يُتَّخَذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا، ذَلِكَ، اِشَارَةُ دَه
ایمان راہل پہ تولو او کفر کول پہ تولو باندے پہ تاویل د
مذکور سرہ۔ او دا واسطہ لتول دی پہ مینخ د ایمان او
کفر کنس او حال داچہ پہ مینخ د ایمان او کفر کنس واسطہ
نشتہ دے (ابو حیان)۔ پہ دے آیت کنس د دوی خلوصات
قبیحہ ذکر کرے شول۔

۱۵۱۔ دا خبر دے دان دپارہ۔ یا خیر دھے پت دے
(جَمَعُوا الْمُخَازِي) دوی شرمندگی جمع کرے دی۔ او
دا روستو قول غورہ دے ٹکھ چہ دا مستقل آیت دے
اوپر یکنس د دوی بل صفت قبیحہ دے۔

وَلِلَّهِ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا، یعنی پہ غیر د شک تہ نو
مراد د حق تہ مقابل د باطل تہ دے ٹکھ چہ کفر خوق
نشی کید لے نو مقصد دا دے چہ کفر د دے کتابیا تو یقینی
ثابت دے۔

وَأَعْتَدْنَا، دا تخویف دے تولو کافرانو تہ او دوی پکنس
داخل دی۔

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ

او ہرگز کسان چہ ایمان پئے راؤ پیدے یہ اللہ تعالیٰ او یہ رسولانہ دہغہ

وَلَمْ يَفْرِقُوا بَيْنَ أَحَدٍ

او جدائی نہ دہ کرے دوی یہ مینخ دہیچا کش

مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ

د دوی نہ دغہ کسان زر دے ورہہ کری اللہ تعالیٰ دوی تہ

أَجْرَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا

ثوابتہ د دوی او دے اللہ تعالیٰ بخونکے

رَحِيمًا ۱۵۲

رحم کوونکے۔

۱۵۲۔ دا بشارت دے عمومًا۔ او مؤمنان د کتابیا تو پکش داخل دی خصوصًا۔

وَلَمْ يَفْرِقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ۔ دا مقابل دے د مخکش صفت قبیحہ د دوی چہ دیریدون اَن يَفْرِقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ اورپس جملہ۔

أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرَهُمْ، سَوْفَ، دلتہ د نفس وعدے او د تنبیہ د پارہ دے معنی د بعد لرے والے پکش مقصود نہ دہ یعنی د دوی اعمال او اجر و نہ باطل شوے نہ دی ٹکھ چہ ہیخ قسم کفر دوی تہ دے کرے او نور و گناہونو اللہ تعالیٰ ورتہ۔ بخندہ کوی۔

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ

تیوس کوی ستانہ کتابیان چہ رپہ یوحلمی نازل کری

عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ

پہ دوی باندے کتاب د آسمان نہ پس یقیناً

سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرُ مِنْ ذَلِكَ

تیوس کرے وو دوی د موسیٰ علیہ السلام تہ لوے خیز د دے تہ

فَقَالُوا أَرِنَا آلَاءَ اللَّهِ جَهْرَةً

نو دوی وٹیلی وو اوٹایہ مونوتہ اللہ تعالیٰ بشکارہ

فَاخَذَ مِنْهُمْ الصُّلَّةَ بِظُلْمِهِمْ

نو اوٹیو دوی لہ تندر پہ وجہ دظلم د دوی

ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ

بیا اوٹیو دوی سخی لہ پہ خدائی سرہ روستہ

مَا جَاءَ شُهُمُ الْبَيْتِ فَعَفَوْنَا

دھفہ تہ چہ راغلل دوی تہ بشکارہ دلائل

عَنْ ذَلِكَ ۚ وَاتَّيْنَا مُوسَىٰ

او ورکرے وو مونو موسیٰ علیہ السلام

سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾

تہ دلیل بشکارہ

۱۵۳:- پہ دیکھن زجر او ذکر د نور و صفات قبیحہ د کتابیانو دے۔

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ، دا سوال د دوی پہ طریقہ د عناد
(تغنت) سرہ دے او دایے صفت قبیحہ دے۔ اَهْلُ الْكِتَابِ،

مراد یہ دے سورہ ہغہ دی چہ فرق ہے کوو یہ مینخ د رسولان
لکہ چہ یہ ستھ کس تیر شول ۔

أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ ، یعنی دوی وٹیلی وو چہ
مونیو تہ یہ یوخل د آسمان نہ داسے کتاب راوہہ چہ مونیو ہے یہ
سترگو اووینو لکہ چہ موسیٰ علیہ السلام او تولو انبیاء یہ
یوخل باندے خیل کتابونہ راوہی وو ۔ دلتہ تنزیل یہ معنی د
انزال دے یہ ہیر نازلو لو او داسے سوال مشرکانو امیانو
ہم کرے دے لکہ چہ یہ سورہ فرقان سٹ کس دی ۔ او دا
سوال ہرکہ چہ عنادی وو د دے وجہ د دے اول جواب
الزامی دے یعنی یہ ذکر کولو د قبائح د دوی اوروستو جواب
تحقیقی سٹ دے ۔

فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ ، فَاذْهَبْ بِهِنَّ دہ
عبارت پت دے رچہ پرواہ مکوہ او دا خبرہ لویہ مہ گنہہ
حکہ چہ دوی د موسیٰ علیہ السلام نہ د دے نہ دیرخت
سوال کرے وو یعنی د دوی مشرانو او دوی ہم یہ دغہ
سوال باندے رضا وو ۔

فَقَالُوا أَرَأَيْتَ اللَّهُ جَهْرَةً ، فَاذْهَبْ بِهِنَّ دہ سوال دہ او
داسے یہ سورہ بقرہ سٹ کس تیر شویدے ۔

فَاذْهَبْ بِهِنَّ الطُّعْنَةُ بِظُلْمِهِمْ ، ابن جریج وٹیلی دی چہ
صاعقہ یہ معنی د مرہ سرہ دے او بعضو وٹیلی دی چہ دا
اور دے د آسمان نہ نازل شوے وو او د دے نہ روستو
لفظ پت دے یعنی اللہ تعالیٰ ژوندی کول یہ دغا د موسیٰ
علیہ السلام سرہ (قرطبی) او دا د دوی بل قباحت دے ۔
بِظُلْمِهِمْ ، مراد د ظلم نہ عنادی سوال کول دی ۔

ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ، دا د
دوی بل قباحت دے البینات تہ مراد بشکارہ معجزات

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ

او اوچت کرو مونږ ډډوی ډډیاسه طور غر

بِمِثْنَا فِيهِمْ وَقَلْنَا لَهُمْ

ډډپاره ډډوډی اختلو ډډوی او اوښل مونږ ډډوی ته

ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

داخل شئ دروازے ته سجده کوونکی

وَقَلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ

او اوښل مونږ ډډوی ته چه ډډو نه مه تیریرئ په ویش ډډخالی کیں

وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ۱۵۲

او اخستے ده مونږ ډډوی ته وعده ښخه -

ډډموسی علیه السلام ووجه په توحید باندے دلالت کوی -

سوال :- ډډسوره بقره ډډترتیب ته معلومیرئ چه اتخاذ العجل واقعہ

ډډواقعے ډډارنا الله جهره نه وړاندے ده ؟

جواب :- دا شم ډډترتیب ډډاخبار ډډپاره ډډترتیب واقعی ډډپاره

نه ډډ(ابو حیان) یعنی شم ډډتعقیب ډډکری ډډپاره ک -

فَعَقَرْنَا عَنْ ذَٰلِكَ ، په سبب ډډتوبے ډډوی سره چه په سوره اعراف

۱۲۹ کیں ډډکرده -

وَالنَّبِيُّ مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ، مراد ډډدینه تورات کتاب دے چه

ښکاره حجت دے او سلطان په حجت سره حاصلیرئ - یا مراد

ډډدینه رعب او هیبت دے لکه چه یفرعون باندے ډډده رعب

پروت و و قتل ډډهغه ئے نشو کولے او رعب ئے بنی اسرائیلو

باندے پروت ووجه هغوی ئے دا حکم او منلو چه اقتلوا

انفسکم -

۱۵۳ :- دا ډډبنی اسرائیلو نور قبائحو ته اشاره ده لیکن تصریح

فَبِمَا تَقْضِيهِمْ مِّمَّا قَهَرُوا وَكُفِّرْهُمْ

نو پہ سبب دکھاتو دے دوی لوظو تہ خیل او کفر د دوی

يَا أَيَّتُهَا اللَّهُ وَقَتْلِهِمْ إِلَّا نَبِيَّاءَ

پہ آیاتو دے اللہ تعالیٰ او وکیل د دوی پیغمبران

بَغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا

بغیر د جرم شرعی نہ او وینا د دوی چہ زہو تہ زموتہ

غُلْفٍ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا

د علم لو تہی دی، بلکہ مہر و ہلے دے اللہ تعالیٰ پہ ہن

بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا

پہ سبب د کفر د دوی نو ایمان نہ داوری دوی مکر

قَلِيلًا ۱۵۵

بر

یہ قبا حاتو باندے نہ دے کرے حکمہ بمیشا قہم، مطلب دا
دے چہ دے دوی تہ دے عمل دے تورات دپارہ میثاق واخستے شو
او پہ وخت دے میثاق کنیں طور غریے دے دوی دپاسہ اوچت کرو
لکہ چہ پہ سورہ بقرہ ۲۵۳ کنیں دے نو پہ دے کنیں ہم دے دوی
قباحت تہ اشارہ دے دارنگ و قُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
پہ دے سرہ حکم دے تبدیل تہ اشارہ دے لکہ چہ پہ سورہ بقرہ
۲۵۵ کنیں ذکر دے نو دا ہم دے دوی قباحت تہ اشارہ دے - دارنگ
و قُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ، دے دے تہی مخالفت کولو تہ
اشارہ دے چہ ہن پہ سورہ بقرہ ۲۵۳ کنیں او اعراق ۱۵۳ کنیں ذکر دے
وَاخْذُنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا، ابو حیان و ثیلی دی چہ پہ دے
کنیں دے دوی ہن میثاق او دے ہن مخالفت تہ اشارہ دے چہ پہ

سورۃ العمران ۱۸۰ کس ذکر دے۔

۱۵۸ :- یہ دے آیت کس ذکر دوی نور قبائح ذکر کوی اودا قبائح اود دے تہ روستو دیتہ اسباب ذکر تحریم طیبات ہم وٹیلے شی یہ دے آیت کس ذکر دے تہ شپہ ذکر دی۔

فَبِمَا نَقُضْنَاهُمْ مِّثْلَ فَعَلِهِمْ، ذکر دے یہ متعلق کس دودہ اقوال دی اول قول دادے چہ دا متعلق دے یہ روستو ۱۸۱ حرمتا پورے او قبظلم بدل دے بمثل نقضنہم تہ دا قول ذکر جاج اوز محشری وغیرہ دے۔ اود دویم قول دادے چہ ذکر دے متعلق پت دے۔ رَعْنَاهُمْ يَا اَذْكُلْنَا هُمْ) دا قول ذکر ابن عطیہ اوابو حیان وغیرہ ذکر۔ اود مینا قہم، تہ ہغہ موثیق مراد دی چہ مخکس آیت کس ذکر شول ہغہ دوی ہول مات کریدی۔

وَكَفَرَهُمْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ لَا تَبِيعُوا بَعْضُكُمْ بِغَيْرِ حَقٍّ، ذکر دے تفسیر مخکس تیر شویں۔

وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ، ذکر دے تفسیر یہ سورۃ بقرہ ۸۸ کس ذکر شویں دے۔

بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ، دا جواب ذکر دوی دے چہ (قلوبنا غلف) یعنی ذکر دوی زہر تو تہ ذکر حق ذکر تہ رسید لو وجہ غلف تہ دے بدکہ اللہ تعالیٰ بند کریدی یہ مہر و ہوسرہ او سبب ذکر دے طبع کفر ذکر دوی دے۔

سوال :- یہ سورۃ بقرہ ۸۸ کس لک لعنہم اللہ وٹیلی دی او دلتہ بل طبع ؟

جواب :- ہلتہ مقصد ذکر ذکر اسباب و ذکر لعنت دے یہ یہود دیا بنو باندے لکہ یہ ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱ لک لعنت ذکر اللہ تعالیٰ دخاص رحمتون تہ لرے کیل دی او دلتہ مقصد اظہار ذکر جہل اود ضد ذکر ہغوی ذکر سبب ذکر ذکر دیرو قبائح و سرہ اولفظ ذکر طبع ذکر دوی یہ جہل او عناد باندے تہ دلتہ کوی۔

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ

اور یہ سبب ذکر دوی اور جوہرول ذکر دوی یہ مریم باندے

بِهَتَانَا عَظِيمًا (۱۵۶)

بہا نامہ لویہ ۔

فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ، داسے یہ سورہ نساء ۱۵۶ کتب تیر شوبیدی اور یہ قلیل کتب درے اقوال مشہور دی ۔ علی ایماننا قلیلًا علی اور مانگا قلیلًا علی اور قلیلًا مِّنْهُمْ ۔

سوال :- یہ سورہ بقرہ ۱۷۸ کتب وثیلی دی قلیلًا ما یؤمنون ؟
جواب :- ہلتہ ذکر دوجہ ذکر دلعنت تہ دیر تاکید ذکر کول پکارو
یہ یارہ عدم ایمان ذکر دوی اور یہ دغہ جملہ کتب یہ لفظ ذکر دما سرہ
دیر تاکید ذکر دقت اور کپے شو تر دے پورے چہ ذکر بعض مفسرین
یہ نیز مراد ذکر دقت ہلتہ عدم ایمان دے (واللہ اعلم بحکمہ)
تر دے آیت پورے ذکر دوی ہغہ قبائح ذکر شول چہ ذکر مانے ذکر
عیسیٰ علیہ السلام تہ مخکس وو ۔ اس ہغہ ذکر کوی چہ یہ زمانہ
ذعیسیٰ علیہ السلام کتب وو ۔

۱۵۷ :- یہ دے کتب دودہ قبائح رچہ ہغہ اسباب ہم دی ذکر کریدی
دلہ ذکر نہ مراد کفر کول دی یہ نبوت ذعیسیٰ علیہ السلام باندے
یا انکار دے قدرت ذکر داللہ تعالیٰ تہ یہ پیدا کولو ذعیسیٰ علیہ السلام
بغیر ذنابہ (الباب) ۔

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بِهَتَانَا عَظِيمًا ، بہتان ہغہ
گناہ تہ وثیلہ شی چہ ذکر دغیالی اور سخت والی تہ انسان حیران
شی اور نکرہ راورل اور تاکید یہ عظیمًا سرہ ذکر دیر تاکید دپارہ دے
ہغہ بہتان ذکر دے یہ سورہ مریم ۱۷۸ کتب ۔ صاحب الباب
وثیلی دی چہ ہر کلمہ اللہ تعالیٰ طعن دیہودیا تو یہ مریم باندے
ذکر کرو چہ دا بہتان عظیم دے اور ذکر کریدی طعن ذکر
مناقضات یہ عائشہ رضی اللہ عنہا باندے چہ وثیلہ دی

وَقُولِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ

اور دینا کہ دوی چہ یقیناً وڑے دے موند مسیح

عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ

عیسیٰ (علیہ السلام) جوئے کہ مریم رسول کہ اللہ تعالیٰ

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ

اور نہ دے وڑے دوی ہفہ اور نہ یے پہ سولج کرے دے

وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ط وَإِنَّ

لیکن یوشان کریشو ہفہ ریوتن کہ عیسیٰ علیہ السلام (دوی تہ) اور یقیناً

الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لِكُفَى

ہفہ کسان چہ اختلاف کرے دے پہ ہفہ کہن خامخا پہ

تَشَاكِصٍ مُّذْ ط مَا لَهُمْ بِهِ

شک کہن دی کہ دہ نہ نیشہ دوی لہ پہ ہفہ

مِنْ عِلْمٍ إِلَّا أَتْبَاعَ الظُّلَمِ ج

خہ علم مگر تابعداری گوی کہ گمان

وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ۝۱۵۷

اور نہ دے قتل کرے دوی ہفہ پہ رشتیا -

سبحانک ہذا بہتان عظیم نو دا دلالت گوی چہ روافض (شیعگان)
چہ طعن گوی پہ عائشہ رضی اللہ عنہا پشان کہ یہود یا نو دی چہ
طعن گوی پہ مریم باندے۔

۱۵۷۔۔ پہ دے کہن کہ دوی بل قباحت ذکر گوی او کہ ہفہ
تردید گوی پہ تہو لو طریقو سرہ۔

اولہ طریقہ - وَقُولِهِمْ يٰ اَوْتِل قَتْلَهُمْ يٰ نہ دے وٹیل

یعنی دوی دروغ قول کوی په باره د قتل د عیسی علیه السلام کبس -

إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ ،

سوال : یهودیان خو د هغه د رسالت نه منکر دی نو څنگه رسول الله ذکر کړې دے ؟

جواب غلې : دا قول د دوی په طریقه د استهزاء سره دے پشان د سوره حجر ص ۱۷ او د سوره شعراء ص ۲۷ .

جواب غلې : دا تعریف د طرق د الله تعالی دے د پاره د تقبیح د دوی -

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ ، هَرَكَلَه چه په مینځ د قتل او د صلب کبس لزوم نشته کله قتل وی بغیر د صلب نه نو د هغه نفی یې او کړله او کله صلب وی بغیر د قتل نه رځکه صلب په استعمال کبس دا دے چه یو شخص لره په یو لرگی پورے کلک او تری چه حرکت نشی کولے او بیایې په نیزه باندے اوهی یا په غشی باندے اولی) نو د صلب نفی یې ځکه او کړله او دارنگ یهودیانو او د هغوی په تقلید کبس نصاری و د صلب او د قتل دواړو دعوی کړے ده - د دے وجه ته قرآن د هغه دواړو تردید کړیدے -

وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ، تشبیه صیغه د مجهول ده د شبهه ته اخستل شوے دے او شبهه مماثلت د شکل ته وئیلے شی او نائب فاعل یې حذف شوی دے - او لَهُمْ د نائب فاعل په ځای دے معنی دا چه واقع شو دوی لره مشابیهت په شکل د عیسی علیه السلام کبس یعنی قتل کړے دے دوی هغه چا لره چه مشابیه کړے شوے و د شکل د عیسی علیه السلام سره - یا شبهه د اشتباهه ته اخستل شویده اولام په معنی د علی دے نو معنی دا ده چه اشتباهه اچولے شویده په دوی باندے په باره د صلب د عیسی علیه السلام معنی مشرانو د یهودیانو چه هرکله عیسی علیه السلام اونه موندلو نو د هغه په ځای یې بل شخص په صلیب باندے او څیزولو او چه د هغه شکل بدل شونو دوی عامو مخلوق ته اوئیل چه دا عیسی دے چه په صلیب باندے اویزان دے -

فائدہ :- ابن جریر د وہب نہ روایت کریدے چہ عیسیٰ علیہ السلام د اوویشتر حواریو تو سرہ پہ یو کو تہ کنس داخل شو تو نو یہودیانو د ہنہ کو تہ نہ احاطہ اوکرلہ نو دوی دتہ داخل شول نو عیسیٰ علیہ السلام خیلو منگرو تہ اوٹیل چہ شوک جنت غواری نو یو شخص آواز اوکرو چہ زہ جنت غوارم نو اللہ تعالیٰ د ہنہ شکل د عیسیٰ علیہ السلام پشان جوہ کرو او عیسیٰ علیہ السلام تہ چت سورے کرے شو ہنہ برہ آسمان تہ اوختلو او یہودیانو ہنہ شخص چہ پہ شکل د عیسیٰ علیہ السلام وو ہنہ یے پہ صلیب باندے اوخیڑولو۔ اوپہ دے روایت باندے اولہ معنی د شہ دلالت کوی او بل روایت دادے چہ ہرکلا عیسیٰ علیہ السلام دوی پہ کو تہ کنس او تہ موندلو برہ خیڑولے شوے وو نو دوی بل شخص پہ صلیب باندے اوخیڑولو او ہنہ تہ یے نردے شوک زہ پر خود ہرکلا چہ د ہنہ شکل بدل شو نو دوی عوامو خلقو تہ اوٹیل چہ دا پہ صلیب باندے عیسیٰ علیہ السلام دے نو پہ عوامو خلقو یے التباس او اشتباہ و اچولہ۔ داروایت د دویم معنی سرہ مناسب دے۔

فائدہ ثلث :- پہ دے مسئلہ کنس د انجیلو تو د نصاریٰ متضاد خبرے اوپہ ہنہ باندے شردیں اوپہ واقعے د القاء شہ باندے د دوی اعتراضو تہ او د ہنہ جوابو تہ او عبارت د انجیل خامس چہ د دے آیت سرہ مطابق دے دا قول قاسمی پہ تفسیر قاسمی کنس پہ تفصیل سرہ ذکر کرے دے او د ہنہ پہ تسمہ کنس د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ د کتاب الفرقان بین الحق والباطل نہ پورہ تشریح نقل کرے دی ہنہ اوگوری۔

وَالَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَقِيَ شَاقُّ مَرْتَبَةٍ، یعنی یہودیانو اونصاری چہ پہ یارہ د عیسیٰ علیہ السلام کنس د عقیدے اختلاف کریدے ہغوی پہ شک کنس دی د قتل د ہنہ تہ۔ یعنی یہودیانو دوستو د قتل د ہنہ تہ شک اوکرو چہ دا عیسیٰ علیہ السلام دے او

کہ بل شخص دے بعضو اوٹیل چہ مخ خو مخ د عیسیٰ علیہ السلام
دے او باقی بدن د ہغہ نہ دے۔ او ہر چہ نصاریٰ و ونو ہغوی
روستو د عقیدے د قتل د عیسیٰ علیہ السلام نہ درے دے شولے
نسطوریہ، ملکانیہ، یعقوبیہ۔

نسطوریہ اوٹیل چہ عیسیٰ علیہ السلام پہ اختیار د ناسوتیت سرہ
پہ صلیب کپے شولے دے او اختیار د لاهوتیت سرہ ژوندے
پاتے دے۔

ملکانیہ وائی چہ قتل او صلیب د ہغہ لاهوتیت تہ اور سیدل
پہ احساس او شعور سرہ تہ پہ مباشرت سرہ یعنی د ہغہ سرہ
قتل لکیدے تہ دے۔

او یعقوبیہ وائی چہ قتل او صلیب واقع شویدی پہ مسیح
علیہ السلام چہ ہغہ یو جوہر و پیدا شویدے د دودہ
جواہر و تہ۔ او دا تول متضاد او بے معنی اقوال دی۔

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ، بِہم ضمیر راجع دے
قتل د عیسیٰ علیہ السلام تہ او الا استثناء منقطع دہ حکمہ
چہ ظن غیر دے د علم نہ معنی بے دادہ رکن یتبعون اتباع
الظن۔

سوال :- مخکنس او فرماٹیل چہ دوی پہ شک کنس او دل تہ پہ
اتباع الظن او شک او ظن کنس فرق دے۔

جواب :- د عربو اصطلاح دہ چہ پہ کوم خیز کنس یقین نہ
دی نو د ہغہ نہ کلہ تعبیر پہ شک سرہ کوی او کلہ پہ ظن
سرہ (ابو حیان)۔

وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا، قول د جمہورو مفسرینو دا دے چہ ہ
ضمیر راجع دے عیسیٰ علیہ السلام تہ او یقینًا پہ خاکے د حال
کنس دے یعنی مُتَيَقِّنِينَ آنہ عیسیٰ ر پہ داسے حال کنس چہ دو
یقین کوو چہ دا عیسیٰ علیہ السلام دے (یا مفعول مطلق دے
یہ موصوف پت سرہ یعنی قتلًا یقینًا۔) او حسن و ثیلی دی۔

بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ

بلکہ پورے خیر و برے کے لیے اللہ تعالیٰ محانت نہ ، اور دے اللہ تعالیٰ

عَزِيزًا حَكِيمًا (۱۵۸)

زور آور حکمتوں والا ۔

چہ یقیناً پہ معنی دَحَقًّا سرہ دے اور فراء بغوی اور ابن قتیبہ
وٹیلی دی چہ کہ ضمیر علم تہ راجع دے اور قتل کنایہ دہ دہ
حصول اور احاطہ کو لو تہ ۔

۱۵۸۔ بَلْ ، پہ دیکھیں اضراب دے دے ماقولہ یعنی ہر کہ
چہ دوی قتل کرے نہ دے اور پہ صلیب کرے نہ دے تو آیا
میر شہ دے پہ خیل مرگ باندے نو اور ٹیل چہ نہ بلکہ
رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ، اور تفصیل دے رفع پہ تفسیر سورہ آل عمران
۱۵۸ کیں تیر شہ دے ۔

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ، پہ دیکھیں جوابات دی دے سوالوں
سوال ع۔:۔ دا چہ دے مے اور آسمان پہ مینج کیں خلا (بغیر دھوانہ)
دہ اور کسی جن نشہ نور ہم اسباب دے نیرہ و رختلو تہ و نو خرنک
غیسی علیہ السلام ہے برہ اور خیر و لو ؟

جواب :- پہ لفظ دے عزیزاً سرہ جواب او شو ۔

سوال ع۔:۔ دا دے چہ آخری رسول محمد صلی اللہ علیہ وسلم
یہ دے دے دے طریقہ سرہ برہ اور تہ خیر و لو ؟

جواب :- او شو پہ لفظ دے حکیماً سرہ یعنی دے حقہ دے قدرت کا منہ
پہ مخکن ہیخ خیر کران نشہ اور دے اللہ تعالیٰ پہ ہر کار کیں حکمت دے ۔

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا

او نیشتنہ غول د کتاب والو تہ مکر

لَيَوْمٍ مَّتَنٍ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ

خاتما ایمان بہ راوری بہ ہنہ مخکین د مرگ د ہنہ تہ

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ

او بہ دریخ د قیامت شی بہ ہنہ بہ دوی باندے

شہیداً (۱۵۹)

گواہی درکونگے۔

۱۵۹۔ یہ دیکھیں اثبات دے دے عدم موت (ژوند) د عیسیٰ علیہ السلام۔

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيَوْمٍ مَّتَنٍ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ، یہ دیکھیں اقوال مشہور دی۔

اول قول د ابن عباس و حسن او ابومالک وغیرہم دی چہ یہ او موتہ ضمیر و نہ عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دی یعنی ہر کلا چہ عیسیٰ علیہ السلام پہ آخرہ زمانہ کس زمکے تہ را کور شی نو پہ ہنہ وخت کس بہ ہر کتابی چہ موجود وی ر یہودی یا نصرانی ہنہ یہ پہ عیسیٰ علیہ السلام باندے ایمان راوری۔

دویم قول د عکرمہ او مجاہد او ضحاک وغیرہم نہ نقل دے چہ چہ ضمیر یہ عیسیٰ علیہ السلام تہ او ضمیر د موتہ کتابی تہ راجع دے یعنی ہر کتابی یہودی یا نصرانی چہ کلا مر کیدی نو پہ وخت دمرک کس یہ عیسیٰ علیہ السلام باندے ایمان راوری اگر چہ دا ایمان یے پشان د ایمان د فرعون قبول نہ دے۔ لیکن اول قول غور دے پہ سبب د حدیث د بخاری چہ کتاب البیوع باب قتل الخنزیر او کتاب الانبیاء باب نزول عیسیٰ علیہ السلام او مسلم پہ کتاب الایمان باب نزول عیسیٰ علیہ السلام کس راوری دے چہ د ابوہریرہ رضی اللہ عنہ

فَيُظْلَمُ مَنْ الظَّالِمِينَ هَادُوا

نوپہ سبب دظلم کولو د یهودیانو

حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ

حرام کریدی موبہ پہ دوی باندے مزیدار خیزونہ چہ حلال شوی دو

لَهُمْ وَبِضَلَّاهُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

دوی لہہ او پہ سبب دمتع کولو د دوی د لارے د اللہ تعالیٰ نہ

کَثِيرًا ۱۴۰

دیر خلقو لہہ -

روایت دے چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی چہ
نزدے دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام بہ پہ تاسو کیں راگز شی فیصلے
کوونکے انصاف کوونکے صلیب بہ مات کری اوخنزیر بہ قتل کری
او جزیہ بہ ختمہ کری او مالونہ بہ دیر شی تردے پورے چہ ہیشوک
بہ پئے نہ قبلوی او دجال بہ قتل کری او زمکہ کیں بہ خلویشت کالہ
آباد وی بیایہ وفات شی او مسلمانان بہ دھغہ جنازہ او کری - او ابوہریرہ
رضی اللہ عنہ دا ایت اولوستلو او درے کرتہ اعادہ او کرہ -
او دویم دلیل مغورہ والی او قول دا ورپسے جملہ دہ -

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا، ضمیر دیکون عیسیٰ علیہ
السلام تہ راجع دے او تفصیل د شہادت پہ سورہ مائدہ ۸۴
کیں ذکر دے - او پہ دے آیت کیں د عکرمہ نہ دریم قول نقل
دے چہ ہم ضمیر محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ راجع یا اللہ تعالیٰ
تہ او مؤثرہ ضمیر کتابی تہ راجع دے -

منظ - پہ دے آیا تو نو کیں د یهودیانو ہغہ قبائح ذکر کوی چہ د
قرآن د نزول پہ وخت کیں پہ دوی کیں پید شویدی او دا ہم
اسباب د تحریم طیبات دی د دے وچ نہ یاء سببیہ پکین
واپس لاویریدہ -

وَ أَخْذِيهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا

او یہ سبب دے اختلو ددوی سود او یقیناً دوی منع کریشویدی

عَنْهُ وَ أَكْلِهِمْ أَمْوَالِ النَّاسِ

دے ہفتہ او خورل ددوی مالوق دے خلقو لہ

بِالْبَاطِلِ ط وَ اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ

یہ تاروا او تیار کریدے موید کافرانو لہ

مِنْهُمْ عَنِ ابْنِ آدَمَ ۝۱۴۱

دے دوی تہ عذاب درد ناک -

فِي ظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا ، دَابِل دے دے قیما نقضہم تہ یا مستقل
کلام دے متعلق دے یہ روستو پورے -

حَرَمْنَا عَلَيْهِمْ طِيبَاتٍ اَوْ مَرَاد دے طِيبَات تہ ہفتہ دی چہ یہ سورہ
انعام ۱۴۱ کنس ذکر دی او ہفتہ تہ یہ سورہ نحل ۱۱۵ کنس اشارہ دہ
دارنگ یہ ذلت اومسکنت اوعضب کنس اختہ کیدلو سورہ یہ دوی
باندے عزت اورحمت دے اللہ تعالیٰ بندشو -

وَبَصَّيْنَا هُمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا ، مَرَاد دے سبیل اللہ تہ لار دے توحید
او دے اتباع دے رسولانودہ چہ داکار یہ دوی دے تہو رسولانوپہ وخت
کنس کولو نو دارنگ دے آخری رسول دے اتباع او دے قرآن تہ منع
کولو تہ ہم اشارہ دہ -

۱۴۱ - یہ دیکش نورقبائے دے ہغوی او اسباب دے تحریم ذکر کوی -
وَ أَخْذِيهِمُ الرِّبَا ، ربا یہ دوی باندے حرام دہ لکہ چہ زموتہ
یہ ملت کنس حرامہ دہ -

وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ ، یہ دیکش اشارہ دہ دے دوی دیر قباححت تہ چہ
یہ تورات او انجیل کنس دے ربا تہ نہی موجود دہ او دوی دے ہفتہ

لَكِنَّ الرَّاٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ

لیکن پانچہ پہ علم کین

مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ

دے دوی تہ او مؤمنان چہ ایمان لری

بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا

پہ ہفہ کتاب چہ نازل کرے شوے دے تاتہ او ہفہ چہ

أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ

نازل کرے شوے دے مخکین ستا تہ او (شایانے دے) پہ پابندی کوونکو

الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ

دے مانعہ او وروونکی دے زکوۃ

وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او ایمان لرونکی پہ الله تعالیٰ او پہ ورخ روستی

تہ مخالفت کریدے۔۔

وَأَكْثَرُهُمْ أَشْقَاءُ النَّاسِ يَا بَاطِلُ ، داسے پہ سورۃ توبہ سکت
کین ذکر دے او دے باطل تہ ہولے ہفہ طریقہ دے مال گتہودی
چہ پہ شرع کین دے ہفہ دلیل تہ وی۔

وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ، اشارہ دہ چہ پہ دوی
کین دے کفر دیر اسباب موجود وو۔

سوال :- تحریم خو پہ دوی باندے پہ تورات کین شو یو و بعض اسباب
ذکر شوے خو دے ہفہ تہ روستو پہ دوی کین پیدا شوے وو؟
جواب :- روستو اسباب دے دوام او بقاء دے تحریم دے پارہ ذکر شول
داسے آوسی لیکلی دی۔

أُولَئِكَ سَيُؤْتِيهِمْ أَجْرًا

دفعہ کسان خامخا ورگور پہ دوی تہ شواب

عَظِيمًا ۱۹۲

لوے ۔

۱۹۲۔ پہ دے آیت کیں بشارت دے پہ بنہ صفاتو ذہل کتابو سرہ کہ عوام وی اوکے علماء وی ۔

لَٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ داپہ علماء کیں ذحق پرستو صفت دے لکہ چہ پہ سورہ آل عمران کیں ذکر دی ۔

مِنْهُمْ ، اشارہ دہ چہ پہ یہودیانو کیں دویہ قسموہ کہ علماء موجود و دیونائغین او دویم راسخین ۔

وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْتُونَ بِمَا أُتِرَ لَكَ وَمَا أُتِرَ مِنْ قَبْلِكَ ، قتادہ وٹیلی دی چہ پہ دیکیں متہم پت دے یعنی داد علماء راسخین تہ علاوہ عام مؤمنان ذہنی اسرائیلو مراد دی او دا صفتو تہ پہ راسخینو کیں ہم مراد دی ۔

وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ ، سیبویہ او عام بصریان وائی چہ دامتصوب دے پہ مدح سرہ او ابن عطیہ او کسائی دے خلاف کوی او ہغوی وائی چہ داعطف دے پہ ما اتزل الیک یاندے او مراد کہ مقیمین الصلوٰۃ تہ انبیاء علیہم السلام دی او مراد اقامۃ الصلوٰۃ نہ سرہ دے ادا کولو نہ دے ہغے جارے کول او اظہار دے پہ خلقو کیں (الوسی) ۔

وَالْمُؤْمِنُونَ الزَّكَاةَ ، داعطف دے پہ یؤمنون یاندے او دا عطف دے عمل دے پہ ایمان باندے ۔

وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ، صاحب اللہاب وٹیلی دی چہ علماء درے قسمہ دی ۔ اول عالمان پہ حکمونو ذہل اللہ تعالیٰ فقط دویم عالمان پہ ذات ذہل اللہ تعالیٰ او پہ صفتونو دھغہ فقط

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا

يَقِينًا دہی کریدہ مونہ تاتہ پشان دہی

أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالتَّيْسِينَ

چہ دہی کریدہ مونہ نوح (علیہ السلام) تہ او نورو پیغمبرانو تہ

دریم عالمان پہ احکامو او یہ ذات د اللہ تعالیٰ او یہ صفتونو دہی
باندے نو ہر کلمہ چہ دوی تہیے راسخین فی العلم او ٹیل چہ دوی
عالمان دی یہ احکامو او یہ ذات او صفاتو د اللہ تعالیٰ باندے نو
نویاے او ٹیل یعنی عالمان دی یہ احکامو د اللہ تعالیٰ پہ یومنون
بما انزل الیک سرہ سرہ د عمل کولو تہ یہ ذکر د اقامۃ الصلوۃ
او لیتاء الزکوۃ سرہ نویاے او ٹیل چہ عالمان دی پہ اللہ تعالیٰ
باندے سرہ د ایمان تہ یہ معاد باندے ہم پہ دے قول
سرہ والمؤمنون باللہ والیوم الآخر نو دے وارو اقسامو تہ
اشارہ او شہادہ ایمان باللہ والیوم الآخریے یہ ذکر کیں روستو
کرو د پارہ دے چہ اعتبار د مخکس صفتونو پہ ایمان باللہ
والیوم الآخر سرہ دے نو دا شرط دے دہی مغوی مخکس
صفتونو د پارہ او شرط کلمہ د مشروط تہ روستو ذکر کیڑی۔

أُولَٰئِكَ سَتُوْرَتِيْهِمْ أَجْرًا عَظِيْمًا، ہر کلمہ چہ دے آیت
کیں د کامل ایمان والو ذکر و روستو دہی یشارت کیں س
رچہ پہ نیز دے والی دلالت کوی ذکر کرے دے او یہ ہر
کیں د عام مؤمنانو ذکر و تولفظ د سوفی رچہ پہ لے والی
دلالت کوی ذکر کرے دو۔

قائدہ :- پہ لفظ د المقیمین الصلوۃ پہ اعراب باندے بعض
خلق (لکہ شیعوہ کان) اعتراض کوی چہ دا د عربیت پہ قانون
سرہ عثمان رضی اللہ عنہ لحن کرے دے او داسے لٹل آیا تونہ
دی چہ پہ ہن باندے دا اعتراض دے دہی تفصیلی جوابونہ
د تفسیر الباب دمشق پہ حاشیہ کیں او د بعضہ شبہاتو جوابات

مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ

روستو دھتہ ، او وحی کرے وہ موبز

إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ

ابراہیم او اسمعیل او اسحاق

وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ وَعِيسَىٰ

او یعقوب (علیہم السلام) تہ او اولاد دھتہ او عیسیٰ

وَيُوسُفَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ

او ایوب او یونس او ہارون

وَسُلَيْمَنَ ۚ وَآدَمَ دَاوُدَ

او سلیمان (علیہم السلام) تہ او ورکھے موبز داؤد (علیہ السلام)

زَبُورًا ۝ (۱۲۳)

تہ زبور -

یہ تفسیر روح المعانی کتب اور گورٹی -

۱۲۳۔۔ یہ دے آیت کتب دا تحقیقی جواب دے دے سوال دے یہودیانو چہ یہ ۱۲۳ کتب ذکر شوی و حاصل دادے چہ یہ یوحنا کتاب راڈیل دے نبوت دے پارہ شرط نہ دے چہ دا دوس پیغمبران اتفاق او مشہور پیغمبران دی او حال دادے چہ ہتھی تہ کتابونہ یہ یوحنا تہ دی ورکھے شوی -

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ ، وحی خوا آدم علیہ السلام تہ شروع دہ لیکن دلتہ داسے وحی مراد دہ چہ یہ ہتھی کتب رد وی یہ مشرکانو باندے یہ شرک دھتہ نو داسے وحی دے توح علیہ السلام تہ شروع شوی دہ -

وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ، دے وی تہ بعضو ذکر یہ سورہ اعراف او

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ

(اور وہی کہیں) مورتیں دیدیں رسولانِ تہ چہ بیان کریں مورتیں یہ تا باتن دے مغوی

مِنْ قَبْلِكَ وَرُسُلًا لَّمْ

میں گھٹیں دے تہ اور دیدیں رسولانِ تہ چہ تہ دی

نَقَّصْنَاهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ

بیان کریں مورتیں یہ تا باتن دے اور خبریں کریں اللہ تعالیٰ

مُوسَىٰ تَكْوِيمًا ﴿١٤٣﴾

(موسیٰ علیہ السلام) سرے خبریں کول۔

ہود کہیں کرے شویدے۔ ہود اور صالح اور شعیب اور لوط اور یوسف علیہم السلام۔

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ،
دا خود یہو یا نو اور نصاریٰ اور مشرکان عرب دے تلو پہ نیز انبیاء و
اسباط، نہ مراد نور انبیاء دے بنی اسرائیل و دی چہ یہ ہفے کہیں زکریا
اور یحییٰ اور ادریس اور الیاس علیہم السلام داخل دی۔

وَعِيسَىٰ وَآيُوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسَلْمُونَ، دا ہفے انبیاء علیہم
السلام چہ یہ دوی یا تہ یہودی یا تو مختلف طعنونہ کول اور حال دا دے
چہ حق انبیاء و۔

وَالَّتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا، قرطبی لیکلی دی چہ دے کتاب یوسل اور
پنحوس سورتوں و یہ ہفے کہیں ذکر دے حلال اور حرام اور انوار احکام
تہ و بلکہ و عظونہ اور فضیلتونہ پکین ذکر و۔ دے ذکرے
یہ دے سرے اوکرو چہ فضیلت دے دا علیہ السلام پہ سبب
دے شافی سرے تہ و بلکہ پہ سبب دے نبوت اور کتاب سرے و۔
سوال :- دے موسیٰ علیہ السلام ذکرے پہ دیکھیں اولہ کرو؟
جواب :- دے کتاب تورات سرے خود دی استدلال کرے و چہ

ہفتہ پہ یو کرت نازل کرے شوے ورنو دہفتہ ذکر کولو تہ ضرورت پاتے نہ شو اور سو آیت یے ذکر کرے دے۔

۱۴۲۔ پہ دیکھن دے نور و رسولانو ذکر اجمالی دے او ہفتہ دوہ قسمو تہ دی۔

اول قسم دے رُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ، لکہ چہ پہ سورہ اعراف او سورہ ہود او سورہ شعراء او سورہ انبیاء او سورہ انعام او سورہ مریم وغیرہ کتب ذکر شویں دی۔ و رُسُلًا، نہ مخکس فعل پت دے ارسلنا رسلًا۔

او دویم قسم و رُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ، دہغوی حالات او دہغوی نومو تہ بلکہ دہغوی پورہ شمار پہ حدیث صحیح کتب معلوم تہ دے کوم حدیث چہ نقل دے چہ یولا کہ خلیفہ پشت زہرہ انبیاء دی دہغہ حدیث ضعیف دے۔

وَلَمَّا آتَاكَ مَوْسَىٰ تِلْكَ الْأَيَاتُ، دے نحاس او نور و تعویانو اجماع دہ چہ دے فعل سرہ مصدر مفعول مطلق ذکر شی دلالت کوی پہ تاکید باندے یعنی مراد دلتہ دے کلام معنی حقیقی بغیر دے واسطے تہ کلام دے۔ قرطبی و ثیلی دی چہ دا دلیل پہ بطلان دے قول دے ہفتہ چا چہ ہغوی وافی چہ اللہ تعالیٰ خیل کلام پہ او تہ کتب پید اکرو او دے دے تہ موسیٰ علیہ السلام وادریں لو بلکہ اللہ تعالیٰ بغیر دے واسطے تہ دہفتہ سرہ کلام حقیقی کرے دے او دے دے چیلے دے راوہ لو مقصد دادے چہ لکہ پہ دے خصوصیت دے موسیٰ علیہ السلام سرہ رچہ کلام دے دے نور و انبیاء پہ نبوت کتب ہیخ طعن تہ لازمیری نور دارنگ پہ یوخل کتاب تورات و رکولو سرہ ہم پہ نور و انبیاء ہیخ طعن تہ لازمیری۔

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ

راہبروں دی موئیوں رسولان زیرے ورکوونکی اور یرہ ورکوونکی

لَعَلَّ يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ

دے دے دیارہ چہ تہ وی خلقو لہ یہ اللہ تعالیٰ باندے

حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ

ہیج بہانہ پس دلیرلو د رسولانو تہ او دے اللہ تعالیٰ

عَزِيزًا حَكِيمًا (۱۴۵)

زور آور او حکمتوں والا -

۱۴۵۔ رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ، یہ دے آیت کیں د رسولانو شان او حکمت د ارسال رسل ذکر کوی یعنی د رسولانو کار دعوت دے یہ طریقہ د تبشیر او انداز سورہ کتاب یہ یوخل تازیلیدل د ہیج سورہ لازم تہ دہ۔ او رُسُلًا لفظ یدل دے د معکس رُسُلَانہ یا حال دے یا فعل پت دے ارسلنا رسلًا۔

لَعَلَّ يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ، یہ دے جملہ کیں حکمت د ارسال د رسولانو ذکر کول مقصد دے۔

سوال ۱۔ د دینہ معلومیہ کی کہ چرے اللہ تعالیٰ رسولان نہ دے راہبر لے نو خلقو یہ اللہ تعالیٰ حجت او دلیل قائم کولے شو تودا خو مستلزم دے چہ یہ اللہ تعالیٰ باندے ارسال د رسولانو واجب دے او دا خو مذہب د معتزلو دے؟

جواب :- د حجت نہ مراد دلتہ معذورہ (بہانہ) کول دی یعنی کہ رسولان یے نہ راہبر لے نو خلقو یہ اللہ تعالیٰ بہانہ او عذر کولے لکہ چہ یہ سورہ طہ ۱۲۱ او سورہ قصص ۲۸ کیں دی او عذر کول اللہ تعالیٰ تہ دیر قبول دے نو ہیجہ یہ حجت باندے د چا عذر ہم نہ پریردی۔

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا، عزیز دے یہ ہیجہ باندے شوک

لَكِنْ اَللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا اَنْزَلَ

لیکن اللہ تعالیٰ گواہی کوی یہ ہے کہ کتب چہ نازل کرے گا

اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلٰئِكَةُ

تاتہ نازل کریدے یہ علم خپل سرے او ملائک

يَشْهَدُوْنَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ۙ (۱۶۶)

گواہی کوی، او پورے دے اللہ تعالیٰ گواہی کوونکے۔

حجت ردلیل) نشی قائم کوئے۔ حَکِیْمًا، یعنی یہ رالیدر لو ذکر سولانو
کس دے ہفہ دیر حکمتونہ دی۔

۱۶۶۔ روستو ذکر اعتراض د اہل کتابوتہ یہ صدق د قرآن باندے
او د جواب د ہے نہ اوس ذکر کوی شہادت د اللہ تعالیٰ او د ملائکو
یہ صدق د قرآن باندے۔

لَكِنْ اَللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا اَنْزَلَ اِلَيْكَ، د استدارک د پارہ مخکس
ضروری وی ذکر د مستدارک تہ نو دلتہ ہرکہ چہ تکنیب د
اہل کتابو ذکر شورچہ قرآن باندے اعتراض کوو) نو داسے او ٹیلے
شول چہ دوی خوشہادت یہ صدق د قرآن کریم باندے نہ کوی
لیکن اللہ تعالیٰ شہادت کوی یہ صدق د ہے کتاب چہ نازل کرے
دے تاتہ۔ او ابن جریر وٹیلی دی چہ دا یہ جواب د قول د یہودیانو
کس دے چہ ہرکہ انا او حینا الیک نازل شو نو ہغوی او ٹیل چہ
موتہر خوشتا د نبوت شہادت نہ کوو۔ نو جواب او کرے شو یہ
لکن اللہ یشہد او شہادت یہ صدق قرآن مستلزم دے شہادت
لرہ یہ صدق د نبوت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔

اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ، یہ دے کس خلور وجوہ دی۔
اولہ وجہ، دا چہ نازل کریدی قرآن لرہ یہ علم د اللہ تعالیٰ
سرہ یہ خائستہ ترتیب او معجزانہ طرز د دے سرہ۔
دویمہ وجہ، دا چہ نازل کرے تاتہ یہ سبب د علم د اللہ تعالیٰ

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا

یقیناً حقہ کسان چہ کفریے کریدے او منع کوی خالق

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا

د لاری د اللہ تعالیٰ نہ یقیناً گمراہ شول دوی

ضَلَّالًا بَعِيدًا ۱۶۷

پہ گمراہی لڑے سرہ -

پہ دے خبرہ چہ تہ اہل دے کتاب یے شکہ چہ تہ دے طرف تہ دعوت کو لے شے -

دریمہ وجہ، نازل کرے دے پہ سبب دے علم د اللہ تعالیٰ پہ بتولو مصلحتونو د بندگانو باندے چہ دا کتاب پہ حقہ بالک مشتمل دے۔ خلورمہ وجہ، نازل کریدے تاتہ سرہ دے چہ عالم دے پہ دے باندے یعنی حفاظت د شیطانو تہ کوی - (الوسی)

وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ، شہادت د ملائکو خو پہ دے وجہ سرہ چہ دوی د اللہ تعالیٰ د شہادت تہ خلاف نشی کو لے یا دا چہ جبرئیل راویدے او بتول ملائک د جبرئیل تابع دی یا دا چہ ملائکو د دے نبی امداد کرے دے پہ بدار او احزاب وغیرہ واقعہ د جہاد کیں نو دا د هغوی شہادت دے پہ صدق د نبی او د قرآن باندے -

وَكَقَوْلِ يٰۤاَللّٰهُ شَهِيدًا، یعنی شہادت د ملائکو خو تابع دے د شہادت د اللہ تعالیٰ نو کہ چرے بالقرض شہادت د ملائکو تہ وی نو شہادت د اللہ تعالیٰ یواھے کافی دے -

۱۶۷۔ روستو د ذکر د صدق د رسول او قرآن زجر دے عام منکرینو او خصوصاً هغه اہل کتابو تہ چہ پہ قرآن باندے اعتراضو نہ کوی -

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا، اشارہ دہ چہ کفر کوی پہ دے رسول

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفری کرے دے او ظلم ہے کریدے

لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ

نہ دے اللہ تعالیٰ چہ بخندہ او کبریٰ ہغوی تہ

وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا إِلَّا

او نہ یہ ورتہ لار بنائی مکر

طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا

لار د جہنم ہمیشہ بہ دی بہ ہفتہ کس

أَبَدًا ۖ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ

ہمیشہ او دے دا کار بہ اللہ تعالیٰ

يَسِيرًا (۱۴۹)

باندے آسان -

او قرآن باندے یہ طریقہ د اعتراض کولو۔

وَصَلُّوا عَلَى سَيِّئِلِ اللَّهِ، یعنی صفات د دے رسول او قرآن چہ د دوی
یہ کتاب تو کس دی ہفتہ پیتوی او تحریف پکس کوی دپارہ د دے چہ
نور خلق یہ دہ باندے ایمان نہ دہری۔

قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا أَبْعَدًا، حکمہ چہ گمراہ دی او نور خلق ہم گمراہ کوی۔
۱۴۸، ۱۴۹۔ دوستو د زجر نہ یہ دے آیا تو نو کس ہغوی لہ تخویف د کو کوی۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا، مراد د دینہ انکار د رسول او د قرآن
نہ یہ طریقہ د منع کولو د خلقو یہ ہفتہ باندے د ایمان را دلہ او
د حق سرہ ضد او عناد کول دی او ظلم کس اشارہ دہ چہ دوی تویہ
ہم نہ دہ و سئلے۔

لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا، طریق نہ مراد

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ

اے خلقو! یقیناً راسخے دے تاسو ته

الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ

رسول دے پاره دے حق پیا نولو دے طرف دے رب ستاسو ته

فَأَمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا

نو ایمان راوری غوره به وی تاسو لره اوکھ کفر اوکرو تاسو

فَأَنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

نو یقیناً الله تعالی لره اختیار دے دے هغه څه چه به آسمانو کس دی او زمکه کس دے

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝۱۴۰

او دے الله تعالی پوهه حکمتون والا -

داسے ایمان او اعمال صالحه چه سبب اولارش دے پاره دے حصول دے جنت -

إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ، دَا اسْتِثْنَاء مَفْرُغ دِه او داپشان کتوله مَا تَوَلَّى -
او سُبُورَةُ لِلْعَسْرِ دے -

وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا، یعنی هېڅ پرواه نه کوی به دوی باندے او نه دے الله تعالی دے پاره څه مانع شته دے -

سُکلا :- خلاصه :- دے آیت نه تر آخر دے سورت پورے دے دے حصے دریم باب دے په دے باب کس خطاب عام دے دے پاره دے ترغیب ایمان راوری ته په آخری رسول باندے دے پاره دے ازالے دے دغه قباثو چه مخکس تیر شول او بیا خاص خطاب دے په یهود او نصاری ته دے پاره دے رد کولو په غلو کولو په باره دے عیسی علیه السلام کس سره دے څلور کلمات توحید په رد دے نصاری کس او اثبات دے عبدیت دے عیسی علیه السلام دے بیا تخویف دے په سُکلا او بشارت په سُکلا -
بیا خطاب عام دے دے پاره دے ایمان راوری او تابعداری کولو دے

قرآن کریم سورہ ذہ بشارت نہ پہ سکے ، سکے کیں او پہ آخر کیں یو
مثال دے ذہ انوار ذہ قرآن کریم پہ ذکر ذہ میراث ذہ روتہ و غویہ و
ذہ پارہ ذہ دفع ظلم ذہ جاہلیت ۔

رابطہ لہ :- ہر کلمہ چہ ذکر کہے شو جواب ذہ شیخ ذہ یہودیانہ اوس
ہفوی تہ او تورو خلق تہ دعوت عامہ ور کوی ذہ پارہ ذہ ایمان راہ و
پہ آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم بات دے ۔

رابطہ لہ :- دارنگہ مہکین آیات تو کیں ذکر شول چہ دوی خلق
منع کوی ذہ اتباع ذہ رسول تہ او ظلم کوی - اوس اللہ تعالیٰ
عام خطاب کوی ذہ دوی پہ مخالفت کیں چہ ذہ دوی خیرہ مہ متی
بلکہ راشی پہ دے رسول بات دے ایمان راہ و ۔

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ ، خطاب عام دے یہودیان
او نصاریٰ پکین داخل دی مراد ذہ الرَّسُولُ تہ محمد صلی اللہ
علیہ وسلم دے او پہ وصف ذہ رسالت سورہ ذکر کہو ذہ تاکید ذہ
اتباع ذہ ہفہ ذہ پارہ ۔

يَا لِحَقِّ ، باء ، ذہ ملا بست دہ او مراد حق تہ قرآن ، دین اسلام ،
شہادت ذہ توحید دے - یا باء سببیہ دہ یعنی پہ سبب ذہ قائم
کولو ذہ حق ۔

مِنْ رَّبِّكُمْ ، اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ ذہ دے رسول پہ راہ و سورہ
ستاسو دینی اور روحانی تربیت کوی ۔

فَاِمْنُوا خَيْرًا لَّكُمْ ، پہ نصب ذہ خیر کیں دیر اقوال دی اول قول ذہ
خلیل او سیبویہ دے چہ فعل پت دے - افعلوا خیرا راہ و
خیر خیل ۔

دویم قول پہ نیز ذہ قراء ذہ دے موصوف پت دے او مفعول
مطلق دے ایمان خیرا ریعنی خورہ ایمان چہ پشان ذہ ایمان
ذہ صحابہ کرام دے ۔

دریم قول ذہ کیسائی او ابو عبید دے لیکن الا ایمان خیرا لکم

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي

اے کتاب والو! زیادے مہ کوئی یہ

دِينِكُمْ وَلَا تَقْوَا عَلَى اللَّهِ

دین خیل کیں او مہ فاق یہ اللہ تعالیٰ ناسدے

إِلَّا الْحَقُّ طَاثِمًا الْمَسِيحُ عَيْسَى

سَيُؤْتِيهِمْ سَيِّدًا مِّنْ ذَاتِ لَهِيقٍ ۖ

ابن مَرْيَمَ رَسُولِ اللَّهِ

خوئے و مریم رسول و اللہ تعالیٰ کے

وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ

او کلمه د هغه ده چه | چولې ده مریم ته

وَرُوحٌ مِّنْهُ زَفَّائِمُنُوۡا بِاٰیٰتِ

او روح و د طرف د الله تعالى نه، نو ايمان يادوي به الله تعالى

وَرُسُلِهِمْ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثًا

اولیہ رسالہ، دھندلے | مہ | واپس جوہ خدایان درے دی،

(ایمان به غورہ وی تاسولہ)

وَأَن تَكْفُرُوا فَإِنَّ يَدَهُ مَأْتِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ، ذَانِ شَرْطِيهِ
 جِزَاءِ يَتَبَدَّ لَهُ فَهُوَ قَادِرٌ عَلَى تَعْدِيلِكُمْ رِئَاسَةً لِلَّهِ تَعَالَى قَادِرٌ دَعَا
 سَتَاسُ بِهِ عَذَابِ دُرُوبِ بَانَدِ يَاقَهُوَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ رِئَاسَةً لِلَّهِ تَعَالَى سَتَاسُ
 نَهْ غَنِيٌّ دَعَا فَانْ قَادِرٌ دَعَلَتْ دِيَارَهُ دَعَا دِيَارَهُ جِزَاءِ دِيَارَهُ - اللَّهُ ،
 يَهْ اِعْتِبَارَ دَخْلَ اَوْتَصَرَفَ اَوْتَعْدِيَتْ اَوْتَدَشَأَتْ سِرَّهُ -

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ، عالم دے پہ ہر خیز او پہ ہفتے کس دے
دوی کفر داخل دے حکیم دے پہ ہر خیز کس او پہ ہفتے کس

انتهو وخير لكم ط اسما الله

منع شی ددینه توغوره به وی تاسولره یقینا حقدار د بندگی

اللَّهُ وَاجِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ

یو اللہ تعالیٰ دے ، پاک دے ۛ دیتہ

لَهُ وَلَدُ مَلِكٍ مَا فِي السَّمَوَاتِ

چاه هذه لمره و خوي وى خاص دهنه به واک کتب دی هغه شاه چاه به اسمائون کتب دی

وَمَا فِي الْأَرْضِ مُوَكَّفٌ بِأَمْرِ اللَّهِ

اور وہ شہ پہ زمرہ کنس دی اور پوچھ دے اللہ تعالیٰ

وَرِيثًا

ذمه وار د تلو کارونه -

دَدوی عذاب و رکول او مهلت و رکول هم داخل دی۔
 ۱۴۱۔ دا تخصیص دے روستو دَعام خطاب ته په هغه خطاب کتس
 امر و په ایمان سره په آخری رسول پانده او په دیکش نهی ده
 دَخلو کولو ته په بارة دَعیسی علیه السلام کتس حَکله چاه دَایمان
 دَرسول سره خلونشی جمع کیدلے۔

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ، دَ حَسَن بَصَرِي تَه رَوَايَت دَ
 آلوسی او صاحب اللباب ذکر کړی دی چه دا خطاب عام دے
 یهود و انصاری دواړو ته ځکه چه دواړو په بانه د عیسی
 علیه السلام کیش غلو کړے ده او د غلو دوه معانی دی. اوله
 معنی تجاوز د حد شرعی نه که په زیاتوالی سره وی او که په نقصان
 سره وی یعنی افراط او تفریط. او دویمه معنی زیاتے کول
 د حد شرعی ته چه افراط دے او دلته د غلو اوله معنی مراد
 ده نور دے په افراط د انصاری باندے او په تفریط د
 یهودیانو باندے د انصاری عقیده ده چه عیسی علیه السلام

الہ دے یا ابن اللہ دے یا اللہ تعالیٰ پہ ذکر کیں حلول کریدے
 او یہود یا تو وٹیل چہ دے ساحر او کاہن دے او ولد ذکرنا
 دے۔ او داسے پہ سورہ مائدہ سکے کیں ہم راغلی دی لیکن ہلتہ
 ذکر غلو دویمہ معنی مراد دہ رد دے صرف پہ نصاریٰ باندے۔

وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ، ہرچہ غلو مستلزم دہ افتراء
 کو لورہ پہ اللہ تعالیٰ باندے او دا مستقل کفر دے ذکر دے
 وجہ نہ ور پسے ہے ذکر دینہ منع ذکر کرہ۔ لَا تَقُولُوا، قول
 کول پہ ڈیہ او عقیدہ سائل پہ ڈیہ کیں دواہوتہ عام دے۔
 إِلَّا الْحَقُّ، غورہ دادہ چہ دا استثناء منقطع دہ مراد ذکر
 دے پاک گنہل ذکر اللہ تعالیٰ دی ذکر شریک او ولد او حلول او
 اتحاد تہ او دا خطاب خاص دے پہ نصاریٰ پورے پہ بارہ ذکر
 عیسیٰ علیہ السلام کیں۔ او ہرچہ یہود یا نہ دی تو پہ شور
 دیو احکامو کیں پہ اللہ تعالیٰ باندے افتراء کریدہ او کوی۔

إِسْمًا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ، دا ذکر ذکر حق
 عقیدے دے پہ بارہ ذکر عیسیٰ علیہ السلام کیں۔ رسول ذکر
 اللہ دے نور دے ذکر قول ذکر یہود یا تو چہ ہغوی ذکر ہغہ ذکر
 رسالت تہ انکار کوو او رد دے پہ نصاریٰ باندے چہ ہغوی
 ذکر ہغہ ذالوہیت او ابنیت للہ عقیدہ لرلہ۔

وَكَلِمَتُهُ أَلْفًا إِلَى مَرْيَمَ، او مراد ذکر کلمہ دادے چہ
 پیدا کرے شوے دے پہ کلمہ ذکر کن سرہ پہ غیر ذکر معتاد
 سبب نہ چہ نطقہ ذکر مور او پلار دے۔ دا قول ذکر حسن او
 قتادہ دے یا مراد ذکر کلمے نہ بشارت دے چہ مریم تہ ہے
 لیرلے و۔ او مراد القاء تہ رسول ذکر دے کلمے دی مریم
 تہ پہ واسطہ ذکر جبرئیل علیہ السلام لکہ چہ پہ سورہ مریم سکے
 کیں دی۔

ذُرُوعٌ مِّنْهُ، مراد ذکر ذُرُوعٌ روح انسانی دے اولفظ ذکر
 ذوپت دے ذو روح یعنی پہ خپل ژوند کیں روح تہ

محتاج دے۔ بل قول دادے چہ مراد ذکر روح پوکے قول
 ذکر ثیل دی یہ کریبان ذکر قیص ذکر مریم کنس لکہ چہ یہ
 سورہ تحریم سلا اور سورہ انبیاء سلا کنس ذکر دے۔ مژدہ
 دامتعلق دے یہ پت لفظ پورے اور من ذکر پارہ ذکر ابتداء
 دے یعنی روح صادر شوے ذکر طرف ذکر اللہ تعالیٰ تہ اور من
 ذکر پارہ ذکر تبعیض تہ دے لکہ چہ نصاریٰ داسے استدلال کوی او
 داسے قصہ ابوحیان اور آلوسی وغیرہ ذکر کریدہ چہ یو نصرائی
 واکترو ذکر ہارون الرشید یہ مجلس کنس ذکر علی بن حسین
 الواقدی مروزی سرہ مناظرہ کنس وٹیلی وچہ ستاسو یہ
 قرآن کنس ذکر دے چہ عیسیٰ علیہ السلام ذکر اللہ تعالیٰ جزء
 دے نو معلومہ شوہ چہ ولد دے او دالقطہ اولوستور روح
 منہ) نو ہفہ عالم ذکر دہ یہ رد کنس اولوستور چہ اللہ تعالیٰ
 فرمائیلی دی۔ وسفر لکم ما فی السموات وما فی الارض
 جمیعاً منہ۔ (سورہ جاثیہ سلا) یعنی ذکر دے آیت تہ خوبنا
 یہ استدلال ستا سرہ معلومیہ چہ تول ما فی السموات والارض
 ذکر اللہ تعالیٰ جزء دے نو ہفہ نصرائی غلے او پر شاوہارون الرشید
 دغہ عالم لہ لوے انعام وکرہ۔

فَاٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ، یعنی ذکر اللہ تعالیٰ یہ الوہیت باندے
 ایمان لے او ذکر رسولان تو یہ رسالت باندے ایمان لے
 گدا و دے مہ کوئی۔

وَلَا تَقُولُوْا رِسَالَةٌ ۙ شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ
 یہ رسالہ قبرصیہ کنس وٹیلی دی چہ نصاریٰ یہ قول ذکر تثلیث
 او اتحاد کنس دیر متفرق او مختلف اقوال کوی چہ عاقل شخص
 یہ ہفہ باندے اقرار نشی کولے او تول کلمات متشابهات دی
 ذکر دوی یہ انجیل کنس او حال دا چہ ذکر ہفہ یہ رد کنس یہ انجیل
 کنس کلمات محکمت شتہ دے۔ قاسمی ذکر سید حید اللہ الہندی
 نہ نقل کریدی چہ یو فرقہ دہ یہ نصاریٰ کنس چہ ہقوی

تہ رکولی دی دینس) وٹیلی شی ہغوی وٹیلی دی چہ الہ درے
 دی پلار حوے او مریم - آلوسی دا قول د تثلیث د ملکاتیہ
 او تسطوریہ او یعقوبیہ بتولونہ نقل کرے دے سرہ د
 اختلاف تہ پہ تفسیر د ہغے کنس او بیائے پہ ہغوی باندے
 پہ تفصیل سرہ تردید کرے دے (روح المعانی) او پہ اول
 د بحث کنس وٹیلی دی چہ د تراج نہ نقل دے چہ قول د دوی
 دادے الہیہ ثلاثہ رآلہ درے دی) یواللہ دویم عیسیٰ دریم
 مریم لکہ چہ د سورہ مائتہ د آخر تہ معلوم پیری - او بل تفسیر
 مشہور د نصاریٰ دادے چہ اللہ یو جوہر دے او درے اقانیمو
 تہ تقسیم شوے دے اقنوم د اب اقنوم د ابن او اقنوم د روح
 القدس - اول ذات دے دویم علم دے دریم حیات دے او
 دا تولے بے دلیلہ خبرے دی -

إِنْتَهُوْا، منع شی د قول د تثلیث تہ - خَيْرُ الْكُفْرِ، دے تقدیرات
 مخکنس ذکر شوی دی او دلتہ مشہور تقدیر دے - لِيَكُنْ خَيْرًا
 لِّكُمْ رَسْتَا سَوْدِ پَارہ بہ خیر وی - او د دینہ روستو پہ رد د نصاریٰ
 کنس خاور کلمات د توحید ذکر کوی -

اولہ کلمہ، اِسْمًا اللّٰهُ رَا لَہ وَاَحَدٌ، دا صریح رد دے پہ قول د
 تثلیث باندے -

دویمہ کلمہ، سُبْحَانَکَ اَنْ یَّکُوْنَ لَکَ وَکَلٌ، ہر کلمہ چہ پہ قول
 د تثلیث کنس پہ عیسیٰ علیہ السلام باندے اطلاق د ابن اللہ
 کرے دے نو دا دویمہ کلمہ پہ ہغوی باندے تردید دے -
 دریمہ کلمہ، لَہ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ، دار دے پہ اثبات
 د تصرف د الوہیت د پَارہ د عیسیٰ او مریم علیہم السلام لکہ دا ہم
 د نصاریٰ عقیدہ دہ -

خاور مہ کلمہ، وَکَفٰی بِاللّٰهِ وَکِیْلًا، او دا د مخکنس جملو د پَارہ تاکید
 دے یعنی اللہ تعالیٰ پہ تدبیر او حفاظت د مخلوق کنس بیوائے
 پورہ دے تو بل اللہ او ولد تہ یے ہیغ حاجت نشتہ شکہ کہ بل

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ

ہیچرے بد نہ کنری مسیح

عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ

بندگی کولو کہ اللہ تعالیٰ تہ او نہ ملائکہ نزدیکے (اللہ تعالیٰ تہ)

وَمَنْ يَسْتَنْكِفَ عَنْ عِبَادَتِهِ

او چاچہ بدہ او کنر لہ بندگی کہ اللہ تعالیٰ

وَيَسْتَكْبِرُ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ

او ٹخان پے لوے او کنرو نوردے جمع یہ پے کنری اللہ تعالیٰ ٹخان تہ

جَمِيعًا ﴿٤٧﴾

سول -

اللہ یا ابن اومتلے شی تو ہفہ بہ مغل وی او تعطیل خو نقصان دے او نقصان والا خوا لہ نشی کیدے -

ہذا بہ یہ دیکش ہم رد دے یہ نصاریٰ باندے چہ انکار کوی کہ عبدیت کہ عیسیٰ علیہ السلام تہ آوسی او صاحب اللباب روایت ذکر کرے دے چہ نصاریٰ کہ نجران نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او ٹیل چہ تہ کہ عیسیٰ علیہ السلام ولے تعیب رعیب لگوی) کوے ہفہ او فرما ٹیل خہ تعیب دے دوی او ٹیل چہ تہ ہفہ تہ عبد اللہ وائی نو دا آیت کہ ہغوی یہ رد کنس نازل شویدے -

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ، استنکاف کہ نکف نہ اختلے شورے دے او نکف لرے کول او نفرت کول دی کہ یو ٹیز تہ یعنی مسیح علیہ السلام کہ اللہ تعالیٰ عبدیت تہ پروردی کہ نفرت او لویٹی یہ وجہ سرہ او عدم استنکاف کہ ہفہ مستلزم دے ہمیشہ والی کہ عبدیت لرہ او عبدیت مستلزم دے ہمیشہ عبادت او طاعت کولو لرہ -

وَالْمَلَائِكَةُ الْمَقَرَّبُونَ، عطف دے پہ المسیح باندے یعنی مقربین ملائک ہم استنکاف او نفرت د عبیدیت د الله تعالیٰ تہ تہ کوی۔ سوال :- پہ داسے مقام کنس خو ترقی د ادنیٰ تہ اعلیٰ تہ کیری یعنی مسیح خو نفرت د عبیدیت د الله تعالیٰ تہ کوی نو دا دلالت کوی چہ ملائک افضل دی د انبیاء علیہم السلام او دا خلاف دہ د مذہب د جمهور و اهل سنت تہ ۹

جواب ع۔ مقصد د آیت رد دے پہ نصاریٰ باندے چہ ہغوی د عیسیٰ علیہ السلام پہ معجزاتو رابرص اکہ جوہول مری ژوندی کول وغیرہ) سرہ دلیل نیولو د ہغہ پہ الوہیت باندے نو اوٹیلے شو چہ ملائک خو پہ بارہ د داسے کارو نو (خارق العادت) کنس د عیسیٰ علیہ السلام اکثر دی خکہ چہ ددوی تہ دیر خوارق صادر شویدی او صادریری نو ہغوی تہ ولے الہہ تہ وائی نو دا فضیلت جزئیہ د ملائکو دے پہ عیسیٰ علیہ السلام باندے۔

جواب ع۔ نصاریٰ الوہیت د عیسیٰ علیہ السلام ددے وچہ تہ ثابتوی چہ ہغہ بغیر د پلار تہ پیدا شویدے نو د ہغوی پہ رد کنس اوٹیلے شول چہ داسے خو ملائک شول بغیر د مور او پلار تہ پیدا شوی دی نو ہغوی تہ ولے آلہ تہ وائی دا ہم دلالت کوی پہ فضیلت جزئیہ باندے (الوسی او صاحب الباب)۔

جواب ع۔ امام بغوی وٹیلی دی چہ پہ دے جملہ کنس رد دے پہ ہغہ خلقو باندے چہ ملائکو تہ آلہہ وائی او مشرکین بالملائکہ دی چہ ملائک د عبیدیت د الله تعالیٰ تہ نفرت تہ کوی او د دغہ خلقو عقیدہ دہ چہ ملائک د عیسیٰ علیہ السلام تہ افضل دی۔

فائزہ :- اختلاف دے پہ مسئلہ کنس چہ ملائک افضل دی پہ فضیلت کلیہ سرہ او کہ انبیاء علیہم السلام دا اختلافی مسئلہ ظنیہ دہ دلیلونہ د دواہو طرفونو تہ ہیخ قطعیت (یقین) تہ پیدا کوی خورہ دادہ چہ پہ دے مسئلہ کنس توقف او کپے شی سیوا د فضیلت د محمد رسول الله صلی الله علیہ وسلم تہ پہ تہو لو عالمینو باندے چہ دا یقینی خیرہ دہ۔ الوسی

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

نوهنه چاچه ایمان را ورے دے او عمل ۲۱ کیری دے

الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أَجْرَهُمْ

پہ طریقہ دے تی (صلی اللہ علیہ وسلم) تو پورا بہ ور کیری حقوی تہ تو اونہ دھقوی

وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ، دالفظ شامل دے تولو
کافرانو او مشرکانو تہ او مراد دے عبادت تہ عام دے توحید دے
عبادت او دطاحت تہ - فرق پہ استنکاف او استکبار کیں دا دے
چہ استنکاف پر یخودل دیوکار دی پہ سبب دے نفرت کولو سرہ
دھے نہ یعنی ہغہ کارورتہ تاکارہ او بن بیکارہ کیری او استکبار
پر یخودل دیوکار دی پہ سبب دے دعوی دے لوے خیلے یعنی ہغہ
کار فی نفسہ بد تہ گنہری لیکن صرف خان ترینہ لوے گنہری نو
استنکاف زیات دے دے استکبار نہ او ہرکلہ چہ انکار کوونگی دے
توحید او طاعت دالہ تعالیٰ او دے رسول تہ دودہ قسمونہ وو دے
وچہ تہ دواہہ الفاظ ذکر کیری دی - فَسَيَحْشُرُهُمْ رَبُّكَ جَمِيعًا،
سوال :- حشر خویقینی دے پہ استنکاف پورے خو معلق او
مشروط تہ دے نو دا خو جزاء دے مخکیش شرط دے پارہ نہ
صحیح کیری ؟

جواب عل :- حشر تہ مراد حشر دے دے پارہ دے جزاء ور کولو
یعنی حشر یہ دے دوی دے جزاء سزا ور کولو دے پارہ وی نو دا بل
جانب پت دے یعنی ہغہ شوک استنکاف او استکبار نہ کوی
ہغہ بہ ہم جمع کوی -

جواب عل :- جزاء پتہ دہ یعنی قیجازیہ او یعدیہ (سزا او عذاب
تہ ضرور ور کوی) -

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ط

او زیاتی پہ ورکری د فضل خیل نہ ،

وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا

او ہنہ چاچہ بدہ او کٹرلہ بندی د الله تعالیٰ

وَأَسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا

او ٹھان پے لوے او کٹرو نو عذاب پہ ورکری ہغوی تہ عذاب

أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ

درد تاک او نہ پہ موی ٹھان لہ

مَنْ دُونَ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۱۴۳

سیوا د الله تعالیٰ نہ دوست او نہ مددگار ۔

۱۴۳:۔۔ دا تفصیل د جزاء و سزا دے د دواہو قریقو دپارہ یو
دپارہ د بشارت دے او دویم دپارہ د تخویف دے ۔ نو ایمان او
عمل صالح تشریح د عدم استنکاف او عدم استکبار دہ ۔

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ، یعنی دا استحقاق د ایمان او عمل نہ
پہ زیاتہ بدلہ پہ سبب د فضل خیل سرہ ورکری ۔

فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ، دا مقابل دے دیو قہم اجور ہم سرہ ۔
وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونَ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ، دا مقابل
دے د یزیدہم من فضلہ سرہ او ذکر د مؤمنانو پے مقدم کر دپارہ
د دے چہ د کافرانو د ہغوی پہ لیدو سرہ دیر حسرت پیدا شی ۔

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ

اے خلقو! یقیناً داغلمے تاسو ته

بِرْهَانٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا

یقینی دلیل ستاسو د رب د طرق ته اوتازل کریدہ مونو

إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿۴﴾

تاسو ته نوراً رنرا - شکاره -

۴۴۔ ہر گلہ چہ پہ تول سورت کتب رد اوکرے شو یہ متافقاتو
او مشرکانو او یہودیانو اونصاری باندے او بیا پہ وَاَمَّا الَّذِيْنَ
اسْتَكْفَرُوا کتب آخری او خصوصی رد اوکرے شو یہ تولو باندے
نو اوس دعوت ورکوی تولو ته د پاره د ایمان رادرلو پہ
رسول الله صلی الله علیه وسلم او پہ قرآن کریم باندے
د دے وجہ پہ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ ، سرہ عمومی خطاب اوکرے
شو۔

قَدْ جَاءَكُمْ بِرْهَانٍ مِنْ رَبِّكُمْ ، د ابن عباس رضی اللہ عنہما
اوسفیان ثوری نه روایت دے چہ مراد پہ بِرْهَانٍ سرہ
رسول الله صلی الله علیه وسلم دے محکمہ چہ د حقہ بعثت او
رسالت قطعی حجت دے پہ منکریتو باندے او احتمال دے
چہ مراد د برهان ته قرآن کریم دے مِنْ رَبِّكُمْ متعلق
دے پہ جاءکم پورے یا صفت دے د برهان د پاره۔

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ، د دے نه مراد خو قرآن کریم
دے لکھ چہ پہ سورہ اعراق مکہ او سورہ تغابن مکہ کتب ذکر
دے۔ قرآن نور دے محکمہ چہ د اثبات د حق د پاره واضح
دلیل دے او مبین ہے تاکید دے چہ د نورانیت د وجہ
نه میث شبهات او شکوک د خلقو ته پریردی۔

فَاٰمَنَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ

نو ہفہ کسان چہ ایمان ئے راوریدے یہ اللہ تعالیٰ

وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيَدْخُلُوْهُمْ

او کلک ئے اوتیو دا قرآن نو داخل بہ کری دوی لہ

فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ لَا

یہ خاص رحمت خیل کنس او زیات ثواب کنس

وَيَهْدِيْهُمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا

اوروان بہ کری اللہ تعالیٰ دوی لہ خان طرف تہ یہ لہ

مُسْتَقِيْمًا ﴿١٤٥﴾

نیغہ

۱۴۵۔ دا ذکر د حال د ہفہ چا دے چہ د برہان او نور نہ ئے فائدہ
واختلہ۔

اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ، د دیتہ مراد ایمان شرعی تفصیلی دے یہ کومہ طریقہ چہ
برہان او نور پیش کریدے۔

وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ، ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ یا نور تہ بنا پہ اول
باندے مراد د اعتصام نہ خان سپارل دی اللہ تعالیٰ تہ دپارہ د پلج کولو
د خیل خان د زیغ د شیطان نہ او بنا پہ دویم مراد اعتصام تہ دلیل
نیول او عمل کول دی پہ قرآن کریم باندے۔

فَسَيَدْخُلُوْهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ، د ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت
دے چہ مراد پہ رحمت سرہ جنت دے یا مراد تربتہ لوے
ثواب دے چہ حاصلیری پہ رحم د اللہ تعالیٰ سرہ بغیر د اعتماد
کولو تہ پہ عمل باندے۔

وَفَضْلٍ، تنوین دپارہ د تعظیم دے یعنی داسے فضل چہ انسانان
د ہفہ پہ اندازہ باندے علم تہ لہ۔

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ

پیس کوی دوی ستانہ تہ ویتہ آوایہ! اللہ تعالیٰ حکم درکوی تا سوتہ

فِي الْكَلَالَةِ ط اِنْ اَمْرُوْهُ هَلْكَ

یہ پاره دے موتہ دق او میرات کنس، کہ یو سرے مر شو

لَيْسَ لَهُ وَلٍ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا

تہ وو هغه لره اولاد او هغه لره خور و نو هغه لره

نِصْفٌ مِّمَّا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا

نیمہ د هغه مال ده چه پر بخود لے وی او دارور وارث دے دے دتول مال د نیمه

اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلٌ ط اِنْ

که تہ وی هغه لره میخ اولاد نو که وی

كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الشُّكْرَانِ

دا دواړه دوه خویندے نو دے دواړو لره دوه دریسے دی

مِمَّا تَرَكَ ط وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً

د هغه مال تہ چه پر بخود لے دے او که وی دوی رو نره خویند

وَرِثَهُ يَهُمُّ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا، ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ
یا فضل تہ او صراطا مستقیما دویم مفعول دے دپاره دیهدیهم
یا حال دے د ضمیر د الیه تہ یا بل فعل یت دے چه ویعرفهم
(راوختی به دوی تہ)۔

سوال :- هدایت خو په دنیا کنس دے نو دا خو مخکس دے په رحمت
او فضل د آخرت باندے نو و لے هدایت یے روستو ذکر کرو؟
جواب عا :- دا تقدیم د مقصد اعلیٰ دے (چه مسبب دے) په
سبب باندے چه هدایت دے دپاره د مزید بشارت او خوشحالی۔
جواب عا :- مراد د رحمت تہ توفیق دے او مراد د فضل تہ

رَجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذِي كَرِهَ مِثْلُ

تاریخہ او زمانہ نو تاریخہ لڑہ

حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ط يَبَيِّنُ اللَّهُ

ذیرغہ و دودو زمانہ دہ واضح بیاتوی اللہ تعالیٰ

لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا ط وَاللَّهُ بِكُلِّ

تاسوتہ مسندہ چہ کسراہ تشیخ او اللہ تعالیٰ پہ

شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

غیب پورہ دے۔

قبولیت دے او دا مخکنس دی پہ ہدایت باندے۔

۱۱۱۔ ربط۔ ہرکلمہ چہ ذکر شہوہ چہ قرآن نور مبین دے نو
اوس ذکر کوی دانتارو د قرآن نہ رد پہ رسم د جاہلیت باندے
(چہ ہفہ ظلمت دی) پہ ذکر د میراث د زنا نو سرہ چہ خویند دی۔

يَسْتَفْتُونَكَ، دے تہ آیہ الصیف و ثیلے کیڑی نازل شویدے پہ
لار د حجة الوداع کنس پہ بارہ د جابر رضی اللہ عنہ چہ د ہفہ
دیرے خویندے وے لیکن حکم عام دے۔ دلتہ لفظ فی الکلالہ
پت دے پہ قرینہ د جواب سرہ۔

الْكَلَالَةِ، تفسیر د دے مخکنس تیر شویدے۔ إِنْ أُمِرْتُ هَلْكَ
لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ۔

سوال:- د کلالہ پہ صحیح تعریف کنس خو عدم وجود والد
ہم شرط دے؟

جواب ع:- دیتہ اکتفاء و ثیلے شی چہ یو لفظ ذکر کری او بل
حذف کری حکم چہ د ہفہ حکم بنکارہ وی حکم خور د مری پہ
وخت د وجود د پلار کنس محروم دہ پہ اجماع سرہ۔

جواب ع:- جرجانی و ثیلی دی چہ لفظ د ولد پلار والد تہ

شامل دے ٹکھ چہ ہفہ ہم پیدا شویدے۔ اور مراد دے ولد تہ پہ
نیز دے اکثر صحابہ اوتا یعینو خوی دے ٹکھ چہ پہ وخت دے وجود
دے اور دے مری کنس خور دے عصوبیت دے وچ تہ دے نصف حق دارہ دہ۔

دے کہ اٹھ، مراد دے دینہ اخیانی خور دہ چہ مور او پلار دواہو کنس
شریکہ وی او چہ ہفہ تہ وی نو بیا علاقہ خور دہ چہ صرف پہ پلار
کنس شریک وی او ہر چہ اخیانی دے نو دے ہفہ حکم مہکنس تیر شویدے۔
فَلَهَا يَصْفِي مَا تَرَكَ، دا پہ طریقہ دے فرضیت سرہ دے پہ دیکنس ہم
ہفہ شرطولہ دی رچہ دے ادا دے دین او وصیت تہ پہ روستو وی چہ
مہکنس ذکر شویدی او نیمہ دے بل عصبہ دہ کہ موجود وی او کہ تہ وی
نو دے خور تہ پہ واپس کیہی پہ طریقہ دے عصوبیت سرہ۔

دے ہو یو رچہ اٹھ اٹھ یکن ٹکھا وگن، یعنی کہ چرے دا خور مرہ شی
او یو ورور یے وارث وی او دے دے شی اولاد مذکر یا مؤنث
تہ وی او پلار یے ہم تہ وی رچہ چہ کلالہ کنس شرط دا دے
چہ پلار پہ یے ہم تہ وی نو دے ورور پہ دے خور دے تول مال
وارث وی او دا دے عصوبیت دے وچ تہ۔

فَرَجَ كَانَتْ، ضمیر دے کانتا راجع دے ہفہ چاہ تہ چہ وارث وی پہ
اعتبار دے اخوت سرہ۔

اَلْأُثْمَانِيْنَ، دے دینہ مراد دہ خویندے دی۔

فَكُلُّهَا اَلْأُثْمَانِيْنَ مِمَّا تَرَكَ، یعنی یو ورور (کلالہ) مرہ شی او دے ہفہ
دہ خویندے یا دے دوو تہ زیاتے پاتے شی نو دے ہغوی دے پارہ پہ
دے تول مال تہ دہ حصہ ورکیدے شی او دریمہ حصہ پہ پہ
طریقہ دے عصوبیت بل عصبہ لہ ورکیدے شی کہ موجود وی او
کہ تہ وی نو دوی تہ پہ واپس ورکیدے شی۔

وَرَجَ كَانُوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً، دلتہ دے اِخْوَةً سرہ اخوت ہم
مراد دے پہ قرینی دے نساء سرہ۔ یعنی کہ ورور یا خور مرہ
شی او دے ہغوی وارثان رو نہ خویندے دہ یا دیرے (گہاوہ)
پاتے شی۔

فَلِلَّذِي كَانَتْ لَهُ اِخْوَةٌ مُنْطَلِقَةٌ اِلَى الْكَلْبَةِ، دا خور مسائل دے وراثت دے اخوت

سورہ متعلق دی۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَنْ تَصِلُوْا، پہ نیز دے بصر یا تو او مبرد دلتہ
مضاف پت دے یعنی گراہیہ اَنْ تَصِلُوْا ر د و جے دے اکثر لو
دے کمرافی ستا سوتہ) او پہ نیز دے کو فیا تو کسافی او فراء بات دے
لام پت دے یعنی لَمَّا تَصِلُوْا او داپشان دے قول دے اللہ
تعالیٰ دے چہ ران اللہ یساک السموات والارض ان تزولا۔
سورہ فاطر سلع۔ او آلوسی او صاحب الباب دریمہ توجیہ
ذکر کریدہ چہ تقدیر تہ حاجت نشتہ بلکہ معنی دادہ چہ بیان
کوی اللہ تعالیٰ تا سوتہ کمرافی ر د دے دے پارہ چہ۔ لَمَّا تَصِلُوْا دے ہفتہ تہ
حککہ چہ پہ دے سورت کہیں دیر مسائل دے جاہلیت ذکر شول دے پارہ
دے اجتناب دے ہفتہ تہ۔

وَاللّٰهُ يَكْلِئُ شَيْءٌ عَزِيزٌ، نو عالم دے پہ ہفتہ حکمونی چہ پہ
ہفتہ کہیں ستا سوتہ او فائدے دی دے دنیا او دے آخرت۔
فائدہ لہ :- دے سورت پہ اول کہیں ذکر دے قدرت دے اللہ تعالیٰ
دے پہ اول آیت کہیں او پہ آخری آیت کہیں ذکر شروع علم دے
اللہ تعالیٰ او دا دوارہ صفتونہ مرجع دے ہولو صفتونہ دے ربوبیت
او دے الوہیت دے۔

فائدہ مکہ :- سیوطی و ثیلی دی چہ دے سورت اختتام پہ
احکامو دے میراث سورہ دے او دا تعلق لری دے مرگ دے انسان
سورہ اشارہ دے چہ آخری عاقبت دے ہول مخلوق مرگ دے۔

یا اللہ تعالیٰ زمو نو دے ہولو عاقبت بناشتہ او زمو نو
مرگ دے ابراہ و صالحینو سورہ راوے۔ (اللہم آمین)

اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِمُؤَلِّفِ الْكِتَابِ وَكَاتِبِهِ وَمَنْ اعَانَ
فِيْ هَذَا الشَّانِ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ